

OBSAH

<i>Florin Curta</i> , Utváření Slovanů (se zvláštním zřetelem k Čechám a Moravě) – The making of the Slavs (with a special emphasis on Bohemia and Moravia)	643–694
<i>Roman Křivánek</i> , Detailní měření magnetické susceptibility v odkrytých archeologických situacích – Detailed measurement of magnetic susceptibility in an open archaeological situation	695–724
MATERIALIA	
<i>Anna Pankowská</i> , Hodnocení shody odhadu pohlaví mezi dvěma badateli na souboru lidských kosterních pozůstatků z lokality Hulín 3 – Evaluation of the degree of agreement in sex estimations by two observers of the collection of skeletons from the archaeological site “Hulín 3”	725–732
<i>Zdeněk Smetánka</i> , Vzpomínky na minulost české archeologie I. Neviditelná kolej jako prostředek hledání nových cest – Remembering the Past of Czech archaeology I: The invisible college as a route to new approaches	733–754
DISKUSE	
<i>Martin Gojda</i> , Archeologie, společnost a univerzitní vzdělání. Poznámky k aktuálním trendům – Archaeology, society and university education. Notes to recent trends	755–768
<i>Petr Šída</i> , Několik poznámek k interpretaci libeňského hrotu – A few remarks on the interpretation of the Libeň leaf point	769–774
AKTUALITY	
<i>R. Křivánek</i> , 7. mezinárodní konference Archaeological prospection, Nitra 2007	775–776
<i>Lubomír Andříšek</i> , Konferencia o európskej dobe železnej v Linzi	777
<i>Ivana Boháčová – Vojtěch Kašpar</i> , Seminář Standardy terénního archeologického výzkumu komplikovaných stratigrafií	777–780
<i>Veronika Staňková</i> , Konference Forum Archaeologiae Postmediaevalis	780–781
<i>Martin Gojda</i> , Katedra archeologie Západočeské univerzity v Plzni v letech 2005–2008	781–783
<i>Martin Gojda</i> , Výročí dvou průkopníků letecké fotografie a dálkového průzkumu	784–786
NOVÉ PUBLIKACE	
<i>Jan Kypka</i> , Ulrich Müller: Zwischen Gebrauch und Bedeutung. Studien zur Funktion von Sachkultur am Beispiel mittelalterlichen Handwaschgeschirrs (5./6. bis 15./16. Jahrhundert) (Bonn 2006)	787–790
<i>JK</i> , Vladimír Goš: Loštice – město středověkých hrnčírů (Opava 2007)	790–792

<i>Jiří Hošek</i> , Archeologia technica 19. Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami 25 (Brno 2008)	793–794
<i>Natalie Venclová</i> , Olivier Buchsenschutz: Les Celtes de l'âge du Fer (Paris 2007)	794–795
<i>mj</i> , Michal Cihla: Zpráva o stavbě Karlova mostu (Praha 2008)	795
<i>Ivana Boháčová</i> , Jarmila Čiháková: Archeologické prameny k dějinám Prahy. Svazek 1. Starobylé komunikace pod domem Malostranské náměstí čp. 2/III. Archeologický výzkum NPÚ Praha č. 28/00 (Praha 2008)	795–797
Jarmila Čiháková – Martin Müller: Archeologické prameny k dějinám Prahy. Svazek 3. Dřevěná cesta přes mokřinu v jihozápadním rohu Malostranského náměstí. Vyhodnocení archeologických výzkumů (Praha 2008)	
<i>Petr Vachůt</i> , Pavel Fojtík – Miroslav Šmíd: Slovanské hroby a pohřebiště na Prostějovsku (Brno 2008)	797–798
<i>Drahomíra Frolíková-Kaliszová</i> , Luděk Galuška – Pavel Kouřil – Jiří Mitáček edd.: Východní Morava v 10. až 14. století (Brno 2008)	798–801
<i>Helena Březinová</i> , C. Gillis – M. B. Nosch eds.: First aid for the excavation of archaeological textiles (Oxford 2007)	801–802
<i>Jan Kypka</i> , Stefan Krabath – Lothar Lambacher (mit Beiträgen von Bernd Kluge und Rolf Rehberg): Der Pritzwalker Silberfund. Schmuck des späten Mittelalters. Katalog zur Sonderausstellung anlässlich des 750. Jubiläums der Stadtrechtsverleihung an Pritzwalk im Stadt- und Brauereimuseum Pritzwalk vom 28. Mai bis 29. Oktober 2006 (Pritzwalk 2006)	802–803
<i>Ondřej Levínský</i> , H. Meller Hrsg.: Paläolithikum und Mesolithikum. Katalog zur Dauer Ausstellung im Landesmuseum für Vorgeschichte Halle. Band 1 (Halle/Saale 2004)	803–804
<i>D. Dreslerová</i> , A Paleoclimatology Workbook: High Resolution, Site-Specific, Macro-physical Climate Modeling. Edited by Reid A. Bryson and Katherine McEnaney DeWall (2007)	804–807
<i>Ondřej Chvojka</i> , Pravěk Nová řada 15/2005 (Brno 2007)	807–808
<i>Estelle Ottenwelter</i> , Lysnie Selwyn: Metals and Corrosion. A handbook for the Conservation Professional (Ottawa 2004)	808–809
<i>M. Dobeš</i> , Peter Trebsche: Die Höhensiedlung „Burgwiese“ in Ansfelden (Oberösterreich). Ergebnisse der Ausgrabungen von 1999 bis 2002. Mit Beiträgen von W. Neubauer, K. Löcker, P. Melichar, S. Seren, A. Eder-Hinterleitner, M. Schmitzberger, A. Galik, J. Wiethold und V. Wähnert (Linz 2008)	809–810
<i>Filip Velínský</i> , Na okraj k referátu Martina Ježka o sešitu Průzkumy památek XV/1, 2008	810–812
OBSAH ARCHEOLOGICKÝCH ROZHLEDŮ LX/2008	813–822
OBSAH ARCHEOLOGICKÝCH ROZHLEDŮ LI/1999 – LX/2008	823–919

Utváření Slovanů (se zvláštním zřetelem k Čechám a Moravě)

The making of the Slavs
(with a special emphasis on Bohemia and Moravia)

Florin Curta

Etnogeneze Slovanů zůstává frekventovaným tématem historického a archeologického výzkumu. Etnicitu nahlíží nyní archeologové i historici v zásadě jako akt vědomého přihlášení, což vysvětluje důraz kladený na identitu jako kategorii historické analýzy. Na základě rozboru historického a archeologického dokladového materiálu vztahujícího se k 6. a 7. stol. předkládá článek argumentaci v tom smyslu, že v zájmu dalšího rozvoje poznání by se bádání o (slovanské) etnogenezi mělo oprostit od opakování stereotypů uložených v pozdně antické etnografii. Současně autor předkládá nový analytický model, odvozený ze současných přístupů ke konstrukci etnicity prostřednictvím hmotné kultury, a ilustruje některé důsledky, které z něho pro české a moravské země vyplývají.

ethnicita – keramika pražského typu – Slované – raný středověk – Jordanes – Prokopios z Kaisareie – luččíkovité spony – hřebeny

The ethnogenesis of the Slavs remains a popular topic of historical and archaeological research. Ethnicity is now viewed by both archaeologists and historians as fundamentally performative, which explains the emphasis placed on identity as a category of historical analysis. On the basis of an analysis of the historical and the archaeological evidence pertaining to the 6th and 7th centuries, this paper argues that in order to make any progress the research on (Slavic) ethnogenesis needs to distance itself from the practice of perpetuating the stereotypes embedded in the late antique ethnography. At the same time, the author advances a new model of analysis derived from recent approaches to the construction of ethnicity through material culture, and illustrates some of its implications for the Czech and Moravian lands.

ethnicity – Prague-type pottery – Slavs – Early Middle Ages – Jordanes – Procopius of Caesarea – bow fibulae – combs

Mnohým se východní polovina evropského kontinentu jeví jako v zásadě *slovanská* Evropa. Pro Hegela byla východní Evropa domovinou „velkého slovanského národa“, totiž „etnického tělesa, jež se neprojevalo jako nezávislý prvek v posloupnosti fází, které Rozum ve světě předjal“ (cit. podle *Hegel 1902*, 363). Již od Šafaříka však „slovanský národ“ zaujal místo v indoevropské rodině jazyků a národů. Dějiny Slovanů tak započaly před dobou prvních zmínek o nich v historických pramenech, ježto, jak bylo zjevné, „všechny moderní národy musely mít předky ve světě starodávném“ (*Schafarik 1844*, 40).¹ Svou inspiraci a orientaci, která měla ovlivnit i budoucí generace učenců, převzal Šafařík od

¹ Šafaříkovo dílo bylo prvně vydáno téhož r. 1837, v němž Hegel otiskl svou *Přednášku o filosofii dějin*. K představě Slovanů jako „evropského národa“, spočívající na ideologii hlášané pražským Všeslovanským kongresem, konaným v červnu r. 1848, viz *Pech 1969*, 133; *Zacek 1970*, 84–85.

Herdera.² Stěžejním prvkem jeho teorií se stalo dílo antického historika Jordanese, který ztotožnil Sklaviny a Anty s Venety (Venedy), známými z podstatně starších pramenů, zejména z Plinia staršího, Tacita či Klaudia Ptolemaia. Na základě tohoto ztotožnění zařadil Šafařík Venety do slovanských dějin.³ Tato myšlenka, zjevně spočívající na chybné interpretaci Jordanesova textu, se houževnatě udržovala při životě a řada učenců ji dosud hájí (např. Sedov 1994; Schramm 1995; Baran 1998; Kazanski 1999; Kobylínski 2005). Při bližším pohledu však zjistíme, že jde o pouhý mýtus.

Jordanes uzavřel svá *Getica* krátce před dokončením spisu *Romana*, r. 550 či 551 (Várady 1976, 487; Croke 1987, 126; Anferjev 1991, 99). Tehdy byli podle něj mezi Venety nejsilnější Antové, což může odkazovat na Justiniánův *foedus* (spojeneckou smlouvu), kterou s nimi uzavřel r. 545 (*Getica* 35; viz Croke 1987, 126; Curta 1999b, 325–326).⁴ Na straně druhé uvádí Jordanes ve spise *Getica* Venety v geografickou souvislost s řekou, kterou nazývá tu Viscia, tu Vistula. Již dlouho je tato skutečnost interpretována jako indicie pro původ tohoto Jordanesova údaje z Ptolemaia, který umísťuje Venety k pramenům řeky Visly (*Getica* 35; Ptolemaios *Geographia* 3.5.5; viz Schütte 1917, 104–105). Jordanes však praví, že „sídlá Sklavinů se táhnou na sever až k Visle“, jako by řeka tekla od západu na východ, nikoli od jihu na sever. To poukazuje na možnou inspiraci Jordanesova „vyprávění o Slovanech“ cestovní mapou, čímsi na způsob itinerářů známé mapy Tabula Peutingeriana, na níž se chybní zeměpisná projekce odrazilo deformacemi západovýchodních vzdáleností, které se jeví jako podstatně delší než ty, jež směřují ze severu na jih. Peutingeriana dokonce umísťuje Venety mezi Dunaj a jinou řeku tekoucí od západu na východ (Tabula Peutingeriana, segment 7.4; obr. 1).⁵ Z toho plyne zřejmý a ve světle nových studií o raně středověkém dějepisectví nikterak překvapující závěr, že totiž Jordanesovo „vyprávění o Slovanech“ nespočívá na jeho vlastních přímých zjištěních, nýbrž že je kompilací ze starších pramenů.⁶ Jinak řečeno, Jordanes nebyl pečlivý pozorovatel etnické situace na severní hranici říše. Použil starších pramenů, na jejichž základě zeměpisnou situaci rozvrhl a naplnil mapu názvy kmenů. Slovanští Veneti jsou jeho vlastním, z knih odvozeným vynálezem (Curta 1999b, 336–338; 2001a, 39–43).

Krom své interpretace Jordanesových slovanských Venetů odkázal Šafařík nástupcům také velmi účinnou metodu bádání o temném věku slovanských dějin: jazykovědu. Při chybní písemných pramenů se historikové měli při rekonstrukci nejstarších fází slovanských dějin uchýlit k užívání rozborů jazykových. Ježto podle Herdera a jeho následovníků ur-

² Herderovo pojetí ducha národa (*Volksgeist*), ustáleného v jazyce už v době jeho rané, „zakofeňující“ vývojové fáze, učinilo jazyk příhodným nástrojem pro výzkum dějin Slovanů (Herder 1994, 58). K Herderovým názorům na Slovany Rosenbaum 1980; Wolff 1994, 310–315.

³ K Šafaříkovým názorům na Slovany viz Kudlaček 1957.

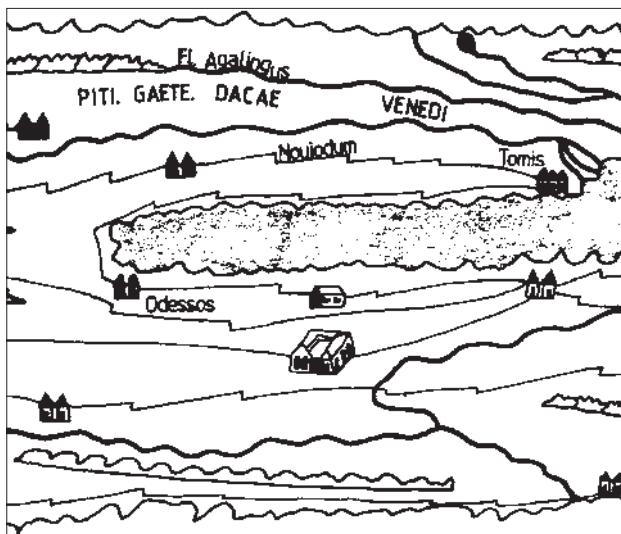
⁴ K *foedu* s Anty viz Prokopios, *Války* 7.14.32–34; též Ivanov 1987, 31.

⁵ K římským itinerářovým mapám a chybní zeměpisné projekce v nich viz Levi – Levi 1967, 141–142. K principu vzájemně se křížících zobrazení na Peutingerianě viz Janni 1984, 110.

⁶ Literatura k otázkám historiografického revizionismu je početná (z nejdůležitějších titulů Bradley 1966; Lošek 1990; Weissensteiner 1994. Nejdrtivější kritiku tradičního čtení spisu *Getica* předložil však Walter Goffart (1988; 2006). Po celou dobu, kdy v různých jazycích vznikala tato hojná revidující literatura, nebrala prostě řada archeologů, historiků a lingvistů ony změny na vědomí a chápala Jordanesovo „vyprávění o Slovanech“ doslova (např. Toporov 1984; Anferjev 1986; Machinskii 1982). Tak se děje i nyní, což zřetelně ukazují např. Hardt 2002; Fusek 2004; Kobylínski 2005.

Obr. 1. Dunaj, Noviodunum a Venedi na Peutingerově mapě. Upraveno podle segmentu VII [Tabula Peutingeriana. Codex Vindobonensis 324. Ed. Ekkehard Weber. Wien 1976].

Fig. 1. The Danube, Noviodunum and the Venedi on the Peutinger map. Simplified version after segment VII [Tabula Peutingeriana. Codex Vindobonensis 324, ed. by Ekkehard Weber, Wien, 1976].

čuje jazyk vytváření určitého typu a světonázoru, znamenala rekonstrukce praslovanštiny (doložené písemnými prameny až ke konci 9. stol.) na základě novodobých slovanských jazyků také rekonstrukci společenského a kulturního života dávných Slovanů před napsáním prvních textů v jejich jazyce. Na základě lingvistické paleontologie, oboru usilujícího o rekonstrukci minulosti podle jazykových údajů, učinili badatelé zabývající se v 2. pol. 19. a na počátku 20. stol. slovanskými otázkami svým hlavním cílem rekonstrukci „prvotního jazyka“ a jeho „správného“ zakotvení v prostoru a čase.⁷ Slovanská domovina tak byla hledána v epicentru moderního rozšíření slovanských jazyků. Za pravlast Slovanů tak pokládali bažiny podél řeky Pripet v kraji Polesí, a Slované sami se stali „syny a výtvoři močálů“ (Peisker 1926, 426).⁸ V důsledku toho vysvětlovali archeologové již od Lubora Niederla šíření Slovanů nehostinnou povahou jejich pravlasti: Slované měli z pripetských močálů odejít za lepším živobytím.⁹ Od archeologie se tak očekávalo, že bude ilustrovat myšlenku značné dávnověkosti Slovanů a popisovat „kulturu dávných Slovanů“ (Niederle 1923, 49; 1925, 513; 1926, 1–2, 5).¹⁰ Přestože šlo o otázku historickou, byli historikové žádáni pouze o vyhledání dokladového materiálu z písemných pramenů, který by vyhovoval lingvisticko-archeologickému modelu.

⁷ K dějinám těchto teorií Polomé ed. 1990. K uplatnění lingvistické paleontologie na dějiny dávných Slovanů Lehr-Splaviňski 1961; Erhart 1985. Znamení přehled slovanské lingvistiky podal Schenker 1995.

⁸ K Polesí jakožto pravlasti Slovanů viz Rostařínski 1908; Gotab 1992, 273–280. Novější variantu této teorie podal Jürgen Udolph (1979; 1985), který se pokusil lokalizovat slovanskou pravlast na základě říční, jezerní a bažinné toponymie; předpokládá, že Praslované se vyčlenili z Indoevropanů v Haliči.

⁹ Výslovně srovnává situaci s podmínkami vedoucími ke kolonizaci amerického Západu Conte 1986.

¹⁰ O Niederlově koncepci slovanské pravlasti viz Zástěrová 1966. Niederle měl za to, že jelikož přírodní podmínky v slovanské pravlasti v Polesí nebyly příznivé, Slované vytvořili podoby sociální organizace založené na spolupráci mezi velkorodinami (typu známého jako *zadruga*), společenské rovnosti a demokracii (jak to popisuje Prokopios). Drsné podnebí pripetských močálů tak vynutilo u Slovanů, které Niederle viděl jako „děti přírody“, nízkou úroveň civilizace, schopné vytvořit pouze kulturu založenou výhradně na dřevě.

Rozbor historických pramenů však naznačuje, že z celé řady důvodů je třeba dát přednost interpretaci velmi odlišné (podrobnou diskusi uvádí *Curta 2001a*, 36–119). Za prvé, většina soudobých pramenů hovořících o Sklavinech a Antech se opírá o informace z druhé ruky, nikoli o autentické zprávy. Těch nemnoho pramenů založených zcela určitě na zprávách očitých svědků, jako je *Strategikon* nebo vyprávění Theofylakta Simokatty o tažení císaře Maurikia proti Avarům a Slovanům, je relativně pozdních, až z doby po r. 600.¹¹ Za druhé, žádný pramen nehovoří výslovně o Slovanech před dobou Justinianovy vlády, i přes Jordanesovo úsilí opatřit pro ně úctyhodné předky tím, že Sklaviny a Anty spojil s Venety. „Slovanský problém“ se objevil znovu za císaře Maurikia, u autorů jako Menandros Protektor, Jan z Efesu, Euagrios či neznámý autor spisu *Strategikon*, a poté znovu v první polovině vlády císaře Herakleia (první kniha *Zázraků sv. Demetria*, Georgios z Pisidie, *Chronicon Paschale*, Theofylaktos Simokatta, Theodoros Synkellos). I přes zjevnou popularitu „chytlavé“ fráze Luciena Musseta mezi historiky nedocházelo ani k „skrytému postupu“, ani k „prosakování“ Slovanů (*Musset 1965*, 75, 81, 85; 1993, 999; o slovanském „prosakování“ *Comşa 1960*, 733; *Cankova-Petkova 1968*, 144; *Těpkova-Zaimova 1974*, 201; *Popović 1980*, 246; *Velkov 1987*). Válečníci uvedení v písemných pramenech hovořících o sklaviniských nájezdech se vždy vraceli na sever od Dunaje do svých „domovů“. O návratu „domů“ s kořistí se zmiňuje i Prokopios při popisu útoků z let 550 a 551, kdy sklavinští válečníci přezimovali v Dalmácii „jako ve své zemi“ (Prokopios, *Války 7.40.45*). Po celé 6. stol. nenacházíme zmínky o Sklavinech, kteří by se usadili na již vypleněném území. O prvním pokusu sklaviniských kmenů o trvalé usazení na Balkáně se hovoří u příležitosti obležení Soluně v počátečních letech Herakleiovy vlády (610–641; *Zázraky sv. Demetria 2.1.180*; viz *Ivanova 1995*, 191).¹² Před tímto datem se zdá, že nájezdy se řídily určitým modelem. Sklavinské vpády začaly ve 40. letech 6. stol. s dlouhým přerušením po r. 551/552. Znovu započaly v 70. letech a ustaly opět po Maurikiových výpravách na sever od Dunaje v 90. letech 6. století. Pozdější nájezdy se odehrály v počátečních letech vlády Herakleiovy. Tento časový průběh souhlasí s většími operacemi byzantských armád na jiných frontách. Navíc žádný ze sklaviniských útoků 40. a raných 50. let 6. stol. neorganizoval a nevedl nějaký společný náčelník. Prokopios uvádí jménem několik barbarských králů či náčelníků,¹³ neznal však žádná jména sklaviniských vůdců. Kolem r. 560 popisoval autor sbírky rozhovorů, známý z nedostatku lepšího pojmenování jako Pseudo-Kaisareios, jak Sklavini často zabíjejí své vůdce „někdy na slavnostech a někdy na cestách“ (*Riedinger 1969*, 302; viz *Benedicty 1964*, 50; *Ivanov 1991*, 251–257). Kolem r. 590 věděl autor spisu *Strategikon* o mnoha *reges*, kteří byli ochotni dočasně přijmout svrchovaného „krále“ (*Strategikon 11.4.30*). Po obnovení slovanských nájezdů v 70. letech 6. stol. se v pramenech objevuje několik jmen náčelníků: Dauritas, Ardagastus, Peiragastus a Musocius (Menandros Protektor, fr. 3; Theofylaktos Simokatta 1.7.3–6, 6.7.1–5, 7.5.4, 6.9.1). Někdy kolem r. 610 nebo 620 znal něco kmenových názvů autor druhé sbírky zázraků sv. Demetria Soluňského: Drugubites, Sagudates, Belegezites, Berzites a Rynchines (*Zázraky sv. Demetria 2.1.179*).¹⁴

¹¹ O dataci spisu *Strategikon* viz *Dennis – Gamillscheg eds. 1981*, 18; *Kuchma 1982*. Podstatně pozdější datum navrhuje *Shuvalov 2002*. K datování *Historie* Theofylakta Simokatty *Olajos 1988*, 11; *Whitby 1988*, 39–40.

¹² *Barišić (1953)* datoval obležení do r. 616, *Lemerle (1981, 91–94)* navrhl r. 615.

¹³ Dátios, Aordos a Suartua, králové Herulů (*Války 5.15.29 a 33*); Torisind, král Gepidů (*7.18.3*); Auduin, král Langobardů (*6.34.5*); Chinialon, náčelník kutrigurský (*7.18.15*).

¹⁴ K lokalizaci těchto kmenů viz *Lemerle (1981, 89–90)*.

Během převážné části 6. stol. se tedy etnonyma „Sclavenes“ užívalo jako zastřešujícího termínu pro různé skupiny žijící na sever od hranice Říše. Přestože má etnonymum původ nepochybně barbarský, a nejspíše slovanský, zavedli jej byzantští autoři v tom smyslu, že si jím pomohli k vnesení smyslu do složité soustavy etnických skupin na severní hranici (k původu jména „Sclavene“ *Pekkanen 1971; Schelesniker 1973, 11; Schramm 1995, 165; Koder 2002*). V nejužším slova smyslu je tak sklavinská identita byzantským vynálezem; Byzantinci *vytvořili* Slovary. To může vypadat jako prohlášení povahy revizionistické, váha argumentu však nespočívá výhradně na tomto základě. V následujícím výkladu se pokusím objasnit, co „utváření Slovanů“ ve skutečnosti znamená.

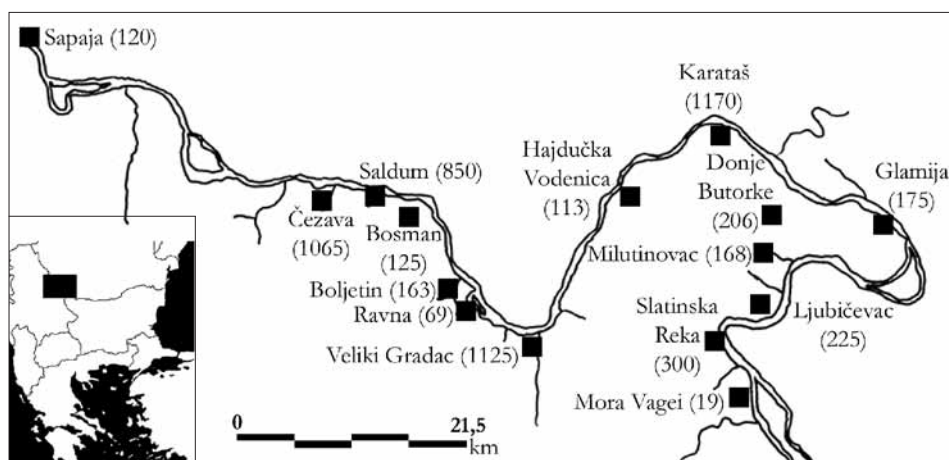
Začneme výrazem „etnicita“ (*ethnicity*).^{*} I když se tohoto výrazu v angličtině užívá až od r. 1953 (*Fortier 1994*), dnes se jím označuje rozhodnutí, které lidé činí, aby symbolicky charakterizovali sami sebe nebo jiné jakožto nositele určité kulturní identity. Jeden antropolog se vyjádřil v tom smyslu, že etnicita je „kolektivní aktivace sociálně diferencujících znaků“ (*Eriksen 1991, 141*). Jakožto taková byla etnicita v (středověké) minulosti zakořeňena ve společenských vztazích stejně, jako je tomu dnes. V případech „Sclavenes“, Avarů, Franků a dalších byla etnicita sociálně a kulturně konstruovaná forma společenské mobilizace, využívaná za účelem dosažení jistých politických cílů.¹⁵ Současně se stala věcí každodenní praxe, toho, co Pierre Bourdieu nazývá *habitus*, a v tomto smyslu se týkala manipulace s hmotnou kulturou (*Bentley 1987*). Zhmotňuje-li materiální kultura praktické okolnosti svých uživatelů, pak slohová poselství týkající se vědomého zařazení a identity (co je jinak známo jako „emblematické styly“) představují způsob, jak se neverbálními prostředky přihlásit k relativní a skupinové identitě.¹⁶ Jelikož emblematické styly nesou zřetelná prohlášení, je teoreticky možné rekonstruovat způsob, jímž jich bylo použito k vyznačení nebo udržení etnických hranic (*Hodder 1982*). Konečně je etnicita funkcí mocenských vztahů, protože emblematické styly a tradice získávají relevanci zvláště v kontextech změn poměru sil, které vynucují zveřejnění skupinové identity (*Hodder 1990, 45–46; McLaughlin 1987; Earle 1990, 74–75; Byers 1991, 12*).

Vraťme se nyní k tomu, jak Byzantinci *vytvořili* Slovary. Historici jen zřídka píší o byzantském vlivu na rané Slovary. Namísto toho trvají na ničení a pustošení působeném v balkánských provinciích Říše barbarskými hordami. Obdobně jako u germánských kmenů v západní Evropě je ve „skrytém postupu“ Slovanů spatřována hlavní příčina postupného hroucení římské hranice a konce římské moci na Balkáně. Archeologické pozůstatky poslední fáze osídlení různých balkánských lokalit, měst či pevností jsou opakovaně přisuzovány slovanským plenitelům, kteří si měli zvolit zříceniny zpustošených měst za svá první sídla na kdysi římské půdě. I přes opačnou výpověď pramenného materiálu hovoří odborníci v oblasti klasické městské kultury stále s oblibou o zániku způsobeném barbari, obzvláště v kontextu ostrého kontrastu mezi „civilizací“ a „barbarstvím“. Např. třetí (a poslední)

* Red. pozn.: Pro přesnost jsou v tomto překladu některé anglické pojmy uváděny i v původní podobě. A dále: ačkoli se anglická a česká pravidla přepisu různých forem cyrilice do latinky výrazně liší, ponechali jsme (v názoru, že využitelnost odkazů se tím pro čtenáře nesníží) takto převedená jména citovaných autorů, stejně jako další bibliografické údaje v soupisu literatury, v podobě užitých v původní, anglické verzi tohoto textu. Podobně a opět výjimečně zůstaly v citacích (kromě odkazů na české a slovenské publikace) odkazy na obrázky ve verzi uváděné autorem, tj. jako *fig.*, popř. *pl.*, tedy bez rozlišení podle jazyka citované práce.

¹⁵ K „politické etnicitě“ *Cohen 1969; Roosens 1989*.

¹⁶ Ke hmotné kultuře a praxi *Graves 1995*. K „emblematickému stylu“ *Wiesner 1983; 1990*.

Obr. 2. Pevnosti 6. stol. v sektoru Železných vrat podunajské hranice Impéria s odhady počtů bojovníků.
Fig. 2. Sixth-century forts in the Iron Gates sector of the Danube frontier of the Empire, with estimated numbers of soldiers.

stavební fáze významného městského střediska Caričin Grad, s největší pravděpodobností totožného s městem Justiniana Prima, založeným císařem Justinianem krátce před r. 535, byla datována zhruba mezi léta 570 a 620. Zástavba této fáze sestává z domů stavěných z kamene na hliněnou maltu; početné nálezy zemědělského nářadí vypovídají o venkovském rázu sídliště. Srbská archeologie dlouho připisovala třetí fázi osídlení Caričina Gradu slovanskému osídlení, následujícímu po vpádech pozdního 6. či raného 7. století. Artefakty spadající do této fáze osídlení – spony, přezky, hroty šípů – však mají spolehlivé analogie ve vojenské kultuře soudobých balkánských pevností, nikoli na sídlištích na sever od Dunaje, kam se sklavinští válečníci vraceli po svých nájezdech (*Mano-Zisi 1958, 312–313*). V podobně tradičním duchu připsali slovinští archeologové slovanským a avarským útokům zánik celé řady významných výšinných sídlišť na základě libovolně stanoveného „etnického rázu“ určitých artefaktů, jakými jsou např. trojhrbité šípky (např. *Sokol 1994; Knific 1999*). Na základě předpokladu, že Slované museli osídlit slovinské území už na sklonku 6. stol., se tu nově nalezené keramické soubory datují do doby krátce po opuštění výšinných sídlišť, totiž do počátku 7. stol., navzdory zřetelným hmotným dokladům podstatně nižšího stáří takových souborů (např. *Guštin – Tiefengruber 2002*).

Přílišná oddanost myšlence, že úkolem každého archeologa je co nejlépe ilustrovat skutečnosti již známé z literárních pramenů, způsobila chybnou dataci keramických souborů nalezených při francouzských vykopávkách v řecké lokalitě Argos. Vedoucí výzkumu *Pierre Aupert (1980)* datoval soubor z „Lázně A“ s překvapující přesností do r. 585. Jedinou oporou pro toto datování bylo spojení souboru se sutí připisovanou zničení města při některém ze slovanských nájezdů na Řecko, datovaných v písemných pramenech do poloviny 80. let 6. století. Prokázalo se ale, že keramika z Argosu je ve skutečnosti nejméně o století mladší (k předatování keramických souborů z Argosu a z jiných soudobých nalezišť v Řecku viz *Anagnostakis 1997; Vida – Völling 2000*). Obdobně jsou nyní keramické soubory z Bulharska, spojené kdysi překotně se slovanskými pleniteli pozdního 6. stol.,

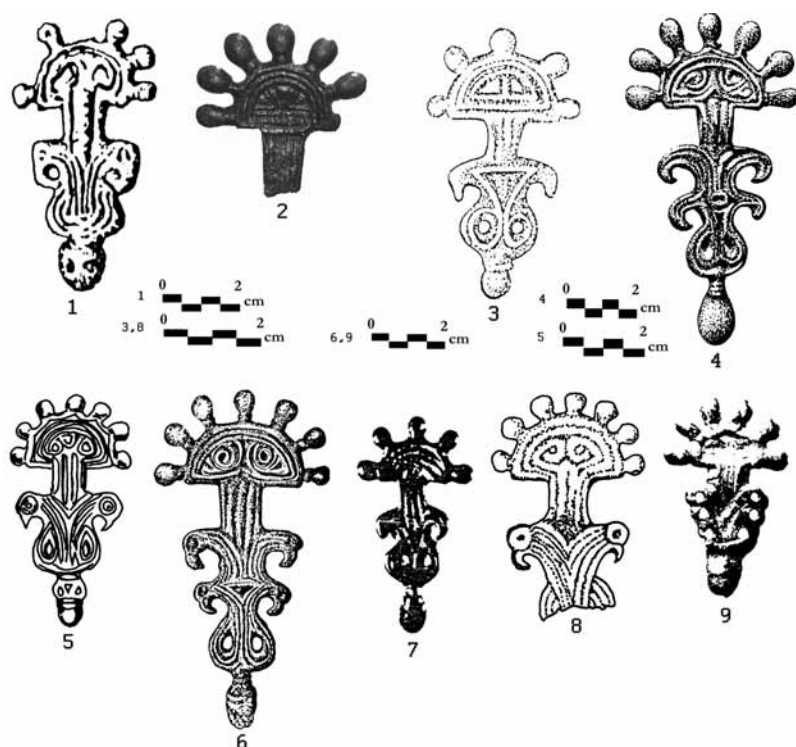
předatovávají do 2. pol. 7. a raného 8. stol. (Vážharova 1956; Koleva 1992). Přemíra rozporů vyplývajících z otrockého přebírání dějepisu založeného výhradně na písemných pramenech vedla nakonec některé archeology k pochybnostem o tradiční interpretaci (Nestor 1963; 1969). Z toho vyplývající zpochybnění archeologické interpretace souborů připisovaných Slovanům před jejich usazením na Balkáně vyústilo v některé brizantní výsledky. Ze vztahů Slovanů k říši v oné době známe sotva více než časovou posloupnost slovan-ských nájezdů a až na nečetné výjimky schází všem studiím k tématu širší ekonomická a sociální perspektiva (Irmischer 1980; Těpkova-Zaimova 1980; Madgearu 1996; Shuvalov 1996). V tomto okamžiku bude proto vhodné stručně se věnovat otázkám balkánské archeologie a historie.

Na počátku 30. let 6. stol. se Justiniánova strategie na Balkáně a na podunajské hranici říše pronikavě změnila. Namísto ofenzivních záměrů císař pojal, nebo již jen dokončil, působivý plán opevňovacích prací mohutnosti a kvality nikdy předtím na Balkáně nevidané. Celý projekt, nebo alespoň jeho nejdůležitější úsek, byl dokončen během asi dvaceti let, a s největší pravděpodobností způsobil přerušení sklaviných nájezdů mezi lety 550 a asi 575.¹⁷ Projekt, dílo jednoho z Justiniánových architektů jménem Viktorinos,¹⁸ sestával ze tří obranných linií, z nichž nejmohutnější nesledovala Dunaj, nýbrž držela se horského hřebene Staré Planiny. V horách se pevnosti, často značných rozměrů, soustředily do blízkosti významných průsmyků a cest a obsahovaly obslužné konstrukce, jako cisterny či studny (např. Preshlenov 2001). Podél řeky dosahovaly naopak pevnosti nevelkých rozměrů, tj. méně než 1 hektar opevněné plochy (Ovcharov 1982, 22; k Justiniánovu plánu balkánských opevnění viz Prokopios, Stavby 4.1). Posádku každé pevnosti tvořil *numerus* či *tagma*, nejmenší byzantská armádní jednotka o počtu nepřesahujícím 500 mužů (Petersen 1992). Různé archeologické studie vedly nedávno k odhadu velikosti posádek pevností 6. stol. na základě koeficientu 1,8 až 2,7 m² na muže (Kardulias 1992; 1993). Takové propočty naznačují v případě pevností zkoumaných v dunajské hraniční oblasti při Železných vratech, že celý sektor mohl za obranným účelem nasadit asi 5000 mužů (obr. 2).

Zbudování opevněné hranice doprovázelo její ekonomické „uzavření“, fenomén nejlépe patrný z rozboru numismatického materiálu. Rumunsko a sousední oblasti vykazují poměrně vysoké zastoupení zlatých a měděných Justiniánových mincí (obr. 3). Zcela však chybějí ražby z let 545–565, a to v depotech i jako ojedinělé nálezy (k depotům viz Curta 1996; k jednotlivým nálezům viz Butnariu 1983–1985; 1997; Oberländer-Târnoveanu 2002). Zdá se, že k ekonomickému uzavření nedošlo záměrně, neboť podobné omezení oběhu mincí je patrné v depotech nalezených jižně od dunajské hranice, na Balkáně. Krizi tedy nejspíše způsobilo právě provádění Justiniánova obrovitého opevňovacího díla. Rostoucí počet plateb a dalších peněžních transakcí vyvolaný touto ekonomickou konjunkturou vyústil v závažné následky zejména v oblasti drobných úspor, jaké zjišťujeme zvláště v depotech „vyzařujících“ z centra. Většina rumunských depotů představuje vskutku sbírky nevelké hodnoty, odpovídající vesměs několika měřícím (*modius*; asi 18 l) egyptské pšenice, a lze je tak interpretovat jako platby za omezená množství obilí prodávaného vojákům v podu-

¹⁷ Projekt byl v každém případě dokončen v době, kdy Prokopios dopsal své dílo *O stavbách*, jehož první čtyři knihy (včetně popisu balkánských opevnění v knize čtvrté) byly dokončeny před r. 558 a nebyly již zrevidovány, snad v důsledku předčasné smrti autorovy (Evans 1969, 30; Whitby 1985, 145; Greatrex 1994, 113; Roques 2000).

¹⁸ Takto uveden v nápise z Bylis v Albánii (Anamali 1987; Feissel 1988).

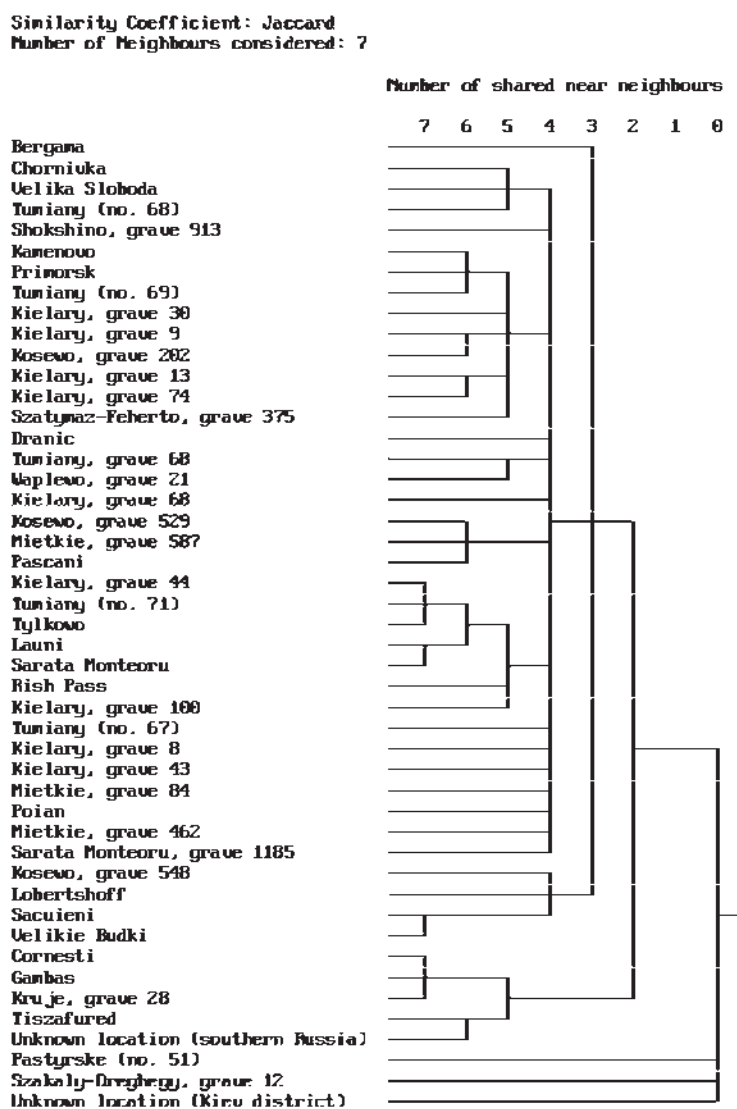
Obr. 3. Příklady „slovanských“ paprscitých spon Wernerovy třídy I C: 1 – Bergama/Pergamon (Turecko); 2 – Butrint (Albánie); 3 – Čornivka (Ukrajina); 4 – Cornești (Rumunsko); 5 – Drănic (Rumunsko); 6 – Gâmbaș (Rumunsko); 7 – Horga (Rumunsko); 8 – Kamenovo (Bulharsko); 9 – Kielary (Polsko).
 Fig. 3. Examples of “Slavic” bow fibulae of Werner’s class I C: 1 – Bergama/Pergamon (Turkey); 2 – Butrint (Albania); 3 – Chornivka (Ukraine); 4 – Cornești (Romania); 5 – Drănic (Romania); 6 – Gâmbaș (Romania); 7 – Horga (Romania); 8 – Kamenovo (Bulgaria); 9 – Kielary (Poland).

najských pevnostech. Přerušení oběhu mincí je však třeba vnímat nejen jako jev výlučně hospodářský; muselo totiž vést k hluboké krizi obchodní činnosti přes Dunaj a následnému vymizení takto získávaného zboží římského původu. Jako příklad uvedme amfory s cenným obsahem, jaký představovalo víno, olivový olej či (méně pravděpodobně) rybí omáčka; v nezanedbatelném množství se objevují v lokalitách na sever od podunajské hranice říše. Na Balkáně byly amfory typů nazývaných Late Roman 1, Late Roman 2 a *spatheion* spojovány se zásobováním vojsk umístěných na hranici či jako posádky v pevnostech, s dodávkami, resp. vojenskými přiděly, zvanými *annona* (Karagiorgou 2001). V současnosti umožňuje upřesnění chronologie amfor Late Roman 2 rozlišit nálezy 1. a 2. pol. 6. stol. podle takových prvků jako výskyt či absence hřebenem ryté výzdoby ve vlnitých liniích či žebrech (Scorpan 1977, 274; Opaiț 1984, 316; Mackensen 1992, 241, 244; příklad naleziště s výskytem střepů typu Late Roman 2 starších než r. 550 viz Cantea 1959). I přes občasný výskyt hrotitých den amfor na sever od podunajské hranice byla většina zlomků amfor Late Roman 2 v oné oblasti datována do 2. pol. 6. stol., tedy do doby po ekonomickém „uzavření“ (Curta 2001a, 242, 244, pozn. 23, fig. 37).

Nedostatek římského zboží mohl iniciovat společenskou konkurenci a utváření pozic vůdců zakládajících svou moc na výsledcích válečných výprav, což byl jediný způsob, jak získat vzácné zboží, které zviditelňovalo prestiž a moc. Všimli jsme si, že řada sklavinských vůdců se vyskytla po r. 575, některé dokonce známe jmény. Jejich popisy v písemných pramenech odpovídají kulturně antropologickému rozlišení náčelníků, *big men* a velkých mužů (*great men*). Náčelníkem je vůdce, jehož moc, udělená (*ascribed*) konsensem, se shoduje s výsadou kontroly bohatství v kontextu výrazně rozvrstvené společnosti. *Big man* naproti tomu dospívá k mocenské pozici v kontextu rovnostářské ideologie prostřednictvím usilovné soutěže s osobami stejného postavení. Konečně *great men* získávají úspěch v podnikání, jakými jsou např. bojová střetnutí, takže požívají značné prestiže, ale nikoli bohatství.¹⁹ Za časů míru se *great man* těší moci a prestiži, ale chybí mu stálá autorita. Takovým vůdcem mohl být Ardagast, sklavinský vůdce, jehož málem zajali římstí vojáci při útocích generála Priska na sklavinské území r. 592 (Theofylaktos Simokatta 1.7.3–6; 6.7.1, 3 a 5; 6.9.1 a 6; viz Havlík 1974; 1985). Své moci nepochybně dosáhl osobními zásluhami a k politické viditelnosti se propracoval díky své mimořádné fyzické dispozici. *Big men* svou moc také získávali (*achieved*), vznikala však manipulací s bohatstvím, většinou organizací hostin a obřadů. *Big men* vystupují do popředí v situacích, kdy se personifikace či ztělesnění zájmu a zodpovědnosti kolektivu objevují opakovaně. Tehdy hrají *big men* stěžejní roli v „utváření“ skupin, neboť hovoří jménem skupiny, ať již na shromážděních, nebo při jednáních s cizími mocnostmi. Vůdci tohoto druhu byli nepochybně Dauritas, uváděný Menandrem Protektorem, či Samo, zmiňovaný ve Fredegarově kronice. Oba zjevně s Avary a Franky hovořili jménem svých skupin a hrdě vyhlášovali svou nezávislost. Z Fredegarova vyprávění jasně vyplývá, že se Samovi připisovalo „vytvoření“ nové venedské identity jeho skupiny po jeho vítězstvích nad Avary (Menandros Protektor fr. 21; Fredegar 4.48, 68; viz Curta 1997). Samo, který se stal vůdcem díky svým osobním zásluhám, uzavřel spojenectví s několika venedskými rodinami a pojal za manželky ne méně než dvanáct žen, „které mu porodily dvaadvacet synů a patnáct dcer“ (Fredegar 4.48; viz Eggers 2001). Nazýval se „král“, stejně jako Musocius, sklavinský náčelník zajatý Priskovými vojsky r. 592. Na rozdíl od Sama, který musel svou *utilitas* intenzivně zapojit, aby získal obdiv a své zvolení králem, Musocius měl „poddané“, které vysílal na výzvědy nebo na pomoc uprchlíkům ze sousedních krajů (Theofylaktos Simokatta 5.8.14, 6.9.1). O dalším z takových „králů“ jménem Perbundos praví druhá sbírka *Zázraků sv. Demetria*, že se strojil jako byzantský šlechtic, plyně hovořil řecky a měl kontakty na vysokých místech v Konstantinopoli. Jako Musocius se také Perbundos těšil velké oblibě, neboť poté, co jej byzantské úřady nechaly zajmout a popravit, „sklavinství národové“ kolem Soluně povstaly, aby pomstily jeho smrt (*Zázraky sv. Demetria* 2.4.231, 233–237, 242).

Na základě dochovaných pramenů lze soudit, že všechny tři podoby moci existovaly ve sklavinské společnosti přibližně mezi lety 550 a 620 současně (Curta 1999a). Zdá se, že všechny předpokládaly přístup k prestižnímu zboží. Podle Jana z Efesu vábily r. 581 sklavinské válečníky také zlato, stříbro, koně a zbraně (Jan z Efesu, *Církevní dějiny* 6.6.25). Podle Menandra Protektora věděl avarský kagan, že země Sklavinů je „plná zlata“, které naloupili na svých výpravách na Balkán (Menandros Protektor fr. 21). Výše uvedené nále-

¹⁹ O rozlišení *big men* a *great men* viz Godelier 1986. *Big men* a náčelníky odlišil již Sahlins 1963.

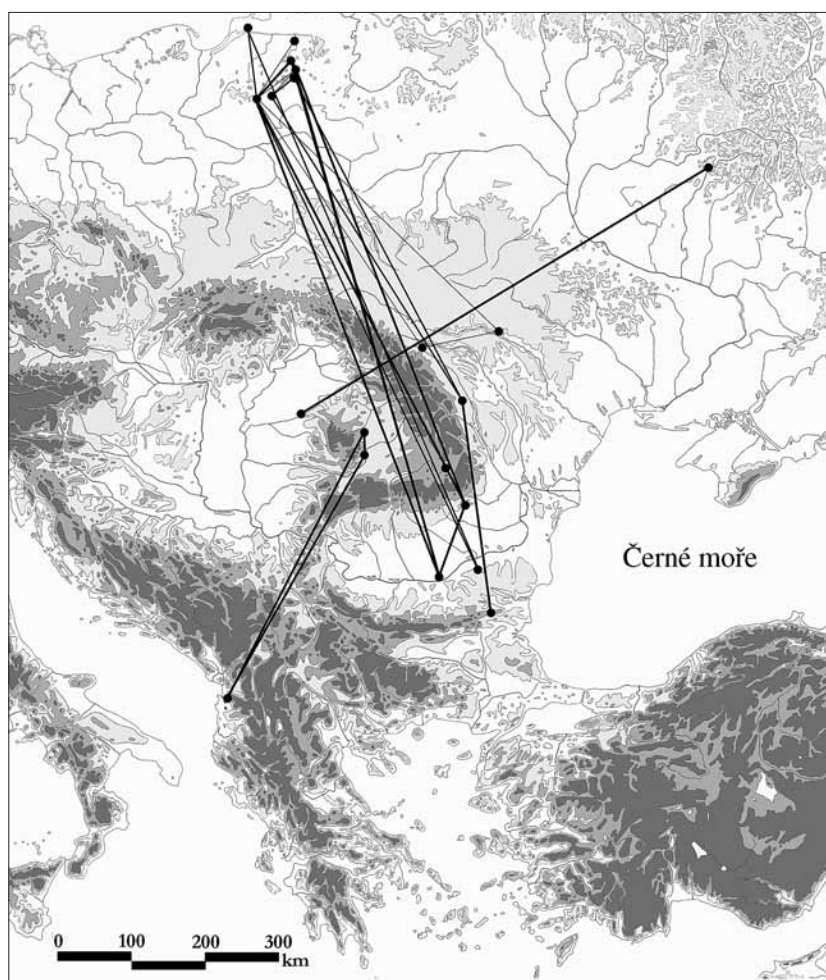

Obr. 4. Výsledky shlukové analýzy 47 „slovanských“ paprscitých spon Wernerovy třídy I C metodou blízkého souseda (*near neighbor*).

Fig. 4. Near-neighbor cluster-analysis of 47 "Slavic" bow fibulae of Werner's class I C.

zy amfor dokládají, že olivový olej, víno či rybí omáčka *garum* posloužily k získání obdivu stejně dobře jako koně, zbraně či zlato.

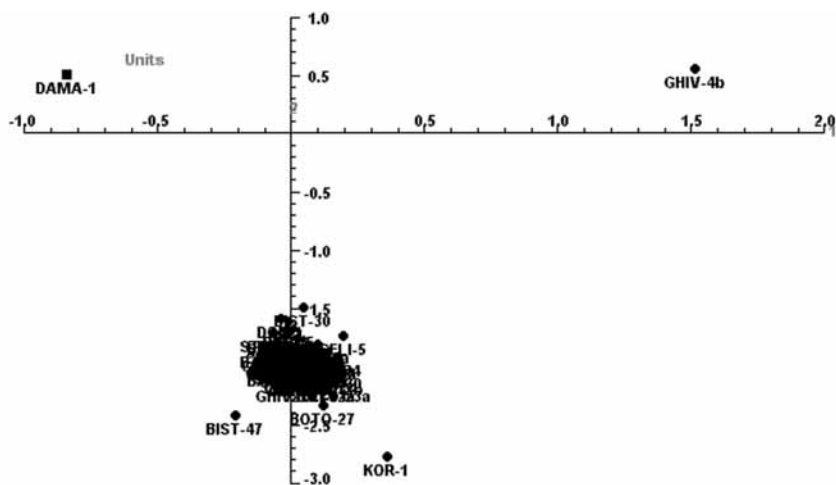
Říše však nebyla jen zdrojem prestižního zboží. Žádný poklad „barbarského“ stříbra nalezený severně od Dunaje se nevyrovná pokladu z Martynivky na Ukrajině (*Przychodniuk – Shovkopliias – Olegovskaia – Struina 1991; Pekarskaya – Kidd Hrsg. 1994; Kidd – Pekarskaya 1995*). Prolamovaná pásová kování, obecně známá jako „kování typu Martynivka“,

Obr. 5. Vynesení podobnosti spon Wernerovy třídy I C k nejbližšímu sousedovi (*nearest neighbor*). Různíci se síla čar ukazuje 7, 6 a 5 společných blízkých sousedů v sestupném pořadí.

Fig. 5. Plotting of the nearest-neighbor similarity of fibulae of Werner's class I C. The different thickness of the lines indicates, in decreasing order, 7, 6, and 5 shared near neighbors.

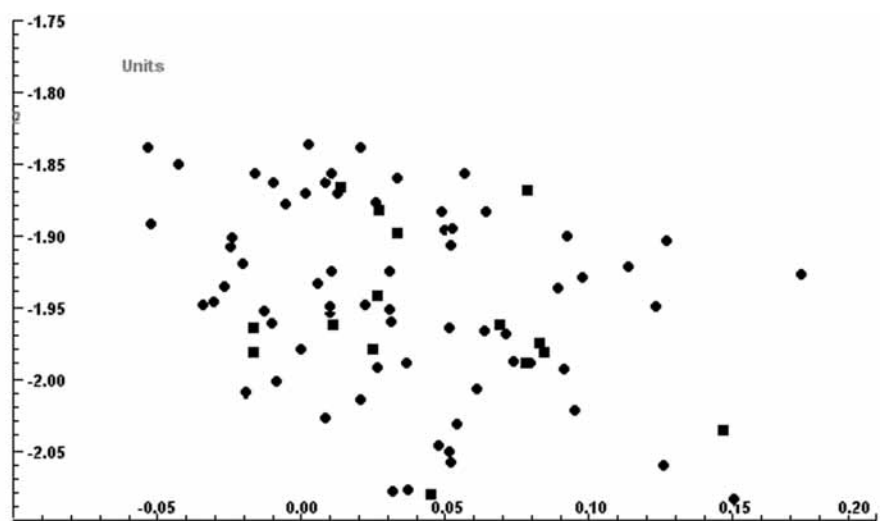
zvláštní obluby na sever od Dunaje nenabyla (Somogyi 1987; Bálint 1992; Gavritukhin – Oblomskii 1996; mapu jejich rozšíření na dolním Dunaji uvádí Curta 2001a, 212, fig. 9). Existuje ale artefakt, který se objevil jak v pokladu z Martynivky, tak na rumunských nalezištích 6.–7. stol., totiž tzv. „slovanské“ paprscité spony (*bow fibulae*; Werner 1950; Katsougiannopolou 1999). V Rumunsku a sousedních regionech se takové krojové součástky objevují v celé řadě podob a s mnoha výzdobnými prvky, a to na sídlištích, nikoli v hrobech či v depotech. „Slovanské“ paprscité spony byly vskutku symboly skupinové identity užívané každodenně. Studium takových součástí úboru (Curta – Dupoi 1994–1995; Curta 1994; 2001a, 247–275; 2004b; 2005; 2006a; 2006b) ukazuje, že řady z nich se uži-

Obr. 6. Korespondenční analýza 112 nádob ve vztahu k šesti poměrům podle návrhu *Parczewského* (1993).
Fig. 6. Correspondence analysis of 112 vessels in relation to six ratios proposed by *Parczewski* (1993).

valo přibližně ve stejné době, okolo r. 600. Takové zboží si zákazníci opatřovali velmi složitým způsobem a mnoha cestami, neboť rumunské exempláře jsou zdobeny slohem spojujícím je s nálezy z Mazovska, Krymu a oblastí středodněperských. Vezměme jako příklad jednu z Wernerových tříd „slovanských“ paprsčitých spon, I C (*obr. 3*). Výsledky shlukové analýzy všech publikovaných a úplně zachovaných exemplářů této třídy, provedené na základě jejich výzdoby, poskytují dobrý příklad této sítě ornamentálních vzorců (*obr. 4–5*). Většina spon nalézáných v Mazovsku má mezi sebou vzájemně více společných skladebných prvků než spony z jiných krajů. Naopak spony z Rumunska mají více společných prvků se sponami z Mazovska než vzájemně mezi sebou, přičemž současně sloužily jako vzory pro napodobeniny nalezené ve středodněperské oblasti či na Balkáně. Přímé spojení mezi sponami nalezenými v Mazovsku a oněmi z krajů středodněperských není znatelné. Ani nálezy z lokalit geograficky blízkých nejeví mezi sebou žádné vztahy, s výjimkou spon mazovských. Kontakty v oblasti vzorů výzdoby patrně naznačují, že výrobci z jiných krajů napodobovali vzory mazovské spíše než opačně. Navíc jsou mazovské spony ze všech nejstarší, neboť se našly s artefakty datovanými do 2. třetiny 6. století.²⁰ Naopak z naprosté většiny lokalit zkoumaných v krajích podél dunajské hranice a sousedních oblastí Rumunska, Moldávie a Ukrajiny pochází značný počet artefaktů naznačujících dataci do pozdního 6. a raného 7. stol. (podrobnou diskusi chronologických otázek nabízí *Curta 2001a*, 234–246). Šíření vzorů výzdoby zachycené vnesením výsledků shlukové analýzy spon Wernerovy třídy I C tak může odrážet šíři společenských kontaktů mezi výrobcí a zákazníky či nositeli. Doprovodné kovové ozdoby pak patrně ilustrují putování lidí, a tedy také kontaktů. Teoreticky může šíření spon jistého tvaru či výzdobných detailů ukazovat na některý ze tří druhů pohy-

²⁰ Např. hrob 68 z Tumian, spony a pásové kování ve tvaru obálky, či hrob 30 téhož pohřebiště s prolamovanými pásovými kováními (*Kulakov 1989*, 188–192, 244, 255, *obr. 28; 39: 3*). K datování pásových kování ve tvaru obálky nalezených v hrobech se zbraněmi na ostrově Bornholm *Jørgensen 1999*, 149, 153, *obr. 9: 4*.

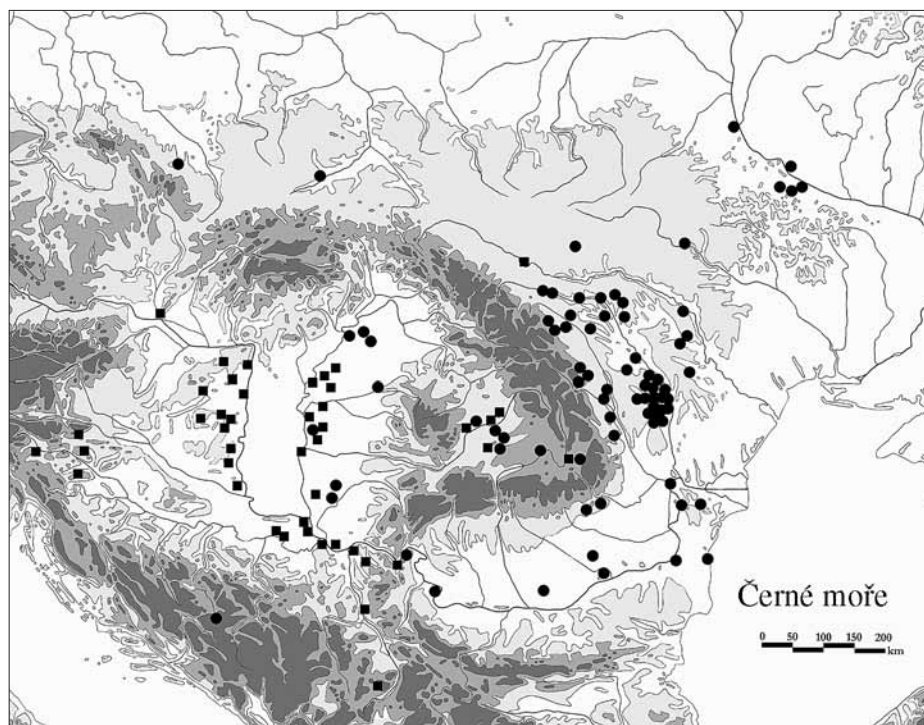

Obr. 7. Detail korespondenční analýzy ručně robených (●) a točených (■) nádob ve vztahu k osmi poměrům podle návrhu *Parczewského (1993)*.

Fig. 7. Zoomed detail of the correspondence analysis of handmade (●) and wheelmade (■) vessels in relation to eight ratios proposed by *Parczewski (1993)*.

bu: spony s nositeli či bez nich (dary či obchod); modely spon včetně vzornic pro reprodukci ornamentálních předloh; kovotepci vezoucí hotové spony či modely (*Leigh 1991, 117; Hines 1997, 213*). Dnes převládající názor o organizaci výroby v raném středověku stále počítá s myšlenkou putujících odborníků vezoucích s sebou bronzové či olovené modely. Známe skutečně některé příklady paprscitých spon, které podporují hypotézu použití modelů, daleko více se jich však tomuto pojetí vymyká. Disponujeme velmi malým počtem dokladů přímých kopií už existujících spon, ačkoliv některé minimální výzdobné celky – svrchní část, patka, koncový lalok – mohly být kopírovány dosti přesně, nejspíše nějakým mechanickým prostředkem, třeba vzornicí. Nedostatek dokladů přímého kopírování posouvá naši pozornost od výrobců k uživatelům či nositelům. V hrobech v Mazovsku se paprscité spony vyskytují jen zřídka s ostruhami. *Eduard Šturms (1950, 21)* tento rys nejprve interpretoval jako rozdíl v pohlaví: paprscité spony se obvykle nacházely v ženských hrobech, zatímco ostruhy byly nejspíše atributem mužským (k lokální výrobě spon viz *Dąbrowski 1980*). V merovejské oblasti dokládají paprscité spony v hrobech žen, obvykle v pozdním adolescentním či adultním věku mezi 20 a 40 lety, „věkový práh získání“, velmi dobře srovnatelný s udělením štítů a/nebo mečů u zbraň nosících mužů (*Strauß 1992, 70; Dickinson 1993, 39*). Navíc studium stop po nošení šperku naznačuje, že mezi mírou opotřebení a věkem nositelky existuje přímá korelace, což může napovídat, že spony získané snad při zasnoubení či sňatku nosila pak jejich majitelka po zbytek života (*Martin 1987, 278, 280; Nieke 1993, 129*). Absence spon či jiných šatových spínadel v řadě ženských hrobů však naznačuje, že dostupnost takových předmětů závisela také na společenském postavení.

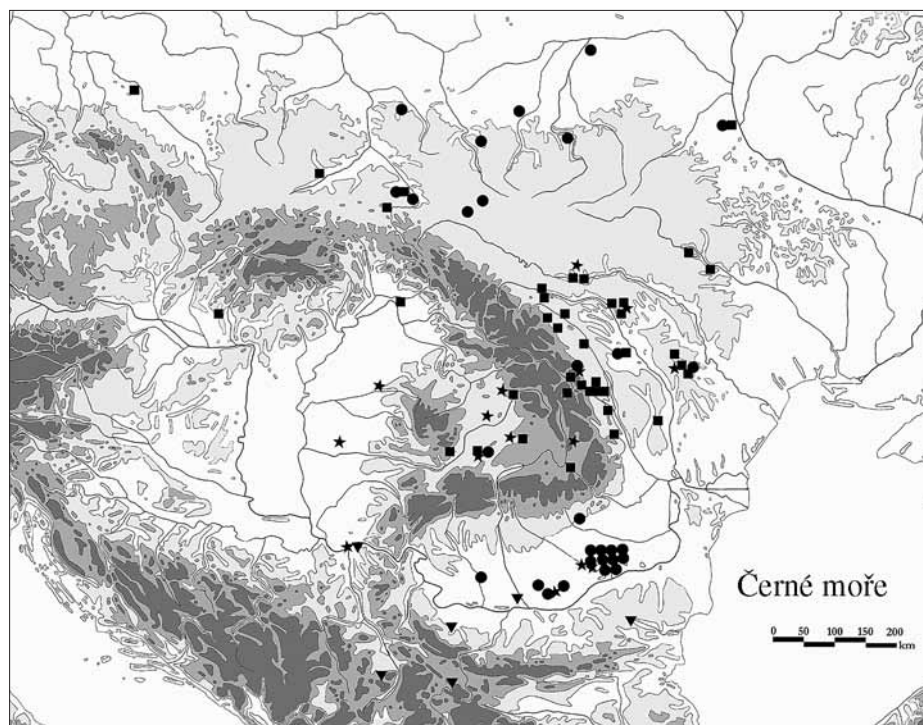
Na rumunských nalezištích naznačuje výskyt „slovanských“ paprscitých spon dálkové kontakty s obcemi v Mazovsku a na Krymu, což může indikovat dary či sňatková spojení.

Obr. 8. Rozšíření kolkované keramiky (■) a keramiky s vtisky prstů či vseky v okraji (●).

Fig. 8. Distribution of stamped pottery (■) and pottery with finger impressions or notches on the lip (●).

Starší exempláře přinesené z Mazovska byly rychle napodobeny s jednodušší výzdobou v reakci na stále stoupající poptávku po symbolech skupinové identity. Jelikož se mnoho takových doplňků našlo na sídlištích a jelikož se na jednom sídlišti jen zřídka vyskytne více než jedna spona, lze o „slovanských“ paprscitých sponách uvažovat jako o symbolech společenské identity, sloužící jako znaky sociálního postavení nově se ustavujících elit. „Slovanské“ paprscité spony však nejsou jedinými artefakty použitými při vyznačování skupinových (možná etnických) hranic. Lze pochybovat o tom, že v ruce robená keramika bez výzdoby, označená Ivanem Borkovským jako „pražský typ“, vůbec kdy „představovala“ slovanskou etnicitu, jak dosud mnozí tvrdí (*Borkovský 1940*; k dnešnímu užívání – a nadužívání – pojmu „pražský typ“ srov. *Bubeník 1995*; *Gavritukhin 1997*; *Vida 1999*; *Sedov 2002*; *Chebe 2004*; *Kuna – Profantová 2005*). Korespondenční analýza více než stovky nádob z keramických souborů 6. a 7. stol. z Rumunska, Moldávie a Ukrajiny poukázala ve vztahu k šesti poměrovým vztahům, jichž užil pro rozbor nádob Michal Parczewski, že se při výrobě nádob v ruce i na otočném zařízení užívalo velmi podobných proporcí (*obr. 6–7*; viz *Parczewski 1993*, 31–33; srov. *Curta 2001b*). Není jasné, jak mohlo být dosaženo takové formální stejnorodosti v místech od sebe tak vzdálených. Archeologové o takových problémech diskutují zřídka, pokud vůbec, neboť koncepce „archeologické kultury“ předpokládá, že „nositelé“ takové kultury sdíleli společné kulturní rysy nevědomky.

Obr. 9. Rozšíření otopných zařízení v lokalitách 6. a 7. stol.: topeniště z ▼ cihel, ■ kamene a ● hlíny. ★ sídliště se stavbami bez dokladů otopných zařízení.

Fig. 9. Distribution of heating facilities on 6th- and 7th-century sites: ▼ brick, ■ stone, and ● clay. ★ sites with houses without any heating facility.

Ve skutečnosti dokládají etnoarcheologické studie i archeologické experimenty přesvědčivě, že absence variability v rámci třídy keramických nádob obvykle vyplývá z jejich použití při přípravě stravy.

Keramika nicméně mohla sloužit jako hmotný nosič „emblematických stylů“. Autoři nejnovějších typologických studií, fascinováni možností vytvoření metody jak použít keramiku k datování nalezišť, patrně ignorovali výzdobu keramiky. V Karpatské kotlině byla zvláště oblíbená kolkovaná výzdoba, kdežto celá oblast východně Karpat poskytla poměrně velké množství keramiky s vtisky prstů nebo se vsky v okraji, jejíž nejstarší exempláře možno datovat do 2. pol. 6. stol. (obr. 8; k vtiskům prstů a vsekům *Prikhodniuk 1998*; ke kolkované výzdobě *Rosner 1987*). Pouze v Transylvánii se obě výzdobné techniky setkávají pospolu, někdy v témže keramickém souboru či na témže nalezišti (např. Poian, sídliště ve středním Rumunsku ze 6.–7. stol., zkoumané *Székelym /1992/*; ke „Slovanům“ v Transylvánii *Heitel 1994*). V podobném duchu ukázalo rozšíření otopných zařízení v zahloubených stavbách prokopaných na nalezištích na dolním Dunaji výrazné uskupení hliněných pecí ve Valašsku, což nápadně kontrastuje se shlukováním cihelných pecí na řadě pevností 6. stol. na téže straně řeky, v severobalkánských provinciích římského impéria (obr. 9; k hliněným pecím *Rusanova 1993*; *Dolinescu-Ferche 1995*; k cihelným pecím na severním Balkáně

Dinchev 1997; vzácný příklad cihelné pece na sever podunajské hranice *Nica – Deleanu 1994*). Převládají-li někde hliněné pece, bývají obvykle spojeny s velkým množstvím hliněných oválů, které možná udržovaly v pecním prostoru akumulovaný žár (*Zakościelna – Gurba 1993; Stanciu 1998*). Spojení hliněných pecí a oválů může skutečně naznačovat ustálenou praxi ve věci základních životních potřeb, jakými je i komfort bydlení, a lze je spojovat se „zákonitostí velikosti místností“, již někteří archeologové spojují s etnicitou (*Baldwin 1987*). Je však stejně chybné připisovat nevelkým hliněným oválům nebo zahloubeným stavbám s kamennými či hliněnými pecemi hlásnou funkci slovanské etnicity (ke hliněným oválům viz *Stanciu 2001*; k zahloubeným stavbám jako typicky slovanskému rysu *Telęnov 1991; Čremošnik 1980; Šalkovský 1998*; vyváženější pohled nabízí *Šalkovský 2001*). Zhusta se věří, že ranou slovanskou kulturu definuje kombinace keramiky „pražského typu“, zahloubených staveb a žárových pohřbů (např. *Godłowski 1979*). Ve skutečnosti žádná etnická skupina nikdy neutilizovala souhrnu své hmotné kultury k vyznačení etnické hranice, do níž se uzavřela. Etnicita je věcí slohu (přesněji řečeno „emblematického stylu“), sloh je věcí volby. Přes to, že věci tak banálních, jako strava či výrobní techniky, lze užít k vymezení etnických hranic, znamená volba takových prvků, že jisté kulturní prvky budou „deaktivovány“, utlumeny, aby nevyznačovaly rozdíl oproti sousedním skupinám. Určité artefakty jsou nadány významem v kontextu sociálním, a tento význam podléhá změně. Krátce řečeno, etnicita se týká kultury v akci, a nelze ji redukovat na kulturní stereotypy, protože jde vždy o neustálé nalézání rovnováhy. To platí obzvláště o etnicitě slovanské a její konstrukci pomocí hmotné kultury.

Některá sídliště v dolním Podunají sestávají ze skupin domů rozptýlených v říčních údolích (např. Raškov: *Baran 1986; 1988*). Jiná, a to zvláště blíže Dunaje, dokládají složitější organizaci, často v podobě ústředního otevřeného prostoru obklopeného domy (např. *Dolinescu-Ferche – Constantiniu 1981*). Rozptýl artefaktů v rámci sídliště odpovídá prostoru svíranému čelními stěnami budov, kde se soustřeďovaly obecní aktivity včetně požívání takových speciálních jídel, jakými byly ploché bochníky chleba, vyráběné pomocí keramických talířů (k talířům a jejich použití *Babić 1972; Herrmann 1986; Krauss – Jeute 1998*; příklad rozptýlu artefaktů vymezujícího na sídlišti prostor rámovaný čelními stěnami domů viz *Mitrea – Curta 2002*). Tento prostor mohl sloužit k pořádání obecních hostin či shromáždění. Jako ústředí celovesnických společenských, náboženských a hospodářských událostí mohl ústřední prostor vsi získat zvláštní ráz coby symbol obce. Mohl se též stát jevištěm sociálního soupeření v „naddomácnostním“ kontextu vystavování vůdcovských symbolů. Nepřekvapí, že se většina „slovanských“ paprscitých spon našla ve stavbách umístěných kolem tohoto prostoru. Doprovázely-li takové součásti úboru ženy významného postavení, možná choti klanových pohlavářů či dokonce náčelníků, mohly by tyto budovy představovat sídla dominantních příbuzenských skupin či vůdců obcí. Na druhou stranu, užívalo-li se ústředního prostoru skutečně k pořádání hostin, mohou se takoví vůdcové jevit jako *big men* získávající moc organizací obecních obřadů. Umožnění účasti při takových obřadech, stejně jako přístup k artefaktům „exotického“ původu, jako třeba paprscitých spon, mohly představovat strategii pro přijetí do skupiny lidí známých byzantským autorům jako „Slované“.

Jako reakci na historické podmínky vytvořené zbudováním Justiniánovy opevněné hranice spatřujeme tedy politickou a vojenskou mobilizaci. Ztělesňovala tato skupinová identita, představovaná emblematickými styly, identitu, již nazýváme etnicita? Snad, jenže konstrukce etnicity byla jistě spojena s vyznačením společenského rozdílu. Jinými slovy,

prostřednictvím přijetí úboru se „slovanskými“ paprscitými sponami se mohli jednotlivci přihlásit k členství v nové skupině a zviditelnit svůj úspěch a pevné postavení uvnitř elity. Byla to tedy *slovanská* etnicita? Možná, přinejmenším v očích byzantských autorů: „Byzantinci vytvořili Slované“. Byzantští autoři užili výrazů „Sclavenoi“ (Σκλαβένοι) a „Antoi“ (Αντοι), aby vnesli řád do procesu skupinové identifikace odehrávající se před jejich očima severně od podunajské hranice. Utváření Slovanů se tedy netýkalo etnogeneze, nýbrž klasifikace a označování skupin lidí v byzantských dílech. Skupinová identita označovaná jako slovanskost se nezrodila v močálech připeřských, ale ve stínu Justiniánových pevností.

Jaký je význam tohoto spíše revizionistického závěru pro archeologii počátků raného středověku v České republice? Zcela jistě nelze opominout uznání významného příspěvku českých historiků a archeologů ke studiu raných dějin Slovanů. Jako jeden z prvních badatelů zastával Lubor Niederle pozitivistický přístup k tomuto studiu. Viděli jsme, jak Niederle inspiroval archeology k tomu, že počali užívat určitých artefaktů k rekonstrukci „původní slovanské kultury“, od čehož očekávali určení slovanské etnicity kdekoli a kdykoli. Emanuel Šimek předpokládal, že musí existovat zprostředkující článek mezi keramikou římskou a keramikou, kterou už v r. 1870 Rudolf Virchow pokřtil na „Burgwallkeramik“. Tuto přechodnou fázi Šimek (1923) pojmenoval „veleslavínským typem“ na základě nálezů z oné čtvrti současné Prahy a předložil názor, že šlo ve skutečnosti o napodobeninu rané „germánské“ keramiky. Na rozdíl od něho se Josef Schráníl, Niederlův nástupce na pražské Karlově univerzitě, domníval, že stará slovanská keramika vzešla z místní, před-„germánské“ keramiky doby železné (Schráníl 1928). Podobná myšlenka byla obsažena v jádru knihy *Staroslovanská keramika ve střední Evropě*. Ivan Borkovský zastával názor, že slovanští hrnčíři převzali římské ornamentální vzory, neboť slovanská keramika byla geneticky podobná keramice římské. U obou se předpokládal vznik na základě keltských tradic hrnčířské výroby. Borkovský měl za to, že když Slované přišli do Čech a na Moravu, našli zde ještě žijící zbytky keltského obyvatelstva a přejali jejich výrobní tradice pocházející z doby železné. Výsledkem bylo to, co Borkovský, jak jsme už uvedli, nazval „pražský typ“: národní, výlučně slovanský druh keramiky. Svůj pražský typ definoval jako v ruce robenou a slídou ostřenou hrnčinu zcela prostou výzdoby. Věřil, že šlo o nejstarší slovanskou keramiku, jejíž tvary a okraje se pozvolna měnily pod římským vlivem, matná to připomínka teorií Niederlových (Borkovský 1940, 25, 34–35). Své závěry ilustroval nálezy z Prahy a Bukurešti. Posledně jmenovaný nález byl pro něj obzvláště důležitý vzhledem k přiřčení absolutní datace pražskému typu. Výzkum na bukureštském předměstí Dămăroaia (Rosetti 1934) totiž odkryl nálezy ručně vyráběné keramiky, o níž se Borkovský domníval, že náleží pražskému typu, v doprovodu mincí císaře Justiniána (527–565). Avšak navzdory dokladovému materiálu z Bukurešti-Dămăroaie i absenci pádných argumentů týkajících se chronologie pražského typu v Československu tvrdil, že pražské nálezy přiřčené tomuto typu musely být podstatně starší než nálezy bukureštské (Borkovský 1940, 61).

Borkovského kniha vyšla jen několik měsíců po první vlně hromadného zatýkání a uzavření univerzit a vyšších škol v „Protektorat Böhmen und Mähren“. Ve své knize argumentoval, že nejstarší slovanská keramika vzešla ze zdejších tradic doby železné, nikoli z „germánské“ keramiky. To se velmi brzy interpretovalo nejen jako kritika teorií Šimkových, ale také jako pokus o prohlášení, že to byli Slované, a ne Germáni, kdo byli v Čechách a na Moravě „doma“. V důsledku byla kniha ihned stažena z knihkupectví a Borkovský se stal svého druhu hrdinou české archeologie.

Po válce se normou stala interpretace, k níž se klonili sovětští učenci. Na místo odmítnutých Borkovského myšlenek o původu Slovanů nastoupila interpretace zdůrazňující příchod Slovanů z Ukrajiny (Poulik 1948, 15–19). Jiné předpoklady počítaly se dvěma příchody na Slovensko, jedním ze západu (Morava) a druhým od jihu. Podobné teorie byly vyslovovány i o Čechách (Zeman 1968, 673; 1984–1987). Slovanů bylo nyní možno určit podle typu Žitomir-Korčák, s pražským typem jako jeho regionální variantou. V 60. letech 20. stol. se však zvláště slovenští archeologové vrátili k myšlence o vzniku Slovanů na území Československa (Budinský-Krička 1963; Bialeková 1968; Chropovský – Ruttkay 1988, 19; Chropovský 1989, 33). Většina českých archeologů se přiklonila k Jiřímu Zemanovi, který zdůrazňoval, že vedle keramiky jsou pro definici slovanské kultury stejně důležité polozemnice a žárové pohřby. Na rozdíl od Kazimierze Godłowského měl Zeman za to, že přinejmenším v Čechách představovalo jedinou možnost datace nejstarší přítomnosti Slovanů sledování překrytů s nejmladším osídlením germánským. V r. 1968 se to fakticky omezovalo na uvádění teorií Ivany Pleinerové o koexistenci pozdně germánského a raně slovanského obyvatelstva v Březně u Loun (Zeman 1968b, 5). V polovině 80. let Zeman naproti tomu věřil, že chronologii pražského typu lze stanovit na základě v ruce robených nádob nalézáných v ženských či dětských hrobech datovaných do 2. třetiny 6. stol. a přířčených Langobardům (Zeman 1984–1987, 47–48). Historikové se zprvu vyjádřili skepticky (viz komentář F. Grause in: Zeman 1968b, 12–13), tato skepse ovšem mezitím zmizela; v nynější době prohlašují historikové, že hrstka písemných pramenů, kterou máme k dispozici, potvrzuje myšlenku rané přítomnosti Slovanů v Čechách a na Moravě v 6. stol. (Třeštík 1996; 1997).

Dějiny dávných Slovanů v Čechách staví badatele před četné a složité otázky. V tomto okamžiku upřeme pozornost ke třem stěžejním. Vzhledem ke kardinální důležitosti Jordanesova vyprávění o slovanských Venetech pro Šafaříka a další generace česky píšících učenců se nejprve vyslovím k současné interpretaci tří písemných pramenů citovaných nejčastěji v souvislosti s přítomností raných Slovanů na území současné České republiky. Za druhé bych rád rozvedl otázku „pražského typu“ a jeho spojení se slovanskou etnicitou. Konečně se obrátím k problémům chronologickým, základu jakýchkoli pokusů o historické rekonstrukce.

Nejautoritativnější výklad příchodu Slovanů do Čech a na Moravu podal Dušan Třeštík. Byl obeznámen s historickou diskusí týkající se Jordanesova díla, zvláště s debatou mezi školou vídeňskou a torontskou, představovanou Herwigem Wolframem a Walterem Goffartem. I když Třeštík druhého jmenovaného citoval, sdílel s prvně jmenovaným hluboké přesvědčení o tom, že *Getica* jsou ve skutečnosti „dílem Kassiodorovým ve verzi Jordanesově“ (Wolfram 1980, 3; Třeštík 1996, 251, pozn. 46). D. Třeštík možná připsal Kassiodorově dnes ztracené *Historii Gótů* výroky Jordanesova spisu *Getica* o Slovanech i proto, že věděl, že Kassiodorova práce, dokončená nejpozději r. 533, poskytuje užitečný *terminus ante quem* pro přítomnost Slovanů ve střední Evropě (Goffart 1988, 32–34). Třeštík také přijal interpretaci Jordanesova textu předloženou Jelenou Skržinskou, která umístila Slovanů do Karpatské kotliny brzy před r. 550 či 551 (což je doba, kdy Jordanes nejspíše dokončil svá *Getica*) na základě ztotožnění lokality *ciuitas Nouiotunensis* (*Getica* 35) s městem Neviodunum v jižní Pannonii (Skržinskaia 1957, 6–10; Třeštík 1996, 257). V důsledku toho Třeštík na své rekonstrukci Jordanesovy mapy Skytie umístil Slovanů na jih od nejmenovaného horského hřebenu.

Na základě podrobnějšího rozboru Jordanesova vyprávění o Venetech se Třeštíkova interpretace jeví jako chybná. Především je důležité si všimnout, že pramenem Jordanesových informací o slovanských Venetech nemohly být ani psané záznamy Gótů (*Getica* 28), ani texty Kassiodorovy, jak Třeštík předpokládal. Obzvláště výmluvná je v tomto směru epizoda Vinithariova vítězství nad jistým Bozem, králem Antů. Na tomto místě vložil Jordanes do spisu *Getica* mluvnicky neobvyklou variantu *Anti* namísto *Antes*. Jediné další místo, kde tak učinil, je *Romana* 52. V obou případech byl Jordanesův pramen napsán řecky, nikoli latinsky, a nemáme doklady o tom, že by Kassiodor užíval ve svých Dějinách Gótů řeckých prepisů. Dále vypovídá dokladový materiál zřetelně v tom smyslu, že Jordanes měl velmi neurčité a často mylné představy o územích na oné straně dunajské hranice říše. Např. východní rozsah Skytie popisoval tak, že sahá „až k řekám Tyras, Danaster a Vagosola“ (*Getica* 30), aniž si všiml, že jména Tyras a Danaster označují tutéž řeku. Na opačnou, západní hranici Skytie umístil řeku Vislu, kterou zachytil jako tekoucí severojižním směrem do oceánu. Jinak řečeno, Jordanesova zeměpisná představa nepodporuje Třeštíkova interpretaci spisu *Getica*, podle níž umístil Sklaviny na jih od hřebene pohoří, které Jordanes nazýval sarmatským. Zaznamenali jsme také, že Jordanes si představoval tok Visly ve směru východozápadním, nikoli severojižním (*Getica* 35), což naznačuje, že pravděpodobně použil římské itinerářové mapy ne nepodobné mapě Peutingerově.

Jiří Zeman měl kdysi za to, že Prokopiovu textu nelze důvěřovat jako prameni pro etnickou geografii střední Evropy v 6. stol. (*Zeman* 1966, 162). Podobně jako Jordanes, také Prokopios choval zřejmě jen matnou a často chybnou představu dokonce i o územích na balkánské hranici říše. Dušan Třeštík naopak zcela důvěřoval Prokopiově schopnosti zachytit, co se dělo za hranicemi říše. Vybral si dvě epizody z Prokopiových *Válek*, a to stěhování Herulů do Thule a příběh Hildigisův (*Války* 6.15.2–4; 7.35.16 a 21–22; *Třeštík* 1996, 263–265) jako obzvláště významné pro dějiny Slovanů v raném 6. století. Stojí tedy zato podívat se pozorněji na dokladový materiál. V první epizodě se čtenář dozvídá, že po porážce od Langobardů se skupina Herulů rozhodla odstěhovat „na samotný okraj světa“, totiž do Thule. Jiní příslušníci jejich kmene přešli na římské území ze zemí Gepidů, avšak právě tito Herulové pod vedením „mnohých z královské krve prošli postupně všemi národy Sklavinů, poté překonali rozsáhlou pustinu“ a teprve pak se dostali k Varnům (překlad do angličtiny podle *Dewing ed.* 1919, 415). Třeštíkova volba právě této epizody vyplývá patrně z její chronologie, neboť se vesměs věří, že zmíněný pochod se skutečně odehrál, a to v r. 512 (*Lakatos Hrsg.* 1978, 89). V takto dávné době nebyly země Sklavinů nejspíše ještě tak vzdáleny od sídel Gepidů, pokud je Herulové museli překročit před přechodem pustiny, za níž teprve žili Varnové. Podrobnější pohled na místo a význam této epizody v Prokopiově vyprávění však otevírá prostor interpretaci velmi odlišné. Herulové, kteří se odstěhovali do Thule, vyslali později kandidáta na královský úřad k oněm ostatním Herulům, kteří zvolili život v říši. Vyprávění o tažení na sever až na konec světa do Thule slouží Prokopiovu záměru doložit neschopnost barbarských Herulů, kteří nedokázali vyvinout stabilní formy vůdčích orgánů, s nimiž by císař Justinián mohl rozumně jednat. Jinými slovy, příběh mohl být velmi snadno pozdější racionalizací náhlého zhroutilí herulského politického tělesa jako dozvuku těžké porážky, kterou utrpěli od Langobardů (*Steinacher v tisku*). Čteme-li děj jako věrohodnou zprávu o skutečné cestě napříč zeměmi východní Evropy, připisujeme Prokopiovi dvě vlastnosti, které dozajista neměl, totiž detailní znalost zemí na onom břehu Dunaje a etnografický, předsudky nezatížený zájem o vše, co souviselo s barbary.

Objevil se již návrh interpretovat tuto epizodu jako doklad Prokopiových názorů na obzvláště diskutované téma poloviny 6. stol., totiž vztah Říše k barbarům. Svým vyprávěním o putování Herulů do Thule Prokopios možná reagoval na Jordanesovu myšlenku, že jakýkoli přesun Gótů poražených v Itálii nebyl možný, neboť Skandza byla nehostinná a Skytie byla natolik obsazena barbary, že by nebyla schopna přijmout Góty zpět (*Goffart 1988, 93*).²¹ Ať již je tomu jakkoli, ti, kdož se pokoušejí lokalizovat Sklaviny, s nimiž se setkali Herulové na své cestě na sever, si zřejmě neuvědomují vágnost Prokopiových představ o barbarské geografii. Herulové museli projít zeměmi Sklavinů a poté pustinou, aby se dostali k Varnům. Varnové však seděli velmi blízko Langobardů, kteří Heruly právě porazili. Risiulf uprchl k Varnům a král Wacho je bez obtíží podplatil, aby jeho soupeře zabili (*Války 7.35.14–15*). V obou případech nemuselo spojení s Varny procházet žádným sklaviniským územím. Zdá se tedy, že dle Prokopiova líčení nebyly země Varnů příliš daleko od držav Langobardů, kteří obsadili právě území Herulů. Popisem herulského tažení do Thule se tak míní souborné sdělení v tom smyslu, že Herulové nemohli přejít k Varnům přímo, neboť tuto cestu jim uzavřeli Langobardi, jejich arcinepřátelé. Museli se proto ubírat delší oklikou, ale jakýkoli pokus o přesnější umístění jejich putování na mapě střední Evropy by nebral v úvahu Prokopioviův nezáměr o to, kde přesně tito pololegendární Varnové skutečně žili. Výklad Prokopiova příběhu o herulském tažení do Thule jako dokladu přítomnosti Slovanů ve střední Evropě, ať již v Karpatské kotlině, či severně od ní, spočívá na nesprávném předpokladu o Prokopiově znalosti střední Evropy a Karpatské kotliny.²²

Stejně obtížná je interpretace epizody s Hildigisem. Někdy během 40. let 6. stol. (*Lakatos Hrsg. 1973, 77*) uprchl Hildigis, syn Risiulfův, ke Sklavinům. Po Justiniánově nabídce spojenecké smlouvy (*foedus*) Langobardům se Hildigis v doprovodu družiny složené z Langobardů a Slovanů odebral ke Gepidům. Později se se svými následovníky ke Sklavinům vrátil, poté však odešel do Itálie, kde se připojil k Totilovi a Gótům, „maje při sobě vojsko čítající ne méně než šest tisíc mužů“. Po drobných střetech s byzantskou armádou překročil Hildigis znovu Dunaj a „znovu ustoupil ke Sklavinům“ (*Války 7.35.21–22*).²³ Kde žili tito Sklavini, k nimž se Hildigis dvakrát vrátil? Tradiční interpretace této epizody, k níž se

²¹ Prvním, kdo si všiml nápadné podobnosti mezi Prokopiovým a Jordanesovým vyprávěním, byl *Svennung (1967, 194–197)*. Přes to, že se o shodách v jejich textech hovořilo pouze ve vztahu ke Skandze a Thule, naznačuje způsob, jímž zacházejí s tématem Sklavinů a Antů, že Prokopiova polemika s jeho současníkem mohla mít daleko širší rozsah. Při pokusech o přiřčení starodávného původu Slovanům psal Jordanes o Venetech (*Venethi*), kdežto Prokopios o Sporech (*Spori*; *Války 7.14.29*). Prokopios pokládal Sklaviny a Anty za kočovníky (*Války 7.14.24*), Jordanes jim dal namísto měst močály a pralesy (*Getica 35*). Prokopios trval na lokalizaci Sklavinů při dunajské hranici říše (*Války 5.27.1–2*), Jordanes naopak prohlašoval, že sídla Sklavinů se táhla na sever až k Visle (*Getica 35*). Prokopios tvrdil, že Sklavinům a Antům „nevládne jediný člověk, ale odedávna žili v demokracii“ (*Války 7.14.22*), Jordanes přičítá Antům krále jménem Boz. Podle něho byli Veneti poraženi Ermanarichem *imbelles*, kdežto mezi všemi Venety byli Antové *fortissimi*. Prokopios naopak v pasáži zřetelně inspirované novotickou komedií líčí hry druhu „veta za vetu“ a diplomatické lsti, díky nimž se Antové nakonec stali Justiniánovými *enspondoi*. Podobně lze argumentovat ve věci Prokopiových a Jordanesových vyjádření o Hunech (viz *Curta 1999, 327, pozn. 43*).

²² V tomto smyslu je významné, že na rozdíl od Jordanese nezná Prokopios žádné „sarmatské hory“ a neuvádí žádné řeky na sever od Dunaje, o kterých věděl Jordanes. Prokopiově mapě střední Evropy prostě chybí jakákoli náplň; jde vlastně o *terra incognita*.

²³ Když Prokopios uvádí Hildigisův velmi početný doprovod, užívá pojmu „armáda“ (*strateuma*), což, přihlédneme-li k významu, který ono slovo ve *Válkách* má, znamená patrně jízdu. K Hildigisově trase *Margetic 1992, 169*. Hildigis se znovu objevil v Konstantinopoli r. 552 (*Války 8.27*).

hlásil i Dušan Třeštík, hledala Sklaviny kdesi na Slovensku či na Moravě. Jediným základem této interpretace byla jejich předpokládaná lokalizace kdesi poblíž Langobardů i Gepidů, údajně v severních či severozápadních oblastech Karpatské kotliny. Taková interpretace však nebere v úvahu Prokopiovy informace o Langobardech a Gepidech. Tak jako jiní (např. *Alekseev 2005*, 159) si např. D. Třeštík nevšímá skutečnosti, že při návratu z Itálie potřeboval Hildigis pouze znovu překročit Dunaj, aby se dostal ke zřejmě týmž Sklavinům, kteří mu nabídli útočiště již dříve. Jinými slovy, aby se dostal ke Sklavinům, nemusel pochodovat ani gepidským, ani langobardským územím. Oni Sklavini, k nimž se po návratu z Itálie uchýlil, nesídlili ani na Slovensku, ani na Moravě, nýbrž při dolnodunajské hranici říše, právě tam, kam je umísťoval Prokopios (*Války 5.27.1*). Navíc jsou gepidští sousedé uváděni ve vztahu k Sirmiu a k prakticky „všem městům Dacie“ (*Války 7.33.8 a 7.24.17*). Z jejich zemí tak bylo snáze možné cestovat do Itálie (*Války 7.34.41*). Gepidové ovládali přechod přes Dunaj v jakémsi neurčeném bodě podél toku řeky na severním břehu oné Dacie (*Ripensis*), v níž údajně ovládali většinu měst. R. 551 napadl „velký počet Sklavinů“ Illyricum. Prokopios tvrdí, že ač je v těsném závěsu pronásledovala armáda vedená Germanovými syny, Sklavinům se přesto podařilo uniknout beze škod a s velkou kořistí přes Dunaj, neboť Gepidové, „kteří najali jejich služby, je vzali pod ochranu a převezli je“ přes řeku za cenu jednoho solidu za osobu (*Války 8.25.1–6*; překlad do angličtiny *Dewing ed. 1962*, 317). Podle Prokopiových údajů žili tedy Sklavini uváděni v Hildigisově příběhu nejspíše někde na dolnodunajské hranici Říše.

D. Třeštík a několik dalších českých učenců se přidali k Henryku Łowmiańskému, který poprvé spojil báseň, připisovanou biskupu Martinovi z Bragy, s českými a moravskými Slovany (*Zeman 1968*, 166; *Klanica – Třeštík 1991*, 18–19; *Třeštík 1996*, 258–259). Řehoř Tourský, jeden z hlavních informátorů o životě a skutcích sv. Martina z Bragy, ho mj. chválil za napsání veršů k počtě sv. Martina Tourského, umístěných na jižním portále chrámu zasvěceného témuž světcí (Řehoř Tourský, *Liber historiarum 5.27.15–16*). Jde s největší pravděpodobností o báseň *In basilica*, sestávající z dvaceti daktylských hexametřů, údajně napsanou pro chrám sv. Martina Tourského zbudovaného u Bragy svěvským králem Chararichem zhruba mezi lety 550 (přibližné datum Martinova příchodu do Galicie) a 558 (konec Chararichovy vlády) (*Barlow ed. 1950*, 3, 276; *Alberto 1994*, 220, pozn. 30; *Ferreiro 1999–2000*, 226).²⁴ Střední část básně uvádí dlouhý „seznam národů“, které měl sv. Martin Tourský obrátit na křesťanství. Mezi nimi se objevuje *Sclavus*, uvedený po jménech *Pannonius* a *Rugus*, ale před jmény *Nara*, *Sarmata* a *Datus* (*Barlow ed. 1950*, 282). *Jaroslav Šašel (1975, 151)* poprvé vystoupil s myšlenkou, že *Nara* nejspíš označuje obyvatele provincie Noricum, zatímco další poukázali na skutečnost, že seznam národů obsahuje *Rugie*, ale nikoli Langobardy (*Zeman 1968*, 166; *Váňa 1970*, 61). Ježto se *Sclavus* objevil mezi jmény *Rugus* a *Nara*, dospělo se brzy k závěru, že oni Slované museli pobývat ve střední Evropě. Ve světle skutečnosti, že v náhrobním nápise, který si údajně sám napsal, uvádí Martin z Bragy svůj pannonský původ, předpokládali učenci, že seznam národů v básni

²⁴ Myšlenka, že Martinova báseň byla ve skutečnosti dedikačním nápisem (a nikoli epitafem, jak chybně předpokládal *Curta 2001a*, 46) v bražské katedrále, vzešla prostě z předpokladu, že právě ji označil Řehoř Tourský ve smyslu literárního talentu Martina z Bragy jako *versiculi*. Báseň je ve skutečnosti dochována ve třech rukopisech (dvou v Paříži a jednom v Madridu), všech z 9. stol., bez zmínek o jakémkoli nápisu (viz *Barlow ed. 1950*, 277–279; *Alberto 1994*, 220, 215, pozn. 3). Je proto možné (avšak nikoli jisté), že báseň napsal její autor u příležitosti vysvěcení chrámu spojeného s klášteřem, který Martin založil v Dumiu u Bragy.

o sv. Martinu Tourském spočívá na vzpomínkách z dětství Martina z Bragy. Jinými slovy, že důvod zmínky o Slovanech musí pocházet z doby podstatně starší než báseň sama, možná dokonce ze 30. či 40. let 6. stol. (o Martinovi se předpokládá, že se narodil mezi lety 510 a 520; viz *Barlow ed. 1950*, 3; *Soares 1997*, 14). Při bližším pohledu se však ukáže, že taková interpretace spočívá na přání, jež je otcem myšlenky. Především, předpokládáme-li, že zmínka o Slovanech v básni Martina z Bragy vůbec lze důvěřovat, musíme připustit, že někdy ve 30.–40. letech 6. stol. nejen sídlili Slované v sousedství Norika a Rugiů, ale že již byli křesťany. Prvním pramenem hovořícím o *marných* pokusech přivést Slované ke křesťanství je Život sv. Kolumbana mladšího, napsaný Jonášem z Bobbia někdy v letech 639–643, tedy o sto let později než Martinova báseň (*Wood 1994*, 248–249; *Ronin 1995*).²⁵ Za druhé, jak si již před dlouhým časem všiml Zdeněk Váňa, pořadí etnonym v „seznamu národů“ nespočívá na uspořádání zeměpisném, ale na prozodii textu (*Váňa 1970*, 61). Navíc inspiračním zdrojem pro Martinovu skladbu byly dvě básně Sidonia Apollinaria s výčtem etnických, barbarských jmen, náhodně vybraných s úmyslem vytvořit čistě rétorický účinek (*Alberto 1994*, 219–220; *Lotter 2003*, 100, 139, pozn. 513). Ze čtrnácti kmenových jmen básně se jich jedenáct objevuje u Sidonia v naprosto stejné podobě. To platí též pro obě jména uvedená před jménem *Sclavus* a po něm, *Rugus* a *Sarmata*. Jediná nová jména jsou tu *Nara*, *Datus* a *Sclavus* (*Barlow ed. 1950*, 276). Dlouho se předpokládalo, že Martin musel převzít tuto informaci z pramene řeckého původu, neboť v latině není tento termín doložen před dvěma dopisy papeže Řehoře Velikého, napsanými v letech 599 a 600 (*Curta 2001a*, 50, pozn. 30, 73). Z řecky píšících autorů užíli kratšího termínu *Sklaboi* namísto *Sklabenoí* poprvé Agathias a Johannes Malalas.²⁶ Agathias, s největší pravděpodobností činný v 60. letech 6. stol., tak označil sklavinského vojáka byzantské armády operující v oblasti Kavkazu. Johannes Malalas psal někdy na konci Justiniánovy vlády (kolem r. 565) a při líčení událostí, které se odehrály v byzantském hlavním městě či v jeho okolí, použil později ztracené konstantinopolské kroniky. Zkráceným termínem *Sklaboi* označuje Slované, kteří se měli účastnit kutrigurského vpádu v letech 558–559 (*Curta 2001a*, 45). Je-li označení *Sclavus* v básni Martina z Bragy řeckého původu, jak se zřejmě shodují všichni komentátoři, a napsal-li svou báseň kolem r. 558, musel by biskup z Bragy ve vzdálené Galicii termínu použít v době výrazně předcházející jeho nejstarším dokladům v řečtině. Museli bychom pak uvěřit, že ve svém mládí Martin nejen Slované v Pannonii viděl, ale že je dokonce označil (latinským) jménem, které se u řecky píšících autorů objevilo až po několika desetiletích. Ve skutečnosti je pravděpodobnější, že Martin se ve své básni inspiroval k použití termínu *Sclavus* dikcí konstantinopolskou, napodobenou papežem Řehořem Velikým a dalšími latinskými autory až později v 6. století. Je proto dobře možné, že Martinova báseň je mladší než zasvěcení chrámu v Dumiu u Bragy sv. Martinu Tourskému r. 558 či krátce před ním.²⁷ Ať je tomu jakkoli,

²⁵ Dle Jonáše uvažoval kdysi sv. Kolumban mladší o kazatelské výpravě k Venetům, kteří se nazývají také Slované (*Veneti qui et Slavi dicuntur*). Vzdal se však svého evangelizačního záměru, neboť oči onoho lidu nebyly ještě dostatečně otevřeny pro světlo Písma (*Vita Columbani* I 27, ed. H. Haupt, Darmstadt 1982, s. 488). Skutečnost, že oni Slované byli známi též jako Veneti, naznačuje přesvědčivě, že cílem Kolumbanovy misie musela být střední Evropa bezprostředně za východní hranicí franské říše. Kde přesně Kolumbanovi Veneti sídlili, nelze však říci.

²⁶ V tomto ohledu je významné, že jeden z rukopisů Martinovy básně má *Sclabus* místo *Sclavus* (*Barlow ed. 1950*, 282).

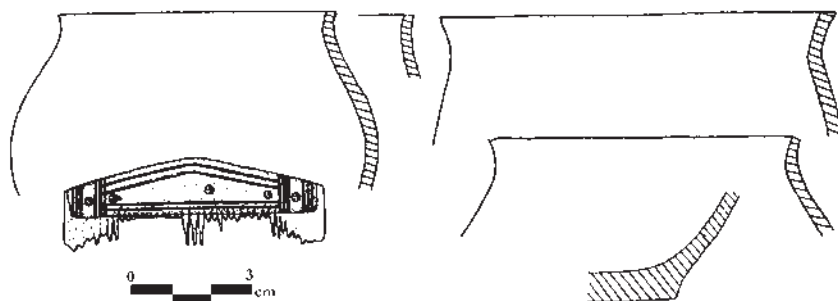
²⁷ Vzhledem k tomu, že báseň nemůže být mladší než r. 579, kdy Martin z Bragy zemřel, jde tak jako tak o nejstarší doklad kratšího pojmenování Slovanů v latině.

kromě skutečnosti, že jde o první latinský pramen jmenující Slovy jejich kratším jménem, nemá báseň Martina z Bragy pro jejich dějiny žádný význam, a proto ji nelze použít jako pramene pro etnickou mapu střední Evropy v 6. století. Jordanes, Prokopios a Martin z Bragy nemají co říci o Slovanech v Čechách, o nichž se nejstarší zmínka děje až v 9. stol. v *Královských franských análech*, *Análech fuldských* a *Análech metských*.²⁸

I přes závažné chronologické komplikace se stále věří, že slovanská etnicita byla „představována“ pražským typem, zvěčnělým jakožto znak etnicity. Jeden z nejjivotaschopnějších mylných předpokladů představuje domněnka, že ručně robená keramika bez výzdoby a s přímými okraji patří do starší doby než keramika zdobená, a že je dokonce starší než keramika hotovená na pomalém či rychlém hrnčířském kruhu. Jiří Zeman měl např. za to, že ručně robenou a nezdobenou keramiku nalezenou v Kozlech spolu s jednovrstevným hřebenem s trojúhelníkovitou rukojetí náleží datovat do 1. pol. 6. stol. (*obr. 10; Zeman 1984–1987, 47–48*). Stejný typ hřebene se však v Horních Počernicích objevil pospolu s keramikou zdobenou rytým, „hřebenovaným“ vzorem (*obr. 11; Vencl – Zadák 1985, 299, obr. 2*), což naznačuje, že nezdobená i zdobená keramika mohly existovat pospolu. Dva rozborů hmotového a petrologického složení vzorků keramických souborů z Roztok ukazují, že ani v minerálním složení, ani v mikrostruktuře zdobených a nezdobených střepů ze dvou odlišných chronologických fází stanovených výkopci na základě keramické typologie neexistovaly významné rozdíly. Jinými slovy, třídy určené technologickým rozbořem neodpovídají morfologické klasifikaci keramiky (*Kuna – Profantová 2005, 149, 243–246*). Pokud sahají mé informace, neexistují v České republice studie zabývající se základními postupy při vytváření keramiky. Hrnčíři raného středověku si koncepčně mohli nádobu rozdělit na několik částí a pro výstavbu keramiky mohli užít různých pracovních postupů. Mohli např. „otevřít“ hliněnou hroudu vmáčknutím prstů dovnitř a vyhnětením stěn nádoby (technika „vytahování“), nebo naopak stavět nádobu z několika kusů hlíny od okraje ke dnu (modelace z hliněných hrud). Z kognitivního hlediska jde o základní kulturní aspekty, obsažené ve velmi rozsáhlých sférách činnosti jakékoli lidské skupiny (*Richards 1982, 35; Rice 1987, 124–127; Guthnick 1988, 91–93; Cowgill 1990, 73; van der Leeuw 1994*). Z pohledu výrobního řetězce (*chaîne opératoire*) představuje zajímavé zjištění skutečnost, že veškerou ručně robenou keramiku z ukrajinského naleziště Raškiv zhotovili hrnčíři technikou stáčení z hliněného pásku (*Baran 1988, 52*). Pečlivým studiem keramických souborů z Roztok rozpoznala Nada Profantová stopy hrnčířských nástrojů, jimiž hrnčíři tvarovali vnější hranu okraje nádob a stěny, ba i otisky prstů pod okraji nádob (*Kuna – Profantová 2005, 146–147*). Výrobní třídy však nebyly ani pozorovány, ani srovnány s typologickým rozbořem. Pro srovnávání mezi nalezišti, které může vnést světlo do otázek etnické identity, bude zapotřebí dalších studií.

Další možnost představuje pohled na nádoby jako na užité předměty, neboť jak na jejich tvary, tak do jisté míry také na jejich výzdobu má vliv prostředí a podmínky, v nichž se jich užívá. Současné poznatky ukazují na významnou korelaci mezi objemem a tvarem

²⁸ Všechny tři prameny zmiňují české Slovy ve vztahu k událostem r. 805: *Královské franské anály* [Annales regni Francorum], ed. Friedrich Kurze, MGH SS rer. Germ. 6, Hannover 1895, s. 120; *Anály fuldské* [Annales fuldenses], ed. Friedrich Kurze, MGH SS rer. Germ. 7, Hannover 1891 /přetištěno 1993/, s. 16; *Anály metské* [Annales metenses], ed. Berthold von Simson, MGH SS rer. Germ. 10, Hannover 1905 /přetištěno 2003/, s. 120. Neuvádím zde odkazy ke Slovanům z Fredegarovy kroniky, vzhledem k tomu, že lokalizace popisovaných událostí a Samova politického útvaru jsou stále sporné (srov. *Lutovský – Profantová 1995; Curta 1997; Eggers 2001*).

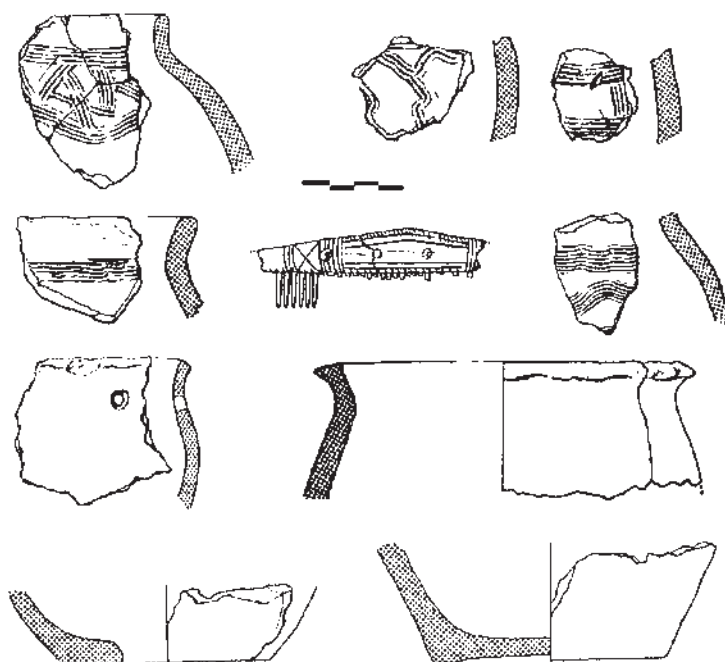
Obr. 10. Kozly, okres Mělník. Jednovrstevný hřeben s trojúhelníkovitou rukojetí a doprovodná nezdobená keramika z odpadní jámy. Podle Zeman 1976.

Fig. 10. Kozly, district of Mělník: single-layered comb with triangular handle and associated undecorated pottery found in a refuse pit. After Zeman 1976.

nádob z celé řady raně středověkých sídlišť (Bialeková – Tirpáková 1983). Pokus uspořádaný v Březně u Loun ukázal, že ve třílitrových hrncích se nejlépe vařily polévky a kaše, kdežto jednolitrové hrnce sloužily k uchovávání mléka a k běžné manipulaci. Na veškeré varné činnosti stačilo ne více než 11 nádob různých tvarů, doplněných třemi nádobami dřevěnými (Pleinerová 1986, 162; Pleinerová – Neustupný 1987).²⁹ To potvrzují též studie etnografické, dokládající, že u dnešních pospolitostí sestává kompletní kuchyňská výbava nejčastěji z 8 až 20 morfologických typů nádob (Hally 1986, 273, 275).

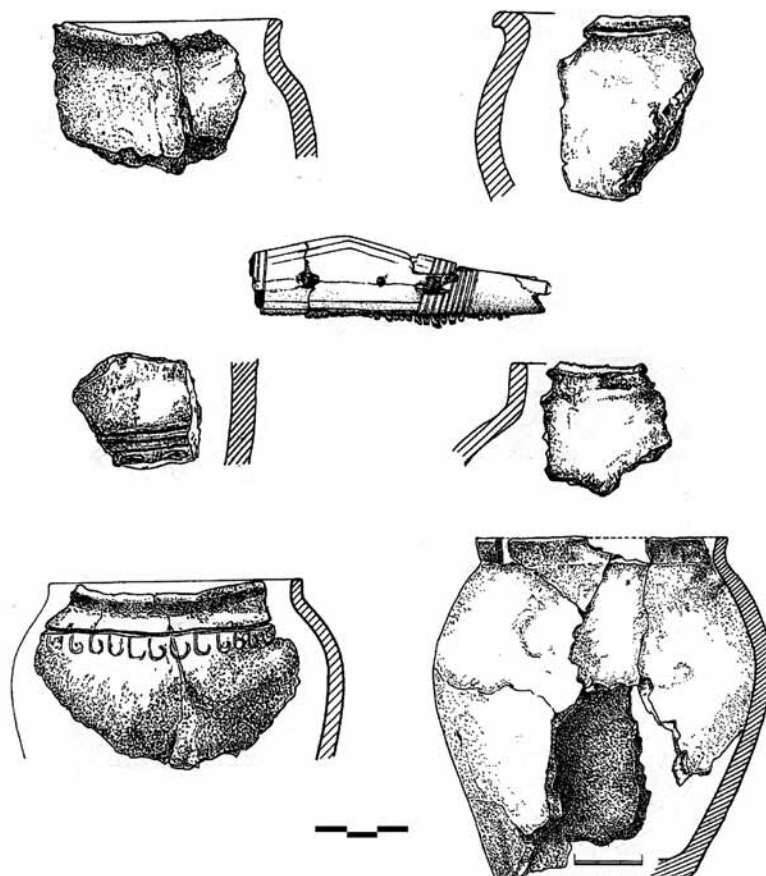
Březenský pokus ukázal, že raně středověká výroba keramiky se mohla odehrávat na základě „tvarových prototypů“, mentálních šablon, které hrnčíři či hrnčířka zvolili podle morfologických skupin atributů, jež bylo možno rozpoznat v nádobách náležejících stejné „rodině“ (Buko 1992). Jiné studie dokládají, že navzdory rozdílům ve velikosti mají funkčně shodné nádoby v různých keramických souborech stejné proporce (Stehli – Zimmermann 1980; Whallon 1982). Ručně robené nádoby z raně středověkých souborů východní a střední Evropy bývají obvykle asymetrické, což naznačuje, že je třeba volit postupy třídění keramiky založené na studiu rozměrových modulů nádob spíše než na studiu profilů. Další výhodou modulového přístupu je skutečnost, že odhlíží od rozdílů ve velikosti (Tirpáková – Vlkolinská 1992, 184). Ve východní Evropě spočívá nejobvyklejší přístup k morfologické analýze založené na rozměrových modulech nádob v odečtení série jejich základních rozměrů, obvykle z kreseb nádob provedených v daném měřítku. Z nich se pak odvozují proměnné tvary v podobě poměrů mezi takto naměřenými hodnotami. Tímto způsobem byly odvozeny keramické třídy, jimž byl připsán chronologický význam a dle nichž byla datována archeologická naleziště. Až do nynějška představovala vážnou překážku takovému postupu neschopnost nastolit otázku kovariace. Vzhledem k absenci pojmového aparátu pro multivariační analýzu propojili někteří badatelé relevantní měření nebo moduly na diagramech, aby získali tzv. „morfologické skupiny“ (Gening 1973; 1992; Rusanova 1976, 10–11; Parczewski 1993, 232; Fusek 1994, 68–70; Posticá 1994, 15–16; Teodor 1996, 12–13, 19–20; podrobný popis a kritika těchto technik a postupů Curta 2001b, 90–94).

²⁹ I používání dřevěných nádob lze doložit archeologicky (Fusek et al. 1993, 34). Ke vztahu mezi formou a obsahem v klasifikaci keramiky viz též Zedeño 1985.

Obr. 11. Jednovrstevný hřeben s trojúhelníkovitou rukojetí a doprovodnou nezdobenou i zdobenou keramikou z polozemnice prokopané r. 1981 ve Svěpravicích, Praha – Horní Počernice. Podle Vencel – Zadák 1985.
 Fig. 11. Single-layered comb with triangular handle and associated decorated and undecorated pottery found in a sunken-featured building excavated in 1981 in Svěpravice, Prague – Horní Počernice. After Vencel – Zadák 1985.

Výsledkem toho všeho je, že třídění slovanské keramiky zůstává problematické. Nejzávažnějším problémem je patrně předpoklad, že analytické techniky povedou k určení mentální šablony, totiž kombinace technologií, funkčních, kognitivních a kulturních faktorů, která je v očích mnoha archeologů vlastní raným Slovanům, a to pouze jim. Myšlenka mentální šablony se nepochybně skrývala za Borkovského intuitivním vymezením pražského typu, avšak stále ještě dominuje zřetelně dokonalejším technikám třídění keramiky, jichž užívá Gabriel Fusek na Slovensku, Michał Parczewski v Polsku či Dagmar Jelínková a Naďa Profantová v České republice. Přesto, že v otázce, které konkrétní proporce nádob popisují Borkovského pražský typ, nepanuje shoda, všeobecně se předpokládá, že třídy odvozené analytickými technikami představují kategorie významné i pro hrnčíře a spotřebitele raného středověku. Jinými slovy, základní druhy nádob, určené v Roztokách studiem modulových charakteristik keramiky, by jako takové byly rozpoznány i raně středověkými obyvateli lokality (*Kuna – Profantová 2005*, 157, obr. 58). Gabriel Fusek, Michał Parczewski a Dagmar Jelínková se zabývali třídami určenými na základě studia nádob z různých souborů z poměrně rozsáhlé geografické oblasti (Slovensko, Polsko, Morava). Vycházeli v těchto případech z předpokladu, že by tyto třídy rozpoznali nejen obyvatelé určité raně středověké vesnice v kterémkoli daném kraji, ale také členové jiných, vzdálenějších obcí. Následkem toho se keramické třídy *implicite* nahlížejí jako jistý druh „společného jazyka“

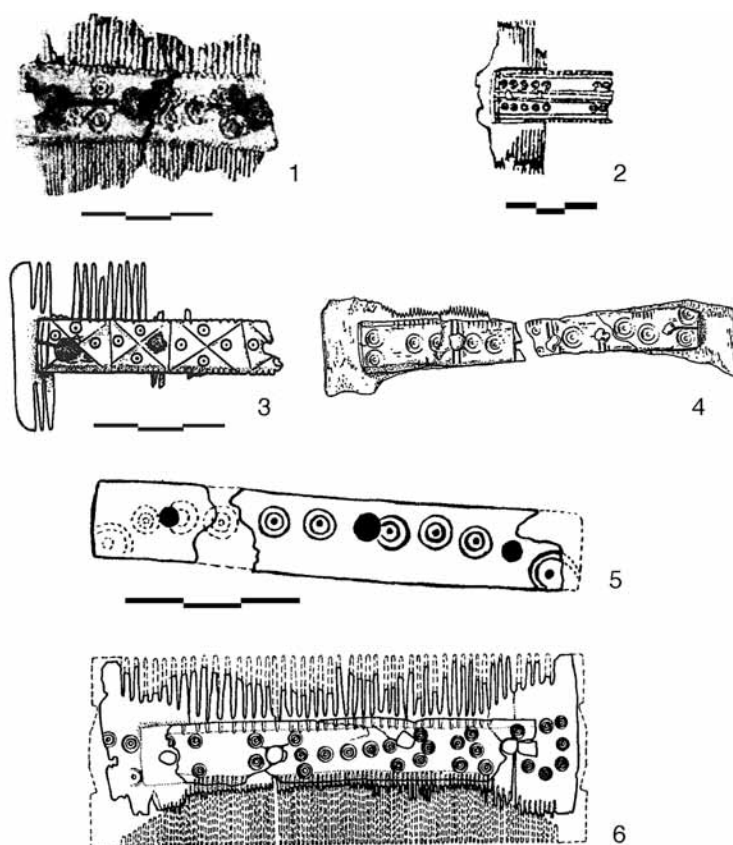

Obr. 12. Roztoky, okr. Praha-západ. Jednovrstevný hřeben s trojúhelníkovitou rukojetí a doprovodnou nezdobenou i zdobenou keramikou z polozemnice obj. 911. Podle Kuna – Profantová 2005.

Fig. 12. Roztoky, distr. of Prague-West: single-layered comb with triangular handle and associated undecorated and decorated pottery found in sunken-featured building [obj.] 911. After Kuna – Profantová 2005.

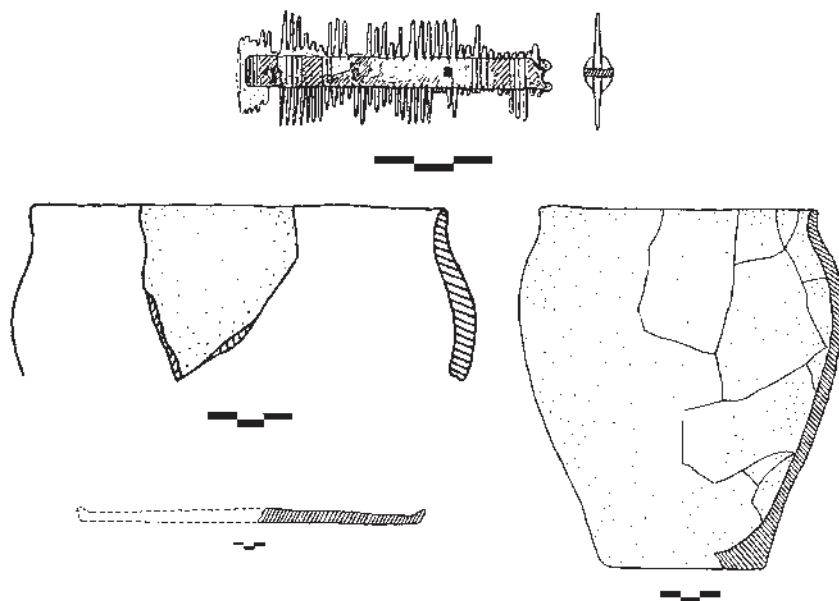
slovanských hrnčičů, korelát společné slovanštiny v oblasti hmotné kultury. I přes rozdíly v ostřivu, výrobních technikách a velikosti se předpokládá, že stejné třídy rozpoznávali raně středověcí uživatelé jako „slovanské“ v Polsku, na Slovensku či na Moravě. Archeologové se ovšem pokusili zacílit na pohyblivý terč tvrzeními, že je třeba vztáhnout stejné definice tříd ke všem srovnávaným souborům a rozšířit jednotku analýzy tak, aby zahrnovala více než jen úzce příbuzné soubory z daného sídliště, aby bylo možno určit skupiny s vysokým stupněm vnitřní soudržnosti.

Všechny pokusy o třídění slovanské keramiky se zaměřily na kraje, u nichž se předpokládala absence významně odlišných slupin obyvatelstva, se kterými by se příchozí Slované mohli setkat, nebo v nichž by takové skupiny mohly být pokládány za „domorodé“. „Čistota“ takto určených typů pak zaručovala úspěšné oddělení slovanské keramiky od souborů vyzdvižených v oblastech rozmanitějších kultur, jakými byly např. Balkán či Karpat-

Obr. 13. Dvouvrstvé hřebeny s výzdobným motivem kroužku a bodu: 1 – Bělehrad – Jakovo (Srbsko), hrob 31; 2 – Bratei (Rumunsko), obj. 33; 3 – Rostoky (ČR), odpadní jáma obj. 842; 4 – Kranj (Slovinsko), hrob 214; 5 – Szentes-Kökenyzug (Maďarsko), hrob 34; 6 – Ljubljana-Dravljje (Slovinsko), hrob 43. Podle Dimitrijević 1960; Bârzú 1994–1995; Kuna – Profantová 2005; Stare 1980; Csallány 1961; Slabe 1975.
 Fig. 13. Double-layered combs with circle-and-dot decoration: 1 – Belgrade-Jakovo (Serbia), grave 31; 2 – Bratei (Romania), obj. 33; 3 – Rostoky (Czech Republic), refuse pit [obj.] 842; 4 – Kranj (Slovenia), grave 214; 5 – Szentes-Kökenyzug (Hungary), grave 34; 6 – Ljubljana-Dravljje (Slovenia), grave 43. After Dimitrijević 1960; Bârzú 1994–1995; Kuna – Profantová 2005; Stare 1980; Csallány 1961; Slabe 1975.

ská kotlina. Rozpoznali-li v minulosti slovanští uživatelé slovanskou nádobu v jakékoli lokalitě, předpokládalo se, že na středním Dunaji či na Balkáně byli neslovanští uživatelé stejně schopni rozeznat pražský typ a záměrně se vyhnout užívání proporcí nádob zvláště příznačných pro jeho definici. V oblastech kulturních kontaktů předpokládali proto archeologové všeobecně, jakkoli *implicitě*, působení více než jedné mentální šablony. Vzhledem k tomu, že „domorodé“ keramické třídy musel charakterizovat vysoký stupeň vnitřní soudržnosti, mělo by být snadné rozeznat a rozlišit různé mentální šablony. Tak tomu zjevně *není* v Čechách, po dlouhou dobu pokládaných za oblast stěžejní pro pochopení kulturních kontaktů mezi Slovany a předchozím, „germánským“ obyvatelstvem. Byl to však právě nedostatek vnitřní soudržnosti chybně definované mentální šablony, který vedl jen dva roky

Obr. 14. Dvouvrstevný hřeben a doprovodná ručně robená keramika (včetně zlomku talíře) z polozemnice prokopané r. 1968 v Praze-Bohnicích. Podle Zeman 1976.

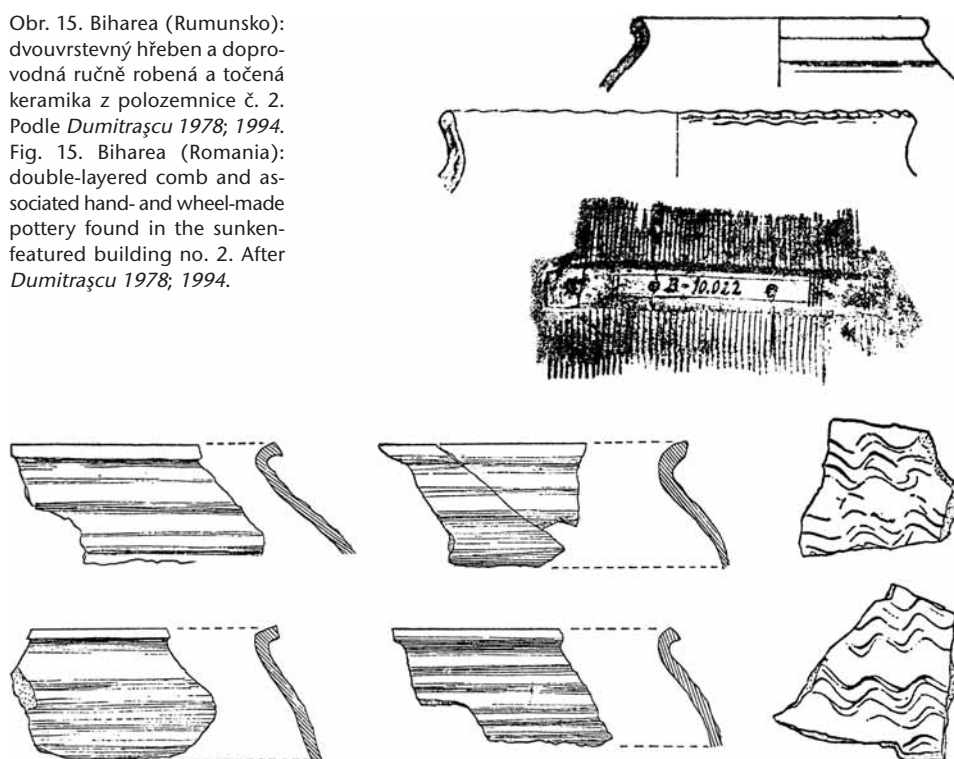
Fig. 14. Double-layered comb and associated handmade pottery (including a fragment of a clay pan) found in a sunken-featured building excavated in 1968 in Prague-Bohnice. After Zeman 1976.

po otištění Borkovského vlivné knihy k závěru, že keramika nalezená v hrobě z 5. stol. ve Slížanech náležela pražskému typu (Červinka 1942, 467; viz též Jażdżewski 1959, 54, 55, obr. 2).³⁰ Jak napsal Zdeněk Váňa před bezmála čtyřiceti lety, keramika pražského typu nalezená v Březně se natolik podobala ručně robené keramice nejstarší, neslovanské fáze lokality (5. stol.), že nádoby s prostými okraji (*straight rims*) ze starších souborů bylo sotva možno odlišit od nádob slovanského osídlení (Váňa 1970, 62). Jak doložil Eugen Teodor srovnáváním úhlů sklonu keramických okrajů a hrdel, projevuje se v rámci nádob „pražského typu“ ze souborů v jižním Rumunsku (Bukurešť – ul. Soldat Ghivan, Bukurešť-Ciurel) a z nálezů náležejících typům Korčak a Peňkovka naopak podstatně výraznější variabilita. Teodor také zjistil značnou různorodost průměrných objemů nádob pražského typu v rámci východní Evropy: u typu Korčak 3,138 l, v Polsku 3,685 l, na Slovensku 4,104 l, ale na nalezištích v jižním Rumunsku jen 2,6 l (Teodor 2005, 216, 217, fig. 6).

Očekávali bychom, že rozpor mezi „fuzzy“ definicí pražského typu Borkovského a současným usilováním o vymezení matematicky definovaných tříd ručně robené keramiky 6.–7. stol. přiměje více badatelů k formulaci výhrad a námitek ve věci převládající archeologické interpretace slovanské historie a přesnosti jejího vnímání. I přes izolované skeptické stanovisko Františka Grause směřuje však v současnosti obecný trend k rozmnožení a rozvinutí metod morfologického popisu a rozboru, aniž by byla opuštěna Borkovského

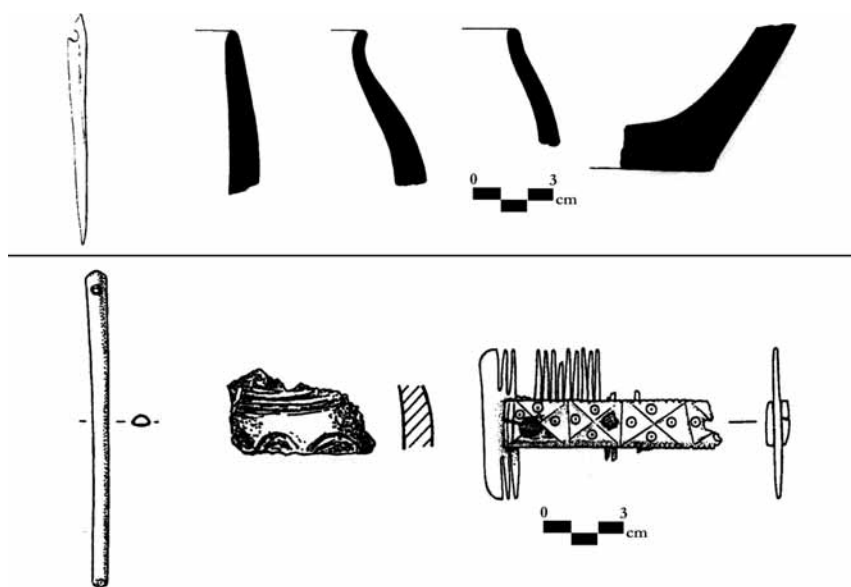
³⁰ Borkovský uvedl „pražský typ“ do literatury několik let před publikací své proslulé knihy (viz Borkovský 1936–1938).

Obr. 15. Biharea (Rumunsko):
dvouvrstevný hřeben a doprovodná
ručně robená a točená
keramika z polozemnice č. 2.
Podle Dumitrașcu 1978; 1994.
Fig. 15. Biharea (Romania):
double-layered comb and as-
sociated hand- and wheel-made
pottery found in the sunken-
featured building no. 2. After
Dumitrașcu 1978; 1994.

myšlenka zvláštního slovanského keramického typu. Dopusud není vůbec jasné, zda takový typ skutečně existoval. Není ani známo, kde a kdy by vznikl a jak by se měl rozšířit v rozsáhlé oblasti sahající od pripetských bažin až do Čech, aniž by bylo došlo k výrazným změnám v kontaktních zónách s jinými kulturními sférami. I přes závažné nejasnosti se „pražský typ“ stal oblíbeným etnickým znakem Slovanů, keramickým ekvivalentem pojmu *ethnische Tracht*, tolik ceněným archeology hledajícími známky skupinové identity. Stavěn na odív v muzeích i ve výpravných publikacích, ztělesňuje „pražský typ“ nepopsatelný, a přece konkrétní výraz slovanské etnicity. Slouží tak zcela odlišnému účelu: klasifikaci lidí, nikoli artefaktů.

Zatímco perspektivy bádání v oblasti raně středověké keramiky Čech brzdí buď odtahité debaty o technikách zachycení jejích forem za účelem zjištění a dokumentace hranic, či stejně neplodné diskuse o etnických příčteních tříd vytvořených typologickými rozbory, přibýlo v posledních letech dosti málo výsledků v oblasti chronologie nálezů s tzv. keramikou pražského typu. Poslední soupis publikovaný pro Čechy čítá asi 150 lokalit kultury s keramikou pražského typu. Většina jich nebyla prokopána a naprostá většina hesel tohoto soupisu sestává ze zjištění z povrchových průzkumů, ojedinělých nálezů či z drobných záchranných akcí. Jen mizivou menšinu těchto nálezů lze přesněji datovat, což vyvolává pochybnosti o bezproblémovosti datací do „nejstarší fáze kultury pražského typu (6. stol. n. l.)“ (Kuna – Profantová 2005, 73–84). V 60. letech 20. stol. vedla pevná víra v předpoklad, že přítomnost Slovanů ve střední Evropě doložili jak Prokopios, tak Martin

Obr. 16. Přítluky, okr. Břeclav, polozemnice obj. 103 (nahore), a Rostoky, okr. Praha-západ, polozemnice obj. 842 (dole): kostěné jehly, doprovodný hřeben a zdobená a nezdobená keramika. Podle *Jelínková 1990; Kuna – Profantová 2005*.

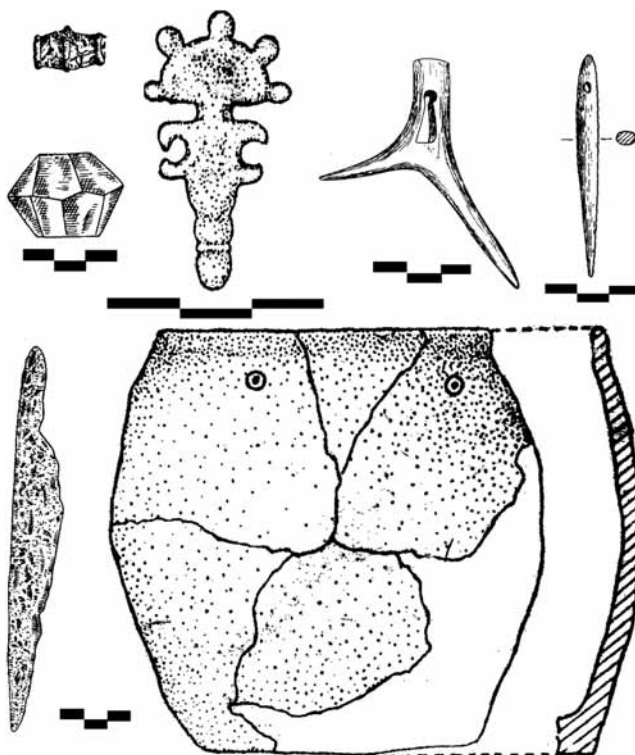
Fig. 16. Přítluky, distr. of Břeclav (Czech Republic), sunken-featured building [obj.] 103 (above), and Rostoky, distr. of Prague-West, sunken-featured building [obj.] 842 (below): bone needles and associated comb and decorated, as well as undecorated pottery. After *Jelínková 1990; Kuna – Profantová 2005*.

z Bragy, ke stejně nezvratnému přesvědčení, že keramika pražského typu *musí* pocházet z doby před 7. stoletím. Archeologové se to snažili dokázat na základě předpokládaného soužití poslední generace germánských osadníků v Břežně u Loun a první generace slovanských příchozích v téže lokalitě (*Pleinerová 1965; Zeman 1966, 187; 1968, 6*). Jak již uvedeno, Jiří Zeman se pokusil určit dataci nejstarší fáze slovanské kultury v Čechách do raného 6. stol. na základě společného výskytu keramiky pražského typu (ručně robené a bez výzdoby) a jednovrstvého hřebene s trojúhelníkovitou rukojetí v Kozlech (*obr. 10; Zeman 1984–1987, 47–48*).³¹ Myšlenka germánsko-slovanské symbiózy v Břežně byla nyní opuštěna, lze však potvrdit dataci nejstarších tzv. slovanských sídlišť v Čechách a na Moravě do raného 6. století?

³¹ Zemanovy myšlenky našly výraznou odezvu nejen v české literatuře (např. *Bubeník 1994*), avšak i u cizích autorů (nejnověji *Gavritukhin 2005, 415, 420, obr. 12: 4*). Zeman si správně povšiml, že se podobný hřeben našel v polozemnici v Praze-Bohnicích, rovněž spolu s nezdobenou ručně robenou keramikou včetně zlomku talíře. Talíře se v doprovodu nezdobené ručně robené keramiky objevily také v obj. 9 v Kadani (*Bubeník 1972, 376, 377, obr. 3: 1*) a v obj. 664 v Rostokách (*Kuna – Profantová 2005, 31–32, 476, obr. 226: 7*). Talíře se však častěji objevují spolu s nezdobenou i zdobenou keramikou, jak je tomu v obj. 80 v Mutěnicích (*Klanica 1993, 85, 86, obr. 3: 1*) i v odpadních jamách prokopaných v Břežně (*Pleinerová 2000, 15, 20, 80, obr. 44: 8*) a v Opolánkách (*Princová-Justová 2004, 123, 125, tab. 3: 28, 30*). Nálezy z mutěnického obj. 80, kde se objevila i keramika s hřebenovanou i kolkovanou výzdobou, vybízejí k opatrnosti vůči radiokarbonovému datu 525 ± 100 , získanému ze vzorků uhlíků z obj. 55 v Praze-Běchovicích, kde se rovněž objevily talíře spolu s ručně robenou a kolkovanou keramikou (*Vencl 1973, 351–352; 357–358, 363, obr. 12: 7; 13: 8, 12; 17: 8*).

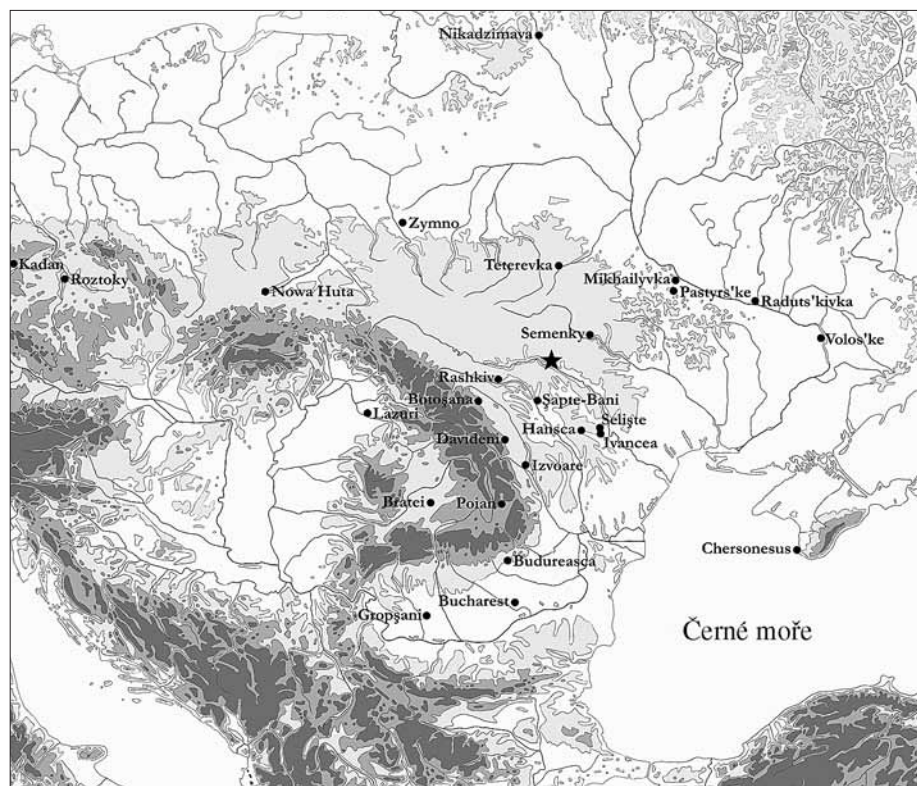
Obr. 17. Suceava (Rumunsko): kostěná jehla a doprovodný korál, paprscitá spona, přeslen, nůž, šídlo a ručně robená keramika nalezená v polozemnici č. 2. Podle Matei 1962; Teodor 1972; 1973; 1980; 1992.

Fig. 17. Suceava (Romania): bone needle and associated bead, bow fibula, spindle whorl, knife, awl, and handmade pottery found in the sunken-featured building no. 2. After Matei 1962; Teodor 1972; 1973; 1980; 1992.

Jednovrstevné hřebeny blízké exempláři z Kozel se objevily na řadě nalezišť v Čechách (Horní Počernice: obr. 11; Vencl – Zadák 1985, 297–302, obr. 2: 1; Bohnice hrob 1: Fridrichová – Profantová 1997, 51–52; 58, obr. 3; Roztoky obj. 911: obr. 12; Kuna – Profantová 2005, 39, 496, obr. 246: 1) a na Moravě (Mutěnice, obj. 37: Klanica 1993, 86, 87 obr. 4: 1). Žádný z nich se však nenalezl s artefakty, jež by bylo možno bezpečně datovat do 6. či 7. století.³² Takové hřebeny byly tedy patrně obvyklé v době, kdy obíhala nezdobená i zdobená keramika, což by bylo v rozporu s předpokladem dvou chronologicky odlišných vývojových fází pražského typu. Konkrétní období, po něž se používaly jednovrstevné hřebeny s trojúhelníkovitými rukojetmi, se prozatím nepodařilo přesně určit. Navíc, třebaže jsou jednovrstevné hřebeny obecně, a jejich varianty s trojúhelníkovitou rukojetí zvláště, známy z lokalit 6. stol. v Rakousku, Maďarsku a Slovinsku, žádné z nich nelze srovnávat s nálezy z Čech a Moravy. Ty jsou podstatně kratší a charakteristicky, třebaže velmi prostě, zdobené.

³² Analogie k pinzetě nalezené v žárovém pohřbu v Bohnicích spolu se zlomky jednovrstevných hřebenů a keramikou domněle pražského typu pocházejí ze starších i mladších souborů. Analogie ze 6. stol.: Klučov hrob 18, s esovitou sponou 6. stol. (Svoboda 1965, 247, tab. 56: 1); Mochov hrob 15, spolu s hrotem kopí (Zeman 1958, 438–439, obr. 17: 5); Záluží hrob 36, spolu s miskou točenou na kruhu (Svoboda 1965, 289–290, tab. 100: 9); Berekhát hrob 176, spolu s jednovrstevným hřebenem (Csallány 1961, 87, tab. 74: 13); Kiszombor hrob 229 spolu s dvouvrstevným hřebenem (Csallány 1961, 184, tab. 136: 33). Analogie ze 7. stol.: Szeged-Kundomb hrob 291, s raně avarskými náušnicemi se skleněnými korálovitými přívěsky (Salamon – Sebestyén 1995, 37, 99 tab. 36: 291.6). Analogie z 8. stol.: Boly hrob 20, s pozdně avarskými pásovými kovánkami (Papp 1962, 174–175, tab. 8: 21).

Obr. 18. Rozšíření lících pánevček nalezených v lokalitách 6. a raného 7. stol. ve východní Evropě. Hvězdička udává polohu lokality Bernašivka.

Fig. 18. Distribution of ladles found on 6th- and early 7th century sites in Eastern Europe. The star indicates the site at Bernashivka.

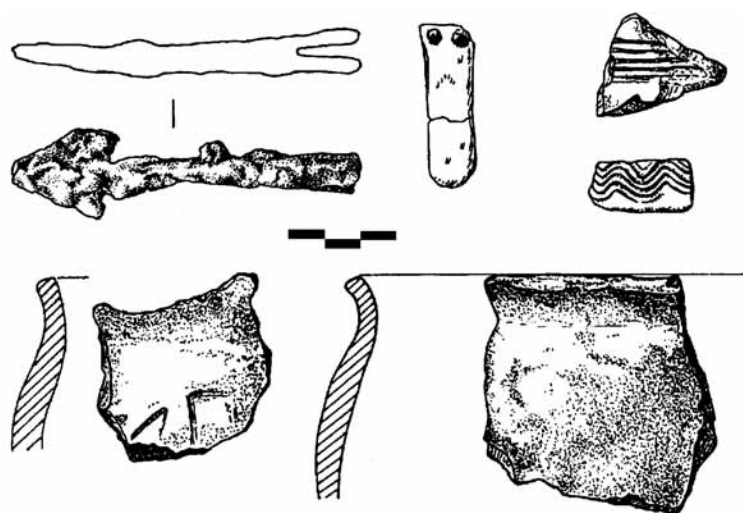
Stejně problematické je datování zlomků dvouvrstevných hřebenů nalezených ve dvou žárových hrobech pohřebišť v Příkladkách (*Poulik 1951*, 114–115, obr. 68, 72, 73). Podobně zdobené hřebeny se nyní objevily také v Roztokách (*Kuna – Profantová 2005*, 27, 468, obr. 218: 2 /obj. 330/). Kroužek s tečkou je jako výzdobný prvek hřebenů z Příkladky a Roztok doložen mezi nálezy ze 6. stol. z Transylvánie,³³ Maďarska,³⁴ Srbska³⁵ a Slovinska (*obr. 13*).³⁶ Dva zlomky hřebenů z přítluckého hrobu 1/50 zdobí skupiny devíti svislých řezů, podobné výzdobě hřebenů z pohřebních souborů 6. stol. z lokalit Pietra Frecăței, Kiszombor

³³ Obj. 33 v Bratei a obj. v Biharea, v obou případech s keramikou točenou na kruhu a vlešovanou výzdobou (*Bâzu 1994–1995*, 265, 271; 291, fig. 17: 12; *Dumitrașcu 1992*, 203–204, 203, fig. 10).

³⁴ Szentes-Kökényzug hrob 34: *Csallány 1961*, 29, pl. III: 12.

³⁵ Jakovo hrob 31, v doprovodu spony tvaru B s rozeklaným ouškem (*loop*) a třemi meči (*Dimitrijević 1960*, 7, pl. I: 6).

³⁶ Dravlje hrob 43, pohřeb muže s uměle tvarovanou lebku (*Slabe 1975*, 103, pl. 17: 1); Kranj hrob 214 (*Stare 1980*, 114, pl. 68: 11).

Obr. 19. Rostoky, okr. Praha-západ, polozemnice obj. 669: hrot šípů se zpětnými křídélky (*barbed*) a doprovodné nákončí, zdobená a nezdobená keramika. Podle Kuna – Profantová 2005.

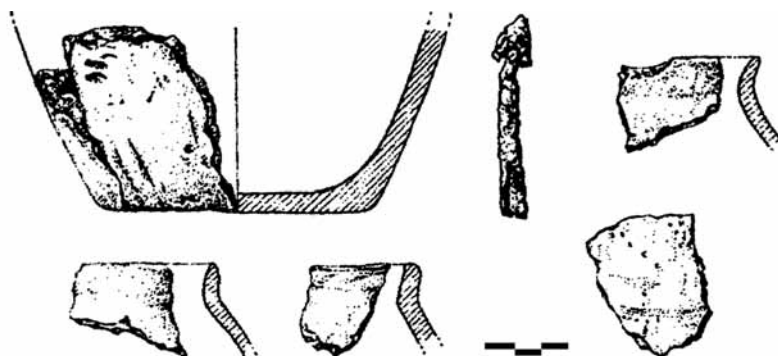
Fig. 19. Rostoky, distr. of Prague-West, sunken-featured building [obj.] 669: barbed arrow head and associated strap end, as well as decorated and undecorated pottery. After Kuna – Profantová 2005.

a Szentese-Kökényzug.³⁷ Dva další nalézají spolehlivou analogii v hrobě 89 v Kiszomboru, kde se k hřebenu druzí bronzová spona se štítkovitou patkou (*shield-on-tongue*), příznačná pro 6. stol. (*Csallány 1961*, 177, pl. CXIX: 2).³⁸ Ať je již užití takto vzdálených analogií pro přítlucké hřebeny přiměřené, či nikoli, naznačují datování alespoň některých tamních pohřbů do staršího období, totiž do 6. století. Náležitá publikace všech nálezů z Přítluck by snad umožnila potvrzení či vyvrácení této teze. Ne všechny dvouvrstevné hřebeny však nutně musejí pocházet ze 6. století. Jiný hřeben, nalezený v Praze-Bohnicích spolu s ručně robenou nezdobenou keramikou (*obr. 14*), nachází analogii v souboru z obj. 2 v lokalitě Biharea, kde se vyskytl v doprovodu ručně robené keramiky s vtisky prstů v okraji, ale také zlomků na kruhu točené keramiky s hřebenovou výzdobou (*obr. 15*), tzv. šedého zboží (*Zeman 1976*, 153, 154, 193, 207, *obr. 30*; 46: 8; 51: 1; *Dumitrașcu 1978; 1994*, pl. 85: 5, 6 /ručně robená keramika/). Jak výskyt šedého zboží, tak výzdoba okraje ručně robené keramiky poukazují na datování do rané doby avarské (asi 570–630/650).

Ať je tomu jakkoli, přítlucké hřebeny jsou zatím jedinými artefakty, které by bylo možno seriózně přijmout jako argument pro dataci oněch souborů ze současné České republiky, z nichž vzešla ručně robená keramika pokládána za tzv. keramiku pražského typu, do raného 6. století. Stejně jako hřeben z Prahy-Bohnic, naznačují všechny ostatní dnes známé datovatelné artefakty zařazení do podstatně pozdější fáze 6. stol. či až do doby po r. 600. Jako

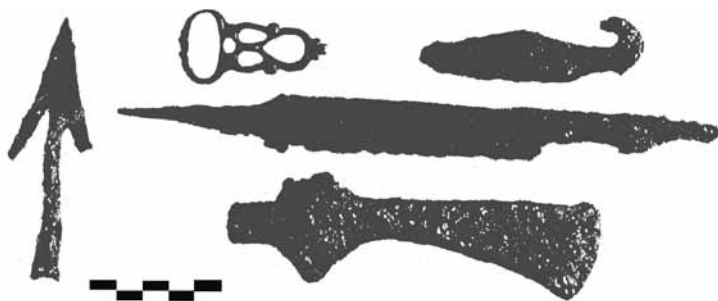
³⁷ Piatra Frecăței hrob E242 (*Petre 1987*, 74, pl. 135, fig. 218 a, b); Kiszombor hrob 87 (*Csallány 1961*, 177, pl. CXX: 8); Szentese-Kökényzug hrob 53 (*Csallány 1961*, 32, pl. II: 11).

³⁸ Podobný hřeben se našel v hrobě 178 téhož pohřebiště (*Csallány 1961*, 182, pl. CXXX: 1). Datování zlomku nalezeného v obj. 8 v Ostrožské Nové Vsi do 1. pol. 6. stol., předložené Ludkem Galuškou, není nikterak podloženo (*Galuška 1990*, 572, 578, *obr. 4*: 3).

Obr. 20. Ostrožská Nová Ves, okr. Zlín, polozemnice obj. 6: hrot šípu se zpětnými křídélky (*barbed*) a doprovodná keramika. Podle *Galuška 1990*.

Fig. 20. Ostrožská Nová Ves, district of Zlín (Czech Republic), sunken-featured building [obj.] 6: barbed arrow head and associated pottery. After *Galuška 1990*.

Obr. 21. Boly (Maďarsko), hrob 43: hrot šípu se zpětnými křídélky (*barbed*) a doprovodná pásová přezka třídy Boly-Želovce, nůž, sekera a očílka. Podle *Papp 1962*.

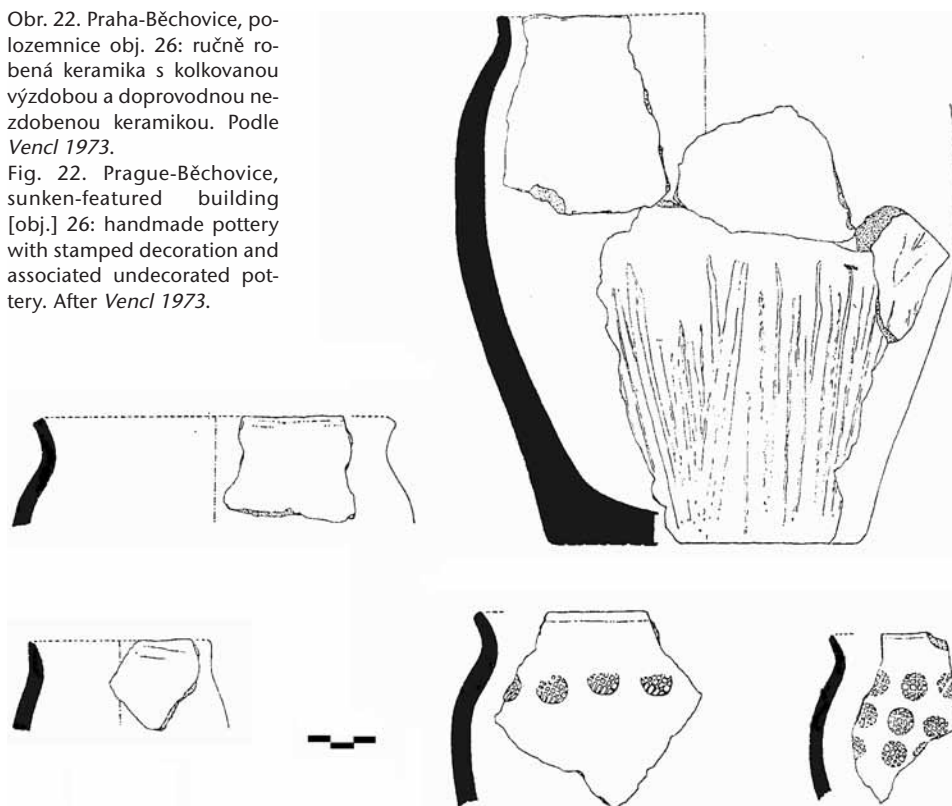
Fig. 21. Boly (Hungary), grave 43: barbed arrow head and associated belt buckle of the Boly-Želovce class, knife, axe, and flint steel. After *Papp 1962*.

příklad vezmeme kostěné jehly z obj. 103 v Přítlukách či z obj. 842 a 1070.3 v Roztokách (obr. 16; *Jelínková 1990*, 264, obr. 11: 7; *Kuna – Profantová 2005*, 35, 484, obr. 234: 7; 55, 533, obr. 286a: 2). Výskyt kostěných jehel v archeologických souborech bezpečně datovatelných do raného 6. stol. je jevem mimořádným (*Török 1936*, 12–13, pl. XLVII). Většina známých exemplářů náleží pozdnímu 6. či ranému 7. stol., neboť se objevují pospolu s mincemi či s tzv. „slovanskými“ paprscitými sponami Wernerových tříd II D, I C a I H (obr. 17).³⁹

³⁹ Udești, Rumunsko, se třemi zlatými mincemi zaraženými pro císaře Foku a Herakleia, nejmladší mezi lety 616 a 625 (*Rădulescu 1977*, 49; *Gogu 1999–2001*, 296–297 /mince/); Seliște, Republika Moldova, hrob 59, spolu s paprscitou sponou Wernerovy třídy I H, pozdní 6. stol. (*Rafalovich – Lapushnian 1973*, 138–140, 131, fig. 9: 2, 10; *Curta 2004b*, 68–70 /datace paprscité spony/); Suceava, Rumunsko, spolu se sponou Wernerovy třídy I H, pozdní 6. či rané 7. stol. (*Matei 1962*, 151–158, fig. 5 /spona/; *Teodor 1973*, 207, fig. 4: 8 /jehla/); Poian, Rumunsko, obj. 19, spolu s paprscitou sponou Wernerovy třídy I C, 2. pol. 7. stol. (*Székely 1992*, 263, 266, 268, obr. 15 /spona/; *Curta v tisku* /datování spony/); Davideni, Rumunsko, obj. 41, snad v doprovodu paprscité spony Wernerovy třídy II D ze 7. stol. (*Mitreă 2001*, 81–83, 329, 336, fig. 68: 2 /spona/, 75: 3 /jehla/).

Obr. 22. Praha-Běchovice, polozemnice obj. 26: ručně robená keramika s kolkovanou výzdobou a doprovodnou nezdobenou keramikou. Podle Vencel 1973.

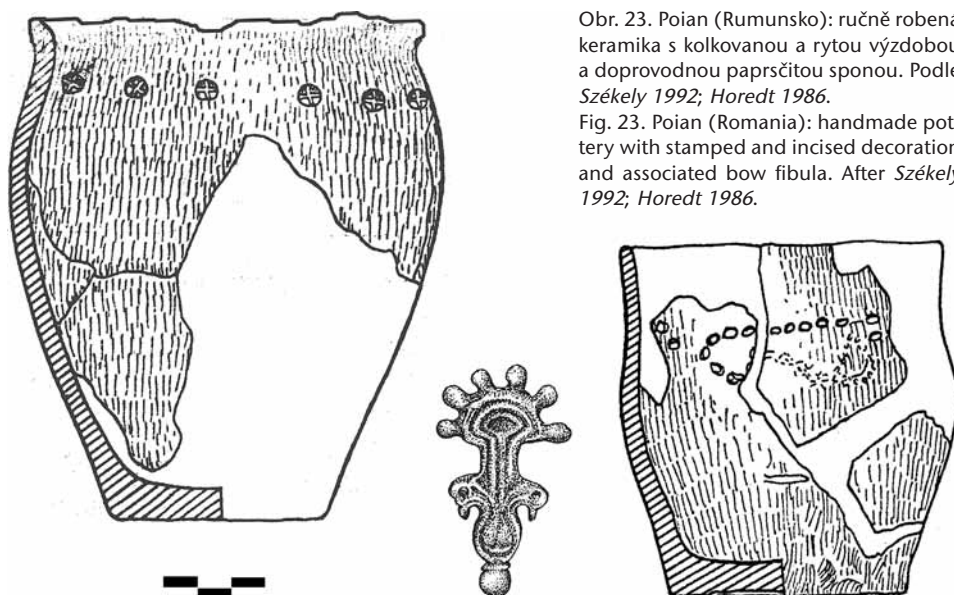
Fig. 22. Prague-Běchovice, sunken-featured building [obj.] 26: handmade pottery with stamped decoration and associated undecorated pottery. After Vencel 1973.

Obdobně je tomu s licími pánvičkami podobným nálezem z odpadní jámy z Roztok,⁴⁰ které se našly v řadě lokalit východní Evropy (obr. 18). Pokud vím, jejich zatím nejstarší exemplář, vyzdvižený spolu s *foliis* zaraženým pro císaře Justiniana mezi lety 527 a 538, je znám z lokality Botoșana (obj. 20: Teodor 1984, 36–37, 98, fig. 19: 14 /pánvička/; 109, fig. 30: 2 /mince/; diskuse rozšíření pánviček a kamenných kadlubů viz Curta 2006b, 450, 459). Společný výskyt pánviček s pásovými nákončemi tvaru hrotu kopí s výzdobou *tečka-čárka*, železnými sponami s ohnutým lučikem, kamennými kadluby na paprscité spony či náušnicemi se závěskem tvaru hvězdy a s prolamovaným dekorem⁴¹ však naznačuje spíše dataci do pozdního 6. či raného 7. století. Analogie k železnému nákonči nalezenému v obj. 669 v Roztokách společně s nezdobenou i zdobenou ručně robenou keramikou mohou vskutku poukazovat na 6. stol., avšak pouze na jeho tři poslední desetiletí, spadající do rané doby

⁴⁰ Roztoky, obj. 1075 (Kuna – Profantová 2005, 55, 535, obr. 287: 14). Další exemplář se jako ojedinělý nález objevil v Kadani (Profantová 1998).

⁴¹ Bukurešť – ulice Soldat Ghivan, obj. 10 (Dolinescu-Ferche – Constantiniu 1981, 293–294, 297, 307, 309, 311, 318–323, fig. 17: 16 /licí pánvička/, 18: 12 /nákončí/); Davideni, obj. 75 (Mitrea 2001, 121–122; 335, fig. 74: 5 /licí pánvička/; viz Curta 2001a, 245 /datování železných spon s ohnutým lučikem/); Bernašivka, obj. 36 (Vinokur 1997, 40, 51, 57, fig. 15 /licí pánvička/, 18 /kadlub/); Izvoare-Bahna, obj. 28 (Mitrea 1998, 37–38; 141, fig. 25: 1, 7 /náušnice a licí pánvička/).

Obr. 23. Poian (Rumunsko): ručně robená keramika s kolkovanou a rytou výzdobou a doprovodnou paprčitou sponou. Podle Székely 1992; Horedt 1986.

Fig. 23. Poian (Romania): handmade pottery with stamped and incised decoration and associated bow fibula. After Székely 1992; Horedt 1986.

avarské (obr. 19; Kuna – Profantová 2005, 32–33, 479, obr. 229: 9).⁴² Hrot šípů se zpětnými křídélky (*barbed arrow head*), který železný nákončí v Roztokách doprovázel, naznačuje ještě silněji pozdní datování, možná až do 7. století. Podobný hrot šípů se našel v obj. 6 v Ostrožské Nové Vsi (obr. 20; Galuška 1990, 566, 575, obr. 7: 2) a jeho analogie se objevily pospolu s artefakty zřetelně raně averské afiliace, jako jsou např. přezky typu Boly-Želovce (obr. 21), pásová kování z lisovaného bronzového plechu, kopí s čepelemi ve tvaru rákosového listu, paprčité spony, či dokonce členěné pásové přesky s destičkami s prolomovaným dekorem.⁴³ Do 7. stol. je rovněž třeba datovat kolkovaný keramický dekor z obj. 26 v Praze-Běchovicích a z obj. 80 v Mutěnicích, jakkoli náležejí všechny ostatní keramické pozůstatky z obou souborů nezdobené, v ruce robené keramice (obr. 20; Vencl 1973, 343–347, obr. 4: 1–2; 5: 4–5; Klanica 1993, 85–86, obr. 3: 1). Až na jedinou výjimku se totožný kolkovaný vzor zatím nenašel. Keramika s kolkovaným dekorem pod okrajem či na plecích se však objevila v sídlištních nálezech z Transylvánie, Podkarpatské Ukrajiny a ze Slovenska.⁴⁴

⁴² Band, hrob 144, spolu se sponou se štítkovitou patkou (*shield-on-tongue*; Kovács 1913, 348, 418, fig. 68); Aradac, hrob 96, spolu se sponou s trojúhelníkovitou patkou a pásovými kováními s prolomovaným dekorem a ptačími hlavičkami (Nagy 1978, tab. 96).

⁴³ Boly, hrob 43 (Papp 1962, 176, pl. XIII: 13 /přezka/, 16 /hrot šípů/; Garam 2001, 101 /datace spony do středoaavarského období/); Jutas, hrob 167 (středoaavarské období?; Rhé – Fettich 1931, 32–33; pl. IX: 19–22 /kování/, 24 /hrot šípů/); Band, hrob 142 (Kovács 1913, 347, 418, fig. 67: 1–2, 4 /hroty šípů/, 7 /hrot kopí/); Lezhë, hrob 36 (Prendl 1979–1980, 129, 163, 166, pl. XVII: 1 /hrot šípů/, XX: 3 /paprčité spona/; Curta 2005, 114 / datování spony do raně averského období/); Mejica, hrob 195 (Marušić 1979–1980, 121, 123, 128, fig. 7, pl. I: 3 /přezka/, 8–11 /hroty šípů/).

⁴⁴ Poian, obj. 19 (Székely 1992, 263, 258, 266–267, fig. 15, 16: 1, 2); Zelenyj Gaj, obj. 4 (Baran 1972, 173–176, fig. 53: 1); Kúty, sídlištní nálezy (Fusek 1994, 213, 336, pl. XXII: 9, 15); Bratislava, obj. 18 (Hromada – Kolník 1991, 258–261, 272, pl. III: 5, 9); Bratislava, nálezy z pohřebiště (Hromada 1991, 277–278, 281, fig. 1, 2: 4). Výjimku představuje střep z Lakšárské Nové Vsi (Fusek 1994, 213, 337, pl. XXIII: 2).

Obr. 24. Viničné Šumice, okr. Brno-venkov, zdobená a nezdobená keramika ze sondáží B. Novotného v r. 1960. Podle Jelínková 1985.

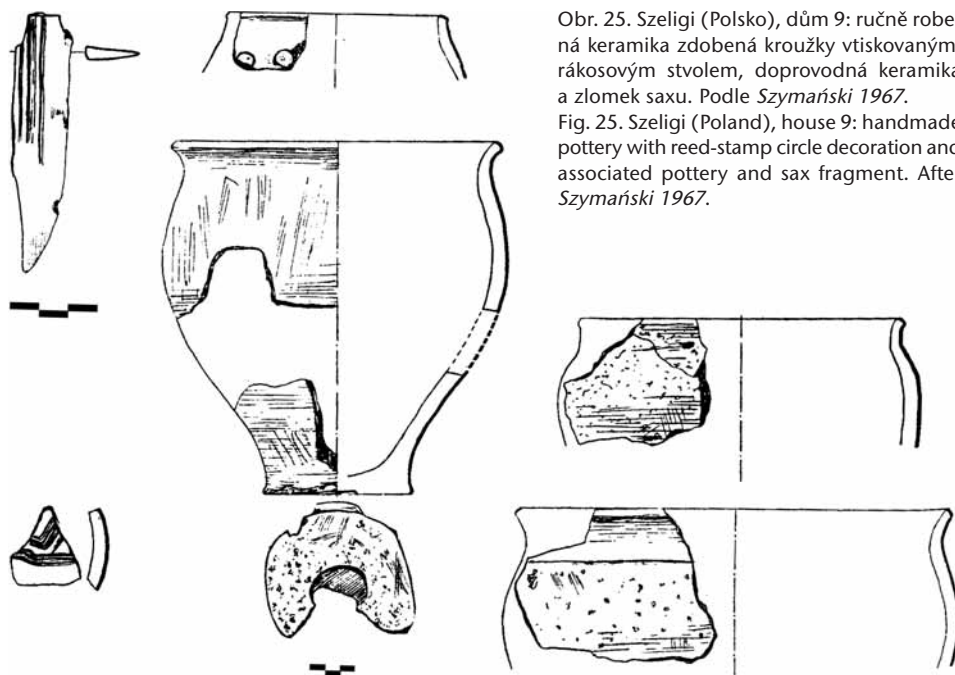
Fig. 24. Viničné Šumice, distr. of Brno-venkov (Czech Republic), decorated and undecorated pottery found during B. Novotný's excavations of 1960. After Jelínková 1985.

Transylvánský exemplář doprovázel nález „slovanské“ paprscité spony Wernerovy třídy I C, o němž jsem již hovořil při diskusi nálezů kostěných jehel (obr. 23). Spona snad náleží 2. pol. 7. století. Tuto dataci podporuje revize nádob s kolkovanou výzdobou nalezených v hrobech na pohřebišti Budakalász z avarské doby, z nichž žádný není starší než polovina 7. stol. (Vida 1999, 153–154, pl. 88: 2). Z ještě mladší doby, možná z raného 8. stol., pochází železný náramek z odpadní jámy v Libici nad Cidlinou (Princová-Justová 2003, 163–164, obr. 4: 2). Takové náramky představují jeden z nejdůležitějších chronologických ukazatelů pohřebišť z doby avarské v Rakousku, kde se našly pouze ve středoavarských a raných pozdně avarských souborech 2. pol. 7. a 1. třetiny 8. stol. (Distelberger 2004, 19–20). Možná stejnému období náleží výzdoba nádob kroužky, vtiskovanými rákosovými stvolý, z Viničných Šumic (obr. 24; Jelínková 1985, 459–462, obr. 3; 6: 3). Taková výzdoba se tu a tam vyskytuje na nádobách té doby na Slovensku⁴⁵ a v Polsku.⁴⁶ V Szeligách se obdobný keramický zlomek objevil pospolu s čepelí saxu s tzv. krevním žlábkem, který nelze datovat před r. 650 a snadno může spadat až do raného 8. stol. (obr. 25; k nálezům saxů z Polska Makiewicz 1996; datace analogií k saxu ze Szelig Dulicz 2001, 95–96). Tomu nikterak neprotiřečí údaje, které máme zatím k dispozici o přibližné dataci keramických souborů z ukrajinské lokality Rajki, od níž vzešlo pojmenování archeologické kultury Luka Rajkoveckaja. Ve zde prozkoumaném obj. 3 se objevil keramický zlomek zdobený kroužky vtištěnými rákosovými stvolý, nalezený spolu se střepy keramiky obtáčené na kruhu, s hřebenovanou výzdobou příznačnou pro 7. a 8. stol. (obr. 26; Goncharov 1963, 298, 302, fig. 12: 6). Dataci do 8. stol. potvrzuje též keramický soubor z lokality Popina v Bulharsku, v níž se našel zlomek zdobený kroužky vtištěnými rákosovým stvolem a hřebenovým dekorem pospolu se zlomky šedého zboží s vleštovanou výzdobou, který nemůže být starší než r. 700 (obj. 51: Vážarova 1976, 74, 76, fig. 46: 4; ze souboru pochází též hrot šípů se zpětnými křídélky /barbed/).

⁴⁵ Čakajovce, hrob 809 (Rejholcová 1990, 360–361, pl. XIV: 9); Blatné Remety, obj. 41 (Budinský-Krička 1990, 93–94, pl. IV: 3); Dvorianky, obj. 5 (Budinský-Krička 1990, 95–96, pl. XI: 5–10).

⁴⁶ Dziedzice, obj. 213 (Porzeziński 1972, 156, fig. 3: h); Szeligi, obj. 9 (Szymański 1967, 171–172, 349–352, fig. 79: 12).

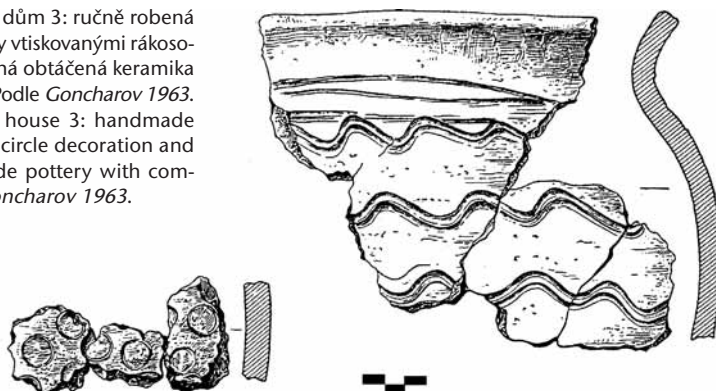

Obr. 25. Szeligi (Polsko), dům 9: ručně robená keramika zdobená kroužky vtiskovanými rákosovým stvolem, doprovodná keramika a zlomek saxu. Podle *Szymański 1967*.

Fig. 25. Szeligi (Poland), house 9: handmade pottery with reed-stamp circle decoration and associated pottery and sax fragment. After *Szymański 1967*.

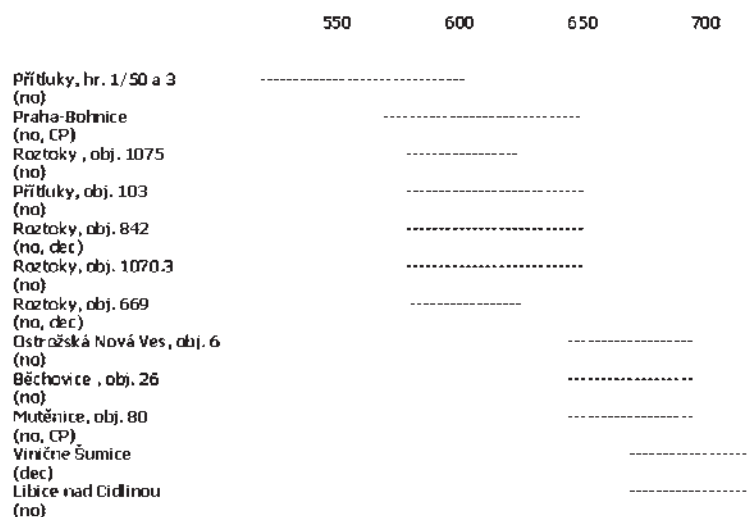
Tabelární přehled předběžných výsledků tohoto krátkého přehledu dokladového materiálu jasně ukazuje, že většina archeologických souborů, o nichž zde uvažujeme, musí být datována do dob krátce před r. 600, ale zvláště po něm (*obr. 27*). Většina souborů z Roztok spadá do 1. pol. 7. století. To je v každém případě datace předložená u souboru z obj. 670, v němž se krom nezdobené keramiky našlo též stříbrné kování (*Kuna – Profantová 2005*, 33, 192 /datování/, 480, *obr. 230: 7*). Datum po r. 600 je též možno přiřadit k souboru z obj. 1039, odkud pochází bronzové nákončí téměř totožné s exemplářem z hrobu 446 z bavorského pohřebiště v Altenerdingu, datovaným do blízkosti r. 600 na základě meče, pásových přezek a kování z téhož souboru (*Kuna – Profantová 2005*, 50, 188–189 /datování/, 521, *obr. 274: 2*). V obou souborech se našla pouze ručně robená keramika bez výzdoby. Zdobená keramika se obvykle objevuje v pozdních souborech, zdá se však, že neexistuje jasné chronologické rozlišení mezi nezdobenou keramikou „klasického“ pražského typu a keramikou s hřebenovým dekorem. Relativně pozdní datování souborů obsahujících nezdobenou i zdobenou keramiku, jako např. oněch z Liptic či Dřetovic, je dobře možné (*Bubeník 1979*, 152–159, *obr. 1–4*; *Zeman 1976*, 121–122, 187, 207, *obr. 44: 2–4*; 51: 2–7). Ve skutečnosti se při absenci jakýchkoli datovatelných artefaktů prostě nelze vyslovit. Chybějí-li navíc jasné analogie pro datování jednovrstevných hřebenů s trojúhelníkovitými rukojeťmi, nelze přesněji datovat keramické soubory ze středočeských Kozel (pouze nezdobená keramika) a Horních Počernic (spolu s keramikou zdobenou). Pokud lze vůbec usuzovat, stávající dokladový materiál naznačuje, že takové soubory mohou pocházet ze stejné doby. Potvrzují to rovněž nálezy z jižního Polska. Nejmladším dendrochronologickým datem získaným ze vzorků z dubů nalezených v lokalitě Wyciąże u Krakova je přibližně r. 625.

Obr. 26. Rajki (Ukrajina), dům 3: ručně robená keramika zdobená kroužky vtiskovanými rákosovým stvolem a doprovodná obtáčená keramika s hřebenovou výzdobou. Podle *Goncharov 1963*.
 Fig. 26. Raiki (Ukraine), house 3: handmade pottery with reed-stamp circle decoration and associated tournette-made pottery with combed decoration. After *Goncharov 1963*.

Keramický soubor z téhož objektu obsahoval zdobenou i nezdobenou, ručně robenou keramiku (*Poleska – Bober 1996*, 103–125; *Krapić 1996*, 129–135). Naopak keramický soubor získaný z objektu na Grodzisku Dolném u Leżajska, z něhož pochází *follicis* zaražený pro císaře Heraklia v r. 613/614, obsahoval pouze nezdobenou keramiku (*Czopek – Morawiecki – Podgórska-Czopek 2001*). Proto je třeba zachovat rezervovaný postoj k domněle podstatným rozdílům v radiokarbonovém datování souborů z obj. 55 (pouze nezdobená keramika) a 28 (nezdobená i zdobená keramika) z Prahy-Běchovic (*Vencl 1973*, 346, 349–352, 354, 356, 363). Ponecháme-li již stranou známý rozsah možné chyby radiokarbonových dat, která je činí při vysoké chronologické citlivosti požadované ve středověké archeologii irelevantními, výskyt keramiky s kolkovanou výzdobou v obj. 55 naznačuje datování nejméně o 25 let pozdější než údaj získaný radiokarbonovým rozbořem (525 ± 100). Je-li datace keramického souboru z Prahy-Bohnic správná, představuje zlomek talíře, který se tam vyskytl, nejstarší zatím známý exemplář z České republiky. Tento soubor je tedy možná stejného data jako nálezy z dolního Podunají, v nichž se objevily nejstarší talíře, z čehož by vyplývala řada velmi zajímavých otázek (viz *Curta 2001a*, 296).

Bližší se nevyhnutelně k závěru. S možnou výjimkou několika zlomků dvouvrstevných hřebenů z Přítluk neexistuje spolehlivý doklad pro datování kteréhokoli sídliště či pohřebiště tzv. kultury s keramikou pražského typu do 6. století. Jak interpretace pokusů o keramickou typologii pro onu kulturu, tak její etnické určení navíc vyžadují hluboké přehodnocení ve světle současných archeologických znalostí výroby keramiky, stylistické variační šíře a etnických hranic. Neexistuje žádný spolehlivý doklad pro spojování kultury s keramikou pražského typu v Čechách a na Moravě se Slovany, alespoň nikoli s těmi, kteří byli pod tímto jménem známi byzantským autorům 6. a raného 7. století. Odhlédneme-li od velmi sporné lokalizace Samovy epizody popsané ve Fredegarově kronice, nedisponujeme pro tuto dobu žádnými informacemi písemných pramenů o politické či etnické situaci zemí ležících dnes uvnitř hranic České republiky. Navíc nemáme vůbec žádné náznaky o jazyce, jehož užívali obyvatelé sídlišť 7. stol. zkoumaných v Čechách a na Moravě. Pouze se *předpokládá*, že mluvili slovansky, stejně jako lingvisté *předpokládají*, že Sklavini a Antové uvádění v byzantských pramenech hovořili obecnou slovanštinou (*Common Slavic*). Takové předpoklady nemusejí odpovídat skutečnosti; v každém případě nevysvětlují některé zvláštní jazykové jevy. Je dlouho známo, že mnohá místní jména a názvy řek v českých

Obr. 27. Chronologie souborů 6. až 7. stol. v Čechách a na Moravě: „no“ – přítomnost nezdobené keramiky, „dec“ – přítomnost zdobené keramiky, „CP“ – přítomnost talířů.

Fig. 27. Chronology of 6th- to 7th-century assemblages in Bohemia and Moravia: “no” indicates the presence of undecorated, “dec” of decorated pottery, while „CP” marks the presence of clay pans.

zemích uváděné v raně středověkých pramenech jsou před slovanské. Užívalo-li se skutečně slovanštiny jako dorozumivacího jazyka v avarském kaganátu, jak se hypoteticky navrhovalo, nemůže být náhodou, že se vliv avarské hmotné kultury rozšířil na území českých zemí právě v posledních padesáti letech avarských dějin (750–800; *Curta 2004a*, 145; *Profantová 1992*, 616, 635–655). Ať již přišla slovanština do Čech a na Moravu s avarským vlivem, či ne, nemáme náznaky, že by ti, o nichž archeologové věří, že byli prvními slovanskými mluvčími v Čechách a na Moravě, přišli odjinud. Lze-li vůbec něco tvrdit, pak reviduje problém *utváření Slovanů* naznačuje, že Slované nemuseli odejít z žádné *Urheimat*, aby se stali Čechy a Moravany.

Přeložil Petr Charvát

Literatura

- Alberto, P.-F. 1994:* Para una revalorização dos poemas de Martinho de Braga. *Euphrosyne* 22, 215–223.
- Alekseev, S. V. 2005:* Slavianskaia Evropa V–VI vekov. Moskva: Veche.
- Anagnostakis, I. 1997:* He cheiropoiete keramike anamesa sten Istoria kai ten Archaialogia. *Byzantiaka* 17, 285–330.
- Anamali, S. 1987:* Katër mbishkrime ndërtemi nga Bylisi. *Monumentet* 33, 63–72.
- Anfertev, A. N. 1986:* Drevneishee svidetel'stvo o rasselenii slavian (Iord. Get. 34–35). In: 17th International Byzantine Congress. Abstracts, New Rochelle: Caratzas, 9–12.
- 1991: Iordan. In: L. A. Gindin – S. A. Ivanov – G. G. Litavrin edd., *Svod drevneishikh pis'mennykh izvestii o slavianakh* 1, Moskva: Nauka, 98–169.
- Aupert, P. 1980:* Céramique slave à Argos (585 ap. J.-C.). In: *Etudes argiennes*, Athènes: Ecole Française d'Athènes, 373–394.

- Babić, B.* 1972: Crepulja, crepna, podnica-osebno značajan oslonac za atribuciju srednjovekovnih arheoloških nalazišta balkanskog poluostrva slovenima poreklom sa istoka. In: D. Dimitrijević ed., Varvarske migracije u jugoistočnoj Evropi i njihov odnos prema autohtonoj populaciji. Referati i koreferati. Materijali 9, Belgrade – Prilep: Arheološko društvo Jugoslavije – Narodni Muzej, 101–123.
- Baldwin, S. J.* 1987: Roomsize patterns: a quantitative method for approaching ethnic identification in architecture. In: R. Auger – M. F. Glass – S. MacEachern – P. H. McCartney eds., Ethnicity and Culture. Proceedings of the Eighteenth Annual Conference of the Archaeological Association of the University of Calgary, Calgary: University of Calgary, 163–174.
- Bálint, C.* 1992: Kontakte zwischen Iran, Byzanz und der Steppe. Das Grab von Üç Tepe (Sowj. Azerbajdžan) und der beschlagverzierte Gürtel im 6. und 7. Jahrhundert. In: F. Daim Hrg., Awarenforschungen. Bd. 1, Wien: Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität Wien, 309–496.
- Baran, V. D.* 1972: Ranni slov'iani mia Dnestrom i Pripiat'iu. Kiev: Naukova Dumka.
- 1986: Die frühslawische Siedlung von Raškov, Ukraine. Beiträge zur allgemeinen und vergleichenden Archäologie 8, 73–175.
- 1988: Prazhskaia kul'tura Podnestrov'ia po materialam poselenii u s. Rashkov. Kiev: Naukova Dumka.
- 1998: The Veneti, Sclaveni and Antae in the light of archaeology. Ukrainian Review 45, 49–63.
- Barlow, C. W. ed.* 1950: Martini episcopi Bracarenis Opera omnia. New Haven: Yale University Press.
- Bârzu, L.* 1994–1995: La station no. 1 de Bratei, dép. de Sibiu (IVe–VIIe siècles). Dacia 38–39, 239–295.
- Benedicty, R.* 1964: Die auf die frühslawische Gesellschaftsbezügliche byzantinische Terminologie. In: Actes du XIIe Congres international d'études byzantines (Ochride, 10–16 septembre 1961). Vol. 2, Belgrade: Comité yougoslave des études byzantines, 45–55.
- Bentley, G. C.* 1987: Ethnicity and practice. Comparative Studies in Society and History 29, 25–55.
- Bialeková, D.* 1968: Zur Datierung der oberen Grenze des Prager Typus in der Südwestslowakei. Archeologické rozhledy 20, 619–625.
- Bialeková, D. – Tirpáková, A.* 1983: Preukázateľnosť používania rímskych mier pri zhotovovaní slovanskej keramiky. Slovenská archeológia 31, 121–147.
- Borkovský, I.* 1936–1938: Nejstarší slovanská keramika ze středních Čech. Památky archeologické 41, 97–108.
- 1940: Staroslovanská keramika ve střední Evropě. Studie k počátkům slovanské kultury. Praha: nákladem vlastním.
- Bradley, D. R.* 1966: The composition of the Getica. Eranos 64, 67–79.
- Bubeník, J.* 1972: Staroslovanské sídlíště v Kadani. Archeologické rozhledy 23, 373–386.
- 1979: Nový nález časně slovanské keramiky z Podkrušnohoří a otázka tzv. zdobeného pražského typu. Archeologické rozhledy 31, 151–163.
- 1994: K problémům periodizace a chronologie staršího úseku vývoje raně středověké hmotné kultury v Čechách. Archeologické rozhledy 46, 54–64.
- 1995: Poznámky k terminologii keramiky staršího úseku (6.–8. stol.) našeho raného středověku. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity E 40 – řada archeologicko-klasická, 55–60.
- Budinský-Krička, V.* 1963: Sídlisko z doby římskej a zo začiatku sťahovania národov v Prešove. Slovenská archeológia 11, 5–58.
- 1990: Novye materialy dlia izucheniiia drevneslavianskoi keramiki na poseleniakh vostochnoi Slovakii. Slovenská archeológia 38, 89–146.
- Buko, A.* 1992: Ceramology and medieval pottery research in Poland. Archaeologia Polona 30, 5–25.
- Butnariu, V. M.* 1983–1985: Răspîndirea monedelor bizantine din secolele VI–VII în teritoriile carpato-dunărene. Buletinul Societății Numismatice Române 77–79, 199–235.
- 1997: Descoperiri monetare în spațiul carpato-nistriean în secolele IV–VII. Structuri și semnificații. In: V. Spinei ed., Spațiul nord-est carpatic în mileniul întunecat, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 59–66.
- Byers, A. M.* 1991: Structure, meaning, action and things: the duality of material culture mediation. Journal for the Theory of Social Behaviour 21, 1–29.
- Cankova-Petkova, G.* 1968: Sur l'établissement des tribus slaves du groupe bulgare au sud du Bas-Danube. Etudes Historiques 4, 143–166.
- Cantea, Gh.* 1959: Cercetările arheologice pe dealul Mihai Vodă și împrejurimi. In: I. Ionașcu ed., Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice, București: Editura Științifică, 93–143.
- Cohen, A.* 1969: Custom and Politics in Urban Africa. A Study of Hausa Migrants in Yoruba Towns. London: Routledge & K. Paul.

- Comşa, M. 1960:* Slavii. In: C. Daicoviciu – E. Condurachi – I. Nestor – Gh. Ştefan edd., *Istoria Romíniei* 1, Bucureşti: Editura Academiei RPR, 728–754.
- Conte, F. 1986:* Les Slaves. Aux origines des civilisations d'Europe centrale et orientale (VIe–XIIIe siècles). Paris: A. Michel.
- Cowgill, G. L. 1990:* Artifact classification and archaeological purposes. In: A. Voorrips ed., *Mathematics and Information Science in Archaeology: a Flexible Framework*, Bonn: HoloS, 61–78.
- Croke, B. 1987:* Cassiodorus and the *Getica* of Jordanes. *Classical Philology* 82, 117–134.
- Csallány, D. 1961:* Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken. *Archaeologia Hungarica* 31. Budapest: Akademiai kiadó.
- Curta, F. 1994:* On the dating of the 'Veřel–Coşoveni' group of curved fibulae. *Ephemeris Napocensis* 4, 233–265.
- 1996: Invasion or inflation? Sixth- to seventh-century Byzantine coin hoards in Eastern and Southeastern Europe. *Annali dell'Istituto Italiano di Numismatica* 43, 65–224.
 - 1997: Slavs in Fredegar and Paul the Deacon: medieval gens or 'scourge of God'?. *Early Medieval Europe* 6, 141–167.
 - 1999a: Feasting with 'kings' in an ancient democracy: on the Slavic society of the Early Middle Ages (sixth to seventh century A.D.). *Essays in Medieval Studies* 15, 19–34.
 - 1999b: Hiding behind a piece of tapestry: Jordanes and the Slavic Venethi. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 47, 1–18.
 - 2001a: The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500–700. *Cambridge Studies in Medieval Life and Thought* 52. Cambridge – New York: Cambridge University Press.
 - 2001b: The Prague type: a critical approach to pottery classification. *Archaeologia Bulgarica* 5, 73–106.
 - 2002: Review of *Comunități sătești la est de Carpați în epoca migrațiilor. Așezarea de la Davideni din secolele V–VII (Piatra Neamț, 2001)*, by Ioan Mitrea. *Archaeologia Bulgarica* 6, 87–97.
 - 2004a: The Slavic lingua franca (Linguistic notes of an archaeologist turned historian). *East Central Europe* 31, 125–148.
 - 2004b: Werner's class I H of „Slavic“ bow fibulae revisited. *Archaeologia Bulgarica* 8, 59–78.
 - 2005: Female dress and „Slavic“ bow fibulae in Greece. *Hesperia* 74, 101–146.
 - 2006a: A contribution to the study of bow fibulae of Werner's class I G. *Arheologia Moldovei* 29, 93–123.
 - 2006b: Slavic bow fibulae? Werner's class I D revisited. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 57, 486–535.
 - *v tisku:* Some remarks on bow fibulae of Werner's class I C. *Slavia Antiqua* 49.
- Curta, F. – Dupoi V. 1994–1995:* Über die Bügelfibel aus Pietroasele und ihre Verwandten. *Dacia* 38–39, 217–238.
- Czopek, S. – Morawiecki, L. – Podgórska-Czopek, J. 2001:* Znalezisko monety bizantyjskiej ze stanowiska nr. 22 w Grodzisku Dolnym, pow. Leżajsk. *Sprawozdania Archeologiczne* 53, 391–402.
- Červinka, I. L. 1942:* 'Pražský typ' keramiky v moravských nálezech. *Věda a život* 8, 365–371.
- Čremošnik, I. 1980:* Tipovi slavenskih nastambi nađenih u sjevero-istočnoj Bosni. *Arheološki vestnik* 31, 132–158.
- Dąbrowski, K. 1980:* Nouvelles données concernant l'orfèvrerie sur le territoire de la voïvodie d'Olsztyn (Pologne). *Archaeologia Polona* 19, 235–241.
- Dennis, G. T. – Gamillscheg, E. eds. 1981:* *Das Strategikon des Maurikios*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Dewing, H. B. ed. 1919:* *Procopius. History of the Wars*. Vol. 3. Cambridge – London: Harvard University Press – William Heinemann.
- 1962: *Procopius. History of the Wars*. Vol. 5. Cambridge – London: Harvard University Press – William Heinemann.
- Dickinson, T. M. 1993:* Early Saxon saucer brooches: a preliminary overview. *Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History* 6, 11–44.
- Dimitrijević, D. 1960:* Gepidska nekropola 'Kormadin' kod Jakova. *Rad Vojvodanskih Muzeja* 9, 5–50.
- Dinchev, V. 1997:* Household substructure of the early Byzantine fortified settlements on the present Bulgarian territory. *Archaeologia Bulgarica* 1, 47–63.
- Distelberger, A. 2004:* Österreichs Awarinnen. Frauen aus Gräbern des 7. und 8. Jahrhunderts. *Archäologische Forschungen in Niederösterreich* 3. St. Pölten: Niederösterreichischer Institut für Landeskunde.

- Dolinescu-Ferche, S. 1995:* Cuptoare din interiorul locuințelor din secolul al VI-lea e.n. de la Dulceanca. Studii și cercetări de istorie veche și arheologie 46, 161–192.
- Dolinescu-Ferche, S. – Constantiniu, M. 1981:* Un établissement du VI-e siècle à Bucarest. Dacia 25, 289–329.
- Dulinicz, M. 2001:* Kształtowanie się Słowiańszczyzny Północno-Zachodniej. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- Dumitrașcu, S. 1978:* Descoperiri arheologice din sec. V–VI de la Biharea. Ziridava 10, 81–100.
- 1992: Stațiunea Biharea, jud. Bihor. Materiale și cercetări arheologice 17, 195–204.
- 1994: Biharea I. Săpături arheologice din anii 1973–1980. Universitatea din Oradea. Seria istorie 2. Oradea: Muzeul Țării Crișurilor.
- Earle, T. 1990:* Style and iconography as legitimation in complex chiefdoms. In: M. W. Conkey – Ch. A. Hasel eds., *The Uses of Style in Archaeology*, Cambridge: Cambridge University Press, 73–81.
- Eggers, M. 2001:* Samo, „der erste König der Slawen”. Eine kritische Forschungsbericht. Bohemia 42, 62–83.
- Erhart, A. 1985:* U kolébky slovanských jazyků. Slavia – Časopis pro slovanskou filologii 54, 337–345.
- Eriksen, T. H. 1991:* The cultural contexts of ethnic differences. Man 26, 127–144.
- Evans, J. A. S. 1969:* The dates of the Anecdota and the De aedificiis of Procopius. Classical Philology 44, 29–30.
- Feissel, D. 1988:* L’architecte Viktorinos et les fortifications de Justinien dans les provinces balkaniques. Bulletin de la Société nationale des antiquaires de France, 136–146.
- Ferreiro, A. 1999–2000:* Veneration of Martin of Tours and Martin of Braga in northern Portugal. Acta historica et archaeologica mediaevalia 20–21, 223–242.
- Fortier, A.-M. 1994:* Ethnicity. Paragraph 17, 213–223.
- Fridrichová, M. – Profantová, N. 1997:* Časné slovanské žárové hroby z Prahy-Bohnic. Archaeologica Pragensia 13, 49–73.
- Fusek, G. 1994:* Slovensko vo včasnoslávskom období. Nitra: Archeologický ústav SAV.
- 2004: ‘Slawen’ oder Slawen? Eine polemische Auseinandersetzung über eine wertvolle Monographie. Slovenská archeológia 52, 161–186.
- Galuška, L. 1990:* Časné slovanské sídliště u Ostrožské Nové Vsi (okr. Uh. Hradiště) a otázka osídlení středního Pomoraví prvními Slovany. Archeologické rozhledy 42, 564–586.
- Gavritukhin, I. O. 1997:* Khronologiiia prazhskoi kul’tury. In: V. V. Sedov ed., *Etnogenez i etnokol’turnye kontakty slavian. Trudy VI. Mezhdunarodnogo Kongressa slavianskogo arkheologii 3*, Moskva: Institut Arkheologii RAN, 39–52.
- 2005: Kompleksy prazhskoi kul’tury s datiruiushchimi veshchami. In: P. Kaczanowski – M. Parczewski edd., *Archeologia o początkach Słowian. Materiały z konferencji, Kraków, 19–21 listopada 2001*, Kraków: Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, 403–462.
- Gavritukhin, I. O. – Oblomskii, A. M. 1996:* Gaponovskii klad i ego kul’turno-istoricheskii kontekst. Rannoslavianskii mir 3. Moskva: Institut Arkheologii RAN.
- Gening, V. F. 1973:* Programma statisticheskoi obrabotki keramiki iz arkheologicheskikh raskopok. Sovetskaia arkheologiiia 1, 114–135.
- 1992: Drevniaia keramika: metody i programmy issledovaniia v arkheologii. Kiev: Naukova Dumka.
- Godelier, M. 1986:* The Making of Great Men. Male Domination and Power Among the New Guinea Baruya. Cambridge – Paris: Cambridge University Press – Editions de la Maison des Sciences de l’Homme.
- Godłowski, K. 1979:* Die Kulturumwandlungen im nördlichen Mitteleuropa während des 5. bis 7. Jh. und das Problem der grossen Wanderung der Slawen. In: B. Chropovský ed., *Rapports du IIIe Congrès international d’archéologie slave, Bratislava 7–14 septembre 1975. Vol. 1*, Bratislava: VEDA, 321–340.
- Goffart, W. 1988:* The Narrators of Barbarian History (A.D. 550–800). Jordanes, Gregory of Tours, Bede, and Paul the Deacon. Princeton: Princeton University Press.
- 2006: *Barbarian Tides. The Migration Age and the Later Roman Empire*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Gogu, M. 1999–2001:* Monedele bizantine aflate în colecția numismatică Muzeului Național al Bucovinei din Suceava, Suceava 26–28, 283–310.
- Goląb, Z. 1992:* The Origins of the Slavs. A Linguist’s View. Columbus, Ohio: Slavica Publishers.
- Goncharov, V. K. 1963:* Luka Raikoveckaia. In: B. A. Rybakov ed., *Slaviane nakanune obrazovaniia Kievskoi Rusi. Materialy i issledovaniia po arkheologii SSSR 108*, Moskva: Izdatel’stvo Akademii Nauk SSSR, 283–315.

- Graves, P. 1995: Flakes and ladders: what the archaeological record cannot tell us about the origins of language. *World Archaeology* 26, 158–171.
- Greatrex, G. 1994: The dates of Procopius' works. *Byzantine and Modern Greek Studies* 18, 101–114.
- Guštin, M. – Tiefengraber, G. 2002: Oblike in kronologija zgodnjerednjeveške lončanine na Novi tabli pri Murski Soboti. In: M. Guštin ed., *Zgodni slovani. Zgodnjerednjeveška lončenina na obrobju vzhodnih Alp*, Ljubljana: Narodni Muzej Slovenije, 46–64.
- Guthnick, E. 1988: Zur Terminologie und Technologie der Töpferscheiben. *Ethnographisch-archäologische Zeitschrift* 29, 89–115.
- Hally, D. 1986: The identification of vessel function: a case study from northwest Georgia. *American Antiquity* 51, 267–295.
- Hardt, M. 2002: Aspekte der Herrschaftsbildung bei den frühen Slawen. In: W. Pohl – M. Diesenberger Hrsg., *Integration und Herrschaft. Ethnische Identitäten und soziale Organisation im Frühmittelalter*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 249–255.
- Havlík, L. E. 1974: Slovanská 'barbarská království' 6. století na území Rumunska. *Slovanský přehled* 3, 177–188.
- 1985: Die Byzantiner über die Verfassung der Slawen im 6. und 7. Jahrhundert. In: V. Vavřínek ed., *From Late Antiquity to Early Byzantium. Proceedings of the Byzantinological Symposium in the 16th International Eirene Conference*, Praha: Academia, 173–177.
- Hegel, G. W. F. 1902: *Lecture on the Philosophy of History*. London: G. Bell and Sons.
- Heitel, R. 1994: Zur Frage des Eindringens der Frühslawen in Siebenbürgen. In: W. Schuller Hrsg., *Siebenbürgen zur Zeit der Römer und der Völkerwanderung*. *Siebenbürgisches Archiv* 29, Köln – Weimar – Wien: Böhlau, 183–207.
- Herder, J. G. 1994: *Sämtliche Werke*. Bd. 17. Hildesheim – New York: Olms – Weidmann.
- Herrmann, J. 1986: Getreidekultur, Bockteller und Brot-Indizien frühslawischer Differenzierung. In: M. Apostolski ed., *Zbornik posveten na Boshko Babich. Mélanges Boško Babić 1924–1984*, Prilep: Institut des recherches scientifiques de la culture des anciens Slaves, 267–272.
- Hines, J. 1997: *A New Corpus of Anglo-Saxon Great Square-Headed Brooches*. Woodbridge – Rochester: Boydell Press – Society of Antiquaries of London.
- Hodder, I. 1990: Style as historical quality. In: M. W. Conkey – C. A. Hastorf eds., *The Uses of Style in Archaeology*, Cambridge: Cambridge University Press, 44–51.
- Horedt, K. 1986: *Siebenbürgen im Frühmittelalter*. Bonn: Habelt.
- Hromada, J. 1991: Včasnoslovanské žiarové pohrebisko v Bratislave-Dúbravke. *Slovenská archeológia* 39, 277–285.
- Hromada, J. – Kolník, T. 1991: Sídliškové objekty s keramikou pražského typu v Bratislave-Dúbravke. *Slovenská archeológia* 39, 257–274.
- Cheben, I. 2004: Keramika pražského typu zo sídliska v Trenčine. In: G. Fusek ed., *Zborník na počesť Dariny Bialekovej. Archeológia Slovac Monographiae* 7, Nitra: Archeologický ústav SAV, 141–142.
- Chropovský, B. 1989: *The Slavs. Their Significance. Political and Cultural History*. Prague: Orbis.
- Chropovský, B. – Ruttkay, A. 1988: Archäologische Forschung und Genese des slowakischen Ethnikums. *Studia historica Slovaca* 16, 15–63.
- Irmscher, J. 1980: Die Slawen und das Justinianische Reich. In: B. Chropovský ed., *Rapports du IIIe Congrès international d'archéologie slave, Bratislava 7–14 septembre 1975*. Vol. 2, Bratislava: VEDA, 157–169.
- Ivanov, S. A. 1987: Poniatiia „soiuza“ i „podchineniia“ u Prokopiia Kesariiskogo. In: G. G. Litavrin ed., *Etnosocial'naia i politicheskaia struktura rannefeodal'nykh slavianskikh gosudarstv i narodnostei*, Moskva: Nauka, 27–32.
- 1991: Psevdo-Kesarii. In: L. A. Gindin – S. A. Ivanov – G. G. Litavrin ed., *Svod drevneishikh pis'mennykh izvestii o slavianakh* 1, Moskva: Nauka, 251–264.
- Ivanova, O. V. 1995: Chudesa Sv. Dimitriia Solunskogo. In: S. A. Ivanov – G. G. Litavrin – V. K. Ronin ed., *Svod drevneishikh pis'mennykh izvestii o slavianakh* 2, Moskva: Vostochnaia literatura RAN, 91–211.
- Janni, P. 1984: *La mappa e il periplo. Cartografia antica e spazio odologico*. Rome: Bretschneider.
- Jażdżewski, K. 1959: Das gegenseitige Verhältnis slawischer und germanischer Elemente in Mitteleuropa seit dem Hunneneinfall bis zur awarischen Landnahme an der mittleren Donau. *Archaeologia Polona* 2, 51–70.
- Jelínková, D. 1985: Doplňky k mapě nálezů s keramikou pražského typu na Moravě. *Památky archeologické* 76, 456–473.

- Jelínková, D. 1990:* K chronologii sídlištních nálezů s keramikou pražského typu na Moravě. In: V. Nekuda ed., *Pravěké a slovanské osídlení Moravy. Sborník k 80. narozeninám Josefa Poulíka*, Brno: Muzejní a vlastivědná společnost – Archeologický ústav ČSAV, 251–281.
- Jørgensen, L. 1992:* A.D. 568 – A chronological analysis of Lombard graves in Italy. In: L. Jørgensen ed., *Chronological Studies of Anglo-Saxon England, Lombard Italy and Vendel Period Sweden*, Copenhagen: Institute of Prehistoric and Classical Archaeology of the University of Copenhagen, 94–122.
- Karagiorgou, O. 2001:* LR2: a container for the military annona on the Danubian border?. In: S. Kingsley – M. Decker eds., *Economy and Exchange in the East Mediterranean during Late Antiquity. Proceedings of a Conference at Somerville College, Oxford – 29th May 1999*, Oxford: Oxbow Books, 129–166.
- Kardulias, P. N. 1992:* Estimating population at ancient military sites: the use of historical and contemporary analogy. *American Antiquity* 57, 276–287.
- 1993: Anthropology and population estimates for the Byzantine fortress at Isthmia. In: T. E. Gregory ed., *The Corinthia in the Roman Period. Including the Papers Given at a Symposium Held at the Ohio State University on 7–9 March 1991*, Ann Arbor. *Journal of Roman Archaeology Supplementary Series*, 139–148.
- Katsougiannopoulou, C. 1999:* Studien zu ost- und südosteuropäischen Bügelfibeln. Dissertation, Universität Bonn.
- Kazanski, M. 1999:* Les Slaves. Les origines. Ier-VIIe siècle après J.-C. Paris: Errance.
- Kidd, D. – Pekarskaya, L. 1995:* New insight into the hoard of 6th–7th century silver from Martynovka. In: F. Vallet – M. Kazanski eds., *La noblesse romaine et les chefs barbares du IIIe au VIIe siècle*, Saint-Germain-en-Laye: Association Française d'Archéologie Mérovingienne – Musée des Antiquités Nationales, 351–360.
- Klanica, Z. 1993:* Mutěnice – slavianskoe poselenie VII–X vv. In: J. Pavúk ed., *Actes du XIIe Congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques, Bratislava 1–7 septembre 1991. Vol. 4*, Bratislava: Institut Archéologique de l'Académie Slovaque des Sciences, 83–91.
- Klanica, Z. – Třeštík, D. 1991:* Pervye slaviane v srednem Podunav'e i v Polab'e. In: G. G. Litavrin ed., *Rannefeodal'nye gosudarstva i narodnosti: iuzhnye i zapadnye slaviane VI–XII vv.*, Moskva: Nauka, 7–26.
- Knific, T. 1999:* Carniola Sclavorum patria: autochtons, invaders, neighbors. In: V. V. Sedov ed., *Istoriia i kul'tura drevnikh i srednevekovykh slavian. Trudy VI. Mezhdunarodnogo Kongressa slavianskoi arkheologii* 5, Moskva: Editorial URSS, 314–323.
- Kobylinski, Z. 2005:* The Slavs, 500–700 A.D. In: P. Fouracre, *The New Cambridge Medieval History. Vol. 1*, Cambridge – New York: Cambridge University Press, 524–544.
- Koder, J. 2002:* Anmerkungen zum Slawen-Namen in byzantinischen Quellen. *Travaux et mémoires du Centre de recherches d'histoire et civilisation byzantines* 14, 333–346.
- Koleva, R. 1992:* Za datiraneto na slavianskata grupa 'Popina-Garvan' v severoiztochna Bălgaria i severna Dobrudzha. *Godishnik na Sofiiskiiia Universitet „Kliment Ohridski“*, Istoricheski Fakultet 84–85, 163–182.
- Kovács, I. 1913:* A mezőbányi ásatások. Óskori telepnyomok és temető, La-Tène ízlésű temetkezés, népvándorláskori temető. *Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából* 4, 265–329.
- Krauss, R. – Jeute, G. H. 1998:* Traditionelle Getreideverarbeitung in Bulgarien. *Ethnoarchäologische Beobachtungen im Vergleich zu Befunden der Slawen in frühen Mittelalter zwischen Elbe und Oder. Ethnographisch-archäologische Zeitschrift* 39, 498–528.
- Krapiec, M. 1996:* Dendrochronologiczne datowanie zwęglonych prób drewna z wczesnośredniowiecznej półziemanki z Krakowa-Nowej Huty-Wyciąża (stanowisko 5B). *Materiały archeologiczne Nowej Huty* 19, 129–134.
- Kudlaček, J. 1957:* P. J. Šafárik a jeho koncepcia pôvodu Slovanov. *Historický časopis* 5, 59–81.
- Kuchma, V. V. 1982:* 'Strategikos' Onasandra i 'Strategikon Mavrikiia': opyt sravnitel'noi kharakteristiki. *Vizantiiskii Vremennik* 43, 35–53.
- Kulakov, V. I. 1989:* Mogil'niki zapadnoi chasti Mazurskogo poozer'ia konca V-nachala VIII vv. (po materialom raskopok 1878–1938 gg.). *Barbaricum* 1, 148–276.
- Kuna, M. – Profantová, N. 2005:* Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách. Praha: Archeologický ústav AV ČR.
- Lakatos, P. Hrsg. 1973:* Quellenbuch zur Geschichte der Gepiden. Szeged: JATE.
- 1978: Quellenbuch zur Geschichte der Heruler. Szeged: JATE.
- van der Leeuw, S. E. 1994:* Cognitive aspects of 'technique'. In: C. Renfrew – E. B. W. Zubrow eds., *The Ancient Mind. Elements of Cognitive Archaeology*, Cambridge: Cambridge University Press, 135–142.

- Lehr-Splawiński, T. 1961:* Neues zur Frage nach der Herkunft der Slawen. *Welt der Slawen* 6, 1–8.
- Leigh, D. 1991:* Aspects of early brooch design and production. In: E. Southworth ed., *Anglo-Saxon Cemeteries. A Reappraisal. Proceedings of a Conference Held at Liverpool Museum 1986, Wolfboro Falls: Alan Sutton, 107–124.*
- Lemerle, P. 1981:* Les plus anciens recueils des Miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans II: Commentaire. Paris: Editions du Centre National de la Recherche Scientifique.
- Levi, A. – Levi, M. 1967:* *Itineraria picta. Contributo allo studio della Tabula Peutingeriana.* Rome: L'erma di Bretschneider.
- Lošek, F. 1990:* Ethnische und politische Terminologie bei Iordanes und Einhard. In: H. Wolfram – W. Pohl Hrsg., *Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern. Bd. 1, Wien: Verlag der Österreichischer Akademie der Wissenschaften, 147–152.*
- Lotter, F. 2003:* *Völkerverschiebungen im Ostalpen-Mitteldonau-Raum zwischen Antike und Mittelalter (375–600).* Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Lutovský, M. – Profantová, N. 1995:* *Sámova říše.* Praha: Academia.
- Mackensen, M. 1992:* Amphoren und Spatheia von Golemannovo Kale. In: S. Uenze Hrsg., *Die spätantiken Befestigungen von Sadovec (Bulgarien). Ergebnisse der deutsch-bulgarisch-österreichischen Ausgrabungen 1934–1937, München: C. H. Beck, 239–254.*
- Madgearu, A. 1996:* The province of Scythia and the Avaro-Slavic invasions. *Balkan Studies* 37, 35–61.
- Macháček, J. 2000:* K absolutní a relativní chronologii keramiky středodunajské kulturní tradice na jižní Moravě. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity M5, 25–55.*
- Machinskii, D. A. 1982:* O vremeni i obstoiatel'stvakh pervogo poiavleniia slavian na severo-zapade Vostochnoi Evropy po dannym pis'mennykh istochnikov. In: A. D. Stoliar ed., *Severnaia Rus' i ee sosedi v epokhu rannego srednevekov'ia, Mezhvuzovskii sbornik, Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universitetu, 7–24.*
- Makiewicz, T. 1996:* Znaleziiska mieczów typu sax w Polsce. In: Z. Kurnatowska ed., *Słowianszczyzna w Europie średniowiecznej, Wrocław: Werk, 229–232.*
- Mano-Zisi, Đ. 1958:* Iskopavanja na Caričinom Gradu 1955 i 1956 godine. *Starinar* 7–8, 311–328.
- Martin, M. 1987:* Beobachtungen an den frühmittelalterlichen Bügelfibeln von Altenerding (Oberbayern). *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 52, 269–280.
- Marušić, B. 1979–1980:* Breve contributo alla conoscenza della necropoli alto medioevale di Mejica presso Pinguento, *Atti. Centro di ricerche storiche – Rovigno* 10, 113–139.
- Matei, M. D. 1962:* Die slawische Siedlungen von Suceava (Nordmoldau, Rumänien). *Slovenská archeológia* 10, 149–174.
- McLaughlin, C. 1987:* Style as a social boundary marker: a Plains Indian example. In: R. Auger – M. F. Glass – S. MacEachern – P. H. McCartney eds., *Ethnicity and Culture. Proceedings of the Eighteenth Annual Conference of the Archaeological Association of the University of Calgary, Calgary: University of Calgary Archaeological Association, 55–66.*
- Miurea, I. 1998:* Așezarea din secolele VI–IX de la Izvoare-Bahna. *Realități arheologice și concluzii istorice. Piatra Neamț: Complexul Muzeal Județean Neamț.*
- *2001:* Comunități sătești la est de Carpați în epoca migrațiilor. Așezarea de la Davideni din secolele V–VIII. *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis* 9. Piatra Neamț: Muzeul de Istorie.
- Musset, L. 1965:* Les invasions : le second assaut contre l'Europe chrétienne (VIIe–XIe siècles). Paris: Presses universitaires de France.
- *1983:* Entre deux vagues d'invasions : la progression slave dans l'histoire européenne du Haut Moyen Age. In: *Gli Slavi occidentali e meridionali nell'alto Medioevo, Spoleto: Presso la sede del Centro, 981–1028.*
- Nagy, S. 1978:* La nécropole de Mečka. *Belgrade – Novi Sad: L'association des sociétés archéologiques de Yougoslavie – Le Musée de la Voivodina.*
- Nestor, I. 1963:* La pénétration des Slaves dans la péninsule balkanique et dans la Grèce continentale. *Considérations sur les recherches historiques et archéologiques. Revue des études sud-est-européennes* 1, 41–68.
- *1969:* Les éléments les plus anciens de la culture slave dans les Balkans. In: A. Benac ed., *Simpozijum Predslavenski etnički elementi na Balkanu u etnogenezi južnih Slovena, održan 24.–26. oktobra 1968 u Mostaru, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 141–147.*
- Nica, M. – Deleanu, E. 1994:* Câteva date despre așezările din sec. VI și XVI de la Piatra-sat (jud. Olt), punctele 'Nucet' și 'Vadul Codrii'. *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie* 45, 61–70.

- Niederle, L.* 1923: Manuel de l'antiquité slave. Vol. 1. L'histoire. Paris: Champion.
 — 1925: Slovanské starožitnosti. Díl 1. Praha: Nákladem Bursíka & Kohouta.
 — 1926: Manuel de l'antiquité slave. Vol. 2. La civilisation. Paris: Champion.
- Nieke, M. R.* 1993: Penannular and related brooches: secular ornament or symbol in action?. In: R. M. Spearman – J. Higgitt eds., *The Age of Migrating Ideas. Early Medieval Art in Northern Britain and Ireland. Proceedings of the Second International Conference on Insular Art held in the National Museums of Scotland in Edinburgh, 3–6 January 1991*, Stroud, Gloucestershire: Alan Sutton, 128–134.
- Oberländer-Tárnoveanu, E.* 2002: La monnaie byzantine des VIe–VIIIe siècles au-delà de la frontière du Bas-Danube. Entre politique, économie et diffusion culturelle. *Histoire & Mesure* 17, 155–196.
- Olajos, T.* 1988: Les sources de Théophylacte Simocatta historien. Leiden: Brill.
- Opaiť, A.* 1984: Beobachtungen zur Entwicklung der zwei Amphoratypen. *Peuce* 9, 311–327.
- Ovcharov, D.* 1982: Vizantiiski i bǎlgarski kreposti V–X vek. Sofia: Izdatelstvo na Bǎlgarskata Akademiia na Naukite.
- Papp, L.* 1962: A bólyi avarkori temető I. Első közlemény. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 8, 163–194.
- Parczewski, M.* 1993: Die Anfänge der frühslawischen Kultur in Polen. Wien: Österreichische Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte.
- Pech, S. Z.* 1969: *The Czech Revolution of 1848*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Peisker, J.* 1926: The expansion of the Slavs. In: H. M. Gwatkin – J. P. Whitney eds., *The Cambridge Medieval History*, New York – Cambridge: Macmillan-Cambridge University Press, 418–458.
- Pekarskaja, L. V. – Kidd, D. Hrsg.* 1994: *Der Silberschatz von Martynovka (Ukraine) aus dem 6. und 7. Jahrhundert*. Innsbruck: Universitätsverlag Wagner.
- Pekkanen, T.* 1971: L'origine degli Slavi e il loro nome nella letteratura greco-latina. *Quaderni Urbinati di Cultura Classica* 11, 51–64.
- Petersen, C. C.* 1992: The Strategikon. A forgotten classic. *Military Review* 72, 70–79.
- Petre, A.* 1987: La romanité en Scythie Mineure (IIe–VIIe siècles de notre ère). *Recherches archéologiques*. Bucarest: Institut des Etudes Sud-Est-Européennes.
- Pleinerová, I.* 1986: Březno: experiments with building Old Slavic houses and living in them. *Památky archeologické* 77, 104–176.
 — 2000: Die altslawischen Dörfer von Březno bei Louny. Praha – Louny: Archeologický ústav AV ČR – Okresní muzeum Louny.
- Pleinerová, I. – Neustupný, E.* 1987: K otázce stravy ve staroslovanském období (experiment v Březně). *Archeologické rozhledy* 39, 90–101, 117–119.
- Poleska, P. – Bober, J.* 1996: Wczesnosłowiańska półziemianka ze stanowiska 5B (Wyciąże) w Krakowie-Nowej Luce. *Materiały archeologiczne Nowej Huty* 19, 101–128.
- Polomé, E. ed.* 1990: *Research Guide on Language Change*. Berlin – New York: Mouton – De Gruyter.
- Popović, V.* 1980: Aux origines de la slavisation des Balkans : la constitution des premières sklavinies macédoniennes vers la fin du VIe siècle. *Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 8, 230–257.
- Porzeziński, A.* 1972: Dotychczasowe wyniki badań na osadzie wczesnośredniowiecznej w Dziedzicach, pow. Mysłibórz. *Sprawozdania Archeologiczne* 24, 149–161.
- Postică, G.* 1994: *Românii din codrii Moldovei în Evul Mediu timpuriu (Studiu arheologic pe baza ceramicii din așezarea Hansca)*. Chișinău: Universitas.
- Poulik, J.* 1948: *Staroslovanská Morava*. Praha: Státní archeologický ústav.
 — 1951: Staroslovanské mohylové pohřebiště v Přitlukách na Moravě. *Archeologické rozhledy* 3, 97–100, 113–116.
- Prendi, F.* 1979–1980: Një varrëze e kulturës arbërore në Lezhë. *Iliria* 9–10, 123–170.
- Preshlenov, K.* 2001: A late antique pattern of fortification in the eastern Stara Planina mountain (the pass of Djulino). *Archaeologia Bulgarica* 5, 33–43.
- Princová-Justová, J.* 2003: Časně slovanské osídlení v Libici nad Cidlinou. *Památky archeologické* 94, 161–182.
 — 2004: Sídliště z 7. až počátku 9. století v poloze „Staré Badry“ u Opolánek, okr. Nymburk. *Výsledky výzkumu v letech 1965–1966 a 1969–1973*. *Památky archeologické* 95, 107–174.
- Profantová, N.* 1992: Awarische Funde aus den Gebieten nördlich der awarischen Siedlungsgrenzen. In: F. Daim Hrsg., *Awarenforschungen*. Bd. 2, Wien: Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität Wien, 605–801.

- Profantová, N.* 1998: Časně slovanská lící pánvička z Kadaně. *Archeologické rozhledy* 50, 433–435.
- Prykhodniuk, O. M.* 1998: Pen'kovskaia kul'tura: kul'turno-khronologicheskii aspekt issledovaniia. Voronezh: Voronezhskii universitet.
- Prykhodniuk, O. M. – Shovkopl'ias, A. M. – Ol'govskaia, S. I. – Struina, T. A.* 1991: Martynovskii klad. Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii 2, 72–92.
- Rădulescu, A.* 1977: Casa cnezială de la Udești. *Magazin istoric* 2, 49.
- Rafalovich, I. A. – Lapushnian, V. L.* 1973: Raboty Reutskoi arkheologicheskoi ekspedicii. In *Arkheologicheskie issledovaniia v Moldavii (1972 g.)*, Kishinev: Shtiinca, 110–147.
- Rejholcová, M.* 1990: Včasnoslovanské pohrebisko v Čakajovciach, okres Nitra. *Slovenská archeológia* 38, 357–417.
- Rhé, G. – Fettich, N.* 1931: Jutas und Öskü. Zwei Gräberfelder aus der Völkerwanderungszeit in Ungarn. *Skythika* 4. Prag: Seminarium Kondakovianum.
- Rice, P. M.* 1987: *Pottery Analysis. A Sourcebook*. Chicago – London: University of Chicago Press.
- Riedinger, R.* 1969: Pseudo-Kaisarios. Überlieferungsgeschichte und Verfasserfrage. München: C. H. Beck.
- Richards, J. D.* 1982: Anglo-Saxon pot shapes: cognitive investigations. *Science and Archaeology* 24, 33–46.
- Ronin, V. K.* 1995: 'Zhitie Sv. abbata Kolumbana i ego uchenikov' lony iz Bobb'ο. In: S. A. Ivanov – G. G. Litavrin – V. K. Ronin edd., *Svod drevneishikh pis'mennykh izvestii o slavianakh* 2, Moskva: Vostochnaia literatura RAN, 359–363.
- Roosens, E. E.* 1989: *Creating Ethnicity. The Process of Ethnogenesis*. Newbury Park – London: Sage Publications.
- Roques, D.* 2000: Les Constructions de Justinien de Procope de Césarée. *Antiquité tardive* 8, 31–43.
- Rosenbaum, K.* 1978: Herder und die slowakische nationale Wiedergeburt. In: G. Ziegengest – H. Graßhoff – U. Lehmann Hrsg., *Johann Gottfried Herder. Zur Herder-Rezeption in Ost- und Südosteuropa*. Internationaler Studienband unter der Schirmherrschaft der Internationalen Assoziation für die Erforschung und die Verbreitung der slawischen Kulturen, Berlin: Akademie Verlag, 92–106.
- Rosner, G.* 1987: Die stempelverzierte Keramik der Awarenzeit in Pannonien. *Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums und Berichte aus dem Forschungsinstitut für Realienkunde*, 125–127.
- Rostafiński, J.* 1908: O pierwotnych siedzibach i gospodarstwie Słowian w przedhistorycznych czasach. *Sprawozdania z czynności i posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie* 13, 6–25.
- Rusanova, I. P.* 1976: Slavianskie drevnosti VI–VII vv. *Kultura prazhskogo tipa*. Moskva: Nauka.
- 1993: Khlebnye pechi u slavian. In: A. Z. Vinnikov – A. D. Priakhin – M. V. Cybin edd., *Arkheologii i istoriia iugo-vostoka Drevnei Rusi (materialy nauchnoi konferentsii)*, Voronezh: Izdatel'stvo Voronezhskogo universiteta, 56–59.
- Sahlins, M.* 1963: Poor man, rich man, big man, chief: political types in Melanesia and Polynesia. *Comparative Studies in Society and History* 5, 283–303.
- Scorpan, C.* 1977: Contribution à la connaissance de certains types céramiques romano-byzantins (IVe–VIIe siècles) dans l'espace istro-pontique. *Dacia* 21, 269–297.
- Sedov, V. V.* 1994: Slaviane v drevnosti. Moskva: Institut Arkheologii RAN.
- 2002: Slaviane. Istoriko-arkheologicheskoe issledovanie. Moskva: Iazyki slavianskoi kul'tury.
- Shuvailov, P. V.* 1996: Politics and society in the Lower Danube in the sixth century. In: I. Sevchenko – G. G. Litavrin – W. Hanak eds., *Acts XVIIIth International Congress of Byzantine Studies, Moscow 1991*. Selected Papers. Vol. 2, Shepherdstown WV: Byzantine Studies Press, 82–87.
- 2002: Urbikii 'Strategikon' Psevdo-Mavrikiia (chast I). *Vizantiiskii Vremennik* 61, 71–87.
- Schafarik, P. J.* 1844: *Slawische Alterthümer (překlad Mosig von Aehrenfeld)*. Leipzig: Wilhelm Engelmann.
- Schelesniker, H.* 1973: *Der Name der Slaven. Herkunft, Bildungsweise und Bedeutung*. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Leopold-Franzens Universität.
- Schenker, A. M.* 1995: *The Dawn of Slavic. An Introduction to Slavic Philology*. New Haven – London: Yale University Press.
- Schramm, G.* 1995: Venedi, Antes, Sclaveni, Sclavi. Frühe Sammelbezeichnungen für slawische Stämme und ihr geschichtlicher Hintergrund. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 43, 161–200.
- Schrānil, J.* 1928: *Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens*. Berlin – Leipzig: Walter de Gruyter.
- Schütte, G.* 1917: *Ptolemy's Maps of Northern Europe. A Reconstruction of the Prototypes*. København: H. Hagerup.
- Skrzhinskaia, E. Ch.* 1957: O sklavenakh i antakh, o Mursianskom ozere i gorode Novietune (Iz kommentariia k Iordanu). *Vizantiiskii Vremennik* 12, 3–30.

- Skutil, J.* 1985: Die Toponymie und Anthroponymie der böhmischen Länder in den geschichtlichen Quellen des 6.–9. Jh. *Onomastic Bulletin of the Czechoslovak Academy of Sciences* 26, 158–168.
- Slabe, M.* 1975: Dravljje. Grobišče iz časov preseljevanja ljudstev. Ljubljana: Narodni muzej.
- Soares, L. R.* 1997: A linhagem cultural de S. Martinho de Dume e outros estudos dumienses. Lisboa: Casa de Moeda.
- Sokol, V.* 1994: Das spätantike Kastrium auf dem Kuzelin bei Donja Glavnica. *Arheološki vestnik* 45, 199–209.
- Somogyi, P.* 1987: Typologie, Chronologie und Herkunft der Maskenbeschläge: zu den archäologischen Hinterlassenschaften osteuropäischer Reiterhirten aus der pontischen Steppe im 6. Jahrhundert. *Archaeologia Austriaca* 71, 21–54.
- Stadler, P.* 2005: Quantitative Studien zur Archäologie der Awaren. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Stanciu, I.* 1998: Über frühslawische Tonklumpen und Ton'klümpchen'. *Ephemeris Napocensis* 8, 215–272.
- 2001: 'Tonbrote' als Indiz für die Wanderung und die magisch-ritueller Glauben und Praktiken der frühen Slawen. *Eastern Review* 5, 123–154.
- Stare, V.* 1980: Kranj. Nekropola iz časa peresejevanja ljudstev. Ljubljana: Narodni muzej.
- Stehli, P.* – *Zimmermann, A.* 1980: Zur Analyse neolithischer Gefäßformen. *Archäo-Physika* 7, 147–177.
- Steinacher, R.* v *tiskú*: The Heruli: fragments of a history. In: F. Curta ed., *Neglected Barbarians*, Turnhout: Brepols.
- Strauß, E.-G.* 1992: Studien zur Fibeltracht der Merowingerzeit. Bonn: Rudolf Habelt.
- Svennung, J. G. A.* 1967: *Jordanes und Scandia. Kritisch-exegetische Studien.* Stockholm – Wiesbaden: Almqvist & Wiksell – Harrassowitz.
- Székely, Z.* 1992: Așezări din secolele VI–XI p. Ch. în bazinul Oltului superior. Studii și cercetări de istorie veche și arheologie 43, 245–306.
- Szymański, W.* 1967: Szeligi pod Płockiem na początku wczesnośredniowiecza. Zespół osadniczy z VI–VII w. Wrocław – Warszawa – Kraków: Ossolineum.
- Šalkovský, P.* 1998: Zur Problematik zweier Zonen der frühslawischen Hausbaukultur. In: A. Wesse Hrsg., *Studien zur Archäologie des Ostseeräumes. Von der Eisenzeit zum Mittelalter.* Festschrift für Michael Müller-Wille, Neumünster: Wachholtz, 205–212.
- 2001: Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt. Nitra: Archeologický ústav SAV.
- Šašel, J.* 1975: Omemba Slovanov v pesmi Martina iz Brage na Portugalskem. *Kronika* 24, 151–158.
- Šimek, E.* 1923: Čechy a Morava za doby římské. Kritická studie. Praha: Filosofická fakulta University Karlovy.
- Šturms, E.* 1950: Zur ethnischen Deutung der 'masurgermanischen' Kultur. *Archaeologia geographica* 1, 20–22.
- Tăpkova-Zaimova, V.* 1974: Slavianskite zaselvaniia na Balkanskiia poluostrov v ramkite na 'varvarkite' nashestviia prez VI i VII v. Izvestiia na Bălgarskoto istorichesko druzhestvo 29, 199–207.
- 1980: Les populations sédentaires et les tribus en migration face à la civilisation byzantine (territoires bulgares et contexte balkanique). *Bulgarian historical review* 8, 53–61.
- Tel'nov, N. P.* 1991: Slavianskie zhilishcha VI–X vv. Dnestrovsko-Prutskogo mezdurech'ia. In: P. P. Byrnia – V. A. Dergachev – R. A. Rabinovich – G. D. Chebotarenko – M. E. Tkachuk edd., *Drevnosti Iugo-Zapada SSSR*, Kishinev: Shtiintsa, 145–166.
- Teodor, D. Gh.* 1972: La pénétration des Slaves dans les régions du sud-est de l'Europe d'après les données archéologiques des régions orientales de la Roumanie. *Balkanoslavica* 1, 29–42.
- 1973: Les plus anciens Slaves dans l'est de la Roumanie (Moldavie). In: J. Herrmann – K.-H. Otto Hrsg., *Berichte über den II. internationalen Kongreß für slawische Archäologie*, Berlin, 24.–28. August 1970. Bd. 3, Berlin: Akademie-Verlag, 201–211.
- 1980: The East-Carpathian Area of Romania in the V–XI Centuries A.D. *BAR International Series* 81. Oxford: Archaeopress.
- 1984: Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V–VII (așezarea de la Botoșana-Suceava). Bucharest: Editura Academiei RSR.
- 1992: Fibule 'digitate' din secolele VI–VII în spațiul carpato-dunăreano-pontic. *Arheologia Moldovei* 15, 119–152.
- Teodor, E. S.* 1996: Sistemul Compas. Studiu de morfologie analitică numerică, aplicat ceramicii uzuale din perioada de migrație a slavilor. Bucharest: Muzeul Național de Istorie a României.
- 2005: The shadow of a frontier: the Walachian Plain during the Justinianic age. In: F. Curta ed., *Borders, Barriers, and Ethnogenesis. Frontiers in Late Antiquity and the Middle Ages*, Turnhout: Brepols, 205–245.

- Ťirpáková, A. – Vlkolinská, I. 1992:* The application of some mathematical-statistical methods for the analysis of Slavic pottery. In: G. Lock – J. Moffett eds., *Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology*. BAR International Series 577, Oxford: Archaeopress, 183–186.
- Toporov, V. N. 1984:* Oium Iordana (Getica, 27–28) i gotsko slavianskie sviazi v Severo-zapadnom Prichernomor'e. In: S. B. Bernshtein – L. A. Gindin ed., *Etnogenez narodov Balkan i Severnogo Prichernomor'ia*. Lingvistika, istoriia, arkheologiia, Moskva: Nauka, 128–142.
- Török, G. 1936:* A kiszombori germán temető helye népvándorláskori emlékeink között. A Szegedi Városi Múzeum Kiadványai 6. Szeged: Somogyi-Könyvtár és Városi Múzeum.
- Třešník, D. 1996:* Příchod prvních Slovanů do českých zemí v letech 510–535. *Český časopis historický* 94, 241–262.
- 1997: Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Udolph, J. 1979:* Studien zu slawischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen. Ein Beitrag zur Frage der Urheimat der Slaven. Beiträge zur Namenforschung 17. Heidelberg: C. Winter.
- 1985: Kritisches und Antikritisches zur Bedeutung slavischer Gewässernamen für die Ethnogenese der Slawen. *Zeitschrift für slawische Philologie* 45, 33–57.
- Váňa, Z. 1970:* Einführung in die Frühgeschichte der Slawen. Neumünster: Karl Wachholtz.
- Várady, L. 1976:* Jordanes-Studien. Jordanes und das Chronicon des Marcellinus Comes. Die Selbständigkeit des Jordanes. *Chiron* 6, 441–487.
- Vážharova, Z. 1956:* Rannelslavianskaia keramika iz sela Popina. Kratkie soobshcheniia o dokladakh i polevykh issledovaniiaxh Instituta istorii material'noi kul'tury AN SSSR 63, 142–149.
- 1976: Slaviani i prabalgari po dannii na nekropolite ot VI–XI v. na teritoriiata na Bălgariia. Sofia: Izdatelstvo na Bălgarskata Akademiia na Naukite.
- Velkov, V. 1987:* Der Donaulimes in Bulgarien und das Vordringen der Slawen. In: B. Hänsel Hrsg., *Die Völker Südosteuropas im 6. bis 8. Jahrhundert*, Berlin: Südosteuropa-Gesellschaft, 141–169.
- Vencl, S. 1973:* Časně slovanské osídlení v Běchovicích, okr. Praha-východ. *Památky archeologické* 64, 340–392.
- Vencl, S. – Zadák, J. 1985:* Časně slovanská polozemnice z Prahy 9 – Horních Počernic. *Archeologické rozhledy* 37, 297–307.
- Vida, T. 1999:* Die awarenzeitliche Keramik I. (6.–7. Jh.). *Varia Archaeologica Hungarica* 8. Berlin – Budapest: Balassi Kiadó.
- Vida, T. – Völling, T. 2000:* Das slawische Brandgräberfeld von Olympia. *Archäologie in Eurasien* 9. Rahden/Westf.: Marie Leidorf.
- Vinokur, I. S. 1997:* Slov'ians'ki iuveliry Podnistrov'ia. Za materialamy doslidzhen' Bernashivs'kogo kompleksu seredyny I tys. n.e. Kam'ianets' Podil's'kyi: Oium.
- Weißensteiner, J. 1994:* Cassiodor/Jordanes als Geschichtsschreiber. In: A. Scharer – G. Scheibelreiter Hrsg., *Historiographie im frühen Mittelalter*, Wien – München: R. Oldenbourg, 308–325.
- Werner, J. 1950:* Slawische Bügelfibeln des 7. Jahrhunderts. In: G. Behrens Hrsg., *Reinecke Festschrift zum 75. Geburtstag von Paul Reinecke am 25. September 1947*, Mainz: E. Schneider, 150–172.
- Whallon, R. 1982:* Variables and dimensions: the critical step in quantitative typology. Chap. 6. In: R. Whallon – J. A. Brown eds., *Essays in Archaeological Typology*, Evanston: Center for American Archaeological Press, 127–161.
- Whitby, M. 1985:* Justinian's bridge over the Sangarius and the date of Procopius' *De aedificiis*. *Journal of Hellenic Studies* 105, 129–148.
- 1988: The Emperor Maurice and His Historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare. Oxford: Clarendon Press.
- Wiessner, P. 1983:* Style and social information in Kalahari San projectile points. *American Antiquity* 48, 253–276.
- 1990: Is there a unity to style?. In: M. W. Conkey – C. A. Hastorf eds., *The Uses of Style in Archaeology*, Cambridge: Cambridge University Press, 105–112.
- Wolff, L. 1994:* Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment. Stanford: Stanford University Press.
- Wolfram, H. 1980:* Geschichte der Goten. Von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts. Entwurf einer historischen Ethnographie. München: C. H. Beck (2. vyd.).
- Wood, I. 1994:* The Merovingian Kingdoms 450–751. London – New York: Longman.
- Zacek, J. F. 1970:* Palacký. The Historian as Scholar and Nationalist. The Hague – Paris: Mouton.

- Zakościelna, A. – Gurba, J. 1993: Obiekt mieszkalny z początków wczesnego średniowiecza ze stanowiska 28 w Świerszczowie Kolonii, woj. Zamojskie. *Archaeoslavica* 2, 7–24.
- Zástěrová, B. 1966: Les débuts de l'établissement définitif des Slaves en Europe méridionale. Confrontation de la conception de L. Niederle avec l'état actuel des recherches. *Vznik a počátky Slovanů* 6, 33–52.
- Zedeño, M. N. 1985: La relación forma-contenido en la clasificación cerámica. *Boletín de antropología americana* 11, 19–26.
- Zeman, J. 1966: Zu den chronologischen Fragen der ältesten slawischen Besiedlung im Bereich der Tschechoslowakei. *Archeologické rozhledy* 18, 157–185.
- 1968a: Beginn der slawischen Besiedlung in Böhmen. In: F. Graus – H. Ludat Hrsrg., *Siedlung und Verfassung Böhmens in der Frühzeit*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 3–16.
- 1968b: Zu den Fragen der Interpretation der ältesten slawischen Denkmäler in Böhmen. *Archeologické rozhledy* 20, 667–673.
- 1976: Nejstarší slovanské osídlení Čech. *Památky archeologické* 67, 115–235.
- 1984–1987: Počátky slovanského osídlení Čech (Sídlní oblasti, materiální kultura, otázky chronologie a geneze). *Slavia Antiqua* 30, 43–50.

The making of the Slavs (with a special emphasis on Bohemia and Moravia)

To many, the eastern half of the European continent appears as essentially *Slavic* Europe. Ever since Hegel, Eastern Europe was the house of the “great Sclavonic nation,” namely of “a body of peoples which has not appeared as an independent element in the series of phases that Reason has assumed in the World” (*Hegel 1902*, 363). Ever since Šafárik, however, the “Sclavonic nation” was accorded a place within the Indo-European family of languages and peoples. As a consequence, the antiquity of the Slavs went beyond the time of their first mention by historical sources. Šafárik derived from Herder the inspiration and orientation that would influence subsequent generations of scholars. The key element of his theories was the work of Jordanes, who had equated the Sclavenes and Antes to the Venethi (or Venedi) known from much earlier sources such as Pliny the Elder, Tacitus, and Ptolemy. On the basis of this equivalence, Šafárik claimed the Venedi for the Slavic history. It is this idea, based as it is on a wrong interpretation of Jordanes that proved remarkably resistant and is still widely embraced by many scholars. At a closer examination, however, it turns out to be nothing more than a myth. Jordanes was not a thorough observer of the ethnographic situation on the northern frontier of the empire. Instead, he used ancient sources to create his geographical framework and to fill the map with tribal names. The Slavic Venethi are his own, bookish invention (*Curta 1999b*, 336–338; *2001a*, 39–43).

On the basis of linguistic paleontology, a discipline attempting to reconstruct the past on the basis of linguistic data, the main goal of scholars who, during the second half of the 19th and the early 20th century, were interested in things Slavic was to reconstruct the “protolanguage” and to locate it “properly” in time and space. The Slavic homeland was thus located in the epicenter of the modern distribution of Slavic languages. The *Urheimat* of the Slavs was in the marshes along the Pripiet river, in Polesie, and the Slavs themselves became the “sons and the products of the marsh” (*Peisker 1926*, 426). As a consequence, ever since Lubor Niederle, archaeologists explain the migration of the Slavs in terms of the inhospitable nature of the Slavic homeland. The Slavs left the Pripiet marshes in search for a better life. Archaeology is thus expected to illustrate the idea of a considerable antiquity of the Slavs and to describe the “culture of the early Slavs” (*Niederle 1923*, 49; *1925*, 513; *1926*, 1, 2, 5). Although the issue at stake was a historical one, historians were left the task of combing the existing evidence drawn from historical sources, so that it would fit the linguistic-archaeological model.

However, the analysis of historical sources suggests that a very different interpretation should be preferred for a number of important reasons (for a detailed discussion, see *Curta 2001a*, 36–119). First, most contemporary sources concerning the Sclavenes and the Antes are based on second-hand

information, not on eyewitness accounts. Second, no source specifically talks about Slavs before the reign of Justinian, despite Jordanes' efforts to fabricate a venerable ancestry for them by linking Sclavenes and Antes to Venethi. During most of the 6th century, therefore, the word "Sclavenes" must have been used as an umbrella-term for various groups living north of the frontier. Although undoubtedly of barbarian, most likely Slavic, origin, the name was a construct of the Byzantine authors, to the extent that it was designed to make sense of a complicated configuration of ethnic groups on the northern frontier. In its most strictly defined sense, the Sclavene ethnicity is thus a Byzantine invention: the Byzantines *made* the Slavs.

Ethnicity is a matter of style ("emblemic style" more exactly) and style is a matter of choice. Although such trivial things as food or manufacturing techniques may indeed be used to build ethnic boundaries, the choice of such elements always means that certain cultural elements will be "de-activated" from marking difference from neighboring groups. Ethnicity involves culture in action and cannot be reduced to cultural stereotypes, because it is always a continuing negotiation. This is particularly true about Slavic ethnicity and its construction by means of material culture. Political and military mobilization appears as the response to the historical conditions created by the implementation of Justinian's fortified frontier. The group identity represented by emblemic styles (such as displayed through the decoration of so-called "Slavic" fibulae) was linked to the signification of social difference. In other words, the adoption of the dress with "Slavic" bow fibulae was a means by which individuals could both claim membership of the new group and proclaim achievement and consolidation of elite status. It is likely that in the eyes of the Byzantine authors this new form of identity was "Slavic". In other words, Byzantine authors used "Sclavenes" and "Antes" to make sense of the process of group identification that was taking place under their own eyes north of the Danube frontier. The making of the Slavs, therefore, was not about ethnogenesis, as it was about classifying and labeling groups of people in Byzantine works. The group identity labeled Slavic, however, was not formed in the Pripet marshes, but in the shadow of Justinian's forts.

There are several implications of this approach for the history of the earliest Slavs in Bohemia and Moravia. Despite many claims to the contrary, Jordanes, Procopius, and Martin of Braga have nothing to say about the Slavs of Bohemia, the earliest mentions of whom appear only in the 9th century in the *Royal Frankish Annals*, the *Annals of Fulda*, and the *Annals of Metz*. Similarly, there is no solid evidence for a sixth-century date for any of the settlement or cemetery sites associated with the so-called Prague culture. Moreover, both the interpretation of the attempts at pottery typology for that culture and its ethnic attribution need serious reconsideration in the light of what archaeologists know today about pottery production, stylistic variation, and ethnic boundaries. As a matter of fact, no serious evidence exists to link the Prague culture of Bohemia and Moravia to the Slavs, at least not to those known by that name by Byzantine authors of the 6th and early 7th century. If one leaves aside the much disputed location of the Samo episode to be found in the Chronicle of Fredegar, there is in fact no information in the written sources about the 6th and 7th century political or ethnic situation in the lands now within the borders of the Czech Republic.

Detailní měření magnetické susceptibility v odkrytých archeologických situacích

Detailed measurement of magnetic susceptibility in an open archaeological situation

Roman Křivánek

Diskutovaná magnetometrická metoda může být využita především při sledování jednotlivých archeologických objektů nebo dílčích horizontálních i vertikálních situací během probíhajícího archeologického výzkumu. Měřením magn. susceptibility lze stanovit odlišnosti magnetických vlastností různých materiálů ve výplni nebo konstrukci objektů, komponenty stratigrafie zahloubených objektů či kulturních vrstev, stav zachování objektů atd. Předkládané příklady pocházejí z rozličných, převážně zkoumaných archeologických situací a dokládají možnosti efektivní aplikace povrchových měření magn. susceptibility in situ (zahloubené objekty, relikty fortifikací, výrobních areálů, objektů funérálních a dalších specifických situací).

geofyzikální průzkum – magnetická susceptibilita – kapametr – archeologie – zahloubený objekt

In archaeology, the magnetometric method can be used in the observation of individual archaeological features or sectional horizontal and vertical contexts while excavation is in progress. By measuring magnetometric susceptibility, it is possible to determine differences in the magnetic properties of various materials in the fill or the structure of features, to determine the components in the stratigraphy of sunken features or cultural layers, or to determine the state of preservation of features, etc. The examples presented are drawn from diverse, mostly excavated archaeological contexts and demonstrate the possibilities inherent in the effective applications of surface measurements of magnetic susceptibility in situ (sunken features, relics of fortifications, production sites, funeral-related features and other specific contexts).

geophysical survey – magnetic susceptibility – kappameter – archaeology – sunken feature

1. Úvod

Aplikace geofyzikálních metod v archeologii má vedle svých dlouho prošlapávaných cest také méně užívané pěšiny, jejichž průběh, délka či konec ještě tak dobře známé nejsou. V české archeologii mezi ně nepochybně patří laboratorní i terénní sledování magnetické susceptibility. I když bychom i u nás našli jednotlivé, především laboratorní výsledky zaměřené na sledování magnetických vlastností i magnetické susceptibility odebraných vzorků, zpravidla se objevují pouze jako doprovodné posudky při nálezových zprávách a nebývají (až na několik výjimek: např. Fröhlich – Majer – Venclová 1998) s archeologickými výstupy publikovány. V zahraničí jsou publikace výsledků této doplňkové metody již běžnější (kupř. Tite – Mullins 1971; Linford 1994; Dalan – Banerjee 1996; Weston 1996; Hartsch – Böhme 1998; Dalan 2001; Fera et al. 2003; Vernon et al. 2003), i když ve srovnání s dalšími archeogeofyzikálními metodami také ne časté. Nepřímým důsledkem je, že o možnostech uplatnění některých geofyzikálních metod a technik v měřítku jednotlivých

Rok geofyz. měření	Počet lokalit	Počet sledovaných ploch	Celková plocha
1996	3	5	20 m ² + profily
1997	2	2	95 m ² + profily
1998	2	4	45 m ² + profily
1999	4	5	42 m ² + profily
2000	7	7	39 m ² + profily
2001	2	2	20 m ² + profily
2002	3	7	66 m ² + profily
2003	3	5	25 m ² + profily
2004	5	7	27 m ² + profily
2005	5	11	179 m ² + profily
2006	5	6	296 m ² + profily
1996–2006	40	61	854 m ² + profily

Tab. 1. Souhrnný přehled ploch sledovaných doplňkovým měřením magnetické susceptibility *in situ* v l. 1996–2006.

Tab. 1. The summary of areas surveyed by additional magnetic susceptibility measurements *in situ* during years 1996–2006.

objektů při archeologických výzkumech se obecně mnoho neví. Předkládaný článek proto shrnuje poznatky o terénních měřeních magnetické susceptibility realizovaných pražským Archeologickým ústavem za posledních 11 let (*tab. 1*). Cílem je ozřejmit, v jakých situacích může být využito jedné jednoduché doplňkové geofyzikální metody i v podmínkách probíhajícího výzkumu se skrývkami efektivní a rentabilní.

Využitelnost geofyzikálních metod v archeologii má mnoho podob v několika etapách i měřítkách archeologických prací (*Křivánek 1998b; 2004a; 2004c*). Nejčastější, nejběžněji prezentovanou a také nejžádanější je **aplikace geofyziky při povrchovém archeologickém průzkumu a vyhledávání lokalit**. Při nutné znalosti podmínek konkrétního měření jsou vhodné nedestruktivní geofyzikální metody využívány pro potřeby podrobného archeologického průzkumu lokalit, jejich částí či jinak vymezených území, při vyhledávání a ověřování nových či nejasných podpovrchově dochovaných archeologických objektů a situací, pro získání plošných informací o lokalitě v počátečních etapách předstihového, záchranného či systematického archeologického výzkumu. Objem takto cílených (archeogeofyzikální průzkum, resp. prospekce) geofyzikálních měření tvoří nejméně 80 % (ale možná i přes 90 %) všech geofyzikálních prací v tuzemské archeologii. Přitom jsou dlouhou dobu známé případy úspěšné **aplikace geofyziky v širším okolí archeologicky zkoumaných lokalit**, které přinesly kvalitativně i kvantitativně nové informace. Pro tyto komplexně vedené archeogeofyzikální výzkumy se také otevírá prozatím pramálo využívaný prostor s uplatněním v památkové péči. K ochraně lokalit cílené geofyzikální práce (systematický archeogeofyzikální výzkum) jsou ale u nás doposud bohužel výjimkou.

Jiný způsob využití geofyzikálních metod, ve zcela odlišných měřítkách terénní práce, vyžadují méně známé **aplikace geofyziky v průběhu vlastního archeologického výzkumu**, resp. odkryvu. Možnosti i způsoby realizace takových měření jsou mnohem omezenější, efektivně lze užít pouze některé z geofyzikálních metod a přístrojů, včetně přístrojů laboratorních. Přesto tyto detailní archeogeofyzikální výzkumy mohou obohatit tradičním způsobem získané poznatky o zkoumaných objektech, či rychle dosažitelnými výsledky

Charakter geologického prostředí lokality		Běžný rozsah magnetické susceptibility ($j \cdot 10^{-3}$ SI)
vyvřelé horniny	žuly	0,5–5
	granodiority, diority	5–50
	neovulkanity, andezity, čediče, trachyty, znělice	5–100
usazené horniny	jíly, jílovce, slínovce (opuky), jíly, břidlice	0,1–0,5
	písky, pískovce, prachovce, slepence	0,2–0,7
	vápence, dolomity	0,1–0,3
přeměněné horniny	ortoruly (v závislosti na horninovém složení)	0,3–50
	hadce	30–500
	pararuly (v závislosti na horninovém složení)	0,1–1
	křemence, mramory	0,1–0,5
pokryvné útvary	aluviální sedimenty	0,3–1
	jíly	0,1–0,3
	hlíny	0,3–1
	spraše	0,1–0,5
	štěrkopísky (v závislosti na horninovém složení)	0,3–2

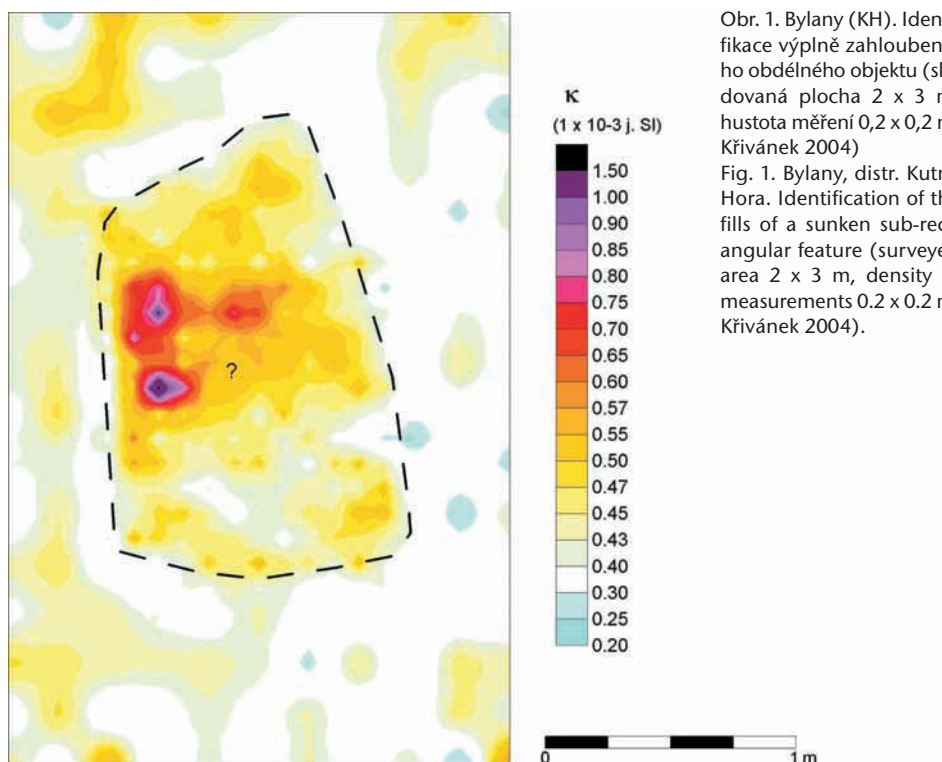
Tab. 2. Obvyklé rozsahy hodnot magnetické susceptibility nejčastějších hornin v Čechách.

Tab. 2. The usual extents of magnetic susceptibility values of the most frequent minerals in Bohemia.

Typ archeologické situace	Běžný rozsah magnetické susceptibility ($j \cdot 10^{-3}$ SI)	
archeologické souvrství	běžné hlinité humosní kulturní vrstvy	0,5–1,5
	kulturní vrstvy s obsahem vypálených materiálů, mazanice, strusek, uhlíků aj.	1–5
zahlobené sídlištní objekty	zahl. domy, hliníky, jámy, polozemnice aj. s hlinitou výplní	0,5–2
	domy či jiné objekty s hlinito-dřevěnou či částečně kamennou konstrukcí, zaniklé požárem	1–30
	kulové jamky, obvodové žláby, příkopová ohrazení aj. s hlinitou výplní	0,5–1,5
	ohniště v rámci sídlištních objektů	1–10
zděné sídlištní objekty	objekty z nepálených cihel	0,5–2
	objekty z pálených cihel	5–10
	objekty z kamenného zdiva (v závislosti na typu stavebního kamene)	0,1–100
opevnění	sypané hlinité a dřevo-hlinité valy nepropálené	0,2–1
	kamenné valy a valy s vnitřní kamennou konstrukcí, plentou aj. (v závislosti na typu stavebního kamene)	0,1–100
	valy s dřevo-hlinitou či kamennou konstrukcí zaniklé požárem	1–10
	příkopy (v závislosti na charakteru zásypu, obsahu a druhu destrukce valu aj.)	0,5–2
pohřebiště	hrobové jámy s hlinitou výplní	0,5–1,5
	žárové hroby s popelovitou vrstvou	1–5
výrobní objekty	železářské pece	5–80
	sklářské pece	5–40
	hrnčířské či chlebové pece	1–10
	smolárny, milíře aj.	1–5
	výrobní odpad, haldy, sekundární výplně zahl. objektů aj.	0,5–5

Tab. 3. Obvyklé rozsahy hodnot magnetické susceptibility sledované v různých archeologických situacích.

Tab. 3. The usual extents of magnetic susceptibility values observed in different archaeological situations.

Obr. 1. Bylany (KH). Identifikace výplně zahloubeného obdélného objektu (sledovaná plocha 2 x 3 m, hustota měření 0,2 x 0,2 m, Křivánek 2004)

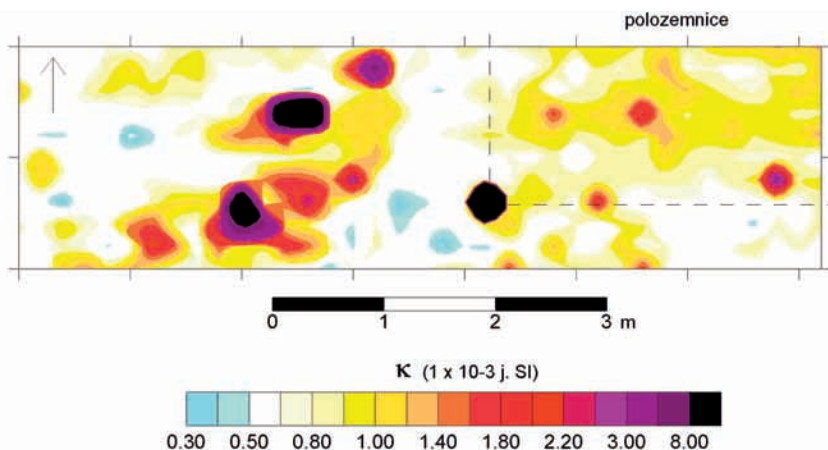
Fig. 1. Bylany, distr. Kutná Hora. Identification of the fills of a sunken sub-rectangular feature (surveyed area 2 x 3 m, density of measurements 0.2 x 0.2 m, Křivánek 2004).

ovlivnit postup dalších archeologických prací. Jedním ze způsobů aplikace terénních geofyzikálních metod v průběhu odkrývání archeologických situací může dle prvních experimentálních měření být i detailní sledování magnetické susceptibility. Předkládaný článek proto přináší ukázky, a snad i inspiraci pro využívání geofyziky i v odkryté archeologické situaci při probíhajícím výzkumu.

2. Měření magnetické susceptibility

2.1. Sledovaná fyzikální veličina a geologické prostředí

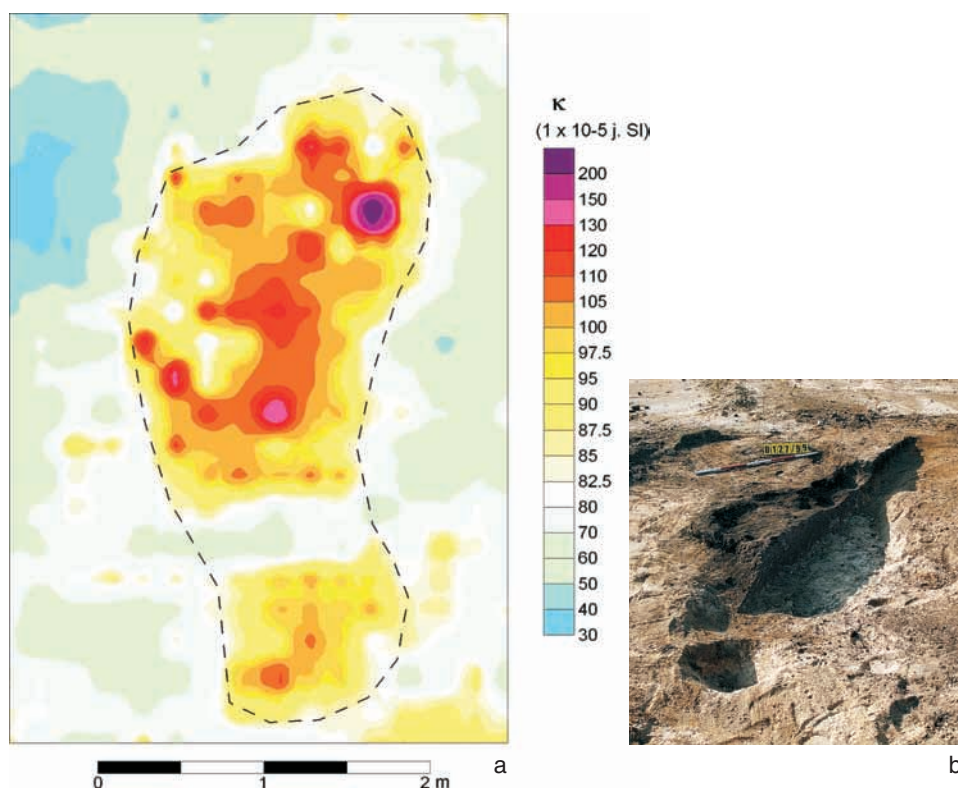
V běžně prezentovaných výsledcích z terénních měření různými typy magnetometrů se na stránkách archeologických publikací setkáváme s absolutními hodnotami odpovídajícími lokálním změnám intenzity magnetického pole T (nT) či jejich měřeným gradientem ΔT (nT/m). Další základní fyzikální veličinou, která v magnetometrických metodách přímo popisuje magnetické vlastnosti, resp. charakterizuje schopnost namagnetování jednotlivých materiálů, je právě magnetická susceptibilita κ (J. SI). Tuto veličinu nejčastěji sledujeme laboratorně na odebraných vzorcích různých materiálů, hornin, půd, ale také výplní archeologických objektů. Díky možnosti využívání jednoduchých mobilních přístrojů ji ale dnes můžeme sledovat i přímo v terénu, kupř. v průběhu terénních geologických průzkumů

Obr. 2. Jenišův Újezd (MO). Vymezení části zahloubeného objektu odlišením slabě magnetické výplně zahloubené polozemnice (sledovaná plocha 7,2 x 2 m, hustota měření 0,2 x 0,2 m, Křivánek 1996).

Fig. 2. Jenišův Újezd, distr. Most. Separation of a part of feature by different low magnetic fill of sunken house (surveyed area 7.2 x 2 m, density of measurements 0.2 x 0.2 m, Křivánek 1996).

a mapování výchozů, v hornictví, nebo také při archeologických výzkumech *in situ*. Hodnota magnetické susceptibility primárně závisí na mineralogickém a chemickém složení, na struktuře a textuře (vnitřním uspořádání) magnetických minerálů, ale také na dalších (např. teplotních nebo tlakových) změnách sledovaných materiálů. Podle výše magnetické susceptibility můžeme všechny minerály rozdělit na diamagnetické (nemagnetické), paramagnetické (slabě magnetické) a feromagnetické (silně magnetické). Právě množství feromagnetických minerálů (magnetit, pyrrhotin, titanomagnetit, ilmenit aj.) nejnápadněji ovlivňuje skutečnou výši magnetické susceptibility materiálu. Při pestrém a do značné míry unikátním geologickém vývoji Českého masivu (např. Marek 1990) mohou být hodnoty (resp. obvyklé rozsahy hodnot) magnetické susceptibility hornin velice variabilní (tab. 2). Široký rozptyl hodnot magnetické susceptibility hornin byl sledován také v moravsko-slezském prostředí (Hašek – Měřínský 1991). V úzké závislosti na geologickém skalním podloží jsou variabilní i svrchní zvětralinové pláště, eluvia, ale rovněž na nich závislé povrchové útvary typu aluviálních náplavů, teras a samotných půd. Vedle mineralogického složení skalního podloží, kdy magnetit ani v povrchových útvarech nepodléhá zvětrávání, má na vzrůst magn. susceptibility humózních půd rovněž podíl činnost bakterií (Fassbinder – Stanjek 1998). Hodnoty magnetické susceptibility uváděné v tab. 2 tak z pohledu geofyziky v archeologii ukazují, proč jsou magnetometrická měření nejvíce úspěšná a perspektivní v regionech formovaných sedimenty (kupř. pískovce, slínovce, slepence, jíly nebo spraše aj. – Kokořínsko, stř. Polabí, Nymbursko, Kolínsko, Turnovsko apod.), proč použití magnetometrů na kyselejších geologickém podloží (kupř. žuly, granodiority aj. – Brdy, Jindřichohradecko, Jizerské hory, Vysočina apod.) přináší menší problémy než na podloží z bazičtějších hornin (kupř. diabasy, migmatity, amfibolity aj. – Mariánskolázeňsko, Podkrkonoší, Turnovsko apod.), proč výsledky magnetometrického průzkumu v terénech ze zvrásněných nemetamorfovaných hornin (kupř. křemence, břidlice, vápen-

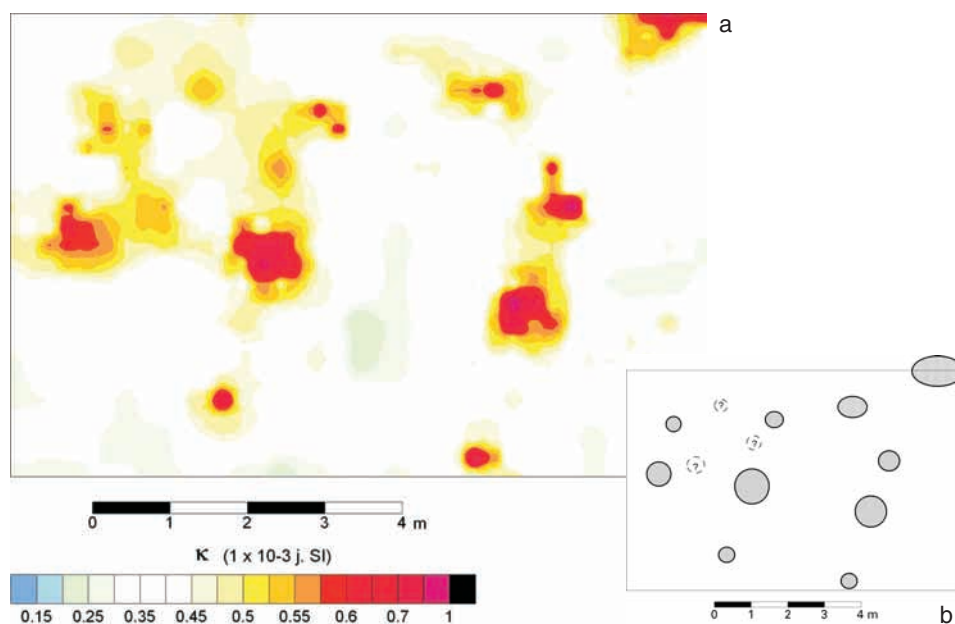
Obr. 3. Tišice C (ME): a – rozlišení dvou různých blízkých zahloubených raně středověkých objektů jevících se po začištění jako zahloubený objekt jediný (sledovaná plocha 4 x 3 m, hustota měření 0,2 x 0,2 m, Křivánek 1999); b – výsledek archeologického výzkumu (Foster 1999).

Fig. 3. Tišice C, distr. Mělník: a – distinction of two separate, adjacent Early Medieval features after clearing visible as a single sunken feature (surveyed area 4 x 3 m, intensity of measurement 0.2 x 0.2 m, Křivánek 1999); b – final result of archaeological excavation (Foster 1999).

ce aj. – Brdy, Český kras apod.) nebo z metamorfovaných sedimentárních hornin (kupř. ortoruly, břidlice, svory – Brdy, Krušné hory, Podještědí, Plzeňsko apod.) mohou být více homogenní než výsledky z problematických terénů z metamorfovaných hornin vyvřelých (kupř. pararuly, migmatity, amfibolity aj. – Pelhřimovsko, Prachaticko, Prácheňsko, Sedlčansko apod.). Prezentované hodnoty také ukazují, jak obtížný až nereálný může být magnetometrický průzkum v regionech formovaných vulkanickými horninami (kupř. čediče, znělce aj. – České středohoří, Doupovské hory, Komáří Hůrka u Chebu, Kunětická hora u Pardubic, Říp, Semilsko, Vinařická hora u Kladna apod.) či silně bazickými horninami (kupř. gabra).

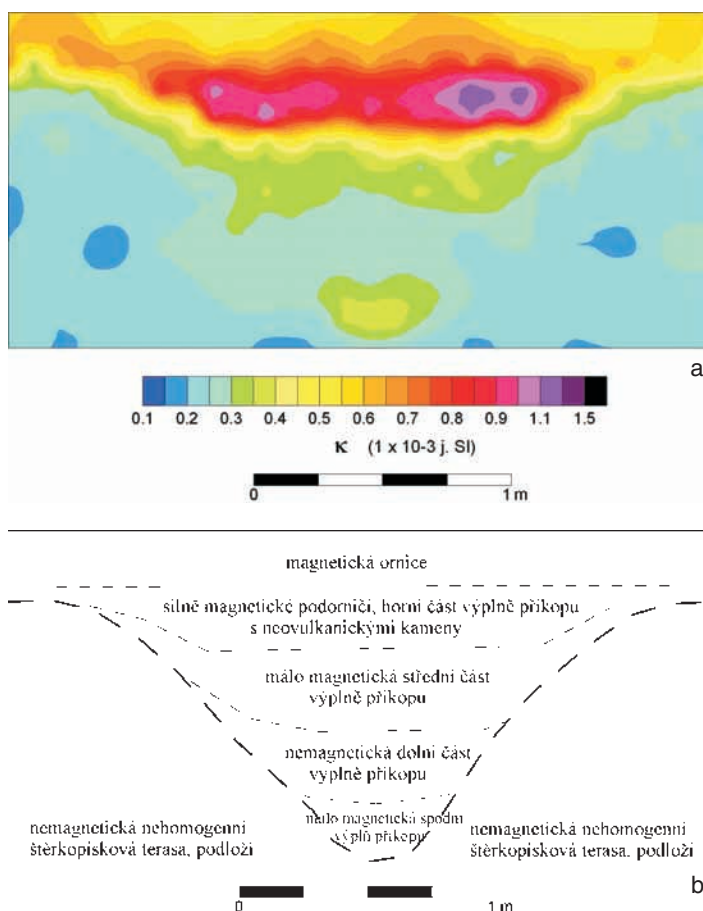
2.2. Sledovaná fyzikální veličina a archeologické prostředí

Abychom mohli zvážit perspektivu měření magnetické susceptibility v otevřených archeologických situacích, je třeba vedle znalosti konkrétního geologického prostředí znát

Obr. 4. Tišice E (ME): a – identifikace pozůstatků kúlových jam části pravěké nadzemní (kúlové) stavby; b – interpretační schéma (sledovaná plocha 9 x 6 m, hustota měření 0,25 x 0,25 m, Křivánek 2005).
 Fig. 4. Tišice E, distr. Mělník: a – identification of post holes relicts from a part of prehistoric house; b – interpretation scheme (surveyed area 9 x 6 m, density of measurements 0.25 x 0.25 m, Křivánek 2005).

také reálné hodnoty magn. susceptibility materiálů tvořících archeologické situace, objekty či jejich výplně. Publikované přehledy na toto téma (Marek 1990; 1996; Hašek – Měřínský 1991; Hašek 1999) ukazují, že obvyklý rozsah hodnot magnetické susceptibility různých materiálů z archeologických situací může být velice variabilní (tab. 3). Zdaleka nejvyšší hodnoty magn. susceptibility v případě archeologických situací sledujeme u objektů výrobních (pecí a dalších objektů bezprostředně spojených s výrobou), kde byla vysoká termoremanentní magnetizace vyvolána výraznými teplotními přeměnami materiálů (vypálené jíly, kameny, mazanice, strusky, keramika, cihly aj.). Ze stejného důvodu lze vysokými hodnotami magn. susceptibility detekovat také přepálené partie opevnění (valů) či osídlení zaniklého požárem (spálené destrukce domů či kúlové konstrukce aj.) nebo objekty funerální (žárové hroby). S vysokými hodnotami magn. susceptibility se však můžeme setkat také v případě kamenných stavebních materiálů (v případě použitých hornin s vyšším zastoupením feromagnetických materiálů) tvořících části objektů (zdíva, kamenné pláště mohyl aj.), opevnění (kamenné valy, plenty aj.) či výplně objektů (kamenná obložení hrobů, závaly aj.). S nižšími, avšak vůči okolnímu prostředí často stále mírně zvýšenými hodnotami magn. susceptibility se pak setkáváme u hlinitých výplní řady zahloubených objektů (jámy, jamky, příkopy, žlábký, hroby, polozemnice, hliníky aj.). Tyto zahloubené situace však zpravidla hodnotami magn. susceptibility rozlišíme až v odkrytých situacích po skrývce ornice, která mívá vyšší hodnoty magn. susceptibility než výplně zahloubených objektů, a pouze vůči homogennějšímu archeologickému podloží lokality (někdy nehomomo-

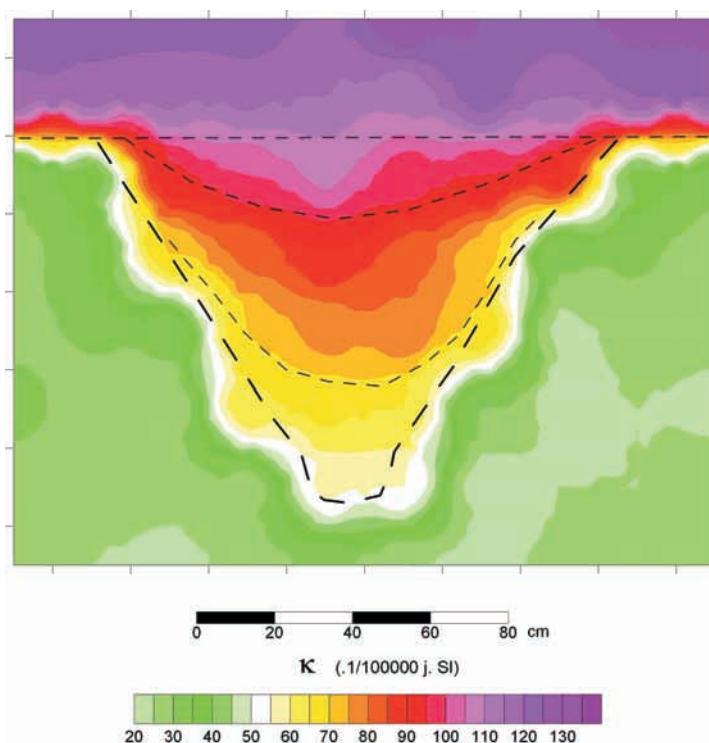
Obr. 5. Ledčice (ME): a – rozlišení odlišných výplní vrstev na profilu raně středověkého příkopového ohrazení; b – interpretační schéma (sledovaná plocha ca 2,5 x 2 m, hustota měření 0,25 x 0,25 m, Křivánek 2004).

Fig. 5. Ledčice, distr. Mělník: a – distinction of the different fill layers on profile of an Early Medieval ditch enclosure; b – interpretation scheme (surveyed area approx. 2.5 x 2 m, density of measurements 0.25 x 0.25 m, Křivánek 2004).

genní štěrkopísky či náplavy dosahují velice podobných hodnot jako hlinitopísčité výplně zahl. objektů). Méně běžné, avšak v terénu již pozitivně testované je měření magn. susceptibility na vertikálních profilech objektů i v komplikovanějších souvrstvích. Měření magn. susceptibility tu umožňuje vyčlenit více archeologických vrstev, resp. zánikových horizontů objektů.

2.3. Přístroje používané v archeologii

Při terénním sledování změn magnetické susceptibility v rámci odkrývaných archeologických situací, ale i při prvotních rekognoskačních archeologických lokalit, můžeme dnes

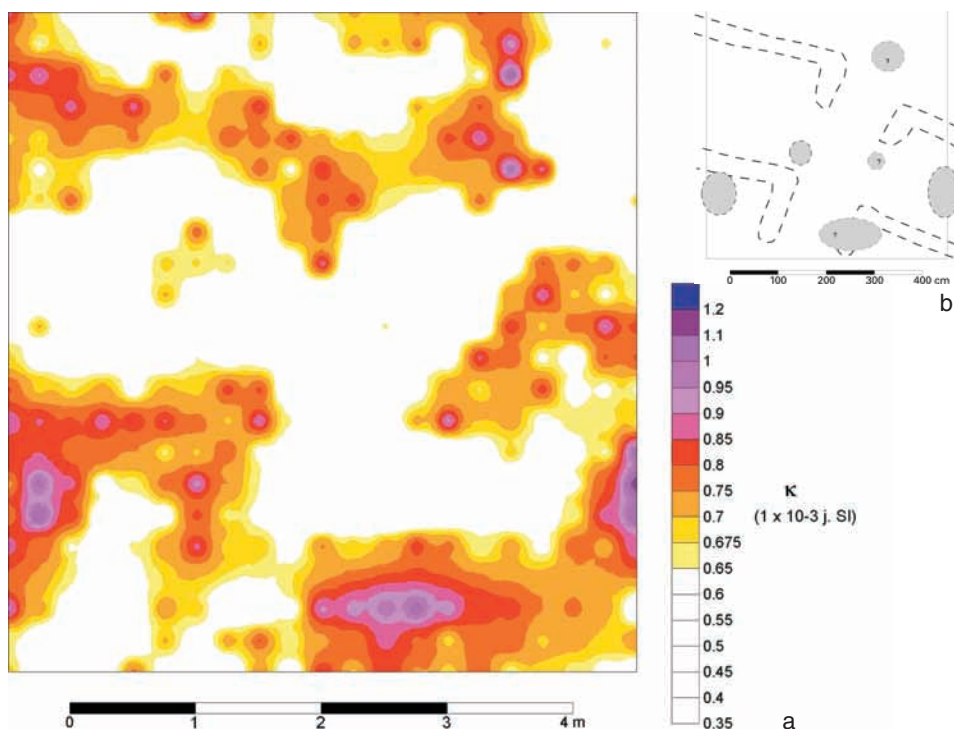

Obr. 6. Vlněves A (ME). Rozlišení odlišné magnetické susceptibilitě vrstev na profilu příkopového ohrazení (sledovaná plocha ca 2 x 1,5m, hustota měření 0,2 x 0,2 m, Křivánek 1998).

Fig. 6. Vlněves A, distr. Mělník. Distinction of different magnetic susceptibility of layers on profile of ditch enclosure (surveyed area approx. 2 x 1.5 m, density of measurements 0.2 x 0.2 m, Křivánek 1998).

využívat několik typů mobilních přístrojů. Při orientačních měřeních vystačíme s bodovým měřením či rychlým měřením v nepravidelné síti, anebo měřením po jednotlivých profilech (řezech) s určitou pravidelnou hustotou bodů napříč začištěnou horizontální či vertikální situací. Při podrobnějším studiu dílčích situací a jednotlivých objektů se vyplatí realizovat měření magn. susceptibilitě v pravidelné (nejlépe čtvercové) síti. Nutno poznamenat, že oproti často plošným měřením částí lokalit různými magnetometry je tento typ detailního magnetometrického průzkumu zaměřen zejména na sledování několikametrových ploch, objektů a dílčích situací v síti od 0,5 x 0,5 m až po 0,1 x 0,1 m. Při limitujícím hloubkovém dosahu měřících cívek (naprostá většina hodnoty magnetické susceptibilitě je způsobena materiálem do vzdálenosti několika cm od cívky) pak lze odlišnosti materiálů sledovat především v odkryté a začištěné situaci, popř. také přímo na povrchu terénu s dochovanými nadzemními částmi archeologických objektů. Níže uváděné postřehy k možnostem využití jednotlivých přístrojů pro terénní měření magn. susceptibilitě se opírají o mou praktickou osobní zkušenost se všemi uváděnými typy přístrojů.

V pražském Archeologickém ústavu je k tomuto účelu mnoho let využíván *kapametr* KT-5c již zaniklé firmy Geofyzika Brno. Tento úspěšný produkt navazující na předchozí kapametry řady KT pro rychlá te-

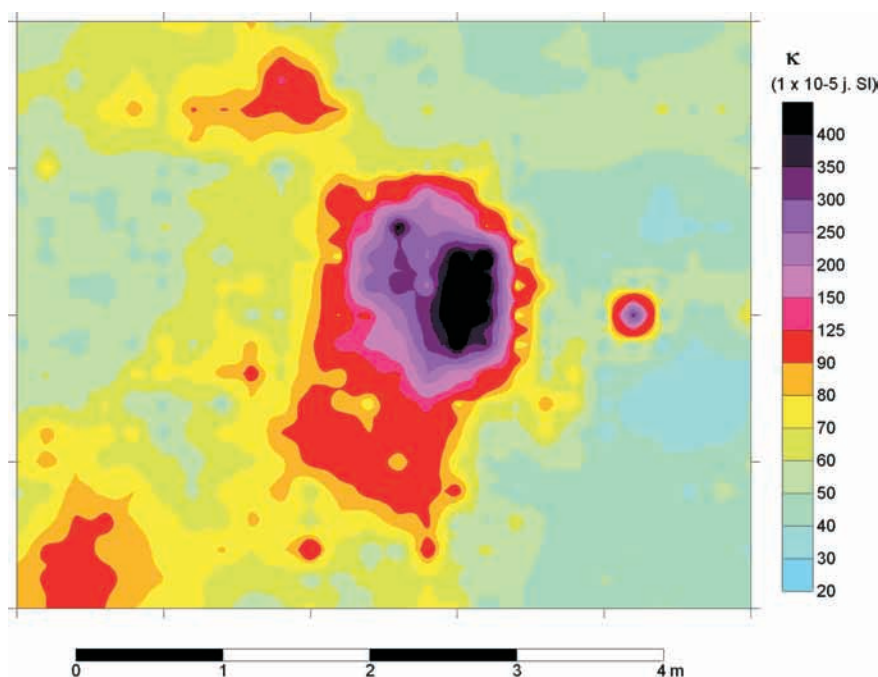

Obr. 7. Dolní Beřkovice A (ME): a – ověření přerušení (vstupu) eneolitického dvojitého příkopového ohrazení s identifikací dalších mladších pravěkých sídlištních objektů; b – interpretační schéma (sledovaná plocha 5 x 5 m, hustota měření 0,25 x 0,25 m, Křivánek 2000).

Fig. 7. Dolní Beřkovice A, distr. Mělník: a – verification of interruption (entrance) of an Eneolithic double ditch enclosure with identification of another later prehistoric settlement features; b – interpretation scheme (surveyed area 5 x 5 m, density of measurements 0.25 x 0.25 m, Křivánek 2000).

rénní měření zdánlivé magnetické susceptibility našel vedle geologického průzkumu využití i při archeo-geofyzikálních měřeních. Přístroje (s přesností 10^{-5} j. SI) je možné využít při sledování horizontálních či vertikálních změn magn. susceptibility hornin, půd, sedimentů či dalších materiálů s rovným povrchem. Princip měření je založen na registraci změny frekvence oscilátoru ve volném prostoru (mimo dosah vlivu jakýchkoli materiálů alespoň ve vzdálenosti 30 cm) a po přiložení na povrch materiálu. Rozdíl frekvencí je po automatickém přepočtení zobrazen jako hodnota zdánlivé magn. susceptibility, přičemž hodnoty skutečné a zdánlivé magn. susceptibility jsou při měřených hodnotách do 100×10^{-3} j. SI téměř stejné. Mezi výhody kapametru patří jednoduchá obsluha a také různé možnosti terénního měření buď bodově (měření rozdílů ve vzduchu a na povrchu materiálu je sice pomalejší /několik sekund/, ale hodnoty jsou přesnější), nebo kontinuálně (*scan mode* je naopak rychlejší, ale přesnost je menší, s časem klesá a je nutno restartovat, méně vhodné při nízkých hodnotách magn. susceptibility). Mezi nevýhody kapametru patří (pro podobné přístroje obecně) malý hloubkový dosah (dle výrobce 90 % měřené hodnoty odpovídá magn. susceptibilitě povrchové vrstvy do 2 cm od cívky) a také méně přesné měření a nutnost zavádění oprav při sledování zakřivených, nerovných a nerovnoměrně zrnitých povrchů.

Na úspěšnou tradici tuzemských geofyzikálních přístrojů v daném odvětví dnes navazuje *měřič magnetické susceptibility* SM-20 firmy GF-instruments Brno. Přístroj primárně určený pro terénní geofyziky i rychlé laboratorní zkoušky za účelem analýzy a klasifikace typů hornin nebo vzorků vrtných jader je dnes

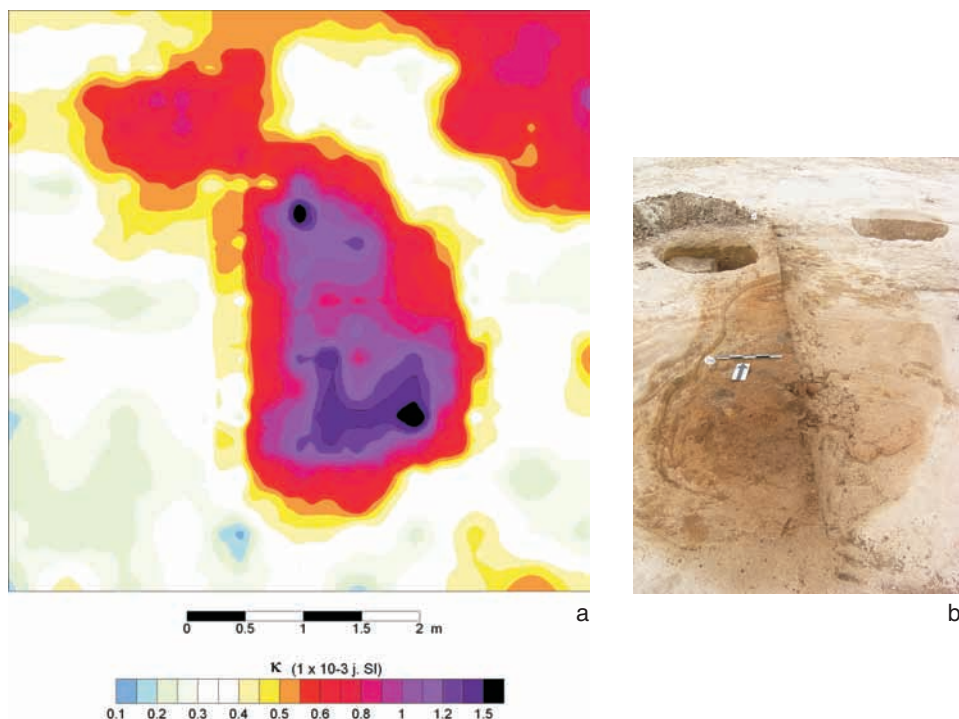
Obr. 8. Dolní Beřkovice B (ME). Prokázání koncentrovaných silně vypálených materiálů uvnitř většího pravěkého zahloubeného objektu (sledovaná plocha 5 x 4 m, hustota měření 0,2 x 0,2 m, Křivánek 2001).

Fig. 8. Dolní Beřkovice B, distr. Mělník. Verification of concentrated high burned materials inside of larger sunken prehistoric feature (surveyed area 5 x 4 m, density of measurements 0.2 x 0.2 m, Křivánek 2001).

používán na několika evropských archeogeofyzikálních pracovištích. Čidlem zabudovaným na spodní ploše přístroje můžeme po přiložení na plochý povrch materiálu přímo sledovat hodnoty zdánlivé magnetické susceptibility nebo využít možnost záznamu dat do paměti. Další výhodou je vedle kapesních rozměrů, nízké hmotnosti a jednoduché obsluhy jeho vysoká citlivost (10^{-6} j. SI). Tyto výhody jednoduché manipulace s kapametrem v terénu uvádím s ohledem na to, že by přístroje podobného typu mohly být během výzkumů využívány i samotnými archeology (tak jako je již v terénu využívají geologové). Nevýhodou zůstává stejně jako u předchozího kapametru malý hloubkový dosah.

Ze zahraničních výrobců terénních přístrojů pro měření magn. susceptibility lze uvést především *magnetic susceptibility system* řady MS-2 britské firmy Bartington. Celý systém s možností měření magn. susceptibility v terénu, ve vrtech i laboratorně na vzorcích obsahuje několik uzpůsobených sond, kalibrovaných sensorů pro sledování půd nebo hornin. Je využíván při environmentálních a laboratorních výzkumech v řadě odvětví, archeologii nevyjímaje. Při použití terénní měřicí cívky pak lze aparaturu využívat i při terénním měření pří povrchových změn magn. susceptibility (především v britské archeologii hojně aplikováno jako plošné měření změn magn. susceptibility půd v archeologických lokalitách nebo také při podrobných měření během výzkumů po skrývkách). Výhodou celého systému je koncepční provázanost vzájemně se doplňujícího příslušenství pro možnost systematické terénní i laboratorní práce a také možnost rychlého měření i větších ploch při použití terénní měřicí cívky. Nevýhodou je vysoká celková cena systému (vesměs mimo současné možnosti tuzemských archeologických pracovišť).

Jinou aparaturou, kterou lze měřit také (mimo zdánlivé vodivosti) změny magn. susceptibility, jsou např. *konduktoměry*, resp. přístroje pro elektromagnetické měření vodivosti a susceptibility, typu EM-38

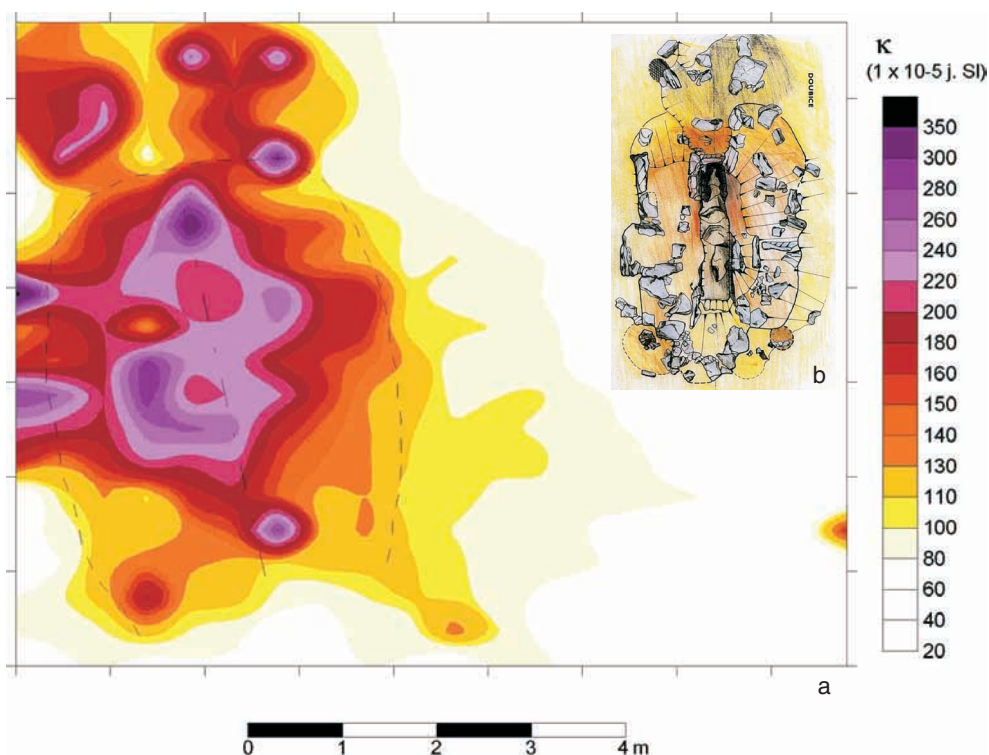
Obr. 9. Tišice D (ME): a – odlišení silně vypálené destrukce pece z doby římské a jiných výplní dvou blízkých pravěkých sídlištních jam (sledovaná plocha 5 x 5 m, hustota měření 0,5 x 0,5 m, Křivánek 2005); b – výsledek archeologického výzkumu (Marešová 2005).

Fig. 9. Tišice D, distr. Mělník: a – separation of the heavily burned destruction of a Roman period furnace and different fills of two nearby prehistoric settlement pits (surveyed area 5 x 5 m, density of measurements 0.5 x 0.5 m, Křivánek 2005); b – final result of archaeological excavation (Marešová 2005).

kanadské firmy Geonics. Výhodou patrně je, že princip založený na bezkontaktním sledování elektrické či magnetické složky elektromagnetického pole mezi vysílací a měřicí cívkou umožňuje měřit obě fyzikální veličiny i s větším hloubkovým dosahem aparatur (v případě EM-38 do hloubek 0,5-1 m). Lze jej navíc aplikovat i tam, kde není možné použít jiné metody (např. geoelektrická odporová měření či magnetometry). Nevýhodou je menší rozlišovací (prostorová) přesnost a časté riziko ovlivnění dalšími rušivými vlivy (kovy, vícevrstevnaté nehomogenní prostředí, navážky a jiné recentní úpravy apod.). Při sledování odkrytých situací se proto pro měření magn. susceptibilitý tato aparatura běžně nepoužívá.

3. První příklady výsledků

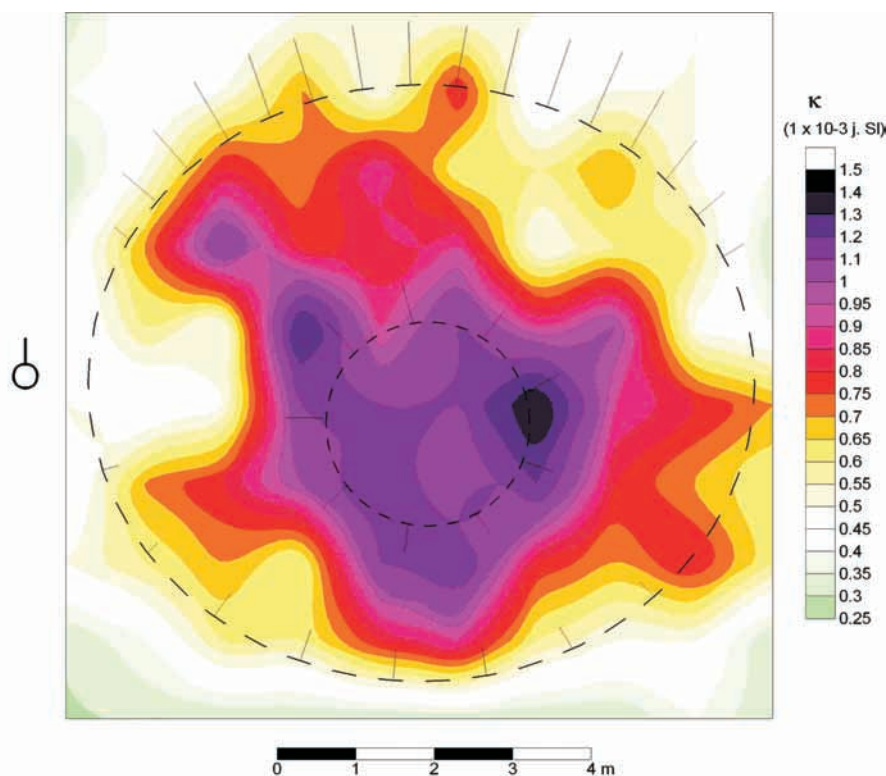
Detailní měření magnetické susceptibilitý byla doposud uskutečněna pouze v několika archeologických lokalitách v Čechách (viz *tab. 1*). Nejčastěji se jednalo o geofyzikální práce v rámci uzavřených hospodářských smluv pražského ARÚ nebo o práce v rámci probíhajících grantových projektů (kupř. Sídlní prostor pravěkých Čech /M. Gojda et al./

Obr. 10. Kyjov (DC): a – podrobné vymezení rozsahu (tvaru, orientace a místa centrálního topného kanálu) středověké sklářské pece v počátku archeologického výzkumu (sledovaná plocha 9 x 7 m, hustota měření 0,2 x 0,2 m, Křivánek 1998); b – výsledek archeologického výzkumu (Černá 1998).

Obr. 10. Kyjov, distr. Děčín: a – detailed separation of extent (shape, orientation and place of central heating channel) of Medieval glass furnace at the beginning of archaeological excavation (surveyed area 9 x 7 m, density of measurement 0.2 x 0.2 m, Křivánek 1998); b – final result of archaeological excavation (Černá 1998).

či Opomíjená archeologie /M. Gojda – P. Vařeka et al./). V průběhu uváděného období měření magn. susceptibility (1996–2006) bylo využito kapametru KT-5c, od r. 2007 byla řada stejných i dalších archeologických situací sledována paralelně pro srovnání i samostatně dalším kapametrem SM-20 (v tomto textu tyto výsledky ještě nemohly být zohledněny). Rychlá měření byla realizována v průběhu záchranných archeologických výzkumů (plošný výzkum, sondáž i vertikální řez) různých archeologických situací (sídliště, pohřebiště, samostatný výrobní areál). Vždy se však jednalo pouze o sledování povrchových (horizontálních nebo vertikálních) změn magnetické susceptibility v pravidelné síti na pokud možno rovných a začištěných plochách omezeného rozsahu. Všechna tato měření pak lze (také s ohledem na dosavadní malé zkušenosti i omezenost terénní aplikace této metody u nás) pokládat za experimentální. Dovolují si proto předložit stručnější přehled hlavních perspektivních oblastí využití metody s několika instruktivními příklady, doplněný tabulkovými přehledy dílčích výsledků z jednotlivých lokalit.

Obr. 11. Rejkovice (PB). Identifikace rozsahu a nejvypálenější části novověkého milife (sledovaná plocha 9 x 10 m, hustota měření 0,5 x 0,5 m, Křivánek 2004).

Fig. 11. Rejkovice, distr. Příbram. The identification of extent and the most burned part of modern coal heap (surveyed area 9 x 10 m, density of measurements 0.5 x 0.5 m, Křivánek 2004).

3.1. Průzkumy zahloubených sídlištních objektů

Měření změn magnetické susceptibility bylo v rámci probíhajících záchranných archeologických výzkumů testováno na sedmi sídlištních situacích (*tab. 4a, 4b*). Výsledky opakovaně potvrdily, že kapametru lze úspěšně využít pro **sledování charakteru výplně jednotlivých objektů**. V Bylanech (KH) byl kupř. objekt obdélného půdorysu (obj. 2379) spolehlivě vymezen i na základě rozložení zvýšených hodnot magn. susceptibility (*obr. 1*). V rámci objektu byl pak rozlišen také koncentrovaný výrazněji magnetický (vypálený?) materiál. V jiném případě (Jenišův Újezd, MO) byla sledována plocha sondy s odkrytou částí raně středověkého domu/usedlosti a ohništěm vně objektu. Ve vnitřní části polozemnice bylo možné vymežit pouze mírné zvýšení hodnot magn. susceptibility s několika bodovými magneticky výraznějšími nehomogenitami (*obr. 2*). Výzkumem v hlubších partiích základů odkrytá vrstva neovulkanických kamenů se při omezeném hloubkovém dosahu přístroje nemohla plně projevit. Jiná měření kapametrem potvrdila také možnost **rozlišení změn dispozice objektů**. V lokalitě Tišice C (ME) byly např. v místech po skrývce vyzna-

K. ú.	Rok	Areál	Datace	Plocha	Hustota	Výzkum
Bylany (KH)	2004	sídliště	NE, pravěk, RS	3x2 m + profilová měření	0,2x0,2 m	Květina – Pavlů 2004
Chotěšov (PJ)	2002	sídliště	NE, pravěk	orientační měření	nepravidelná	Králová 2002
Jenišův Újezd (MO)	1996	sídliště	RS, VS	7,2x2 m + profilová měření	0,2x0,2 m	Meduna – Gažo 1996
Libiš (ME)	1996	sídliště	NE	2x2 m	0,1x0,1 m	Brnič 1996
Tišice C (ME)	1999	sídliště	RS	4x3 m	0,2x0,2 m	Turek – Foster 1999
Tišice E (ME)	2005	sídliště	pravěk (?)	6x9 m	0,25x0,25 m	Marešová 2005
Vliněves C (ME)	2006	sídliště	ml. pravěk	ca 12x20 m	0,5x0,5 m	Limburský 2006

Tab. 4a. Souhrnný přehled dílčích archeologických situací v sídlištních lokalitách sledovaných doplňkovým měřením magnetické susceptibilitě v l. 1996–2006.

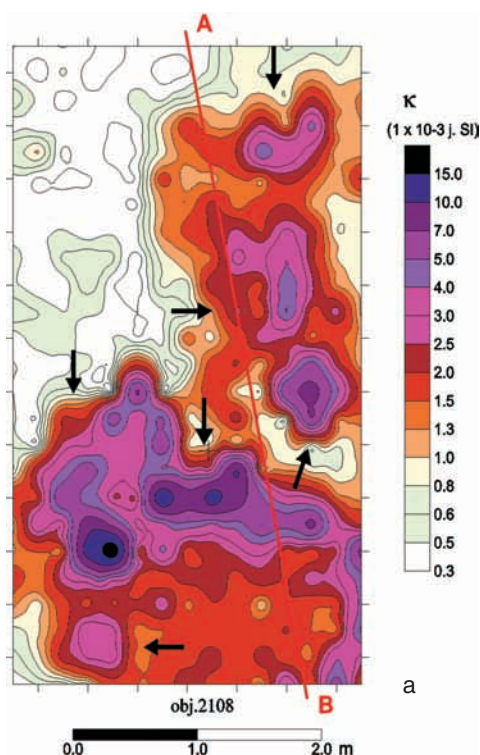
Tab. 4a. The summary of a particular archaeological situations at settlement sites surveyed by additional magnetic susceptibility measurements during 1996–2006.

K. ú.	Cíl	Výsledek geofyzikálního měření	Výsledek archeol. výzkumu
Bylany (KH)	podrobný průzkum 1 obdélného objektu	nehomogenní výplň objektu s koncentrací magnetického (vypáleného?) materiálu pouze v 1 menší části (<i>Křivánek 2005a</i>)	zahloubený objekt
Chotěšov (PJ)	ověření magnetických vlastností výplní objektů	výplně objektů na řezech rozlišitelné různě zvýšenou m. s. (<i>Křivánek 2002b</i>)	při pokračování výzkumu odkryty četné zahloubené objekty
Jenišův Újezd (MO)	ověření vymezenosti velkého sídlištního objektu po skrývce	výplň zahloubeného objektu vymezená vyššími hodnotami m. s. (<i>Křivánek 1996c</i>)	zahloubená polozemnice s ohništěm a kameny (<i>Meduna 2002</i>)
Libiš (ME)	ověření vymezenosti kúlových jamek na skryté ploše	dohledání potenciálních míst dalších kúlových jamek	větší počet kúl. jamek než původně na skrývce identifikovaných
Tišice C (ME)	podrobný průzkum 1 zahloubeného objektu po skrývce	nad tmavou skvrnou rozlišení dvou blízkých nesouvislých objektů (<i>Křivánek 2004c, 2005b</i>)	2 zahloubené objekty původně na skrývce identifikované jako 1
Tišice E (ME)	doplňkový průzkum v místě odkryté části kúlové stavby	detekce zřejmě větší kúlové stavby s řadou kúlových jam (<i>Křivánek 2005a</i>)	relikt stavby kúlové konstrukce, bez možnosti bližší datace
Vliněves C (ME)	doplňkový průzkum části dlouhé kúlové stavby, identifikace vypálených materiálů	identifikace krátkých protažených koncentrací vypáleného materiálu	nadzemní zkoumaná část kúlové stavby (BR/HA)

Tab. 4b. Souhrnný přehled geofyzikálních a archeologických výsledků doplňkových měření magnetické susceptibilitě zahloubených sídlištních objektů.

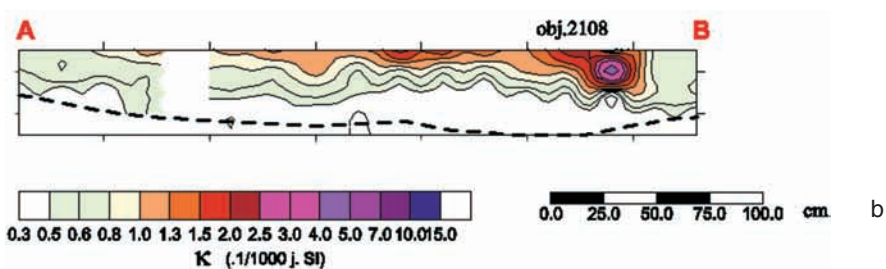
Tab. 4b. The summary of geophysical and archaeological results of additional magnetic susceptibility measurements of sunken settlement features.

čeného jediného zahloubeného objektu (č. 127: protáhlá tmavá skvrna) rozložením 2 center zvýšené magn. susceptibilitě identifikovány dva různé blízké objekty (*obr. 3a*). Dva blízké, nestejně velké zahloubené raně středověké objekty s různou hlinitou a hlinitokamenitou výplní pak byly prokázány následným výzkumem (*obr. 3b*). Další výsledky ukázaly možnost využití metody při **dohledání pozůstatků nadzemních kúlových staveb**. Na příkladu z lokality Tišice E (ME) lze ukázat, že kapametr přispěl indikací zvýšené magn. susceptibilitě i v podmínkách méně (i barevně) homogenního šterkopískového podloží k rozlišení (anomálie průměru pouze 10–30 cm) zahloubených reliktních pravděpodobně

Obr. 12. Hostivice (PZ): a – rozlišení několika silně vypálených center většího objektu (objektů) na výrobu železa v době laténské; b – prokázání dochování pouze nejspodnějších částí pecí profilovým měřením (sledovaná plocha 5 x 3 m + profil, hustota měření 0,25 x 0,25 m + 0,1 x 0,1 m, Křivánek 2002).

Fig. 12. Hostivice, distr. Praha-západ: a – distinction of the most burned centres of a La Tène iron production feature (features?); b – verification of preservation of only bottom remains of furnaces by profile measurements (surveyed area 5 x 3 m + profile, density of measurements 0.25 x 0.25 m + 0.1 x 0.1 m, Křivánek 2002).

větší nadzemní pravěké stavby (obr. 4a). Řady kůlových jam byly potvrzeny následným výzkumem bez nálezů keramiky a možnosti její bližší datace (obr. 4b).

3.2. Průzkumy příkopových ohrazení

Sledování magnetické susceptibility bylo v rámci probíhajících výzkumů prověřováno v devíti případech archeologicky zkoumaných příkopových ohrazení či jejich systémů (tab. 5a, 5b). Jako jedna z perspektivních aplikací kapametrů se zde nabízí v odkrývaných situacích možnost **sledování charakteru výplně příkopů**. Příkladem takového využití může být výsledek z lokality Ledčice (ME), kdy bylo kapametru využito na odkrytém řezu při nesnadném vymezení vizuálně velmi podobných šterkopískových vrstev příkopu.

K. ú.	Rok	Areál	Datace	Plocha	Hustota	Výzkum
Dolní Beřkovice A (ME)	2000	ohrazení (+sídlíště)	EN, pravěk	5x5 m	0,25x0,25 m	Foster 2000
Chleby (NB)	2000	ohrazení	EN	orientační měření na řezu	nepravidelná	Foster 2000
Kly (ME)	1999	ohrazení	EN	vertikální řezy	0,2x0,2 m	Foster 1999
Ledčice (ME)	2004	ohrazení	RS.4/VS.1	2,5x2 m + orientální zjištění	0,25x0,25 m	Gojda et al. 2004, Rytíř – Trefný 2006
Přivory (ME)	2000	hradiště	RS	orientační měření na řezu	nepravidelná	Profantová 2000
Rakovice (PI)	2001	ohrazení	LA/VS	orientační měření na řezu	nepravidelná	Foster 2001
Trpoměchy (KL)	2000	ohrazení	HA	orientační měření na řezu	nepravidelná	Brnič 1999, Foster 2000
Vepřek (ME)	2000	hradiště	pravěk/RS (?)	orientační měření na řezu	nepravidelná	Kuna 2000
Vliněves A (ME)	1998 2003	sídlíště+?	BR-LA+?	orientační měření, vertikální řez	nepravidelná 0,25x0,25 m	Salač 1998, 2003

Tab. 5a. Souhrnný přehled dílčích archeologických situací v příkopem ohrazených lokalitách sledovaných doplňkovým měřením magnetické susceptibilitu v l. 1996–2006.

Tab. 5a. The summary of a particular archaeological situations at ditch enclosed sites surveyed by additional magnetic susceptibility measurements during 1996–2006.

K. ú.	Cíl	Výsledek geofyzikálního měření	Výsledek archeol. výzkumu
Dolní Beřkovice A (ME)	podrobný průzkum nad jedním ze vstupů do dvojitého ohrazení po skrývce	vybočení příkopů dovnitř rozlišitelné hodnotami m. s., možné další malé objekty před přerušením (<i>Křivánek 2005a; 2005b</i>)	dvojitě ohrazení s vybočením příkopů dovnitř + sídlíštní objekty (jámy)
Chleby (NB)	průzkum výplně 1 příkopu a palisády na profilu v průběhu výzkumu	zvýšené hodnoty m. s. v příkopu i mělké palisády (<i>Křivánek 1999; 2000a; 2003c; 2004a; 2004c</i>)	paralelní příkop s vnitřní palisádou (<i>Foster 2001a; 2004b</i>)
Kly (ME)	průzkum výplně 2 příkopů a okolí na profilu v průběhu výzkumu	zvýšené hodnoty m. s. v příkopech, výplň palisády s hodnotami m. s. slabě zvýšenými (<i>Křivánek 1999; 2000a; 2001; 2002c; 2004a; 2004c</i>)	2 paralelní příkopy s vnitřní palisádou (<i>Gojda et al. 2002; Foster 2004a</i>)
Ledčice (ME)	průzkum výplně příkopu v průběhu výzkumu	výrazně nehomogenní výplň příkopu s několika magnetickými i nemagnetickými vrstvami zásypu (<i>Křivánek 2003a; 2003c; 2005a</i>)	vícevrstevnatá výplň hrotitého příkopu s několika kameny, vnitřní zahloubené objekty (<i>Rytíř – Trefný 2007</i>)
Přivory (ME)	průzkum výplně 3 příkopů na profilu v průběhu výzkumu	nestejně mírně zvýšená m. s. v jednotlivých příkopech, nehomogenní okolí (<i>Křivánek 2000b; 2002c</i>)	3 paralelní příkopy (<i>Profantová 2002; 2004</i>)
Rakovice (PI)	průzkum výplně 1 příkopu a kam. destrukce na profilu v průběhu výzkumu	silně zvýšené hodnoty m. s. v příkopu, kamenů i ve vypálené vrstvě	příkop a uvnitř kam. destrukce s přepálenou vrstvou (<i>Foster – Venclová – Křivánek 2004</i>)
Trpoměchy (KL)	průzkum výplně příkopu a okolí na profilu v průběhu výzkumu	zvýšené hodnoty m. s. v příkopu (<i>Křivánek 1999; 2000a; 2001; 2003c; 2004a; 2004c</i>)	jednoduchý přerušovaný příkop (<i>Foster 2001b; 2004c</i>)
Vepřek (ME)	průzkum výplně 2 příkopů a okolí na profilu v průběhu záchr. výzkumu	nestejně mírně zvýšená m. s. v jednotlivých příkopech, nehomogenní okolí/podloží (<i>Křivánek 2000b; 2001; 2004a; 2004c</i>)	2 systémy dvojitého příkopového opevnění (<i>Kuna 2000; 2004a; 2004b</i>)
Vliněves A (ME)	průzkum výplně 3 příkopů na profilech v průběhu odběru vzorků pro (termo) luminiscenční datování	identifikace možných více vrstev dle nestejně zvýšených hodnot m. s. v příkopech (<i>Křivánek 2000a; 2004e</i>)	3 hrotité příkopy s vícevrstevnatou výplně (<i>Salač 1998</i>)

Tab. 5b. Souhrnný přehled geofyzikálních a archeologických výsledků doplňkových měření magnetické susceptibilitu příkopových ohrazení.

Tab. 5b. The summary of geophysical and archaeological results of additional magnetic susceptibility measurements of ditch enclosures.

K. ú.	Rok	Areál	Datace	Plocha	Hustota	Výzkum
Dolní Beřkovice B (ME)	2001	sídlíště	EN, pravěk	5x4 m	0,2x0,2 m	Foster 2001
Gabrielina Huť (CV)	1999	výrobní areál	VS.2	orientační	0,2x0,2 m	(průzkum Černá 1999)
Horka u Žehušic A (KH)	2003	sídlíště (+ výr. obj.)	Ř, BR	orientační měření na řezu	nepravidelná	Pavlů – Květina 2003
Horka u Žehušic B (KH)	2004	sídlíště	pravěk	ca 10 m ² (orientační měření na ploše i řezech)	nepravidelná	Pavlů 2004
Hostivice (PZ)	2002	výr. areál + sídlíště	LA + pravěk	5x3 m + 5x3,5 m + 2x1 m + vertikální řezy	0,25x0,25 m až 0,1x0,1 m	Pleinerová 2002
Kyjov (DC)	1997 1998 2004	výrobní areál	VS.2	orientační měření 9x7 m ca 3 m ² (orientač. zjištění)	nepravidelná 0,2x0,2 m nepravidelná	Černá 1997, 1998, 2004
Mšecké Žehrovice (RA)	1999	výr. areál	LA	orientační měření	nepravidelná	Foster 2000
Rejkovice (PB)	2004 2005	výrobní areál	NO	4 m ² (orientační zjištění) 9x10 m	nepravidelná 0,5x0,5 m	(průzkum Krivánek 2004, 2005)
Rynartice (DC)	2005	výr. areál	VS	do 4 m ²	nepravidelná	Lissek 2005
Tišice D (ME)	2005	sídlíště	Ř + pravěk	5x5 m	0,5x0,5 m	Marešová 2005

Tab. 6a. Souhrnný přehled dílčích archeologických situací ve výrobních lokalitách sledovaných doplňkovým měřením magnetické susceptibility v l. 1996–2006.

Tab. 6a. The summary of a particular archaeological situations at production sites surveyed by additional magnetic susceptibility measurements during 1996–2006.

Měření magn. susceptibility na vertikálním profilu potvrdilo (ve shodě s následnou terénní dokumentací) vícevrstevnou výplň příkopového ohrazení (*obr. 5a, 5b*). Podobným příkladem rychlého využití kapametru v průběhu odkrývání profilů vícečetnými hrotitými příkopy může být výsledek z Vliněvsí (ME). Při odebírání vzorků pro (termo)luminiscenční datování (výzkum Wagner, Heidelberg 2003) potvrdily změny magn. susceptibility odlišnosti ve výplních jednotlivých příkopů, ale také rozhraní vrstev (*obr. 6*). Zjištěné okolnosti ukázaly, že vzhledem k rozměrům i magnetickým odlišnostem výplní byly šance na identifikaci magneticky nevýrazného dvojitého příkopu menší oproti rozlišení magneticky výraznějšího jednoduchého mohutnějšího příkopu z doby halštatské. Mezi jiné způsoby využití kapametru při sledování zkoumaných příkopových ohrazení patří např. **průzkumy v místech vstupů**. Na příkladu výsledků z Dolních Beřkovic (ME) lze dokumentovat, jak i měření magn. susceptibility zaměřené na širší prostor již skrytého přerušení dvojitého oválného eneolitického příkopového ohrazení může potvrdit přerušení příkopů s charakteristickým vybočením (*obr. 7a*). Měření navíc odhalilo magnetické odlišnosti ve výplních jiných objektů (jam) v okolí, ale i v jejich superpozici s ohrazením (*obr. 7b*).

3.3. Průzkumy výrobních objektů

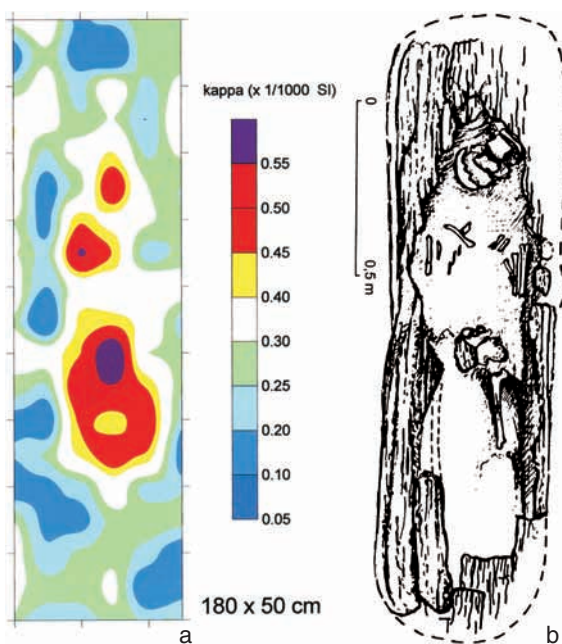
Měření kapametrem v rámci probíhajících výzkumů i podrobných průzkumů bylo využito v deseti lokalitách s výrobními objekty (*tab. 6a, 6b*). Výsledky opakovaně potvrzují, že i tato doplňková magnetometrická metoda je vedle magnetometrie optimálním způsobem pro sledování tepelně namáhaných materiálů. Kapametr lze úspěšně využít pro **prokázání či odlišení výrobních objektů**. Příklad z Horních Beřkovic (ME) instruktivně dokládá, jak

K. ú.	Cíl	Výsledek geofyzikálního měření	Výsledek archeol. výzkumu
Dolní Beřkovic B (ME)	podrobný průzkum výrazné magn. anomálie po skrývce	rozlišení koncentrace vypálených materiálů v rámci většího objektu	sídlíštní objekt?
Gabrielina Huť (CV)	průzkum terénních elevací v lese	identifikace vysoce vypálených materiálů, potvrzení přítomnosti zaniklých sklářských pecí (<i>Křivánek 2003b; 2004d</i>)	bez výzkumu (povrchové nálezy části pánví a sklářského odpadu; <i>Černá 2003a</i>)
Horka u Žehušic A (KH)	revize magnetických vlastností objektů v rýze výzkumu	rozlišení silněji magnetické výplně obj. s vypáleným mat., slabě magnetická výplň i zahl. objektu (<i>Křivánek 2005c</i>)	potvrzení předpeční jámy ze st. d. římské na profilu a sídlíštního objektu d. bronzové (<i>Pavlu 2005</i>)
Horka u Žehušic B (KH)	revize magnetických vlastností odkrytých situací	zahl. objekt o vysoké m. s. (pec), tmavé pásy bez odlišné m. s. vůči okolí – neidentifikovány ani magnetometrem (<i>Křivánek 2005c</i>)	odkryta 1 pec a několik tmavých linií jiného původu – paleomeandry (<i>Pavlu 2005</i>)
Hostivice (PZ)	podrobný průzkum výrobních objektů, odkrytých železářských pecí	plošné rozlišení několika vypálených center, více pecí, prokázání dochování pouze nejspodnějších částí pecí na vertikálních řezech (<i>Křivánek 2003a; 2004d; 2004e; 2005a</i>)	několik koncentrovaných výrobních objektů, železářské pece s rozdílnou hloubkou založení, po skrývce dochovány jen dna objektů (<i>Pleiner 2005</i>)
Kyjov (DC)	podrobný průzkum zaniklé sklářské pece po skrývce	identifikace nejvíce vypálené části protažené sklářské pece, revize odlišností materiálů v okolí pece při výzkumu (<i>Křivánek 1996b; 1997; 1998a; 1998b; 1998c; 2004d; 2005a</i>)	zaniklá sklářská pec s kanálem orientovaným dle maxim m. s., kromě destrukcí pece také několik zahloubených objektů (<i>Černá 2003b</i>)
Mšecké Žehrovice (RA)	testovací měření rozoraných kusů strusky	výrazně vysoké hodnoty m. s. výrobního odpadu (<i>Křivánek 2001; 2004b; 2004c; 2004d</i>)	silně rozoraná místa výroby železa (<i>Venclová 2001; 2004</i>)
Rejkovice (PB)	testování výraznosti magnetických vlastností ve vypálené centrální části milíře i širším okolí	výrazně magnetické vrstvy popela a uhlíků na plošině milíře s nejvyššími hodnotami m. s. uprostřed	milíř na plošině s dochovanou centrální elevací uhlíků a popela (<i>Korený a kol. 2005; Křivánek – Kuna – Korený 2006</i>)
Rynartice (DC)	doplňkové měření nad odkrytou dehtářskou pecí	výrazné hodnoty m. s. v místě silně vypálené pece (<i>Křivánek 2007</i>)	dehtářská pec na výrobu smoly s kamennou konstrukcí (<i>Lissek 2004; 2005</i>)
Tišice D (ME)	podrobný průzkum v místě 2 objektů	rozlišení silně vypálené pece a dvou zahloubených objektů (<i>Křivánek 2005a</i>)	pec z doby římské a dva další pravěké zahloubené objekty

Tab. 6b. Souhrnný přehled geofyzikálních a archeologických výsledků doplňkových měření magnetické susceptibility výrobních objektů.

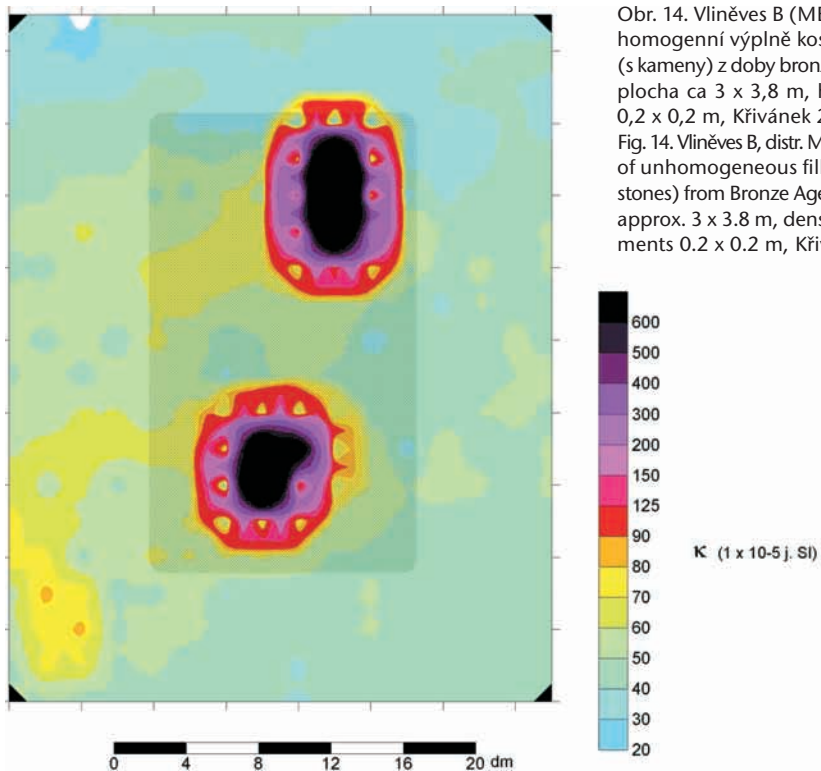
Tab. 6b. The summary of geophysical and archaeological results of additional magnetic susceptibility measurements of production features.

Ize na základě rozložení vysokých hodnot magn. susceptibility prokázat koncentraci silně vypálených materiálů i v rámci zahloubeného objektu větších rozměrů (*obr. 8*). Pravěká pec zde byla odkryta následným archeologickým výzkumem. Perspektivu metody ukázalo také doplňkové měření v Rynarticích (DC). V průběhu výzkumu středověké dehtářské pece z 15. stol. byly profilovým měřením magn. susceptibility potvrzeny nejen výrazné hodnoty v centrálním silně vypáleném prostoru, ale také po obvodu, kde byly v konstrukci využity i neovulkanické kameny (*graf 1*). Identifikovat výrobní objekt od sídlíštních se kapametrem podařilo v lokalitě Tišice D (ME). Díky vysokým hodnotám magn. susceptibility byla rozlišena (výzkumem následně odkrytá) spodní část pece z doby římské (*obr. 9a*) od dvou blíž-

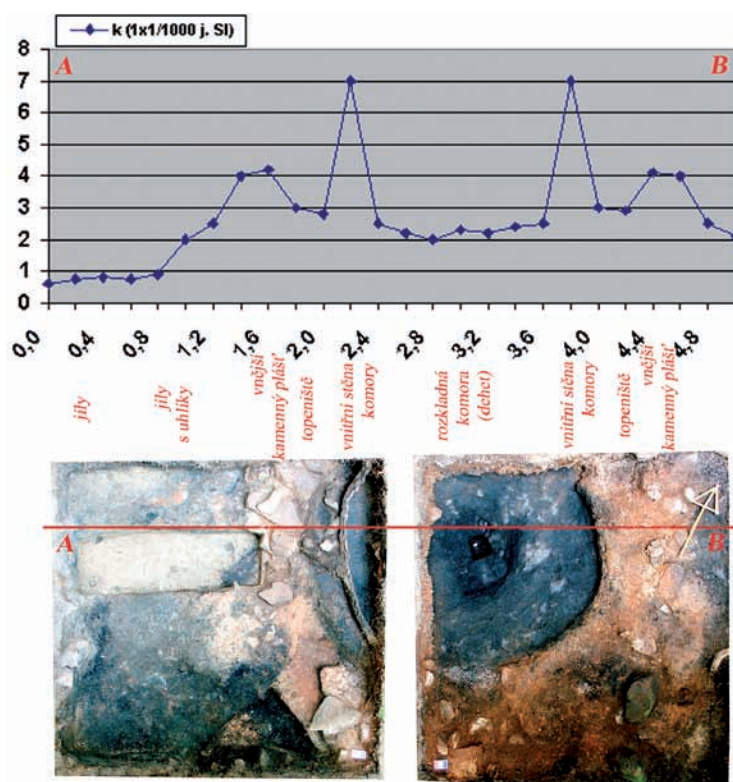
Obr. 13. Tišice A (ME): a – rozlišení obvodové dřevěné rakve a míst pravděpodobných kovových artefaktů nade dnem kostrového hrobu z doby laténské (sledovaná plocha 1,7 x 0,5 m, hustota 0,1 x 0,1 m, Křivánek 1996); b – výsledek archeologického výzkumu (Turek 1996).

Fig. 13. Tišice A, distr. Mělník: a – separation of perimeter wooden coffin and places of probable metal artefacts over bottom of grave from La Tène period (surveyed area 1.7 x 0.5 m, density of measurements 0.1 x 0.1 m, Křivánek 1996); b – final result of archaeological excavation (Turek 1996).

Obr. 14. Vlněves B (ME). Rozlišení nehomogenní výplně kostrového hrobu (s kameny) z doby bronzové (sledovaná plocha ca 3 x 3,8 m, hustota měření 0,2 x 0,2 m, Křivánek 2000).

Fig. 14. Vlněves B, distr. Mělník. Distinction of unhomogeneous fill of grave (with stones) from Bronze Age (surveyed area approx. 3 x 3.8 m, density of measurements 0.2 x 0.2 m, Křivánek 2000).

Graf 1. Rynartice (DC), 2005. Rozlišení různých vysokých hodnot magnetické susceptibilitu uvnitř středověké dehtářské pece s kamennou konstrukcí ze znělce po obvodu (profilové měření Křivánek, archeol. výzkum Lissek, fotogrammetrie Sýkora).

Graph 1. Rynartice, distr. Děčín, 2005. Separation of different high values of magnetic susceptibility inside of medieval pitch-furnace with perimeter stony construction from phonolite (profile measurement Křivánek, excavation Lissek, photogrammetry Sýkora).

kých zahlužených objektů s nižšími hodnotami magn. susceptibilitu – výplní pravěkých sídlištních jam (*obr. 9b*). Detailní měření kapametry může v případě sledování vypálených materiálů přispět také k **rozlišení nejvypálenějších částí objektů**. Příkladem může být výsledek z Kyjova (DC): podrobné měření změn magn. susceptibilitu v sondě po odstranění lesního drnu přímo na vypálené hlinitokamenité destrukci zaniklé sklářské pece z doby kolem přelomu 14. a 15. stol. přispělo k identifikaci jádra pece, tvaru, ale i k vymezení nejvíce vypáleného topného kanálu a orientace objektu (*obr. 10*). V okolí objektu pak byl vymezen další rozptýlený materiál ze sklářské výroby. Výsledky přispěly k volbě optimální strategie dalšího výzkumu pece s postupným odkrýváním kamenného pláště až po centrální část s perspektivou nálezů dalších skleněných artefaktů. Jiný příklad nabízí výsledek testovacího měření v Rejkovicích (PB), kde bylo na základě výraznosti magn. susceptibilitu v rámci plošiny s vypálenými uhlíky a popelovitou vrstvou možné vymezení původní, centrální a nejvíce vypálené (nadzemně nedochované) milířiště (*obr. 11*). Měření ukazují,

K. ú.	Rok	Areál	Datace	Plocha	Hustota	Výzkum
Ctiněves (LT)	2006	pohřebiště/sídlíště	BR	orientační měření	nepravidelná a bodová	(průzkum Křivánek 2006)
Černouček (LT)	1997	mohylové pohřebiště	HA-LA	10x9,5 m	0,2x0,2 m	Brnič 1997
Chýnov (PZ)	1999	mohylové pohřebiště	BR	orientační měření	nepravidelná	
Praha-Zličín (P5)	2006	pohřebiště	SN	6x8m	0,5x0,5 m	Kuchařík 2006
Tišice A (ME)	1996	kostrové pohřebiště	LA	1,8x0,5+1,7x0,5 m	0,1x0,1 m	Turek 1996
Tišice B (ME)	1999	žárové pohřebiště	pravěk	3x3,6 m	0,2x0,2 m	Turek – Foster 1999
Vliněves B (ME)	2000	pohřebiště (+sídlíště)	BR	3x3,8m	0,2x0,2 m	Brnič 2000

Tab. 7a. Souhrnný přehled dílčích archeologických situací na pohřebištích sledovaných doplňkovým měřením magnetické susceptibility v l. 1996–2006.

Tab. 7a. The summary of a particular archaeological situations at burial sites surveyed by additional magnetic susceptibility measurements during 1996–2006.

K. ú.	Cíl	Výsledek geofyzikálního měření	Výsledek archeol. výzkumu
Ctiněves (LT)	ověření přítomnosti silně magnetických neovulkanických kamenů na lokalitě	četné neovulkanické kameny (přemístěné z Řípu)	bez výzkumu
Černouček (LT)	podrobný průzkum skryté plochy uvnitř čtvercového ohrazení	pokračování několika kúlových jamek (<i>Křivánek 1996a; 1998b; 2002a; 2004a; 2004c</i>)	hrobová jáma a kúlové jamky uvnitř čtvercového příkopu (<i>Gojda 1997; Brnič – Sankot 2004; 2005</i>)
Chýnov (PZ)	testovací měření nad lesní výsadbou narušenou mohyloou s kameny	variabilní hodnoty m. s. v porušené situaci (<i>Křivánek 2001; 2004a; 2004c</i>)	–
Praha-Zličín (P5)	testovací měření nad skrytými zahloubenými hroby	málo variabilní hodnoty m. s. způsobené zřejmě i malou odlišností výplní (vykradených) hrobů, svahové pohyby půdy	výrazně hluboké vykradené hrobové jámy, nehomogenní podloží s vrstvami písků až železitých štěrkopísků
Tišice A (ME)	detailní průzkum nade dny 2 odkrývaných hrobů	rozdílení míst drobných kovů a minima m. s. po obvodu hrobu – dřevěné rakve (<i>Křivánek 1998a; 1998b; 2004c</i>)	kovové předměty v hrobech, 1 hrob s dochovalou dřevěnou rakví (<i>Turek 1997</i>)
Tišice B (ME)	ověřovací průzkum v části skryté plochy žárového pohřebiště	rozdílení zvýšených hodnot m. s. i v okolí vymezených hrobů	koncentrace žárových hrobů
Vliněves B (ME)	podrobný průzkum 1 hrobu na skryté části kostrového pohřebiště	identifikace kamenů v zásypu hrobu	kostrový hrob se zásypem s kameny

Tab. 7b. Souhrnný přehled geofyzikálních a archeologických výsledků doplňkových měření magnetické susceptibility funerálních objektů.

Tab. 7b. The summary of geophysical and archaeological results of additional magnetic susceptibility measurements of funeral features.

že kapametru lze dále úspěšně využívat také pro sledování stavu podpovrchového dochování pecí. V rámci záchr. výzkumu v lokalitě Hostivice (PZ) byla při plošném horizontálním měření nad větším výrobním objektem nejprve rozlišena vypálená centra, pravděpodobně pozůstatky pecí (*obr. 12a*). Při vertikálním měření řezů výrobními objekty pak bylo také prokázáno, že po skrývce se dochovala pouze dna pecí, zahloubená jen desítky centimetrů, a registrována byla i rozdílná hloubka založení výrobních objektů (*obr. 12b*). Výsledek doplňkového měření kapametrem nepřímou upozornil na rizika ztráty méně zahloubených objektů při hlubších skrývkách.

K. ú.	Rok	Areál	Datace	Plocha	Hustota	Výzkum
Dolany (PS)	2005 2006	sídliště	pravěk + RS/VS	6x1x1 m + profilová měření 2x3 m + profilová měření	0,2x0,2 m	Janiček 2005, 2006
Kal (JC)	2005	hradiště	pravěk/RS	profilová měření	nepravidelná	
Vladořice (KV)	2002	hradiště	BR-LA?	orientační měření	nepravidelná	Chytráček – Šmejda 2003, 2004
Vražkov (LT)	2006	ohrazení	pravěk	orientační měření	nepravidelná	(průzkum Křivánek 2006)
Zadní Ptákovice (ST)	2003	pseudo-lokalita	NO.2	orientační měření	nepravidelná	(průzkum Michálek 2003)

Tab. 8a. Souhrnný přehled dílčích archeologických situací na jiných situacích sledovaných doplňkovým měřením magnetické susceptibilitu v l. 1996–2006.

Tab. 8a. The summary of a particular archaeological situations at other situations surveyed by additional magnetic susceptibility measurements during 1996–2006.

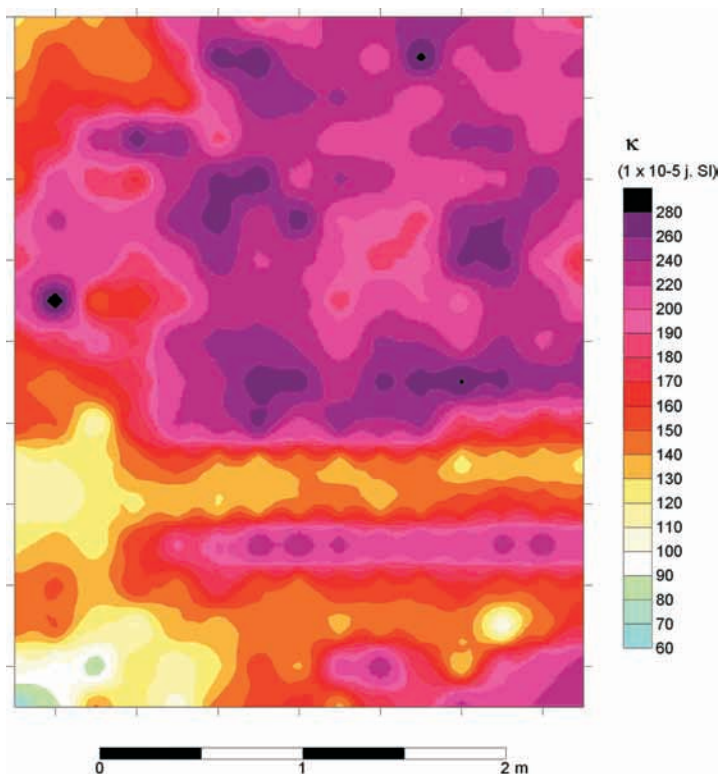
K. ú.	Cíl	Výsledek geofyzikálního měření	Výsledek archeol. výzkumu
Dolany (PS)	testovací měření na dnech i profilech sond, ověření pokračování objektů	rozlížení částí několika objektů, několik různě magnetických vrstev na profilu	různé výplně zahl. objektů i odlišnosti v charakteru vrstev nivních sedimentů (Janiček 2007)
Kal (JC)	testovací měření magn. vlastností valu v zářezu cesty	pouze mírně zvýšená m. s. – bez zániku valového opevnění požárem	bez výzkumu
Vladořice (KV)	testování magnetických vlastností neovulkanických kamenů ve valu	silně magnetické bloky kamenů i spečené partie v narušeném valu (nemožnost magnetometrického průzkumu na akropoli)	spečené kameny koncentrovány v rámci vnitřní konstrukce kamenných valů (Chytráček – Šmejda 2005)
Vražkov (LT)	testování magn. vlastností šterkopísků s neovulkanity	magneticky nehomogenní šterkopísková terasa	bez výzkumu
Zadní Ptákovice (ST)	kontrola magn. vlastností vztyčených kamenných bloků	pouze mírně zvýšená m. s.	pseudolokalita

Tab. 8b. Souhrnný přehled geofyzikálních a archeologických výsledků doplňkových měření magnetické susceptibilitu jiných situací.

Tab. 8b. The summary of geophysical and archaeological results of additional magnetic susceptibility measurements of other situations.

3.4. Průzkumy pohřebišť

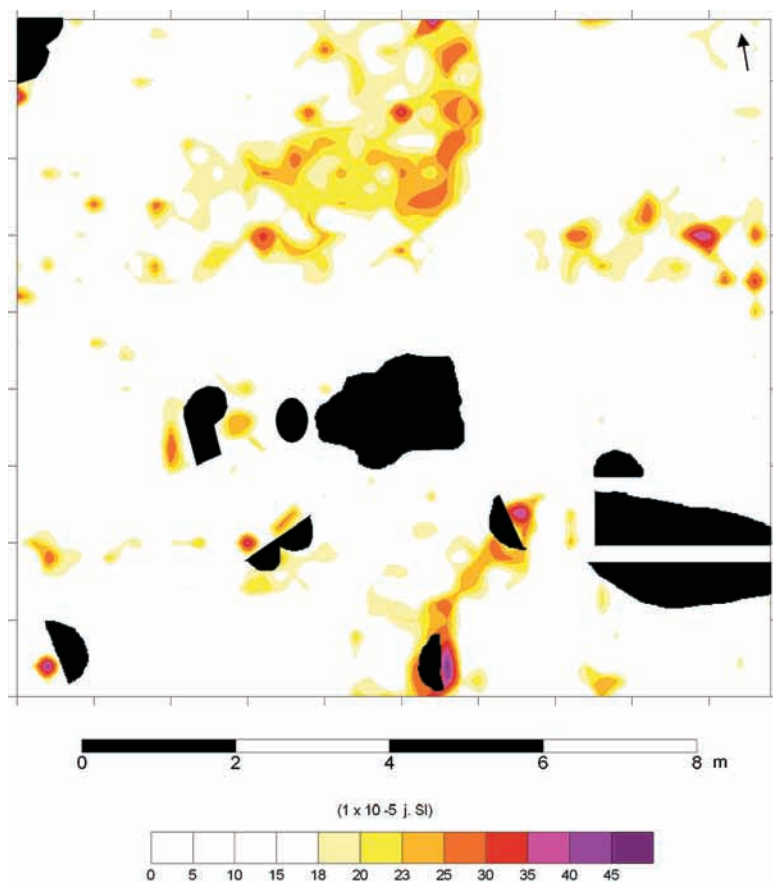
Proměny magn. susceptibilitu byly v průběhu archeologických výzkumů i povrchových průzkumů sledovány na sedmi pohřebišťích (tab. 7a, 7b). Stejně jako u jakýchkoli zahloubených objektů obecně bylo možné využít kapametru pro sledování charakteru výplně hrobů. Příkladem efektivit takových měření je výsledek z lokality Tišice A (ME). Detailní měření kapametrem v odkryté archeologické situaci byla realizována nade dny dvou latěnských kostrových hrobů (č. 11 a 15) před zahájením odkryvu kosterních pozůstatků v hloubkách 1,2–1,5 m. Z porovnání výsledků archeologického výzkumu a měření magnetické susceptibilitu vyplynulo, že nejnižší hodnoty magnetické susceptibilitu po obvodu proměřené plochy hrobu č. 15 (obr. 13a, 13b) se shodují s umístěním částečně dochovaného pozůstatku dřevěné (tedy nemagnetické) rakve. Zvýšené hodnoty magnetické susceptibilitu

Obr. 15. Tišice B (ME). Identifikace pravděpodobně narušených vrstev vypáleného materiálu v místě relikvů žárových hrobů z eneolitu (sledovaná plocha 3 x 3,6 m, hustota 0,2 x 0,2 m, Křivánek 1999).

Fig. 15. Tišice B, distr. Mělník. Identification of probable destroyed layers of burned material in place of remains of Eneolithic cremation graves (surveyed area 3 x 3.6 m, density of measurements 0.2 x 0.2 m, Křivánek 1999).

u obou hrobů se pak koncentrovaly zejména ve středních částech měřených ploch nad místy nálezů železných a bronzových předmětů a také nad pravděpodobnými místy oxidací nedochovaných kovů v kyselém prostředí. Příklad z Vliněvsí (ME) upozornil na problém hlinitopísčitéch výplní objektů zahloubených do podobných štěrkopísčitéch sedimentů: hrob (resp. jeho výplň) byl z hlediska magnetických vlastností prakticky nerozlišitelný. Identifikovat jej bylo možné pouze díky přítomnosti kamenů v jeho zásypu (obr. 14). Záchraným výzkumem byl odkryt jeden z kostrových hrobů kultury únětické se zásypem obsahujícím kameny (včetně neovulkanitů). Možnosti kapametru byly testovány také při **posouzení stavu dochování žárových hrobů**. V areálu lokality Tišice B (ME) přinesl podrobný doplňkový průzkum kapametrem na razantně skryté ploše části eneolitického žárového pohřebiště pouze potvrzení rozvlečení písčito-popelovité vrstvy s náznaky několika původních koncentrací hrobů (obr. 15). Perspektivní oblastí možné aplikace měření magn. susceptibilitu je i **sledování stavu mohyl** (a hrobů s ohrazením). V rámci archeologického výzkumu bylo přístroje doplňkově využito např. v Černoučku (LT). Uvnitř zkoumaného čtvercového příkopového ohrazení byl sledován prostor mezi příkopem a časně latěnským hrobem. Při zjevné nehomogenitě podloží, jeho vrstevnatosti a proměnách zrnitosti bylo vyššími hodnotami magn. susceptibility stanoveno několik kúlových jamek (?), rozsah hrobové jámy a místo další možné jámy, ale také lokální proměny štěrkopísků (obr. 16). Měření nevykloučilo možnost dalších, torzovitě dochovaných zahloubených objektů v okolí hrobové jámy.

Obr. 16. Černouček (LT). Několik menších zahloubených objektů v okolí zkoumané hrobové jámy a další jámy uvnitř čtvercového ohrazení z doby laténské (sledovaná plocha 10 x 9,5 m, hustota měření 0,2 x 0,2 m, Křivánek 1997).

Fig. 16. Černouček, distr. Litoměřice. Several smaller sunken features surroundings of excavated grave pit and other pits inside of rectangular ditch enclosure from La Tène period (surveyed area 10 x 9.5 m, density of measurements 0.2 x 0.2 m, Křivánek 1997).

3.5. Další doplňkové průzkumy

Měření změn magn. susceptibility bylo lokálně testováno s jinými cíli v dalších pěti lokalitách (*tab. 8a, 8b*). Několik výsledků naznačilo jejich možné využití kupř. při sledování archeologických situací a vícevrstevnatého nivního prostředí (Dolany, PS), při výzkumech kamenných valů (Vladořice, KV), prvotních rekognoskacích vhodných terénů pro budoucí geofyzikální průzkum (Kal, JC, Vražkov, LT) i při prospekci pseudolokalit (Zadní Ptákovice, ST). V několika zmíněných případech bylo využito kapametru také k bodovým měřením v odkrývaných situacích nebo při prvotní prospekci rozličných výrobních areálů.

4. Shrnutí

Již jsme si zvykli, že hlavním a nejčastějším způsobem využití geofyzikálních metod v archeologii je (a v nejbližší budoucnosti patrně bude stále více) oblast archeologické prospekce. Tento přehled prvních experimentálních měření magnetické susceptibility na vybraných částech odkrytých archeologických situací byl tudíž psán zejména pro seznámení archeologické veřejnosti s jednou z méně známých magnetometrických metod geofyziky. Ta nepochybně náleží do užší skupiny aplikací archeogeofyzikálních metod v detailním měřítku – archeologických objektů, dílčích odkrytých či odkrývaných situací. Slibné výsledky prvních samostatně uskutečněných měření ukazují, že i přes svůj omezený hloubkový dosah a v určité míře také detekci půdních a mineralogických proměn prostředí by metoda měření magnetické susceptibility mohla nalézt uplatnění především během různých fází archeologických výzkumů. Rychle získané i zpracovatelné výsledky (v řádu hodin) by se v některých případech mohly stát pomocnou metodou probíhajících výzkumů, která může přispět k řešení archeologických otázek v postupně odkrývané situaci. Dle dosavadních výsledků pomáhá při rozlišení nejasně vymezených zahloubených objektů, někdejších kulových staveb, identifikaci ohnišť a rozsahu tepelně namáhaných materiálů, sledování struktury výplní a stavu dochování objektů nebo vymezení rozměrů, orientace, tvaru a center výrobních objektů, či také mocných a barevně homogenních kulturních souvrství i vrstev výplní a způsobů zániků objektů. Ani tyto způsoby využití kapametrů během archeologických výzkumů nemusejí být jediné a definitivní. Cesta od experimentu ke zobečnění a skutečně efektivnímu využívání metody však bude vyžadovat shromáždění mnohem většího souboru výsledků (opakujících se zákonitostí, ale i chyb). Prověřování dalších možností i omezení detailního měření magnetické susceptibility v odkrytých archeologických situacích pokračuje, bude však záviset také na zájmu samotných archeologů.

Práce vznikla v rámci Výzkumného záměru ARÚ AV ČR, Praha, v.v.i., č. AVOZ80020508.

Prameny a literatura

- Brnič, Ž. – Sankot, P. 2004: The excavation of a small rectangular enclosure at Černouček (distr. Litoměřice). In: M. Gojda ed. et al., *Ancient Landscape, Settlement Dynamics and Non-Destructive Archeology. Czech research project 1997–2002*, Praha, 268–286.
- 2005: Časně laténský pohřební areál s „enclos quadrangulaire“ v Černoučku, okr. Litoměřice. *Památky archeologické* 96, 31–70.
- Černá, E. 2003a: O nově objevených sklárnách v Krušných horách. In: *Historické sklo* 3, Čelákovice, 81–90.
- 2003b: Das Fundgut einer Mittelalterlichen Glasshütte in Nord-Böhmen. *Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich* 19, 107–118.
- Dalan, R. A. 2001: A magnetic susceptibility logger for archaeological application. *Geoarchaeology* 16, 263–273.
- Dalan, R. A. – Banerjee, S. K. 1996: Soil magnetism, an approach for examining archaeological landscapes. *Geophysical Research Letters* 23, 185–188.
- Fassbinder, J. W. E. – Stanjek, H. 1998: Magnetische Eigenschaften archäologischer Böden. In: *Materialhefte zur Archäologie in Baden-Württemberg* 41. Unsichtbares sichtbar machen. Geophysikalische Prospektionsmethoden in der Archäologie. Kolloquium vom 27. Oktober 1994 in Leipzig (H. von der Osten-Woldenburg Hrsg.), Stuttgart, 137–146.

- Fera, M. – Neubauer, W. – Doneus, M. – Eder-Hinterleitner, A. 2003:* Magnetic prospecting and targeted excavation of the prehistoric settlement Platt-Reitlüsse, Austria. *Archaeologia Polona* 41. Archaeological prospection – 5th International Conference on Archaeological Prospection, Cracow 10.–14. 9. 2003 (T. Herbich ed.), 165–167.
- Foster, P. 2001a:* Chleby, okr. Nymburk. An archaeological evaluation excavation of a ring ditch enclosure, 2000. Archiv ARÚ AV ČR, Praha, čj. 9055/01.
- *2001b:* Královice, okr. Kladno. An archaeological evaluation excavation of a prehistoric ditches enclosure. Archiv ARÚ AV ČR, Praha, čj. 9056/01.
- *2004a:* Large enclosing double ditch at Kly (distr. Mělník): a small-scale test excavation report. In: M. Gojda ed. et al., *Ancient Landscape, Settlement Dynamics and Non-Destructive Archaeology. Czech research project 1997–2002*, Praha, 195–214.
- *2004b:* Large ditched enclosure at Chleby (distr. Nymburk): a small-scale test excavation report. In: M. Gojda ed. et al., *Ancient Landscape, Settlement Dynamics and Non-Destructive Archaeology. Czech research project 1997–2002*, Praha, 214–227.
- *2004c:* Test excavation of a prehistoric causewayed enclosure at the Řípec hill, Trpoměchy (distr. Kladno). In: M. Gojda ed. et al., *Ancient Landscape, Settlement Dynamics and Non-Destructive Archaeology. Czech research project 1997–2002*, Praha, 241–249.
- Foster, P. – Venclová, N. – Křivánek, R. 2004:* Quadrangular enclosure at Rakovice (distr. Písek). In: M. Gojda ed. et al., *Ancient Landscape, Settlement Dynamics and Non-Destructive Archaeology. Czech research project 1997–2002*, Praha, 249–265.
- Fröhlich, J. – Majer, A. – Venclová, N. 1998:* Archeologická prospekce a průzkum měřením magnetické susceptibilitě zemin. In: P. Kouřil – R. Nekuda – J. Unger edd., *Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno*, 87–93.
- Gojda, M. 1997:* Letecká archeologie v Čechách/Aerial archaeology in Bohemia. Praha
- Gojda, M. ed. – Dreslerová, D. – Foster, P. – Křivánek, R. – Kuna, M. – Vencl, S. – Zápotocký, M. 2002:* Velké pravěké ohrazení v Klech (okr. Mělník). Využití nedestruktivních metod výzkumu k poznání nového typu areálu. *Archeologické rozhledy* 54, 371–430.
- Hartsch, K. – Böhme, A. 1998:* Geomagnetische Vermessung ausgewählter archäologischer Kulturdenkmäler. In: *Materialhefte zur Archäologie in Baden-Württemberg* 41. Unsichtbares sichtbar machen. Geophysikalische Prospektionsmethoden in der Archäologie, Kolloquium vom 27. Oktober 1994 in Leipzig (H. von der Osten-Woldenburg Hrsg.), Stuttgart, 89–92.
- Hašek, V. 1999:* Methodology of Geophysical Research in Archaeology. BAR International Series 769. Oxford.
- Hašek, V. – Měřínský, Z. 1991:* Geofyzikální metody v archeologii na Moravě. Brno.
- Chytráček, M. – Šmejda, L. 2005:* Opevněný areál na Vladaři a jeho zázemí. K poznání sídelních struktur doby bronzové a železné na horním toku Střely v západních Čechách. *Archeologické rozhledy* 57, 3–56.
- Janiček, L. 2007:* Přehled výzkumných terénních aktivit za rok 2005 a 2006 v prostoru zaniklých Dolan, okr. Plzeň-sever. In: P. Křišťuf – L. Šmejda – P. Vařeka edd., *Opomíjená archeologie 2005–2006*, Plzeň, 54–75.
- Korený, R. – Křivánek, R. – Kuna, M. – Marešová, D. 2005:* Pravěké hradiště Plešivec. Metody dokumentace lokalit ohrožených nelegálním užíváním detektorů kovů. Závěrečná zpráva projektu za l. 2001–2004. OPP MK ČR.
- Křivánek, R. 1996a:* Příklady aplikace geofyziky při ověřování výsledků leteckého snímkování v Čechách. *Archeologické rozhledy* 48, 253–263.
- *1996b:* Závěrečná zpráva o geofyzikálním průzkumu prováděném na základě HS č. 736/96 na lokalitě Doubice, okr. Děčín. Archiv ARÚ AV ČR Praha, čj. 2523/96.
- *1996c:* Závěrečná zpráva o geofyzikálním průzkumu prováděném na základě HS č. 772/96 na lokalitě Jenišův Újezd, okr. Teplice. Archiv ARÚ AV ČR Praha, čj. 4458/96.
- *1997:* Geophysical survey of abandoned mediaeval glass-working sites in NW Bohemia. In: *Annales Geophysicae – Supplement I to Vol. 15. Abstract book of 22nd General Assembly of European Geophysical Society in Vienna*, Vienna, 85.
- *1998a:* Ergebnisse geophysikalischer Messungen von mittelalterlichen Glashütten im Erzgebirge. In: *Materialhefte zur Archäologie Band 41. Unsichtbares sichtbar machen. Geophysikalische Prospektionsmethoden in der Archäologie, Kolloquium vom 27. October 1994 in Leipzig* (H. von der Osten-Woldenburg Hrsg.), Stuttgart, 147–159.

- Křivánek, R. 1998b*: Příklady využití geofyzikálních metod při průzkumu i výzkumu různých typů archeologických lokalit v Čechách. In: P. Kouřil – R. Nekuda – J. Unger edd., *Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc., Brno, 177–198.*
- *1998c*: Geophysical survey and its verification on archaeological sites in Bohemia. In: 31st International Symposium on Archaeology Budapest, Hungary – Abstract book, Budapest, 91.
- *1999*: Přehled využití geofyziky ARÚ Praha na archeologických lokalitách ve středních Čechách v letech 1994–1998. *Archeologie ve středních Čechách* 3, 213–234.
- *2000a*: Magnetometric prospection of new identified atypically fortified prehistoric archaeological sites in Central Bohemia. In: 32nd International Symposium on Archaeometry, May 15–19, 2000 Mexico City, Mexico – Abstract book, Mexico City, 157.
- *2000b*: Způsoby využití geofyzikálních měření jako metody průzkumu hradišť. *Archeologie ve středních Čechách* 4, 489–503.
- *2001*: Přínos měření cesiovými magnetometry pro průzkum i výzkum archeologických lokalit v Čechách v letech 1999–2000. In: R. Nekuda – P. Kouřil – J. Unger edd., *Ve službách archeologie III, Brno, 114–131.*
- *2002a*: Nové geofyzikální průzkumy mohylových pohřebišť na Libochovicku a Roudnicku. In: P. Čech – Z. Smrč edd., *Sborník Drahomíru Kouteckému, Most, 141–152.*
- *2002b*: Závěrečná zpráva o geofyzikálním průzkumu prováděném na základě HS č. 790/02 na lokalitě Chotěšov, okr. Plzeň-jih. Archiv ARÚ AV ČR Praha, čj. 8770/02.
- *2002c*: Nedestruktivní geofyzikální průzkumy zaniklých fortifikací opevněných lokalit. Muzejní a vlastivědná práce 40/Časopis Společnosti přátel starožitností 110, 180–187.
- *2003a*: Uplatnění geofyzikálních měření v projektu Sídlní prostor pravěkých Čech. In: V. Hašek – R. Nekuda – J. Unger edd., *Ve službách archeologie IV, Brno, 94–103.*
- *2003b*: Geofyzikální průzkum zaniklé sklářské huti Gabrielina huť, okr. Most. In: *Historické sklo* 3, Čelákovice, 119–126.
- *2003c*: Magnetometric prospection of various types of large ditch enclosures (or fortifications) in Bohemia. *Archaeologia Polona* 41. Archaeological prospection – 5th International Conference on Archaeological Prospection, Cracow 10.–14. 9. 2003 (T. Herbich ed.), 216–219.
- *2004a*: Geophysical prospection. New perspectives for settlement studies in Bohemia. In: M. Gojda ed. et al., *Ancient Landscape, Settlement Dynamics and Non-Destructive Archeology. Czech research project 1997–2002, Praha, 39–71.*
- *2004b*: Geophysical survey of prehistoric iron production areas. In: M. Gojda ed. et al., *Ancient Landscape, Settlement Dynamics and Non-Destructive Archeology. Czech research project 1997–2002, Praha, 336–340.*
- *2004c*: Geofyzikální metody. In: M. Kuna ed. et al.: *Nedestruktivní archeologie. Teorie, metody a cíle, Praha, 117–183.*
- *2004d*: Geophysical survey and archaeological verification of prehistoric iron production areas and medieval glass-working sites. In: *Archaeometry 2004, Zaragoza (Spain), 34th International Symposium on Archaeometry, 3–7 May 2004 – program and abstracts, Zaragoza, 108.*
- *2004e*: Přehled využití geofyzikálních měření ARÚ Praha na archeologických lokalitách ve středních Čechách v letech 1999–2003. *Archeologie ve středních Čechách* 8, 365–408.
- *2005a*: Contribution of detailed measurements of apparent magnetic susceptibility in situ during archaeological excavations. In: S. Piro ed., *Proceedings, Extended Abstracts – 6th International Conference on Archaeological Prospection, Rome, Italy, September 14–17, 2005, Roma, 418–420.*
- *2005b*: Příklady přínosu geofyzikálních měření při průzkumech archeologických lokalit na Mělnicku. In: *Confluens 1. Sborník historických a vlastivědných prací z Mělnicka, Mělník, 158–173.*
- *2005c*: Přehled podrobných geofyzikálních měření v rámci projektu „Počátky antropogenní činnosti v aluvii Doubravy“. In: I. Pavlů ed., *Bylany Varia* 3, Praha, 117–118, 163–164.
- *2007*: Possibilities and limitations of surveys by caesium magnetometers in forested terrains of archaeological sites. Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV 41. *Archaeological Prospection. Topics and Abstracts. 7th International Conference on Archaeological Prospection, September 11–15, 2007, Nitra, Slovakia (I. Kuzma ed.), Nitra, 202–204.*
- Křivánek, R. – Kuna, M. – Korený, R. 2006*: Hradiště Plešivec – preventivní detektorový průzkum a dokumentace stavu lokality. *Archeologické rozhledy* 58, 329–343.

- Kuna, M. 2000:* Zpráva o záchraném archeologickém výzkumu provedeném na základě dodatku č. 1 ke smlouvě č. 7013/00 na stavbě železničního tunelu ve Vepřku, okr. Mělník. Archiv ARÚ AV ČR Praha, č.j. 10036/00.
- *2004a:* Beyond identification: dating sites by surface artefact survey and the information from test excavation. In: M. Gojda ed. et al., *Ancient Landscape, Settlement Dynamics and Non-Destructive Archaeology. Czech research project 1997–2002*, Praha, 72–90.
- *2004b:* Fieldwork at the promontory enclosed site near Vepřek (distr. Mělník). In: M. Gojda ed. et al., *Ancient Landscape, Settlement Dynamics and Non-Destructive Archaeology. Czech research project 1997–2002*, Praha, 227–234.
- Linford, N. T. 1994:* Mineral Magnetic Profiling of Archaeological Sediments. *Archaeological Prospection* 1, 37–52.
- Lissek, P. 2004:* Výroba dehtu a smoly v Českém Švýcarsku. In: *Minulostí Českého Švýcarska II, Krásná Lípa*, 74–93.
- *2005:* Archeologický výzkum areálu dehtářského pracoviště „Pod Purkarticemi“ na k. ú. Rynartice, okr. Děčín v roce 2005. Investorská zpráva pro Správu Národního parku České Švýcarsko. Archiv ÚAPPSZČ Most, čj. 732/05.
- Marek, F. 1990:* 2. Magnetometrické metody. In: S. Mareš ed., *Úvod do užití geofyziky. 2., přepracované vydání*, Praha, 86–172.
- *1996:* Vyhledávání podpovrchových archeologických objektů s ohledem na jejich včasnou záchranu. In: S. Mareš a kol., *Geofyzikální metody v ochraně a tvorbě životního prostředí (Phare)*, Ostrava, 123–131.
- Meduna, P. 2002:* Výzkum zaniklého klášterního dvora Hrnččře, k. ú. Jenišův Újezd. In: P. Čech – Z. Smrž edd., *Sborník Drahomíru Kouteckému*, Most, 141–152.
- Pavlu, I. 2005:* Počátky antropogenní činnosti v Podoubraví. In: I. Pavlu ed., *Bylany Varia 3*, Praha, 55–92.
- Pleiner, R. 2005:* Hostivice – Palouky: protohistorická výroba železa. *Archeologické výzkumy ve středních Čechách* 9, 385–400.
- Profantová, N. 2002:* Výšinné sídliště v Přivorech, okr. Mělník, v raném středověku. In: *Vlastivědný sborník Mělnicka IV, Mělník*, 22–46.
- *2004:* Test excavation of a triple ditch system at the Přivory promontory site (distr. Mělník). In: M. Gojda ed. et al., *Ancient Landscape, Settlement Dynamics and Non-Destructive Archaeology. Czech research project 1997–2002*, Praha, 235–241.
- Rytíř, L. – Trefný, M. 2007:* Výzkum ohrazeného areálu v Ledčicích (okr. Mělník) v roce 2006. In: P. Křišťuf – L. Šmejda – P. Vařeka edd., *Opomíjená archeologie 2005–2006*, Plzeň, 38–45.
- Salač, V. 1998:* Zpráva o archeologickém výzkumu při stavbě vodovodu u Vliněvsí okr. Mělník v roce 1998. Archiv ARÚ AV ČR Praha, čj. 7623/98.
- Tite, M. S. – Mullins, C. 1971:* Enhancement of the magnetic susceptibility of soils on archaeological sites. *Archaeometry* 13. *The Bulletin of the Research Laboratory for Archaeology and the History of Art*, Oxford, 209–219.
- Turek, J. 1997:* Laténské pohřebiště v Tišicích, okr. Mělník. *Předběžná zpráva o výzkumu v roce 1996. Archeologie ve středních Čechách* 1, 237–262.
- Venclová, N. 2001:* Výroba a sídla v době laténské: projekt Loděnice. Praha.
- *2004:* The iron smelting area at Mšecké Žehrovice III. In: M. Gojda ed. et al., *Ancient Landscape, Settlement Dynamics and Non-Destructive Archaeology. Czech research project 1997–2002*, Praha, 325–334.
- Vernon, R. W. – McDonnell, J. G. – Schmidt, A. – Powell, A. – Godfrey, E. – Spence, B. 2003:* The geophysical assessment of the Myers Wood iron-working complex near Huddersfield, England: fiction (?) the fact. *Archaeologia Polona* 41. *Archaeological prospection – 5th International Conference on Archaeological Prospection, Cracow 10.–14. 9. 2003* (T. Herbich ed.), 282–285.
- Weston, D. 1996:* Soil Science and the Interpretation of Archaeological Sites: a soil Survey and Magnetic Susceptibility Analysis of Altofts „Henge“, Normanton, West Yorkshire. *Archaeological Prospection* 3, 39–50.

Detailed measurement of magnetic susceptibility in an open archaeological situation

The use of detailed magnetic susceptibility measurements using different types of instruments (in Bohemia mainly kappameters) represents another geophysical magnetometric method in archaeology that is not well applied. According to the standard use of magnetometers for a large area magnetometric survey, this magnetometric method could be applied to a more detailed scale of archaeological features, or a particular situation, especially during an archaeological excavation. As an additional field method, it could help archaeologists who have to work with open, visually unclear or complicated situations of various kinds. Particular measurements can distinguish the different magnetic properties of a variety of buried settlement and burned production feature remains, stony constructions, or changes in the stratigraphy of sunken features or archaeological layers. The simple and rapid use of a kappameter can also provide new information about type, orientation, dimensions, use or origin of the discovered features. With kappameters, we can also observe horizontal and vertical magnetic susceptibility changes within the fills of certain features. Sometimes, on-site results can provide information on the state of preservation of features, or contribute to a better interpretation of revealed situations and to greater efficiency in subsequent excavations. The enclosed examples from different, and mostly excavated, archaeological situations document the wide scale of possible efficient applications of in situ measurements of surface magnetic susceptibility (sunken features, their fills, fortifications, production areas and features, funeral features or other specific open situations). Cheap magnetic susceptibility measurements could probably be applied far more widely on open archaeological excavations than is currently the case.

English by *the author*, corr. *Robin Cassling*

MATERIALIA

Hodnocení shody odhadu pohlaví mezi dvěma badateli na souboru lidských kosterních pozůstatků z lokality Hulín 3

Anna Pankowská

Úvod

Odhad pohlaví z lidských kosterních pozůstatků tvoří podstatnou část antropologické analýzy. Nevhodné nebo neopatrné použití metod může vést ke špatné klasifikaci a následně chybné interpretaci nálezového kontextu, a to jak v rámci archeologie, tak v oblasti forenzní antropologie, paleodemografie nebo bioarcheologie.

V antropologii není příliš běžné hodnocení shody výsledků mezi dvěma badateli, jako je tomu v jiných oborech. Důvodem je značné množství kosterních pozůstatků a omezené množství antropologů, kteří jednoduše nemají čas na prověřování a testování metodologie odhadu pohlaví. Zásadním problémem je samotné hodnocení jedince, to, zda kostru hodnotíme jako muže či ženu, nebo jako kostru neurčitelnou. Pokud na kostře nejsou pohlavně specifické znaky, je lépe pohlaví kostry neodhadovat. Nepřítomnost diagnostických znaků na kostře může badatele svést k odhadu pohlaví podle robusticity a velikosti kostí, což je velmi nepřesné a mezipopulačně specifické. Pokud kostru přesto hodnotíme, zvyšuje se tím možnost interobservační chyby, a tím velice nespolehlivé interpretace celkového kontextu. Neshoda odhadu pohlaví mezi badateli se může projevit ve zcela odlišné rekonstrukci pohřebního ritu nebo sociální stratifikace zkoumané skupiny.

Cílem příspěvku je ohodnotit rozdíl v odhadu pohlaví mezi dvěma badateli na souboru lidských kosterních pozůstatků datovaných do starší doby bronzové. Oba badatelé se lišili v použití metod odhadu pohlaví. Srovnávané výsledky jejich odhadů byly získány v různém kontextu. Jeden badatel hodnotil kosterní pozůstatky při terénním výzkumu, druhý na laboratorně ošetřeném materiálu. Badatel, který hodnotil jedince již v terénu, odhadl pohlaví u 84 % souboru. Tím se lišil od badatele, který pohlaví odhadl pouze u 44 % laboratorně ošetřených koster. Otázkou je, zda hodnocení pohlaví v terénu, které přináší vyšší procento ohodnocených koster, je spolehlivé. Terénní situace sice nabízí vyšší počet diagnostických znaků, které ale hodnotíme pouze vizuálně, kost nezměříme, tudíž se blížíme k podobné situaci jako při hodnocení robusticity a velikosti kostí. Nežřídká se stává, že se terénní odhad pohlaví značně liší od odhadu v laboratoři, kde je kost ve vhodných podmínkách k tomu určených důkladně změřena a ohledána. Terénní antropolog by měl při exkavaci koster dokumentovat kostru a sbírat data týkající se postdepozicičních procesů s cílem rekonstrukce původního uložení těla a pohřebních okolností. Odhad základních demografických parametrů, jako jsou výška, věk a pohlaví, je třeba provádět až v laboratoři. Pokud je kostra špatně zachovalá a pohlaví je v terénu určeno tzv. „orientačně“, mělo by se ohodnotit jako neurčitelné.

V tomto článku nehodnotím kvalitu a správnost odhadu jednoho či druhého badatele, protože materiálem je archeologická série koster neznámého pohlaví. Netestuji zde ani použitelnost různých metod odhadu pohlaví. Chtěla bych poukázat na problematiku samotného přístupu k hodnocení pohlaví z kosterních pozůstatků, která může vést k neshodě mezi badateli.

Metody odhadu pohlaví

Metody odhadu pohlaví jsou do značné míry subjektivní, zvláště jedná-li se o odhad podle vizuálních (aspektivních) metod (*Walrath – Turner – Bruzek 2004*). Rozdíl se projevují při testování spolehlivosti dané metody v jiném souboru, než ve kterém byla vytvořena, nebo při srovnávání výsledků dvou badatelů (tzv. interobservační chyba). Při testování spolehlivosti metody jinými výzkum-

níky se přesnost metody často snižuje (Weaver 1980; Hunt 1990; Schutkowski 1993; Ridley 2000). Jiným důvodem může být variace stupně pohlavního dimorfizmu. Pokud badatelé používají odlišné metody, které se liší v míře subjektivity a ve výši přesnosti, může dojít k odlišnému odhadu pohlaví. Variace výsledků, interobservační chyba, je sledována v mnoha vědních oborech (Palmeirim 1998; Measey – Silva – Bernardo 2002; Madan 2003) a znamená rozdíl ve výsledku pozorování stejného jevu mezi dvěma a více pozorovateli. Mírou shody mezi badateli při odhadu pohlaví podle lebky se zabývali např. Walrath – Turner – Bruzek (2004). Hodnotili deset pohlavně dimorfních znaků, které užíli ve dvou metodách (Ferembach – Schwidetzky – Stloukal 1980; Buikstra – Ubelaker 1994). Interobservační chyba mezi dvěma badateli nebyla signifikantní, badatelé se však lišili v hodnocení některých znaků, kterým přiřadili různý stupeň pohlavnosti ve smyslu „maskulinity“ či „feminity“. Chybu, jak při užití metod aspektivních, tak metrických, častěji způsobí subjektivní přístup badatele.

Metoda určená k odhadu pohlaví musí být přesná a spolehlivá. Přesnost metody znamená procento správně klasifikovaných jedinců v referenčním souboru známého pohlaví, ve kterém byla samotná metoda vytvořena, a spolehlivost je mírou shody testu v jiném a nezávislém souboru koster známého pohlaví (Bruzek – Murail 2006). Konsensus doporučené hranice přesnosti neexistuje, někteří autoři ji vkládají na hranici 75 % (De Vito – Saunders 1990), jiní na hranici 95 % (Bruzek 2002). Vyšší hodnoty než 95 % pak odpovídají specifickým rysům dané populace či populačního vzorku (Bruzek 2002; Bruzek – Murail 2006). Pokud jde o kritérium přiřazení pohlaví neznámému případu, tak v případě pochyb a nejasností je lépe označit jedince za neurčitelného nebo uvést hodnotu pravděpodobnosti, s jakou náleží tomu, či onomu pohlaví. Je zřejmé, že vyšší hodnota pravděpodobnosti dává záruku vyšší spolehlivosti diagnózy. Praktické zkušenosti ukazují, že hladina 95 % může být považována za jistou ve smyslu platnosti biologických jevů. Snížení kritéria pod hodnotu 80 % není doporučováno.

Obecně se pro odhad somatického pohlaví používají morfoskopické a morfometrické metody. Morfoskopickými metodami zkoumáme pohlavně dimorfní znaky pomocí pozorování hmatem a zrakem a morfometrickými metodami odhadujeme pohlaví na základě měření. Nedostatkem morfoskopických metod je zejména jejich subjektivita, výhodou naopak použitelnost při nízké zachovalosti skeletu, což je velice častým jevem. U morfometrických metod je tomu naopak. Nelze je užívat při terénním výzkumu. Ale i při laboratorní analýze, kde dochází k častému poškození kosterního materiálu, je jejich aplikovatelnost omezena.

Projev biologické pohlavní příslušnosti mezi populacemi není identický, jednotlivé znaky určující pohlaví jsou mezi žijícími a minulými skupinami velice variabilní (např. Ari 2005; Bruzek – Murail 2006; Coqueugniot – Tilier – Bruzek 2000; King – Işcan – Loth 1998; Walrath – Turner – Bruzek 2004; MacLaughlin – Bruce 1990). Genetické a enviromentální faktory se podílejí různou měrou na variabilitě mezi populacemi (Coleman 1969). Morfologické znaky specifické pro dané pohlaví se mezi jedinci opačného pohlaví často překrývají, tj. mohou se ve stejné formě vyskytovat jak u ženy, tak u muže. Proto je k odhadu pohlavní diagnózy třeba užívat pohlavně dimorfních znaků, které se překrývají co nejméně. Nejvyšší překrytí, a tím nejnižší spolehlivost odhadu pohlaví bývá u hodnocení velikosti a robusticity kostí. Pokud stav zachovalosti kostry dovolí, je spolehlivějším indikátorem pro odhad pohlaví pánevní kost než lebka (např. Krogman – Işcan 1986; Bruzek – Murail 2006; Ari 2005).

Zkoumané lidské pozůstatky a použité metody

Archeologický výzkum při stavbě dálnice D1 v úseku 0135 odkryl v r. 2005 v lokalitě Hulín 3 „U potůčků“ lidské kosterní pozůstatky datované do starší doby bronzové (nitranská skupina). Prozkoumáno bylo celkem 98 hrobů, z nichž v 84 se pozůstatky dochovaly (Berkovec 2007). Pohlaví bylo odhadnuto pouze u dospělých jedinců, jichž bylo v souboru 70.

Soubor analyzovali nezávisle dva antropologové, kteří jsou označeni jako badatel „A“ a badatel „B“. Badatel A odhadoval pohlaví podle morfometrické metody, užívající rozměrů pánevní kosti

(Murail et al. 2005), aspektivních znaků na pánevní kosti (Bruzek 2002) a podle morfologie lebky (Ferembach – Schwidetzky – Stloukal 1980; Buikstra – Ubelaker 1994). Badatel B analyzoval kostry podle morfoskopických znaků na lebce, podle morfoskopických znaků na pánvi (Acsádi – Nemeskéri 1970; Ferembach – Schwidetzky – Stloukal 1980) a orientačně dle robusticity kostí (Berkovec 2007). Badatel A kostry hodnotil po laboratorním zpracování (umytí, rekonstrukce, hodnocení zachovalosti), badatel B analyzoval kostry na laboratorně nezpracovaných kosterních pozůstatcích, aby se minimalizovalo nebezpečí dalšího poškození (Berkovec 2007). Pohlaví u nedospělých jedinců neodhadoval ani jeden z badatelů. Tito jedinci patří do kategorie neurčitelných (n) společně s kostřami, u nichž nebylo možné odhadnout pohlaví z důvodu nízké zachovalosti nebo individuálně nízkého stupně rozvoje pohlavně dimorfních znaků, tzn. metodu bylo možné aplikovat, ale výsledky nebyly jednoznačné.

Zachovalost souboru je velice nízká. Podle kvantitativní metody Stojanowski – Seidemann – Doran (2002) je průměrná zachovalost 14,6 %, přičemž 25 koster bylo zachováno méně než z 5 %, jen 8 bylo zachováno z více než 50 % a ani jedna ze 100 %. Pro objektivní přístup byla na souboru dále hodnocena zachovalost pohlavních znaků hodnocených aspektivně. Sledovala jsem přítomnost několika znaků, které reprezentují pohlaví od nejspolehlivějšího k nejméně spolehlivému: 1) znaky kompletní pánve; 2) znaky sakro-iliakálního segmentu; 3) izolované znaky, jako jsou tvar *incisura ischiadica major*, konfigurace preaurikulární oblasti; 4) kompletní lebka (alespoň 5 znaků na lebce podle Buikstra – Ubelaker 1994). Dále jsem rozlišovala, podle kterých znaků badatelé pohlaví určovali (zřídka byla v laboratoři přítomná lebka společně s pánevní kostí), tudíž jsem odlišovala, kdy bylo pohlaví odhadnuto jen z pánve a kdy jen z lebky. Zaznamenány jsou také příčiny neurčení pohlaví: z důvodu buď nejasné diagnózy, nebo nízké zachovalosti.

Pro srovnání výsledků obou badatelů byl použit koeficient shody, tzv. Cohenovo Kappa. Cohenovo Kappa představuje shodu dvou hodnotitelů při zařazování objektů do kategorií. Pokud koeficient nabývá hodnoty 1, jedná se o naprostou shodu mezi dvěma pozorovateli. Pokud je výsledná hodnota 0, jedná se o počet shod, který odpovídá náhodné shodě obou pozorovatelů a Kappa není statisticky významná. Pokud je Kappa větší než 0, shoda je signifikantní. Negativní hodnoty se vyskytují tehdy, jestliže je shoda slabší než očekávaná shoda při zcela náhodné shodě obou pozorovatelů. Kappa má tedy oproti výpočtu shody z kontingenční tabulky výhodu, že dokáže znázornit shodu dvou odhadů, která vznikla náhodou. Výsledná hodnota Kappa byla interpretována podle Landis – Koch (1977).

Výsledky analýzy určení pohlaví mezi dvěma badateli a shoda jejich odhadů

1. Hodnocení zachovalosti pohlavních znaků

V tab. 1 je znázorněna zachovalost pohlavních znaků v souboru 70 dospělých jedinců po laboratorním zpracování. Celkový počet koster s těmito znaky je 32, u ostatních jedinců není ani jeden z těchto znaků přítomný.

Znak	počet
kompletní pánevní kost	6
znaky sakro-iliakálního segmentu	15
izolované znaky <i>incisura ischiadica major</i> a konfigurace preaurikulární oblasti	9
kompletní lebka	2
CELKEM	32

Tab. 1. Zachovalost pohlavně dimorfních znaků v rámci zkoumaného souboru.
Tab. 1. Preservation of sexual dimorphic signs within the scope of whole collection.

V tab. 2 jsou uvedeny počty znaků, podle kterých oba badatelé odhadovali pohlaví, a dále proč pohlaví v konkrétním případě neodhadli. Pánev zde byla sloučena ze všech tří výše uvedených seg-

Badatel	pánev	lebka	robusticita	nejasná diagnóza	nízká zachovalost	není záznam	CELKEM
A	29	2	0	2	37	0	70
B	28	12	15	1	11	3	70

Tab. 2. Odhad pohlaví podle zachovalosti a čitelnosti diagnostických znaků.

Tab. 2. Sex estimation according preservation and readability of sexual dimorphic traces.

Badatel	B			
A	n	F	M	Celkový součet
n	11	17	11	39
F	–	13	5	18
M	–	–	13	13
Celkový součet	11	30	29	70

Tab. 3. Absolutní četnost výsledků hodnocení dvou badatelů. Výsledky badatele A jsou uvedeny v řádcích a výsledky badatele B ve sloupcích. Tučně vyznačené hodnoty znamenají shodu odhadů. n – neurčené; F – pohlaví ženské; M – pohlaví mužské.

Tab. 3. Absolute frequency of assessment between two observers. Assessment of observer A is in the rows and assessment of observer B is in the column. Boldfaces mean agreement of sex estimation. n – indifferent; F – female; M – male.

Kappa	míra shody
< 0,00	slabá (<i>poor</i>)
0,01–0,20	mírná (<i>slight</i>)
0,21–0,40	přiměřená (<i>fair</i>)
0,41–0,60	průměrná (<i>moderate</i>)
0,61–0,80	značná (<i>substantial</i>)
0,81–1,00	perfektní (<i>perfect</i>)

Tab. 4. Vyjádření shody podle Landis – Koch (1977).

Tab. 4. Agreement according Landis – Koch (1977).

Badatel	B		
A	F	M	Celkový součet
F	13	5	18
M	–	13	13
Celkový součet	13	18	31

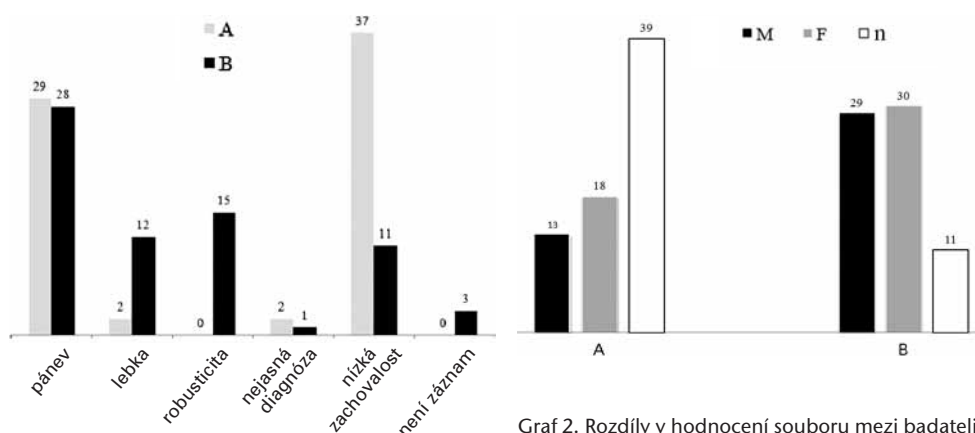
Tab. 5. Absolutní četnost výsledků odhadů dvou badatelů. Výsledky badatele A jsou uvedeny v řádcích a výsledky badatele B ve sloupcích. Tučně vyznačené hodnoty znamenají shodu odhadů. F – pohlaví ženské; M – pohlaví mužské.

Tab. 5. Absolute frequency of sex estimation between two observers. Assessment of observer A is in the rows and assessment of observer B is in the column. Boldfaces mean agreement of sex estimation. F – female; M – male.

Hodnocení	Kappa	SD	95% interval spolehlivosti
celkové hodnocení souboru	0,337	0,161	0,390–0,671
odhad F nebo M	0,686	0,122	0,446–0,925

Tab. 6. Souhrn výsledků Kappa. – Tab. 6. Summary of coefficient Kappa.

mentů z *tab. 1*. Nejvíce odhadů u obou badatelů bylo na základě pánevní kosti, u badatele B se na druhém místě objevuje robusticita a u badatele A lebka. Kostry, které byly označeny za neurčené, buď neměly zachovalé pohlavně reprezentativní znaky, nebo u nich nebyla jasná diagnóza. U třech koster chybí terénní záznam. V *grafu 1* jsou znázorněny jednotlivé kategorie, podle nichž bylo, či nebylo pohlaví odhadnuto.

Graf 1. Odhad pohlaví podle zachovalosti a čitelnosti diagnostických znaků.

Graph. 1. Sex estimation according to preservation and readability of sexual dimorphic traces.

Graf 2. Rozdíly v hodnocení souboru mezi badateli. n – neurčené; F – pohlaví ženské; M – pohlaví mužské; A – badatel; B – badatel.

Graph. 2. Differences between two observers. n – indifferent; F – female; M – male; A – observer; B – observer.

2. F, M versus neurčitelný

Tab. 3 ukazuje celkové hodnocení souboru dvěma badateli. Z počtu 70 koster hodnotil badatel A pohlaví u 31 jedinců a badatel B u 59 kosterních pozůstatků. Badatel B hodnotil celkem o 28 koster více než badatel A. Badatelé společně neodhadovali pohlaví u 11 jedinců a společně odhadovali u 31 jedinců (graf 2).

Badatelé se shodli v 37 případech z celkového počtu 70 koster. Podle Cohenovo Kappa je shoda 0,337, což je shoda průměrná (tab. 2, 5).

3. Odhad pohlaví (F versus M)

Tab. 5 znázorňuje absolutní četnosti odhadů pohlaví (F a M). Z počtu 70 jedinců zbylo pro hodnocení shody odhadu pohlaví pouze 31 jedinců (všichni neurčitelní jedinci byli vyřazeni), tento počet jedinců hodnotil badatel A. Badatel A odhadl 18 jedinců jako ženu a 13 jako muže. Badatel B odhadl 13 jedinců jako ženu a 18 jako muže (z 31 společně odhadovaných koster).

Badatelé se shodli v 26 případech z počtu 31 koster. To odpovídá podle Cohenovo Kappa shodě 0,686, což je shoda značná (tab. 3). V tab. 6 je uveden souhrn shody podle Cohenovo Kappa.

4. Souhrn

Badatelé se mezi sebou lišili zejména v hodnocení či nehodnocení exemplářů ze souboru. Badatel A hodnotil celkem 31 koster a badatel B 59 koster. Společně neodhadovali pohlaví u 11 jedinců a společně odhadovali pohlaví u 31 koster. Shodli se v hodnocení u 37 jedinců, což je podle Cohenovo Kappa shoda průměrná. Z 31 koster se shodli ve 26 případech v samotném odhadu pohlaví, což je podle Cohenovo Kappa shoda značná.

Diskuse

Shoda v hodnocení souboru je průměrná a shoda v odhadu pohlaví (M, nebo F) je značná. Tato shoda mezi dvěma badateli nevznikla náhodou ($K > 0$). Z výsledků vyplývá několik možností, proč se dva antropologové neshodli zejména v samotném hodnocení či nehodnocení kostry, resp. zda se

vůbec rozhodli na kostře odhadovat pohlaví. Badatel A odhadl pohlaví u 31 koster a badatel B u 59. Vysvětlením může být, že badatel B byl přítomen při exkavaci koster, které byly velice špatně zachovalé, a *in situ* bylo možné pohlaví odhadnout (Berkovec 2007). Po manipulaci s kostrami již nebylo možné rekonstruovat znaky, a pohlaví nebylo možné odhadnout. Badatel A neodhadl pohlaví z důvodu nízké zachovalosti u 37 koster, což je o 26 jedinců méně než u badatele B. U dvou jedinců badatel A neodhadl pohlaví z důvodu nejasné diagnózy. Problémem přesto zůstává, zda je odhad pohlaví přímo v terénu spolehlivý a zda antropolog své závěry neaproximuje s odhadem pohlaví podle uložení těla. Dalším možným vysvětlením, proč badatel B odhadl o 28 koster více, je to, že odhadoval pohlaví podle robusticity kostí (Berkovec 2007), což badatel A neodhadoval. Ten hodnotil pohlaví pouze u koster, které měly zachovalé znaky vhodné pro odhad pohlaví (pánevní kost, znaky sakro-iliakálního segmentu, izolované znaky *incisura ischiadica major* a konfigurace preaurikulární oblasti nebo kompletní lebku). Badatel A měl tyto znaky k dispozici ve 32 případech, badatel B, který byl přítomen při terénním výzkumu, měl takových znaků 40. Během laboratorního zpracování dochází k redukci množství kostí, a znaky nelze spolehlivě rekonstruovat.

Shoda v samotném odhadu pohlaví u 31 koster byla podle Landis – Koch (1977) značná. Neshoda byla zejména v poměru mužů a žen v souboru. U badatele A převažovaly ženy nad muži, u B to bylo opačně. Rozdíl v odhadu je např. u hrobů 1 a 2, kdy badatel A odhadoval pohlaví podle morfologie pánevní kosti a obě kostry odhadl jako ženské, badatel B u H1 odhadl pohlaví podle vyvinutého *arcus superciliaris*, svalového reliéfu a morfologie pánve, u H2 odhadl pohlaví podle výrazného svalového reliéfu. Další neshoda byla u jedince z H42: badatel A odhadl kostru podle morfologie *incisura ischiadica major* jako ženské, zatímco badatel B označil pánevní kost za neurčitelnou, ale *processus mastoideus* za mužský, celkově kostru odhadl jako mužskou. U H88 badatel B popisuje lebku jako gracilní, ženskou, a pánevní kost jako jednoznačně mužskou, celkově se přiklání k mužskému pohlaví. Badatel A tuto kostru hodnotil podle pánevní kosti jako ženskou.

Závěr

Podle výsledků srovnání je výrazný rozdíl v tom, zda se badatel rozhodl kostru hodnotit, nebo nehodnotit. Hodnocení zastoupení mužů a žen v souboru se liší v poměru: podle badatele A se v souboru nachází více žen než mužů, podle badatele B je to naopak. Zaznamenaný rozdíl v odhadu pohlaví způsobila zejména odlišná metodologie, přístup k hodnocení pohlaví a užití různých metod. Důvodem je různý kontext sběru dat. Badatel A získal data k analýze v laboratoři, kde často dochází k mírnému poškození a redukci pozůstatků. Badatel B hodnotil kostry v terénu a ohodnotil o 28 koster více než badatel B. V terénní situaci je více zachovalých pánevních kostí a při exkavaci dochází často k jejich poškození, proto badatel B odhadoval pohlaví již v terénu. Ovšem většina spolehlivých metod odhadu pohlaví z pánevních kostí vychází z předpokladu uchopení kosti a její podrobné měření. I přesto, že máme k dispozici kompletní pánevní kost, naměřené hodnoty mohou vydat neurčitý výsledek (<95 %), proto je dobré odhadnout pohlaví pomocí pravděpodobnosti. K takovému výsledku se však v terénu nikdy nemůžeme dobrat. Přikláním se k vyšší spolehlivosti hodnocení pohlaví v laboratoři. Sice zde dojde vlivem manipulace k redukci diagnostických znaků a pohlaví odhadneme u méně jedinců než v terénu. V závěru se však interpretace opírají pouze o ty případy, kdy bylo pohlaví skutečně určeno. Předmětem terénní antropologie by neměl být odhad pohlaví, ale sběr dat k rekonstrukci tafonomických procesů.

Za pomoc a konzultace při psaní článku děkuji doc. Jaroslavu Brůžkovi z Laboratoire d'Anthropologie na univerzitě v Bordeaux a Patriku Galetovi z Oddělení biologické antropologie na Západočeské univerzitě v Plzni.

Prameny a literatura

- Ari, I. 2005: Morphometry of the greater static notch on remains of male Byzantine skeletons from Nicea. *European Journal of Anatomy* 9, 161–165.
- Acsádi, G. – Nemeskéri, J. 1970: History of human life span and mortality. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Berkovec, T. 2007: Hulín 3, U potůčků. Náleznová zpráva č.j. AC – 205/07 v archivu AC Olomouc (AÚ AV ČR Brno: čj. 2619/07).
- Bruzek, J. 2002: A Method for Visual Determination of Sex Using the Human Hip Bone. *American Journal of Physical Anthropology* 117, 157–168.
- Bruzek, J. – Murail, P. 2006: Methodology and Reliability of Sex Determination From the Skeleton. In: *Forensic Anthropology and Medicine. Complementary Sciences From Recovery to Cause of Death*, Humana Press, 225–240.
- Buikstra, J. E. – Ubelaker, D. H. 1994: Documentation of sex differences and age changes in adults. In: J. E. Buikstra – D. H. Ubelaker eds., *Standards for data collection from human skeletal remains*, Arkansas: Arkansas Archeological Survey, 15–21.
- Coleman, W. H. 1969: Sex differences in the growth of the human bony pelvis. *American Journal of Physical Anthropology* 31, 125–151.
- Coqueugniot, H. – Tillier, A. – Bruzek, J. 2000: Mandibular Ramus Posterior Flexure: A Sex Indicator in Homo sapiens Fossil Hominids?. *International Journal of Osteoarchaeology* 10, 426–431.
- De Vito, C. – Saunders, S. R. 1990: A discriminant function analysis of deciduous teeth to determine sex. *Journal of Forensic Science* 35, 845–858.
- Ferembach, D. – Schwidetzky, I. – Stloukal, M. 1980: Recommendation for age and sex diagnoses of skeletons. *Journal of Human Evolution* 9, 517–549.
- Hunt, D. R. 1990: Sex Determination in Subadult Ilia: An Indirect Test of Weaver's Nonmetric Sexing Method. *Journal of Forensic Science* 35, 881–885.
- King, Ch. A. – Işcan, Y. – Loth, S. 1998: Metric and Comparative Analysis of Sexual Dimorphism in the Thai Femur. *Journal of Forensic Science* 43, 954–958.
- Krogman, W. M. – Işcan, M. Y. 1986: *The Human Skeleton in Forensic Medicine*. Illinois: Charles C. Thomas.
- Landis, J. R. – Koch, G. 1977: The measurement of Observer Agreement for Categorical Data. *Biometric* 33, 159–174.
- MacLaughlin, S. M. – Bruce, M. F. 1990: The accuracy of sex determination using morphological traits of the human pelvis. *Journal of Forensic Science* 39, 1047–1056.
- Madan, S. S. 2003: Interobserver Error in Interpretation of the Radiographs for Degeneration of the Lumbar Spine. *The Iowa Orthopaedic Journal* 23, 51–56.
- Measey, G. J. – Silva, J. B. – Di-Bernarado, M. 2002: Testing for Repeatability in Measurements of Length and Mass in *Chthonerpeton indistinctum* (Amphibia: Gymnophiona), Including a Novel Method of Calculating Total Length of Live Caecilians. *Herpetological Review* 33.
- Murail, P. – Bruzek, J. – Houët, F. – Cunha, E. 2005: A tool for probabilistic sex diagnosis using worldwide variability in hip-bone measurements. *Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris* 17, 167–176.
- Palmeirim, J. M. 1998: Analysis of skull measurements and measurers: Can we use data obtained by variol observers?. *Journal of Mammalogy* 79, 1021–1028.
- Ridley, J. 2000: Sex estimation of fetal and infant remains based on metric and morphognostic analyses. Knoxville: University of Tennessee.
- Schutkowski, H. 1993: Sex Determination of Infant and Juvenile Skeletons: I. Morphognostic Features. *American Journal of Physical Anthropology* 90, 199–205.
- Stojanowski, Ch. M. – Seidemann, R. M. – Doran, G. H. 2002: Differential Skeletal Preservation at Windover Pond: Causes and Consequences. *American Journal of Physical Anthropology* 119, 15–26.
- Walrath, D. E. – Turner, P. – Bruzek, J. 2004: Reliability Test of the Visual Assessment of Cranial Traits for Sex Determination. *American Journal of Physical Anthropology* 125, 132–137.
- Weaver, D. S. 1980: Sex Differences in the Ilia of Known Sex and Age Sample of Fetal and Infant Skeletons. *American Journal of Physical Anthropology* 52, 191–195.

Evaluation of the degree of agreement in sex estimations by two observers of the collection of skeletons from the archaeological site "Hulín 3"

Sex estimation from human skeletons is a key element in any anthropological study. Two or more observers can disagree in their final estimation. This inter-observer error can be the result of the use of different methodology. The aim of this study is to evaluate the degree of agreement in the sex estimations by two observers who investigated a collection of 70 skeletons, and to show what effect using different methodology can have on the degree of agreement between observers. Cohen's Kappa was used to calculate two agreements: 1) agreement in the assessment of a skeleton, if the observer decides to estimate its sex or not to; 2) agreement in the estimation of whether the skeleton is female or male. In the first case, according to *Landis – Koch (1977)*, there was fair agreement at 0.337. And in the second, the agreement was substantial at 0.686. The main difference is in the assessment of the sex estimation, if the observer decides to estimate the sex. This result is caused by the use of different methodology.

English by *the author*, corr. by *Robin Cassling*

ANNA PANKOWSKÁ, Archeologické centrum Olomouc, Břít. Wolfů 16, CZ-779 00 Olomouc
annapankowska@gmail.com

Vzpomínky na minulost české archeologie I. Neviditelná kolej jako prostředek hledání nových cest

Zdeněk Smetánka

1. Vzdálená minulost – první „neviditelná“ kolej

1.1. Předpoklady proměny vědeckého poznávání

Název *Invisible College*, neviditelná kolej, v literatuře někdy jen „IC“ nebo „NK“, označující společenství badatelů praktikujících vzájemnou neformální výměnu názorů, nevytvořili současní pracovníci některé ze specializací „vědy o vědě“. Je produktem přirozené potřeby a snahy o rozvoj vědeckého poznání v západoevropské kultuře kolem poloviny 17. století. Souvisí se zásadní změnou *epistémé* v oblasti přírodních věd, spočívající v postupném odklonu od spekulací různého typu a k prosazování realistické deskripce pozorovaného, především však v obratu k experimentu. Místem zrození tohoto názvu je Anglie, země proslulých univerzitních kolejí jako míst výuky, a to v časech, kdy prvotnímu rostoucímu zájmu o vědecké poznání neodpovídaly tehdejší komunikační prostředky. Formující se vědě té doby se nedostávalo především v rozumné periodicitě vycházejících vědeckých časopisů a pro vzájemné informování rozptýleně žijících zájemců o vědecké poznání zbývalo tenkrát vydat soukromě nějaký tištěný produkt, třeba knihu, což může být v těch časech pro jednotlivce nákladné, a hlavně pro všechny, pro autora i ostatní badatele, informačně zdoluhavé až těžkopádné. Nezbylo než psát individuálně dopisy rychleji informující o nových poznatcích. To obojí, kniha nebo dopis, ovšem neumožňovalo tolik potřebnou, všeobecně dostupnou, pohotově přímou výměnu názorů a zkušeností. Pravidelné shromažďování rozptýlených badatelů, opakující se v předem známém časovém intervalu a na stále stejném místě k přednáškám a rozpravám, tedy něco jako vědecká společnost nebo klub, teprve jen pozvolna zapouštělo kořeny. Také shromažďování peněžních příspěvků a darů pro tisk výsledků jednání a vydávání časopisů, akt, transakcí, zkrátka různých společných tiskovin, jež patří všem a zároveň nikomu, nebylo možno uskutečňovat bez pevnější organizace – a tedy i bez královského svolení. Těžko to bylo možné realizovat v časech vnitřního neklidu, jaký provázel v Anglii počátky dynastie Stuartovců od samého jejího nástupu v r. 1603, především však v době občanských válek za vlády nakonec popraveného Karla I. (1625–1649). Lepší to jistě nebylo ani v době cromwellovského vojenského „protektorování“. O mnoho příznivější situace nenastala asi ani hned po konci této zmatečné periody v počátcích restaurace Stuartovců v osobě Karla II. po r. 1660. Potřeba „nového poznání“ se však postupně stávala v tehdejším kulturním a společenském klimatu natolik silná a zřetelná, že první neoficiální extenzivní pokusy o různá setkání se uskutečňovaly již ve 40. letech, pravidelněji zcela jistě koncem 50. let 17. století.

Ti, kteří cítili potřebu hledat nové cesty poznání, měli již k dispozici starší vzory vskutku významné vědecké práce a dostatek podnětů k přemýšlení o procesu a podmínkách vědeckého poznávání. Namátkou lze připomenout několik předchůdců, třeba Galilea Galilei (1564–1642), Johanna Keplera (1571–1630), nebo anglického lékaře, objevitele krevního oběhu, Williama Harweye (1579–1657). Historici vědy také připomínají, že v době, kdy nastával obecnější zlom ve způsobu vědeckého myšlení a badatelského konání, byla již také sestrojena řada přístrojů potřebných pro takovou práci, jako třeba dalekohled nebo mikroskop, a zdokonalovaly se přístroje měřící přesněji různé fyzikální parametry, např. čas a hmotnost.¹ Jak výstižně naznačil shodně s mnoha dalšími historiky vědy Lois N. Magner, pro všechny, kteří podlehli kouzlu hledání nových poznatků, byly tehdy myšlenkovými průvodci a inspirací hlavně dvě filosoficky orientované osobnosti, obě svým způsobem myšlenkově protipóly, s jakými se ve vědě vytrvale střetáváme dodnes.²

¹ Stručný výstižný přehled přelomu ve vědeckém myšlení v souvislosti s „Invisible College“ viz Lois N. Magner, *A history of the life sciences*, New York 1994, zvl. s. 131–144.

Anglickému prostředí byl přirozeně bližší Francis Bacon Verulámský (1561–1626). Byl spíše filosoficky, nikoliv prakticky působící zastánce poznávání přírody, sám neexperimentoval. Ve svých teoretických úvahách upřednostňoval *indukční metodu*, tedy hlavně pečlivý sběr jednotlivých faktů, ale tenkrát již věděl, že jejich pouhé shromažďování (ještě samo o sobě celkem nedávno v archeologii občas významně preferované) nestačí, že je třeba také klást otázky, vylučovat výmysly a předpoklady, které se zkoumanou otázkou průkazně nesouvisejí, a věnovat pozornost i faktům odporujícím. Podle interpretace L. N. Magnera tak F. Bacon dospěl až do samé blízkosti o mnoho později vytvořené teorie Karla R. Poppera (1902–1994) o nedostatečnosti pouhé *verifikace* hypotéz a různých interpretací, ale o nezbytnosti jejich *falsifikace*, tj. o jejich usvědčování z nesprávnosti, tedy vlastně o vytrvalém vyhledávání a hodnocení odporujících fakt. Klasické deduktivní myšlení, především matematika, však Bacona nezajímalo. Uvědomoval si spíše praktické důsledky nového poznání. Poznávání přírody a vliv přírodní filosofie na řemesla chápal jako pozitivní prvek, který povede k vynalézání užitečných věcí, a napomůže trvalému zlepšování života lidí. S důrazem na činnost a ocenění významu řemesel se asi ne náhodou setkáváme i v úvahách V. G. Childea, vzešlých patrně ze stejné dlouhodobě sdílené kulturní tradice, přítomné v zemi, kde V. G. Childe prožil svoji odbornou archeologickou dráhu. Explicitně to Childe vyjádřil v krátké „Poznámce k magii, vědě a náboženství“ slovy: „Je zcela jasné, že věda nevyšla a ani nemohla přímo vyjít z magie nebo náboženství. Ukázali jsme podrobně, že vznikla z praktických řemesel a z počátku se s nimi ztotožňovala.“ Rozumím tak jeho i jinde vysloveným podobným myšlenkám, z nichž vyplývá, že řemeslník, který slil první kapku mědi, byl vědě blíže než třeba šaman téže pravěké komunity.³

Druhým průvodcem hledajících novou podobu vědeckého poznání, považovaným za jednoho z nejvýznamnějších přispěvatelů ke změně paradigmatu vědy v první polovině 17. stol., byl René Descartes (1596–1650), autor „Discours de la méthode“ z r. 1637.⁴ Na rozdíl od Francise Bacona byl *deduktivist*, jak to zřetelně odpovídalo jeho matematickému zájmu. Matematika byla jen jedna z více oblastí vědeckého poznávání, do nichž vstupoval a které poměřoval svými čtyřmi zásadami správného metodického přístupu k myšlení a vědecké práci. Totéž ovšem požadoval činit i se dvěma dalšími oblastmi stojícími mimo přírodní vědy, totiž s problémy morálky a úvahami o Bohu a duši. I on si uvědomoval příznivé praktické důsledky vědeckého poznání, ale zkušenostní praxe při tom pro něj měla sekundární význam. L. N. Magnier uvádí, že Descartes rovněž věděl o významu experimentu, ale přisuzoval mu spíše ilustrativní význam pro ideje odvozené z primárních principů, případně jej oceňoval jako „pomoc při rozhodování, kdy závěry vyvozené z intuitivních dedukcí byly dvojaké.“⁵

1.2. Dověření proměny

Na přelomu 50. a 60. let 17. stol. byla v Anglii doba zralá k prosazení nových způsobů vědeckého bádání i nové formy jeho organizace. Neměl, ani nemohl to být nějaký utopický Baconův „Šalamounův dům“ s osvícenou panovnickou podporou vědy, ale něco mnohem skromnějšího, nezávislejšího, a zdá se, že i průbojnějšího než tehdejší univerzity jako celek. Nebyl to tehdy ani dvůr, ani oficiálně některá z univerzit, kdo převzal iniciativu.⁶ V tomto již zrajícím čase to byla jedna ze zatím spíše volných skupinek přitahovaných k vědeckému poznání, setkávající se neformálně zprvu v Oxfordu a později především v londýnské Gresham College. V závěru r. 1660 se rozhodla již pravidelně se zde

² Stále je užitečná publikace František Drtina, Úvod do filosofie. Myšlenkový vývoj evropského lidstva 2, Praha 1948, zvl. s. 141–151, 164–188. V širším kontextu Thomas S. Kuhn, Struktura vědeckých revolucí, Praha 1997.

³ V. Gordon Childe, Člověk svým tvůrcem (Man makes himself), Praha 1949, s. 88; též, The Prehistory of European Society, Harmondsworth 1958, s. 9.

⁴ René Descartes, Rozprava o metodě, Praha 1992.

⁵ Lois N. Magnier, op. cit. v pozn. 1, s. 138.

⁶ Podrobněji Francis R. Johnson, Gresham College: Precursor of the Royal Society, Journal of the History of Ideas 1, 1940, s. 413–438.

scházející skupina zájemců požádat krále Karla II. o svolení založit společnost nazvanou „College for the Promoting of Physico Mathematical Experimental Learning“. Karel II. v prvních měsících své ještě patrně vnitřně nestabilní vlády s povolením dost dlouho otálel, než vydal v polovině r. 1662 souhlas se založením Royal Society of London for Promoting of Natural Knowledge.⁷

Je celkem jedno, kdy a kdo z účastníků schůzek v čase zrání a očekávání před r. 1660 jako první vyslovil název „Invisible College“. Obecně je přijímáno, že to byl fyzik a chemik Robert Boyle (1627–1621), který pojem „Invisible College“, tehdy spíše jen příležitostný název, měl pravděpodobně vyslovit poprvé již kolem r. 1645. Jisto však je, že na ustavující schůzce 28. 11. 1660 v londýnské Gresham College se dvanáct mužů, označovaných později jako „Founders Fellows“, rozhodlo a fakticky ustavilo nejstarší a dosud do současnosti *kontinuálně* trvajícím a zároveň jednu z nejprestižnějších vědeckých společností. Stalo se tak po přednášce Christophera Wrena (1632–1723), matematika, astronoma a architekta londýnské St. Paul's Cathedral. Od toho okamžiku je r. 1660, bez ohledu na královské váhání, na následné změny v názvu společnosti a na opožděné svolení, uznáván za rok zakladatelský, a tím i za jistý konvenční mezník pro zřetelný společenský nástup „nové vědy“. Royal Society má ovšem ve skutečnosti ještě hlubší kořeny, neboť je přirozenou pokračovatelkou neformální, oné starší „Invisible College“ a jejích setkávání.

Prohlížíme-li seznam domácích i zahraničních členů⁸ za ta tři a půl století nepřetržité existence Royal Society, nemůžeme jinak než konstatovat, že se probíráme sloupci s mnoha jmény označovanými někdy jako „indexová badatelé“, o nichž většinou nechybí zmínka v rejstříku žádné slušné učebnice mnoha vědních oborů a specializací. Ostatně některé z těch starších badatelů a objevitelů si pamatujeme i z našich gymnasiálních let, neboť jsou po nich, nebo byly jimi pojmenovány teorie, zákony, metody zkoumání, různé měrné jednotky; od počátku existence Nobelových cen je to kromě jiného také zčásti klub nobelovských laureátů. Z našeho prostředí jsem v seznamu našel čtyři osobnosti: Augusta Kekulé ze Stradonic (1829–1896), který přispěl k tvorbě vzorců organické chemie, biologa Jana Evangelistu Purkyně (1787–1869), fyzikálního chemika Jaroslava Heyrovského (1890–1967), a konečně do této souvislosti patří i v době počínajícího nacistického ohrožení přes Rakousko do USA emigrující, v našem prostředí dlouho zapomínaný německý Brňan Kurt Gödel (1906–1978),⁹ geniální matematický logik, který potom působil až do konce svého života v Princetonu, blízce zde spřátelen rovněž se členem Royal Society, Albertem Einsteinem. Společnost ovšem, zejména ve svých počátcích, přijala do svých řad i pro experimenty nadšené amatérské podporovatele, schopné pomoci s ekonomickou i společenskou stránkou prosazování experimentů, jako byl třeba pisár ministerstva financí a vyšší úředník admirality Samuel Pepys (1632–1703), jehož portrétní skicu – jako zaujatého muzikanta, rovněž amatérského – podle jeho deníku nevytvořil nikdo menší než Romain Rolland.¹⁰ V letech 1684–1686 byl Samuel Pepys dokonce poctěn volbou za presidenta Royal Society.

Může se samozřejmě vyskytnout otázka, jak vlastně se to všechno zde týká i archeologie. Vedle prostého obdivu k minulému myšlenkovému pohybu vědy, jako prostředku poznávání, jehož je archeologie součástí, a proto respektu k vynikající vědecké společnosti, i když v ní není a sotva kdy bude členem archeolog (zatím pouze jediný z badatelů a myslitelů pracujících až na pomezí přírodních a sociálních věd, který do ní zatím pronikl, byl etolog Konrad Lorenz /1903–1989/), je tomu tak

⁷ Původně navrhovaný název byl pozměněn listinou udělující královské svolení a záštitu až 15. 7. 1662, a s nimi i nové obecnější jméno The Royal Society of London for Promoting Natural Knowledge; viz pozn. 1. a 6. Pro praktické použití se ustálil zkrácený, dnes běžně užívaný název.

⁸ Úplný seznam členů a množství dalších informací historického charakteru o Royal Society of London lze nalézt na internetových stránkách této společnosti, včetně náhledu do elementárních osobních dat.

⁹ Petr Hájek, Kurt Gödel a Gerhard Gentzen (28. 4. 1906 – 14. 1. 1977) (24. 11. 1909 – 4. 8. 1945), Dva významní matematické logikové poloviny 20. století. In: Ivan Hlaváček – Jiřina Jedináková edd., Učenci očima kolegů, žáků a následovníků, Praha 2007, s. 57–63.

¹⁰ Romain Rolland, Hudebníková cesta do minulosti. Hudební život anglického diletanta za Karla II. (Dle deníku Pepysova), Praha 1946, s. 22–41.

rovněž proto, že archeologie, která zachází s prameny majícími řadu fyzikálních, ale i biologických parametrů, vděčí a bude vděčit mnohým z těchto lidí za rozšíření a zpřesnění pohledů na své prameny a jejich výpověď. Za připomenutí v této souvislosti pravděpodobně stojí i to, že badatelské úsilí pozdějších dědiců „neviditelné koleje“, členů Royal Society, se již stalo součástí naší metodiky. Jen opět zcela namátkou: některé koeficienty podobnosti a rozdílu, např. G. U. Yula a A. N. Kolmogorova vstoupily do naší práce již v 60. letech minulého století,¹¹ problémů neolitizace se nepřímo dotkla práce agrobotanika a genetika N. I. Vavilova, a třeba molekula DNA a její „double helix“ F. H. C. Cricka a J. D. Watsona, ležící v samých základech archeogenetických studií, nás bude ještě velmi dlouho doprovázet.

Pojem „Invisible College“ už od doby počátku Royal Society nezmizel ze světa, jen povědomí o něm ustoupilo do užšího okruhu badatelů. O vzkříšení k jeho nové širší konjunktuře se postarala v r. 1972 Diana Crane jeho uvedením jako názvu své sociologické publikace¹² o difuzi znalostí ve vědeckých komunitách. V současnosti se z názvu „Invisible College“ stal třeba reklamní slogan pro školu vyučující své studenty dálkově po internetu, nebo je součástí inzerce prodeje knih v internetovém košíku. Zde v tomto eseji ovšem zůstaneme výhradně v historicky daném intervalu významového pole sahajícího od snad Boyleova původního významu po nádhernou metaforu označující speciální sociologické téma, rozvíjené Dianou Crane. A ani o milimetr dále.

2. Hledání „neviditelných kolejí“ doby minulé i blízké

2.1. Možnosti poznání – prameny

„Neviditelné koleje“ ve větší či menší míře byly, jsou i dnes, ve věku globální „elektronické“ komunikace, a pravděpodobně i nadále budou součástí fungování vědy ve společnosti. Mohou proto být i v budoucnosti předmětem zájmu sociologů a historiků různých věd, tedy i historiků archeologie. Vzhledem k rychlým zásadním proměnám komunikačních technologií je však studium neformálních uskupení již nyní neobyčejně složité a bude nejspíš pro historika kterékoliv vědy čím dál obtížnější.

První obtíž vyplývá ze skutečnosti, že takováto neformální seskupení mohou mít volnější, někdy až neurčitou, těžko zachytitelnou a popsatelnou personální strukturu. Příslušnost k nim a spolupráce v nich může také být pro jednotlivé „členy“ skupiny někdy jen krátkodobou, pouze okamžitým tematickým souzněním podmíněnou epizodou, jindy naopak celoživotním posláním s trvalými osobními vazbami. Trvanlivost a podoba „členských“ sítí může být velmi proměnlivá, ale zároveň tato proměnlivost může být někdy jen zdánlivá, neboť může být též více než u jiných témat klamným výsledkem deformace dané různým stavem zachovalosti a dostupnosti rozdílných forem pramenné základny. Správná čitelnost a reálná podoba takových sítí neformálních kontaktů, zjištěná a obecněji vztahená staticky k určitému konkrétnímu historickému okamžiku, může tedy být někdy jen velmi malá. Chování a sama existence takové sítě má, nebo může mít charakter proměnlivého procesu, a to vždy v určitém časovém intervalu o velmi různém rozpětí a kolísající intenzitě.

Druhá obtíž, která v novější době historikovi „vědy nedávné a blízké minulosti“ značně komplikuje jeho badatelské úsilí, je vytrvalý, někdy víceméně plynule vyrovnaný, jindy však bouřlivě se ve vlnách rozvíjející, až exponenciální, těžko přehledný nárůst počtu badatelů, a přirozeně i publikací k některým tématům. Předpokládá se, že je to problém zvládnutelný současnými technickými dokumentačními prostředky a zdokonalujícími se analytickými nástroji. To jistě. Nevím ovšem, že by dosud někdo zaměřený na historii archeologie tento předpoklad odpovídajícím analytickým

¹¹ Z našeho prostředí: Yulovy koeficienty shody byly v 1. pol. 60. let zkoušeny při hodnocení presence typů lineární výzdoby v obsahu různých jam v Bylanech u Kutné Hory. Jednoduchý Kolmogorov–Smirnovův test pro statistickou shodu/rozdílnost dvou souborů měřitelných znaků náleží k výhodnějším pro archeologické potřeby dosud. Objevil se po r. 1970 v jednoduchém, spíše pedagogicky zvoleném příkladu: Zdeněk Smetánka, Kolmogorov–Smirnovův test pro dva výběry. In: Jan Bouzek – Miroslav Buchvaldek, *Nové archeologické metody I. Třídění materiálů*, Praha 1971, s. 140–145.

¹² Diana Crane, *Invisible Colleges. Diffusion of Knowledge in Scientific Communities*, Chicago 1972.

způsobem dokázal proměnit v reálné výsledky. Rozhodně, pokud vím, zatím nikdo ve středoevropském prostoru.

A konečně je tu *třetí obtíž*, těžko překonatelná, překážka patrně z nejuzávažnějších. Neformální vědecké a zároveň svým charakterem v podstatě přátelské sítě nevytvářejí zpravidla dostatek klasických formálních administrativních dokumentů, jaké obvykle doprovázejí činnost veřejných, řádně řízených vědeckých institucí. A to ani když se někdo z badatelů může při své neformální aktivitě opírat též o badatelskou instituci. Tehdy stopy po neviditelné koleji, které projdou v jakékoliv podobě administrativou instituce, mohou být ponořeny do mlhy běžných administrativních úkonů a dokumentů. Ostatně, jak ještě připomeneme, mnohdy se jako běžná spisová makulatura v obvyklých i neobvyklých lhůtách dostanou do balíků určených ke skartaci.

Co tedy využitelného zbývá pro současného historika vědy ve věku dnes vteřinově rychlé komunikace? Jsou to snad stručné, aktuálně sice někdy důležité, ale dále (zdnalivě) již nepotřebné krátké zprávy a *rychlá sdělení po internetu*, tak snadno zapadající do elektronických odpadových košů? Přispějí podstatně (většinou poněkud opožděně) k badatelskému úsilí klasické *memoáry a autobiografie*, o nichž již Josef Jungmann soudil, že to jsou někdy menším, jindy „větším dílem jenom poloviční obrazy, nebo když celé, jsou pravda a básně smyšlené“¹³ Jsou to snad *poznámkové diáře*, sotva kdy uchovávané *itineráře*, nebo *programy konferencí a kongresů* a formální *zprávy o jejich přínosech*? Vždyt zejména účast na velkých kongresech sotva co k tématu přinese, neboť zde je síť neformálních kontaktů z principu těžko objektivněji dokumentovatelná. Snad jen některá *malá symposia* a ještě lépe intimnější tematické *kulaté stoly* umožní trochu nahlédnout na neoficiální stránku vztahů mezi částí badatelů. Ale taková a podobná méně formální až neformální setkání se vlastně někdy ani moc formálně neohlašují. Nemusejí také zrovna protokolárně probíhat v přednáškovém sále renomovaného ústavu nebo v posluchárně prestižní univerzity. Vždyt i bývalá, dnes již zapomenutá Herbstova vinárna v sousedství Klementina,¹⁴ když v něm ještě sídlil kousek University Karlovy, nebo stůl v hostinci U Ježíška na Perštýně, zbořeném ve prospěch stanice metra, to byla místa výměny závažných informací. Nemožností pravidelně usednout civilně U Ježíška ke společnému stolu snažil se, kromě jiných důvodů, vysvětlit Josef Pekař svou nechuť uvažovat vůbec někdy o křesle po T. G. Masarykovi.¹⁵ O obou lokalitách, kde měly vznikat pozoruhodné debaty především o českých humanitních, zvláště pak historických vědách, nejednou asi ve vztahu k aktuální kulturní a politické situaci, nevíme a nedozvíme se pravděpodobně už nic. Stejně jako o nedělních dopoledních setkáních v kavárně Slavia, kam, jak vzpomínal Jan Filip ve svém semináři, docházel Lubor Niederle se svazčky lístků s problémy a otázkami, na něž se potřeboval přeptat kolegů z různých oborů příbuzných archeologii, s nimiž se tam setkával.

2.2. Dopisy a jejich hodnota

Zdá se, že prameny nejužitečnějšími tedy zůstávají – někdy z rodinných důvodů těžko nebo opožděně přístupné – osobní deníky,¹⁶ jichž ovšem nebývá mnoho, a potom klasická osobní korespon-

¹³ Josef Jungmann, *Zápisky*, Praha 1998, s. 15.

¹⁴ Osobní vzpomínka Ivana Borkovského.

¹⁵ Vyprávění kancléře prezidenta ČSR dr. Přemysla Šámala, které prostřednictvím vrchního odborového rady Kanceláře prezidenta republiky dr. Jana Morávka, zakladatele archivu a od r. 1920 (prvního) archiváře Pražského hradu, došlo až k Ivanu Borkovskému, který se nezdržel úsměvu, kdykoliv tuto příhodu sám vyprávěl. Josef Pekař, jemuž P. Šámal vysvětlil, co všechno a jak by bylo možno legálně učinit, aby nebyl oddělen případnými presidenty sými povinnostmi od vědecké práce, když se nakonec dozvěděl, že by nebylo příliš vhodné z hlediska protokolu asi běžněji navštěvovat stůl U Ježíška, měl odpovědět: „Tak víte co, pane kancléři, já radši tím prezidentem nebudu.“

¹⁶ V Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou FF UK Praha se zachovala a ve vhodném termínu byla otevřena obálka se svazčkem, který však nelze nazvat deníkem, ale spíše jen informací o názorech prof. Albina Stockého na některé skutečnosti. Za upozornění na tyto zápisky děkuji paní Kateřině Bromové, autorce bakalářské práce „Albín Stocký (Osobnost české archeologie)“, UHSD FF UK Praha, Praha 1996.

dence. Je běžnější pro starší období, ještě před rozštěpením procesu poznávání na „malou“ a „velkou“ vědu.¹⁷ Z osobní korespondence lze zpravidla vyčíst, že „neviditelnou kolej“ obvykle vytvářejí a udržují při produktivním životě jedna nebo dvě svým dílem vlivné osobnosti s velkou neformální, méně nutně již byrokraticky podepřenou autoritou, které – spíše než organizují – jednání a chování takových neformálních společenství jen taktně motivují, moderují a svým pracovním příkladem a svou invencí dynamizují. Přímá závislost jednotlivých členů „koleje“ na těchto centrálních osobnostech může být mnohem menší než např. ve „vědeckých školách“. „Neviditelné koleje“ také snáze než „vědecké školy“ mohou přesahovat užší i širší hranice teritorií. Právě významu korespondenční komunikace v samých počátcích moderní vědy vděčíme za slábnoucí odlesk těch pionýrských, převážně „korespondenčních“ dob v dosud existujících jmenováních a volbách tzv. „dopisujících členů“ různých akademií i jiných s vědou souvisejících spolků.

Rovněž se ukazuje, že nejen hranice geografické, ale i náboženské předsudky a bariéry ideologické může „neviditelná kolej“ ve prospěch vědy a její poznávací kvality snáze zdolávat a různé rozdíly ignorovat lépe než oficiální instituce. Výtečně to naznačila Margita Díaz-Andreu na příkladu V. Gordona Childea, považovaného za osobitého, ne všemi marxisty přijímaného marxistu, podle jeho korespondence se dvěma předními španělskými archeology. Z nich jeden byl falangista, druhý katolík, spojený s Opus Dei.¹⁸ Vědecké poznání samo o sobě mělo zde pravděpodobně větší váhu než rozdíly ideologické. O něčem podobném vypovídají i dopisy V. Gordona Childea, které v letech 1946–1957 směřovaly do Čech k Jaroslavu Böhmovi a od toho naopak do Anglie, i když rozdíl mezi oběma zajímavými osobnostmi, jak ještě dále připomeneme, nebyly tak příkré jako ve výše uvedeném příkladu ze Španělska. Oba badatelé měli totiž svého společného jmenovatele – zřetelnou snahu o výraznější prosazování zatím odlišného, ale u obou historického pojetí archeologie.

Tyto dopisy se zachovaly šťastnou náhodou díky opatrnosti sekretářky J. Böhma paní Renaty Fabešové, která byla pověřena pořádáním jeho odborné pozůstalosti. Soubor 80 vzájemných dopisů pečlivě seřadila a navrhla je dvěma oborově nejlépe příslušným archivům k depozici, ale obě archivní pracoviště překvapivě odmítla dopisy převzít. Jedno z pracovišť udalo, že dopisy neuloží pro nedostatek místa a z důvodů jinak odborně nastaveného depozičního poslání, druhé neprojevilo zájem, neboť je nepovažovalo za důležité, a tedy za vhodné k uchování.¹⁹ Tak se ten útlý bezprizorný svazček bez perspektivy vlastně ocitl blízko samé hranice skartace, a nebýt prozíravosti pořadatelky pozůstalosti, nejspíš by se ve skartaci ztratil.

První nákladní auto Tatra, zvané v ústavním slangu „Kačenka“, stálo již přistavené v tom chladném lednovém dni r. 1965 na dvoře ústavu a čekalo na naložení první připravené várky makulatury k odvozu do „sběrných surovostí“. Vedle převázaných balíků zde na dlažbě dvora volně ležely i rozvalené hromádky prázdných obálek a desek, kromě jiného i se jmény různých domácích i zahraničních archeologů, z nichž některé jsem znal, jiné nikoliv. Na jedné z těch obálek přímo na povrchu toho nadělení bylo možno zahlédnout krasopisně provedené jméno V. G. Childe. Okamžitě jsem si vzpomenu, že někde může být i nějaká korespondence V. G. Childea s J. Böhemem, o níž jsme již jako studenti věděli z Böhmovy předmluvy k českému překladu Childeova *Man makes himself*.²⁰ A zároveň jsem se ulekl, že ty dopisy by mohly být možná nedopatřením ohroženy. V připravené hromadě popsaného papíru mohlo totiž být odloženo cokoliv. Ústav urychleně vstupoval do závěrečné fáze přípravy na světový mezinárodní kongres UISPP (1966) a začínalo se radikálně uklízet...

¹⁷ *Derek J. de Solla Price*, *Little Science – Big Science*, New York – London 1963; text publikace mně byl dostupný v polské verzi: *Mala nauka – Wielka nauka*, Warszawa 1967.

¹⁸ *Margarita Díaz-Andreu*, *Internationalism in the invisible college: Political ideologies and friendships in archaeology*, *Journal of Social Archaeology* 7, 2007, s. 29–48.

¹⁹ Bylo to v r. 1965 pozoruhodné zjištění, neboť se jednalo o korespondenci předního vlivného evropského prehistorika s ředitelem významného českého archeologického pracoviště a spoluorganizátora Československé akademie věd a jednoho z jejích místopředsedů.

²⁰ *V. Gordon Childe*, *Člověk svým tvůrcem*, Praha 1949, s. 9.

Požádal jsem o svolení prohlédnout balíky na dvoře podrobněji a posléze se dopracoval i k dalším svazkům papírů, které byly dosud připraveny k odvozu a vyplňovaly uzavřený mezidveřní prostor vstupu do kanceláře administrativního ředitele. Po bizarním jednání a nakonec i svolení jsem netrpělivě začal kupu toho papírového sena na dvoře a potom i v tom mezidveři rozebírat a zkoušel onu předpokládanou „jehlu“ objevit. Nevěděl jsem totiž nic o tom, že někdejší sekretářka J. Böhma je nyní pověřena uspořádáním pozůstalosti zesnulého ředitele. Z nudné, a jak jsem si začal po několika hodinách uvědomovat, asi i marné práce mne vysvobodil (na rozdíl od mnoha jiných, mou činností spíše pobavených kolemdoucích) až kolegiální zájem PhDr. Václava Spurného. Ten obrátil moji pozornost k paní Renatě Fabešové, která jediná by snad podle jeho mínění mohla o osudu dopisů něco vědět. Nejen že věděla, ale po několika dotazech otevřela skříň, kde ty dopisy, k nimž se nikdo nehlásil a jež žádný archiv nechtěl, ležely v jedněch deskách. Po jistém váhání souhlasila se zapůjčením. Nebyli jsme však tehdy oba v pozici, že by nám jen tak hladce prošlo, kdyby někdo chtěl z její laskavosti a mé zvědavosti učinit případ, a tak jsme raději stvořili revers na zavržené dopisy, nejjednodušší, jaký jsem až dosud kdy viděl. Prostý seznam jednacích čísel bez dalšího slova charakteristiky, datum a podpis. A potom jsme si to oba raději nechali pro sebe.

Jen o něco později jsem neformálně informoval o existenci dopisů ředitele ústavu prof. Jana Filipa, který si přál, abych zachoval o celé věci diskretnost. A také mi doporučil, abych případnou publikaci dopisů, nebo výboru z nich, odložil raději až na dobu, kdy budou všichni účastníci, domácí i zahraniční, jichž se jejich obsah dotýká, na druhém břehu, nejméně však, jak velí slušnost a archivní zvyk, alespoň na třicet let. Jen v r. 1967 jsem pro zachování jistoty o jejich existenci učinil nepřímou zmínku několikařádkovou vzpomínkovou glosou v Archeologických rozhledech.²¹ Dnes, půl století od odeslání posledního Childeova pesimistického dopisu v prosinci r. 1956, je to jistě dostatečně dlouhá doba k otevření jejich stránek. Tím spíše, že soubor má svou specifickou hodnotu. Až na výjimky je v něm zachován korespondenční pár dopisů, tedy k dopisům přijatým od V. G. Childea jsou archivovány i odpovědi J. Böhma.²² Máme tedy před sebou vlastně dialog zprvu kolegů a nakonec dvou přátel.

3. Jaroslav Böhms před křížovatkou roku 1948

3.1. Sen o moderním vědeckém ústavu

Obě osobnosti, V. Gordona Childea (1892–1957) a o devět let mladšího Jaroslava Böhma (1901–1962), není třeba českým a moravským archeologům představovat obvyklým způsobem. Jejich vlastní dílo, hesla v různých encyklopediích s osobními a bibliografickými údaji, informacemi o dosažených pracovních výsledcích a pozicích, u V. G. Childea dokonce i publikace monografického a sborníkového charakteru,²³ vytvářejí o obou badatelích základní představu. Jejich vzájemná korespondence, která nyní leží otevřena na mém pracovním stole, a vzpomínky současníků, nejednou i osobní, to vše umožňuje alespoň zčásti v jistém směru více: pokusit se alespoň o dílčí pochopení osobních i obecnějších kulturních souvislostí vlivu, jaký oba měli na naše domácí prostředí v širším kontextu doby, v níž působili. To vybízí mne i další dosud ještě zbývající příslušníky těch generací

²¹ *Zdeněk Smetánka*, *Vzpomínka na G. V. Childea*, *Archeologické rozhledy* 20, 1968, s. 96.

²² Za to vděčíme okolnosti, že J. Böhms si nebyl jist svou angličtinou a psal dopisy vlastnoručně česky, tento koncept byl přepsán na stroji, většinou sekretářkou paní L. Píplovou, a odeslán k překladateli; ten odevzdal anglický text zpět psaný vlastní rukou, který byl opět přepsán na stroji a odeslán. Jeho kopie spolu s původním Childeovým dopisem byla založena společně. Zachovány jsou v řadě případů všechny fáze tohoto komunikačního řetězce. Spolupůsobila i skutečnost, že téměř každý dopis (i víceméně soukromého charakteru) adresovaný na ředitele ústavu a jeho odpověď byly považovány za korespondenci úřední a vše bylo evidováno jako spis. Až na výjimky jsou dopisy V. G. Childea opatřeny podatelnou ústavu razítkem příjmu dopisu.

²³ Např. *Jacek Lech – Franczisek Stepiński ed.*, *V. Gordon Childe i archeologia w XX wieku*, Warszawa 1999; s příspěvkem *Vladimíra Podborského*, *V. Gordon Childe w Czechosłowacji*. *Wspomnienie*, s. 335–344; autorovi děkuji za laskavé zapůjčení sborníku; tam další lit.

archeologů, kteří již před r. 1962 pracovali v pražském Archeologickém ústavu, připomenout sobě i ostatním tu pozvolna zapomínanou dobu. Dobu, kdy zde ředitel J. Böhm stále ještě vytrvale přeměňoval po Karlu Buchtelovi (1864–1946) od r. 1939 definitivně zděděnou ministerskou „státní“ instituci (spíše ještě úřad) ve „svůj vědecký ústav“ moderního stylu. A samozřejmě zároveň pohlédnout zpět do časů, kdy V. G. Childe po skončení války pomáhal J. Böhmovi vyvádět československou archeologii z následků nacistické okupace. Podle dochovaných dokumentů tyto V. G. Childem a J. Böhem nastartované komplementární zájmy a s nimi spojené procesy vyvrcholily devět let po Childeově a čtyři roky po Böhmově smrti uspořádáním úspěšného světového archeologického kongresu UISPP v Praze (1966). Pokud vím a pamatuji se, na J. Böhma ani na V. G. Childea tenkrát v té slávě a chvatu nikdo moc nevzpomenul. Chci se tedy alespoň dodatečně sám sebe nyní zeptat, čím pro mne a snad i pro některé další z nás oba byli. Rozhodně nemám na mysli doplňování údajů, jaké se obvykle vyskytují v příležitostných jubilejních článcích a posléze v nekrolozích. Toto je především *osobní vzpomínka*, v níž je samozřejmě zahrnuto (a v některých důležitějších věcech výslovně uvedeno) také něco ze vzpomínání Ivana Borkovského, univerzitního spolužáka J. Böhma, jehož bezprostřední příležitostnost reminiscence, poznámky a postoje k událostem se jinak než v orální podobě nezachovaly a neměly by docela zmizet za obzorem času mně a mým vrstevníkům vyměřeného. Prodlužují paměť až do časů pro archeologii téměř pionýrských, kdy to všechno v Niederlově, Stockého a Schránílově semináři vlastně začínalo.

Prvním a rozhodujícím rysem Böhmovy osobnosti byla skutečnost, že byl svým vnitřním ustrojením a intelektuálně natolik vybaven, že pravděpodobně nejpozději kolem poloviny 30. let 20. stol. byl schopen dopracovat se přesnější perspektivní představou (dnes říkáme poněkud již ořelým a nadužívaným slovem „vize“),²⁴ jak by mělo československé archeologické, zvláště pak prehistorické bádání vypadat, kam směřovat. Jak v daných podmínkách promítnout tuto svoji představu do praktického pracovního výkonu a jak zároveň formovat další rozvoj archeologického výzkumu prostřednictvím působení *moderního badatelského ústavu*. Vycházel při tom ze své, na svoji dobu neobvykle široké zkušenosti s vlastní terénní prací i z administrativních zkušeností, jichž nabyl ze vzoru (a jak připomínali shodně Ivan Borkovský /1897–1976/ a Antonín Knor /1908–1971/, občas i ze vzdoru) k poněkud již starobylému, trochu „monarchistickému“ stylu provozu a přístupu k bádání, jaký vládl v ústavu v posledních letech Buchtelova ředitelování. Ředitele ústavu Karla Buchtelu, původní profesí státního finančního úředníka, poučeného dobře o archeologii, který přispěl svým dílem k vytvoření správnější představou o pravěkému vývoji Čech,²⁵ mělo podle jejich svědectví neobyčejně popuzovat, když se později o totéž, ale pokročilejším způsobem a nověji, pokoušel mladší Jaroslav Böhm. A navíc, když to činil vedle stárnoucího ředitele dynamicky, s odborným rozhledem a neobyčejnou invencí. Bez přehánění je možno též říci, že současně s rozletem směřujícím k opravdové modernizaci ústavu, a to nejen po stránce technické již od prvních let své ředitelské působnosti,²⁶ ale vytrvale podle dostupných finančních možností i později. A po odeznění válečných událostí a nacistické okupace se navíc trvale a velkoryse angažoval i po stránce personální. Pomáhala mu při tom velká dávka komunikačních schopností, jež byly jednou z významných složek jeho nemalé sociální inteligence.

²⁴ Že J. Böhm byl schopen již v samých začátcích své práce v archeologii obecněji koncepčního myšlení, naznačil *Vratislav Janák*, Jaroslav Böhm a slezská archeologie, *Archeologické rozhledy* 53, 2001, 772–779. Domnívám se však, že do přesnější podoby vykristalizovala představa J. Böhma o „nové“ české (?) archeologii až v průběhu pokročilejších 30. let. Naproti tomu s názorem Vr. Janáka na důvody, proč se J. Böhm později, po r. 1948, vydal směrem k marxistické koncepci, mohu souhlasit (viz níže).

²⁵ *Lubor Niederle – Karel Buchtela – Jindřich Matiegka*, Rukověť české archeologie, Praha 1910. Konflikt Jaroslava Böhma s Karlem Buchtelou dosáhl takového stupně, že podle vzpomínky Ivana Borkovského odmítl Karel Buchtela předat funkci ředitele přímo do rukou Jaroslava Böhma a předání se formálně uskutečnilo převodem funkce přes osobu Jaroslava Pasternaka, od něhož ji Jaroslav Böhm převzal.

²⁶ *Alena Mišková*, Německá (Karlova) univerzita – od Mnichova k 9. květnu 1945, Praha 2002, s. 88. Čeho se týkala nebezpečná reakce L. Zotze na snahu J. Böhma vybavit svůj ústav kvalitními technickými přístroji, nelze přesně určit; pravděpodobně šlo o kvalitní fotoaparáty, spojované v 50. letech s osobou J. Böhma.

Druhým rysem Böhmovy osobnosti, uplatňujícím se v době, kdy sám přímo nevstupoval do terénní práce, byla samozřejmá pozornost, kterou věnoval jejímu provádění členy ústavu. Byl k tomuto úkolu svými znalostmi a zkušenostmi mimořádně kompetentní. Zhruba v první polovině své profesní kariéry sám vlastní rukou provedl a řídil řadu terénních výzkumů po celém území v té době ještě „nerozebraného“ Československa, táhnoucího se od „Chebu až po Hoverlu“. Návštěvou mnoha lokalit získal mimořádně pestrou zkušenost. Jeden z jeho výzkumů, prováděný v lokalitě „Staré Hradisko“ na Prostějovsku v letech 1934–1936, byl prvním soustavněji vedeným moderním pravěkým výzkumem v ČSR.²⁷ Své znalosti terénní práce ve druhé, poválečné části svého profesního života, jako ředitel rozvíjejícího se ústavu, rozšiřoval množstvím individuálních pracovních návštěv výzkumů členů svého ústavu, účastí na závažných komisích i jejich organizací, příp. moderoval diskuse ve významných lokalitách. Ivan Borkovský vzpomínal, kolik hodin strávil s J. Böhmem nad některými nálezovými situacemi výzkumu kostela P. Marie na Pražském hradě a jak detailně je spolu probírali.

S terénní, ale i teoretickou připraveností souvisí třetí z rysů Böhmovy osobnosti a jeho vliv na podobu zejména české a do značné míry i moravské archeologie. Tím rysem byla schopnost předvídavosti v prudce se měnících společenských poměrech bezprostředně po konci druhé světové války i v dalších letech. Ihned pochopil, že odstraňování ztrát po válečných letech i nevyhnutelnost dalšího průmyslového rozvoje povede k velkým zásahům do archeologického památkového fondu – ale zároveň k možnosti získání finančních prostředků pro ústav, čemuž v poválečných letech napomáhalo i nebývalé zjitřené klima národní. O více než deset let dříve, než procesuální větev anglické archeologie začala programově požadovat tematický projekt (*design*) výzkumu a odmítala jednoduchou akumulaci poznatků, vedoucí ve svých důsledcích k libovolné až chaoticky roztržité volbě otevíraných lokalit a s tím spojeným ztrátám informačního i ekonomického charakteru, si již J. Böhmm výhody tohoto přístupu uvědomoval. Bez řeči o „projektech“ tento z hlediska poznávání produktivní přístup přednostně uplatnil.

Poměrně brzy po konci druhé světové války a okupace inicioval a organizačně prosadil tematicky cílený soustavný *vědecký program výzkumu důležitých*, především v nejstarších písemných pramenech zmíněných raně středověkých hradů, ale i dalších objektů tohoto druhu, označovaných tehdy výhradně jako „slovanská hradiště“. Byl to první velký poválečný program. Později, v r. 1953, k němu s podporou J. Böhma přibyl „projekt“ další, tentokrát velkoplošný výzkum, dokonce postupně rozvinutý do prací expedičního charakteru, a to na neolitickém sídlišti v Bylanech u Kutné Hory. Schválil zde do té doby nevídané použití tehdy dostupných mechanizačních prostředků na hrubý odkryv zkoumaných ploch a uvítal i další technické novinky v dokumentaci. Co do tvořivé invence měl v Bylanech vynikajícího partnera ve vedoucím výzkumu Bohumilu Soudském, jemuž ponechal volnou ruku jak v koncepci výzkumu, tak v jeho takticko-technickém vedení od techniky odkryvu až po způsob evidence a metodiku zpracování kvant keramických nálezů. Podpory se dočkal od r. 1925 dodnes probíhající soustavný archeologický výzkum Pražského hradu. Pokud bychom chtěli hovořit i zde o jakémisi „praprojektu“ (a to snad můžeme), potom by byl jeho autorem Lubor Niederle.²⁸ Na jeho podnět J. Böhmm, který rovněž krátce na Pražském hradě v samém počátku výzkumných prací působil, jistě rád s rozvinutím výzkumu navázal a zajistil později jeho povýšení na novou úroveň. Tento výzkum může být považován za nejstarší evropský archeologický výzkum, který byl od samého počátku zamýšlený jako *integrální součást památkové péče* o významný a složitý objekt.²⁹

²⁷ Miloš Čižnář, Jaroslav Böhmm a moravská archeologie, *Archeologické rozhledy* 53, 2001, s. 757–762, dotýká se Böhmmových výzkumů na Starém Hradisku, k nimž přistupoval z hlediska tehdejších zkušeností Gerharda Bersua (1889–1964) získaných z předválečných výzkumů v lokalitě Goldberg (Nördlingen); viz *Gerhard Bersu – David M. Wilson, Three Viking Graves in the Isle of Man*, London 1966.

²⁸ Výzkum měl od r. 1925 tři úzce propojené motivy: záchranu archeologických pramenů v nejdůležitější české raně středověké lokalitě, jejich prostřednictvím porozumění jejímu vývoji a pochopení a zdůraznění kulturního významu této lokality.

²⁹ *Harold Mytum, Rescue Archeology*. In: Pam J. Crabtree, *Medieval Archaeology – an Encyclopedia*, New York – London 2001, s. 280.

Významně J. Böhm ze své pozice v prezidiu ČSAV podpořil a v jeho počátcích obhajoval i ovlivňoval široký výzkumný, zpočátku samovolně postupně vznikající a zprvu jen velmi volně navzájem propojený projekt *archeologického studia Velké Moravy*. Měl k tomu možnosti a oprávnění dané pozicí viceprezidenta ČSAV, ale nezapomínejme také, že relativně samostatně jednájící brněnské archeologické pracoviště ČSAV bylo ještě v r. 1962, kdy J. Böhm navždy opouštěl archeologii, dosud pobočkou Böhmova pražského ústavu. Nepochybně rodáka z Holešova na Kroměřížsku k velkomoravské problematice inspiroval a vybídl i kus jeho moravského srdečného ducha. Ten nebyl nikdy ničím docela převrstven, ani dlouhým pražským pobytem (jak se všeobecně uznávalo), ani náročnými, tehdy celospolečenskými úkoly, které přijal, jež souvisely s organizováním ČSAV a vyplývaly z povinností jejího místopředsedy. Jeho organizační úsilí v případě „velkomoravského projektu“ nebylo vždy snadné, neboť do jeho plnění postupně *via facti* vstoupily tři brněnské instituce odvislé od tří různých subjektů tehdejší „státní správy“, a to každá zcela rozdílného pracovního poslání (vědecky a památkově zaměřená pobočka ARÚ tehdejší ČSAV, první moravská univerzita a nejvýznamnější, tj. Moravské zemské muzeum). Nadto reprezentované třemi rozdílnými osobnostmi, složitě koordinovatelnými, jež jsme my mnohem mladší zcela spontánně a snad i trochu přidržle překřtili na „tři syny Svatoplukovy“. Böhm usnadňoval existenci a získání mezinárodní prestiže tohoto tématu všemi prostředky, které mu nesnadné společenské klima, omezující přirozený mezinárodní kontakt vědeckých pracovníků a institucí, v té době dovolovalo, ač sám přímým účastníkem všeho tohoto dění byl se zhoršujícím se zdravím stále méně a méně... Byl to on, kdo prosadil a zahájil pořádání významných zahraničních výstav. Jako první mimo Československo spatřili výběr umělecky zpracovaných pravěkých a nových velkomoravských nálezů návštěvníci Statens Historiska Museet ve Stockholmu v r. 1961,³⁰ čímž byla otevřena cesta k pozdějšímu zahájení řady velkých reprezentativních zahraničních výstav v západoevropském prostředí s již výlučně velkomoravskou tematikou. A do Stockholmu při té příležitosti umožnil návštěvu větší skupiny mladších i nejmladších archeologů z Brna a Prahy, což byl v té době nevídaný průlom.

Konečně z Böhmova rozhodnutí byl zahájen závažný dlouhodobý „projekt“ reagující na dynamickou situaci na Mostecku, ohrožující stoupající měrou podstatný kus kulturního dědictví, jímž je historický rozměr krajiny se všemi jejími lokalitami. Vyvrál z různých, zprvu jen jednotlivých záchranných akcí, na nichž se tehdy spíše krátkodobě, leč vytrvale střídali mladší pracovníci pražského ústavu, přes zformování a posléze stabilizaci nevelké trvalé záchrannářské buňky, měnící se později ve výkonnou a badatelsky úspěšnou Expozituru Archeologického ústavu ČSAV, až k dnešní exponované významné jednotce památkové péče.

Neznamená to ovšem, že J. Böhm podporoval jen rozvoj těchto nosných a do značné míry prestižních akcí, reprezentačně evidentně ochraňujících ústav, a tím i všechny, kteří jsme přicházeli ze seminářů Jana Eisnera a Jana Filipa. Ač čas od času nechybělo pod povrchem dní jakési nezřetelné napětí mezi fakultou a ústavem, jisté je, že oba univerzitní spolužáci, Jan Filip a Jaroslav Böhm, kteří především na sebe vzali ve složitých 50. a 60. letech břemeno práce na přetrvání a rozvoji oboru, se vždy dokázali dohodnout ve prospěch naší archeologie, a tím i ve prospěch nás mladších a nejmladších. Jaroslav Böhm bral do svého ústavu žáky Jana Eisnera a Jana Filipa rád, a někdy to dal i najevo. A dával jim volnost k práci i mimo velké projekty, neboť nepochybně věděl, že i v hledání je budoucí bohatství a prestiž ústavu.

My, kteří jsme do ústavu nastupovali těsně před polovinou 50. let, jsme měli velké štěstí. Ústav byl díky zásahům J. Böhma již prost dobrodružných neodborných sil, které ihned po únoru 1948 usoudily, že přišla doba, kdy mohou neomezeně zasahovat do osudu a řízení ústavu a jeho pracovníků. Ty, kteří ještě zůstávali, zpacifikoval; některé pak odkázal do pozic, jež jim podle jejich schopností náležely.³¹

³⁰ Jaroslav Böhm, Forntida konst fran Tjeckoslovakien, Statens Historiska Museum, Stockholm 1961.

³¹ Podrobnosti na základě dokladů a osobních vzpomínek viz Jan Rataj – Miloš Šolle – Slavomil Vencl, Vzpomínky pracovníků Státního archeologického ústavu v Praze, Archeologické rozhledy 55, 2003, 139–165. K tomu též Jan Bouzek, Sto let od narození Jaroslava Böhma (8. 3. 1901 – 6. 12. 1962), Archeologické rozhledy 53, 2001, s. 160–161.

Pro nás začátečníky tak vytvořil pracovní prostředí, jaké bylo v té době nemyslitelné v ostatních státních a později akademických i jiných pracovištích společenskovědního charakteru – to jest bez významnějšího, jinak všudypřítomného ideologicko-politického tlaku, a naopak s množstvím neobyčejně bohatých badatelských příležitostí a na svou dobu i dobrých technických podmínek pro vlastní výzkumný rozvoj. Kdo na sobě pracovat chtěl, měl tu možnost.

Nebyla to ovšem volnost bezbřehá. Jen jako příklad si zde dovoluji uvést malou epizodu. Nikdy jsem neměl zapomenout, že i profesionální archeolog, zejména začátečník, musí vzít na vědomí, že v daných podmínkách musí být odpovědným a někdy i velmi rychlým administrátorem a vykonavatelem i méně příjemných úkolů. Odložil jsem o několik dnů výjezd do terénu na ověření zprávy jednoho z pracovníků prezidia ČSAV, která udávala nepříliš hodnotné informace o nálezů jakési „podzemní chodby“. Hlášení o podzemních chodbách, kamenných obětních mísách a podobných bizarnostech přicházelo do ústavu více a vytvářely jakýsi informační šum. Později se ukládaly, nebo spíše odkládaly, do zvláštních desek, jež by skutečně posloužily lépe psychiatrovi než ochraně památek. Ivan Borkovský zrovna s něčím potřeboval naléhavě vypomoci, a tak jsem to podezřelé hlášení s chutí nechal zatím ležet. Dřív než jsem se nadál, byl jsem povolán k ředitelské audienci, což bylo velmi neobvyklé. Audience byla krátká. Jejím jádrem bylo vážné ředitelské upozornění, abych si zapamatoval, že příjisy a dotazy z prezidia se „v mém ústavu“ vyřizují okamžitě!³²

Čas od času bylo sice třeba v soukromém slyšení ledacos obhajovat, občas docházelo i na veřejné, vždy však věcné a celkem vlídné „mytí hlav“ na společných shromážděních všech odborných a vědeckých pracovníků, ale pocit volnosti mne doprovázel denně při cestě na kterékoliv ústavní pracoviště v dobách, kdy jinde velmi přituhovalo. Dodnes s vděčností vzpomínám na možnost svůj pracovní čas organizovat téměř úplně podle své úvahy, bez jakékoliv vnější regulace. Bylo to pro mne mnohem produktivnější než pracovat v „továrně na vědu“. Příznakem této výjimečné volnosti byl způsob, jakým ředitel Böhms naložil s dvojicí, která jednoho rána z rozhodnutí prezidia ČSAV nečekaně přivezla do ústavu „píchnací hodiny“. Osobně ihned sešel ze své pracovny do vrátnice a, jak se traduje, vykázal je nekompromisně se vzkazem tomu, kdo je poslal, že dokud bude zde ředitelem, žádné registrační hodiny ve vrátnici nebudou! Vyhovovalo nám to; něčemu takovému, že se pracuje stále, i bez „píchnáček“, jsme byli všichni naučeni již od Jana Eisnera a Jana Filipa, především jejich příkladem. Ostatně, když se na pražské filosofické fakultě ještě v době mého studia, současně s komickým a vysoké učení degradujícím odměřováním délky přednášek pomocí školního zvonku, roznesla fáma o možném zavedení registračních hodin také zde, na akademické půdě, Jan Eisner to zhodnotil tak, že je to opatření zbytečné. Správný archeolog pracuje přece i v tramvaji, neboť i tam jistě přemýšlí o svých problémech. Podotýkám, že to určitě nebyla od pana profesora nadsázka.

3.2. Teoretické východisko

Východiskem archeologické práce J. Böhms bylo v době jeho působení přirozeně paradigma označované zprvu jako „artefaktuální“, později též někdy jako „historicko-artefaktuální“, posléze jako „kulturně historické“, případně též jako paradigma „historie kultur“. Vzhledem k variabilitě a vícevýznamovosti názvu tohoto paradigmatu je zde třeba uvést pro odlišení a větší přesnost několik drobných vysvětlení. Termínům „artefakt“ a „artefaktuální“ v archeologii rozumíme pravděpodobně shodně všichni. Slova „kultura“ a „kulturní“ naopak mohou mít v souvislostech s východiskem práce J. Böhms a vůbec při povrchní kritice středoevropské prehistorické archeologie 30. až 60. let 20. stol. dvojí výklad. Obvykle se zde samozřejmě rozumí pouze „kultura archeologická“, nikoliv kultura ve své celé šíři a integrované celistvosti, jak ji v bezpočtu definicí uvádí kulturní antropologie. Stejně je tomu v této souvislosti s pojmy „historie“ a „historický“. Historií při kritice artefaktuálního paradigmatu někteří badatelé rozumějí pouze časovou sekvenci archeologických kultur, typů a dalších jednotek utvářených artefakty. Obecně historické pojetí archeologie, její skutečná historická koncep-

³² Zdeněk Smetánka, Chodba odkud nikam, „Vikend MF 52“, 31. 12. 1983, s. 3; jména a některé údaje byly na přání redakce silvestrovského čísla pozměněny.

ce, tedy např. studium historických procesů nebo třeba prosté každodennosti prostřednictvím studia archeologických pramenů, to je samozřejmě něco jiného, mnohem obecnějšího. To se naopak nad rámec klasického artefaktuálního paradigmatu mohlo uplatnit jen pozvolna, v menší míře a s jistým podílem rizika omylů. Nešťastný příklad takového prvního vážnějšího a tehdy nedokonalého pokusu J. L. Píče (1847–1911) o sblížení archeologie a historie raného středověku, jehož úspěšnost narazila jak na kvalitu tehdejší materiálové základny, tak na dobově podmíněnou, danému úkolu nedostačující úroveň archeologického teoretického a metodického myšlení, potřebnou pro zdárné uplatnění reálné historické koncepce archeologie, působil, ve své době i dlouho potom, jistě varovně.

Co tedy vlastně měl na mysli J. Böhm, když někdy ve 30. letech 20. stol. promýšlel podobu svého ústavu a jeho badatelský profil, se alespoň částečně můžeme dozvědět z jeho „Kroniky objeveného věku“.³³ Ta je asi nejlepším souhrnným zrcadlem jeho předpokladů teoretických, metodických a znalostních, potřebných ke splnění úkolu, pro který se zřejmě již dříve rozhodl. Jeho úkolem nebylo, jak tušíme, nic menšího než vytvoření moderního vědeckého pracoviště s kvalitním *badatelským programem*. Co všechno však bylo zapotřebí ještě pro tento ambiciózní cíl udělat z hlediska dostupnosti pramenů, teorie a metodiky, a co celkově koncepčně?

Oproti svým předchůdcům měli J. Böhm a jeho vrstevníci k dispozici nepochybně větší pramenovou základnu. Zejména J. Böhm znal z vlastní praktické „úřední“ činnosti velké množství novějších lokalit a nálezů a měl mnoho čerstvých informací o novějších pramenech. Zajisté to byla ještě stále pramenná základna nevyrovnaná a dosti různé vypovídací hodnoty. Navíc rozptýlená po mnoha depozičních místech velmi rozdílné kvality; od odborně spravovaného Národního muzea přes několik větších renomovaných muzeí, jejichž sbírky byly opatrovány někdy dobře poučenými amatéry. Dále tu byly sbírky menších a malých regionálních a místních muzeí, opatrovaných až na výjimky více dobrou vůlí a nadšením než hlubší znalostí; ledacos leželo i ve školních kabinetních sbírkách a někdy i v hůře dostupných skříňích soukromých bytů, střeženo nejednou žárlivostí sběratelské vášně. Co tedy jiného mohla celá předválečná generace archeologů vlastně s takovými prameny, s tehdejší teorií a známými metodami, tedy se svou sumou znalostí a možnostmi, podmíněnou též významně i odbornou výchovou a celoevropskou dominancí artefaktuálního paradigmatu, dělat? Přirozeně zatím nic jiného než pokračovat zavedeným směrem, a to i později spolu s první generací poválečných studentů, kteří již v létě 1945 urychleně znovu zaplňovali lavice, židle, někdy i schody univerzitních poslucháren. Doplňovaly se tedy a faktograficky upřesňovaly tehdy známé, především artefaktuální náplně jednotlivých archeologických kultur a uváděly se jejich „inventáře“ do vzájemných časových a genetických relací. Pomocí zpřesňované morfologie se znovu klasifikovaly, reklasifikovaly a dále studovaly asociace různých artefaktů zachycujících ve své materiální podobě informace o „životě“ artefaktů jako lidských stop a upřesňoval se tak obraz známých archeologických kultur, případně se výjimečně definovaly i nové kultury na území bývalého Československa, nebo se z kultur známých oddělovaly jejich blízké skupiny a varianty. Všechna taková nová pozorování a zjištění byla nyní důsledněji vztahována k prostoru jejich rozšíření, byly hledány jejich evropské souvislosti.

To vše ovšem v dost neurčitém časovém rámci. Pracovní možnosti, stav poznání a dostupné metody umožňovaly především vytváření relativní chronologie, tedy studium sekvence kultur, jejich variant, lokalit i jednotlivých typů artefaktů. Ale skutečné historické poznání, které tehdy (i později) mohlo zajímat historiky, vyžaduje alespoň do jisté prahové míry chronologii absolutní, kalendářní, i když třeba pro různé problémy na různé hladině přesnosti. Na čem ale tehdy spočívala absolutní chronologie pravěké střední Evropy, a tedy i Čech? Pro nejstarší období na tehdy ještě nepřilíš přesných přírodovědeckých metodách, přebíraných, resp. modifikovaných z různých oborů geologie a astronomie, o něco později na prvních u nás těžko dostupných pokusech s fyzikálně-chemickými možnostmi přírodovědeckého datování, navíc zpočátku s velmi širokým rozptylovým intervalem systematické chyby. Mladší období získávala absolutní data z několika málo přímých nebo řetězových přenosů absolutních dat prostřednictvím jednotlivých mobilních artefaktů, jejich zlomků, nebo jen

³³ Jaroslav Böhm, *Kronika objeveného věku*, Praha 1941.

z přenosů některých jejich materiálových, tvarových nebo estetických vlastností, navíc ze vzdálených míst, kde v literárních společenstvech taková data (i když i tam rovněž nepříliš určitá) byla dostupná. Takže i při největší snaze představovala jakákoli absolutní data více než jistotu spíše jen „informovaný odhad“. Hustota zprostředkovaných absolutně chronologických informací a jejich kulturní kontexty byly pro mladší období lepší a srozumitelnější, a tak mohla být oproti nejstarším obdobím jistější i badatelská situace mladších úseků archeologie.

Není přehnanou domněnkou, že ve 30. letech a částečně i později úpravy morfologické klasifikace a reklasifikace, různé komparativní typologické operace a neustálé chronologické interpretace a reinterpretace, to jest jejich téměř kontinuální korekce, zaplňovaly kapacitu archeologického myšlení takovou měrou, že to někdy až překáželo mnohotvárnějšímu rozvoji oboru. A to nejen v Čechách, ale i v okolních zemích, na jejichž výsledky bylo třeba v domácí problematice relativní i absolutní chronologie neustále reagovat. Ani historiografie té doby příliš nestála o spolupráci a obecně považovala prehistorii i archeologii mladších období za neschopné vyhovět metodickým a poznávacím nárokům historické práce. Přísně pozitivistická filosofie vědy vykřesala postupně historii i archeologii z romantických fikcí a zčásti z amatérského chaosu. S oprávněnými výhradami, ale také snad až příliš pohodlně, odmítala i paralely mezi téměř současnými etnografickými a etnologickými poznatky, a s nimi i jejich inspirativní sílu. V té době také sotva mohla kohokoliv napadnout věta o prvcích modelů a jejich testování. Pojmy jako *model*, *text*, *znak* udělaly v historii a archeologii „kariéru“ až mnohem později.

Se vztahem k historii a s vykročením k obecnější historické, přesněji historičtější koncepci prehistorie (nejen proto, že tato disciplína měla a má pojem „historie“ ve svém názvu), ale rovněž u mladších archeologických disciplín, to bylo i v rámci ryzí artefaktuální koncepce přece jen poněkud složitější, i když ne úplně bez šance.

Historie a inklinace k historičnosti pojmání archeologické práce od studentských dob nikdy docela nezmizela z mysli J. Böhma a jeho vrstevníků. Významní pracovníci tehdy nejstarší české archeologické generace, kteří se po r. 1945 ujímali směřování vývoje archeologické práce, ti všichni byli nějakým způsobem dotčení prvorepublikovým studiem historie. Většina z nich vedle archeologie studovala také historii a geografii, což byla za doby první republiky existenční pojistka prostřednictvím středoškolské profesury těchto oborů. Jejich další odborný růst byl zde možný. A ti, kteří o pedagogickou aprobaci neusilovali (jako např. z jazykových důvodů Ivan Borkovský), stejně se jako studenti pohybovali mezi kolegy, budoucími „kmenovými“ historiky na filosofické fakultě v intelektuálním prostředí, kde byli všichni ovlivňováni a nutně poznamenáni silnou skupinou profesorů, někdejších přímých žáků Jaroslava Golla. Byli formováni v prostředí, které bylo svou minulostí i kulturními snahami více či méně spojeno s dovršením národního emancipačního úsilí v r. 1918 a kulturním rozletem evropského příděchu, který po tomto zlomu následoval.³⁴

³⁴ Barvitě popsal atmosféru na pražské Filosofické fakultě po konci 1. světové války Zdeněk Kalista, Po proudu života II, Brno 1996, s. 7–126. Mezi studenty zaměřenými výhradně na historii se pohybovali i ti, kteří měli historii jen jako existenční rezervu, a také ti, jejichž zájem byl orientován na různé specifické historické disciplíny, např. jako historik umění Oldřich Stefan, archeolog Jan Filip, jehož znal Z. Kalista z gymnaziálních studií v Mladé Boleslavi. S Jaroslavem Böhem, s nímž se Kalista seznámil již ve Svazu československého studentstva středoškolského, si půjčovali zápisy geografických přednášek; z cizinců se tu pohyboval Miodrag Grbič. Z dalších studentů vyrostla řada příslušníků první poválečné vrstvy významných badatelů, třeba umělecký historik Vojtěch Volavka, guru umělecké avantgardy Karel Teige, historik zaměřený na regionalistiku František Pelikán, jindřichohradecký historik Jan Muk st., specialista v pomocných vědách historických Zdeněk Kristen, historičky umění Růžena Vacková a Alžběta Breindlová, později Birnbaumová, a mezi mnoha jinými i smutně proslulý Joseph Pfitzner. Jaroslav Böhm dokonce organizoval jakousi malou „Akademii“ scházející se v semináři Lubora Niederla v Kaulichově domě. Cílem skupiny studentů bylo zpracovat příručku komplexněji chápaných československých dějin. Překonán měl být zřejmě pohled v té době vlivného přísně pozitivisticky zaměřeného Václava Novotného, který prehistorii nepovažoval zatím za schopnou přispět k obrazu českých dějin; proto se součástí příručky poprvé měla stát i prehistorie z pera J. Böhma a J. Filipa. J. Böhm už tehdy osvědčil i manažerské schopnosti. Publikaci budoucí příručky vyjednal u olomouckého nakladatele Rudolfa Prombergera, což nebylo nějaké okrajové nakladatelství, vydávalo i učebnice a odbornou literaturu.

Byla to pražská historiografie, spojená od r. 1882 s obnovenou českou univerzitou, jež měla na uskutečnění této nové, perspektivně slibné situace svůj duchovní podíl. A odlesk tohoto úspěchu stále ještě dopadal na tváře těch několika málo studentů archeologie, z nichž někteří se stali našimi učiteli nebo postgraduálními školiteli.

Nikdy, přes silné zakotvení v artefaktuálním paradigmatu, na historii nemohli zapomenout. U Jana Eisnera, prvního absolventa prehistorie na pražské univerzitě, zabývajícího se později, po r. 1945, především slovanskou archeologií, tj. archeologií raného středověku, byla vazba na historii středověku samozřejmostí. Dokonce až do té míry, že známá Eisnerova periodizace období od 6. stol. až do doby kolem r. 1200 byla zčásti postavena a zdůvodňována na zaznamenaných historických událostech a jejich datech, nikoliv zásadní měrou pouze jen na archeologických prvcích, jak by se z hlediska tehdy dominujícího artefaktuálního paradigmatu mohlo očekávat.³⁵ Téměř se někdy zdálo, že konkrétní artefakty byly do historického rámce jakoby z vnějšku doplňovány. Tehdy dostupné prameny a metodické možnosti ani jinou možnost nedávaly.

Ani Jan Filip, ač byl z hlediska artefaktuálního paradigmatu z našich učitelů nejvyhranějším badatelem, pohyboval se v něm mistrovsky, a dokonce jeho možnosti užití pro chronologii rozvíjel, se historických prvků ve své koncepci archeologie nezřikal. Vždyť jeho „Pravěké Československo“ (1948),³⁶ jež i ve své podobě přehledu syntetického charakteru bylo naší učebnicí, kterou jsme jako studenti nosili v aktovce jako bibli,³⁷ hned v prvních řádcích předmluvy sděluje, že „nejde jen o vylíčení vlastního archeologického vývoje, nýbrž především o skutečný dějinný obraz, který by zachytil minulost pravěkého lidstva na našem území v rámci evropského vývoje pokud lze nejširše, tedy také po stránce společenské, hospodářské a politické“.³⁸ A o tři stránky dále k tomu ještě doplňuje, že to vše se má dít „na bezpečném poznání celého prostředí a všech jeho složek, na jeho rozboru hospodářském, kulturním, vývojovém a sociologickém“.³⁹ Název vědní disciplíny „prehistorie“, jíž se zabýval, v jeho díle pozvolna a uvážlivě dostával reálnou podobu. A s přibývajícimi lety tendence k vystoupení z výhradnosti artefaktuálního paradigmatu (o jehož významnosti a podílu na poznání minulosti on sám nepochyboval a my nepochybujeme ani dnes) u J. Filipa postupně vzrůstala.

3.3. Pokus o historické pojetí

Zřetelně pozorujeme pokus o formulaci historického pojetí archeologické práce přirozeně i u Jaroslava Böhma v jeho „Kronice objeveného věku“ z r. 1941. Dílo samo syntetizuje základní předválečné vědomosti o pravěkém vývoji a končí oddílem, v němž jsou též uvedeny tehdy dostupné poznatky z oboru „slovanské archeologie“, které v té době ještě nemohly nějak výjimečně zasáhnout do dílny českých a moravských historiků. Většinou spíše jen naznačovaly nebo ilustrovaly možnosti dané v tom směru budoucí archeologii. Je nepominutelnou zásluhou J. Böhma, že ke skutečnému naplňování příslibu historičnosti celé české a moravské, nejen „slovanské archeologie“, po r. 1945 dostal dobrou měrou koncepčně, a především organizačně.

Koncepčně i faktograficky je tomu i v částech věnovaných výkladu o pravěku v jeho „Kronice“, kde, jak konstatují specialisté na archeologii pravěku,⁴⁰ dokázal i různé mezery v dosavadním poznání

³⁵ Josef Bubeník, K problémům periodizace a chronologie staršího úseku vývoje raně středověké hmotné kultury v Čechách, *Archeologické rozhledy* 46, 1994, 54–64, zvl. 54–55; zde další lit.

³⁶ Jan Filip, *Pravěké Československo*, Praha 1948, s. 7.

³⁷ Jan Bouzek, Jan Filip a Jaroslav Böhm o koncepci doby bronzové a železné, *Archeologické rozhledy* 53, 2001, s. 754–756; zde výstižně charakterizovány rozdíly mezi pracovním stylem obou badatelů, který se vztahuje na Böhmovu „Kroniku objeveného věku“ a Filipovo „Pravěké Československo“. Styl a přístup obou badatelů byl i pro nás začátečníky nezastupitelný; oba jsme je potřebovali a našťěstí i oba současně potkali. K celkovému hodnocení dosavadních syntéz/přehledů: *Luboš Jiráň*, Ke koncepcím českého pravěku, *Archeologické rozhledy* 53, 2001, s. 789–791.

³⁸ Viz pozn. 36, s. 7.

³⁹ Viz pozn. 36, s. 10.

překlenout inteligentním odhadem a zároveň přinést zajímavé podněty pro budoucí práci jiných badatelů. Jakoby „Kronika“ opravdu ukryvala jakousi představu, jak by měla archeologie v jeho ústavu, ochromeném válečnými událostmi a nepříjemným okupačním dozorem, vypadat a co by snad mohla dělat, až všechna ta mizérie skončí. Mohli bychom snad „Kroniku“ také přirovnat ke skice, která by mohla předcházet velké, „renesanční“ fresce, v níž se J. Böhm nemínil „vzdátí určitého jednotlivého pojetí celkového vývoje“, ani „práva na vlastní úsudek tam, kde není jednotného soudu dosaženo“.⁴¹ A to nejen z hlediska faktografického, ale ani pokusu o pohled na pravěk Čech a Moravy přes prisma historie.

Archeologie pravěku žila po velkou část Böhmova života stále ještě v podstatě z jedinečné, základní myšlenky systému tří period, spojované s Christianem J. Thomsenem (1788–1865), kterou ovšem archeologie pravěkého období později neustále detailně propracovávala a dopracovávala a rozšiřovala. Toto třídění uvnitř jednotlivých period dělila do různých dalších stupňů a fází, případně poměrně záhy dokonce i definovala celá nová období, jako třeba např. novou „meziperiodu“ eneolit, a množství základních jednotek jako různé archeologické kultury. Z tohoto myšlenkového světa se J. Böhm nikdy docela nevymanil, i když již věděl, že je to sice nutné, ale není to vše a ani to poslední, co je třeba dělat.

Studium pravěku i rané doby dějinné se tehdy podle mínění J. Böhma omezovalo „jen na poznávání a roztřídění hmotné kultury“, což J. Böhm viděl na přelomu 30. a 40. let 20. stol. jako „pracovní pomůcku čistě archeologickou, bez zřetele ke skutečným dějinným událostem“.⁴² Ale postupně se přece jen podle něho „již od počátku prosazovala historizující tendence studia pravěku, i když mnohokrát svedla se cesty a zavedla do slepé uličky“.⁴³ Vývoj archeologického bádání i jeho pramenná základna ovšem postupně rostly a kvalitativně sílily, a to i za jeho významného přímého i nepřímého osobního přispění, což u něj vyvolávalo pocit, že je potřeba pronikat „hlouběji do vnitřních duchovních dispoic doby“.⁴⁴ Domníval se a doufal, že se tak studium a poznání pravěku „dostává za hranice považované donedávna za nepřekročitelné, a otevírá nové cesty, spojující poznání pravěku se současnými historickými tendencemi“.⁴⁵ Soudil, že také archeologické prameny poskytují „výhled do duchovního života, neboť jsou výsledkem úvah a přemýšlení“ lidí minulosti, a že zpětně „postupem od předmětů samých lze s určitou mírou pravděpodobnosti najít cestu až k duchovním předpokladům jejich vzniku“.⁴⁶ Inspirován Josefem Pekařem soudil, že i prehistorie jako věda o nejstarší periodě lidské historie (později se pro ni snažil J. Böhm do našeho prostředí dokonce uvést pojmenování „paleohistorie“), může se snažit o „proniknutí k základním duchovním složkám minula, poznat jejich dynamiku ... rozdílů jejich stylu, svérázu a mentality ...“. A připouštěl, že podíl „pravěku na tomto úsilí nebude malý, ale je v přítomné době [tj. na konci 30. let 20. stol.] teprve v začátcích“.⁴⁷ Toto úsilí tehdejší „archeologie“, proměněné ve skutečnou „prehistorii“ zřejmě nového stylu, považoval za „svůdné, ale také nebezpečné“.⁴⁸ Proto neopouštěl generační artefaktuální paradigma, ale všude, kde se mu to zdálo únosné, ho překračoval. Realisticky přemýšlel o práci s tehdy dosažitelnými „možnostmi“ a uvažoval o pozdější cestě dále, hlouběji. Obával se zřejmě, a to právem, že pro takovou koncepci badatelské práce nenastal ještě čas z hlediska dostupné pramenné základny i z hlediska metod, které byly koncem 30. let 20. stol. k dispozici. Obával se však pravděpodobně převládnutí fan-

⁴⁰ Viz např. *Jan Bouzek*, cit. v pozn. 37, tamtéž s. 754–755.

⁴¹ Viz pozn. 33, s. 8.

⁴² Viz pozn. 33, s. 32.

⁴³ Viz pozn. 33, s. 33.

⁴⁴ Viz pozn. 33, s. 33.

⁴⁵ Viz pozn. 33, s. 33.

⁴⁶ Viz pozn. 33, s. 23.

⁴⁷ Viz pozn. 33, s. 33.

⁴⁸ Viz pozn. 33, s. 34.

tazie, jež jemu samotnému, jako každému tvůrčímu badateli, sice nemá chybět, ale zároveň varoval, že „tak mnohdy přeceňované intuitivní poznání nedosažitelného nemůže nabýti vrchu nad poctivým empirickým poznáním, které jedině může patrně svou hřivnou přispěti k výkladu věcného i ideového obsahu minula.“⁴⁹

Snad se nezmýlíme, když usoudíme, že svými úvahami J. Böhm vykročil na cestu, na kterou přibližně od počátku 70. let, tj. o více než čtvrt století později nastupovali z mnohem lepšího základu další badatelé a pokusili se otevřít některé shodné otázky za podstatně příznivějších podmínek. Něco jako procesuální, postprocesuální a kognitivní prvky v archeologii⁵⁰ v jednotlivých fragmentech časně a zároveň předčasně J. Böhm a rovněž tak J. Neustupný a J. Filip, podle různých náznaků v jejich díle, vytyčili. Jaroslav Böhm nás překvapil ještě jednou myšlenkou, která obecněji a výrazněji vstoupila u nás do živější debaty rovněž s dobovým zpožděním jak v historii, tak v archeologii, ale v době, kdy ji pronesl, to samozřejmost nebyla. Je v „Kronice“ vložena do jedné věty: „Každá doba nazírá na minulost svým způsobem a hledá v ní především odpověď na vlastní současné otázky“. A nepovažoval to za chybu. Zdůraznil to i svými odvoláním na historika Václava Chaloupeckého (1882–1951), který zase ve svých přednáškách neméně překvapivě poznamenal, že platí nejen *Historia magistra vitae*, ale i *Vita magistra historiae*.⁵¹

3.4. Archeologie vrcholného a pozdního středověku

Jestliže připustíme, že ve vlastním díle J. Böhma identifikujeme nakročení směrem k obecněji historicky chápanému pojetí práce s artefaktálními prameny, je zcela logické, že dříve než kdokoli jiný z jeho vrstevníků pochopil, že vedle pravěké archeologie (v jeho pojetí prehistorie, příp. paleohistorie) a archeologie raného středověku, nazývané tehdy všeobecně a bezvýhradně slovanskou archeologií, přijde řada i na archeologii vrcholného a pozdního středověku, označovanou zprvu nepřesně třemi názvy jako „historická archeologie“, o něco později neméně nepřesně jako „středověká archeologie“ a pak ještě poněkud vhodněji „archeologie středověku“, přičemž všechny tři názvy se dosud stále mísí. Tyto zdánlivě zbytečné rozdíly a jemnosti začaly být zajímavé až v době hledání teoretické a praktické podoby *archeologie vrcholného a pozdního středověku* o patnáct let později.

Již v letech předválečných si Jaroslav Böhm, jako osoba zodpovědná za organizaci záchranné služby, zejména na stavbách ve státním zájmu, pragmaticky uvědomil, že stavba dálnice projektované mezi Prahou a Brnem bude příležitostí k výzkumu zaniklých středověkých vesnic. V nevelkém článku z r. 1939 ve Zprávách památkové péče⁵² na tuto možnost upozornil. Nevylučuji, že podnětem nápaditému a pružnému J. Böhmovi se v té věci staly výsledky výzkumu zveřejněné v témže roce ve vynikající publikaci Paula Grimma o zaniklé vsi Hohenrode v Harzu,⁵³ která v Praze byla velmi pravděpodobně jako novinka k dispozici, ať již v knihovně Deutsche Universität in Prag, nebo ve Státním archeologickém ústavu. Tu knížku pravděpodobně nemohl J. Böhm minout; ostatně tehdy se do pražských archeologických institucí ani zdaleka nevalila taková obtížně přehledná záplava publikací jako dnes. Byl to v té době naprosto nečekáný přístup, stejně jako jeho o rok starší článek v témže časopise, informující o potřebě výzkumu středověkých sídlišť, i když měl na mysli sídelní lokality

⁴⁹ Viz pozn. 33, s. 34.

⁵⁰ Přehledně *Colin Renfrew – Paul Bahn*, *Archeology, Theories, Methods, Practice*, London 1991 (prvně), 2008 (zatím naposled); *Ian Hodder*, *Reading the Past. Current approaches to interpretation in archeology*, Cambridge (CUP) 1986, vícenásobný reprint; *Colin Renfrew – Ezra B. W. Zubrow eds.*, *The ancient mind, Elements of cognitive archeology*, Cambridge (CUP), 1994, repr. 1995. Další literatura in: *Zdeněk Smetánka*, *Archeologické etudy*, 2003, kap. 13, s. 95–100 a 202.

⁵¹ Viz pozn. 33, s. 34.

⁵² *Jaroslav Böhm*, O výzkum středověkých osad, *Zprávy památkové péče* 3, 1939, s. 20–21.

⁵³ *Paul Grimm*, *Hohenrode. Eine mittelalterliche Siedlung im Südhaz, Halle 1939*. Kromě pozoruhodných výsledků archeologických nechyběl v publikaci zájem historický, využití pramenů ikonografických, a dokonce i etnografických.

obecněji, tedy zvláště hradiště.⁵⁴ J. Böhm byl nejspíš již tehdy přesvědčen, že jenom ze znalosti pohřebišť, jež tehdy při ruční výkopové práci na staveništích ještě neunikala tak snadno pozornosti jako dnes, a navíc pro období pravěku a raného středověku zároveň výtečně korespondovala s artefaktuálním paradigmatem a s tehdejšími chronologickými metodami, nevznikne celistvý obraz minulého života, o který chtěl usilovat.⁵⁵ Zdá se, že něco takového si J. Böhm dobře uvědomoval zejména když uvažoval nad konceptem své „Kroniky“. Snad proto ten zájem o lidská sídla. A nepochybně považoval za nezbytné klást i na archeologii vrcholného středověku takové technické a metodické nároky, jaké kladl na archeologii pravěkou. Vykopávání památek, především staveb, dobovou metodou „follow the wall“, k níž badatele zaměřené na výzkum architektury někdy svádělo odkrývání zděných struktur, rozhodně v lásce neměl.

V rámci „té nejmladší archeologie“ alespoň na krátkou dobu, ještě před úplným omezením výzkumných prací v době nacistické okupace, umožnil výzkum dvou středověkých sídel a jejich středověké architektury, a to v klášterním areálu v Nepomuku⁵⁶ a na hradě v Dražicích,⁵⁷ významnému uměleckému historikovi a znalci středověké architektury Václavu Menclovi (1905–1978), vypovězenému v r. 1939 ze Slovenska. Tato badatelská spolupráce však nepokračovala po r. 1945 pro příliš rozdílné představy o pracovním stylu a metodice terénní práce. V poválečné době však byl Böhmův pražský archeologický ústav první institucí, která zřídila systemizované místo „středověkého archeologa“, velkoryse obsazené žačkou Václava Mencla, a ústav zahájil soustavný výzkum vrcholného středověkého období. Prvním pracovníkem, který se tedy mohl v Böhmově ústavu věnovat výhradně vrcholnému středověku, byla Květoslava Reichertová (1921–2004). Od r. 1945 zde působila zprvu jako dokumentátorka a po dokončení studia archeologie a dějin umění (1955) se stala prvním univerzitně připraveným archeologem zaměřeným na tehdy nejmladší obor archeologie. Prošla semináři Jana Eisnera a Jana Filipa, na „Ústavu pro dějiny umění“ ji zaujal především Václav Mencl, s nímž se setkala již v době svého válečného nasazení v letecké konstrukční kanceláři, kde mu též, jak vzpomínala, technicky pomáhala v přípravě jeho pozdějších pověstných instrukčních, fotograficky výtečně dokumentovaných studií o jednotlivých konstrukčních prvcích středověké architektury (např. hlavicích, žebrech, oknech apod.), které od r. 1950 postupně vycházely v sešitech Zpráv památkové péče. V interpretaci artefaktuálních pramenů, stejně jako v zaměření zejména na architekturu, zůstala K. Reichertová částečně orientována na podněty V. Mencla, v terénní heuristice působila samostatněji, cestou ovlivněnou spíše školením v oboru archeologie a zvyklostmi, jež rozvíjel ve svém ústavu J. Böhm.⁵⁸ V něm bylo též na návrh Ivana Borkovského a Jana Filipa v r. 1955 poprvé otevřeno interní postgraduální školení v oblasti archeologie vrcholného a pozdního středověku, čímž J. Böhm významně přispěl ke stabilizaci pracovního profilu tehdy nejmladší větve archeologické práce.

3.5. Archeologie jako součást ohrožené národní kultury

Mimořádné komunikativní schopnosti, jež byly speciálním rysem nadání J. Böhma, bychom neměli chápat jen v užším smyslu, tj. pouze jako schopnost jednání s úředními kruhy, se svými podřízenými, amatéry a příznivci archeologie, s partnerskými vědeckými institucemi a kolegy zahraničními

⁵⁴ Jaroslav Böhm, O organizovaný a soustavný výzkum sídlišť, Zprávy památkové péče 2, 1938, s. 135–137. Idea části poválečného výzkumu (hradišť) je, jak se zdá, přítomna již zde.

⁵⁵ V současné době je situace ve srovnání s dobou Böhmovy aktivity opačná; Jan Klápště, Poznámky k některým tendencím v současném vývoji archeologické pramenné základny, Archeologické rozhledy 41, 1989, s. 75–84.

⁵⁶ Václav Mencl, Výkop nepomuckého kláštera, Zprávy památkové péče 5, 1941, s. 81–83.

⁵⁷ Archiv ARÚ AV ČR Praha – soubor dochovaných dokumentů č.j. 1557/40, 2894/40, 2948/40, 2954/40, 3095/40, 4254/40, 5864/40, 5870/40, 5871/40.

⁵⁸ První samostatný výzkum v Olomouci, o němž zveřejnila zprávu: Květa Reichertová, Přemyslovský hrad a předhradí v Olomouci, Archeologické rozhledy 1, 1949, s. 60–67, 73. S ohledem na tento první a architektonicky poutavý objekt výzkumu umístil redaktor J. Filip fotografii části jednoho z olomouckých románských oken na obálku prvních sešitů AR, které v roce 1949 otevřely jejich dlouhou řadu.

i domácími. To vše zajisté J. Böhm znamenitě uměl a nepochybně tomuto snažení ve prospěch svého osobního cíle, tj. vybudování a zajištění moderního a prosperujícího badatelského ústavu, obětoval kus své vědecké práce i vlastního života. Učinil však i kvalitativně vyšší krok, jímž byla komunikace oboru s významným segmentem živé české kultury, a to v době, kdy byly ohroženy samé její kořeny.

V r. 1941, v předvánoční době, a v lednu 1942, v časech dosud nerozhodnuté druhé světové války a stoupajícího tlaku nacistické okupace, objevila se v pražské Družstevní práci (DP) jeho „Kronika objeveného věku“. Prosadit se s ní do tohoto družstva vzdělaných čtenářů, sdružujících kolem svého nakladatelství početnou skupinu intelektuálů, bylo perspektivně velice přínosným krokem pro celou archeologii, a pro prestiž Státního archeologického ústavu zvláště. A jak se ukáže, byl to krok dosahující svými důsledky až do poválečného období. Družstevní práce, založená r. 1922 Václavem Poláčkem, později majitelem renomovaného „Pražského nakladatelství“, vydávajícího až do svého zrušení po r. 1948 řadu vynikajících historicky zaměřených a pro archeologii a pro některé archeologii bližší obory užitečných pragensií,⁵⁹ představovala v polovině 30. let klub blížící se svým počtem dvěma desítkám tisíc čtenářů – aktivních odběratelů a šířitelů knižní produkce. Své knihy nemohla DP běžně prodávat přímo v knihkupectvích a subskribované publikace, jejichž minimální roční odběr v počtu čtyř titulů byl jednou z podmínek členství, distribuovala svým členům poštou nebo pomocí místních dobrovolných důvěrníků. Volbou domácích i cizích titulů a formou distribuce vznikala samovolně středostavovská skupina inteligentních čtenářů sdružující učitele, středoškolské i univerzitní profesory, úspěšné řemeslníky, novináře, pracovníky soukromých firem včetně finančního sektoru, právníky, státní úředníky, důstojníky, lékaře i lékárníky, studenty, výtvarníky, architektky, divadelníky, výjimečně i poslance. A to nejen v Praze, kde bylo středisko a vlastní jediná povolená prodejna, umístěná od r. 1935 v paláci Svazu českého díla na Národní třídě ve střizlivé, dnes chátrající funkcionalistické stavbě architekta Oldřicha Starého. V této prodejně plně světla a zajímavých knížek, prodávaných zde i mimo subskripci, v prodejně naplněné cenově dostupnými produkty uměleckého řemesla navrhovanými renomovanými designéry, v prodejně někdy až přeplněné zákazníky přicházejícími vyzvednout svoji subskripční objednávku a vybrat třeba ještě něco navíc, bylo živé srdce tohoto sdružení – až do nuceného zrušení počátkem 50. let a převedení majetku i podnikání na jiný družstevní subjekt převážně umělecko-řemeslného zaměření.⁶⁰

Ještě důležitější než centrální pražská prodejna byla pro archeologii skutečnost, že subskribující čtenáři žili rozptýleni po celé republice, zejména v menších městech, někdy i vsích.⁶¹ Ti všichni spo-

⁵⁹ Např. *Jan Filip*, Praha pravěká, Praha 1949; *Václav Chaloupecký – Václav Mencl – Jan Květ*, Praha románská, Praha 1948; pro pozdější výzkum Prahy byla užitečná i série publikací řady „Zmizelá Praha“ za autorské spolupráce předních znalců, jako byli Zdeněk Wirth, Cyril Merhaut, Antonín Novotný, Emanuel Poche, Václav Vilém Štech, Václav Vojtíšek, Hana Volavková.

⁶⁰ Téměř symbolicky se nekulturnost celé situace odráží v osudu esteticky poutavého folkloristicky orientovaného čtyřsvazkového díla, určeného pro širší čtenářskou obec: *Karel Plicka – František Wolf – Karel Svolinský*, Český rok v pohádkách, písních, hrách a tancích, říkadlech a hádankách (DP Praha). „Jaro“ vyšlo v r. 1948, „Léto“ pak v r. 1950 jako 778. kniha DP, a to mezi těmi posledními. Její odběr byl pro mne rozloučením s původním interiérem prodejny na Národní třídě, která sama o sobě i s celou svojí atmosférou patřila k součastem vytrácející se kulturní kvality. Frontu jsem v knihkupectví vystál na „Podzim“ v r. 1954, neboť dokončení díla se naštěstí ujali někteří pracovníci nakladatelství s příznačně pro dobu nelogickým a občas poněkud posměch budícím názvem „Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění n. p.“ (jindy dobromyslněji zvaného „Krasavci“). Na „Zimu“ se seznamem literatury jsme čekali do r. 1960, tedy do doby, kdy se už ledacos začalo drobit. Celková nabídka knih DP i časopis Panorama v posledních měsících před zrušením již nesla znaky ovlivněné politickou změnou, stejně jako obsah sešitů Panorama.

⁶¹ Z hlediska ocenění významu rozptýlené početné čtenářské obce pro povědomí o archeologii jen namátkou uvádím několik čísel o počtu členů (odběratelů) DP z celého Československa z r. 1933: větší nebo významnější města – Blansko 65 členů, Kolín 94, Hradiště Uherské 46, Pardubice 202, Písek 65, Slaný 24, Třebíč 65; menší lokality – Holešov 25, Městec Heřmanův 17, Podbořany 14, Přelouč 32, Třebouchovice 19, Vizovice 24, Žamberk 16; z míst na pomezí spíše vesnického charakteru – Dolní Kralovice 5, Libušín 8, Jaroměřice 5, Konice 10, Praskačka 7 aj. Poměrně vyšší čísla ve střediscích na Slovensku a Podkarpatské Rusi většinou znamenají skupinu českých

lu s užším řídicím výborem, kruhem spolupracovníků a zaměstnanců DP bezděky i vědomě spoluvytvářeli i mimo velká centra něco, co bychom mohli nazvat kulturním klimatem doby. Řídící kruh a bližší spolupracovníci družstva DP, autoři a přispěvatelé do klubovního časopisu Panorama,⁶² který DP pro členy vydávala, to nebylo uskupení ledajaké. Pro ilustraci alespoň několik jmen.

Setkáváme se tu například s Petrem Kříčkou, Vladislavem Vančurou, Václavem Černým, z historiků najdeme jméno numismatika a později ředitele Národního musea Gustava Skalského a ještě po válce se v dokumentech mihne jméno rektora UK biologa Jana Bělehrádka, upozorňujícího v DP, že ví o tom, že J. Böhm chystá novou knížku.⁶³ V souvislosti s časopisem Panorama i vydávanými knížkami čteme třeba jména Toyen, Františka Muziky, Karla Svolinského. Redaktorem některých edicí byl Jaroslav Seifert, mezi přispěvateli do časopisu Panorama zjistíme Pavla Eisnera, v předválečném období zastihujeme literárního komparatistu Václava Tilleho, mezi přispěvateli a spolupracovníky potkáváme Františka Halase, často V. V. Štecha, ve výtvarné redakci a designu se setkáváme až do odchodu do emigrace v USA s Ladislavem Sutnarem. Další výčet by byl zbytečný, co jméno, to další osobnost české kultury. Mezi stálými spolupracovníky nepřekvapí jméno Josefa Sudka, který pořídil pro účely propagace „Kroniky“ fotografii jejího autora, elegantního muže s vysokým čelem, čtyřicátníka jistého si svým životním posláním. Vidali jsme myslím tu fotografii jako studenti v dnes zaniklé galerii pražských absolventů archeologie, kterou prof. Jan Filip umístil na stěnu svého ústavu v Břehové ulici a po nuceném vystěhování znovu i na Právnické fakultě UK. Jaroslav Böhm se v době vydávání „Kroniky“ k úsilí lidí z DP připojil dvěma příspěvky do časopisu Panorama, souvisejícími s jeho „Kronikou“.⁶⁴

V prosinci běžícího třetího roku okupace a tři a půl roku před koncem války Böhmova „Kronika“ v ediční řadě Svět vyšla. Členové DP si ji vybírají z tenčího se nabídkového seznamu, neboť není dovoleno vydávat překlady literatury ze zemí, které jsou ve válečném stavu s Říší, a filtrem nacistické cenzury neprojde ani část vynikající moderní literatury německé. A některé svazky, které se líbí nacistické literární komoře a cenzorům, se zase někdy nelíbí redaktorům DP. Každý z těch mnoha členů DP rozsetých po tom, co zbylo z Čech a Moravy, nyní ví, že je a dosud žije česká archeologie, i když vysoké školy jsou uzavřeny a veřejně provozovaná a prezentovaná vědecká práce skomírá. A ti, kteří si „Kroniku“ vyberou a koupí, navíc poznají, že archeologie může být zajímavá věc, která patří ke kultuře země, v níž žijí, ke kultuře, kterou všichni tyto lidé společně udržují. Zkrátka díky literárně poutavé „Kronice“ se stává archeologie ve větší míře souřadnou součástí kulturní tradice, kterou každý z nich sleduje již po řadu let, tradice, které si váží a k níž se utíkají, zvláště v těchto pohnutých dobách.

odběratelů pracovně spojenou se státní administrativou, příp. se školstvím – Bratislava 690, Žilina 87, Užhorod 74. – Koncem 30. let 20. stol. a v počátcích nacistické okupace uvádí *Jaroslav Seifert* (Všecky krásy světa, Praha 1982, s. 525) nejspíš zaokrouhleně 50 000 členů.

⁶² Vzhledem ke „klubovému“ charakteru je dnes časopis Panorama, směřující pouze ke členům-odběratelům, obtížně dostupný. Uložen je např. v Památníku národního písemnictví, osobní Fond V. Karáska ze Lvovic (depozice Obora Hvězda – Praha 6). Sešit s článkem *Jaroslav Böhm*, O čem vypráví historie, Panorama 17, 1939 (viz *Jan Rataj*, Seznam prací akademika Jaroslava Böhma, Památky archeologické 52, 1961, s. 6–12, evidovaný pod č. 198), se nezdařilo dohledat. Na zvyklosti časopisu neobvyklé číslo 11 byl pravděpodobně nevězvaný kulér. První zachovaný údaj o úmyslu vydat „Kroniku“ v DP je ze dne 22. 1. 1941; 17. 2. 1941 podával J. Böhm vlastnoručně podepsaný a kolkovaný návrh na vydání; 29. 3. 1941 DP vracela rukopisy (!); před koncem r. 1941 a počátkem r. 1942 se kniha dostávala k subskribentům a dalším čtenářům. Do rukou čtenářů přicházelo asi 5000 výtisků (při celkovém nákladu 5500 kusů); část nákladu byla vždy k dispozici i bez subskripce). To je vzhledem k počtu exemplářů a kvalitám odběratelů pro J. Böhma a archeologii významné pozitivum. Několik dokladů k edici „Kroniky“ bez zvláštní signatury je uchováno v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, pracoviště Staré Hradky, Fond Družstevní práce.

⁶³ Patrně se jedná o ukázkou části rukopisu nabídnutého DP J. Böhmem po úspěchu „Kroniky“ 8. 12. 1943, nazvaného „Dunaj“, uloženého v Památníku Národního písemnictví, 108 str. strojopisu. K tomu kopie dopisu z 24. 10. 1946 s dotazem, zda práce pokračuje, nebo zatím uvázla.

⁶⁴ *Jaroslav Böhm*, Objevený věk, Panorama 19, 1941/10, s. 155–156; *tyž.*, Tvář země, Panorama 20, 1942/1, s. 8. Souvislost s uvedením „Kroniky“ do distribuce je zde evidentní.

To je mimořádný vklad, s nímž se vracel J. Böhm v r. 1945 ke svému přerušnému životnímu předsevzetí, tedy vybudování moderního archeologického ústavu. Jeho plnění a splnění nyní v nových a stále se měnících labilních poměrech záleželo na zájmu lidí o nové objevy a na přízni veřejnosti vůči archeologii. Kronika k tomu přispěla nemalým dílem, i když zároveň sebou nesla smutnější aspekt. Nepřímo, ale zdá se, že podstatně, též přispěla k tomu, že zůstala Böhmovým posledním větším publikačním dílem. Usnadnila mu sice později jeho vstup do vábívého světa činovníků, kteří tím, že pracují ve veřejných funkcích, mohou snáze ovlivnit uskutečňování i svých nápadů a snů – což je ovšem ve své podvojnosti vždy neobyčejně náročné na čas a duševní i fyzické síly, ale i na etické postoje. „Kronika“ vlastně napomohla později nepřímo ke zmenšení prostoru pro jeho vlastní tvorbu a v souhře s ostatními skutečnostmi, které pomohla vyvolat, nakonec přispěla i k oddělování svého autora od badatelské aktivity. Jen náhodou jsem slyšel na jedné z konferencí v Liblicích jeho postesknutí, že na studium a psaní mu už zbývá jen chata, tuším na Sázavě poblíž Medníku. S trochou nadsázky lze říci, že jedny dveře mu „Kronika“ mnohokrát otevírala a druhé, ty vlastního ústavu, přivírala. Už nikdy neusedne k pracovnímu stolu, na němž leží korektury něčeho podobného, jako jsou „Základy hallstattské periody v Čechách“⁶⁵ nebo jeho „Kronika“, ač ho invence neopouštěla, jak napovídají některé další, většinou menší práce. Výjimkou je již dříve připravovaná stručná knížka z r. 1946 o keltských oppidech, sídlech s centrální funkcí, která přirovnával k městům (přičemž anglický překlad názvu vzbudil podle jednoho z dopisů otázku V. G. Childea),⁶⁶ později se objevila zpráva o výzkumu raně středověkého Libušína,⁶⁷ kde mu ovšem z časových důvodů výkopové práce pod jeho dohledem zajišťoval terénní technik Josef Kabát (1913–1982). Občas vznikla zajímavá recenze nebo referát informující o nových objevech a metodických možnostech. Zajímal se o první dva velkomoravské kostely, překvapivě objevené ve Starém Městě, a také o nich ve francouzštině vydal nevelkou, ale podnětnou studii.⁶⁸ Svě řekl i k dalšímu sakrálnímu objektu podruhé odkrytému v Modré u Velehradu.⁶⁹ Řádky jeho bibliografie ovšem začaly postupně více plnit zprávy vyplývající spíše z administrativních a organizátorských povinností. Ale byla tu také velká výstava pravěkého umění s kopii paleolitických jeskynních nástěnných maleb, otevřená společně s Národní galerií na podzim r. 1949,⁷⁰ jejíž zbývající deinstalované exponáty jsem zastihl jako dekoraci v podkrovní posluchárně a studovně tehdy „Filipova semináře“ ještě v Břehové ulici – a sem tam je dosud ještě potkávám odložené po různých místech, která mají co dělat s archeologií.

Jaroslav Böhm nyní především organizuje založení Československé akademie věd (1952) a usazuje v ní svůj ústav na správné místo, následně se stává jedním z místopředsedů a dbá na to, aby se v dobách nečekaných změn a proměn na jeho ústav s ničím nezapomnělo; současně získává vliv na nově vzniklé „Nakladatelství ČSAV“ a pojišťuje zde pravidelnou existenci jednoho z nejstarších českých vědních časopisů, „Památek archeologických“. Rozvíjí monografickou edici „Monumenta archaeologica“, neboť nové výzkumy, které inicioval nebo které teprve podpoří, potřebují a budou potřebovat své publikační forum. V dohodě s ideovým i faktickým tvůrcem „Archeologických rozhledů“, vytrvale pracujícím Janem Filipem, umožní jejich pravidelné vydávání pod hlavičkou Archeolo-

⁶⁵ Jaroslav Böhm, Základy hallstattské periody, Obzor prehistorický X, 1936–37.

⁶⁶ Jaroslav Böhm, Naše nejstarší města, Praha 1946; oznámení zásilky v dopise J. Böhma č. 18 z 27. 7. 1947 s překladem názvu knížky „Our oldest cities“, vzbudilo pozornost V. G. Childea a výměna názorů na termín *city*, *town-ship*, *town* a na jejich věcnou náplň proběhla v dopise č. 19. od V. G. Childea z 11. 8. 1947; v dopise č. 24 ze dne 8. 1. 1948 J. Böhm ještě zahrnul do diskuse termín *oppidum*. Z hlediska sociálního a ekonomického nebylo mezi oběma badateli rozdílu, jednalo se více o rozdíly terminologické; J. Böhm začal užívat termínu *towns*.

⁶⁷ Jaroslav Böhm, Výzkum libušínského hradiště, Archeologické rozhledy 2, 1950, s. 79–87, 141–142.

⁶⁸ Jaroslav Böhm, Deux églises datant de l'empire de Grande-Moravia decouvertes en Tchechoslovaquie, Byzantinoslavica 11, 1950, s. 207–222.

⁶⁹ Jaroslav Böhm, K rozboru kostela v Modré u Velehradu, Acta Universitatis Carolinae. Philosophica-historica 3, 1959, s. 273–284 (Filipův sborník).

⁷⁰ Jaroslav Böhm, Nejstarší umění, Katalog výstavy v Národní galerii od 18. X. – 18. XII. 1949, Praha 1949.

gického ústavu ČSAV, a tím i na relativně bezpečném místě, jakým tehdy bylo Nakladatelství ČSAV. Redakce fakticky zůstala na pražské Filosofické fakultě UK, kde jsme jako studenti mohli přímo odevzdávat své referáty a výjimečně i první badatelské pokusy a kam jsme později, již jako podřízení J. Böhma, stále své příspěvky nosili. Pokud někdo svedl napsat dobrou seminární práci, zprávu nebo referát, což se pod vedením Jana Filipa a s jeho pomocí stávalo, měl stránky „Rozhledů“ přístupny.⁷¹ To se dnes může zdát samozřejmostí, ale tenkrát, v počínající iracionálně se rozdělující a hierarchizující, až „kastující“ společnosti, to samozřejmé vůbec nebylo. Míra velkorysosti a důvěry obou předních českých archeologů, jejich společný zájem o prosperitu oboru a obhájení pozic archeologie v dotírající složité době, nám tenkrát až tak moc nedocházela. Ledacos nesamozřejmého jsme považovali za samozřejmé a jen občas mě krátká, ale výstižná glosa Ivana Borkovského navracela do reality.

Od 50. let se v bibliografii J. Böhma objevují kratší i větší studie, pokoušející se o aplikaci marxismu. Böhmu rovněž vyvíjí úsilí, podporované V. G. Childem, o přidělení světového kongresu UISPP do Prahy. Povinností v ústavu mu neubývá. Všemmu tomu přepínání sil, různým vnějším tlakům, v němž nechyběla ani závist těch, kteří někdy bezstarostně užívají toho, na čem vlastně i pro ně nechal kus svého času a asi i svého zdraví, čelí cigaretami a kávou, někdy střídme i sklenkou Martellu. Není nic divného, že se z toho všeho rozvíjejí i zdravotní potíže. V kritické situaci vypomáhá V. G. Child dodávkami novějších léků, které nebyly jinak k dispozici. Někdy přijdou poštou, jindy je ne bez obtíží a zmatků přivezou a podle svědectví dopisů předají britští linkoví cestující. V několika dopisech nalezneme o medikamentech i podrobnosti.⁷² Ale to je již další historie, kterou si bude dobře znovu ještě jednou stručně připomenout o něco později v době, kdy Jaroslav Böhmu již plně vstoupí „do jiného světa“, světa akademických funkcionářů.

3.6. „Kronika“ jako nevšední dílo

Ti členové DP a další čtenáři, kteří si „Kroniku“ v r. 1941 objednali nebo si ji vypůjčili a přečetli, shledali, že tato odborná knížka není svým tématem zcela snadná, ale že je srozumitelná, neboť je výtečně a poutavě napsaná, a že v ní lze navíc postihnout určitou míru nadhledu nad sdělovanými fakty i závan osobního zaujetí. Až o mnoho let později jsem pochopil cenu této její osobité formální podoby, ačkoliv je stručně a jasně vyložena již v předmluvě a na prvních stránkách knihy. J. Böhmu byl zřejmě první z českých a moravských archeologů, kdo v daných podmínkách pochopil a kvalitně použil formu, kterou dnes z nouze nazýváme „třetí proud“. Na syntézu se všemi náležitostmi a celým aparátem nebylo v Böhmově době dost prostředků, a také – pro koho by byla tehdy vlastně taková knížka určena, když v Čechách a na Moravě bylo možno spočítat profesionální odborné archeology dohromady i s těmi nejpoučenějšími amatéry na prstech dvou rukou? Forma „třetího proudu“ mu umožnila předvést vlastní koncepci pravěkého vývoje s tím, že nové myšlenky nebo nápady k diskusi a přínosu by měli odborníci snadno rozeznat, dále poskytnout kompetentní informaci specialistům z příbuzných oborů. A konečně J. Böhmu myslel i na zvědavé amatéry i na ostatní zájemce, z nichž někteří se s archeologií setkají poprvé a možná, že ji trvale zařadí do svého kulturního obzoru, a nebudou tak odkázáni jen na příležitostné a náhodné informace o banalitách a pseudohodnotách.

Cesta k zaujatému čtenáři nezačala pro J. Böhmu z pozice, kde se zájem dá očekávat, jak by tomu bylo u těch pěti, deseti, možná patnácti vážných odborně orientovaných zájemců působících v jeho době, ale z opačného konce. Zvykli jsme si později, že je potřeba nejdříve psát především knihy, v nichž může být téměř polovina i více tiskové plochy, někdy nezbytně, věnována pracovnímu apa-

⁷¹ Zvlášť článek *Milana Zápotockého* Baalberská skupina v Čechách, *Archeologické rozhledy* 8, 1956, s. 539–563, vzbudil mimořádnou pozornost V. G. Childa v dopisu, který londýnský byt opouštěl 30. 11. 1956 (příjem č.j. 4788/ 56 dne 13. 12. 1956) – „The last number of Arch. Rozh. was excellent, particularly the article on the Baalberg group; I concur that it should be an early TRB culture“.

⁷² Korespondence (osm dopisů vyměněných mezi 14. 10. 1954 a 14. 1. 1955) a další dva dopisy z 9. 5. 1955 a 23. 5. 1955.

rátu. A teprve následně z téhož materiálu vydestilovat jakýsi křečovitý populár, což bývalo čas od času prezentováno téměř jako služební povinnost, zaznamenávaná dokonce v osobních a výročních zprávách. Přehlédli jsme, že je v některých vybraných případech možná a užitečná právě opačná cesta, a dost pozdě jsme tak „objevili Ameriku“ – po kolikáté již? Teprve když se ve větším, ale krátkodobém uvolnění hraničních závor kolem poloviny 60. let stále více objevovaly v knihovně ústavu i jinde svým způsobem „Kronice“ více či méně podobné knížky anglických a o něco později francouzských renomovaných historiků i archeologů, vycházející z dobrých nakladatelských domů, někdy dokonce v celých řadách, pochopil jsem, že nebudeme-li běžně vydávat také podobné publikace, budeme svou práci vytvářet jen „samí pro sebe“. A že to může mít jednou, dříve či později, důsledky, které našemu oboru vzhledem k oslabení komunikace s veřejností nebudou ku prospěchu.⁷³

Böhmová „Kronika“, která již překročila jubilejní věk pětadesátky, žije nyní v ústraní svůj druhý život. Jako hledaný *sbírkový předmět*, podobně jako i jiné publikace z přelomu po r. 1948 zrušené Družstevní práce. I tato skutečnost svědčí o závažnosti kulturních souvislostí, v nichž vznikala a působila. Kdesi jsem četl, že byla brzy překonána poválečnými výzkumy. Domnívám se, že byla napsána proto, aby to překonání mohlo nastat.

Remembering the Past of Czech archaeology I: The invisible college as a route to new approaches

The ‘invisible college’ is a concept well-known to sociologists and historians of science. It involves studying the practices mainly of informal interest groups of scientists pursuing the same or a related object of inquiry, usually of a more conceptually inspirational character. Traces of this, so it seems, can also be found – at least in fragments –, in Czech archaeology. One such possible fragment, or the rudiments of one ‘invisible college’ in the past, is the subject of several essay-like chapters. Their focal figures first include Jaroslav Böhm and then V. Gordon Childe. In this text, attention is focused on the figure of J. Böhm during the first period of his scientific and organisational activities and his effort to transform the concept of Czech archaeology more in the direction of historicity, which was doubtlessly one of the motives behind Childe’s interest in what was then still Czechoslovak archaeology.

English by *Robin Cassling*

⁷³ Z archeologických publikací dosahovalo textově standardu „středního proudu“ 13 svazků řady Památníky naší minulosti (Academia, Praha) z let 1964–1988. Méně tomu mohlo tenkrát být ve srovnání se západoevropskou produkcí po stránce designu. I tak ovšem tato edice, založená Janem Filipem, znamenala jedinečný prostředek komunikace, jak uvnitř československé archeologie, tak mezi archeologií a příbuznými obory, i s řadou zainteresovaných vzdělaných jedinců. Domnívám se, že je to škoda, že edice po roce 1988 zanikla.

DISKUSE

Archeologie, společnost a univerzitní vzdělání Poznámky k aktuálním trendům

Martin Gojda

1. Úvod

Chceme-li se dobrat zřetelně formulovaných cílů a koncepce vysokoškolského vzdělání v oboru archeologie, je nezbytné se znovu obrátit k podstatě, významu a smyslu této vědní disciplíny. To je základní východisko, bez něhož se neobejdeme zejména při utváření ideových základů každého vysokoškolského studijního oboru. Reflexe těchto ideových východisek se pak projevuje ve formální podobě studia, resp. ve struktuře nabízených předmětů, v poměru mezi teoreticko-metodologickými, praktickými a tematickými kurzy, v preferencích konkrétního oboru na všeobecné znalosti, resp. na specializaci. Podstatné ovšem je, že toto vše spoluúčinkuje při osobnostním (tedy i profesním) formování univerzitních posluchačů: výsledkem je jejich praktické uplatnění, které má ovšem význam nejen pro ně, ale také pro samotný obor a jeho společenské ocenění. Tím mám na mysli jak institucionální, legislativní a finanční zajištění archeologie, tak také recepci základů moderní archeologie širokou veřejností, proniknutí smyslu poznání minulosti do jejího povědomí. Nemám v úmyslu na tomto místě opakovat své názory o významu archeologie a obecně studia lidské minulosti, které jsem před časem v ucelené podobě prezentoval v jedné ze svých prací (*Gojda 2000*, kap. I.1.). Pokusím se sledovat a rozvíjet ty myšlenky, které mají vztah k vysokoškolské archeologii.

2. Archeologie na počátku třetího tisíciletí

2.1. Společenské trendy a jejich odraz v archeologii

Jako každý jiný obor, je i archeologie v kontextu nebývalé akcelerace společenského dění (např. zánik evropských komunistických režimů, jehož důsledkem jsou mimo jiného extenzivní zásahy do krajiny – v první řadě stavební aktivity), myšlenkových proudů (postmoderní vize o povaze pravdivosti, o smyslu a relativitě vědeckého poznání), a zejména překotného rozvoje informačních a komunikačních technologií na přelomu tisíciletí opakovaně nucena tuto dynamiku nejen reflektovat, ale také na ni pozitivním – tedy tvůrčím – způsobem reagovat, a koneckonců se jí pokoušet ovlivňovat. Podíváme-li se na současnou archeologii s určitým odstupem, nemůžeme přehlédnout změny, k nimž tento obor (post)moderní společnost ve dvou posledních desetiletích přivedla. Zásadnější (tzv. paradigmatické) proměny archeologie v jejím předchozím vývoji přicházely spíše zevnitř oboru, jako výsledek intelektuální potřeby teoreticky orientovaných badatelů (např. L. Binford, D. Clarke, I. Hodder) jednak přiblížit archeologii moderním proudům těch odvětví vědy (a jejich metodologie), které mohou být archeologii prospěšné (antropologie: k jejímu ovlivnění archeologie nejnověji *Wolf 2008*; geografie, přírodní vědy, fyzika, chemie aj.), a jednak učinit autonomními teoretické základy a metodologii oboru. Současná archeologie je do velké míry formována rozmanitými podněty takřkajíc zvenčí, ze sfér mimo vědeckou komunitu, s jejichž rozsahem a naléhavostí je permanentně konfrontována. Na ně musí efektivně reagovat a přizpůsobovat jim nejen strategii v oblasti sběru dat (terénní výzkumy), ale též nakládání s těmito daty, jejich zpracování a interpretaci, v neposlední řadě i rozsah jejich zpřístupňování.

Významně vstoupila archeologie do řešení jednoho z celospolečensky nejatraktivnějších soudobých témat, jímž je *krajina*. Na přelomu tisíciletí je jím zaujata neopomenutelná část představitelů rozmanitých oblastí lidské tvůrčí činnosti (věda, filozofie, umění, estetika, ale také publicistika), pro niž je tento fenomén mnohovrstevnatým symbolem složitosti vztahů uvnitř společnosti a jejich odrazu

v přirozeném prostředí (přírodě) transformovaném lidskou přítomností do krajiny (naposledy např. Němec – Pojer a kol. 2007; Sádlo et al. 2005). Její význam pro dnešní Evropu podtrhuje Evropská konvence o krajině, již před časem přijala Rada Evropy. Krajina je v ní pojednána jako společenský a kulturní fenomén chráněný legislativními normami (např. Fairclough 2006). Archeologie ve spojení s přírodními vědami opakovaně prokázala své možnosti při diachronické rekonstrukci krajinných podob (např. Dreslerová – Sádlo 2000; Dreslerová – Pokorný 2004; přímo symbolické je v této souvislosti spojení oddělení prostorové archeologie a přírodovědného oddělení při nedávné restrukturalizaci ARÚ AV ČR Praha do oddělení krajinné archeologie a archeobiologie). Ačkoli se v odborných diskusích občas objevují názory, že termín krajina je pro vědeckou práci nevhodný (protože nejednoznačný – každý obor jej definuje po svém) a že mnohem přesnější by bylo studovat prostor než krajinu, je evidentní, že je to právě ona možnost volnějšího interpretačního vymezení, která z termínu krajina činí integrující pojem, v jehož rámci je možné dojít k mezioborové syntéze. Ostatně obtížně si lze představit, že by k sobě rozmanité vědecké a jiné obecně tvůrčí obory našli cestu prostřednictvím takových neutrálních pojmů, jako je prostor (k vymezení tohoto pojmu a jeho užití v archeologii srov. Kuna a kol. 2004, 446).

Hodnotíme-li intenzitu současné reflexe krajiny společnosti v historickém ohlednutí, vidíme, že od dob klasického evropského romantismu se tento fenomén nikdy nestal tak výrazně vnímaným a diskutovaným tématem, jako je tomu dnes. Stojí za to se ptát, zda kořeny současného návratu k zájmu o krajinu, zájmu, jenž má ovšem mnohem širší základnu než před dvěma sty lety, nevyrostly ze stejné podstaty – z reakce na překotnou transformaci tradičního světa do jeho moderní industriální podoby, doprovázenou pocitu individuálního odosobnění a vykořenění. Pokud jde o konkrétní společenské procesy, jež je dnešní archeologie nucena reflexivně vyhodnocovat a strategicky na ně reagovat, jmenujme v první řadě již zmíněné kontinuální stavební aktivity, které výrazně změnily soudobé poslání archeologie v oblasti terénních výzkumů. Jejich přesun do oblasti záchrany archeologického dědictví je ostatně jev celoevropský, vstoupil do archeologie v 70. letech 20. stol. a dal vzniknout fenoménu „smluvní archeologie“.

2.2. Teorie, metodologie a profesní etika v kontextu doby

Otázkou je, jak tento zásadní posun orientace terénního výzkumu ovlivnil archeologii jako celek. V hodnocení významu teoretické a empirické složky oboru na přelomu tisíciletí se nezřídka setkáváme s určitým zklamáním z toho, že razantní vstup teoretického diskursu do archeologie od 60. let 20. stol. vyšel poněkud naprázdno. Za důvod tohoto zklamání je označován fakt, že teoretický výzkum je veden na „teoretické úrovni“, tedy odtržen od praktického výzkumu, že obě složky jsou relativně autonomní, a tudíž mají tendenci fungovat nezávisle jedna na druhé, že nové teorie nepřinesly nová data, že teoreticky orientovaní archeologové komunikují pouze mezi sebou apod. (srov. Barrett 1995, 3–5). Hovoří se o tom, že čím více času a námahy investovala (zejména akademická) profesionální archeologická obec do teoretických témat (v dobré víře přiblížit tento obor společnosti), tím více archeologii vzdálila okolnímu světu. Ojedinelé se setkáme i s názorem (z řad teoreticky zaměřených archeologů), že z hlediska dlouhodobého vývoje oboru má pro archeologii hlavní význam empirický/terénní výzkum (a jeho zpracování), praktikovaný profesionálně zavedenými a všeobecně uznávanými postupy, protože ten přináší data sloužící k rekonstrukci života lidských společností v minulosti nezávisle na teoretickém východisku (Bintliff 2000, 6–7). Je však mimo pochybnost, že teoretická složka výrazně ovlivňuje nemalou část archeologů, a její rozvíjení zejména na univerzitní půdě je proto žádoucí.

V oblasti *metodologie* se obor v souvislosti s nutností reagovat na kontinuální navýšení stupně ohrožení archeologického dědictví, vzniklé celospolečenskou poptávkou po zvýšení životní úrovně (především v oblasti bydlení a komunikace), rozvíjí výrazně dynamicky. Pod tlakem okolností se např. archeologie musela začít vážně zabývat strategií terénního záchranného výzkumu a hledat cesty, jak co nejefektivněji naložit s časovými a finančními možnostmi, které nabízejí jednotlivé stavební akce. Výrazně se tak začaly plánovat terénní výzkumy bezprostředně ohrožených lokalit v intencích pravdě-

podobnostního výběru (vzorkování), jehož cílem je získat co nejrepresentativnější poznatky o konkrétní lokalitě v co nejkratším čase a s co nejmenšími náklady. Pozornost začala být věnována výpočtům plochy (vzorků), která má být zkoumána, resp. intenzitě výzkumu v jednotlivých segmentech prostoru ohroženého nenávratným odstraněním původních terénů. Tato nutnost výběrové strategie si vyžádala podporu nedestruktivních metod. Při plánování vzorkovacího záchranného výzkumu využívá archeologie jednak takových informací o konkrétních místech, jež byly získány v dlouhodobější perspektivě (zejm. letecký průzkum a povrchové sběry), jednak dat dosažených aktuálním nasazením vybraných metod (především geofyzikálního měření) v první fázi výzkumu. Vyhodnocení těchto informací výrazně napomáhá výběru sond (prostorových vzorků) v ohrožené lokalitě (Kuna a kol. 2004, 407–419).

V oblasti terénního výzkumu jdou navíc archeologii vstříc sofistikovaná zařízení, přístroje a softwary používané v současném stavitelství, které jsou s určitými modifikacemi vhodné pro výzkumy odkryvem. K základnímu i pokročilemu zpracování (analýze) dat a k jejich ukládání slouží archeologii rozmanité možnosti nabízené především v prostředí geografických informačních systémů, grafických programů a databází. Trend využívat jmenovaná zařízení vede současnou archeologii ke zdokonalování její metodické a technické vyspělosti, k vylepšování jejího instrumentáře.

Jisté utlumení rozvoje *teoretické složky* současné archeologie nesouvisí ovšem pouze s výše popsanou situací. Vliv na tento fakt má např. i grantový systém, na němž je dnes postavena nezanedbatelná část rozpočtu většiny akademických pracovišť. Potřeba získat prostředky zabezpečující v nemalé míře provoz instituce způsobuje, že návrhy grantových projektů jsou většinou orientovány na finančně (zejm. investičně) náročnější akce spjaté s terénními výzkumy a jejich zpracováním. Ostatně i požadavky na počty publikací vyprodukované každoročně těmito institucemi nahrávají situaci, kdy zájem pracovat na teoretických studiích, jejichž příprava je náročná na čas a nenáročná na finanční zajištění, není příliš velký.

Ačkoli označit tyto procesy za faktor přivádějící paradigmatickou změnu oboru není asi s ohledem na původní Kuhnovu definici paradigmatu (Kuhn 1962) případné, ve svém souhrnu tento faktor nutí současnou archeologii k výrazné změně její tvárnosti. Nepřehlédnutelný je přitom další výrazný aspekt dnešní archeologie, jímž se blíží poválečné archeologii *nového* (procesuálního) paradigmatu. Jde o výrazné přilnutí k přírodním vědám, resp. intenzivní využívání nejmodernějších technologií vyvinutých primárně pro jiné než archeologické účely, které lze využít prakticky ve všech fázích archeologického výzkumu. Namátkou jmenujme geografické informační systémy (GIS), satelitní navigační systémy (GPS), družicová obrazová data s donedávna netušeným rozlišením (systémy Quickbird, IKONOS), hyperspektrální skenery, letecké ortorektifikované snímky velkého rozlišení, pokrývající celé území státu (Šmejda 2007a) či laserové skenery pro trojrozměrné zaměrování terénu (pozemní, resp. letecké – LIDAR; naposledy Devereux – Amable – Crown 2008; Jones 2007; Doneus – Briese 2006; souhrnně Gojda 2005) aj. Budiž poznamenáno, že prakticky jediným druhem zařízení, jehož výrazné technologické vylepšení během poslední doby mohlo být mj. motivováno zájmem o archeologickou prospekci (byť prakticky výlučně z řad nelegálních prospektorů a exkavátorů), jsou detektory kovů. Přínejmenším stejně zásadní je současná blízkost několika biologických oborů (hlavně různých speciálních odvětví botaniky) s archeologií v oblasti onoho konkrétního tématu, jímž je krajina (naposledy zejm. Beneš – Pokorný edd. 2008). V kontextu tzv. společenských (humanitních) věd nemá archeologie v tomto ohledu konkurenci a je to právě tento fakt, který stojí v popředí stále častěji se objevující argumentace, proč je potřebné ji ve členění vysokoškolských studijních programů vyřadit z historických věd a prostřednictvím tzv. koeficientů ji klasifikovat a finančně zajistit stejně jako přírodovědné studijní programy.

Nesporné přednosti, kterými výše uvedená zařízení a jejich produkty oplývají, významně ovlivňují nejen technickou úroveň práce s daty (to, co bychom mohli označit za „archeologické řemeslo“), ale i směřování některých odvětví oboru. Například nástup GIS podpořil rozvoj poznání prostorových aspektů archeologických pramenů, protože analytické možnosti geografických informačních systémů přinášející soubory nových druhů informací v oblasti prostorových vlastností archeologických pramenů, umožnily krajinné a sídelní archeologii pracovat na jiné, kvalitativně vyšší úrovni a plněji tak využívat potenciál, který v sobě prameny ukrývají (např. Macháček ed. 1997 a 2008; Dreslerová

2001; Kuna 1996). Na tomto místě je třeba zdůraznit, že nikdy, ani v dobách, kdy D. Clarke psal o *geografickém paradigmatu*, v němž se měla nacházet archeologie 70. let, nebyl tento obor – především díky začlenění GIS do své agendy – natolik provázán s geografii jako je tomu v současnosti. Toto propojení moderních geografických softwarů s archeologií ovšem logicky vyvolalo teoreticky nezpochybnitelný nekompromisní požadavek v oblasti sběru a ukládání dat: přesné prostorové vymezení každého nově identifikovaného a/nebo odhaleného archeologického nemovitého (stále častěji i movitého) pramene, a to bez ohledu na charakter výzkumu a druh použité metody. Bez splnění tohoto požadavku je totiž aplikace GIS bezpředmětná. Vzhledem k vyžadované georeferenční přesnosti lokalizace archeologických památek v prostoru (polygony spíše než body) není ani u nás daleko k tomu, že se např. archivy archeologických pracovišť budou organizovat na tomto, nikoli administrativním základě.¹

Tento nesmírně dynamický rozvoj sofistikovaných prostředků převážně v oblasti digitálních technologií má ovšem také své stinné stránky. Stále dostupnější prostředky k rychlé a přesné identifikaci památek pohřbených pod zemí (především již zmíněné detektory kovů) jsou pouze jednou stranou mince. I když průzkum terénu nelegálními detektoráři takzvaně naslepo, tedy bez znalostí bytí i jen hrubé lokalizace míst s archeologickými nálezy, moc efektivní není, může sám o sobě – třebaže za relativně dlouhou dobu – přinést výsledky a tyto památky objevit. Druhou stranou pomyslné mince je onen striktní požadavek co nejpresnější lokalizace všech míst podrobených archeologickému výzkumu, jehož závěrečným výstupem je pochopitelně publikace. Ve většině případů se přitom nejedná o soupisy či publikované databáze nalezišť, na myslí mám v tomto kontextu spíše zveřejnění prostorového vymezení lokalit, které je nezbytné pro jejich analytické zpracování a teoretické práce (např. syntézy pravěkého osídlení v regionech). V příslušných publikacích si prakticky každý může tuto lokalizaci zjistit, přitom naprostá většina míst s archeologickými nálezy bývá prozkoumána pouze částečně, často dokonce okrajově. Vzhledem k efektivitě, tedy k rychlosti, spolehlivosti a přesnosti, s níž díky vysoké úrovni současných přístrojů mohou detektoráři pracovat, se snižuje smysluplnost snah zpřístupňovat např. archeologické databáze v odlišném režimu pro širokou veřejnost, vědeckou obec a pro specialisty konkrétní instituce, která takovou databázi provozuje. I relativně hrubá lokalizace je totiž pro moderně vybaveného nelegálního exkavátora dostatečnou informací pro víceméně snadné dosažení jeho cíle (blíže např. Čížmář 2006; Krivánek 2006; Kuna 2006).

Za situace, kdy je alfou a omegou archeologie přesné prostorové vymezení terénních akcí (tzv. analytický postup, aplikovaný ve velké míře např. v případě povrchových sběrů; namátkou Kuna a kol. 2004, 324–334), resp. míst s nálezy, se archeologové dostávají do schizofrenní situace. Jako odborníci, jimž profesní etika a jejich vlastní přesvědčení (resp. povinnost) velí památky ochraňovat před jejich ničením, by měli dělat vše pro to, aby místa nálezů nezveřejňovali, a pokud ano, aby zajistili jejich další ochranu – což je prakticky nemožné za ideální společenské situace, natož v podmínkách naší současnosti. Proti tomuto předpokladu – archeolog jako ochránce kulturně historického dědictví – stojí ovšem požadavky na vlastní vědeckou práci, která se za současného vývoje archeologie a jejího prostorově-analytického směřování bez těchto dat neobejde. Navíc, neobejde se bez jejich zveřejňování, protože současné klima ovládající hodnocení vědecké práce je až příliš jednostranně orientováno na množství – méně už kvalitu – publikací každého jednotlivého profesionálního vědeckého pracovníka placeného státem. Toto velmi obtížně řešitelné dilema je v případě archeologie umocněno ještě skutečností, že je to vědecký obor založený na objevech, resp. na odhalování nikoli obecně platných přírodních (už vůbec ne společenských) zákonitostí, nýbrž mnohem spíše svědectví (archeologických pramenů) o nekonečné rozmanitosti a variabilitě regionálních, lokálních a individuálních projevů života minulých společností. Právě tyto projevy rozmanitosti jsou jedinečné, a proto i atraktivní. Atraktivnost reliktní minulosti se zvyšuje v moderní době průmyslově vyspělých civilizací se strojovou velkoprodukcí sériově vyráběných předmětů a nových rozměrů dosahuje v sou-

¹ Pracovat se bude převážně se zeměpisnými koordinátami lokalit/areálů/objektů; srov. tzv. národní souřadnicový systém – National Grid – ve Velké Británii, podle nějž je kupř. organizován více než třímilionový archiv leteckých snímků v rámci National Monuments Record/English Heritage.

časné digitální éře, v níž končí čas autentických originálů, které lze dnes prostřednictvím digitalizace bleskově kopírovat bez ztráty charakteristických vlastností do nekonečného množství. Právě takto chápe archeologické památky společnost, a právě proto tolik oceňuje aktivity např. našich egyptologů, kteří donedávna v duchu tradiční archeologie hledali a vykopávali atraktivní pohřební areály s umělecky cennými artefakty (teprve nedávno se jejich výzkumy začaly zaměřovat na studium ostatních stránek života dávných obyvatel Egypta a na poznávání vývoje prostředí, v němž tito lidé žili). Podceňovat bychom ale neměli ani opačný postoj k těmto mediálně známým výzkumům ze strany širší veřejnosti, resp. známých osobností soudobé publicistiky.²

Z jiného úhlu pohledu lze ale tento způsob archeologických výzkumů pohřebišť odůvodnit poukazem na jejich bezprostřední ohrožení vykradači. Upřímně řečeno, archeologické památky v Egyptě nejsou dnes ohroženy o nic více než prakticky v kterékoliv jiné (konkrétně evropské) zemi a budeme-li uvažovat ryze pragmaticky, pak nezbývá než zaměřit úsilí české archeologie v první řadě na praktické výzkumy (exkavaci) potenciálně bohatých lokalit – ze zřejmých důvodů primárně těch, které obsahují kovové předměty. A navzdory obecným trendům a profesní etice by se mělo jednat o tzv. neohrožené lokality, tedy místa, kterým nehrozí výrazné porušení či dokonce zánik prostřednictvím stavebních aktivit. V konfrontaci se stále nebezpečnějším plněním archeologického dědictví, způsobeném zejména nekontrolovatelným používáním technicky vysoce vyspělých detektorů kovů organizovanými skupinami prospektorů napojených na obchod se starožitnostmi, jsme postaveni před otázku, zda v české krajině existuje vůbec nějaké místo s výskytem archeologických pramenů (resp. kovových předmětů), které by nebylo nejen potenciálně, ale přímo bezprostředně ohroženo. Dnes jsou terčem ohrožení naopak takové lokality, na nichž se ani nestaví, ani nejsou kontinuálně obhospodařovány destruktivní zemědělskou činností, protože právě zde (často v odlehlých místech) má kdokoli možnost víceméně nerušeně archeologické památky získávat. Toto je snad vůbec nejzávažnější problém soudobé archeologie, k jehož řešení se těžko nalézají efektivní a eticky přijatelné cesty. Pokud nechceme hledat způsoby, jak morálně i vědecky pochybných výsledků nezákonné činnosti těchto prospektorů využít pro obohacení našeho poznání minulosti a jak s nimi spolupracovat (a *de facto* morálně tak jejich činnost akceptovat), mohou názory na řešení této situace dospět až do extrémní polohy. V ní archeologům nezbývá než jít na celý problém ryze pragmaticky a v praxi naplnit premisu, že co nevykopeme prostřednictvím řádného výzkumu my, vykopou (resp. zničí) oni (srov. např. *Venc 1995*). Je jasné, že takové řešení je v první řadě odrazem neschopnosti naší společnosti účinně ochraňovat archeologické památky. Pokud bychom se k němu přiklonili, okamžitě se dostaneme do rozporu s evropskou (tzv. maltskou) konvencí o zacházení s archeologickými památkami, která striktně požaduje neprovádět destruktivní výzkumy na oněch tzv. neohrožených lokalitách. Takové řešení by tedy též bylo eticky pochybné, i když v poněkud jiném ohledu, a na jeho praktické provádění by tak jako tak nebyly prostředky. Jiné pragmatické východisko z této situace – zahájení spolupráce se vstřícnými a spolehlivými detektoráři – si, zdá se, mezi profesionálními archeology získává stále více příznivců, a to především z řad mladší generace (např. *Šmejda 2007b*).

2.3. Úloha archeologie v životě jednotlivce a společnosti a její odraz ve vzdělání

Archeologie je celkem vzato jednou z nemnoha vědeckých disciplín, které se nacházejí na pomezí poměrně pestré škály tvůrčích aktivit člověka: ryzí vědy,³ tzv. humanitních věd (které se zabývají širokým spektrem duchovních a sociálních projevů a potřeb člověka a jeho chováním) a konečně umělecké tvorby, v níž nachází svůj výraz senzitivně založený vztah člověka k minulosti svých předků

² Např. *O. Neff (1998)* z neznalosti věci zobecnil výzkumy pohřebních areálů, především těch egyptských, jako hlavní – či dokonce jediné – poslání současné archeologie; se svou kritikou zašel tak daleko, že neváhal označit archeology za vrahy minulosti.

³ Ve smyslu pozitivní metody založené na kvantifikaci a analýze objektivně měřitelných dat a jejich následné syntéze prostřednictvím interpretačních modelů; jako obor zabývající se neopakovatelnými ději a strukturami postrádá ovšem archeologie možnost potvrzení či vyvrácení hypotézy, resp. svých vlastních interpretací.

a sebe sama.⁴ V souvislosti s některými současnými trendy, které se odklánějí od tradičního dělení vědy na přírodní a humanitní, se ukazuje, že je to právě archeologie, která má nemalý potenciál fungovat jako platforma pro integraci mnoha – v tradičním pojetí archeologie relativně vzdálených – vědních disciplín. Její poválečný vývoj, v němž se archeologie vytrvale hlásila k přírodním vědám, ji dnes v globálním měřítku vynesl na velice čestnou pozici mezi vědními obory, a její kredit je značný. Stále častěji se můžeme setkat se zařazením této disciplíny mezi tzv. *social sciences* (dříve patřila mezi *cultural sciences*, resp. tzv. *humanities*), což je v první řadě dáno skutečností, že své prameny transformuje v data, jež lze klasifikovat stejnými parametry. Stále méně je jejím metodologickým nástrojem intuice, stále častěji naopak pracovní postupy umožňující modelování. Přesto je jasné, že i přes viditelný pokrok v metodologii zůstane archeologie pevně zakotvena ve spektru společenskovědních oborů, v nichž hlavně interpretace shromážděných a zpracovaných pramenů je do obtížně kvantifikovatelné, nicméně značné míry podřízena subjektu badatele. Výrazně to souvisí s povahou archeologických pramenů, k jejichž poznání je díky jejich vlastnostem – přirozeným („hmotným“, fyzickým) a kulturně podmíněným (symbolický význam) – nutné přistupovat z obou stran a aplikovat při tom metodologické postupy jak humanitních, tak přírodních věd (např. *Hodder 2000*, 86–87).

Vedle zapojení postupů, poznatků a objevů přírodovědných oborů do řešení konkrétních problémů archeologie (např. absolutní datování, nedestruktivní terénní výzkum, rekonstrukce kulturní krajiny a jejích proměn, výživa minulých populací, procesy domestikace aj.) využívá archeologie již dlouhá léta zejména matematiku a statistiku pro své vlastní analýzy. Integrace přírodovědných dat jsou stále častěji plnohodnotnou součástí archeologické syntézy, z čehož má užitek nejen archeologie, ale i samotné přírodní vědy. Základní teoretické cíle poznání, jichž má být obvykle dosaženo formou grantového projektu, jsou stanoveny archeologem, který ale musí vycházet z reálných možností integrovaných oborů. Je však důležité neztratit ze zřetele skutečnost, že teoreticky formulované cíle musejí zohledňovat metodologickou připravenost a instrumentální vybavenost integrovaných oborů, což znamená od počátku koordinovat přinejmenším dílčí cíle projektu s ostatními členy projektového týmu. K poznání rozmanitých stránek života člověka a jeho životního prostředí (krajiny) v minulosti přispívají ale jednotlivé obory prostřednictvím svých specifických postupů a nástrojů (k problematice využití přírodovědných disciplín pro dosažení cílů stanovených primárně archeologií např. *Pavelka – Šmejda 2007*; o spektru oborů, jejichž postupy využívá současná archeologie v měřítku nesrovnatelně větším než kdy jindy, svědčí např. řada sborníků *Ve službách archeologie*).

Ačkoliv lze archeologii zařadit do široké rodiny věd o člověku,⁵ je zřetelné, že jako obor, jehož zájem se obrací převážně k minulým společnostem, zůstává v první řadě oborem historickým (ve smyslu historie jako výzkumu směřujícího k poznání lidského světa v minulosti). Jako disciplína zabývající se časovými procesy vyžaduje archeologie podle některých badatelů jiný přístup než nehistorické obory (sociální a kulturní antropologie, sociologie). Ty jsou založeny buď na aktuálně shromažďovaných informacích o tradičních společnostech, nebo na etnografických paralelách odvozených z historických zpráv, čímž se zaměřují převážně na synchronní jevy a neposkytují modely změn či stability v perspektivě dlouhého trvání (*Smith 1992*, 24). Naprostou většinou veřejnosti je archeologie považována za součást historie a archeologické texty o pravěku/středověku/novověku za psaní o historii, resp. o minulosti člověka na základě archeologických pramenů (k pojmům minulost, his-

⁴ Srov. pozn. *I. Hoddera (2000, 86)*, že archeologie fascinuje lidi tím, že překlenuje příkop oddělující umění od vědy.

⁵ Za součást antropologie byla archeologie spolu s etnografií a fyzickou antropologií považována již na konci 19. stol. (k tomu *Sklenář 1985, 24*). V moderní době poprvé ztotožnil cíle archeologie a kulturní antropologie *L. Binford (1962)*, který také prosazoval aplikaci přírodovědných metod v archeologickém procesu poznání; ty podle něj jako jediné mohou archeologovi pomoci řešit zvláštní dilema, totiž dostupnost pouze současných pozorování o artefaktech, jejichž významy jsou ale pro pozorovatele nedostupné (*Binford 1988, 21–22*). Úsilí přiblížit navzájem oba obory podpořil také *I. Hodder (1982)*; archeologii za „kulturní antropologii v minulém čase“ označili *Renfrew – Bahn (1996, 11)*; k antropologickému pojetí archeologie viz též *Neustupný 1996, 314*, k témuž pojetí v historii srov. *Šimůnková 1995*).

torie, dějepis srov. *Gojda 2000*, 24–27). Řadíme-li archeologii mezi historické obory, musíme mít na paměti onu rozsáhlou základnu kvalitativně různorodých pramenů, s nimiž archeologie pracuje a která ji – jak již bylo výše řečeno – výrazně odlišuje od ostatních historických disciplín.

Reflexe minulosti moderní společnosti je procesem, v němž se křížují různorodé postoje, zkušenosti a potřeby jedince a společností. Zájem o minulost může být podmíněn emocionálně, racionálně, či politicko-ideologicky. Vědomí minulosti je trvale uloženo v každém z nás a jsou to všudypřítomné hmotné pozůstatky (především movité artefakty, architektura a urbanistické celky), které nám minulost permanentně připomínají. Masové návštěvy památek a muzeí, na jejichž údržbu, resp. provoz vynakládá soudobá společnost nemalé prostředky, svědčí o mimořádném zájmu lidí o historii, zájmu, v němž je většinou nevědomě ukryta vnitřní potřeba lidského individua konfrontovat sebe a svoji dobu se životem a dobou předků. Přitom je třeba zdůraznit, že nejlépe se daří archeologii tam, kde se její výzkum týká života historicky pojmenovaných populací (kmenů, etnických skupin, národů). Anonymní nositelé neolitické revoluce nedokáží moderního člověka oslovit tak jako písemnými prameny jmenovaní Keltové či Vikingové. Tuto skutečnost dobře dokládá např. neúspěch projektu EU (resp. Rady Evropy) 90. let minulého století, tzv. Bronze Age Campaign, jehož hlavním ideovým (přesněji ideologickým) cílem bylo prostřednictvím archeologie podpořit vědomí Evropanů o společných kořenech evropské kultury v době před zformováním etnických celků, resp. před tím, než byly tyto celky pojmenovány v dochovaných pramenech. Jedním z hlavních důvodů předčasného ukončení tohoto projektu (v němž se archeologie jako už tolikrát v minulosti měla stát nástrojem politicko-ideologických ambicí) byl jeho nečekaně malý ohlas mezi širokou veřejností (*Willems 1999*, 3).

Také památky – skutečné či domnělé – po historicky významných osobnostech i obyčejných, avšak pojmenovaných jedincích, byly vždy jedním z hlavních objektů zájmu archeologie – vzpomeňme třeba národní obrození, kdy se hledaly hrobky a sídla bájných Přemyslovců, anebo příběh rolníka Ostoje zpracovaný Z. Smetánkou, který měl u čtenářů velký úspěch (*Smetánka 1992*; srov. též *Gojda 1993*). Je tedy zřejmé, že dnešní společnost žije s minulostí, resp. spíše s určitým typem vybraného a nadčasového mýtu v nepřehlédnutelné symbióze a vynakládá na to nemalé prostředky. Turistický průmysl zaměřený na kulturní dědictví je moderní formou středověkých poutí za místy spjatými s minulostí, která k současníkovi promlouvá skrz hmotné relikty – nositele duchovního poselství a idejí našich předchůdců.

Jedinečnost a neopakovatelnost toho, co se událo v minulosti, co potkávalo generace našich předchůdců, co prožívali jednotlivci a celé společnosti, je bezpochyby nejdůležitějším atributem historie (minulosti), který k jejímu poznávání lidí přitahoval a přitahuje. Není to ani tak ona neopakovatelnost, která sama o sobě probouzí tento zájem. Je to z této neopakovatelnosti vyplývající interpretační otevřenost, jež vybízí k nahlédnutí do minulých dějů, do sociálních a hospodářských struktur, kulturních souvislostí a individuálních osudů. Otevřenost, které může využít každý z nás a podle svého stupně (odborného) vzdělání vytvářet individuální interpretaci a syntézu (určitého segmentu) historie (neprofesionálové), anebo obohatit obecně přijímanou a veřejně šířenou verzi minulosti a dosáhnout vědeckého, příp. celospolečenského uznání (profesionálové). Právě tato otevřenost přivádí nezanedbatelný počet posluchačů vysokých škol ke studiu oborů spjatých s minulostí člověka. Tedy posluchačů, kteří více než jiní stojí o to, aby jim při jejich budoucí cestě za poznáním, resp. za uspokojováním individuálních duchovních potřeb, přineslo univerzitní vzdělání návod, jak se k autentické minulosti co nejvíce přiblížit a jaké postupy přitom používat. Slovy M. Blocha jedinců, kteří se na rozdíl od čtenářů historických románů připravují studiem historie k prožitku z věcí pravých (*Bloch 1967*, 16).

3. Archeologie na univerzitní půdě

3.1. Úvod

Výuka archeologie na vysokých školách je téma, kterému je věnována menší pozornost, než by bylo potřeba. V evropských souvislostech se o dlouhodobý diskurs v této oblasti zasloužil profesor univerzity v Sheffieldu J. Collis, který od vzniku *Evropské asociace archeologů* (EAA) na počátku 90. let 20. století vedl formou kulatého stolu zainteresované vysokoškolské lektory k diskusím o obec-

ných, ale především o konkrétních problémech současné univerzitní výuky oboru. Díky Collisově vytrvalému úsilí jsme po dlouhá léta měli možnost seznamovat se s tím, s jakými problémy se potýkají pedagogové v různých evropských zemích, a měli tak příležitost konfrontovat je s našimi vlastními zkušenostmi. Toto evropské fórum sehrálo důležitou roli i při řešení úkolů, které stály před zakladateli nových archeologických vysokoškolských pracovišť, jež se etablovaly po pádu komunismu, příp. před reformátory pracovišť již zavedených.

Po dlouhé době se názory na současné problémy univerzitní archeologie objevily nedávno také v našem odborném tisku (*Neustupný 2005; Beneš 2006; Bouzek 2006; Matoušek 2006*; rád bych na tomto místě upozornil, že zde nemám v úmyslu vést přímou polemiku s tezemi a myšlenkami zveřejněnými v uvedených příspěvcích a svoje představy nechci prezentovat konfrontačně). Poměrně zřetelně se v nich zrcadlí neshoda jednotlivých účastníků diskuse v základní otázce orientace, zaměření a strategie vysokoškolského vzdělání v našem oboru, a to na pozadí aktuálních trendů univerzitního vzdělávacího procesu v oblasti společenských věd. Tento stav je nepochybně odrazem jak subjektivního zaměření (rodícího se z osobnostního založení) jednotlivých účastníků diskuse, tak odlišného vnímání objektivních dynamických proměn soudobé společnosti, z nichž alespoň některé jsem se ve stručnosti pokusil přiblížit v předchozí části příspěvku. Obávám se dokonce, že razance a dynamika, s níž se tyto proměny kontinuálně vynořují a prosazují, velmi komplikují jedinci možnost zaujímat vyhraněný a dlouhodobě neměnný postoj.

V této části příspěvku chci předložit svoje představy o tom, co pokládám v oblasti výuky archeologie na univerzitní úrovni za důležité a kam má vzdělání v tomto oboru směřovat.

3.2. Ideová východiska

Položme si otázku, co přivedlo archeologii do univerzitního prostředí, v jaké společenské situaci se tak stalo a co se od té doby v postoji k minulosti a k památkám změnilo. Odpověď není tak jednoduchá, jak se na první pohled může zdát. Je totiž evidentní, že určité pohnutky k povýšení původně starožitnické vášně a obdivu ke starým věcem na úroveň vědeckého oboru pěstovaného na univerzitách lze vystopovat v zemích, které prošly érou antického starověku, jiné u světových koloniálních velmocí 19. stol. (založených na konceptu národního státu s úkolem šířit své vlastní kulturní normy v konfrontaci s domorodými kulturami), a ještě jiné u národů, které v téže době procházely procesem tzv. obrození a při hledání svých kořenů se ohlížely hluboko do minulosti. Jistě nebudeme daleko od pravdy, jestliže zdůrazníme tři důležité aspekty procesu, v němž se archeologie etablovala jako obor pěstovaný na univerzitách – estetický, národní a s ním často související aspekt politicko-ideologický. Pokud by se dnešní archeologie (konkrétně v zemích Evropské unie) chtěla profilovat tématy založenými na oněch národních a politicko-ideologických východiscích, nepochybně by se jako vědecký obor zesměnila a s velkou pravděpodobností by přišla o své institucionální zajištění. Doba se změnila, ale archeologie na univerzitní půdě zůstává. Jak si to vysvětlit?

Archeologie jako naprostá většina vědeckých disciplín obracejících svůj zájem na člověka a jeho kulturu (např. kulturní antropologie, etnologie, etnografie, historie, kulturologie, dějiny umění aj.) slouží k uspokojování duchovních potřeb člověka. To, co tento obor přináší a čím obohacuje jedince a společnost nemá – obecně vzato – charakter nezbytnosti pro jeho fyzickou existenci (striktněji řečeno pro přežití jak lidského jedince, tak člověka jako živočišného druhu). Tím se archeologie spolu s dalšími uvedenými společenskovědními obory (*soft sciences*) liší od většiny oborů přírodovědných a technických (*hard sciences*), jejichž (především) aplikovaný výzkum je primárně orientován do dvou oblastí života spjatých s nezbytnými lidskými potřebami: s péčí o tělesnou schránku (zdraví a výživa) a se zajišťováním praktických každodenních materiálních potřeb (zejm. bydlení a komunikace). K nim je třeba připočítat takové obory, jako je ekonomie či právo, které zajišťují praktické fungování společnosti. Při vědomí uvedeného „handicapu“ archeologie (lidstvo se bez ní, na rozdíl např. od lékařství, obejde) je ovšem třeba zdůraznit jeden důležitý fakt. I když tento obor slouží „pouze“ k rozšiřování *poznání* (konkrétně v oblasti života člověka v minulosti) a toto poznání má v životě současných lidí význam mnohem spíše individuální než univerzální/celospolečenský (jako tomu snad mohlo

být v dobách národního obrození), jeho trvalé zařazení do státem řízeného vzdělávacího procesu (na základních a středních školách v rámci dějepisu, na univerzitách samostatně pěstovaný obor) je zřetelným dokladem obecně udržovaného – a proto řídicími složkami společnosti (vládami) respektovaného – vědomí jeho nepominutelnosti pro rozvoj duchovní sféry člověka.

Na tomto místě by jistě bylo možné rozvíjet polemiku, zda se prostřednictvím archeologických pramenů přece jen nelze dopátrat komplexnějšího poznání minulosti, které by umožnilo zobecnit minulé vzorce chování a využít je k praktické aplikaci při řešení problémů současných společností. Mám na mysli především sociální a kulturní reakci dávných lidských společenství na problémy ekonomické a ekologické povahy, spojené se sídelními procesy, resp. s exploatací krajiny. Tímto způsobem by archeologie nepochybně zvýšila svoje celospolečenské uznání, protože by nabízela konkrétní modely, jimiž byly uvedené vztahy v minulosti řešeny (resp. byly učiněny pokusy je řešit) a jež by mohly případně sloužit jako návod k řešení podobných problémů v současnosti. Je ovšem nepochybné, že jakékoli poučení z historie (na které se historiografie odvolávala již od dob svého vzniku v dobách antické starověku) je, zejména z univerzálního hlediska, nereálné, a to nejen teoreticky (problém anachronismu), ale i prakticky (zatím se žádná společnost ze své minulosti poučit nedokázala a myslím, že se o to z pochopitelných důvodů ani příliš nepokoušela). V každém případě však poznávání života a jeho rytmů v minulosti nezastupitelným způsobem lidí obohacuje a významně přispívá k pochopení vztahů uvnitř společnosti i mezi člověkem a přírodou.

Významu onoho estetického aspektu hmotné kultury našich předků na současnou populaci, tedy uměleckého ztvárnění artefaktů (oceňované také v souvislosti s jejich jedinečností a originalitou) jsme se již dotkli v předchozím textu; připomeňme jen, že je to právě tento aspekt, jímž produkty práce minulých populací v současnosti oslovují nejvíc lidí.

Vedle naplňování estetických potřeb člověka prostřednictvím některých (především movitých) artefaktů, je to tedy *otevřenost archeologických pramenů k poznání*, resp. *k interpretaci*, která u nezanedbatelné části populace vyvolává potřebu se jimi zabývat a konfrontovat v nich uložené informace o životě v minulých dobách se současnou realitou.

Minoritní část společnosti zajímají archeologické prameny proto, že v nich doufá nacházet odpovědi na základní otázky života (kdo jsme, odkud přicházíme a kam směřujeme...). Podobně se jiní obracejí na prameny písemné a není v tomto ohledu důležité, k jakému z obou druhů pramenů konkrétní člověk pojme větší náklonnost. Jsou to představitelé této části populace, kteří – po mém soudu – tvoří nejpočetnější skupinu z řad zájemců o vysokoškolské studium historických oborů. Studium minulosti založené na *archeologických pramenech* má ovšem jeden neopomenutelný aspekt. Je jím proces objevování, odkrývání něčeho, co lze jen obtížně předpovídat a co, obecně řečeno, přináší do procesu poznání novou kvalitu. Právě tato otevřenost, jejímž prostřednictvím archeologie nabízí přímočarý vstup do poznávání života lidí v minulosti, je onou devízou, kterou psaná historie dnes může nabídnout pouze v omezeném měřítku (většina dokumentů byla již objevena). Tento *objevitelský aspekt*, který v poznávacím procesu (resp. v jeho heuristické části) nabízí archeologie, hraje zásadní roli. Především on motivuje a přitahuje lidi k hlubšímu zájmu o minulost, a koneckonců je i přivádí k vysokoškolskému studiu archeologie. Ptejme se tedy, jak nejlépe nastavit strukturu tohoto studia, jak u posluchačů rozvíjet a tvárnit jejich vědomí orientované do minulosti více než u většiny populace.

3.3. Poznámky ke koncepci výuky archeologie na vysokých školách

Aby i budoucí generace oné menšinové části populace s intenzivně vyvinutým vztahem k minulosti měly možnost hledat v archeologických památkách poznání inspirující k sebereflexi a výkladu historie lidského rodu, mělo by být prvořadým úkolem univerzitních pracovišť *vzdělávání posluchačů archeologie v oblasti aktivní ochrany, monitorování, evidence a dokumentace archeologického dědictví*. Základem výchovy adeptů našeho oboru by mělo být *pěstování vědomí šetrného zacházení s tímto dědictvím*. Pouze reálně existující památky mohou být k užítku širokým vrstvám společnosti a zároveň sloužit k výzkumu, jehož cílem je nabídnout vědecky podložený výklad minulosti založený na konkrétním teoretickém východisku. Podotkněme, že každé z potenciálních teoretických výcho-

disek přinese více či méně odlišnou verzi minulosti. Je přitom obtížné „objektivně“ stanovit, která z nich je nejbližší realitě života v minulosti, protože každá zdůrazňuje význam jiných nástrojů analýzy a syntézy vedoucí k výsledné interpretaci.

Archeologie stojí na rozhraní dvou skupin vědeckých oborů pěstovaných na vysokých školách: těch, které musejí striktně dodržovat jednotnou osnovu teoretických základů a hlavně kánon postupů (metod; typickým příkladem budí medicína), a těch, jejichž cílem nejsou fyzické, nýbrž duchovní potřeby člověka. O pozici archeologie na jejich rozhraní mluvíme proto, že na rozdíl od většiny humanitních disciplín, pracujících takřka od stolu, je to obor, který většinou (alespoň prozatím) provádí výzkum, resp. jeho heuristickou část (sběr dat) tak, že jej nelze opakovat (odstraňují se při něm prameny z prostředí, resp. z kontextu, v němž se nacházely). Není-li při výzkumu dodržen správný postup (geodetická, kresebná a fotografická dokumentace, slovní popis nálezových situací, proplavování výplní objektů, odebrání vzorků pro přírodovědné rozborů aj.), není sice výsledek takového opomenutí fatální (jako tomu může být u oborů z oblasti *hard science*), nicméně společnost tak nenávratně přichází o informace, které mohly obohatit lidské poznání (minulosti). V tomto ohledu se archeologie zásadně liší jak od historie, tak od filozofie, politologie či sociologie. Vyplývá z toho, že pokud hledáme společný základ, kterým se musejí profilovat všechna pracoviště univerzitní výuky archeologie, nacházíme jej právě v oblasti metodologie terénního výzkumu (strategie projektu, prospekce, objevy) včetně jeho základního zpracování. Každý posluchač jako potenciální vedoucí terénního výzkumu se musí naučit postupovat při něm podle zavedené a jednotně dodržované metodiky, která v současnosti upřednostňuje postupy zohledňující šetrné zacházení s archeologickým dědictvím – i když většina výzkumů, dnes převážně záchranných a předstihových, se provádí odkryvem.

Vedle vzdělávání v uvedené oblasti považují za významnou součást univerzitní výuky archeologie přípravu posluchačů k teoreticky založenému zpracování dat, resp. k vytěžení jejich informačního potenciálu pro řešení otázek povahy historické syntézy. Důležitou otázkou je, zda přitom zdůrazňovat jediné konkrétní teoretické východisko (považované obvykle za nejlepší), nebo zda pracovat i s dalšími.

Netřeba dlouze rozvádět, jakým způsobem směřovat výuku na bakalářském, magisterském a doktorském stupni, protože toto téma bylo dostatečně rozvedeno v nedávné diskusi na stránkách AR, přesto si dovolím pár vět.

První stupeň by měl dát posluchačům celkové základy v teorii a metodologii, naučit je znalosti artefaktů a poskytnout jim systematický výklad minulosti (českých zemí) založený na archeologických pramenech. Formou volitelných předmětů by měli mít posluchači možnost absolvovat alespoň jeden kurs zaměřený na určitou oborovou specializaci a seznámit se s jejími obecnými a specifickými problémy; často právě tyto kurzy inspirují posluchače a orientují jejich pozornost při volbě tématu bakalářské práce. Zároveň je důležité, aby byli školeni v práci s těmi technickými zařízeními, které jsou v současnosti využívány v archeologii (počítače, resp. speciální softwarové produkty, geodetické přístroje, fototechnika) a jejichž zvládnutí jim zároveň otevírá nezanedbatelné možnosti budoucího uplatnění i v jiných oblastech, než je archeologie (široce např. v různých sektorech státní správy). Lze se domnívat, že díky tomuto trendu ztratí postupně i u nás archeologie nádech výlučnosti a absolventi (prvního stupně) tohoto oboru nálepku jinde než v archeologii neuplatnitelných jedinců (k tomu např. *Neustupný 2005*, 384; ke společenskému hodnocení univerzitně školených archeologů v zahraničí též *Gojda 2000*, 36).

Navazující magisterský stupeň by měl jednak prohloubit znalosti posluchačů v oblasti teorie a metodologie (směřovat přitom přípravu jejich diplomových prací i v případě zdánlivě neutrálních témat – např. zpracování a vyhodnocení souboru pramenů ze starších výzkumů – k jejich širšímu uplatnění, resp. k promyšlené aplikaci metodologie na určitém teoretickém základě), rozšířit jejich znalosti archeologického dědictví alespoň na úroveň evropského prostoru, prohloubit jejich orientaci v oborové specializaci, z níž si volí téma magisterské práce, a vést je ke zvládnutí tvorby vědeckých projektů. Na magisterském stupni by se měli posluchači (podle možností pracovišť, na nichž studují) zapojit alespoň v omezené míře do výzkumných témat řešených – většinou formou grantových projektů – jejich učiteli.

U doktorského stupně studia archeologie bych pouze zdůraznil význam právě onoho propojení buď přímo témat nabízených (schválených) doktorských prací s dlouhodobými, resp. aktuálně řešenými vědeckými projekty příslušných kateder/ústavů, nebo přinejmenším se zapojením doktorandů, zejména interních, do práce na těchto projektech, např. formou stipendií. Při tom by studenti měli mít možnost spolupracovat na takovém projektu, který je tematicky blízký jejich disertaci. Význam integrace vzdělávacího procesu a praktického výzkumu pro rozvoj jak samotných studentů, tak univerzitních pracovišť, je zřejmý.

3.4. Počty studentů, zaměření a technické vybavení kateder/ústavů

Tato tři zdánlivě samostatná témata – jak každý vysokoškolský učitel dobře ví – spolu ve skutečnosti úzce souvisejí. Otázka počtu studentů přijímaných na studium archeologie patří k těm, které se setkávají s rozporuplnými reakcemi odborné veřejnosti (opět lze poukázat na nedávnou diskusi o vysokoškolské archeologii na stránkách tohoto časopisu; srov. též *Tichý 2005*). Na jedné straně se argumentuje snižováním úrovně výuky (při velkém množství posluchačů se jim učitel nemůže při cvičeních/seminářích dostatečně věnovat). Vysoké počty studentů jsou ovšem přijímány jen na bakalářský stupeň, který s ohledem na své poslání není založen na individuálním přístupu učitelů ke každému jednotlivému studentovi. Jak bylo již konstatováno (např. *Neustupný 2005*, 384–385), jsou to důvody ekonomické (zajištění výuky větším počtem specialistů, které lze financovat z peněz získaných ze státního rozpočtu na každého přijatého studenta) a profesní (možnost objevu talentů pouze při velkém množství posluchačů), které jsou významným argumentem pro zvyšování počtu přijímaných studentů. K tomu je třeba dodat, že finanční prostředky získané tímto způsobem mohou pomoci zvýšit technické zázemí univerzitních pracovišť a umožnit jim např. provádět základní a speciální laboratorní zpracování artefaktů a ekofaktů získaných při terénních výzkumech organizovaných buď přímo jimi, anebo ve spolupráci s jinými institucemi, a rozšiřovat tak výuku i do této oblasti (např. proplavování zeminy, botanické – makrozbytkové a pylové – analýzy, konzervace nálezů). V této souvislosti je třeba poznamenat, že pro rozvoj technicky dobře zajištěných výzkumných aktivit musejí katedry/ústavy kontinuálně využívat možnost nabízených grantovými agenturami, ministerstvem školství a jejich vlastními univerzitami a opakovaně žádat o přidělení prostředků na projekty, výzkumné záměry, tzv. specifický výzkum aj.

V souvislosti s posláním výuky archeologie na univerzitách se také občas diskutuje o tom, do jaké míry by se jednotlivá pracoviště měla navzájem odlišovat svým zaměřením a specializací. Diverzifikace, která je projevem velké rozmanitosti témat spjatých s archeologií, je jistě žádoucí. Katedry/ústavy se profilují především v souvislosti s tematickým zaměřením svých kmenových zaměstnanců a s jejich profesní orientací. Je ovšem jasné, že i když zaměření univerzitních pracovišť prostupuje výuku na všech třech stupních studia, projeví se zřetelně až ve studijních plánech magisterského, a zejména doktorského stupně. Díky rozmanitosti v nabídce kurzů jednotlivých kateder a ústavů si uchazeči o studium archeologie mohou zvolit to univerzitní pracoviště, jehož profil nejlépe vyhovuje jejich představám o archeologii a jejím poslání v současném světě.

4. Závěr

Nebývalé rozšíření počtu univerzitních pracovišť, na nichž se přednáší archeologie, je odrazem zájmu, jemuž se tento obor těší u široké veřejnosti. Zároveň je výsledkem přesvědčení samotných archeologů o potřebě etablovat tento obor na větším počtu vysokých škol, než tomu bylo dříve, zvýšit tím jeho společenskou prestiž a prezentovat jej jako životaschopnou součást vysokoškolské vzdělanosti české společnosti. O studium archeologie projevuje stále větší zájem jak ta část populace, pro niž je pohled do minulosti člověka přirozenou potřebou sebereflexy, tak ta, kterou láká jedinečné spojení humanitního studia s obory, jež s ním v tradičním povědomí nemají mnoho společného (přírodní a technické vědy). Šíře znalostí a dovedností, které dnes mladé generaci může studium archeologie nabídnout v mnohem větší míře než kdy předtím, jsou devízou, jíž se sotva může chlubit jiný obor humanitních studií. Rozvíjet tuto cestu i nadále stojí za to.

Literatura

- Barrett, J. 1995: Some Challenges in Contemporary Archaeology. Oxbow Lecture 2. Oxford: Oxbow Books.
- Beneš, J. 2006: Vysokoškolská archeologie v čase tichých proměn. *Archeologické rozhledy* 58, 159–162.
- Beneš, J. – Pokorný, P. edd. 2008: Bioarcheologie. Praha: Archeologický ústav.
- Binford, L. 1962: Archaeology as Anthropology. *American Antiquity* 28, 217–225.
- 1988: In Pursuit of the Past. Decoding the Archaeological Record. London: Thames & Hudson.
- Bintliff, J. 2000: Is the Past “Knowable” or is its Study just “Do-able”. Leiden: Universiteit Leiden.
- Bloch, M. 1967: Obrana historie aneb historik a jeho řemeslo. Praha: Svoboda.
- Bouzek, J. 2006: Poznámky k článku Evžena Neustupného „Vysokoškolská archeologie“. *Archeologické rozhledy* 58, 151–153.
- Čižnář, M. 2006: Detektor ano, nebo ne? Archeologie a detektory kovů. *Archeologické rozhledy* 58, 284–290.
- Devereux, B. J. – Amable, G. S. – Crown, P. 2008: Visualisation of lidar models for archaeological feature detection. *Antiquity* 82/316, 470–479.
- Doneus, M. – Briese, C. 2006: Full-waveform, airborne laser scanning as a tool for archaeological reconnaissance. In: S. Campana – M. Forte eds., From Space to Place: 2nd International Conference on Remote Sensing in Archaeology. BAR International Series 1568, Oxford: Archaeopress, 99–105.
- Dreslerová, D. – Sádlo, J. 2000: Les jako součást pravěké kulturní krajiny. *Archeologické rozhledy* 52, 330–346.
- Dreslerová, D. – Pokorný, P. 2004: Vývoj osídlení a struktury pravěké krajiny na středním Labi. Pokus o přímé srovnání archeologické a pyloanalytické evidence. *Archeologické rozhledy* 56, 739–762.
- Fairclough, G. 2006: Our Place in the Landscape? An Archaeologist’s Ideology of Landscape Perception and Management. In: T. Meier ed., Landscape Ideologies, Budapest: Archaeolingua, 177–197.
- Gojda, M. 1993: Ostoj: příběh života na rozhraní. *Archeologické rozhledy* 45, 326–329.
- 2000: Archeologie krajiny. Praha: Academia.
- 2005: LIDAR a jeho možnosti ve výzkumu historické krajiny. *Archeologické rozhledy* 57, 806–809.
- Hodder, I. 1982: The Present Past. An Introduction to Anthropology for Archaeologists. London: Batsford.
- 2000: Symbolism, meaning and context. In: J. Thomas ed., Interpretive Archaeology. A Reader. London – New York: Leicester University Press, 86–96.
- Jones, D. M. 2007: 3D Laser Scanning for Heritage. London: English Heritage.
- Křivánek, R. 2006: Nelegální využívání detektorů kovů není problémem několika jednotlivých lokalit. *Archeologické rozhledy* 58, 313–321.
- Kuhn, T. S. 1962: The Structure of Scientific Revolutions. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kuna, M. 1996: GIS v archeologickém výzkumu regionu: vývoj pravěké sídelní oblasti středních Čech. *Archeologické rozhledy* 48, 580–604.
- 2006: Detektory kovů v archeologii. *Archeologické rozhledy* 58, 323–328.
- Kuna, M. a kol. 2004: Nedestruktivní archeologie. Praha: Academia.
- Macháček, J. ed. 1998: Počítačová podpora v archeologii. Brno.
- 2008: Počítačová podpora v archeologii 2. Brno – Praha – Plzeň.
- Matoušek, V. 2006: Několik poznámek k vysokoškolské výuce archeologie. *Archeologické rozhledy* 58, 153–157.
- Neff, O. 1998: Vrazi minulosti. *Vesmír* 77/11, 649.
- Němec, J. – Pojer, F. a kol. 2007: Krajina v České republice. Praha: Consult.
- Neustupný, E. 1996: Teze o pravěku a učebnice o pravěku. *Archeologické rozhledy* 48, 311–322.
- 2005: Vysokoškolská archeologie. *Archeologické rozhledy* 57, 381–389.
- Pavelka, J. – Šmejda, L. 2007: Archeogenetika domestikovaných zvířat. *Archeologické rozhledy* 59, 315–335.
- Renfrew, C. – Bahn, P. 1996: Archaeology: Theories, Methods and Practice. London: Thames & Hudson.
- Sádlo, J. – Dreslerová, D. – Cílek, V. – Hájek, P. – Pokorný, P. 2005: Krajina a revoluce. Praha: Malá Skála.
- Sklenář, K. 1985: Dějiny bádání. In: M. Buchvaldek ed., Pravěké dějiny Evropy, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 18–27.
- Smith, M. E. 1992: Braudel’s Temporal Rhythms and Chronology Theory in Archaeology. In: A. B. Knapp ed., Archaeology, Annales, and Ethnohistory, Cambridge: Cambridge University Press, 23–34.
- Šimůnková, A. 1995: Ke vztahu historiografie a antropologie: perspektivy aplikování antropologických přístupů na historický výzkum. *Český lid* 82, 99–111.

- Šmejda, L. 2007a: Letecká archeologie a internetové zdroje dat: situace v ČR. In: P. Křišťuf – L. Šmejda – P. Vařeka edd., *Opomíjená archeologie*, Plzeň: Katedra archeologie ZČU, 255–260.
- 2007b: Poznámky k průzkumu lesního prostředí pomocí detektorů kovů. In: P. Křišťuf – L. Šmejda – P. Vařeka edd., *Opomíjená archeologie*, Plzeň: Katedra archeologie ZČU, 233–245.
- Tichý, R. 2005: Vysokoškolská archeologie v pojetí Evžena Neustupného. *Živá archeologie – REA* 6, 79–80.
- Willems, W. 1999: *The Future of European Archaeology*. Oxbow Lecture 3. Oxford: Oxbow Books.
- Wolf, O. 2008: Antropologická krátkozrakost archeologie aneb poznámky k tématu, které „odvál čas“. *Archeologické rozhledy* 60, 127–135.

Archaeology, society and university education Notes to recent trends

Current archaeology has been largely influenced by progressive acceleration of recent social processes (such as the decay of communist regimes, one of whose consequences is a large-scale human impact into landscape through construction boom, which endangers archaeological heritage extensively), by new philosophical ideas (such as post-modern visions on the ambiguity of truth and on the meaning and relativity of scientific cognition) and, especially by a fast development of information- and communication technologies. These processes have forced archaeology not only to reflect this dynamic but also to react positively (i.e. in a creative way) and, if possible, to co-influence them.

Archaeology in these days has been formed extensively by impulses from the outside, from areas beyond scientific community the size and importance of which cannot be influenced by archaeologists adequately. Anyway, archaeology has to adapt to these impulses not only its field-project strategy but also data management and data storage, their application, their analysis and interpretation, and – last but not least – making them available.

In the context of threats (which archaeological heritage has to challenge permanently) caused – in principal – by general need of humankind for higher life standard archaeology is developing dynamically. Having been pressed by circumstances archaeology had to start to sort out the problem of the strategy of rescue projects and to look for the ways leading to the most effective evaluation of limited time and budget, which archaeologists have commonly to challenge. Increasingly, field projects (excavations) of highly threatened sites started to be planned through probability and sampling procedures. This necessity of sampling strategy has been assisted in large scale by permanently increasing support of non-invasive methods.

A certain decrease in theoretical work is attributable not only to the above situation but also to the state grant system through which research projects are supported financially. Most of academic institutions' budgets have been recently linked with this system. As the work on theoretical issues does not demand big money, institutes preferably work on more expensive research projects based on extensive fieldwork demanding sophisticated technological support (to be brought via budgets allocated from the grant system) and on rescue projects. Current archaeology has been strongly connected with natural sciences (such trend occurred for the first time hand in hand with the arrival of New archaeology in the 1960^s). GIS, GPS, high resolution satellite images, hyperspectral scans, aerial orthophotos and LIDAR data are just the most important products of instruments devised obviously for disciplines other than archaeology, but applied extensively in current archaeological practice. Apart from archaeology there is no other discipline among human sciences which is so widely involved in the cooperation with natural science.

However, the extremely dynamic development of sophisticated instruments, operating today preferably in digital environment, is not free of danger. Metal detector heritage looters able to identify sites with buried artefacts quickly even from rough information upon their localisation represent just one side of the problem. The other side of this is our incapacity to protect heritage effectively. Moreover, a strict demand to publish excavated and surveyed sites and features with high spatial

accuracy, so that GIS spatial analyses, mathematical and statistical procedures can be applied, is contra productive as well.

Uniqueness of everything that happened in the past, all acts and processes that influenced our predecessors, their individual and social lives is certainly one of the most important aspects of history which always has attracted people to turn back to the past and study it. Importantly, it is the interpretative freedom rising from that uniqueness which offers everyone to study past acts, social and economic structures, cultural development and fates of individuals. Freedom which everybody can grasp and try to interpret/explain a segment of history either on amateur- or professional level, the latter contributing to officially spread (through state education systems) and widely accepted version of history via serious research by scholars.

Extensive increase in the number of archaeology departments in Czech universities reflects the popularity of the discipline among wide public. At the same time the increase is a result of the effort of professional archaeologists to extend the study of the subject into recently established universities and, consequently, to upgrade social reputation of archaeology and to present its study as a vital part of the university education of Czech society. One group of students of archaeology are those for whom the retrospective insight into the past is connected with their need for personal introspection, The other group of students is represented by those who are attracted by the close link between a discipline ranked to humanities (i.e. archaeology) and natural sciences. Currently the study of archaeology offers this insight into variety of scientific disciplines in more extensive way than any time before. Recently, scientific methods have been included into the agenda of many university archaeological departments in central Europe. Hardly any other branch of social sciences and humanities is in this sense comparable to archaeology.

English by *the author*

MARTIN GOJDA, Katedra archeologie ZČU v Plzni, Sedláčkova 15, CZ-306 14 Plzeň; gojda@kar.zcu.cz

Diskusi o budoucnosti archeologie na vysokých školách otevřel před třemi lety na základě bohatých zkušeností zakladatel plzeňské katedry archeologie prof. Evžen Neustupný. Od té doby zazněla k tématu řada názorů; nové slibné perspektivy z inspirativního prostředí plzeňské katedry jsou snad vhodnou příležitostí, aby redakce v této fázi příslušnou diskusi na stránkách AR uzavřela. Těšíme se na další diskuse vedené nejspíše na webových stránkách univerzitních ústavů.

Několik poznámek k interpretaci libeňského hrotu

Petr Šída

V letošním roce uplynulo 100 let od nálezu tzv. libeňského hrotu. Jistě nebude daleko od pravdy názor, že patrně není v Čechách pravěkého artefaktu, který by vzbudil takové množství vášní a rozporuplných hodnocení. Bohužel tak patrně bude i nadále. Je to dáno jednak zvláštními okolnostmi nálezu, jednak ojedinělostí a svým způsobem i „krásou“ artefaktu.

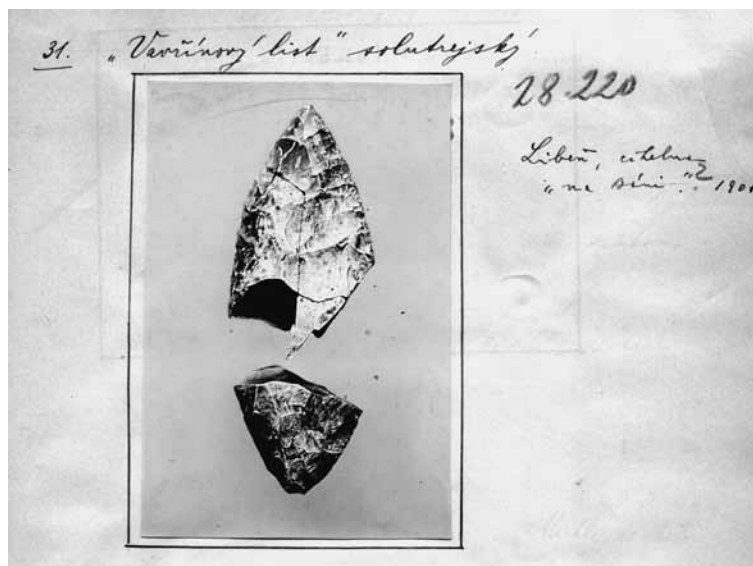
Historii nálezu vyčerpávajícím způsobem shrnul K. Sklenář (1989). Sotva by jeho práci mohlo něco ještě upřesnit, pro připomenutí uvedme jen základní informace. Hrot byl podle údajů B. Bečky nalezen kopáči v cihelně Na Báni v Libni (tehdy u Prahy) za jeho přítomnosti poté, co svalili dolů velký kus hlíny. Hrot měly doprovázet i kosti, zuby a sobí parohy. Sám B. Bečka 2. 2. 1922 píše o okolnostech nálezu E. Štorchovi: „Při odkopávání žluté hlíny (náplavu) v mé cihelně na Báni v Libni zahlédl jsem kus kaménku ... Při otření a očištění předmětu zjistil jsem, že se jedná o pazourkový nástroj prehistorický ... Zaslal jsem nález po svém synu Ladislavu Bečkovi darem panu učiteli Erhartovi v Libni do sbírky. Bohužel cestou chlapec pazourek upustil a rozbil. ... Proto potvrzují tímto poznovu, že zmíněný nástroj pazourkový ... byl v mé přítomnosti objeven v hloubce asi 3 m pod povrchem v žluté hlíně v severovýchodním cípu cihelny na Báni v Libni a jen toho jest litovati, že neopatrností mého syna nebyl uchován v původním krásném stavu“ (Sklenář 1989).

Artefakt byl následně uložen ve sbírce učitele F. Soukupa. Tam jej vidělo několik amatérských archeologů, nikdo ale nerozpoznal jeho paleolitické stáří. Od F. Soukupa získal hrot do své sbírky E. Štorch, který o něm referoval na schůzích Společnosti přátel starožitností českých. V té době od nálezu uplynulo již celých pět let (*obr. 1*). Následně se rozpoutala diskuse o pravosti předmětu, která vedla až k tvrdé pomlouvačné kampani proti osobě E. Štorcha. Této ošklivé kapitole historie české archeologie se podrobněji věnovat nebudeme, výborně je popsána již v práci K. Sklenáře.

Hrot se po mnoha peripetiích dostal v r. 1925 spolu s celou Štorchovou sbírkou do Národního muzea. V r. 1928 byl A. Stockým neúředně (!) předán K. Absolonovi do Brna s tím, že se jedná o artefakt z Předmostí. V r. 1935 se nový vedoucí prehistorického oddělení J. Neustupný zasazoval o vrácení artefaktu zpět, k předání však v tom roce nedošlo. Absolon prohlásil, že „libeňská lokalita je podvod, listovité hroty se nacházejí v Předmostí a také libeňský je odtud, jak svědčí surovina i patinace; nerozbil se pádem na dlažbu, ale rozkopř jej kopáč – to se v Předmostí stává běžně; Moravské muzeum má s majitelem cihelny v Předmostí dohodu o přednostním právu na nálezy, artefakt ukradený v Předmostí nějakým (hypotetickým) dělníkem byl tedy de facto odcizen Moravskému muzeu a to jen získalo zpátky svůj majetek“ (Sklenář 1989).

Absolon dal v této době artefakt rekonstruovat a nakreslit pro svůj atlas industrie z Předmostí, kde byl nakonec i publikován (*Absolon – Klíma 1977*, Taf. 38: 752; zde je artefakt rekonstruovaný, střed byl patrně bez podkladů doplněn, informace o souvislosti s libeňskou lokalitou v této publikaci schází; *obr. 2*). Ještě před koncem 2. světové války se hrot vrátil do Národního muzea. Nověji se artefaktu věnoval až K. Sklenář (1989, historie) a J. Fridrich (1993), který jej zařadil do konce středního paleolitu.

Dnešní stav artefaktu je fragmentární. E. Štorch měl k dispozici čtyři fragmenty, dnes jsou známy jen tři. Ztratil se nejmenší fragment ze středové partie. Dobře jsou dochovány oba hroty artefaktu: větší část je složena ze dvou fragmentů (délka 7,4 cm), menší tvoří jediný fragment o délce 3,95 cm (s odlomenou špičkou). Největší dochovaná šířka artefaktu je 4,5 cm, výška 1,1 cm (*obr. 3–5*). Minimální délka celého předmětu není prostým součtem délek těchto částí (jak uvádí Fridrich 1993), protože ve středu chybí větší část. Minimální délka artefaktu tedy byla 12,1 cm, ve skutečnosti ale spíše vyšší. Hrot byl vyroben ze silicitu glacienních sedimentů (na ventrální straně jsou dochované stopy morénových otlaků). Dorzální strana je středně silně patinovaná, směrem k okrajům patina slabne. Ventrální strana je patinou postižena pouze bodově. Celý artefakt je formován pomocí velmi ploše prováděné tlakové retuše. Ventrální strana je formována více do plochy, dorzální je mírně střechemovitě

Obr. 1. Nejstarší známá fotografie tehdy ještě úplného tzv. libeňského hrotu z rukopisného inventáře sbírky E. Štorcha. K původnímu popisu je červeně doplněno inventární číslo přidělené v Národním muzeu a také otazník u lokality. Inventář je uložen v Oddělení prehistorie Národního muzea v Praze.

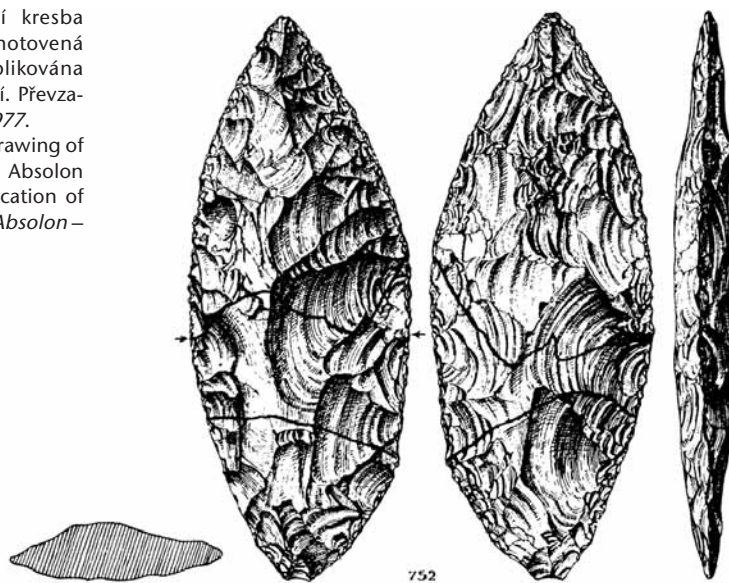
Fig. 1. Oldest known photograph of the then-complete Libeň leaf point from the handwritten inventory of the collection of E. Štorch (around 1920). The original description has been supplemented by the inventory number allocated at the National Museum and also by a question mark next to the location. The inventory is deposited in the Prehistory Department of the National Museum in Prague.

vyvýšená. Okraje artefaktu jsou dotvarovány jemnou retuší (více na dorzální straně). Podle průběhu negativů úštěpů je patrné, že nejdříve byla plošnou retuší dotvarována ventrální strana a teprve následně dorzální. Stejný postup proběhl i při konečném jemném retušování hran. Střídavá retuš na artefaktu přítomna není. Malá intenzita patinace svědčí pro velmi rychlé zakrytí artefaktu sedimentem.

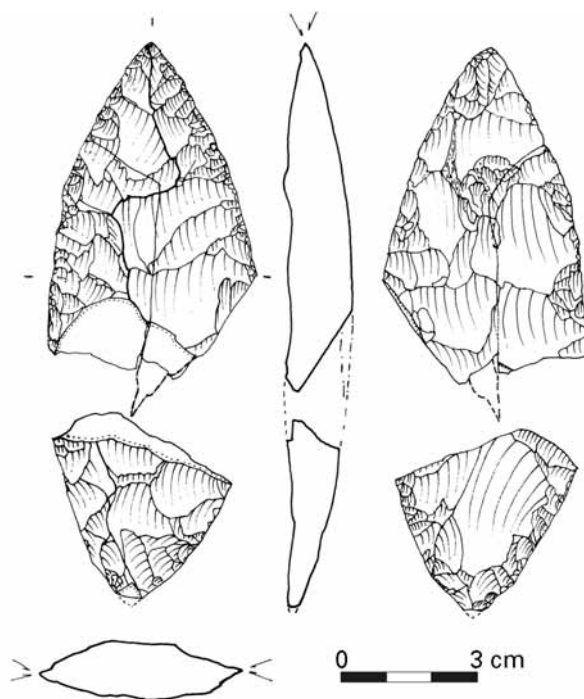
Typologicky je možné artefakt zařadit nejspíš do střední fáze mladého paleolitu, kdy jsou podobné předměty sice málo četné, ale přesto je nacházíme. Listovité hroty jsou ovšem fenoménem východního gravettienu a maximum výskytu leží na Ukrajině a v Rusku, u nás především v Předmostí. Pro gravettské stáří artefaktu může hovořit provedení retuše (plošná tlaková retuš), surovina a také tvar retuše ventrální části terminální partie, kde můžeme sledovat dva negativy čepelovitých úštěpů odražených v podélném směru. Tento způsob retušování byl běžný u gravettských hrotů a hrotů typu Kostěnků (plošná retuš bazální partie ventrální strany artefaktu). Obdobný typ retuše je ale sledovatelný již od Jerzmanowicienu (konec středního paleolitu), artefakty podobné tomu libeňskému se vyskytují i v moravském bohunicieniu (starší fáze mladého paleolitu). Kolekce z Předmostí obsahuje několik podobných listovitých hrotů (*Absolon – Klíma 1977*, Taf. 38: 749, 750, 751, Taf. 39: 766, 765), které vykazují stejnou technologii s čepelovitými údery na hrotu v terminální či bazální partii. Tato technologie je doložena také v Petřkovicích (*Svoboda et al. 2002*, obr. 69: 17). Stejně artefakty jsou známy i z kontextu stanice Trenčianské Bohuslavice, a je tedy pravděpodobné, že by mohly patřit spíše k mladšímu gravettieniu, což by neodporovalo přítomnosti takového artefaktu na území Čech. V klasických lokalitách pavlovienu v Dolních Věstonicích a v Pavlově tyto artefakty chybějí. Pro středí českého gravettieniu je ale svázáno spíše se západním okruhem gravettieniu a zatím se zdá, že propojení s Moravou bylo pouze vzácné (Jičín: *Šída et al. v tisku*). V tomto kontextu se jeví nález takového artefaktu v Čechách jako nepravděpodobný.

Obr. 2. Rekonstrukční kresba stejného artefaktu zhotovená K. Absolonem a publikována pod lokalitou Předmostí. Převzato z *Absolon – Klíma 1977*.

Fig. 2. Reconstruction drawing of the same artefact by K. Absolon and allocated in the location of Předmostí. Taken from *Absolon – Klíma 1977*.

Obr. 3. Libeňský hrot (kresba P. Šída).
Fig. 3. Libeň leaf point.

Obr. 4. Libeňský hrot, dorzální strana artefaktu. Dnešní stav (foto P. Šída 2006).
Fig. 4. Libeň leaf point, dorsal side of artefact. Current state.

Obr. 5. Libeňský hrot, ventrální strana artefaktu. Dnešní stav (foto P. Šída 2006).
Fig. 5. Libeň leaf point, ventral side of artefact. Current state.

Obdobné artefakty se objevují i v prostředí středoevropské doby bronzové a jsou interpretovány jako dýky. Podle mého názoru ale technologie a čistota provedení libeňského artefaktu tomuto stáří nenasvědčují. Pro gravettské stáří může nepřímo svědčit i nízký stupeň patinace (rychlé zakrytí sedimentem). Na konci středního a na začátku mladého paleolitu totiž obecně v prostoru střední Evropy takřka nedocházelo k sedimentaci spraší, nebo byla velmi zpomalená. Kolekce tohoto stáří jsou tak většinou silně postižené účinky dlouhodobé expozice na povrchu. K rychlé sedimentaci spraší naopak docházelo v průběhu střední fáze mladého paleolitu. Samozřejmě ale existují výjimky. Artefakty z Dolních Věstonic a z Pavlova jsou patinovány i přes rychlé zakrytí velmi silně, naopak aurignacký soubor z Napajedel není patinován vůbec (Oliva 1998; Škrdla 2005).

Žádná pozornost zatím nebyla věnována charakteru sekundárního poškození artefaktu, i přes to, že pro řešení autenticity nálezů je řešení jeho vzniku vlastně klíčové. Jak bylo uvedeno výše, rámcově existují dvě možnosti původu a obě byly mnohokrát diskutovány.

Při prvním pohledu na současný stav artefaktu je patrný nárůst poškození od hrotů ke středu. Linie rozbití se paprscitě rozbíhají od středu artefaktu, kde je dokonce na ventrální straně patrná část přibližně půlkruhovitěho vydrolení, kde se artefakt rozpadl na malé části. I fragment této části na dorzální straně je malý, a hlavně velmi tenký, hmota artefaktu v jeho středu byla doslova rozdrčena velmi silným a – což je důležité – bodovým úderem. Takové poškození nemůže způsobit pád artefaktu na sebetvrďší povrch z relativně malé výšky (do dvou metrů). Při něm by došlo maximálně k rozpadu artefaktu na několik částí. Při pádu volného předmětu je kinetická energie pohlcována postupně tak, jak jednotlivé části narážejí do překážky. Rozpad by tak proběhl nejspíše na dvě až několik (málo) částí lomy, které by byly orientovány přibližně kolmo na delší osu artefaktu.

Charakter rozbití svědčí o jiném průběhu. Energie nárazu se uvolnila velmi prudce v jednom bodě. K tomu, aby mohlo k takovému rozbití dojít, je nutné, aby předmět ležel na opoře, která neumožňuje postupné a pomalé utlumení energie nárazu. To znamená, že artefakt neležel volně, ale nejpravděpodobněji v pevné zemi a patrně byl rozbit velmi silným úderem hrotitým předmětem (nejpravděpodobněji krumpáčem). Kinetická energie nárazu se extrémně rychle přeměnila na deformaci, jež vedla k úplnému rozdrčení středu artefaktu.

Rozhodnutí, která z obou historek o původu je pravděpodobnější, se patrně nikdy nedočkáme. Podle mého názoru je však ta, popisující poškození artefaktu po nález v Libni, v rozporu se stopami, které na sobě artefakt nese. Mnohem více vyhovuje vysvětlení původu zastávané K. Absolonem. Na závěr ještě několik poznámek.

1. E. Štorch s případným podvrhem opravdu nemohl mít nic společného. Artefakt se k němu dostal od údajného nálezce přes dva soukromé sběratele s odstupem dvou let. Kde a proč mohl podvrh vzniknout, je nejasné. Co můžeme jistě vyloučit, jsou důvody finanční. Ani získání artefaktu nemuselo být tak velkým problémem, jak se zdá. Na konci 19. a v prvních desetiletích 20. stol. kolovalo ohromné množství artefaktů z Předmostí všude po střední Evropě, s jistou dávkou nadsázky se dá hovořit o černém trhu. Ač mělo Moravské zemské muzeum přednostní právo na všechny nálezy, dostávaly se různé velké kolekce do mnoha muzeí i soukromých sbírek. Velká kolekce z Předmostí např. existuje v muzeu ve Varnsdorfu (*Svoboda 2005*), další pak přišla se soukromými sbírkami do pražského Národního muzea a jistě bychom našli mnoho dalších.

2. To, že je původ tzv. libeňského hrotu minimálně sporný, nemůže být použito jako argument pro neexistenci listovitých hrotů v Čechách (jak často uváděli Štorchovi oponenti, viz *Sklenář 1989*), ale stejně tak nelze poukazem na nálezy listovitých hrotů v Čechách potvrzovat pravost listovitého hrotu z Libně (jak uvádí *Fridrich 1993*). Přítomnost listovitých hrotů v Čechách a případná pravost hrotu z Libně jsou bez jakéhokoli kauzálního vztahu. Dnes víme, že listovité hroty v Čechách jsou relativně hojné (*Fridrich 1993; Nerudová – Přichystal 2001, s lit.; Fridrich – Lička 2004; Metlička et al. 2008*).

3. Protože artefakt byl současně publikován jako nález z Libně i jako nález z Předmostí, koluje dodnes pod oběma lokalitami (srov. *Absolon – Klíma 1977, Taf. 38: 752 – Předmostí; Svoboda et al. 2002, obr. 67: 10 – Předmostí; Fridrich 1993 – Libeň*). Tato skutečnost patrně nemá v historii české archeologie obdoby. Přestože původ artefaktu v Předmostí je pravděpodobnější, pro budoucí práce věnované této lokalitě není vhodné jej dále používat. Kolekce z Předmostí obsahuje velké množství obdobně kvalitních artefaktů, které nevzbuzují tak rozsáhlou polemiku.

Článek vznikl díky podpoře výzkumného záměru KAR ZČU v Plzni *Opomíjená archeologie*, č. MŠM 4977751314.

Literatura

- Absolon, K. – Klíma, B. 1977: Předmostí Ein Mammutjägerplatz in Mähren. Fontes Archaeologiae Moraviae VIII. Brno.*
- Fridrich, J. 1993: Listovité hroty v Čechách. Archeologické rozhledy 45, 173–184.*
- Fridrich, J. – Lička, M. 2004: Paleolitická kamenná industrie z Lipí, okr. České Budějovice. Časopis Národního muzea – řada historická 173/1–2, 1–7.*
- Metlička, M. – Řezáč, M. – Šída, P. 2008: Nové mladopaleolitické nálezy z jihozápadních Čech. Archeologie ve středních Čechách 12, v tisku.*
- Nerudová, Z. – Přichystal, A. 2001: Nálezy ojedinělých listovitých hrotů z Moravy a Čech. Archeologické rozhledy 53, 343–347.*
- Oliva, M. 1998: Gravettinový východní Moravy. Acta Musei Moraviae – sci. soc. 83, 3–65.*
- Sklenář, K. 1989: „Navřínový list“ Eduarda Štorcha po 75 letech. Časopis Národního muzea – řada historická 158/1–2, 80–95.*

- Svoboda, J. A. 2005: Přerov (k. ú. Předmostí u Přerova, okr. Přerov). In: Přehled výzkumů 46, Brno, 203–204.
- Svoboda, J. A. et al. 2002: Paleolit Moravy a Slezska. Dolnověstonické studie 8. Brno
- Šída, P. et al. v tisku: Gravettian of Bohemia. Dolnověstonické studie 16. Brno.
- Škrdl, P. 2005: The Upper Paleolithic on the middle course of the Morava river. Dolnověstonické studie 13. Brno.

A few remarks on the interpretation of the Libeň leaf point

This year marks the 100th anniversary of the finding of the “Libeň leaf point” (*Sklenář 1989*). According to original data from B. Bečka, the leaf point was found by diggers at the brickworks in Libeň (near Prague) in his presence. The artefact was said to be accompanied by also bones, teeth and reindeer antlers. Through the carelessness of the son of the brickworks’ owner, the leaf point was later broken when it fell to the ground. Another explanation was later offered by Karel Absolon: he assumed that the artefact originated in Předmostí na Moravě, where it was thought to have been broken by a careless digger and then taken from the location.

The artefact’s current state is fragmentary. Three fragments have survived to date. Both tips of the artefact are well preserved, the larger part comprising two fragments (length of 7.4 cm), the smaller comprises a single fragment with a length of 3.95 cm (with a broken-off point). The largest surviving width is 4.5 cm and height 1.1 cm. The reconstructed minimum length of the artefact is 12.1 cm, but in actual fact it was probably larger. The artefact was produced from silicite of glacial sediments (flint). Typologically, the artefact can probably be classified as coming from the middle stage of the Upper Paleolithic, from which period such artefacts are not found frequently, but they are nonetheless found (especially in the environment of the eastern branch of the Gravettian, in the Czech Republic primarily in Předmostí).

At first glance at the current state of the artefact, an increase in the damage from the tips to the centre is evident. Break lines spread out from the artefact’s centre, where on the ventral side there is evidence of an approximately semi-circular crumbling, where the artefact has broken into small pieces. Even the fragment of this part on the dorsal side is small and, in particular, very thin; the artefact’s mass was literally crushed in the centre by a very strong and – importantly – point blow. Such damage cannot have been caused by the artefact falling on a surface, no matter how hard, from a relatively low height. The nature of the break testifies to a different course of events. For the traces observed to have been created, it was necessary for the artefact to lie on a supportive base that did not enable gradual and slow absorption of the energy of impact. This means that the artefact probably lay on firm ground and was evidently broken by a very strong blow with a sharp object (most probably a pickaxe).

The final decision about which of the two stories of its origin is more probable remains with the reader. However, the one describing the damage to the artefact after its discovery in Libeň conflicts with the marks the artefact has on it. The explanation of origin supported by K. Absolon is more fitting.

English by *Kevin Fenton*

AKTUALITY

7. MEZINÁRODNÍ KONFERENCE ARCHAEOLOGICAL PROSPECTION, NITRA 2007

S pravidelnou dvouletou periodou navázala na předchozí setkání uspořádané v Římě již sedmá mezinárodní konference Archaeological prospection, konaná 11.–15. 9. 2007 v Nitře. Zastoupeno bylo opět široké spektrum odborníků využívajících různé nedestruktivní metody archeologického průzkumu i výzkumu. V největším počtu byli přítomni specialisté na různé geofyzikální metody v archeologii, odborníci na leteckou archeologii i z oblasti geochemie, geoarcheologie či specializovaného programování a modelování archeogeofyzikálních dat.

Hlavním pořadatelem konference byl Archeologický ústav SAV v Nitře pod patronací International Society for Archaeological Prospection (ISAP). Pro přednášky a postery bylo slovenskými kolegy využito prostor kongresového centra Slovenské zemědělské univerzity v sousedství ARÚ SAV v Nitře. Na konferenci bylo přihlášeno (a následně publikováno) 82 příspěvků, přičemž na výsledcích se většinou podílelo více specialistů z několika vědeckých institucí a jiných pracovišť, včetně archeologů (celkem přes 250 příspěvateľů, odhadem přes 100 odborníků se konference fyzicky zúčastnilo). V průběhu tří dnů odeznelo 45 příspěvků a bylo vystaveno 32 posterů. Příspěvky byly (podobně jako na minulých konferencích) rozčleněny do šesti sekcí, věnovaných různým metodám, kombinacím průzkumných metod, jiným způsobům uplatnění a začlenění prospekce v archeologii či srovnání výsledků s archeologickými výzkumy. Oproti minulým konferencím byly skromněji zastoupeny některé tradiční země s dlouhodobými zkušenostmi v archeologické prospekci, což mohlo být zapříčiněno buď lokací, resp. dostupností, ale možná i obecným malým povědomím o místě konání konference. Konference se naproti tomu zúčastnily i (často archeologicky bohaté) země, které ještě před několika lety vlastní výsledky nedestruktivní archeologické prospekce prezentovat nemohly. Z přihlášených příspěvků lze vidět rychlé rozšíření nedestruktivních metod ve světě (kupř. Blízký Východ, sev. Afrika, Amerika). V nových výsledcích bylo možné sledovat posun možností terénních průzkumů, zpracování a interpretace kombinací aplikovaných metod. Připomínám zde alespoň několik vynikajících příspěvků, přínosných jak pro archeologii obecně, tak z pohledu našich podmínek.

Při menší (než původně plánované) účasti v sekcích Aerial archaeology/prospection a Remote sensing, imaging and GIS vynikl úvodní příspěvek. *O. Braasch* v něm precizně a instruktivně dokumentoval význam i rozmanitost leteckého průzkumu napříč archeologickými lokalitami střední Evropy.

V naopak bohatě zastoupené sekci Integrated prospection approaches zazněla řada vysoce kvalitních referátů. Vhodnou kombinací leteckých snímků nedostupných ploch a čistými daty z magnetometrického plošného měření v polykulturní lokalitě (neolit, doba římská až středověk) v údolí Celone v jižní Itálii zaujal příspěvek, který prezentovali *D. Gallo, M. Ciminale* z univerzity v Bari a *H. Becker* z Německa. Zajímavé výsledky z kombinovaných magnetometrických průzkumů a podrobných měření radarem ve vikinské Birce předložili *I. Trinks, L. I. Larsson* ze Swedish National Heritage Board a *A. Eder-Hinterleitner* z ZAMG Archaeo Prospection ve Vídni. *S. Piro, R. Gabrielli* a *D. Peloso* z římského Ústavu technologií aplikovaných pro ochranu kulturního dědictví poukázali na velice zajímavé výsledky z komplexně pojatých průzkumů (3D laser scanner, různě orientovaná geoelektrická měření, magnetometrie aj.) hrobek na nekropoli Sabine (700–300 BC) u Říma. Pozoruhodné výsledky netradiční kombinace radarového měření s geoelektrickými tomografickými měřeními předvedli *V. Poscetti* a *Orlando* z římské univerzity La Sapienza. Také kolektiv z ARÚ v Nitře (*M. Ruttkay – P. Bednár – E. Fottová – J. Tírják – M. Kopčková – K. Daňová*) ve spolupráci s Univerzitou J. W. Goethe ve Frankfurtu (*J. Henning – E. Eyub*) a MU v Brně (*P. Milo*) prezentovali pozoruhodné a archeologicky ověřené výsledky rozsáhlého magnetometrického průzkumu raně středověkých hradíšť.

V sekci Processing, interpretation and visualisation of prospection předvedl geofyzikální tým z English Heritage v Portsmouthu (*N. Linford, P. Linford, L. Martin* a *A. Payne*), jak lze vhodnou kombinací metod prokázat míru podpovrchového narušení objektů orbou. Autoři se pokusili i vymežit nejvíce ohrožená místa v těsném podorníci s největším zastoupením dosud přítomných archeologických situací. Zajímavou a efektivní kombinací mikrogravimetrie a radarového měření ukázali slovenští

kolegové *R. Pašteka, M. Hajach, M. Pašáková* z Přírodovědecké fakulty KU v Bratislavě a *M. Terray* z firmy Terra s.r.o. Košice na příkladu průzkumu krypty kostela sv. Mikuláše v Trnavě. Na vysokou citlivost a rychlost magnetometrického měření aparaturou pracující s netradičními, velice přesnými SQUID (Superconducting Quantum Interference Device) senzory upozornili *V. Schulze, S. Linzen, R. Stolz, A. Chwala, M. Schulz* a *H.-G. Meyer* z Ústavu fyzikálních nových technologií (IPHT) v Jeně a *T. Schüller* z Thüringisches Landesamt für Denkmalpflege ve Výmaru. Touto perspektivní magnetometrickou aparaturou proměřili u Niedermimmern za pouhé tři dny plochu 27 ha (!) a vymapovali unikátní rozsáhlé dvojité oválné příkopové ohrazení z období neolitu.

V sekcích Technical aspects a Archaeological feedback svými výsledky z geofyzikálních měření v Egyptě (již tradičně) zaujal *T. Herbich* z varšavského IAE PAN. Autor shrnul několik zajímavých magnetometrických průzkumů (např. rozsáhlé průzkumy hyksoského osídlení Tell Daba, areálu zaniklého ptolemaiovského osídlení Buto v nilské deltě, chrámového komplexu Tell Baladum z období 26.–30. dynastie aj.). Originální a účelný přístup i pozoruhodné výsledky nabídli *N. Tsokas* a *P. I. Tsourlos* z oddělení geofyziky při Aristotel University Thesaloniki. Pomocí geoelektrické odporové tomografie prokázali na jižní stěně akropole v Aténách vysoce vlhké (nestabilní) oblasti související s dosud jen zčásti zmapovaným odvodňovacím systémem pod akropolí. Jiné zajímavé výsledky magnetometrických průzkumů atypického osídlení náhorních planin (1400–2400 m n. m.!) z doby bronzové v oblasti sev. Kavkazu a okolí města Kislovodsk (již 55 lokalit) prezentovali *J. W. E. Fassbinder* z Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege v Mnichově ve spolupráci s ruskými i německými kolegy: *D. Korobov* z centrálního Archeologického ústavu RAS v Moskvě, *S. Merkulov, A. Belinskij* z regionálního pracoviště Nasledie, Stavropol, *S. Reinhold* z Deutsches Archäologisches Institut Eurasien Abteilung Berlin. I pro nás zajímavým využitím geofyziky (porovnááním výsledků) při záchranných archeologických výzkumech se zabývali kupř. už zmínění *I. Trinks* a *L. I. Larsson*. Na příkladu dodatečné identifikace zaniklého středověkého konventu sv. Olafa v linii rozšíření železnice ve Skänninge ukázali efektivní využití podrobných měření radarem. Příkladem magnetometrického průzkumu výrobního areálu z doby železné u Harbo autoři upozornili na problematičnost aplikace metody (čitelnost výsledků) v podmínkách proměnlivého geologického podloží (ledovcová moréna s magnetickými kamennými bloky).

Na konferenci jsem prezentoval práci ARÚ AV ČR, Praha, v.v.i., ve spolupráci s ÚAPP Brno (*R. Křivánek* a *M. Čížmář*) v příspěvku: „The combination of magnetometric prospection and other non-destructive survey methods of a large La Tène site near Němčice, Central Moravia. Present results and future possibilities“. Další aktivity v rámci spolupráce mezi pražským ARÚ a KAR ZČU Plzeň jsem prezentoval v příspěvku „Possibilities and limitations of surveys by caesium magnetometers in forested terrains of archeological sites“.

Všechny přihlášené příspěvky (ne ve všech případech prezentované na konferenci) s četnými a kvalitními barevnými přílohami jsou shrnuty v rámci periodika Študijné zvesti 41 (Special theme Archaeological prospection. 7th International Conference on Archaeological Prospection). Tamtéž čtenář najde kapitolu prezentující tematicky související aktivity ARÚ SAV v Nitře (především geofyzikální a letecké průzkumy i jejich začlenění do archeologických projektů – kupř. systematické průzkumy početných rondelů, průzkumy raně středověkých hradišť či aktivity v zahraničí).

Mezinárodní konference Archaeological prospection jsou pořádány s pravidelnou periodou dvou let od r. 1995. Také 7. konferenci Archaeological Prospection v Nitře lze hodnotit jako velice úspěšnou. V mnoha příspěvcích nacházíme cenná srovnání i dobré příklady, kam směřuje vývoj nedestruktivních průzkumů archeologických lokalit. Plošně rozsáhlé či komplexně, s využitím více metod vedené průzkumy jsou dnes standardní v řadě již nejen evropských států. Při rozdílných možnostech jednotlivých pracovišť samozřejmě dochází i k situacím, kdy možnosti aplikace metod i dosažení určitých výsledků nejsou zdaleka stejné. S účelně zaměřenými pracovišti (např. geofyzikální tým v English Heritage, pracoviště Vienna Institute of Archaeological Sciences nebo tým v Swedish National Heritage Board), či se specializovanými pracovišti pracujícími na komerční bázi (např. Terra Nova ve Francii, ArchaeoPhysica ve Velké Británii nebo PZP v Německu), se proto mohou jiná, menší pracoviště jen obtížně srovnávat. A to především jinou kvantitou zkoumaných terénů, někdy i kvalitou dosažených výsledků. I přes překvapivě nízký zájem samotných archeologů je třeba za bezproblémovou realizaci konference organizačnímu týmu ARÚ SAV v Nitře poblahopřát i poděkovat. Štafetu mezi odborníky vysoce hodnocené i prestižní konference převzou francouzští kolegové: 8. konference Archaeological Prospection se bude konat v září 2009 v Paříži.

R. Křivánek

KONFERENCIA O EURÓPSKEJ DOBE ŽELEZNEJ V LINZI

V dňoch 14.–16. 11. 2008 sa uskutočnila 3. konferencia „Interpreted Iron Ages: case studies, method, theory“ v Linzi, organizovaná Juttou Leskovar z Oberösterreichisches Landesmuseum Linz a Raimundom Karlom z Bangor University. Motiváciou organizátorov bolo vytvorenie celoeurópskej diskusnej platformy zameranej na neobvyklé a inovatívne prístupy v archeológii. V príspevkoch bolo zastúpené Španielsko, Veľká Británia, Írsko, Belgicko, Švajčiarsko, Nemecko, Rakúsko a Česká a Slovenská republika. Nielen z radenia časových prestávok bolo zrejme, že cieľom podujatia je predovšetkým diskusia. A tá v chladné novembrové dni v Linzi rozhodne neviazla.

Doobedie prvého dňa po úvodnom slove organizátorov patrilo pohrebnému ritu doby železnej vo svetle výmeny kultúrnych vplyvov a ideí. Druhá polovica dňa bola venovaná predovšetkým Iberskému poloostrovu. Príčiny kultúrnych zmien tu na základe stavu výskumu boli udávané najmä geografickými faktormi.

Nejedného účastníka iste zaujal matematický a ekonomický model pri štúdiu distribučných procesov v praveku od Chrisa Luciana a Hilke Hennig. Zvlášť prvý z menovanej dvojice bol autorom viacerých zaujímavých otázok a úvah pri aplikácii matematických metód v archeológii. Príspevok jedného z organizátorov Raimunda Karla o zvykove práve v mladšom praveku vychádzal z kultúrnych, etnografických a lingvistických modelov a bezpečne sa zaradil k tým menej konformným. Podobne málo formálny názov nasledujúcej prednášky prevzatý

z názvu piesne od írsky kapely U2 „But I still haven't found what I'm looking for“ predstavoval metaforu pre závažný problém hiátov v osídlení doby železnej. V nich iba ťažko možno odlišiť skutočnú príčinu: absenciu archeologicky datovateľných komponentov, alebo skutočnú absenciu prítomnosti pravekého človeka. Napriek avizovanej tematickej vyhranosti si na konferencii našli i tradičné typologické rozboru svoje miesto.

Druhý deň ich odznelo hneď niekoľko. Univerzita v Kieli sa prezentovala výsledkami práce v oblasti krajinskej archeológie s využitím GIS a štatistiky. Nadregionálny charakter ďalších prednášok sprevádzal účastníkov od Heuneburgu (M. Steffen – W. Zirkel, O. Nakoinz – Ch. Steffen), sev. Talianska (J. Kysela) a Nemecka (M. Nawroth) cez Českú kotlinu (V. Salač), stredný Dunaj (S. Müller) a severokarpatský oblúk (L. Andrišek) až k brehom Dnepra (A. Hellmuth).

Záverečným dňom rezonovali očakávania vyvolané príspevkom Johna Collisa. Anglický bádateľ predstavil novú víziu tvorby (resp. rekonštrukcie) chronológie doby železnej, ktorá ma osobne zanechala v určitých rozpakoch v oblasti terminológie. Obsahom predkladanej správy nie je a nemôže byť recenzia zmieneného príspevku. Je ním však vrelé odporúčanie po siahnutí nemeckej verzie textu v zborníku „Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich“, ktorého tlač je naplánovaná v Linzi v r. 2009. Napovie veľa o smere, ktorým sa bude zrejme v nasledujúcich rokoch „sheffieldská škola“ uberať.

Lubomír Andrišek

SEMINÁŘ STANDARDY TERÉNNÍHO ARCHEOLOGICKÉHO VÝZKUMU KOMPLIKOVANÝCH STRATIGRAFIÍ

V knihovně Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v.v.i. (dále ARÚP), proběhl dne 21. 10. 2008 tematický seminář *Standardy terénního archeologického výzkumu komplikovaných stratigrafií a jejich místo v rámci konvence archeologie České republiky s podtitulem Příklady a problémy současné praxe aneb Kde končí archeologie a začíná devastace kulturního dědictví*. Potřebu zavedení oborových standardů archeologické práce pocítujeme v době postupující devastace archeologických památek více než kdy jindy a otázky jejich kodifikace, obsahu, a především vymahatelnosti, jsou aktuálním předmětem diskusí uvnitř oboru. Proto se uspořádání semináře na toto téma jeví nejen jako potřebné, ale jako ne-

zbytně nutné. Místo setkání nebylo náhodné, jelikož ARÚP je jednou ze dvou institucí, které v současném legislativním systému zastávají roli garanta odborné úrovně archeologie. ARÚP by tedy bezpochyby měl u zrodu mimořádně závažného dokumentu, jakým by měly být zamýšlené „Standardy archeologie České republiky“ stát. Spolupořádajícími institucemi se staly Národní památkový ústav (dále NPÚ) – územní odborné pracoviště v hl. m. Praze a společnost ARCHAIA Praha o.p.s.

Kromě pořádajících institucí a ARÚ AV ČR, Brno, v.v.i. (dále ARÚB), se jednání zúčastnili zástupci státních (NPÚ – ú.p., NPÚ – ú.o.p. stř. Čech, NPÚ – ú.o.p. Ostrava, ÚAPPSZČ, ZČU Plzeň, Mu-

zeum Ústí n. Labem, Muzeum Prostějov) i nestátních organizací (Archaia Brno o.p.s., Archaia o.s., ArcheoPro o.p.s., Terra Verita s.r.o., Labrys o.p.s., ZIP o.p.s.) z území celé ČR. V rámci semináře odeznělo 12 přihlášených příspěvků a bezpočet příspěvků diskusních. Překvapivá byla hojná účast (okolo 45 osob), potěšitelným byl poměrně nízký věkový průměr účastníků.

Úvodní slovo k semináři obstarala Ivana Boháčová (ARÚP). Ta byla hlavním pořadatelem semináře a spolu se zástupci spolupořádajících institucí také jeho iniciátorkou. Zdůvodnila svůj záměr vymezení semináře na otázku standardizace výzkumu komplikovaných stratigrafií jako aktuálně nejvíce ohrožené části archeologického kulturního dědictví. V souvislosti s tím připomněla, že značnou část obecných norem archeologické práce lze převzít z fungujících evropských systémů. Východiskem pro jednání semináře byl diskusní materiál zpracovaný I. Boháčovou a J. Podliskou a na něj reagující příspěvky J. Podlisky, R. Procházky, V. Kašpara a K. Nováčka (korespondenčně). Úvodem do reálné legislativní situace, v níž se dnes nalézá česká archeologie, byl referát Martina Tomáška (ARÚP) a Jiřího Doležela (ARÚB) *Současná legislativní situace a možná východiska pro standardizaci archeologické práce*, který přiblížil stávající stav procesu vzniku památkového zákona. Autoři konstatovali, že zajistit vymahatelnost standardů bude značně obtížné a vyjádřili skepsi k možnosti zakomponování standardů a kontroly jejich naplňování do zákonných norem. Následný příspěvek Pavla Jansy (ARÚB) *Kontrolní mechanismy plnění standardů – námět k diskusi* se pokusil nastínit teoretické možnosti, kterými lze zajistit funkčnost standardů archeologické práce v praxi (např. institutem evaluační komise). Za kolektiv autorů z NPÚ – ú.o.p. Praha vystoupil Jaroslav Podliska s referátem *Výzkum komplikované sídelní stratigrafie v prostředí současné městské zástavby na příkladu historického jádra Prahy (postupy archeologické práce)*. Seznámil přítomné s vysoce propracovaným standardizovaným systémem terénního výzkumu a jeho dokumentace, který toto pracoviště využívá při provádění záchranných archeologických výzkumů v centru Pražské památkové rezervace. Tento systém byl dlouhodobě vytvářen od 70. let 20. stol. a zahrnuje všechny základní fáze archeologického výzkumu od projektu výzkumu přes terénní realizaci až ke zpracování, publikaci a prezentaci. Příspěvek Rudolfa Procházky (Archaia Brno o.p.s.) *K problémům interpretace komplikovaných sídelních stratigrafií* poukázal na možnost zjednodušení interpretace a prezentace komplikované stratigrafie pomocí vývojového (Harrisova) dia-

gramu, schematizujícího odkrytou archeologickou situaci do základních vývojových fází. Tento přístup lze považovat za příkladný a minimálně takto pojaté vývojové diagramy za nezbytnou součást výstupů, tedy i za minimální standard pro archeologické výzkumy s komplikovanějšími stratigrafickými podmínkami. Peter Kováčik (Archaia Olomouc o.p.s.) ve svém příspěvku *Jak kopat pravěká a raně středověká sídliště? (Hostivař, Přerov)* připomněl existenci tzv. vícevrstevnatých pravěkých a raně středověkých lokalit, jejichž dnes běžně užívaný tzv. standardní průzkum (jímž je chápána skrývka na geologické podloží) je fakticky likvidací lokality. Na obou uvedených případech potom doložil vysoký informační potenciál detailního plošného průzkumu kulturních vrstev a půdních horizontů (často až 70 % objektů se zahloubením do podloží neprojevuje). Následně dva příspěvky se zabývaly především technickou stránkou dokumentace složitých archeologických objektů a situací pomocí moderních geotopografických metod, a vymykaly se tak vlastnímu tématu semináře. Jednalo se o příspěvky Pavla Jansy (ARÚB) *Problém dokumentace komplikovaných stratigrafií v 3D* a Petra Juřiny (Archaia Praha o.p.s.) *Nástup digitálních technologií – základní předpoklad unifikace archeologické dokumentace*, ve kterém autor představil své zkušenosti s využitím specifické techniky geodetického zaměření, fotogrammetrie a 3D scanneru na archeologickém výzkumu na pražském nám. Republiky. Vojtěch Kašpar ve zřetelně strukturovaném příspěvku *Standardy, proč a pro koho? (Příspěvek ke kultivaci archeologické práce)* shrnul a komentoval základní problémové oblasti tvorby standardů pro archeologii ČR – aktuálnost formulace standardů, jejich obsah (zejména oborové etické normy a obecné zásady archeologické práce ve všech fázích výzkumu, do jisté míry i technické parametry), možné legislativní zdroje standardů a možnosti jejich prosazování a kontroly. Vedle předpokládaného ustanovení standardů v rámci legislativy ČR, tedy svrchu, poukázal též na možnost postupného spontánního přijímání obecně uznávaných, nebo i kodifikovaných norem formou proklamace či dobrovolné certifikace (certifikát archeologické „komory“?). V příspěvku zazněla i charakteristika nejzávažnějšího problému české archeologie, kterým je stále se prohlubující a zcela zásadní rozpor mezi množstvím získaných archeologických pramenů a stavem jejich zpracování, a to i do primárního stupně, tj. do podoby nálezoové zprávy. Navázal příspěvek Zdeňka Neustupného (NPÚ – ú.o.p. stf. Čech) *Několik poznámek ke komplikovaným stratigrafům*, v němž autor podtrhl jednak stěžejní význam nálezoových zpráv jako prvotní prezentace vý-

zkumu a současně v této souvislosti upozornil na obecný problém dostupnosti výsledků realizovaných výzkumů širší odborné veřejnosti. Pod názvem *Stav archeologické práce a standardy* zazněl utřídný, avšak nepřiliš lichotivý pohled Milana Kuchařka na současnost archeologie v ČR. Konstatoval tristní stav současné archeologické památkové péče, nevalnou kvalitu terénních výzkumů a skepticky se vyjádřil k možným postihům za nedodržování stanovených standardů. Jako kontroverzní byl vnímán příspěvek Lukáše Gála (Terra Verita s.r.o.) *Hledání nejmenšího společného jmenovatele*, který byl pokusem o obhajobu co nejnižšího možného nastavení (resp. *ad hoc*) standardů. Svůj postoj autor zdůvodnil potřebou kapacitně zvládnout předpokládaný rostoucí počet terénních aktivit související se stavebním bojem především ve středních Čechách. V závěrečném příspěvku *K potřebě archeologických standardů* Michal Bureš (ArcheoPro o.p.s.) shrnul stávající stav české archeologie a stejně jako mnozí předřečníci vyzdvihl nutnost kodifikace standardní metodiky archeologických výzkumů. Zároveň nabídl i množství konkrétních diskusních témat, které rozproudily následnou diskusi, do které se kromě přednášejících zapojilo značné množství posluchačů. Mezi nejkonstruktivnější diskutující patřil i člen vedení ARÚP Martin Kuna, který vedle konkrétního požadavku vytvoření základního návrhu pro formulaci obecně závazných standardů pro archeologickou obec připomněl, v reakci na diskusi o potřebě stanovení minimálních přípustných norem, i rub standardizace archeologické práce, kterým by mohlo být podvázání inovačních přístupů a rozvoje postupů archeologické práce. Právě otázky, zda standardy mají stanovovat minimální odborně akceptovatelné nároky na úroveň archeologické práce, či nikoliv, které typy či kategorie výzkumů je vhodné ze standardizace vyčlenit, zda a jak stanovit parametry jednotlivých kategorií výzkumu (např. plošný rozsah, časová náročnost, finanční náročnost atd., výzkum formou dohledu, výzkum liniových výkopů) a v neposlední řadě jak určit v případě zanikající archeologické lokality podíl zkoumané a nezkoumané plochy, zůstaly prozatím pro velkou názorovou škálu otevřené. Jako východisko pro stanovení základního (tj. minimalistického) cíle archeologického výzkumu byla navržena tato formulace: *Prioritou archeologického výzkumu je rekonstrukce dějinného vývoje v jeho dílčích fázích, a to v celé ploše ohrožené nebo dotčené stavební či jinou činností. Tato rekonstrukce musí umožnit postihnout charakter dějinných událostí, které se zde v minulosti odehrály, jejich délku, relativní i archeologicko-historickou chronologii a určit míru jejich kontinuity a intenzity.*

Ke konsensu dospěli účastníci semináře v několika bodech:

1) absence normativů (standardů) v archeologii České republiky je vnímána jako zásadní systémový problém, který má přímý vliv na degradaci oboru,

2) absence standardů je považována za problém zcela aktuální, který je třeba řešit neprodleně; požadováno přitom řešení komplexní, zahrnující veškeré oblasti archeologické práce i různé typy zkoumaných lokalit,

3) oblast standardizace archeologické práce lze rozdělit do pěti základních částí, a to na: a) etické zásady, b) obecné normativy metodiky, c) metody terénní práce, d) normativy archeologické dokumentace, e) evidence a prezentace,

4) východiskem pro standardizaci archeologické práce mohou být již existující standardy evropských států, zemí EU, příp. nadnárodních archeologických institucí,

5) etické zásady práce archeologa lze převzít se stávajících evropských norem (např. kodex EAA: <http://www.e-a-a.org/default.htm>),

6) inspiraci pro strukturování a obsah standardů určujících obecné normativy pro metodiku jednotlivých fází výzkumu lze hledat v řadě předpisů evropských zemí; přitom nedílnou součástí každého výzkumu je a) přípravná fáze (projekt výzkumu), b) exkavace (nedestruktivní a destruktivní forma) a terénní dokumentace, c) technické zpracování dokumentace a nálezů (tj. evidence, ošetření a uložení materiálu), d) vyhodnocení (jehož primární a neopominutelnou fází je NZ), e) prezentace (odborná, případně populární forma),

7) užití metody exkavace, dokumentace, prezentace a vyhodnocování výsledků jsou součástí procesu poznávání a jejich volba je v rukou profesionála, odpovědného za vedení výzkumu; normy a příručky obsahují vesměs interní materiály oprávněných institucí; základní nároky na formu a obsah NZ a další náležitosti archivní dokumentace jsou dány aktuálními směnicemi k tomu určených institucí (www.arup.cas.cz/cz/archivny/formulare.html; www.iabrno.cz),

8) předpokladem naplňování standardů je stanovení nezávisle fungujících kontrolních mechanismů; těmi by měly být evaluační komise, také ale komise koreferentské a komise regionální; jejich statut je dán aktuálními směnicemi k tomu určených institucí.

Celodenní jednání i následná podnětná diskuse ukázaly zájem široké archeologické obce o danou problematiku, přičemž evidentní byla snaha přispět konkrétními znalostmi a zkušenostmi ke stanovení zásad pro formulaci obecně akceptovatelných obo-

rových standardů. Podnětů, které zazněly na semináři a které je možné dále rozvíjet v rámci širšího diskusního fóra, tentokrát provozovaného v rámci internetových stránek ARÚB, následně využije užší skupina odborníků jmenovaných z řad účastníků semináře, která se bude problematikou detailněji zabývat.

Jednání semináře se zúčastnil diskusním příspěvkem slovinšský kolega René Masaryk ze společnosti Arhej, který je spoluautorem návrhu standardů zpracovaných pro slovinšské Ministerstvo kultury. Návrh připravil jeden člověk za průběžné konzultace se třemi kolegy. Cesta nepochybně správná a zřejmě jediná reálná; zda i u nás akceptovatelná a schůdná,

ukáže čas. Seminář, jehož cílem bylo pojmenování stávajících problémů české archeologie, otevřel prostor k široké oborové diskusi, a tedy i k hledání konsensuálního řešení. Primárním záměrem bylo rozpoutání diskuse nad standardy výzkumů komplikovaných stratigrafií. Lze konstatovat, že účastníci semináře proklamovali zájem o zásadní změny současné praxe české archeologie a o ukotvení archeologie jako zodpovědného společenskovědního oboru. Doufáme, že díky tomuto zájmu bude možné uspsít formulaci a přijetí standardů, základního etického a oborového kodexu archeologické práce, a přispět tak ke kultivaci naší krásné profese.

Ivana Boháčová – Vojtěch Kašpar

KONFERENCE FORUM ARCHAEOLOGIAE POSTMEDIAEVALIS

Ve dnech 8. a 9. dubna 2008 proběhla v Praze konference Forum Archaeologiae Postmediaevalis, pořádaná společností Archaia Praha o.p.s. Navázala na stejnojmennou akci konanou v r. 2006. Hlavním tématem byla novověká keramika, otázky její výroby, sortimentu a užití. Tímto směrem orientované referáty byly předneseny především první den setkání, program druhého dne byl již tematicky volnější.

Odráz hrnčířského řemesla v písemných pramelech vyhodnotila na příkladu Nového Města pražského v intervalu 15. až 17. stol. Kateřina Samojská. Následovaly povětšinou čistě archeologické příspěvky, přibližující spektrum novověké keramiky v různých časových horizontech, regionech i sociálních prostředích. Představeny byly nálezy spojené se zámeckou kuchyní v Bečově nad Teplou (Linda Foster), keramické fragmenty pocházející z objektů v Opletalově ul. v Praze (Petr Starec), soubor novověké keramiky ze Žiliny – Dolného valu (Peter Bednár, Zuzana Poláková) či z výzkumu studny v Blovicích (Jiří Bouda, Martina Šmejdivá), ze studny v Perlové ul. v Plzni (Pavčina Schneiderwinklová), z hradu Rabštejnku (Jan Musil) a z městského příkopu v Šumperku (Vladimír Goš, Jakub Halama). Zamýšlený písemný výstup z konference tak notně obohatí srovnávací materiál. Gabriela Blažková-Dubská představila metodiku zvolenou pro vyhodnocení novověkých keramických nálezů z jímek na Pražském hradě a prezentovala nálezy z jedné z nich. Problematiky tzv. brněnských pohárů, charakteristických nálezů raně novověkých brněnských celků, se dotkli David Merta a Marek Peška. Bohatý soubor těchto tvarů z jímký v Starobrněnské ul. ukázal situaci, která zasazuje ránu užívané chronologii

a poukazuje na problematičnost časového vymezení jednotlivých typů.

Užší tématice keramiky kamnářské se věnoval kolektiv autorů (Peter Kováčik, Petra Veselá, Mikuláš Schön), který přiblížil soubor renesančních kachlů ze Starého Bohumína. Badatelé z ložské univerzity Olgierd Ławrynowicz a Piotr A. Nowakowski poukázali na význam kachlů při studiu zbroje a zbraní. Kachlovou produkci hrnčířské dílny, objevené při archeologickém výzkumu na nám. Republiky v Praze, zhodnotili Jaromír Žegklitz, Michal Vitnovský a Jan Zavřel. Díky archivním záznamům bylo možné zachycený objekt spojit v intervalu let 1531 až 1572/1573 s osobou hrnčíře Adama Špačka. Jediněčný je soubor fragmentů 37 hliněných forem k výrobě kachlů a dalších součástí kamnového tělesa. Velká kolekce zlomků již hotových kachlů ukazuje rozmanitost použité hmoty, motivů i kvality celkového pojednání. Příspěvek otevřel diskusi ohledně smysluplnosti používání keramických tříd jako kategorií postihujících kromě sumy technologických vlastností střepu i aspekty teritoriální a chronologické výlučnosti. Renesanční kachle s tapetovým vzorem, pocházející z výzkumu v Panské ul. v Brně se staly předmětem referátu Petra Holuba, Hany Jordánkové a Ireny Loskotové. Četnost souboru dovolila rekonstrukci podoby několika původních kamen a detailní studium písemných pramenů přiblížilo prostředí a osoby, jimž sloužila. Petrem Medunou a Janem Kyptou byly prezentovány fragmenty kachlů ze situací otevřených liniovými výkopy na Mělnicku. Získaný vzorek umožňuje rozvádět úvahy o distribuci kamnářské keramiky a sociálně-ekonomických vztazích.

Atraktivní problematiku dýmek letos připomněla dvě vystoupení. Natascha Mehler shrnula poznatky své disertační práce věnované keramickým dýmkám z Bavorska. Poukázala i na vztahy s českým územím. Nitranskou produkci dýmek a dosud nepublikované nálezy prezentovali Mário Bielich a Marián Čurný.

Série referátů seznámila s poznatky z již výše zmíněného archeologického výzkumu na nám. Republiky v Praze. Pozornost se zaměřila na dějiny kláštera kapucínů sv. Josefa. Nálezovou situaci komplexu a vývoj klášterních budov nastínili Martin Vyšohlíd a Petr Juřina. Výsledky bioarcheologického výzkumu přednesli Petr Kočár, Zdeňka Šůvová, Romana Kočárová, Lucie Hendrychová a Jaroslav Hlaváč. Environmentální analýzy přinesly poznatky o skladbě jídelníčku a doplnily obraz běžného života. Potvrzena byla přítomnost běžných komodit i importovaných rostlin (pepřovník, tykev, tabák) a živočichů (mořské ryby, ústřice). Ke konventu náležel i hřbitov. Antropologická pozorování, popis hrobových praktik a rozbor inventáře přiblížili František Flek, Pavel Kubálek, Martin Omelka a Jaroslav Podliska.

Dále zaznělo zhodnocení archeologického výzkumu interiéru chrudimské bašty Prachárny, doplněné opět výpovědí přírodovědného materiálu (Jan Frolík, Jaroslav Hlaváč), následovalo představení reliktů barokní sklárny u obce Nová Hut na Pelhřimovsku (Petr Hejhal, Karel Kašák, Jiří Valkoň, Petr Hrubý) či prezentace vybavení novověkého

lékaře na základě nálezů z odpadní jímky v Plzni (Jiří Orna, Veronika Dudková). Jako poslední přednesl výsledky svého bádání zaměřeného na hospodářské usedlosti na území malborského komturství ve 13.–18. stol. Adam Chęć.

Konference jistě zanechala příznivý dojem a potvrdila vzrůstající zájem o postmedievální archeologii. Ukázány byly přístupy ke studiu nejběžněji zachycované materiálové skupiny. Dnes běžně používané databázové programy a statistická hodnocení pomáhají prezentovat spektrum a podobu keramických nádob a připravují opory pro srovnávací analýzu. Propojení s nálezovými okolnostmi, využití písemných pramenů a přihlídnutí k výpovědi přírodovědných nálezů však posouvá poznání dále a podává svědectví o životě tvůrců i spotřebitelů keramického zboží (o pracovních postupech, přípravě a skladbě pokrmů atd.).

Na závěr je třeba připomenout, že z konference konané v r. 2006 vyšel objemný sborník *Studies in Post-Medieval Archaeology 2* (2007), který byl nyní vydán nově i na CD. Jednotně zvolený anglický jazyk snad v digitální podobě mohly doplnit i české texty. Úsilím společnosti Archaia Praha o.p.s., ve spolupráci s pražským Archeologickým ústavem AV ČR, v.v.i., se podařilo vydat ve formě CD rovněž dnes již nesehnatelný sborník *Studies in Postmedieval Archaeology 1* z r. 1990. Nezbyvá než poděkovat pořadatelům i autorům příspěvků a těšit na příští Forum Archaeologiae Postmediaevalis za dva roky.

Veronika Staňková

KATEDRA ARCHEOLOGIE ZÁPADOČESKÉ UNIVERZITY V PLZNI V LETECH 2005–2008

V poslední době se výrazným způsobem změnila možnost rozvoje plzeňské katedry archeologie, především v oblasti výzkumu a jeho propojení s výukou. K tomuto rozvoji dochází v době, kdy se zakládají a rozvíjejí další vysokoškolská pracoviště archeologie (jmenujme Hradec Králové, České Budějovice, Olomouc) a kdy se také začíná diskutovat – obecně i adresně – o poslání, cílech a formě vysokoškolské výuky archeologie u nás (srov. *Gojda 2008*).

Katedru archeologie (KAR) Západočeské univerzity v Plzni založil v r. 1998 Evžen Neustupný (od r. 2007 nositel pamětní medaile Fakulty filozofické ZČU), který byl do ledna 2005 jejím vedoucím. Zejména jeho zásluhou získalo pracoviště postupně akreditaci na výuku archeologie českého a evropského pravěku, středověku a novověku na

všech třech stupních vysokoškolského studia – bakalářském, magisterském a – od r. 2006 – doktorském (první absolvent tohoto studijního programu KAR byl promován na podzim r. 2008). Počtem studentů a zaměstnanců patří dnes KAR k největším archeologickým univerzitním pracovištím v ČR (asi 230 studentů a 20 interních zaměstnanců). Ve svém *studijním i výzkumném programu* se orientuje na rozvíjení teoretických a metodologických témat oboru (např. otázky z oblasti artefaktové archeologie řešené pomocí databází, matematických a statistických metod), na poznání archeologických pramenů v jejich širším prostorovém kontextu prostřednictvím moderních počítačových metod/software (zejm. GIS) a vyspělé techniky, na rozsáhlé zapojení přírodovědných metod a rozvíjení speciálních

témat v oblasti výzkumu ekofaktů (zatím archeobotanika včetně palynologie, archeozoologie a archeogenetika). V posledních letech se také zaměřuje na aplikaci speciálních postupů konzervace artefaktů a ekofaktů pocházejících z výzkumu katedry. Obě poslední zmíněné oblasti byly výrazně posíleny jak personálně (přijetí několika specialistů do pracovního poměru), tak hmotně (grantové prostředky na vybavení laboratoře). V oblasti sběru dat je KAR zaměřena na systematickou aplikaci nedestruktivních a málo destruktivních metod terénního výzkumu (např. povrchové sběry, dokumentace antropogenního reliéfu, dálkový průzkum, geofyzikální prospekce). Do výuky a výzkumu katedry je zapojena řada externích specialistů, především z pražského ARÚ AV ČR a z brněnské Masarykovy univerzity, ale též z několika muzejních a památkových institucí.

Katedra disponuje v současné době kvalitním *technickým zázemím*, které jí umožňuje provádět terénní výzkumy různých druhů památek v rozmanitých typech prostředí. Při těchto výzkumech, na nichž jsou školeni naši posluchači (od r. 2007 také vybraní studenti archeologie varšavské Univerzity kardinála Stefana Wyszyńského, kteří zde plní povinnou praxi), jsou k dispozici mikrobuse, tři totální stanice, dva nivelační přístroje, dva laserové dálkoměry, deset stanic GPS (převážně střední přesnosti), cesiový magnetometr, dva detektory kovů, dvě poloprofesionální digitální videokamery se střížnou, sada standardních a poloprofesionálních fotoaparátů. *Laboratoř* KAR je rozdělena na tři segmenty. První z nich slouží k základnímu zpracování nálezů (prováděnému jako součást výuky, resp. laboratorních cvičení) a k jejich konzervaci (zejm. kovů; vybavení: rentgen, otryskávačka, ultrazvukový skalpel, mikrobruska), druhý je zařízen pro potřeby molekulárně biologického výzkumu zaměřeného primárně do oblastí archeogenetiky domestikovaných zvířat (práce s aDNA; vybavení: gradientový cykler, chlazená centrifuga, horizontální a vertikální elektroforéza, transiluminátor), druhotně do analýzy proteinů organických zbytků zachovaných na artefaktech. Třetí segment pak slouží k environmentálním (zejm. archeobotanickým) analýzám.

Kvalitativní posun v možnostech KAR je v první řadě spjat s udělením prostředků na *řešení několika výzkumných projektů*. Kromě grantů z prostředků národních agentur získala KAR také finanční podporu (konkrétně na nákup geofyzikálního přístroje) díky účasti v mezinárodním projektu v rámci programu EU Culture 2000 (European Landscapes: Past, Present and Future, 2004–2007; výstupem z tohoto projektu byla příprava mezinárodní výstavy v Národ-

ním muzeu s názvem *Lety do minulosti a stejnojmenný filmový projekt*; podrobně *Gojda 2007*).

Nejdůležitější faktor, který umožnil onen výrazný posun katedry v oblasti personální a technické, nicméně představuje přidělení šestiletého tzv. *výzkumného záměru* (evid. č. MSM 4977751314; dále také VZ), na jehož realizaci pracuje katedra, resp. k tomuto účelu založené oddělení výzkumných projektů KAR (vedoucí P. Vařeka) od r. 2005. Prvořadým cílem je orientovat heuristickou složku (sběr pramenů) jeho dílčích projektů do prostředí, kterému dosavadní archeologie nevěnovala adekvátní pozornost (zejména souvisle zalesněný terén a niva). Vedle toho je výzkum zaměřen metodologicky, tedy na takové postupy terénní práce, které jsou šetrné k archeologickému dědictví a které jsou v celkovém srovnání s tradičními terénními postupy stále ještě poněkud opomíjeným nástrojem vyhledávání a shromažďování archeologických dat. Hovoříme o nedestruktivních a málo destruktivních metodách, které jsou v rámci VZ využívány jako primární nástroj terénního výzkumu prakticky ve všech jeho dílčích projektech. Většina areálů a objektů zkoumaných v rámci VZ není hodnocena jako samostatné jednotky, nýbrž jako součást sídelního systému, resp. jako pozůstatky sociálního rozměru kulturní krajiny, jejíž součástí kdysi byly.

Tematicky je VZ členěn do pěti projektů. První z nich, cílený na *archeologický výzkum lesního prostředí*, zahrnuje dílčí projekty věnující se výzkumu pravěkého a raně středověkého osídlení, vrcholně a pozdně středověkého a novověkého osídlení a archeologii malých středověkých a novověkých měst. Další projekty (v prvních dvou případech často též vázané na lesní prostředí) jsou zaměřeny na *výzkum suťových kuželů*, na *zkoumání těžby a zpracování surovin*, na *archeologii nívních sedimentů* a na *dálkový průzkum krajiny a projevů zaniklých sídelních aktivit* (podrobněji viz www.kar.zcu.cz; srov. též *Gojda 2005*).

Výzkum v lesním prostředí je zaměřen na tři základní okruhy. Prakticky všechny mají společné téma, a tím je evidence nemovitých památek, které se v různém stavu destrukce uchovaly na povrchu země jako viditelné terénní vyvýšeniny a deprese. Takto zakonzervované stopy dávných lidských aktivit jsou podrobně dokumentovány jak klasickou/digitální fotografií, tak moderními geodetickými postupy. První tematický okruh sleduje pravěká strategicky umístěná sídla (hradiště a tzv. výšinná sídliště) a identifikaci reliéfních tvarů na jejich povrchu, které mohou skrývat reliktu pravěkých objektů. Spolu s těmito průzkumy se věnujeme také dosud zanedbanému výzkumu míst na svazích a úpatích těchto

výšinných sídel, protože v nich jsou vlivem eroze uloženy transponované artefakty a kulturní vrstvy, které pomáhají určit stáří těchto objektů, příp. i charakter aktivit, jež se k těmto místům vázaly (vybrané regiony mezi Plzní a Mariánskými Lázněmi, Křivoklátsko). Dalším tematickým okruhem výzkumu lesního prostředí jsou pravěká mohylová pohřebiště, která se dodnes v poměrně velkém počtu zachovala v některých oblastech jižních a záp. Čech. Naše výzkumy se zatím soustřeďují na Písecko, resp. Domažlicko (v jednom případě i na Podřipsko) a zaměřují se na podrobnou evidenci současného stavu mohylníků a jejich geodeticko-topografickou dokumentaci. Namátkově jsou tyto objekty – primárně ty, které nesou znaky narušení „hledáči pokladů“ – zkoumány sondáží. Třetím tematickým okruhem je výzkum v lesích dochovaných relikvů osídlení od vrcholného středověku do raného novověku. Jedná se zejména o relikty venkovských sídel – vesnic a jejich hospodářského zázemí (Černokostelecko ve středních a Zbirožsko v záp. Čechách) a stop po industriálních aktivitách a tzv. lesních řemeslech (produkce železa, výroba dehtu, dřevěného uhlí aj.) a jejich vlivu na sídlištní síť a tehdejší životní prostředí (zejm. Strašicko v záp. Čechách). Do výzkumného záměru jsme také zařadili komplexní průzkum dvou regionů, jejichž středem jsou výrazné solitérní krajinné dominanty, které nepochybně ovlivnily život zdejším pravěkých (a pravděpodobně i pozdějších) populací. Jedná se o krajinu v okolí vrchu Vladař a o území jižně od Roudnice n. Labem s dominantou legendární hory Říp. Do jednotlivých projektů VZ jsou formou povinné terénní praxe zapojováni naši studenti. Také nemalý počet diplomních prací našich posluchačů vychází z dat shromážděných v průběhu výzkumného záměru.

Pro potřeby terénních výzkumů pronajímá katedra z prostředků VZ jednu terénní základnu určenou pro výzkum na Podřipsku a jeden depozitář pro ukládání nálezů z výzkumů v záp. Čechách. Již první roky VZ naznačily, jak velký potenciál pro poznání života našich předků se skrývá v oněch dosud opomíjených součástech české krajiny, v první řadě v zalesněném prostředí, a zároveň jak důležité informace o dějích ve vzdálené i nedávné minulosti přináší použití nedestruktivních metod doplňovaných sondáží a vzorkovacími postupy. Významným rozměrem komplexně pojatých projektů je sběr a analýza paleo- a archeobotanických dat, která přírodovědci zapojení do VZ získávají odběrem vzorků vhodných sedimentů v trvale podmáčeném prostředí. Informace, jež lze vytěžit z pylových zrněk obsažených v těchto vzorcích, dovolují poznávat stav přírodního prostředí v minulosti a dynami-

ku jeho proměn a zároveň nahlédnout do způsobu exploatace krajiny, především do jejího zemědělského využívání v okolí lidských sídel.

Součástí VZ je také vytvoření a nezávazně spuštění systému internetového sdílení a publikace prostorových archeologických dat, resp. prostorových archeologických databází, který má sloužit především ke zveřejňování projektových dat (zpřístupnění dokumentace terénních výzkumů KAR).

Všechny projekty výzkumného záměru jsou postupně publikovány; zprávy o tom, jaký je jejich dosavadní průběh a jaké výsledky dosud přinesly, byly nedávno prezentovány souhrnně (*Křišťuf – Šmejda – Vařeka edd. 2007*). Průběh VZ a plnění jeho cílů včetně publikačních výstupů po prvních dvou letech byl odbornou komisí MŠMT ohodnocen nejvyšším stupněm.

Závěrem připomeňme, že v nedávné době rozšířila KAR svůj výzkumný záběr mimo ČR. V r. 2006 uskutečnila ve spolupráci s NPÚ v Praze, ČVUT Praha, firmou Gema Art Praha a dalšími českými institucemi první orientační archeologický průzkum tellu v Arbflu, hlavním městě kurdské autonomní oblasti Iráku. Výsledky této akce ukazují na význam velmi dobře dochovaných pramenů, jejichž budoucí výzkum by přinesl řadu poznatků zásadního významu pro pochopení jeho kontinuálního, sedm tisíc let trvajícího vývoje. V současnosti provádíme kroky potřebné k pokračování systematicky vedeného archeologického výzkumu tohoto tellu, který by vzhledem k nedávnému přesídlení obyvatel z této nedávna živé urbánní jednotky mohl být prováděn efektivním a relativně rychlým způsobem (podrobně k výsledkům první výzkumné kampaně *Nováček et al. 2008*). Zda, jakou formou a jak intenzivně bude moci výzkum tohoto areálu pokračovat, ukáže nejbližší budoucnost.

Martin Gojda

Literatura

- Gojda, M. 2005: Cíle výzkumného záměru plzeňské katedry archeologie a cesty k jejich dosažení. *Archeologické rozhledy* 57, 211–213.
- 2007: Mezinárodní projekt o historii evropské krajiny. *Archeologické rozhledy* 59, 837–838.
- 2008: Archeologie, společnost a univerzitní vzdělání. Poznámky k soudobým trendům. *Archeologické rozhledy* 60, 755–768.
- Křišťuf, P. – Šmejda, L. – Vařeka, P. edd. 2007: *Opomíjená archeologie – Neglected Archaeology 2005–2006*. Plzeň.
- Nováček, K. et al. 2008: Research of the Arbil qal'a, Iraqi Kurdistan, First Season. *Památky archeologické* 99, 259–302.

VÝROČÍ DVOU PRŮKOPNÍKŮ LETECKÉ FOTOGRAFIE A DÁLKOVÉHO PRŮZKUMU

Na loňský a letošní rok připadá dvojitý jubileum spjaté se životem a dílem zakladatelských osobností letecko-fotografického průzkumu. I když život každého z nich byl ovlivněn odlišnými dobovými politickými a společenskými poměry, osobnostním založením, a především zájmy, které profilyovaly jejich profesní směřování, společně měli jedno. Pochopili možnosti, které přináší obraz zemského povrchu z ptačí perspektivy, zkoumali potenciál, jímž letecká fotografie a průzkum z výšky mohou obohatit výzkum a poznání Země. Oba se stali v tomto oboru průkopníky, i když každý v poněkud jiném smyslu. Reč je o výrazné postavě dějin fotografie a aviatiky předminulého století G. F. Tournachonovi, který před 150 lety pořídil první leteckou fotografii, a o zakladateli letecké archeologie (a také časopisu *Antiquity*), významné osobnosti britské a evropské archeologie 20. věku O. G. S. Crawfordovi, od jehož smrti uplynulo v loňském roce 50 let.

Gaspard Félix Tournachon (1820–1910), známý také pod pseudonymem **Nadar**, byl člověkem mnohostranných zájmů. Vynikl jako nadaný a ve Francii 2. pol. 19. stol. nesmírně populární publicista a kreslíř, vydavatel humoristických časopisů, a také průkopník technických novinek, kterými jeho doba přímo hýřila. Byly to zejména dvě oblasti rozvíjející se vědecko-technického pokroku, které jej oslovily: aviatika a fotografie. Vzduchoplavbě propadl ihned po prvním letu, který uskutečnil v r. 1857 v balónu nejlepších aviatiků té doby, bratří L. a J. Godardových. Jako fotograf proslul natolik, že získal titul „král fotografů“ a v jeho proslulém pařížském ateliéru, který otevřel r. 1853, se nechávali zvětšovat intelektuální a politické veličiny tehdejší doby; jejich portréty se staly trvalou součástí dědictví světové fotografie. Toto směřování jeho technického nadání jej nakonec přivedlo k přesvědčení, že vzájemná kombinace letectví a fotografie přinese netušené obohacení v pohledu na svět, především na jeho přírodní a kulturní bohatství (*Deuel 1979; Downey 1980; Newhall 1969*).

Hned při první zkušenosti se vzduchoplavbou si uvědomil potenciál balónové fotografie pro průzkum a mapování zemského povrchu, takže v říjnu 1858 požádal o udělení patentu na způsob mapování prostřednictvím vzájemně se překrývajících leteckých fotografií. Kuriózní je, že se tak stalo v době, kdy se Nadar k praktickému pořizování balónových snímků teprve připravoval, jak víme díky reportáži ze 30. října v *Le Monde Illustré* (*Newhall 1969, 20*) – o to je jeho představitel obdivuhodnější.

První letecká fotografie, pořízená Nadarem na konci r. 1858 nad Val de Bièvre nedaleko Paříže, se rodila ztěžka, protože při opakovaných výstupech upoutaného balónu do vzduchu se mu stále nedařilo snímek dostat na skleněnou desku. Teprve po mnoha neúspěšných pokusech, do nichž investoval velké finanční prostředky, si Nadar uvědomil, v čem je problém. Sirovodík obsažený v plynech unikajících z balónu destabilizoval skleněnou desku během doby, kdy na ní za letu nanášel citlivou vrstvu chemické sloučeniny. Proto bylo třeba provést tento krok těsně před odletem v temné komoře umístěné poblíž balónu (Nadar ji instaloval do místního hostince), kam se také musel urychleně uchýlit po návratu z letu a snímek zde vyvolat.

Nejstarší letecký snímek na světě, pořízený z osmdesátimetrové výšky nad údolím Bièvre, se nedochoval. Byl to nepříliš kvalitní výsledek série pokusů a omylů, z nichž se ale zrodila letecká fotografie. Nejčastěji jsou v souvislosti se zrodem leteckého snímkování publikovány fotografie, které Nadar pořídil nad Paříží. Ty ovšem podle všeho nepocházejí z r. 1858, jak se často uvádí, ale až z doby o deset let později. V červenci 1863 založil Nadar časopis *L'Aéronaute* a nadaci, která umožnila sestrojiti obrovský balón s příznačným jménem *Le Géant*. Jedním z největších balónů, který kdy létal na evropském nebi (gondola pro 12 pasažérů velikosti dvoupodlažního domu, temná komora, tiskárna, toalety aj.), podnikl několik letů, z nichž se ale dodnes žádný snímek nedochoval. Znamé fotografie Paříže, na nichž je zachycen Vítězný oblouk a přilehlé bulváry, byly pořízeny z jiného balónu. Nadar je pořídil kamerou s více objektivy a nejlepší z osmi exponovaných snímků se ocitl na titulní straně listu *Le Petit Figaro* ze dne 31. 7. 1868. Fotografie, které se tenkrát Nadarovi podařilo vytvořit, byly uloženy do *Service Photographique des Monuments Historiques*.

Nadarovy průkopnické pokusy dostat fotografický přístroj do vzduchu odstartovaly éru leteckého průzkumu a fotografie, na niž mnohem později navázalo kontinuální pořizování obrazů Země z vesmíru. Nadar, který stál u zrodu portrétní a letecké fotografie (a zanechal po sobě také autobiografické dílo *Quand j'étais photographe*), zemřel r. 1910 ve svých devadesáti letech jako téměř zapomenutý aktér a svědek uplynulého století páry a technických vynálezů, jímž sám pomáhal na svět.

Poměrně rychle po Nadarových pionýrských experimentech, od 70. let 19. stol., se balónové foto-

Gaspard Félix Tournachon – Nadar
(autoportrét)

O. G. S. Crawford na snímku z r. 1938

grafování technicky zdokonalovalo. Snímky se začaly pořizovat pomocí elektrického kabelu ovládaného ze země, takže upoutaný balón mohl stoupat bez posádky. Brzy bylo možné umístit do koše balónu několik fotografických desek, jejichž výměna se také prováděla pomocí elektřiny, a exponovat tak až 4 snímky během jedné akce (*Newhall 1969, 34*). Od 90. let se začalo s fotografováním historických památek, zejména v Itálii. Začalo být čím dál tím zřetelnější, že by se letecká fotografie mohla dobře uplatnit nejen při dokumentaci památek a při monitorování jejich aktuálního stavu, ale také při identifikaci těch komponent historické krajiny, které dosud nebyly evidovány. Tak se v průběhu 1. světové války, a zvláště po jejím skončení, zrodila letecká archeologie.

Není ale možné ukázat na jedinou zemi, jíž bychom označili za kolébku dálkového letecko-archeologického průzkumu. Zároveň je velmi obtížné pojmenovat jediného člověka, který dal tomuto oboru vzniknout. Přesnější by bylo položit si otázku, ve které části světa se uskutečnil první záměrně vedený letecký průzkum s cílem identifikovat neznámé archeologické památky, kdo nejvýrazněji zformoval náplň tohoto oboru v jeho počátcích, kdo v jeho pionýrských dobách nejvíce ovlivnil tvářnost letecké archeologie po stránce teoreticko-metodologické a kdo praktickým leteckým průzkumem shromáždil takové informace, které zásadně ovlivnily archeologické poznání historické krajiny a života lidí v minulosti. Obor v jeho samých počátcích formoval několik osobností, jejichž obecný přínos pro leteckou archeologii významně ovlivňovaly kromě jejich vlastních schopností a znalostí také technické

možnosti přístrojů (především letadel a fotoaparátů), jimiž disponovali, a geografické charakteristiky krajiny, v nichž průzkum prováděli.

Osobností, jíž nelze upřít prvenství v oblasti metodologie – jež, jak víme, je právě oním základem každého oboru, který jej, zejména u disciplín směřujících k poznání téhož (např. minulosti), činí autonomním a nezaměnitelným – byl **Osbert Guy Stanhope Crawford** (1886–1957). Jako první totiž publikoval své objevy a pomocí nich definoval principy, na nichž je identifikace archeologických památek v terénu založena. Zároveň do odborné literatury uvedl postupy, jimiž lze terénní data získat a zpracovat. Do 20. let minulého století podle současných znalostí existovala jediná evropská archeologická památka pravěkého původu fotografovaná z ptáčích perspektivy (Stonehenge, jehož jeden kolmý a jeden šikmý snímek byly r. 1906 pořízeny spíše náhodou při vojenském cvičení). Crawford, který vystudoval geografii, se s principy letecké prospekce a fotografování seznámil během první světové války, kdy působil u britských vzdušných sil jako navigátor a fotograf. Tyto zkušenosti v kombinaci se svými předválečnými znalostmi získanými při terénním průzkumu a mapování systému liniových náspů a příkopů (převážně zaniklých polních systémů pravěkého původu) zúročil po nástupu ke geodetické službě Ordnance Survey, která již tehdy měla dlouholetou tradici v mapování historické krajiny Anglie. R. 1920 se Crawford stal historicky prvním archeologem této instituce.

Poslední jiskrou, která zažehla jeho zájem o dálkový průzkum a jeho uplatnění v archeologii, byl okamžik, kdy r. 1922 získal k posouzení série letec-

kých fotografií pořízených RAF, na nichž definoval rozsáhlé systémy polí v jižní Anglii (Wessex), které znal ze svých předválečných pozemních výzkumů. Syntézu rozboru těchto snímků, svých terénních pozorování a teoretických znalostí pak prezentoval ve formě přednášky pro Královskou geografickou společnost (jaro 1923) a v prvním monografickém díle v historii letecké archeologie (*Crawford 1924*). V této a další práci (*Crawford – Keiller 1928*) pak popsal a rozvedl principy, na nichž je letecko-archeologický průzkum založen, definoval hlavní příznaky (*marks*), které vedou k odhalení nemovitých památek zachovaných buď v terénním reliéfu (stínové příznaky), nebo pouze pod povrchem země (porostové/vegetační příznaky), a konečně prezentoval výsledky v historii vůbec prvního – jím organizovaného a systematicky provedeného – projektu založeného na identifikaci archeologických lokalit pomocí letecké prospekce a na jejich následném vynesení do map a plánů (jako specialistovi, který vystudoval geografii, mu bylo kartografické zpracování archeologických dat blízké). Protože jeho výzkumy byly převážně zaměřeny na mapování liniiových systémů zaniklých polí, rozprostřených na velkých plochách, na sledování jejich morfologie a horizontálně stratigrafických vztahů těchto polí s hradišti a komunikacemi, je považován nejen za zakladatele letecké archeologie, ale také za jednoho z nejvýznamnějších průkopníků krajinné archeologie.

Crawfordovy aktivity na poli dálkového průzkumu se soustřeďují do prvního meziválečného desetiletí, i když i v pozdějších letech se k tomuto tématu vracel. Jeho velkou zásluhou je, že jako hlavní redaktor *Antiquity* (1927–1957) poskytoval značný prostor zprávám o výsledcích leteckých průzkumných kampaní po celém světě a metodologicky zaměřeným příspěvkům o dálkovém průzkumu v archeologii. Dokonale této Crawfordovy vstřícnosti využil k publikaci svých průzkumných aktivit K. St. Joseph, nejvýznamnější britský představitel poválečné éry letecké archeologie a tvůrce jednoho z nejrozsáhlejších letecko-fotografických archivů v Anglii (Cambridge University). Svůj život archeologa a syntézu výzkumů, které prováděl na mnoha místech

světa, zveřejnil Crawford ve čtivě napsané autobiografii (*Crawford 1955*; srov. *Gojda 2000*, pozn. 158), resp. v monografii (*Crawford 1954*), kterou lze zařadit mezi díla, jež významně obohatila poznání dávnověkých krajin a sídel a také směr, jímž se dnes jejich výzkum ubírá.

Ohlížet se do historie vědy má hluboký smysl. Už jenom proto, abychom dokázali sledovat počátek a průběh cesty za vědeckým poznáním konkrétního oboru, v němž se pohybujeme. Sledování tohoto procesu se může v některých ohledech stát inspirací pro současný výzkum, zároveň ale také zdrojem poučení o chybách, kterých bychom se při dalším rozvíjení oboru měli vyvarovat. Jsem přesvědčen, že dílo obou připomenutých průkopníků má co říci i dnešní mladé generaci – ostatně nemálo jedinců z předchozích generací jím bylo osloveno a inspirováno. Dokladem toho je trvalý zájem o tento obor mezi odbornou veřejností a jeho kontinuální dynamický rozvoj. Nadar i Crawford nepochybně patří mezi ty osobnosti, které bychom si neměli připomínat pouze jednou za padesát, či dokonce za sto padesát roků.

Martin Gojda

Literatura

- Crawford, O. G. S. 1924: Air Survey and Archaeology. London: Ordnance Survey Professional Papers.*
 — *1954: Archaeology in the Field. London: Phoenix House.*
 — *1955: Said and Done. Autobiography of an Archaeologist. London: Weidenfeld and Nicolson.*
Crawford, O. G. S. – Keiller, A. 1928: Wessex from the Air. Oxford: The Clarendon Press.
Deuel, L. 1979: Objevy z ptačí perspektivy. Praha: Mladá fronta.
Downey, R. 1980: A History of Archaeological Air Photography in Great Britain. Orbit 1, 1–20.
Gojda, M. 2000: Archeologie krajiny. Praha: Academia.
Newhall, B. 1969: Airborne Camera. The World from the Air and Outer Space. London – New York: The Focal Press.

NOVÉ PUBLIKACE

Ulrich Müller: Zwischen Gebrauch und Bedeutung. Studien zur Funktion von Sachkultur am Beispiel mittelalterlichen Handwaschgeschirrs (5./6. bis 15./16. Jahrhundert). Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters – Beiheft 20. Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn 2006. 433 str.

Není mnoho témat medievistiky, při jejichž řešení náleží archeologii výsostná role. Přestože je všeobecně známo, že přehlížení archeologických pramenů výrazně ochuzuje třeba oblíbené zkoumání každodennosti, i v současné době v zahraničí vycházejí obsáhlá pojednání daného tématu, jejichž autorům se za pomoci pramenů nejrůznější – zpravidla však vyjma archeologické – povahy daří přítažlivě přiblížit dávnou kulturu. Jelikož některé z těchto studií vynikají důvtipně skloubenou interdisciplinární koncepcí, nabízí se zásadní otázka: Proč – navzdory ohromnému rozsahu literatury – se stále nedostává odpovídající pozornosti také výsledkům archeologického bádání? Při hledání možných odpovědí by jistě bylo nepatřičné předkládat paušální konstatování, archeologové ovšem nemohou popřít, že sami dosud nedostatečně zdůraznili význam svého počínání a že povaha archeologické literatury v souhrnu ostatním badatelům rozhodně neusnadňuje její soustředěné sledování. Přitom se naskýtá mnoho příležitostí k „atraktivnímu“ interdisciplinárnímu výzkumu podstatných (měřeno hledisky obecné historiografie) kulturních projevů, jež se bez archeologie prostě neobejdou. Jednu z možností inspirace představuje bibliografie U. Müllera, nepřehlédnutelné osobnosti severoněmecké archeologie raného i vrcholného středověku. Počtem položek sice nevyniká, avšak znění názvu snad každého z titulů věrně odráží závažnost obsahu. Je totiž zřejmé, že autor usiluje o zasažení různých druhů drobné hmotné kultury do širších kulturních a sociálních souvislostí. Tím dodává archeologickému zkoumání nádech kulturní a sociální antropologie. Zřejmě nejvíce pozornosti dosud věnoval nádobám na omývání rukou, jejichž obdivuhodně ucelené studium završil objemnou knihou. Byť by ji čtenář jen zběžně prolistoval, takřka okamžitě nabude dojmu vpravdě výjimečného publikačního počínu.

Autor si vytýčil nelehký i odvážný cíl: v tisíciletém rámci a v mnoha zemích severní a zčásti i střední Evropy souhrnně postihnout odraz kultivovaného způsobu stolování, zvyku, jehož závažný sociální význam i pozoruhodné mechanismy sociální a geografické difuze jedinečným způsobem ozřejmuje archeologie. Hlubší poznání nastoleného tématu je ovšem nedosažitelné bez důkladného osvojení poznávacích postupů kulturní a sociální antropologie a také dějin umění. První ze zmíněných oborů nabízí ponaučení při volbě základních otázek a rozhojňuje možnosti interpretace. Těto nabídky si je dobře vědom i U. Müller, jenž monografii opatřil rozsáhlou úvodní kapitolou, v níž bilancuje předpoklady významového výkladu artefaktů. Snaha o celistvé předvedení metodických východisek ale vyústila v málo přehledný komentář nejrůznějších přístupů. Čtenáři sice nezůstane skryta důkladnost podstoupené teoretické průpravy, avšak početné poukazy na texty známých autorů, kteří významně ovlivnili současné vnímání role paměti, symbolů sociálního statusu či třeba ritualizované formy daru (souhrnně řečeno prostředků komunikace), příslušnou pasáž včlenilo spíše do žánru vysokoškolských učebnic. Obsáhlá část výkladu je po právu věnována reflexi díla N. Eliase, jenž v proměně kultury stolování spatřoval důležitý otisk „procesu civilizace“. Hned na první stránce úvodní kapitoly se setkáme s citátem z veleslavné statě C. Geertze *Thick Description: Toward an Interpretative Theory of Culture*, z něhož ale nezakryté mechanické včlenění do textu bohužel činí jen módní „zaklínadlo“, tak jako v mnoha jiných studiích, které tuto esej v podstatě zprofanovaly. Po podrobném představení několika působivých, leč obtížně srozumitelných konceptů sémantiky a sémiotiky následuje konstatování, že vzhledem k jejich až neuvěřitelně detailnímu pojetí jsou pro archeologii takřka nevyužitelné. Není však třeba propadat skepsi. Tyto promyšlené teorie sice neumožňují celistvě porozumět dávné kultuře, výstižně však definují vzájemné vazby a důležité aspekty jejich dílčích projevů, objasnitelných ve více či méně zřetelných rysech i prostřednictvím archeologických pramenů.

Čtení studií U. Müllera záhy odhaluje nezměrné nejistoty, zároveň ale i ohromující konkrétnost, jež určují charakter výpovědních možností archeologických pramenů. Stovky kovových i hliněných

nádob uzpůsobených k omývání rukou, které byly objeveny v různých koutech Evropy, prozrazují mnohé o zvyku, jenž po dlouhou dobu sloužil jako důležitý znak sociálně vylučného prostředí osob duchovního stavu, vládařů, urozených velmožů. Posléze si jej rovněž osvojili nižší šlechtici a měšťané. U. Müllerem podrobně probírané doklady v dobových písemných a ikonografických pramenech sice dokumentují podstatu rituálu omývání rukou jako nezbytného liturgického úkonu i výrazu společenského postavení, uplatňovaného při slavnostním stolování. Výsledek jakkoli důkladného pátrání ale zůstane až překvapivě skromný. Tak třeba reprodukce historických vypodobení aquamanilí, reprezentovaných početným souborem dochovaných exemplářů různé uměleckořemeslné kvality, shledáváme v literatuře pouze dvě; jsou „povinně“ přebírány z publikace do publikace. Z nádob ztvárněných jako figura bájného zvířete, nejspíše draka, a lva, vytéká voda na ruce Piláta Pontského. Na několika jiných ukázkách tohoto biblického motivu, včleněných do knižních ilustrací, spatřujeme kovové mísy a také konvice, k jejíž podstavě jsou připevněny tři nožky. Podotkneme, že západoevropští iluminátoři závěru 12.–14. stol., kteří několikrát znázornili hostiny urozených, na stolech či v rukou stolovníků vykreslili různé druhy misek a skleněné číšky, důsledně ale opomenuli aquamanilia, bezpochyby v této době běžně užívaná při slavnostním stolování šlechticů. Naproti tomu archeologické prameny detailněji vypovídají o uplatnění tohoto druhu artefaktů v různých subkulturách. Provázaná komparace sociálního kontextu a uměleckořemeslné povahy aquamanilí dovoluje pod drobnohledem objasňovat mechanismy přenosu okázalého stolování a jeho uzpůsobení možnostem sociálně rozrůzněných uživatelů (z českého pohledu *Klápště 2007*).

Tematické pole zkoumání procesů přejímání význačných atributů kultivovaného stolování, nedílné součásti studia kontaktů, asi nejvíce rozhojňují nálezy plochých bronzových mís 2. pol. 10. – 13. stol., jejichž všestranné vyhodnocení po právu tvoří stěžejní část knihy U. Müllera. Připojený katalog zahrnuje 419 exemplářů, jež pocházejí z 287 lokalit. Tyto nádoby, pro něž se vžilo označení hanzovní mísy (*Hanseschalen*), představují pojitko rozdílných kulturních i sociálních prostředí. Jejich výtvarně nejnáročněji pojednané ukázky s bohatou rytou výzdobou známe vesměs ze zemí severozáp. Evropy. Postupně se ve více či méně hojně míře rozšířily i v krajích vých. Evropy, kde registrujeme spíše jednoduše zdobené či nezdobené kusy. Hlubokou raně středověkou tradicí se vyznačuje užívání plochých kovových mís ve Skandinávii. Sociální kontext exemplářů ze záp. poloviny mapy výskytu určujeme zpravidla z důvodu nejasných nálezových okolností podle kvality uměleckého provedení aplikované výzdoby, artefakty z opačné části skýtají mnohem více příležitostí k uplatnění poznávacích postupů vlastních archeologii. Pozornost poutají především hrobové nálezy z okolí Baltského moře. U. Müller podává jejich obsáhle komentovaný a aktuálně stěžejní doplnitelný výčet. Tyto artefakty (resp. jejich vybrané ukázky) by si ale především „zasloužily“ důkladnou kontextuální analýzu, která zůstává úkolem budoucího bádání. Leccos lze přesto vytušit již z předloženého bilančního přehledu.

Mezi příklady s mimořádně důležitou výpovědní hodnotou patří mísa vložená do hrobu jednoho z vladařů dnes holštýnského hradu Starigardu/Oldenburgu, pro něhož bylo místo posledního odpočinku vybráno ve středu interiéru zřejmě křesťanského svatostánku. Do obdobného ranku nás přivádějí mísy, jež doprovázely na onen svět velmože z Mazovska a Kujavska. Jejich sociální postavení prozrazuje povaha přiložených předmětů, a především masivní dřevěné konstrukce hrobových komor, jimiž se vyznačují „knížecí“ pohřby odkryté v lokalitě Kaldus. Mísy se ale také jako jediný výrazný přírůstek objevují v hrobech, jejichž úprava, velikost ani poloha v rámci nekropole neprozrazují pohřeb výjimečného člena komunity. K těm se řadí dva pohřby z velkopolských Dziekanowic, situovaných v blízkosti piastovského hradu na Ostrově Lednickém. Přiložené mísy zavdaly podnět k závěru, že pochovaní byli svázáni s misijní činností, což U. Müller právem zpochybňuje. Mnohem častěji však v hrobech vybavených mísami evidujeme také militária. Takové pohřby, jež polské bádání v současnosti spojuje se skandinávskými vlivy, nebo přímo s bojovníky skandinávského původu, se stávají podkladem zajímavých historických interpretací. Tento směr úvah lze podepřít více či méně průkaznými argumenty (k tomu obšírně na příkladu mís *Janowski – Kurasiński 2003*). Jedním z nich může být poukaz na zvyk vkládání mís do hrobů v Dánsku a v krajích při sev. březích Baltského moře v pozdně vikinském období. Počtem 17 objevených mís nápadně vyniká nekropole Grötlingbo na Gotlandu. Jedinečná výbava hrobu z finské lokality Taskula sestává z mísy a mj. stříbrného křížku,

hrotů oštěpů a šípů, miniaturní sekerky, mince z pol. 11. stol. a kupeckých vážek se sadou závaží. Bohužel nejsme schopni konkrétněji charakterizovat sociální kontext takovýchto pohřbů „ozbrojených kupců“, jež známe rovněž z polského prostředí. Na základě Müllerova přehledu bychom přesto mohli přinejmenším konstatovat, že nálezy mís z hrobů dokládají úzkou provázanost kultury mocných mužů polských a skandinávských zemí 10.–11. století. K jejím atributům patřila výbava bojovníka, ale i zvyky kultivovaného stolování, a překvapivě také kupecké pomůcky.

Naproti tomu nálezy mís ze severozáp. Evropy nabízejí mnohem méně podnětů k širšímu rozvíjení interpretačních závěrů. Vesměs se potýkáme s artefakty objevenými před delší dobou, u nichž postrádáme konkrétnější určení nálezového kontextu. Nápadně často se přitom jedná o předměty vyzdvížené ze dna velkých řek a také mořských zálivů (popř. přístavů). Tento jev dlouhodobě vzbuzuje pozornost, přičemž mnozí autoři se důvodně zdráhají připustit, že se vzhledem k povaze jistě ceněných nádob jednalo o náhodné ztráty. Vysloveno proto bylo mnoho úsudků o rituálním vzhazování mís do vody. U. Müller se ke konkrétnímu definování významu takového jednání staví rezervovaně, ale možnost, že registrujeme stopu rituálu neslučujícího se s oficiálním křesťanským učením, připouští. Praktikován mohl být příslušníky tehdejší „elity“, čemuž nasvědčuje vysoká umělecká kvalita provedené ryté výzdoby mnohých z takto objevených exemplářů. Nelze přehlédnout, jak opatrně jsou v případě mís vyzdvížených z řek formulovány interpretace. Pokud si ovšem odmyslíme chronologický kontext 11.–13. stol., mohli bychom se po vzoru archeologie pravěku odvažovat k mnohem jednoznačnější znějícím závěrům. Mísy přitom nejsou jediným druhem nálezů středověkého stáří, které byly v pozoruhodně vysokém počtu získány při úpravách různých vodních toků a ploch. Tisíce poutních odznaků 14.–15. stol. vhozených do západoevropských řek již svou povahou dosvědčují rituální jednání, bezradní jsme ale při výkladu nálezů militárií (mj. desítek mečů). O záměrném deponování není třeba pochybovat při posuzování kolekcí rozličných cenností, jež byly ve 13.–14. stol. ukryty na mnoha místech vých. Pobaltí (zejména v Estonsku a na poloostrově Sambia, dnes v Kaliningradské oblasti). Nezřídka obsahují i desítky bronzových plochých mís. Jelikož výskyt těchto „pokladů“ vytváří nápadnou, regionálně a také chronologicky poměrně úzce ohraničenou koncentraci, přímo se nabízí poukaz na rozsáhlou a dodnes neuzavřenou diskusi o důvodech, proč Seveřané v 10.–11. stol. v tak hojně míře zakopávali početné soubory mincí. Také při ní někteří autoři zvažují rituální pozadí tohoto fenoménu.

Ke snaze o ucelené zkoumání tzv. hanzovních mís nevyhnutelně náleží podrobný stylový, ikonografický i ikonologický rozbor gravírované výzdoby, jež nezřídka kompletně pokrývá vnitřní povrch nádob. Těchto nadmíru obtížných témat se U. Müller zhostil s příkladnou důkladností a dobrou znalostí románského umění. Zejména komparace s dobovou knižní malbou je nezbytnou podmínkou studia. Umožňuje vyhledat velmi blízké „předobrazy“ motivů aplikovaných na mísách a poskytuje klíč k objasnění širších stylových i ikonografických souvislostí. Na nádobách spatřujeme znázornění biblických příběhů, námětů z antických bájí, alegorická vypodobení ctností a neřestí či postavy ozbrojenců. Autor názorně dokládá filiace konkrétních výzdobných kompozic, čímž spojuje výtvořů skutečných mistrů ryteckého umění s výrobky se značně schematicky pojednanou výzdobou, u níž lze pouze v hrubých rysech rozpoznat prvky původní kompozice. Mnohem stručnější text věnovaný výtvarné podobě aquamanilíí vypovídá o respektu, který stále vzbuzuje kniha M. Hüta (1993), jenž se podrobně věnoval především poutavým ukázkám umu bronzoliteů. Zato v knize U. Müllera nelze neocenit katalog hliněných exemplářů aquamanilíí.

Souhrnná monografie o nádobách na omývání rukou na mnoha místech prokazuje, jak úzce lze archeologii zapojit do mezioborového dialogu a přitom neslevit z nároků vlastní heuristiky. Prostředkem k dosažení úspěchu se stal koncept studia, jež německé archeologické bádání označuje jako *Objektwanderung* (v podstatě shodný koncept již delší dobu rozvíjí i německá etnologie v čele s G. Wiegelmannem). Jeho přednosti, které tkví ve sledování procesů přejímání významných kulturních projevů, jsou dostatečně známy díky bilanční stati H. Steuera (1992) a výtečným příkladovým studiím A. Kluge-Pinsker (1991) o stolních hrách a H. Hinze (1981) o sídlech typu motte. Jistě ne náhodou lze mezi takto pojednávanými druhy artefaktů shledávat blízké vazby: výše zmíněný hrob vladaře ze Starigardu/Oldenburgu s přiloženou bronzovou mísou je zčásti překryt dalším pohřbem

vladaře, k jehož výbavě patřila sada hracích kamenů i s příslušnou deskou. Závěrem připomeňme, že i nevelký hrádek či tvrz u Mrázovy Lhoty v Posázaví do problematiky sídel typu motte také patří, přestože nesplňuje striktní kritéria typologické klasifikace. Pozornost při studiu kontaktů si jistě zaslouží vzhledem k objevu ploché bronzové mísy z 2. pol. 13. stol. (U. Müllerem nezaznamenané). Její nálezový kontext je i v širokém evropském srovnání výjimečný (*Brych 1998*).

Jan Kypta

Literatura

- Brych, V. 1998*: K poznání vnitřního mobiliáře středověké tvrze (Výzkum Mrázovy Lhoty u Ledče nad Sázavou 1993–1994). In: *Castellologica bohémica* 6, Praha, 399–406.
- Hinz, H. 1981*: Motte und Donjon. Zur Frühgeschichte der mittelalterlichen Adelsburg. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters – Beiheft 1*. Bonn.
- Hütt, M. 1993*: „Quem lavat unda foris ...“. Aquamanilien. Gebrauch und Form. Mainz.
- Janowski, A. – Kurasiniński, T. 2003*: The Graves with bronze bowls in the area of Early-Piast Poland (10th/11th to 12th) century. Issues of Slavic-Scandinavian contacts. *Archaeologia historica* 28, 653–675.
- Klápště, J. 2007*: Aquamanilia – otazníky kolem jednoho artefaktu. In: *Od knížat ke králům*. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, Praha, 131–157.
- Kluge-Pinsker, A. 1991*: Schach und Trictrac. Zeugnisse mittelalterlicher Spielfreude in salischer Zeit. *Sigmaringen*.
- Steuer, H. 1992*: „Objektwanderung“ als Quelle der Kommunikation. Die Möglichkeit der Archäologie. In: *Kommunikation und Alltag in Spätmittelalter und früher Neuzeit*, Wien, 401–440.

Vladimír Goš: Loštice – město středověkých hrnčírů. Slezská univerzita v Opavě, *Opava 2007*. ISBN 978-80-7248-434-8. 126 str.

Poznatky o kamenině, mimořádně vyhraněné součásti středověké hmotné kultury, se od 70. let minulého století podařilo neobyčejně rozvinout (přehled literatury např. u *Roehmer 2001*). Význam produkčních oblastí v Porýní se nijak nesnížil, nově ale vystoupila výrobní síť v Hesensku a Dolním Sasku. V našem sousedství se na mapě jistých či velmi pravděpodobných míst produkce středověké kameniny objevil saský Waldenburg a hornolužická Žitava. Ani toto překvapivé rozhojnění však nezměnilo izolovanou pozici Loštic, vysunutých daleko k východu. Loštické zboží přitom plně odpovídalo obecné charakteristice výroby a distribuce středověké kameniny. Daná část hrnčírské produkce se stala vyhledávaným artiklem nejen na severní Moravě, ale i v nadregionální směně zásobující značnou část střední Evropy. Pro tento jev nenajdeme v českých zemích srovnání. Připomeňme jen, že úvahy o nadregionální distribuci „levinského typu“, které v 70. letech rozvíjel *H. W. Mehlke (1975)*, vynikající znalec středověkého hrnčírství, právem upadly v zapomnění. Z celého tehdejšího hledání zbyla jen brilantní „likvidační“ analýza *J. Smetany (1977)*. Loštická kamenina (specifická část loštické keramické produkce) zkrátka patří k těm nejpodstatnějším tématům, jimiž se středověká archeologie českých zemích může zabývat.

Příznačnou loštickou keramikou identifikoval v 70.–80. letech 19. stol. stavitel Kliment Hladiš a už v jeho době se vžil i termín „loštické poháry“. Časný byl její vstup do střeoevropského povědomí, kam ji v r. 1910 uvedl A. W. von Molthein. Nověji se loštickými artefakty zabývali Z. Drobná, A. Lang (jinak přednosta stanice v Moravičanech), Z. Měřínský a V. Goš. Posledně jmenovaný obohatil poznávací východiska o terénní výzkum, s nímž začal v 70. a 80. letech 20. stol. a pokračoval v letech 2003–2004 a 2007. Předkládanou knihu označuje za souhrn poznatků o loštické keramice (a také za svou životní práci).

Už samotná „prehistorie“ loštického zboží nás uvádí do regionu s pozoruhodnou hrnčírskou tradicí. Hned vedle Loštic se nachází Mohelnice, odkud jsou ohlašovány vzácné archeologické doklady raného hrnčírství, které však čekají na svou důkladnou publikaci. Dalším sousedem jsou Žádlovice, jejichž hrnčírě už před pol. 12. stol. zaznamenala listina Jindřicha Zdíka (*CDB I*, č. 115, s. 119:

Sadlouici tota in qua sunt figuli). Regionální hrnčířská tradice souvisela s mimořádnou nabídkou hrnčířských surovin, nejen s kvalitními sprásemi, ale i s tuhou, snadno dostupnou u Svinova.

Podle archeologických dokladů se hrnčíři soustřeďovali do jádra Loštic už od poloviny 13. století. Ve 2. pol. 14. stol. se Loštice představují jako městečko (*oppidum Loszczicz* r. 1378). Umístění hrnčířů kolem náměstí a při hlavních komunikacích se zásadně lišilo od podstatně větších a rozvinutějších městských útvarů, v nichž hrnčíři vesměs sídlili na předměstích. V 15.–16. stol. produkovali loštičtí hrnčíři několik kategorií zboží, V. Goš rozlišuje pět technologických tříd. Největší pozornost přitahuje třída obecně označovaná jako „loštické zboží“. Zahrnuje nádoby „se zvonivými ozvy, vypálené většinou do hnědavé až fialovohnědavé barvy, mnohdy slinuté, s povrchem pokrytým různě velkými bradavčitými puchýřky“ (s. 57). Hlavním artiklem byly poháry, od počátku 15. stol. jednoduché, od poloviny 15. stol. s věncem oušek na podhrdlí. Konec této „hvězdné kapitoly“ nastal někdy kolem poloviny 16. století. Sledujeme-li datační opory, znovu si uvědomíme, jak zůstává naše chronologie nejistá a jak i po desetiletích rozvoje archeologie středověku citelně závisí na nádobách datovaných hromadnými nálezy mincí.

Problém výroby kameniny spočíval ve značných technologických nárocích, hutný střeš s velmi nízkou nasákavostí vyžadoval vysokou teplotu výpalu, pro niž ovšem byly příhodné jen vybrané hrnčířské hlíny. Za kameninu je dnes považován materiál vypalovaný při teplotách nad 1200 °C. Ve středověké a časně novověké produkci navíc rozlišujeme dvě přechodné kategorie, jednu s výpalem mezi 1000–1050 °C a druhou mezi 1050–1200 °C (*Stephan 1983*, 119; v anglické terminologii *proto-stoneware* a *near-stoneware*). O výpalu loštického zboží mnoho nevíme, už před léty byla konstatována nutnost přesáhnout 1100 °C (*Goš – Novák 1976*, 399). Tento údaj se odvolával na rozbor provedený prof. V. Lachem, jenž ale zůstal v rukopisné zprávě. Nověji přibyl závěr o výpalu v rozmezí 1470–1723 °C (*Měchurová – Zalabák – Čejka 1992*, 210), který se vymkl nejen srovnání s dalšími evropskými rozbory historické kameniny, ale překonal i dnešní technologické normy (*Hanykýř – Kutzendörfer 2002*, 186n.). V. Goš nyní referuje o analýzách dalších vzorků (mj. z 8 artefaktů), které odpovídají nižším z uvažovaných vypalovacích hodnot. Takový závěr by měl potvrzovat i experiment provedený J. Dudkem, jenž při teplotě kolem 1100–1200 °C vyrobil nádoby podobné „loštickému zboží“. Hodnocení V. Goše můžeme pokládat za věrohodné, zároveň ale nezbyvá než konstatovat, že standardní publikace všech dosavadních analýz stále ještě chybí. Poněkud překvapivě V. Goš znovu otevřel diskusi o vzniku „loštického efektu“, příznačných bublinek na povrchu loštického zboží. Konstatuje, že nejnovější rozbory odporují příčinné spojitosti se sloučeninami železa, na „náhradní hypotézu“ si ale musíme počkat. Otevřené otázky provázejí samotný způsob výpalu loštického zboží. V. Goš předpokládá jednoduché pece se čtyřmi topnými kanály, přísazenými navzájem kolmo k vypalovacímu prostoru o kruhovém půdoryse. Nejlepším a také jediným příkladem zůstává pec odkrytá v r. 1977, v níž průměr vypalovacího prostoru dosahoval 160 cm (s půdorysnou rekonstrukcí *Goš 1983*, obr. 4). Možnost výpalu loštické keramiky v pecích tohoto typu potvrdil již zmíněný Dudkuv experiment. Přesto spojení loštické keramiky s milířovitými pecemi, odvozenými z domácí rané středověké tradice (!), nedokážeme zbavit pochybností; jednalo by se ostatně o naprostou výjimku v celé oblasti produkce kameniny. Jak připomíná i V. Goš (s. 95), k výrobě kameniny všude jinde sloužily horizontální dvoukomorové pece (např. *König – Alper 2007*, 393). Nedopustíme se snad laciného archeologického úniku, konstatujeme-li, že přesvědčivá odpověď na otázku výpalu loštické keramiky čeká na rozsáhlejší odkryvy výrobních areálů.

Uvedli jsme již, že pozoruhodným jevem se stala distribuce charakteristických loštických pohárů. Nálezy v českých zemích už před dlouhou dobou zaznamenali V. Nekuda a K. Reichertová (1968, 150–155), v Uhrách je v důkladné studii shrnul I. Holl (1990, Karte 2), rakouské doklady alespoň na mapě přidala S. Felgenhauer-Schmiedt (1993, Taf. 26). V. Goš uvádí novější nálezy a doplňuje evidenci ze Slezska a Malopolska. Na s. 64 a 86 odkazuje na mapu na obr. 41, který však v referované knize chybí (nejen zde, ale i na několika dalších místech shledáváme, že rukopis unikl soustavně redakční péči). Archeologické nálezy loštických pohárů se soustřeďují do podstatné části střední Evropy a jejich evidovaná distribuce bývá jistě právě srovnávána s tehdejší politickou mapou a s tehdejšími spádovými oblastmi. Do naprostu odlišných souvislostí nás uvede obraz Pekla z triptychu Rajska

zahrada od Hieronyma Bosche z doby kolem r. 1500. Na díle malíře celoživotně spojeného se severobrabantským městem 's-Hertogenbosch totiž najdeme předmět, který bez rozpaků označíme za loštický pohár typu II.B. O cestě nápadného artefaktu do Boschova prostředí, vzdáleného několik stovek kilometrů, dokážeme jen fabulovat; V. Goš (s. 103) volně uvažuje o spojitosti s obchodníky se sukmem. I když Boschův doklad zařadíme mezi extremity, nevyhneme se diskusi o hodnotě archeologických distribučních map. Na druhé straně Boschovo Peklo stěží dokládá, že loštické poháry „v západní Evropě obstály v ostré konkurenci s kvalitní porýnskou kameninou“ (s. 83). U brabantského mystika obstál jeden pohár pocházející zřejmě z Loštic (?), o reálné spotřebitelské konkurenci ale nemůže být řeč.

Nesnadná dostupnost vyhledávaných artefaktů podněcovala snahy o nápodobu, zaměřenou buď na morfologii i technologii, nebo aspoň na samotnou morfologii. K nápodobě loštických pohárů docházelo jak na samotné Moravě (v Moravských Budějovicích), tak někde mezi Budínem a Řeznem (s. 92). Rovněž tato různorodá „inspirovaná“ keramika našla svou ikonografii, a to na oltářním obraze u řezenských minoritů, vzešlém r. 1517 z dílny tamního malíře Albrechta Altdorfera. Ve scéně Zvěstování stojí na podlaze pohár s vloženými květinami, jenž se nápadně podobá loštickým pohárům. Odlišuje se však širokou šikmo přesekávanou patkou, kterou z eponymní lokality neznáme. Obdobná patka se ale objevuje u artefaktů považovaných za nápodobu loštické produkce.

Vladimír Goš vydal užitečnou knížku, která zaujme zájemce o loštickou keramiku, zejména o „poháry bizarní krásy“ (řečeno spolu s I. Hollem). Dlouhodobý dluh naší archeologie středověku se podařilo významně snížit, nikoliv však odstranit. Následovat by měla důkladná cizojazyčná publikace, srovnatelná dnes již s řadou zahraničních příkladů (nejnověji např. *Scheidemantel – Schifer 2005; Stephan – Gaimster 2003*). Vždyť i referovaná knížka, vybavená nevelkým anglickým souhrnem, si už našla cestu do evropské specializované literatury.

jk

Prameny a literatura

- CDB: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomus I. Ed. G. Friedrich. Pragae 1904–1907.*
Felgenhauer-Schmiedt, S. 1993: Die Sachkultur des Mittelalters im Lichte der archäologischen Funde. Frankfurt am Main.
Goš, V. 1983: Středověké hrnčířství v Lošticích (Pět let archeologických výzkumů města), Archaeologia historica 8, 197–209.
Goš, V. – Novák, J. 1976: Počátky výroby loštické keramiky, Archeologické rozhledy 28, 399–404.
Holl, I. 1990: Ausländische Keramikfunde in Ungarn (14.–15. Jh.), Acta archaeologica Academiae scientiarum Hungaricae 42, 209–267.
König, S. – Alper, G. 2007: Mittelalterliche Töpfereien im ländlichen Raum in Südniedersachsen und Nordhessen. In: Arts and Crafts in Medieval Rural Environment. Ruralia 6, Turnhout, 389–403.
Mechelk, H. W. 1975: Zur Problematik des Keramikhandels (am Beispiel der mittelalterlichen rotbemalten Irdenware vom Typ Levín aus sächsischen Fundstellen erörtert /13.–15. Jh./). In: J. Preuß ed., Symbolae praehistoricae. Festschrift zum 60. Geburtstag von Friedrich Schlette, Berlin, 271–289.
Měchurová, Z. – Zalabák, P. – Čejka, J. 1992: Příspěvek k problematice tzv. loštické keramiky v souvislosti s rentgenovou fázovou analýzou vzorků z Konůvek (okr. Vyškov), Acta Musei Moraviae – sci. soc. 77, 201–215.
Nekuda, V. – Reichertová, K. 1968: Středověká keramika v Čechách a na Moravě. Brno.
Roehmer, M. 2001: Steinzeug. In: H. Lütke – K. Schietzel Hrsg., Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa. Band 1, Neumünster, 465–538.
Scheidemantel, D. – Schifer, T. 2005: Waldenburger Steinzeug, Archäologie und Naturwissenschaften, Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie mit Landesmuseum für Vorgeschichte 44. Dresden.
Smetana, J. 1977: Poznámky k počátkům levínského hrnčířství, Vlastivědný sborník Litoměřicko 13, 53–81.
Stephan, H.-G. 1983: The development and production of medieval stoneware in Germany. In: P. Davey – R. Hodges eds., Ceramics and trade. The production and distribution of later medieval pottery in north-west Europe, Sheffield, 95–120.
Stephan, H.-G. – Gaimster, D. 2003: Die „Falke-Gruppe“. Das reich verzierte Lausitzer Steinzeug der Gotik und sein archäologisch-historisches Umfeld, Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 30, 107–163.

Archeologia technica 19. Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami 25. Vydává Technické muzeum v Brně, Brno 2008. 142 str.

Sborník přednášek ze semináře Archeologia technica, který uspořádalo Technické muzeum v Brně dne 17. dubna 2007. Z obsahu:

K. Stránský – K. Křížek – D. Janová – L. Stránský: Příspěvek k dolování stříbrných rud v Mrákotíně – Dobré Vodě u Telče, 3–10. Těžba tamních stříbrných rud (prvně zmiňována v polovině 15. stol.) již na konci 16. stol. stagnovala a posléze byla ukončena. Po brzkém vyčerpání jakostních dobrovodských stříbrných rud byl nejspíše v dolech nacházen už jen minerál arzenopyrit, obsahující nízký obsah stříbra, a ani jeho podíl v křemenné hornině nebyl vysoký. *I. Rous:* Nálezy hornických železek z let 2004–2006, 11–19. Třináct hornických železek diskutovaných v článku pochází z dolů v oblasti Nového Města pod Smrkem a Ještědského hřbetu. Želízka byla nalezena mezi kameny v zakládkách nebo skalních kapsách, zatímco v chodbách dolů a ve stolách bez další rozrážky žádné nálezy učiněny nebyly. Z morfologického rozboru vyplývá, že osm železek bylo připraveno k použití a pouze pět bylo použito. Autor vyvozuje, že byla na místě zapomenuta, a sledává závislost tvaru hornického želízka na stáří štol. *P. Holub:* Vitriolový důl „Zeche“ v Kryštofově údolí – chemická výroba v 16. století, 20–22. Patrně krátce po r. 1528 bylo v oblasti dnešního Kryštofova údolí objeveno ložisko stříbrnosného galenitu, těžba se ale ukázala být nerentabilní. Po objevení souběžné žíly pyritu proto došlo k vybudování provozu na výrobu vitriolu. Důl byl po havárii vitriolové výroby r. 1557 uzavřen, k pokusu obnovit hornické podnikání došlo až r. 1714. *I. Rous:* Vodotěsný stroj ve štole „Zeche“, 23–25. Při znovuootevření „Zeche“ r. 1714 bylo do dolu instalováno pístové čerpadlo poháněné vodním nebo šlapacím kolem. Zbytky stroje byly v l. 2005–2006 ohledány pracovníky Severočeského muzea v Liberci a jeho lépe dochované části byly ze štolý vydvíženy a instalovány v muzeu. Článek předkládá popis i kresebnou rekonstrukci celého zařízení i nálezové situace. *J. Petřík – L. Moravčíková – L. Mihok – P. Vadas:* Teplota tavenia archeometalurgických trosiek, 26–31. Studovány byly strusky z přímé i nepřímé výroby železa. Z výsledků vyplývá, že použitá metoda (analýza na vysokoteplotním mikroskopu) není vhodná pro vzorky z přímé výroby (redukce) železa, neboť dochází k sekundární oxidaci wüstitu (to ovlivňuje teplotu tavení a následně výsledky měření). Obecně má na teplotu tavení strusiek statisticky významný vliv obsah SiO₂ a ba-

zicit. *P. Fečková – L. Mihok – J. Petřík – P. Roth:* Augustova huta – jeden z najvýznamnejších závodov Coburgovského železiarského komplexu, 32–38. Prospekcí získané vzorky (převážně strusky) z lokality Augustovy hutě u obce Pohorelá (19. stol.) byly podrobeny makroskopické, chemické a mikroskopické analýze. Výzkum dokládá, že Augustova huť byla výrobně zaměřena na zkujňování a válcování hutních výrobků. *M. Gelnar:* Naleziště po činnosti mlýna na kobaltovou rudu a přilehlé sklárny u Horní Blatné, 39–43. Autor se zabývá lokalizací stanovišť novověké sklárny a mlýna u Horní Blatné na Krušnohorsku. *J. Chaloupka:* Zaniklý minerální podnik pod obcí Kočín na severním Plzeňsku, 44–55. Stať seznamuje s výsledky průzkumu jednoho ze zaniklých podniků (19. stol.) na výrobu vitriolového kamene na území přírodního parku Rohatiny. *M. Papoušek:* Vápenické pece města Olomouce v Grygerově v 19. století, 56–67. Nástin vývoje provozů na výrobu vápna v obci Grygerov. *M. Čurný – M. Hložek:* Výpovedná schopnosť tehliel z benedikťinského kláštiera sv. Kozmu a Damiána v Ludaniaciach, okr. Topoľčany, 68–82. Sledovaný soubor cihel ze 14.–15. stol. byl podroben metrickému, mineralogickému, technologickému a paleobotanickému rozboru. Šlo o lokální výrobky s vysokým podílem obilovin v základní hmotě, formované do matric o rozměrech ca 24–25 × 11–12 × 5–6 cm a vypalovaných při teplotách překračujících 1000 °C. Článek doprovázejí přehledové tabulky, mj. publikované výsledky paleobotanických průzkumů a přehled metrických hodnot cihel středověkých staveb ze Slovenska. *M. Čurný – M. Hanuliak – I. Kuzma:* Tehliarska pec z Iže pri Komárne, 83–103. Na konci 18. stol. byly v lokalitě odkryty základy stavby s neobjasněnou funkcí. Dodatečným přehodnocením průzkumu byl objekt identifikován jako relikv cihlářské pece z 19. století. *P. Holub – D. Merta:* Bývalá sladovna v ulici Úzké č. 3 v Jihlavě, 104–109. Záchraným výzkumem zachycená stavba byla podrobena stavebně historickému průzkumu a interpretována jako barokní (snad i raně barokní) sladovna. *P. Polánka – A. Zúbek:* Archeologické doklady vodohospodářství středověkého a novověkého Brna v prostoru Dolního trhu, 110–124. Článek informuje o nejnovějších archeologických objevech souvisejících s vodohospodářstvím v daném prostoru. Již ve 2. pol. 13. stol. zde byly budovány stoky – liniové výkopy s výdřevou; zachyceny byly i dvě studny ze 13. století. Dřevěné vodovodní potrubí lze zařadit do pozdního středověku nebo raného novověku. *M. Kloiber – T. Kovář – O. Merta – M. Rybníček:* Dendrochronologické datování stavebních prvků vodního mlýna ve Slupi,

125–142. Zbudování dochované stavby mlýna bylo tradičně kladeno do prvních dvou desetiletí 17. století. Výsledky dendrochronologického průzkumu umožňují posunout dataci vzniku stavby o několik desetiletí zpět, doklady o radikální přestavbě starší budovy doložené (nepřímo) k r. 1512 ale zjištěny nebyly.

Obsah 19. svazku řady sborníků *Archeologia* technica odráží zájem přispěvatelů o postmedievální problematiku, především o stavebněhistorické interpretace pozdně středověkých a novověkých výrobních objektů a provozů. Články zabývající se technickým nebo přírodovědným průzkumem archeologického materiálu a souvisejícími technologicko-výrobními postupy jsou zastoupeny méně, jen jedna stať informuje o aktivitách na poli experimentu. Sborník lze doporučit badatelům zaměřeným na středověké a novověké hornictví a na studium novověkých výrobních objektů. Zájemci o studium keramiky a skla budou skladbou publikovaných referátů patrně zklamáni.

Jiří Hošek

Olivier Buchsenschutz: Les Celtes de l'âge du Fer. Armand Colin, Paris 2007. ISBN 978-2-2002-6757-5. 278 str. s 50 obr.

Autor je naší odborné veřejnosti dobře znám svou teoretickou prací vztahující se k problematice doby železné nejen ve Francii, ale v celé západní, a dokonce i střední Evropě. Na prestižní Ecole Normale Supérieure v Paříži a v rámci CNRS představuje vědeckou osobnost vsutku evropskou, která ve svých dílech integruje výsledky bádání široké vědecké komunity napříč celou laténskou Evropou od Británie po Karpatskou kotlinu. Řadu lokalit a nálezů zná z vlastních návštěv a z diskusí s badateli a studenty, k nimž jako fórum pro výměnu vědeckých informací po 30 let sloužila a nadále slouží každoroční zasedání Association Française pour l'Étude de l'Âge du Fer. Tam byli zahraniční kolegové vždy srdečně zváni (již v totalitních letech byli i čeští badatelé – pokud se jim vůbec, počínaje 80. léty 20. stol., podařilo vyjet za železnou oponu – všemožně francouzskou stranou podporováni, za což nemalý dík patří také autorovi recenzované knihy).

Jak O. Buchsenschutz uvádí, jeho knížka je určena veřejnosti a je koncipována tak, aby podnítila zájem čtenářů získat další informace o pojednávaných tématech v publikacích odborníků, na výsledky jejichž práce se soustavně v textu odkazuje; podotkneme, že v mnoha případech jde o autorovy někdejší doktorandy a dnes erudované badatele. Nejde o práci encyklopedickou a ne všechna témata jsou pojednána ve stejném detailu, základní linie vývoje dané

doby jsou však dostatečně probrány počínaje mýty a historickými údaji o Keltech přes jednotlivé okruhy činností ve sféře ekonomické a ideologické, jak je odrážejí archeologické prameny, až po doznívání kultury doby laténské v době římské a její ohlasy v dobách mladších až do současnosti. Poněkud více pozornosti autor věnuje tématům, kterými se sám intenzivněji zabýval, také díky své terénní činnosti (mj. výzkumy sídelních aglomerací v Levroux či Bourges), totiž sídlení, ekonomice a společenské organizaci.

Protože francouzská archeologická literatura obvykle zrovna neoplývá citacemi českých prací, může být jedním z aspektů, který zaujme českého čtenáře při listování touto knihou, využití archeologických pramenů a výsledků teoretické práce archeologů z Čech a Moravy při vykreslení doby železné v evropském pohledu. Počátky moderního bádání o laténské kultuře velmi ovlivnil, a to i ve Francii, Jan Filip, na jehož latinský proslov na univerzitě v Rennes v r. 1971 a na monografii o Keltech z r. 1956 autor hned v úvodu vzpomíná, a obecně ovšem zejména rozsáhlé výzkumy laténských oppid v Čechách. Do všeobecného povědomí proniklo hradiště Závist, jemuž je přikládán značný význam v pozdní době halštatské a starší době laténské; pro vznik laténského stylu s jeho maskovitými sponami, prolamovanými záponami a železnými meči se však stále považuje za rozhodující střední Porýní vzdor četným publikacím P. Sankota a dalších, kteří upozorňují na přináležitost Čech k území vzniku laténské kultury. Nové výzkumy, studium starých muzejních fondů a nové konzervační metody stále odhalují množství pramenů dříve neznámých. Jako lokality evropského významu jsou v knize prezentovány např. Býčí Skála, Manětín a Jenišův Újezd. Valový areál ve Mšeckých Žehrovcích je chápán ve smyslu staršího výkladu jako svatyně, i když s vědomím tamější souběžné existence sídlištních aktivit.

Je otázkou, zda různý pohled na počátky některých inovací v různých částech laténské Evropy odráží ne zcela kompatibilní chronologické systémy, nebo zda vychází ze skutečných časových rozdílů (např. počátky používání rotačních žernovů). Z diskusí se západoevropskými kolegy vím, že pro mnohé je těžko přijatelná představa, že by některé jevy mohly mít časnější původ v tzv. východní laténské oblasti (kam řadí také Čechy a Moravu, ale paradoxně nikoli v mnoha ohledech příbuzné Bavorsko) než v západní oblasti. Je třeba poznamenat, že autor k nim nepatří. Jedním z nových dokladů je objev výrobní aglomerace v Němčicích nad Hanou na Moravě, která podle dosavadní evidence časově předchází podobné lokality jinde v laténské Evropě; na tento nález knížka ještě reagovat nemohla. Feno-

mén výrobních aglomerací v Čechách spojuje autor až se sídlištěm a výrobním areálem v Lovosicích, který vešel do povědomí i přes skutečnost, že z něho byly publikovány jen vzorky archeologických situací a nálezů. Středoevropská oppida v knize reprezentuje po právu vedle Manchingu také Závist, zmíněno je oppidum Stradonice, propojené s francouzským světem již v době Přčově osobou J. Décheletta. Autor neopomíjí tezi o poněkud dřívějším začátku oppid ve střední Evropě, resp. v Čechách, sám ji ale nijak nekomentuje. Nevidí žádné vlivy italské (např. neshledává žádnou severoitalskou architekturu, která by mohla působit jako vzor pro fortifikace laténských oppid) a pokládá oppida za projev stále komplexnější struktury společnosti v laténské Evropě, s domácími kořeny.

Publikace, ačkoli je určena širokému čtenářskému okruhu, představuje velmi dobrý současný přehled historické a archeologické problematiky Keltů a laténské kultury (včetně nacionalisticky zneužívané stránky věci), který ráda využije i odborná veřejnost. Předvádí stav bádání o době železné v pohledu předního evropského badatele a nastavuje zrcadlo středoevropské, a tedy i české „keltské“ archeologii a její prezentaci na mezinárodním fóru.

Natalie Venclová

Michal Cihla: Zpráva o stavbě Karlova mostu. Vydáno za podpory Hlavního města Prahy nákladem Muzea Karlova mostu, Praha 2008. 90 str.

V r. 2008 byl v novém Muzeu Karlova mostu odhalen výsledek dlouholeté mravenčí, a stejně tak obřímí práce: model Karlova mostu v době jeho výstavby. Z mostu na něm vlastně stojí jen kousek, několik oblouků. Některé už jsou vydlážděné, klenba dalšího se dokončuje, opodál zatím stojí jen pilíře, základy budoucích právě rostou nebo se pro ně odčerpává voda z jímky složitě zbudované v řečišti. To vše mají na starosti takřka tři stovky postavíček řemeslníků, kteří tu pokládají dlažbu, tam ovládají jeřáb či beranidlo, jinde připravují lešenářské konstrukce či obrábějí kámen. Řeku prozatím dovolu- je překročit provizorní dřevěná lávka navazující na zbylé oblouky protrženého Juditina mostu.

Veškeré tohle hemžení i život okolo zachycují fotografie modelu stavby, stručně, leč výstižně, a hlavně – přes vysokou specializovanost předváděných činností – srozumitelně komentované v roz- tomilé knížce. Jde tu o věcné vysvětlení dobových reálií určené široké veřejnosti (ona „dobovost“ se ovšem v tomto případě počítá na tisíciletí, a Juditin most je v této retrospektivě vlastně jen nepatrně star- ší). Zvolená forma dokumentující jednotlivé fáze

výstavby středověkého mostu nejenže odpovídá aktuálním poznatkům o někdejší realitě, ale dovo- luje názorně prezentovat postupy a nástroje různých stavebních technologií ve středověku.

Nejen medializovaná analýza malty, jejíž vý- sledky tu najdeme, může přinést leccaké překva- pení. Jednu z evidovaných kamenických značek (není známo, kolik jich při lajdácké opravě mostu v l. 2007–2008 uniklo) autor mohl ztotožnit se znač- kou z katedrály sv. Víta. Při výkladu (zdánlivých) detailů mostní konstrukce je klíčová jeho znalost principů římského mostního stavitelství i relik- tů roudnického mostu, resp. zpráv o jejich od- krytí (1906–1910). O to víc vyniká inovativnost uplatně- ná při stavbě mostu Karlova i mnohdy nejspíš *ad hoc* zvolené, staletými nicméně osvědčené řešení kon- krétních statických problémů.

K jednomu z nich se ovšem váže i vznik nového mýtu, který *Zpráva o stavbě Karlova mostu* vydatně přizívuje. Do základů mostních pilířů byly použity rozměrné kameny opracované do tvaru nízkého válce (jeden z nich je v muzeu vystaven). Nevím, zda někdo ví proč, ale od jejich nálezu se hovoří o „mlýnských obrocích“, o polotovarech mlýn- ských kamenů. Snad proto, že jsou také velké a ku- laté. Nákladné opracování těchto kamenů určených pro základy mostu však muselo mít svůj konkrétní účel (statický, či snad plynoucí z potíží při přemís- ťování kamenů do míst, kde nebylo možné spoléhat na jeřáb?).

Kromě zbytečné absence jazykové redakce (kdo je třeba ten F. Pražský?), několika dějepisných ne- přesností (zejm. str. 20) a výroků o jakýchsi „slo- vanských mostech“ má knížka jeden výrazný ne- dostatek. Kde je model umístěn, resp. kde lze najít toto pozoruhodné muzeum, se čtenář dozví až po detektivním pátrání (obr. na str. 19; viz <http://www.muzeumkarlovamostu.cz>). Týká se to ovšem jen těch nešťastníků, kteří suterén křížovníckého domu u staroměstské paty mostu ještě nenavštívili (bez podpory křížovníků by zde muzeum ani nevzniklo). Ti, kteří tu už byli, tohle všechno z publikace (bez ISBN) znají, protože odcházet bez ní snad ani nejde.

mj

Jarmila Čiháková: Archeologické prameny k dějinám Prahy. Svazek 1. Starobylé komu- nikace pod domem Malostranské náměstí čp. 2/III. Archeologický výzkum NPÚ Praha č. 28/00 – Ancient roads underneath the house at Malostranské square Nr. 2/III. Archaeological ex- cavation NPÚ Prague Nr. 28/00 at Malá Strana. Vydal NPÚ, ú.o.p. v hl. městě Praze, Praha 2008.

Jarmila Čiháková – Martin Müller: Archeologické prameny k dějinám Prahy. Svazek 3. Dřevěná cesta přes mokřinu v jihozápadním rohu Malostranského náměstí. Vyhodnocení archeologických výzkumů – A timber road over the marsh in the south western corner of The Malostranské square. Evaluation of archaeological excavations. Vydal NPÚ, ú.o.p. v hl. městě Praze, Praha 2008.

Národní památkový ústav, ú.o.p., v Praze, přistoupil k systematickému zveřejňování archeologických pramenů získaných dlouhodobým záchranným výzkumem na území Pražské památkové rezervace. Jde o krok nadměru závažný, protože výsledky těchto výzkumů zůstávaly dosud odborné veřejnosti nepřístupné. Publikace realizovaná formou interaktivního CD je za daných okolností asi nejvhodnějším způsobem, jak prezentovat získané prameny v celé jejich komplikovanosti a šíři. Tato forma umožňuje nejen detailní studium terénních situací s vesměs mimořádně složitou genezí, ale především verifikaci předkládaných interpretací a hypotéz. Jak připomíná v úvodním slovu k prvému svazku Zdr. Dragoun, výhodou elektronicky vydávaných archeologických pramenů je také skutečnost, že ve srovnání s klasickou publikací mohou kompletní dokumentaci terénního výzkumu, a navíc v nadstandardní kvalitě, zájemcům poskytnout při vynaložení daleko menších finančních nákladů. U zrodu této řady stála Jarmila Čiháková a prvé takto vydané práce jsou spojeny právě s jejím jménem.

První a třetí ze čtyř dosud vydaných svazků Archeologických pramenů k dějinám Prahy (APDP) jsou věnovány výzkumům realizovaným v průběhu 1. pol. 90. let 20. stol. v záp. části dnešního Malostranského nám. Tyto výzkumy se dotkly problematiky topografie a komunikačního systému v jižní části raně středověkého malostranského suburbia.

Prvá publikace zprostředkovává výsledky komorního výzkumu (9 m²) situovaného při okraji jádra raně středověkého osídlení dnešní Malé Strany. Členění uživatelského menu odpovídá standardní nálezové zprávě. Úvodní kapitoly pojednávají o historickém kontextu a metodice výzkumu, následuje popis odkrývané terénní situace a po něm části analytická a interpretační. Samostatné oddíly obsahují primární i sekundární (tj. interpretační) terénní dokumentaci a vyobrazení nálezů. Výzkum prokázal, že intenzivním stavebním vývojem v této oblasti byly silně poškozeny doklady nejstaršího osídlení. Přesto zde zůstala zachována část významné stratigrafie, vztahované k 9.–11. století. Jejimi nejvýznamnějšími prvky jsou dvě úrovně komunikací. Jako nejstarší objekt označuje autorka výzkumu

úvozovou cestu, jejíž povrch byl zpevněn valouny a zvířecími kostmi. Počítá s fungováním této cesty již někdy na poč. 9. stol. a zdůrazňuje její výjimečnost (jen na okraj připomeňme, že tento typ úpravy povrchu komunikací je znám z mnohých míst tehdejší Evropy). Komunikační funkci prostoru i v následném období dokládá konstrukce mladší, tentokrát dřevěné cesty, spadající dle autorky rovněž do středohradištního období. Dalšími stratigrafickými kroky (SK), které výzkum evidoval, jsou nánosy a terénní úpravy nad povrchem komunikací, zahloubené objekty a také splachy, které raně středověký vývoj v těchto místech uzavírají. Propojení jednotlivých struktur s absolutními daty vychází z jejich stratigrafie, z autorčiny interpretace a z tzv. osobní chronologie, kterou přisuzuje jednotlivým keramickým horizontům pražské sekvence. Již z povahy archeologických pramenů však vyplývá, že se tady pohybujeme na půdě velice nejisté. Jednoznačně udávaná posloupnost SK je zde patrně vyvozovaná nikoli z terénní situace, kde se bezprostřední vztahy mezi nimi podle dokumentace nedochovaly, ale z keramického inventáře příslušných vrstev. Výpověď nepočetných keramických zlomků v nejstarší části sekvence nemůže však být zcela jednoznačná. Komplikuje ji jak rozsah souborů, tak jejich nejasná geneze – zvláště v případě výplně objektů můžeme jen těžko vyloučit sekundární uložení keramických zlomků. Podle kresebného vyobrazení by se mohly v souborech z nejstarších SK (1–7B) vyskytovat i prvky náležící pokročilému středohradištnímu období (výzdoba dvojitým či jednoduchým hrotem, vyspělejší formy profilace jednoduchých okrajů). V inventáři SK 11, předcházejícím položení dřevěné cesty, datované autorkou na skloněk 9. stol., pak nacházíme prvky, které bychom spojovali dle současných představ o vývoji pražské keramiky již spíše s vyspělým mladohradištním obdobím.

Silně poškozené pozůstatky sídelních aktivit v prostoru Malé Strany jsou v každém případě dokladem kontinuálního vývoje jedné z hlavních komponent pražské sídelní raně středověké aglomerace. Úpřesnění jeho chronologie zůstává nadále naléhavým úkolem současné archeologie a také tématem finančně náročného, a tedy dosud jen minimálně uplatněného mezioborového výzkumu pražské raně středověké keramiky. Uvedené výhrady k dílčím položkám interpretace situací a jejich autorčině propojení s absolutními daty nemohou nijak snížit mimořádný význam poznatků, k nimž odborně dokonale provedený výzkum J. Čihákové dospěl.

Třetí svazek APDP je věnován menším výzkumům, které proběhly v 90. letech v jihozáp. části Malostranského nám. (1990, čp. 258/III, J. Čiháko-

vá a J. Zavřel; 1991, ppč. 993/III, M. Tryml; 1992, čp. 263/III, J. Zavřel; 1993, čp. 259/III, J. Čiháková; 1993, ppč. 993/III, J. Čiháková a J. Zavřel). Jednotlivé akce jsou jasně identifikovatelné provázáním s evidenčním systémem Mapy archeologických dokumentačních bodů (...) L. Hrdličky. Jejich celkového zpracování a vyhodnocení se ujala J. Čiháková ve spolupráci s M. Müllerem. Výhodiskem předkládané práce jsou autorkou průběžně zhotovované a s jasným řádem vypracované nálezkové zprávy, které zpřístupňují kompletní pramenný materiál k daným lokalitám. Protože těmito výzkumy bylo dotčeno přímo krystalizační jádro pražského suburbia, jde o prameny, které mají pro poznání jeho počáteční fáze zásadní význam. K podstatným výsledkům náleží informace umožňující alespoň dílčí rekonstrukci původní geomorfologické situace. Byla zde identifikována mokřina, která existovala až do 10. stol. a výrazně ovlivňovala topografii celého sídelního prostoru. Někdy v průběhu středohradištního období byla na břehu mokřiny vybudována konstrukce, kterou lze spojovat s fortifikačním systémem suburbia. Zejména ta je spolu s systémem opakovaně zachycovaných komunikací z mladší doby hradištní výjimečným a klíčovým objevem. V sousedství této tzv. strategické stavby je předpokládán vstup do opevněné části suburbia.

Autoři se mimořádně náročného úkolu, jaký představuje prezentace a vyhodnocení komplikovaných a opakovaně narušovaných stratigrafií pražské raně středověké aglomerace, zhostili s mimořádnou důkladností a pečlivostí. Takto detailní, i když stále ne zcela spojitě rekonstrukce nejstarší podoby dané části pražského suburbia by nebylo možné dosáhnout bez důvěrné a dlouholetými terénními zkušenostmi umocněné znalosti malostranských situací. K nelehkým úkolům náleží i autory předložená syntéza poznatků z dílčích výzkumů nevelkých rozměrů, jejíž součástí je rekonstrukce základních položek vývoje sledovaného prostoru. Ocenění si zaslouží, že samozřejmou oporou předkládaných interpretací je soustavný mezioborový výzkum, zahrnující zejména geologii a archeobotaniku. Pokud jde formální stránku publikace, lze uvést některé připomínky, které by v budoucnu mohly být uplatněny při přípravě dalších svazků. Bylo by vhodné doplnit úvodní stať o korelační chronologickou tabulku, propojující autorčinu osobní chronologii s konkrétními keramickými horizonty a další archeologickou periodizací. Diskutabilní je udávání absolutních výšek v obou výškových systémech, byť jde jen o odraz obtíží, které pražské archeologii přinesl po r. 2000 přechod z výškového systému Jadran na v. s. Balt p.v. Strukturu a technické řešení publikace by bylo

možné jistě zdokonalit, zvl. pokud jde o orientaci v textu a v grafických přílohách.

Předkládané publikace nejsou rozhodně čtivým textem o životě Prahy raného středověku. Jejich význam tkví především v rozsahu a závažnosti prezentovaných pramenů a také ve skutečnosti, že interpretace, ke kterým autoři dospívají, jsou detailně dokládány, a jsou tedy při vynaložení určitého úsilí ověřitelné. Výsledky obou výzkumů představují trvale dostupný a cenný zdroj poznatků, z nichž je možné při dalším studiu problematiky raně středověké Prahy vycházet a na které je možné v budoucnosti navazovat. Z těchto důvodů představují první svazky nové řady jeden z nezávažnějších počínů (nejen) pražské archeologie.

Ivana Boháčová

Pavel Fojtík – Miroslav Šmíd: Slovanské hroby a pohřebiště na Prostějovsku. Pravěk – Supplementum 18. Brno 2008. ISBN 978-80-86399-45-4. 211 str. včetně 74 tab. kresebných a 13 tab. fotografických.

Moravská raně středověká pohřebiště se v nedávné době dočkala nebyvalé publikační pozornosti. Po monografickém zpracování nekropolí z Průšánek, Nechvalína, Rajhradu a Rajhradice vyšla tiskem další souborná práce, tentokrát věnovaná soupisu pohřebišť z části území střední Moravy. Autoři zde katalogově zpracovali všechny dostupné funerální památky z období 6. až 12. stol. na území okresu Prostějov. V monografii jsou publikovány revidované starší nálezy i nově zkoumané nekropole, které byly objeveny zejména díky výzkumům prostějovského pracoviště ÚAPP Brno.

V úvodu je podán přehled dějin výzkumu raně středověkých pohřebišť na Prostějovsku. Největší prostor je zde věnován osobě A. Gottwalda, který se v předválečném období zasloužil o rozhojnění poznatků o archeologii Prostějovska, včetně pohřebních památek raného středověku. Hlavní část publikace tvoří podrobný katalog hrobů a pohřebišť rozdělený do několika kapitol: 1. Hroby 6. až 8. století, 2. Středohradištní hroby, 3. Mladohradištní hroby, 4. Blíže nedatované „slovanské“ hroby. Celkem je zde referováno o 48 lokalitách s raně středověkými hrobovými nálezy z katastrů 27 obcí. Z hodnotnějších souborů je třeba zmínit zejména doposud nezveřejněné výsledky výzkumu středohradištního pohřebiště s 39 hroby z Prostějova (Okružní ul.) a 38 mladohradištních hrobů z Určic. U všech lokalit je uvedena jejich základní charakteristika a popis hrobů i inventáře. U mladohradištních hrobů jsou kromě ostatních nálezů vzorně dokumentovány

a určeny objevené mince. Zvláště cenným počinem je podrobná lokalizace všech pohřebišť včetně těch, která byla zjištěna staršími archeologickými výzkumy, a to do map v měřítku 1 : 10 000. U doposud nepublikovaných nekropolí jsou připojeny jejich plány a podrobná kresebná a fotografická dokumentace. V závěru jsou souhrnně kvantifikovány údaje z vybraných pohřebišť v podobě textových tabulek (orientace a rozměry hrobu, výbava, údaje o pohlaví a věku pohřbených osob). Jako dodatek je připojeno antropologické určení jedinců ze dvou žárových hrobů, zpracované Martou Dočkalovou. Snaha o vyčerpání maxima informací z pohřebišť ve spolupráci s antropology je patrná i na dřívějších vyhodnoceních raně středověkého materiálu získaného výzkumy prostějovského pracoviště ÚAPP Brno (za připomenutí stojí zejména zpracování fenoménu tzv. porodů v rakvích: *P. Fojtík – L. Prokeš: Pohřby těhotných žen a fenomén posmrtného „porodu v rakvi“*. Nález z Prostějova, Okružní ulice, v archeologických analogiích a medicínských souvislostech. *Pravěk NŘ 14, 2006, 225–236*).

Analytická část vyhodnocení archeologického materiálu není součástí publikace. Ani jeden z autorů není specialista na období raného středověku a cílem jejich práce bylo zejména zpřístupnění příslušného archeologického fondu odborné veřejnosti. Tento úkol byl splněn vrchovatou měrou. Kvalitní soupisová práce zajistí příspěje k dalšímu poznání sociálních aspektů a chronologického vývoje venkovských pohřebišť 6. až 12. stol. na Moravě.

Petr Vachůt

Luděk Galuška – Pavel Kouřil – Jiří Mitáček edd.: Východní Morava v 10. až 14. století. *Brno 2008. ISBN 978-80-7028-319-6. 329 str.*

Sborník ze stejnojmenné konference, konané v Uherském Hradišti v r. 2007 u příležitosti 750 let od vydání zakládací listiny města králem Přemyslem Otakarem II., je členěn do úvodní části a čtyř tematických celků: Od Mojmirovců k Přemyslovcům, Na moravsko-uherské hranici, Města a městečka, Slovensko a východní Morava.

Do úvodní části byla zařazena rozsáhlá studie *Z. Měřinského* (Historický vývoj východní Moravy v 10. až 14. století a přínos archeologie k poznání jejích dějin, 7–41), shrnující sled událostí na Moravě od poč. 10. stol. tak, jak jsou doloženy v písemných pramenech. Větší podíl archeologických poznatků se v textu objevuje hlavně v pasážích o změnách ve 13. stol. díky výzkumům měst, hradů a hrádků, kostelů a klášterů v posledních desetiletích. O mnoha lokalitách, zde zmiňovaných ve výčtech,

je podrobněji pojednáno v dalších příspěvcích sborníku. Téměř polovinu rozsahu příspěvku tvoří poznámky, převážně sestávající z obsáhlého výčtu literatury a pramenů k jednotlivým událostem nebo lokalitám.

Příspěvek *D. Kalhouse* má slibný název (K významu sirmijské a apoštolské tradice při formování episkopální organizace na Moravě, 43–54), leč obsah přesahuje téma konference/sborníku: pojednává totiž o vývoji církevní organizace ve 4.–6. stol. a postavení Sirmia v ní, dále uvádí na příkladu dvou franských misijních biskupů důležitost jejich podpory panovníkem a skutečnost, že z jejich působení, byť úspěšného, nevyplývalo papežské povolení ke zřízení arcibiskupství. Ve třetí části se vztahuje významu kultu apoštolů v souvislosti s označením panonského biskupství jako „stolce sv. Andronika“ v Životě Metodějově. Klíč k tomu, co chtěl autor svým příspěvkem sdělit, najdou čtenáři v úvodu – jde o polemiku s názory odmítajícími spojovat Metodějovo arcibiskupství se sirmijskou tradicí. *D. Kalhous* naopak prosazuje tezi, že při zřízení moravského arcibiskupství bylo rozhodující navázání na tradici sirmijské církevní provincie, nikoliv faktická činnost Metoděje jako misijního biskupa. Příspěvek *P. Kouřila* (Kostel číslo 8 v Mikulčicích a jeho archeologický výzkum, 55–80) je publikací výzkumu *J. Tejrál* z r. 1961. Kostel byl založen do sídlištní vrstvy se zahlobenými objekty, palisádovým žlabem a kůlovou stavbou. Vrstva je podle keramiky datována do 2. pol. 9. století. Kostel sám a k němu náležející hroby klade autor na konec 9. století. Objekt V obsahoval střepy ze zásobnic 13. století. Kladnou stránkou příspěvku je, že po tak dlouhé době od ukončení výzkumu jsou poctivě vypočteny všechny nálezy, nejen ty velkomoravské a starší, ale i mladohradištní, vrcholně středověké i novověké, a všechny situace včetně neinterpretovatelných. *M. Hladík, L. Poláček a J. Škojec* (K problematice vývoje osídlení úrodné nivy na střednom toku rieky Moravy v 9. až prvej polovici 13. storočia, 81–94) se věnují osídlení údolní nivy na středním toku řeky Moravy ve velkomoravském a povelkomoravském horizontu, přičemž velkomoravský horizont je pojímán jako synonymum středohradištního období, jak vyplývá z označování RS 3 i z tabulek, kde je jeho protikladem mladohradištní období do poloviny 13. stol. včetně. Niva je zkoumána pouze na moravské straně, pro ucelený obraz by bylo potřeba zkoumat také slovenskou stranu, a je-li přibrána část dolního Podyjí, měla by být zkoumána i jeho rakouská strana. Bezpochyby by i tak zůstal výsledek stejný – zmenšení počtu lokalit v mladším období a jejich posuny v rámci nivy. *L. Galuška*

(Staré Město – Veligrad v období mezi zánikem Velké Moravy a založením Nového Velehradu – Uherského Hradiště, 95–116) využívá výsledků výzkumů R. Snášila z 2. pol. 70. a poč. 80. let, výsledků svých vlastních výzkumů i některých poznatků Viléma Hrubého a starších badatelů. Na počátku 10. stol. krátce doznívalo pohřbívání na pohřebištích Na Valách a Na Špitálkách. Objevují se také jednotlivé pohřby uložené mezi sídlištní objekty nebo v jejich zásepech. Autor připouští pokračování obytné funkce blízké palácové stavby (oproti svému dřívějšímu názoru o jejím opuštění před pol. 10. stol.: *Galuška 2007*, 51). Z dřevěné stavby v poloze Na Dvorku na úpatí pohřebiště Na Valách se našly jen spodní části dubových pilotů, z nichž jeden poskytl dendrodatum 975. Úvahu nad stavem starého velkomoravského opevnění uzavírá větou, že „funkci fortifikací pravděpodobně již neplnily, i když funkční být stále mohly.“ Zřejmě chtěl vyjádřit, že dosud stály nerozvaleny, ale nebylo, kdo by je hájil. Nově se autorovi podařilo na okraji polohy Na Zahrádkách odkrýt kulturní vrstvu obsahující keramiku včetně zásobnicových tvarů, s podílem hrnců s cylindrickým hrdlem a hrnců z tuhového materiálu, snad již z 2. pol. 10., jistě však z 11. století. Pohřbívání v 11. stol. u rotundy sv. Michala je doloženo hrobem s denárem Oty I. Sličného (1061–1086). Jižně od rotundy byla na vrstvě s obsahem tuhové keramiky postavena budova s nekvalitní maltovou podlahou litou na štet, ale na obrázku 8B je stavba vyobrazena na SZ od rotundy, což je podle popisu – u hřbitovní zdi – správně. Stavbu, porušenou obranným příkopem z 2. pol. 13. či ze 14. stol., L. Galuška považuje za obydlí kněze, vystavěné v 11. století. Otázkou datece dřevohlinité hradby převrstvující velkomoravské pohřebiště Na Valách ponechává otevřenou. Do 2. pol. 12. stol. klade založení hřbitovní kaple–kammeru sv. Jana Křtitele – s odůvodněním, že kaple byla zbudována ze zdíva lišícího se od staveb cisterciácké stavební huti velehradského kláštera, a je tudíž starší. Jelikož při stavbě byly použity celé bloky zdíva pojeného kvalitní bělostnou vápennou maltou, s místy zachovanými omítkami, domnívá se dále, že jde o zdívo z tehdy rozebírané velkomoravské palácové stavby. Do téže doby vřazuje starší fázi stavby na kamenných základech v poloze Na Dvorku se dvěma řadami kúlů uvnitř. Veškerou tuto stavební činnost připisuje biskupskému dvoru, jehož počátky by údajně měly sahat do 12. stol., jenž je ale písemně doložen až k r. 1261! Po založení kláštera v r. 1203 přešla ves Veligrad z biskupského majetku do klášterního a nastal další rozvoj, tentokrát doložený písemnými i archeologickými prameny: vznikají nové osady

v polohách Na Kostelíku, U Víta, Na Dvorku, Za Radnicí, Na Dědině a Za Zahradou s řemeslnickými dílnami a pecemi, k r. 1207–1209 víme o udělení práva trhu. Ve 2. čtvrtině 13. stol. došlo ke stržení staré rotundy a výstavbě nového sálového kostela i k zániku „kněžského domu“ se studnou. *J. Šmerda* (Měna na jihovýchodní Moravě v 11.–13. století, 117–128) sumarizuje nálezy denárů na jihových. Moravě: v 1. pol. 11. stol. jde o nálezy výlučně hrobové, depoty se objevují až do jeho 2. poloviny. Mince jako obolos mrtvého se zde vyskytují nejdéle. Do r. 1060 převažují mince uherských králů Štěpána a Ondřeje, později ražby olomouckých údělníků a poté moravských markrabat. Výjimku tvoří depoty z Uherského Brodu s převahou mincí knížete a krále Vratislava a ze Zlechova s významným podílem dolnorakouských feniků. Za pravděpodobnou autor pokládá ražbu mincí v Uherském Hradišti a Uherském Brodě. Článek *M. Wihody* (Velehradská tradice, 129–136) je polemikou s L. Galuškou o tom, zda mohlo být tradováno lokální povědomí o Velehradu jako sídle arcibiskupa Metoděje po následující stáletí (*Galuška 2007*, 50–62, zase polemizuje na téma velehradské tradice s D. Třeštíkem). Autor vychází z tradice o sídle arcibiskupa Metoděje na Velehradě zachycené v době Karla IV. a sleduje ji zpět k raně středověkým pramenům. Zjišťuje, že spojení „Velehrad jako moravská církevní metropole“ nelze vysledovat hlouběji než do doby Přemysla Otakara II. a přichází s logickou konstrukcí opřenou o korespondenci krále s papežskou kurií: diplomacie Přemysla Otakara II. se pokusila odkazem na kdysi existující moravské arcibiskupství podpořit snahy o založení samostatné církevní provincie se sídlem v Olomouci. Slabinu Wihodovy argumentace vidím ve vysvětlení skutečnosti, proč byl jako sídlo zvolen právě Velehrad, totiž že to bylo kvůli vlivnému postavení kláštera. Skutečně byl v té době velehradský klášter tím nejvlivnějším ze všech? Ve druhé půlce článku M. Wihoda podává přehled míst, s nimiž se v písemných pramenech setkáváme jako s nositeli církevně slovanské tradice: především to byl sázavský klášter, ale také „hrad“ Podivín jako sporný bod v majetkových sporech pražského a olomouckého biskupství. S autorem však můžeme bezvýhradně souhlasit v jeho závěru, že prameny nevydávají svědectví o tom, co bylo, nýbrž o tom, co se mělo stát. Na závěr upozorňují, že o povědomí nezačal psát M. Pojsl, jak tvrdí M. Wihoda, nýbrž spojení „význam velehradské tradice jako povědomí o dávné skutečnosti“ použil již V. Hrubý ve smyslu tradice nikoliv velehradského kláštera, nýbrž obyvatel staroměstské oblasti. Navazoval přitom na diskusi řady starších autorů (*Hrubý 1965*, 368).

Poslední příspěvek prvního oddílu od *M. Svobody* (Gotické pečeti velehradských cisterciáků, 137–153) se zabývá pečeti opatů a konventu velehradského kláštera do konce 15. století. Dochované typáře ilustrují vývoj řádových zvyklostí: první dva sloužily téměř 150 let, příliš se neodlišovaly a nesly opis pouze s hodnotou majitele: S ABBATIS DE WELIGRAD. Po reformě řádu v r. 1335 se objevují i pečeti se jménem opata, výtvarně propracované; zachovalo se deset typářů. Poslední publikovaná pečeti je kulatá pečeti konventu z r. 1402.

Druhý oddíl sborníku začíná statí *J. Mitáčka* (Campus Lucsko – proměny jedné otázky, 155–168). Po přehledu historické literatury na dané téma autor vymezil rozsah takto nazývaného území: šlo o pohraniční „země nikoho“ mezi Váhem, Moravou a Olšavou, na kterou si činily nárok oba sousední státy. Svůj nárok se oba pokoušely zajistit budováním opěrných bodů. Do prostoru Lucka klade také „provincii Váh“ 11. stol. a termín uherských pramenů „confinium“ považuje za synonymum, tentýž prostor měl tedy nést tři různá označení. Ve 13. stol. vznikla na moravské straně Lucká provincie, Záhoří a Pováží se tehdy již staly pevnou součástí uherského státu. Sporné území se zúžilo na pruh zhruba podél dnešních hranic a stalo se předmětem kolonizace z obou stran, doložené v listinách. Autor se zabývá podrobněji obdobím 2. pol. 13. stol., kdy docházelo ke změnám správního uspořádání po založení královského hradu Brumova. Provincie Lucko zanikla na poč. 14. stol. rozdrobením soudních pravomocí mezi nově zakládané hrady a města. *L. Jan* (Proměny královské moci na jihovýchodní Moravě v průběhu 13. století, 169–174) sleduje jednotlivá jména a rody šlechtických držících majetky na jihových. Moravě. Zabývá se tak z jiného úhlu stejnou problematikou jako předchozí příspěvek – proměnami hraničního území s Uhami. Příspěvek *M. Plačka* (Proměny hradů jihovýchodní Moravy do konce 14. století, 175–184) je encyklopedickou ilustrací svého titulu. Autor neobjasňuje, proč proti termínu velkomoravské hradiště staví termín raně přemyslovský hrad (str. 178). Mladší hrady pak musí odlišovat používáním sousloví vrcholně středověký hrad, kamenný hrad nebo románský hrad. U menších šlechtických sídel se objevuje rozlišení zděný hrad a dřevohlinitý hrádek nebo tvrz. Podrobněji se vybraným šlechtickým sídlům věnoval v jednom ze svých posledních článků *J. Kohoutek* (Hrady a tvrze jihovýchodní Moravy ve 13. a 14. století, 185–194). Zabýval se nejen jejich stavební podobou a vývojem, ale i významem jako center správních celků: centrem provincie lucké a slavičinské byl hrad Brumov, Lukov byl sídlem landfojta, Buchlov sídlem

správce královského loveckého hvozdu. Mnohem méně víme o mladších a menších městských hradech, jejichž původní podoba byla změněna představami, i o četných šlechtických hradech, které někdy známe jen z listin, což platí i o tvrzích. Na závěr druhého bloku je zařazen příspěvek *D. Janiše* (Rozsah újezdu Franka z Hückeswagenu a statky olomouckého biskupství na severovýchodní Moravě, 195–205), jenž na základě rozboru listiny Bruna ze Schauenburka lokalizuje hranici mezi oběma v názvu zmíněnými panstvími. Proč ale ves Fridberch z listiny překládá jako Místek, když by to měl být Frýdek? Rod hrabat původem z Porýní je doložen na hradech Jičíně listinou z r. 1240, do českých zemí se dostali s králem Václavem I. a podíleli se na kolonizaci severových. Moravy.

Třetí, „městský“ oddíl je uvozen statí *J. Čoučka* (Archivní prameny k dějinám města Uherské Hradiště ve 13.–14. století, 207–212), podávající výčet listin, jejich charakteristiku a údaje o dnešním uložení. *R. Procházka* v rozsáhlém příspěvku (Urbanizace středního Pomoraví a vznik Uherského Hradiště, 213–228) vychází ze stavu opevněných sídel v 11.–12. stol. a přes odstavce věnované Kunovicím a Starému Městu v 1. pol. 13. stol. (druhou zmíněnou lokalitu popisuje odlišně od L. Galušky) dochází ke vzniku měst na jihových. Moravě: Hodonína, Uherského Hradiště a Uherského Brodu. *D. Menoušková* (Několik poznámek k topografii Uherského Hradiště, 229–236) publikuje nová zjištění ze sledování výkopů při rekonstrukci kanalizace ve městě. Potvrzuje v něm dřívější poznatek R. Procházky o tom, že tzv. ostrov sv. Jiří byly původně ostrovy dva, a přidává nové poznatky o datování dřevěných konstrukcí zpevňujících břehy vodoteče – pozdější Rechly – a o starším kamenném, patrně středohradištním zpevnění ostrovního břehu, nasedajícím na nejstarší půdní horizont nad podloží. Je třeba ocenit podrobné zveřejnění všech faktů, včetně těch nejednoznačných. Rozboru zpráv o vítacích ceremoniích je věnován článek *R. Antonína, T. Borovského* a *D. Malátáka* (Místa vítání a střetávání, 237–244). Ze zpráv o jednání krále Václava II. s uherskými magnáty v r. 1301, o jednání krále Jana Lucemburského s rakouskými vévody a uherským králem Karlem Robertem v r. 1323, vítání krále Karla IV. v r. 1348, vítání královny Anny Svidnické v r. 1353 a jednání Karla IV. s Ludvíkem z Anjou v r. 1372, vše v Hodoníně, ukazují, jak nákladné a organizačně složité bylo pro královské město zajistit ubytování, stravování a dary pro početné družiny a členy průvodů jednajících králů a velmožů. Rovněž dokládají význam Hodonína na hlavní spojnicí Moravy a Uher. *E. Kordiovský* (Počátky měst a městeček na

okrese Břeclav do válek husitských, 245–259) odkrývá podíl jazykově německých kolonistů z Rakous, usazovaných od přelomu 12. a 13. stol. v nově zakládaných i starších, leč nově povyšovaných městech jihových. pomezí Moravy, a jejich význam při vnášení prvků vyspělého městského práva do českých zemí.

Poslední „zahraniční“ oddíl otevírá příspěvek P. Baxy, K. Práška a R. Glaser-Opitzové (K osídlení slovenské části dolnomoravského úvalu v 10.–14. století, 261–268), jenž se zabývá výsledky dosavadních výzkumů v okolí kostela sv. Margity v Kopčanech až do 15. století. A. Rutkay (Poznámky k etnickému, politickému a kulturnímu vývoju na území Slovenska v 9.–13. století a vztahom k územiu Moravy, 269–282) se věnuje hlavně dokladům pobytu cizích etnik na území Slovenska i Moravy, od Maďarů a Pečeněhů přes Rusy, Židy, muslimské Kalízy, Valony/Vlachy až po Polovce a Kumány. Ve druhé části se zabývá tzv. metáciemi, obchůzkami katastrů, zachycenými v písemných pramenech 14.–15. stol., které jsou významným pramenem pro poznání středověké terminologie přírodních útvarů i lidmi vymezovaných hranic. M. Hoferka (Záhorie a Morava v 13. století, 283–286) vychází z písemných pramenů, které zachycují průběh cest spojujících Moravu a Uhry i změny hranic obě země rozdělujících. I. Vlkolinská (Pozícia stredovekej osady v Beluši voči územiu Moravy, 287–295) představuje kolonizační osadu ze 12.–13. stol., při jejímž výzkumu byly nalezeny četné zlomky tuhové keramiky původem ze sev. Moravy, měděné mince ražené za Bély III. a používané v Uhrách jako platidlo a železná struska nejen kovářská, nýbrž i hutnická. Je to pěkná ukázka, jak záchranný archeologický výzkum i značně poškozené lokality může přinést doklady o významu osídlení v soudobých písemných pramenech vůbec nedoloženého, jsou-li výsledky výzkumu podrobeny přírodovědným analýzám a pečlivému zpracování všech nálezů.

Sborník je příkladem na první pohled regionální publikace, jejíž některé příspěvky ovšem mají nadregionální význam pro dějiny českého i uherického státu.

Drahomíra Frolíková-Kaliszová

Literatura

- Galuška, L. 2007:* Bylo povědomí o Svatoplukově Moravě, Veligradu a Metodějově arcibiskupství na Moravě 10.–12. století skutečně věcí neznámou?. In: *Od knížat ke králům*, Praha, 50–62.
- Hrubý, V. 1965:* *Staré Město*. Velkomoravský Velhrad. Praha.

C. Gillis – M. B. Nosch eds.: First aid for the excavation of archaeological textiles. Oxbow Books, Oxford 2007. 43 str.

Malá útlá knížka je praktickou pomůckou určenou především archeologům, konzervátorům a specialistům na archeologické textilní pozůstatky. Byla vydána pod hlavičkou *Centre for Textile Research*, které funguje od r. 2005 při kodaňské univerzitě. Jeho hlavním cílem je výzkum archeologických textilních nálezů a studium historického vývoje textilní produkce.

Příručka je dílem kolektivu konzervátorů ze tří kontinentů (Evropy, Austrálie a Sev. Ameriky), jejichž cílem bylo jednak stanovení jednotných a optimálních pravidel pro zacházení s textilními archeologickými nálezy, jednak seznámení širokého okruhu archeologů, konzervátorů a studentů se způsobem zacházení s těmito křehkými fragmenty. Text je rozdělen do dvou základních kapitol: 1. Guidelines for the Excavation of Archaeological Textiles; 2. Use of a Digital Camera for Documentation of Textiles.

První kapitola je věnována textilním fragmentům, které se v archeologických nálezech vyskytují v několika různých formách, nejčastěji jako samostatné textilie dochované v extrémně suchém, nebo naopak vlhkém prostředí, v permafrostu, v zuhelnatělých vrstvách a v korozních produktech kovových předmětů. V textu jsou zdůrazněny specifické vlastnosti a požadavky různých typů textilních pozůstatků, které je nutné zohledňovat při jakékoliv manipulaci s nimi. Značná pozornost je věnována odкрыtí a vyvednutí textilií při archeologických výzkumech, prvotnímu ošetření v terénu, následné dokumentaci a konzervačním postupům. Představeny jsou i možnosti fyzikálních, chemických a biochemických analýz, popsán je i způsob odběru vzorků a jejich uchování. Důležitá jsou doporučení ohledně uložení textilních fragmentů a dodržování zásad preventivní konzervace. Kapitola je doplněna slovníčkem nejdůležitějších pojmů z textilní terminologie, tematicky rozdělenou použitou literaturou a rovněž rejstříkem odkazů na výrobce a dodavatele doporučeného vybavení, nástrojů a obalových materiálů. Druhá, méně obsáhlá kapitola pojednává o možnostech a způsobech digitální fotodokumentace textilních fragmentů, zejména ve spojení s jejich mikroskopickým zkoumáním.

Příručka je nevelká rozsahem, ale velká významem, neboť podobných „návodů“ je v archeologické a restaurátorsko-konzervátorské literatuře poskrovnu. Je koncipována jako pomůcka do terénu, čemuž odpovídá i její kapesní rozměr. Seznamuje archeology a konzervátory se záludnostmi jednoho typu

organických nálezů, které po odkrytí vyžadují okamžitou péči, aby nepodlehly rychlé zkáze. Knížka by mohla být inspirací pro naše kolegy konzervátory: podobně „první pomoci“ sestavené v českém jazyce a přizpůsobené našim podmínkám by jistě archeologové přivítali i pro jiné materiály, s nimiž se při terénních výzkumech setkávají.

Helena Březinová

Stefan Krabath – Lothar Lambacher (mit Beiträgen von Bernd Kluge und Rolf Rehberg): Der Pritzwalker Silberfund. Schmuck des späten Mittelalters. Katalog zur Sonderausstellung anlässlich des 750. Jubiläums der Stadt- und Brauereimuseum Pritzwalk vom 28. Mai bis 29. Oktober 2006. Pritzwalk 2006. 168 str.

V krátkém časovém odstupu od vydání obsáhlého sborníku, který je celý věnován velkému depotu ukrytému v 70. letech 13. stol. poblíž homorakouského Fuchsenhofu, obohatil literaturu o středověkých špercích a kovových oděvních aplikacích obdobný publikační počín. Předmětem podrobné prezentace se tentokrát stala početná kolekce stříbrných artefaktů objevená v braniborském městě Pritzwalku. K vyčerpávajícímu katalogu je rovněž připojen podrobný komentář, obojí převážně z pera povolaného znalce S. Krabatha, jedné ze stěžejních osob autorského kolektivu knihy o fuchsenhofském pokladu. Proto nepřekvapuje obsahová návaznost obou monografií.

K nálezovým okolnostem depotu z Pritzwalku se vztahují velice skromné údaje: k jeho odhalení došlo kolem r. 1870 na jedné z domovních parcel při neznámých stavební úpravách. Až v r. 1896 byl početný soubor předmětů (úhrnem zhruba 1,5 kg stříbra) zakoupen do sbírek berlínského umělecko-průmyslového muzea (Kunstgewerbemuseum), které o něj pečují i v současnosti. Zatímco seznam mincí zahrnuje pouze 6 exemplářů, katalog šperkařských výrobků obnáší 432 položek. Vzhledem k tomuto nepoměru a osobě prodejce, známého berlínského antikváře, je nanejvýš pravděpodobné, že dochovaná monetární část představuje malé torzo původního nálezového celku. Zároveň nevíme, zda i některé další předměty nebyly rozprodány.

Stylový rozbor valné většiny šperkařských výrobků určuje dobu jejich zhotovení do 14. stol. (vesměs do rozpětí 1. poloviny). Dobu ukrytí depotu vymezuje nejmladší mince vyražená krátce po r. 1392. Desítkami kusů jsou zastoupeny přezky různých velikostí. Nejedná se ovšem o součásti opasek, sloužily vesměs jako šatní spínadla (spony), nebo se dokonce staly nefunkčními přívěsky, což

se především týká řemeslně nejnáročněji pojednaných exemplářů (přívěsky tohoto druhu najdeme např. na sochách urozených osob). Honosné kusy vynikají gravírovanou a emailovou výzdobou terčíků upevněných na jehlicích. Spatřujeme na nich heraldická znamení, lva, Samsona zápasícího se lvem a kříž. Na objímkách pěti přezek se uplatňuje různě zkrácený nápis AVE MARIA GRATIA. Prosté výrobky mají pouze jednoduchou geometrickou výzdobu na objímkách. Druhou početnou skupinu oděvních doplňků představují dvojdielné zápony zdobené v plechu vykrojenými figurami korunovaných lvů, orlic, gryfů, královských lilii nebo trojicemi pukliček. Několik bohatě plasticky dekorovaných zápon má podobu stylizovaných květů. Po zaklesnutí háčku do očka skládají výzdobné motivy symetrické (zrcadlově orientované) dvojice. Rejstřík ukázek šperkařské produkce doplňují různé nášivky, gombíky, prsteny a záušnice.

Ukryté ozdoby, z nichž takřka všechny nesou stopy opotřebení, patrně shromáždil překupník či šperkař, pro něhož měly cenu drahého kovu. Původně pravděpodobně patřily více majitelům. Tomu nasvědčují rozličné heraldické motivy na záponách, které přísluší několika šlechtickým rodům z Pomoran, ale také osobám z městského prostředí, jimž přidělíme znaky s vyobrazenými řemeslnickými nástroji. Místo ukrytí pokladu na parcele položené při postranní ulici („im damaligen Ackerbürgerviertel“) zřejmě napovídá, že movití obyvatelé měst nesídlili pouze na prestižních „adresách“ po obvodu hlavního náměstí.

S důkladnou znalostí literatury S. Krabath porovnává prezentovaný soubor cenností s celou řadou soudobých depotů i jednotlivě nalezených artefaktů z rozsáhlého území zahrnujícího jižní Skandinávii a střední Evropu. K podrobnému výkladu připojil množství reprodukcí, z nichž je zřejmá stylová i ikonografická jednota výzdoby kovových oděvních doplňků ztracených či ukrytých ve vzájemně poměrně vzdálených lokalitách ve 14. stol. (např. k záponám zdobeným korunovanými lvy či liliemi dohledáme množství velice blízkých analogií). Byť soubor z Pritzwalku sestává také z několika výjimečných artefaktů, patří mezi „průměrné“ poklady. Je nesouměřitelný – co se týče celkové váhy drahého kovu i množství luxusních artefaktů – se soubory objevenými na Gotlandu, v Erfurtu, Štětíně a Šrodě Śląské. O majitelích těchto oslnivých kolekcí cenností často není pochyb, byť se dané závěry takřka bez výjimky opírají o jediný artefakt z nálezového celku: prsten či záponu zdobené symboly měsíce a hvězd, znaky židovské obce. Snad se i tyto (a také jiné) mimořádně důležité poklady stanou v do-

hledné době předmětem ucelených katalogů; dosud totiž byly vesměs publikovány snímky jen několika málo vybraných předmětů.

Jan Kypta

H. Meller Hrsg.: Paläolithikum und Mesolithikum. Katalog zur Dauerausstellung im Landesmuseum für Vorgeschichte Halle. Band 1. Halle (Saale) 2004. 291 str.

Sborník vzniknuvší pod redakcí H. Melleru představuje populárně vědecké shrnutí bádání o době lovců a sběračů v oblasti středního Polabí a Posálí a je také odrazem nově otevřené a moderně pojaté expozice umístěné v Zemském muzeu v Halle. Lze ho tak chápat jako jisté vyústění dlouhodobého zájmu o období paleolitu a mezolitu v této oblasti, který přinesl objevení řady světoznámých lokalit. Sborník je koncipován chronologicky. Postupně se přeneseme od nejstarších nálezů (Bilzingsleben, Neumarkt-Nord) přes středopaleolitickou lokalitu Königsau či aurignacká naleziště v Breitenbachu až k magdalenienké stanici v Bad Frankenhausen a mezolitickým pohřbům v Bad Dürrenberg, Bottendorfu ad.

V prvním příspěvku *Vom Fund zur Geschichte* (13–25) hodnotí a shrnuje H. J. Müller-Beck problematiku zasazení jednotlivých nálezů a lokalit do přírodního prostředí a klimatu jakožto faktorů spolupůsobících na vývoj člověka. V několika tabulkách a grafech předkládá synchronizaci jednotlivých klimatických cyklů s geologickými periodami a paleolitickými kulturami. V následujícím příspěvku *Begin und Entwicklung des menschlichen Denkens* (25–35) H. J. Müller-Beck s M. Porrem seznamují veřejnost s nalézánými artefakty, a především s jejich hodnocením z hlediska vývoje lidského myšlení. Tím končí první část sborníku, věnovaná obecné charakteristice zájmového období, současným myšlenkovým trendům studii paleolitu atd. Článek *Jäger und Sammler der Eiszeit im mittlern Elbe – Saale Gebiet* (35–61) od D. Manii je pokusem o synchronizaci jednotlivých lokalit starého, středního a mladého paleolitu s odpovídajícími klimatickými a geologickými cykly. Jak je autorovi vlastní, snaží se zasadit zmíněnou problematiku do kontextu různorodé a bezesporu složité problematiky klimatu a přírodního prostředí.

Druhá, na příspěvky daleko bohatší část, je věnována především publikaci nových lokalit z oblasti středního Polabí a Posálí, resp. novému hodnocení již známých nalezišť. Široký je záběr jak časový (starý paleolit až mezolit), tak z hlediska charakteru jednotlivých nalezišť (otevřená sídliště, sídliště

v jeskyních, pohřby, stratifikované/nestratifikované lokality atd.). Každý článek je bohatě vybaven přehlednými tabulkami, grafy, kresbami atd., což přispívá nejen k přehlednosti textu, ale také k jeho atraktivitě.

Úvodní příspěvek druhé části T. Webera *Die ältesten Spuren des Menschen in Sachsen-Anhalt* (61–69) otevírá problematiku nejstaršího osídlení dané oblasti, které je reprezentováno lokalitami Wallendorf, Wangen a Memleben. Následující článek *Der Urmenschen von Bilzingsleben. Seine Kultur und Umwelt* (69–103) od D. a U. Maniových představuje další všeobecné zpracování této významné lokality, zkoumané intenzivně již od 70. let 20. století. Ani v této práci nechybí podrobně rozpracovaná synchronizace několika lokalit s jednotlivými fázemi zalednění v oblasti.

Další příspěvky jsou věnovány období středního paleolitu. Mezi ně patří i *Das Mamut von Pfännerhall* (103–109) od H. J. Döhla, objasňující okolnosti nálezu (bez doprovodné kamenné štipané industrie), který je datován do doby okolo 200 000 B.P. T. Weber v partii nazvané *Altsteinzeitfunde aus lokalem Quarzit. Das Mittelpaläolithikum von der Teufelsmauer* (109–113) rozebírá nevelký soubor štipané industrie z lokality Teufelsmauer v dnešním Sasku-Anhaltsku. Další příspěvek od téhož autora *Das Baggerpaläolithikum im Mittelbe – Saale Gebiet* (113–120) představuje několik lokalit odkrytých při těžbě říčních teras středního toku Labe v okolí Magdeburgu (nálezy štipané industrie a pozůstatky fauny). Další z článků D. Manii v tomto sborníku *In den Jagdründen des Menschen vor 200 000 Jahren im Geiseltal* (120–151) představuje mj. lokalitu Neumarkt-Nord nedaleko Frankleбену.

Příspěvek T. Webera *Ein Waldelephanten Fund der letzten zwischen Warzeit aus dem Tagebau Gräbern bei Bitterfeld* (151–163) pojednává o bohatém nalezišti pozůstatků lesních slonů z posledního eemského interglaciálu. Na tuto problematiku navazuje článek *Tod im Herzen der Finsternis. Zentralafrikanische Pygmaen und die Jagd auf Elefanten im tropischen Regenwald* (163–167), který přináší analogie z oblasti rovníkové Afriky k nálezům kostí těchto velkých savců např. z lokalit Gröbern či Neumarkt-Nord a také nástin možných technik jejich lovu. V článku *Der Faustkeil – das Universalgerät des Altsteinzeitmenschen* (167–175) rozebírá T. Weber možnosti všestranného použití pěstního klínu jakožto diagnostického typu kultury acheuléenu. Příspěvek *Königsau – Jäger am Arschelebener See vor 80 000 Jahren* (175–197) od D. Manii nově hodnotí lokalitu Königsau, jejíž výzkum přinesl bohaté nálezy kultury micoquienu–prádnikienu z počátku visel-

ského glaciálu. Článek *Höhlebewohner in Mitteldeutschland? Die Funde aus Rübeland* (197–201) od H. J. Döhleho a následující práce M. Porra *Was wurde aus ihnen? Das Ende der Urmenschen* (217–223) pojednávají o složitých kulturních změnách, které se udály v mladší části středního paleolitu a na jeho přechodu k paleolitu mladému a dotýkají se také problému vývoje lidského rodu. Do rámce této problematiky, přechodu středního a mladého paleolitu, pak také zapadá představení lokality Ilsehöhle v příspěvku od H. J. Müller-Becka nazvaném *Die Ilsehöhle unter Burg Ranis* (217–223).

Článek M. Porra *Menschen wie wir. Die Aurignacien Fundstelle von Breitenbach* (223–233) informuje o lokalitě Breitenbach a dalších významných nalezištích aurignacienu ve středním Německu.

Následující tři příspěvky *Jäger und Sammler vor 15 000 Jahren in Unstruttal* (D. Mania; 233–251), *Das Leben des modernen Menschen zur Zeit des Magdalénien. Jagd und Sammelstrategien und der Fundplatz bei Saaleck* (J. M. Grünberg; 251–261) a *Das Blut der Erded Farbenwendung auf der Magdalénienzeitlichen Fundstelle von Bad Frankenhausen* (M. Porr – Ch. H. Wunderlich; 261–263) referují o bohatých nálezech magdalénienu ve středním Německu.

Závěrečné příspěvky jsou zaměřeny na období pozdního paleolitu a mezolitu. Tato partie začíná příspěvkem M. Porra *In der Zwischenzeit. Spätpaleolithikum und Mesolithikum im Fiener Bruch* (263–269), v němž autor rozebírá koncentraci pozdně paleolitických a mezolitických lokalit na písčité duně Fiener Bruch. Ve svém dalším článku nazvaném *Spitzentechnologie. Die mesolitischen Fischepeere von Glindenberg und Kalbe/Milde* (269–275) M. Porr pojednává o významném nálezu kostěných hrotů z lokalit Kalbe a Milde. Příspěvky *Die mesolitischen Bestattungen in Mitteldeutschland* (J. M. Grünberg, 275–291) a *Grenzgängerin. Die Befunde des mesolitischen Grabes von Bad Dürrenberg* (M. Porr, 291–300) se věnují bohatým nálezům kamenné a kostěné industrie z řady lokalit (např. Bottendorf) či lidských pohřbů z naleziště Bad Dürrenberg.

Sborník lze hodnotit jako více než zdařilý počín, který pokrývá jak období paleolitu, tak mezolitu. Různorodé, a navíc myšlenkově bohaté, jsou taktéž jednotlivé příspěvky (celkem 24). Najdeme mezi nimi studie hodnotící sídlištní či hrobové nálezy i články teoreticky zaměřené, v nichž autoři hledají za pomoci etnografických paralel opory při interpretaci některých nálezů. K vysoké úrovni nemalou měrou přispěly početné, a především přehledně uspořádané přílohy, obsahující kromě kvalitních

fotografií i řadu instruktivních grafů, tabulek, map a kresebných vyobrazení od K. Schauera. Kniha se tak stává velmi atraktivní nejen pro odbornou, ale především pro laickou veřejnost, pro kterou byla také koncipována. Nezbyvá tak než doufat, že se v nejbližší době dočkáme avizovaného druhého dílu.

Ondřej Levínský

A Paleoclimatology Workbook: High Resolution, Site-Specific, Macrophysical Climate Modeling. Edited by Reid A. Bryson and Katherine McEnaney DeWall. The Mammoth Site of Hot Springs, SD, Inc., 2007. 190 str.

Kniha je praktickou pomůckou pro zájemce a uživatele makroklimatického modelování, jehož autorem je nedávno zesnulý nestor americké klimatologie Reid A. Bryson spolu s Robertem U. Brysonem a dalšími spolupracovníky. Podle autorů byla kniha koncipována jako příručka pro „field scientists“ (praktické vědce), kteří chtějí prověřit přímou hypotézu o roli klimatu v historii subjektu nebo místa, jež studují. Protože se autoři zajímají především o lidskou historii a území obývaná člověkem, nazvali svůj přístup ke zkoumání minulého podnebí archeoklimatologií.

Archeoklimatologie, neboli makrofyzičké klimatické modelování (MCM), byla vyvinuta v polovině 90. let 20. stol. jako alternativa k iterativním všeobecným cirkulačním modelům (GCM). Struktura modelu a vysvětlení vlastního klimatického paradigmatu, v němž klima není chápáno jen jako statistický souhrn počasí, je představena v první části publikace. MCM je v podstatě teplotní (*heat budget*) model predikovaný na základě orbitálních sil, variací v atmosférické transparentnosti a principů synoptické klimatologie. Základní kroky konstrukce modelu se zaměřují na determinaci přichozí radiace ze Slunce (v horní vrstvě atmosféry) a radiaci, která skutečně dopadne na zemský povrch.

Množství solární radiace, které dopadne na zemský povrch, se liší v důsledku tzv. Milankovických cyklů: excentricitě orbitální dráhy, sklonu zemské osy a precesi. Excentricita orbitální dráhy se mění od kruhu po elipsu v nepravidelném cyklu 90 000 až 100 000 let. Sklon zemské osy (úhel sklonu ekliptiky) se mění mezi 21,5° a 24,5° v cyklu 41 000 let a precese zemské oběžné dráhy (změna náklonu osy směrem ke Slunci) se mění v cyklu 23 000 let. Souhrnný účinek těchto cyklů determinuje množství přijímané sluneční energie. Kromě toho je část přichozí radiace odrazena zpět do kosmu a nepodílí se na čistých teplotních zásobách Země. Tato radiace odražená zemským povrchem se nazývá albedo.

Největší albedo má čerstvý sníh (90–95 %), následuje starý sníh (35–80 %). Písek na poušti odrazí 25 %, les kolem 12 % voda 2–10 % přichází radiace. Díky vysokým hodnotám albeda je rozhodujícím zdrojem variací v celkovém odrazu Země sníh. Efekt mraků na albedo je lokálně vysoký, ale v globálním měřítku zanedbatelný. Měnící se albedo zemského povrchu v čase může být vypočítáno na základě Milankovichem modelovaného hemisférického slunečního záření upraveného měnící se transparentností atmosféry podle vulkanické aktivity. Vulkanické aerosoly totiž ovlivňují přísun sluneční energie ve vrchní vrstvě atmosféry podobným způsobem jako albedo zemského povrchu. V Brysonově modelu je regulace množství přichází sluneční radiace, která projde atmosférou, provedena na základě databáze obsahující 2600 záznamů radiokarbonově datovaných vulkanických erupcí z posledních 40 000 let.

Základem MCM je kalkulovaný „modul“, který ukazuje pozici tzv. „center akcí“ v posledních 40 000 letech. Termín „centra akce“ (*centres of action*) byl formulován Teisserencem de Bort (1883) k definování hlavních oblastí vysokého a nízkého tlaku vzduchu přepočteného na hladinu moře. Ty reprezentují hlavní cirkulační prvky a větrné systémy ve středních zeměpisných šířkách, které určují potenciální charakter počasí. Další centra akce se týkají subtropických tlakových výší a tvoří je tzv. *jet stream* (pás rychle proudícího vzduchu v horních vrstvách atmosféry) a intertropická konvergence (aktivní část rovníkové brázd, v níž dochází k výrazné konvergenci obou polokoulí; je to hranice mezi povrchovým vzduchem severní a jižní polokoule). Lokace center akcí je získána z teplotního gradientu hemisféry, který je vypočítán z přichází a skutečné solární radiace, jež se s časem mění; stejně tak se mění pozice center akcí. Podle tvůrců modelu je rozumný předpoklad, že v dané zeměpisné lokaci zůstává v pozdním pleistocénu a holocénu vztah mezi umístěním centra akcí v určitém měsíci, topografie a měsíční variabilita klimatu (teplota, srážky atd.) stejný, to znamená, že fyzika atmosféry se v tomto období nemění. Proto dokážeme-li modelovat pozice center akcí v minulosti, můžeme stanovit v dané geografické pozici možné minulé proměny počasí v rámci jednotlivých měsíců.

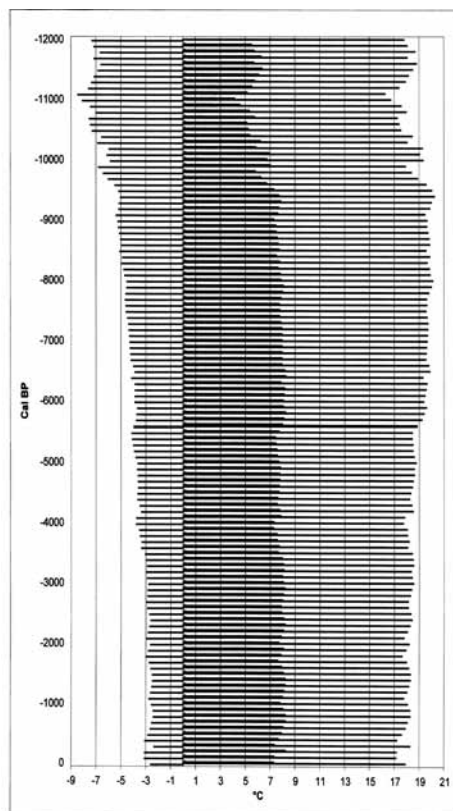
MCM pracuje se 20 různými moduly ve čtyřech kategoriích, ale v každém konkrétním modelu je přítomno pouze 4–6 modulů. Zkušenost ukázala, že Země může být rozdělena do jasně odlišených regionů, každý se svým vlastním klimatickým režimem kontrolovaným (řízeným) nejbližším nebo souvisejícím centrem akce. Na severní polokouli jsou čtyři hlavní centra akcí: níže nad Islandem

a Aleutskými ostrovy a Azorská a Severopacifická výše. Všechny evropské modely tak mohou být modelovány za použití stejných modulů, které jsou doplněné o konkrétní meteorologické údaje z let 1961–1990. V současné době pracuje model s přesností stoletých průměrů teplotních a srážkových hodnot. Při takové přesnosti je model validní jen na ta území, na která se dají konkrétní meteorologická data vztáhnout, to znamená, že může být platný třeba jen do vzdálenosti sta kilometrů. Všechna data dnešních modelů jsou kalibrována do kalendářních let před dneškem, za který se považuje rok 1950. Každé datum představuje střed stoletého intervalu. Např. 0 cal BP je rovné roku 1950 a je to datum pro interval 1901–2000; 100 cal BP je rovno datu AD 1850 a je to střed intervalu 1801–1900.

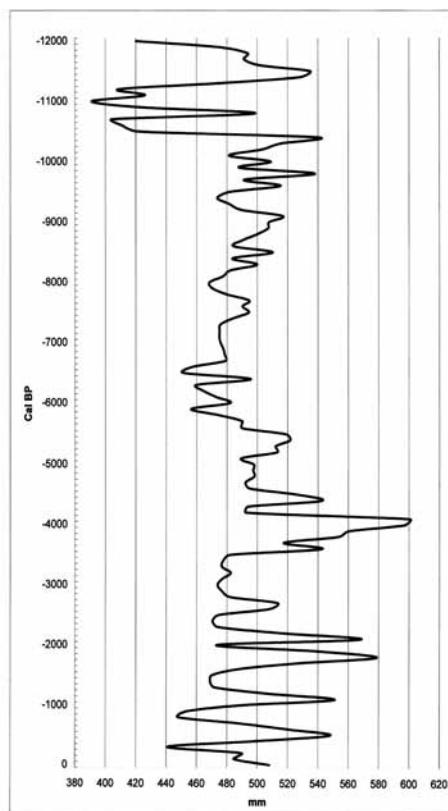
Druhá část publikace obsahuje víceméně volně řazené kapitoly zabývající se praktickými radami jak odstranit potíže při práci s modelem, dále příklady modelování a případové studie. Kromě teplot a srážek model umožňuje pracovat také s evapotranspirací a rovněž se pokouší modelovat historii říčních průtoků. Tento postup je zde předveden na příkladě Indu, Eufratu, Tigridu nebo Nilu. Z ostatních případových studií je pro nás asi nejzajímavější studie o klimatu v alpském neolitu a době bronzové v období tzv. nákolních staveb. Na rozdíl od prakticky všech dosud napsaných teorií, které vztahují opouštění jezerních lokalit pouze ke zhoršení klimatu a zvýšení vodní hladiny jezer, se autorka stati K. McEnaney De Wall domnívá, že ne ve všech případech je tomu tak a že příčin změn osídlení muselo být víc. Autorka se mj. vymezuje proti zjednodušujícímu principu pracujícímu s variacemi v atmosférickém radioaktivním uhlíku (^{14}C) jako s globálně platnými klimatickými proxy daty. Jak výslovně uvádí, vychází se zde z mylného předpokladu, že globální klimatická změna (zde reprezentovaná ^{14}C koncentrací) má globálně, nebo dokonce regionálně podobný dopad.

Za účelem prezentace modelu českému čtenáři jsem za laskavé pomoci R. A. Brysona vytvořila klimatický model teplot a srážek za posledních 12 000 let v dnešní Praze–Ruzyni. Jedná se o stoleté průměry lednových, červencových a průměrných ročních teplot (*graf 1*) a průměrných ročních srážek (*graf 2*).

Z obou grafů je zřejmé, že modelované hodnoty jsou v průměrech podobné dnešním. Rozdíly jsou patrné při detailnějším srovnání měsíčních hodnot. Na počátku holocénu je modelovaný chod srážek víceméně rovnoměrně rozložen v roce, s nejvyššími hodnotami v letních měsících, především v srpnu. Kolem 5500 cal BP dochází k výrazné změně sráž-

Graf 1. Průměrné lednové (vlevo), roční (uprostřed) a červencové teploty (vpravo) za posledních 12 000 let (kalibrované hodnoty), modelované ve °C.

Graf 2. Průměrné roční srážky za posledních 12 000 let (kalibrované hodnoty) modelované v mm.

kového režimu. Srážky jsou rozloženy rovnoměrněji mezi květnem a říjnem s vrcholy v červnu, srpnu a září. Kolem 4000 BP se přidává mezi srážkové měsíce i květen, s tím, že z těchto měsíců bývají nejnižší srážky v červenci. Tento srážkový režim se udržuje s malými obměnami do současnosti. Celá první polovina holocénu je oproti dnešku srážkově chudší, s nízkými, ale velice vyrovnanými hodnotami po celý boreál i atlantik. Od subboreálu jsou naopak srážkové hodnoty rozkolísané a tento trend trvá dodnes.

Na rozdíl od srážek je modelované roční rozložení teplot velmi stabilní s lednovými, únorovými a prosincovými průměrnými teplotami pod nulou a vrcholem teplot v červenci a srpnu. Průměrná roční teplota se na počátku holocénu poměrně rychle zvyšuje, ale již od asi 9400 cal BP se jen s malými výkyvy udržuje na podobné hodnotě dodnes. Tzv.

klimatické optimum se projevuje vysokými hodnotami letních teplot, ale zároveň je průměrná roční teplota snižována o chladnější teploty zimní. Trend postupného snižování průměrných červencových a zvyšování průměrných lednových teplot, tedy zmenšování rozdílů mezi extrémními hodnotami, je zřetelný po celý holocén; podle definice klimatu by tento trend měl znamenat zvyšující se oceanitu klimatu.

Brysonův paleoklimatický model se v mnohém liší od jiných klimatických scénářů, stanovených na základě odlišných paleoklimatických proxy dat. Z našeho pohledu je překvapivé vyznění atlantiku jako sice teplého, ale zároveň suchého období. Autoři MCM se však nesnaží přesvědčit čtenáře o správnosti svého postupu: nabízejí model případným zájemcům především kvůli testování jeho validity. Za tímto účelem obsahuje publikace CD s příslušnými moduly modelu, do nichž lze doplnit regionální me-

teorologická data ze zájmového území. Při současném trendu zvyšujícího se zájmu o historii přírodního prostředí se i u nás takoví zájemci jistě najdou.

D. Dreslerová

Pravěk Nová řada 15/2005. Vydává Ústav archeologické památkové péče Brno, *Brno 2007*. 526 str.

Zejména v posledních letech se stále častěji setkáváme se sborníky k životním jubileím významných osobností našeho oboru. Mezi ně bezesporu náleží i prof. Stanislav Stuchlík, jemuž je věnováno patnácté číslo časopisu *Pravěk*. Po úvodní zdravici od *V. Podborského* (3–5) následuje Stuchlíkova bibliografie z pera *M. Čížmáře* (6–11). Vlastní obsah časopisu pak tvoří 21 článků a studií, věnovaných z velké části jubilentově specializaci – době bronzové.

První článek, z pera *I. Pavlů*, se však týká mladší doby kamenné, konkrétně nadregionálního tématu neolitických domů (13–23). Autor srovnává nejstarší obytné stavby tohoto období na Předním východě s domy na našem území a zabývá se i několika unikátními hliněnými modely neolitických domů. Do závěru pozdní doby kamenné zavádějí čtenáře další dva příspěvky. První z nich, od *V. Mouchy*, seznamuje s dosud nepublikovaným pohřebištem kultury zvoncovitých pohárů (KZP) ve Lhánicích na Třebíčsku (25–58), který vedl v letech 1950 a 1951 L. Hájek. Na nekropoli bylo zachyceno 15 převážně kostrových hrobů a kruhový žlábek se dvěma jámami uprostřed. Podle rozboru milodarů lze lokalitu datovat do Dvořákovy náleзовé skupiny II. Stejněmu období je věnován i článek *J. Kopacze, L. Šebely a A. Přichystalu*, kteří se zaměřili na kamennou štípanou industrii ze sídlištního objektu KZP u Bořítova na Blanensku (59–81). Soubor 206 kamenných artefaktů je pestrý jak z hlediska surovinnového složení, v němž převažují lokální křídové spongolity, tak po stránce typologické, kde vynikají zejména vzácné nálezy segmentů – nástrojů typických až pro starší dobu bronzovou.

Na samý počátek doby bronzové přivádí čtenáře *J. Peška* publikací protoúnětického pohřebiště u Pavlova (83–118). Jedná se o největší dosud známou protoúnětickou nekropoli na Moravě, čítající 45 hrobů v uzavřené skupině a 3 další, opodál ležící hroby. Z hrobů bylo získáno celkem deset radiokarbonových dat, které datují pohřebiště do období ca 2300–2000 př. n. l. Protoúnětické kultuře je věnován i následující příspěvek *E. Lauermannu* o dvou nových hrobových nálezech tohoto období z Dolního Rakouska (119–126).

Většina příspěvků patnáctého čísla *Pravěku* se týká problematiky únětické a věteřovské kultury.

Z. Čížmář a *M. Salaš* publikují nález dvou starobronzových zásobních jam z Hrádku na Znojemsku, do nichž byly sekundárně deponovány záměrně rozbité nádoby i těla zvířat (127–180). Podle autorů se jedná o doklady rituálních aktivit, což podpořila i osteologická analýza *M. Roblíčkové* (181–190), která alespoň u některých zvířecích skeletů vyloučila jejich pohození jako běžného sídlištního odpadu. Problematikou měděných lunicovitých náušnic v hrobech starší doby bronzové se zabývá *J. Bátora* (191–206). Shledává jejich původ nejspíše na Moravě, jejich výskyt na slovenském pohřebišti v Mýtné Nové Vsi by tak mohl být dalším dokladem příchodu únětické kultury na toto území z Moravy. Výjimečnou terénní památku starší doby bronzové představuje trojitě příkopově opevnění u Hrušovan nad Jevišovkou, kterému se věnuje *J. Kovárník* (207–232). Autor analyzuje doklady příkopovitých ohrazení tohoto období na Moravě, přičemž objekt z Hrušovan je výjimečný svým datováním již do starší fáze únětické kultury. Mimořádná je rovněž keramika z tohoto objektu, u níž byl prokázán výskyt mikroskopické vrstvičky sklovité glazury i malování povrchu. Blok příspěvků k únětické kultuře uzavírá článek od *M. Čížmáře* o sídlištních objektech s lidskými pohřby z Vážan nad Litavou (233–247).

Do období přechodu mezi starší a střední dobou bronzovou zavádí čtenáře příspěvek *V. Podborského* (249–253), který je koncipován jako osobní vzpomínka na počátky výzkumu borotického mohylníku – stěžejní lokality doby bronzové na Moravě, kterou jubilant v nedávné době komplexně publikoval (*Stuchlík 2006*). Závažnou problematikou zdánlivé absence hrobů věteřovské kultury na Moravě se v dalším příspěvku zabývá *Z. Benkovsky-Pivovarová* (255–262). Domnívá se, že jedním z důvodů údajné neexistence hrobů tohoto období může být i nesprávná datace jehlic s kulovitou a šikmo provrtanou hlavicí, které alespoň v některých případech mohou být řazeny právě do období věteřovské kultury.

Několik dalších příspěvků je věnováno problematice epochy popelnicových polí. *O. Chvojka* přináší celkové zhodnocení známého depotu zlomků z Hološovic na Českobudějovicku (263–297), včetně podrobné publikace jeho náleзовých okolností. Dosud nepublikovaný hrob č. 242 z rozsáhlé a v nedávné době podrobně publikované (*Sedláček 2005*) nekropole u Domamyslic analyzuje v dalším příspěvku *P. Fojtík* a *M. a R. Malečkovi* (299–310). Tento hrob, datovaný do závěru pozdní doby bronzové (Ha B2/3), dokládá, že lokalita nebyla dosud prozkoumána celá. Nové nálezy z polykulturní lokality Zlín–Malenovice publikuje *J. Kohoutek* (311–340). Patrně nedopatřením se zde na dvou

místech (321, 326) píše o přechodné „slezsko-platěnické fázi stupňů Ha C-D“, která ve skutečnosti náleží na rozhraní stupňů Ha B a Ha C. Problematikou náboženství, kultu a magie lužické kultury se zabývá studie *J. Juchelky* (341–369). Autor uvádí celou škálu nálezů a archeologických projevů, které bývají spojovány s duchovním světem tehdejších lidí. Na tomto místě si dovoluji polemizovat se stále tradovaným názorem o posvátném dubu na vrcholu návrší Burkovák v jižních Čechách (343), který ve 20. letech 20. stol. přinesl J. Axamit. Následné výzkumy B. Dubského a M. Šolheho zde sice prokázaly existenci stavby kúlové konstrukce (srov. *Chytráček et al. 2009*), romantizující názor o posvátném stromu však přetrvává dodnes.

Významným fenoménem přelomu doby bronzové a železné jsou kostrové hroby tzv. thráko-kimmerijského okruhu, mezi nimiž zaujímají významné místo nálezy ze Senice nad Myjavou. Jejich nové hodnocení přináší *E. Studentková* (371–394), která v nich odlišila i prvky domácího obyvatelstva, projevující se zejména v keramice. Významný je nález zlatého diadému v jednom hrobě, jehož původní podobu autorka nově rekonstruuje. Do starší doby železné zavádí čtenáře článek *Z. Baarové* o hradišti na vrchu Zámeček u Křižanovic (395–418). Za zmínku stojí především fortifikace lokality, tvořená dvěma příkopy a dvěma sypanými hliněnými valy bez jakékoli zachycené vnitřní konstrukce. Problematikou chronologie horákovské kultury na jižní Moravě se podrobně zabývá *M. Golec* (419–446), jenž polemizuje s tradovaným rokem počátku doby halštatské 750 př. n. l. a navrhuje, ve shodě se situací v jiných regionech, přijmout za počátek této epochy konvenční rok 800 př. n. l. Polemizuje rovněž s teorií o paralelním přežívání pozdně halštatských prvků v časně latěnském období a staví se odmítavě i k tzv. typům Jaroměřice-Střelice a Slatinky. V textu jsou podrobně shrnuta dosavadní chronologicko-periodizační schémata moravského halštatu, přičemž v závěru autor přináší vlastní návrh, odpovídající dnes platné koncepci v severozáp. Přialpí.

Poslední dva články tohoto čísla *Pravěku* informují o ojedinělém nálezu bronzového náramku ze střední doby bronzové z Kotouče u Štramberku (*V. Janák*, 447–450) a o dokladech středověkých her z historického jádra města Rýmařov (*V. Goš* a *J. Karel*, 451–459). Konstatování autorů posledního článku, že dosud v českých zemích nebyla nalezena dílna, která by produkovala dětské hračky (454), bych mírnil poukazem na žel dosud nepublikovanou dílnu na výrobu panenek z Pražské třídy v Českých Budějovicích (srov. *Militký – Pletzer – Thoma 1998*, 392–393). Následující rubriky přiná-

šejí tradiční oddíly tohoto periodika, jako informace o nové literatuře, o konaných konferencích či o různých osobnostech moravské archeologie.

Ondřej Chvojka

Literatura

- Chytráček, M. – Chvojka, O. – John, J. – Michálek, J. 2009:* Halštatský kultovní areál na vrchu Burkovák u Nemějic. *Archeologické rozhledy* 61, v tisku.
- Militký, J. – Pletzer, K. – Thoma, J. 1998:* Pražská třída. In: *Encyklopedie Českých Budějovic, České Budějovice*, 393.
- Sedláček, R. 2005:* Domamyslice. Pohřebiště lidu popelnicových polí. *Pravěk – Supplementum* 13. Brno.
- Stuchlík, S. 2006:* Borotice. Mohylové pohřebiště z doby bronzové. Brno.

Lynsie Selwyn: Metals and Corrosion. A handbook for the Conservation Professional. Canadian Conservation Institute, *Ottawa 2004*. ISBN 0-662-37984-5. 223 pp.

This book is thought as an easy-to-use reference book summarizing informations on various metal and was written for conservators or conservation scientists considering treatment for metal. It can be equally very useful for archaeologists interested in metal artefacts as it is providing a summary of the most important properties of metals and their corrosion product and provides useful identification methods.

The first chapter is dedicated to chemical and physical characteristics of metals in general. It explains the structure of pure metal, single, multiple phase alloys, ordered phases (intermetallics) and describes the physical properties of metals (ductility, malleability, work hardening and annealing). A brief summary of plating techniques is then presented and common and useful identification methods including colour observation, crystallinity, corrosion products colour, density, magnetic properties, chemical spot tests and analytical methods are described.

The second chapter is devoted to the corrosion of metals. It starts with a brief overview of the key corrosion terminology, explains the corrosion requirements, the corrosion of a single metal, electrochemical series, equilibrium potential, the corrosion behaviour, Pourbaix's diagrams, corrosion potential and the different forms of corrosion (galvanic, uniform, pitting, crevice, filiform, intergranular corro-

sion, dealloying, stress cracking, microbiological corrosion) and finally explains how the rate of corrosion of metals is influenced by many factors including the amount of water present as well as its pH, composition and temperature.

The third chapter deals with specific corrosion problems of particular relevance to metals in museum collections. Corrosion and corrosion prevention by volatile organic compounds and non volatile organic acids are described as well as corrosion by reduced sulphur, natural rubber, chloride ions, nitrogen oxides along with some tests for identifying storage materials which are harmful to metals.

The following chapters are devoted to the alloys and corrosion properties of the most commonly found metals in museum collections: aluminium, copper, gold, iron, lead, nickel, silver, tin, and zinc. Each chapter begins with a table of the properties of the metal (principal oxidation numbers, atomic weight, density, melting and boiling point, linear expansivity and UNS range for alloys) and a general description of it (colour, ductility, malleability, magnetism, conductivity, origins, use). Their different alloys and plating and their properties are then described. Phase diagrams are provided in each chapter. All chapters include a part on indoor and outdoor exposure, as well as corrosion during burial and after excavation and specific case of corrosion. A table which contains information about the metal's common corrosion products is joined.

Finally, the toxicity of different metal is discussed.

Estelle Ottenwelter

Peter Trebsche: Die Höhensiedlung „Burgwiese“ in Ansfelden (Oberösterreich). Ergebnisse der Ausgrabungen von 1999 bis 2002. Mit Beiträgen von W. Neubauer, K. Löcker, P. Melichar, S. Seren, A. Eder-Hinterleitner, M. Schmitzberger, A. Galik, J. Wiethold und V. Wähnert. Linzer Archäologische Forschungen 38. Linz 2008. 2 svazky, celkem 460 str. 100 obr., 30 tabelací a 63 plánek v textu, 106 kresl. tab. a 52 bar. fotogr. příloh.

Dvousvazková monografie je disertační prací, kterou P. Trebsche obhájil na vídeňské univerzitě. Jejím předmětem je kompletní zpracování pramenů získaných společným systematickým výzkumem zmíněné univerzity a lineckého muzea v lokalitě Burgwiese u Ansfeldenu, zkoumané v rámci dlouhodobého programu „Höhensiedlungen im Linzer Raum“.

Jde o příkladnou ostrožnu o délce 400 a šířce 55–115 m, tyčící se na k.ú. Kremsdorfu 60–70 m nad hladinou Kremže, nedaleko jejího ústí do Traunu.

Poloha je známa od r. 1935, dochovány jsou zde dva dosud nedatované valy s příkopy, přičemž fortifikační linie vzdálenější od čela ostrožny vymezuje plochu ca 4 ha.

V intencích uvedeného projektu byly na akropoli hradiska v letech 1999–2002 položeny 3 sondy o celkové délce 400 m, kterými bylo zachyceno osídlení v celkem šesti obdobích. Nutno podotknout, že pozůstatky po sídlení podlely silným erozím, kterými vzaly za své téměř veškeré substrukce zejména eneolitického stáří – např. žádné kúlové jámy není možné spolehlivě datovat do pozdní doby kamenné, z čehož autor soudí, že původní terén byl snesen až pod úroveň jejich předpokládaného zahloubení. Zejména eneolitické nálezy jsou tedy zachované většinou v přirozených muldách či na svazích ostrožny, pochopitelně vzájemně pomíchané.

Nejstarší osídlení je zastoupené k. münchshöfenskou, s paralelami zhruba na úrovni stupně IIb moravské malované keramiky až starší jordanovské kultury. Vzhledem k tomu, že jde o druhotně přemísťovaný materiál (snad až na jeden případ), není jasné, zda bylo osídlení z raného eneolitu jednofázové, jak soudí autor. Řada raně eneolitických keramických typů je totiž průběžná a záleží na jejich vzájemné kombinaci, avšak toto porovnání je u souborů, jež mají vlastně povahu sběru, nemožné.

Další doložený horizont představují situace kultury Mondsee. Jde teprve o druhé známé výšinné sídliště této kultury z Horního Rakouska, v diskutovaném případě prokazatelně opevněné příkopem s hrotitým dnem. V získaném materiálu lze pozorovat paralely ke korutanské skupině Kanzianiberg – Lasinja, brázděnému vpichu typu Retz, českomoravskému baalberskému stupni nálevkovitých pohárů a díky zlomku lahve ke stupni Michelsberg IV. Podle dendrodat vázaných na citovaný stupeň by tak osídlení kultury Mondsee v lokalitě spadalo do 38. stol. př. Kr., pokud spolu ovšem všechny uvedené prvky nálezově souvisejí, což není jisté, protože jsou zatíženy podobnými postdepozicičními procesy jako stopy osídlení münchshöfenského.

Závěrečná fáze eneolitu je představována sídlištěm kultury chamské, opět opevněným, tentokrát však příkopem s plochým dnem, který z vnitřní strany zhruba kopíruje starší příkop kultury Mondsee. Průběh příkopu byl v celé délce stanoven též pomocí magnetometrického měření, jímž byla zjištěna rovněž brána situovaná zhruba v podélné ose ostrožny. V příkopu bylo nalezeno velké množství mazanice, podle P. Trebscheho patrně pozůstatku po plányrci akropole, zastavěné (nadzemní?) konstrukcemi s omazávanými stěnami. Metodicky inspirativní je zjištění, že některé keramické zlomky ze síla,

jediného regulérního objektu dané kultury v lokalitě, umístěného ca 3 m od vnitřní strany příkopu, teoreticky tedy v místě možného valu, bylo možné slepit se střepy z okolní kulturní vrstvy a příkopu. Tím je případná existence valu zpochybněna; palisádové žlaby též nebyly zachyceny, i když ty mohly zaniknout erozí. Keramika chronologicky stojí na úrovni dolnorakouské facie Wachberg kultury jevišovické (čili materiálu ze sídliště v Grešlovém Mýtě), osídlení dle těchto paralel tedy náleží staršímu stupni kultury chamské. Pozoruhodný je podíl kostí lovených zvířat, který dosahuje 20 %.

Další horizont je reprezentován nálezy z doby bronzové. Stopy opevnění pro toto období nebyly prokázány, malý rozsah zkoumané plochy a dosud nedatované dvojnásobné vnější opevnění však jeho existenci nevylučují. Popisovanému období nejspíš náleží neúplný půdorys kúlového (dvoulodního?) domu ca 30–40 m dlouhého, datovaný kromě analogií i detailním rozбором nálezové situace. Ve výplni kúlových jam bylo nalezeno kromě několika atypických zlomků velké množství mazanice o celkové hmotnosti 11 kg. Autor ji pokládá za pozůstatek destrukce shořelého domu, kdy se mazanice do výplni kúlových jam dostala po vytažení zbytků kúlů (či jejich vyhoření?). Uprostřed předpokládaného domu bylo objeveno silo vyplněné velkým množstvím keramiky (60 kg!), interpretované jako pozůstatek po planýrce spáleniště domu, čili jedné a téže události jako u mazanice ve výplni kúlových jam dlouhého domu. Keramika ze síla je spolehlivě datována – a pokud je tento výklad správný, pak datuje i výše popsaný dům – na sklonek starší doby bronzové do kultury věteřovské, v Horním Rakousku již vícekrát doložené. Pozoruhodným nálezem je amfora neznámé funkce, se čtyřmi horizontálními uchy a sérií hrotitých výstupků na vnitřní straně dna, s obdobami v Böhheimkirchenu a Budkovicích.

Množině halštatských nálezů a kontextů je věnována rozsáhlá pasáž obohacená o exkurzy probírající separátní problémy (nejen) diskutovaného období, jako je výskyt a výklad různých artefaktů v kúlových jamách, vykládaných jako stavební obětiny, přehledem bádání o době halštatské v Horním Rakousku či o chovu dobytka, lovu a rybolovu v předmětném období. Celková osídlená plocha ostrožny v této době se odhaduje na 3 ha, největší ze všech doložených horizontů. Opevnění nebylo výzkumem ani v tomto případě prokázáno, pro jeho případnou existenci ale pochopitelně platí argumenty uvedené u rozboru situace z doby bronzové. Zástavba ostrožny v celistvé podobě sice nebyla zachycena, ovšem na základě keramiky, orientace pozůstatků staveb a stratigrafie lze rozlišit minimál-

ně tři stavební fáze, reprezentované střídavě pozůstatky kúlových, srubových či zahloubených staveb. Dle stylového rozboru keramiky tyto tři fáze vyplňují období od stupně Ha D1 až po Ha D3.

Posledním horizontem na nalezišti zřetelně doloženým je raný středověk, resp. jedna zhruba čtvrtá polozemnice s destrukcí kamenné pece v rohu, s řadou analogií v západoslovanském prostředí, a čtyři hluboká síla. Absolutně by raně středověké nálezy, soudně zejména dle keramiky, spadaly někam do 2. pol. 9. až 10. století. Mezi nimi vyniká zejména železná staromadžarská rhombická šipka.

Druhý svazek sestává z kompletní dokumentace, včetně kreseb nálezů, a doprovodných článků, které pojednávají o výsledcích různých, převážně přírodovědných metod, užitých přímo v lokalitě či na získaných pramenech. Konkrétně byl proveden geofyzikální průzkum, rozbor zvířecích kostí (mj. poprvé publikován nález kompletní kostry psa z hrobu kultury se šňůrovou keramikou z Ossarn), v tom i kostí z ryb, a botanická analýza zachovalých makrozbytků. Zejména poslední dvě kategorie nálezů jsou hojně zastoupené díky důslednému proplování výplni archeologických situací.

Pro české prostředí je práce zajímavá a přínosná zejména ze dvou důvodů. Ukazuje, že pečlivý systematický výzkum výšinných poloh (v porovnání s jinými programy jistě i finančně méně náročný) nese nezpochybnitelné výsledky jak co do užité metodiky, tak do konkrétních představ o minulosti dané oblasti. Z regionálního hlediska je zevrubné a kvalifikované vyhodnocení materiálu z Horního Rakouska, pro některá období nálezově dosud nepřilíh početného, nesmírně důležité i pro poznání pravěku českých zemí, zejména pro studium kontaktů mezi Podunajím a Čechami.

M. Dobeš

Na okraj k referátu Martina Ježka o sešitu Průzkumy památek XV/1, 2008.

Jako spoluautor dvou příspěvků v recenzovaném čísle časopisu Průzkumy památek bych se rád ve stručnosti vyjádřil ke správe kritiky, která se na ně snesla z pera recenzenta a kolegy Martina Ježka.

Již do samotného nadpisu prvního příspěvku (57)¹, který se věnoval výzkumu kostela Nanebevzetí Panny Marie v Sedlci, byla záměrně impaktována poznámka, že se jedná o stručné shrnutí aktuálních výsledků, nikoli o závěrečnou zprávu výzkumu.

¹ Uvádím zde pouze čísla stran diskutovaných článků, k nimž se M. Ježek vyjádřil v AR 60 2008, s. 632–635.

Tomu odpovídá i úprava obrazových příloh. V případě materiálových tabel, na kterých je zobrazen archeologický materiál, je v popise doslovně uvedeno, že se jedná o selektivní výběr dokumentačního charakteru (62, 129).

Uznávám, že publikování neúplných – pracovních – závěrů není ideální způsob prezentace výsledků výzkumu,² i přes řadu z toho vyplývajících omezení je to ale způsob legitimní, zejména má-li za cíl vyvolat příslušnou odbornou diskusi.³

Řádové předpisy pro cisterciácké kláštery jsou mi samozřejmě známy,⁴ známo mi ale také je, že ne vždy a všude byly dodržovány. Rekonstrukci pravděpodobné podoby vodní sítě v okolí sedleckého kláštera jsem realizoval paralelně s přípravou článku na základě důkladného rozboru starších kartografických a geologických podkladů, a to proto, že doposud neexistovala.⁵ V dosavadní literatuře byl výběr lokality pro založení sedleckého kláštera nejčastěji spojován s existencí poměrně stabilní struktury zdejšího vesnického osídlení, které bylo s to nově vzniklou instituci hospodářsky zajistit, příp. s výskytem bohatých zdrojů stříbra v blízkém okolí. Zjištění, že v době založení kláštera protékalo na jih od něj patrně hned několik potoků, které zamokřovaly větší část přilehlého údolí, bylo proto alespoň pro mne překvapením.

Domněnka o existenci staršího, románského předchůdce v místě pozdější gotické katedrály existovala již dlouho před zahájením samotného výzkumu. Už starší generace badatelů celkem logicky předpokládaly, že, stejně jako v případě jiných cisterciáckých klášterů, bylo i v případě Sedlce dodrženo pravidlo o neměnné pozici hlavního konventního kostela. Ve své části příspěvku jsem si proto dovolil vyslovit hypotézu, že dokladem pro existenci předpokládaného hledaného staršího ro-

mánského předchůdce by mohl být nález sekundárně užitého románského kvádríkového zdiva⁶ v části odkrytého základu u všech tří stěn severního transeptu a fakt, že se v místě gotické katedrály nachází pohřebiště porušené jejími základy. Gotickou datací základů jsem si dovolil převzít z výsledků technologického rozboru zdiva ze stavebně-historického průzkumu kolegy Pospíšila, který doložil, že až na drobné opravy je základ i nadzemní zdivo závěru katedrály původní.⁷

Vágní datace odkrytého pohřebiště do poměrně širokého časového horizontu mne samozřejmě nijak netěší. K názoru, že stanovení přesnějšího termínu zahájení a ukončení užívání pohřebiště nelze na základě nálezové situace a absence datovacího materiálu provést, však dospěla i na výzkum svolaná komise.⁸

Výtky na adresu kolegů antropologů mi rovněž nepřijdou na místě, je-li v textu opět zřetelně uvedeno, že zpracování celého souboru je v počátečním stádiu (61).

S recenzentem navrženou možností, že se část gotických článků zachycená ve svrchní vrstvě rozrušeného pohřebiště mohla na místo svého uložení dostat až později, např. při barokních úpravách okolí stavby v průběhu 18. stol., nově souhlasím. Vede mne k tomu především zjištění ze sond z interiéru stavby, kde se fragmenty opracovaných gotických článků vyskytovaly výhradně v rámci barokních zásepů. Na otázku, zda tato skutečnost definitivně

⁶ Posouzení, zda je z uvedeného popisu zřejmé, že se nejedná o zeď, ale druhotně použitý stavební materiál, ponechám na čtenáři.

⁷ Patrně shodou náhod se při pokračování průzkumu stavby v druhé polovině roku 2008 podařilo nejprve geofyzikálním a posléze i archeologickým výzkumem pozůstatky staršího románského kostela skutečně nalézt. Vzhledem k plánovanému zakončení odkrytého románského kvádríkového zdiva do budoucí expozice je možnost si věrohodnost mého tvrzení ověřit *in situ*. Publikování alespoň dílčích výsledků tohoto výzkumu, opět formou příspěvku na stránkách časopisu *Průzkumy památek*, se autor pokusí připravit v dohledné době.

⁸ Komise výzkumu se uskutečnila dne 19. 4. 2007 a zúčastnili se jí: Jan Frolík (ARÚ AV ČR, Praha, v.v.i.), doc. Petr Charvát (ARÚ AV ČR, Praha, v.v.i.), Markéta Končelová (ARÚ AV ČR, Praha, v.v.i.), Karel Koubský (Římskokatolická farnost Kutná Hora-Sedlec), Jan Mařík (ARÚ AV ČR, Praha, v.v.i.), Aleš Pospíšil (NPÚ, ú. o. p. středních Čech, det. prac. Kutná Hora), Radka Šumberová (ARÚ AV ČR, Praha, v.v.i.), Filip Velínský (ARÚ AV ČR, Praha, v.v.i.) a Jan Žižka (NPÚ, ú. o. p. středních Čech).

² Na druhou stranu si ale nemyslím, že publikování informací z ještě neukončeného výzkumu je v českém archeologickém prostředí zas až tak neobvyklým krokem, počítá-li se ve výsledku i s vydáním finálních závěrů, včetně případných korekcí.

³ Čtenáře možná bude zajímat, že k takové diskusi již došlo, a to v rámci mezinárodní vědecké konference Opatství cisterciáků v Sedlci kolem roku 1300 a 1700, která se ve dnech 18.–20. 9. 2008 uskutečnila v Kutné Hoře.

⁴ Jak je patrné z poznámky č. 1.

⁵ Příslušná mapa s provedenou rekonstrukcí vodní sítě, která měla být dle mého původního požadavku součástí příspěvku, z něj nakonec byla z úsporných důvodů vyřazena.

vyvrací i možnost, že se některé z kamenných článků nalezené v exteriéru stavby (např. ty, které nesou výrazné stopy žáru) dostaly na místo svého uložení dříve, si ale netroufám odpovědět.

Recenzentova výtka na absenci jedné z prací z numismatické pasáže příspěvku v závěrečném seznamu literatury je oprávněná a děkuji za upozornění na ni. Příslušnou citaci a podrobný numismatický rozbor depotu nalezne případný zájemce v již vyšlém příspěvku.

Obdobné výhrady mám i k ohodnocení druhého z příspěvků, jenž se týkal rozsahem drobné sondáže u kostela sv. Jana Křtitele v Malíně. Většinu formulací, které se vztahují k datování odkrytých situací, příp. obsahují interpretaci některých zjištění, provází v textu slovíčka typu patrně, pravděpodobně, možná, značící, že se jedná o „domněnky“. To ale samozřejmě neznamená, že by se neopíraly o žádný hmatatelný základ.

V některých pasážích recenze se zdá, že její autor v článku přehlédl existenci poznámkového aparátu. Jak jinak si vysvětlit, že se např. ptá na to, jakou technologií byl proveden základ věže, je-li v připojené poznámce uvedeno, že: „Přiložení základu opěráku k základu věže bylo jasně zřetelné. Oproti základu věže byl v základu opěráku kámen do řádků vyskládan pouze v jeho svrchní části. Ve spodní části základu opěráku byly jednotlivé kameny uloženy víceméně volně. Kámen byl v základu opěráku navíc pojen materiálově i barevně zcela odlišným typem malty (v základu věže byla použita světle šedá malta s větším podílem vápenné složky, v základu opěráku byla použita malta jasně oranžová s výraznějším podílem hrubozrnné písčité složky)“ (133).

Pouhým přečtením poznámek č. 2⁹, 4¹⁰ a 16¹¹ se osvětlí také záhada přibližné datace překopaného

souvrství pohřebiště do 2. pol. 13. až 14. století. Rámcové datování pohřebiště podle určení materiálu pocházejícího ze zásypů není jistě nejpřesnější možné, určitý časový údaj snad ale přece jen poskytuje.

Konečně, při popisu situace v sondě č. II/08, která se nacházela uvnitř přízemí věže, v místě jejího napojení na čelní zeď lodi kostela, jsem k nelibosti recenzenta uvedl, že: „Samotný základ věže byl na dotyk připojen ke staršímu základu lodi kostela, který se vizuálně zdál být velmi starý...“ (128). Kritice recenzenta bych se na tomto místě nebránil v případě, že bych svůj subjektivní dojem obratem využil pro stanovení datace základu lodi kostela, o kterém se obecně soudí, že patří mezi nejstarší české sakrální stavby. Uvedené spekulace jsem se ale nedopustil a informaci ponechal ve formě nic nepodjímajícího pozorování.

Dovolím si rovněž oponovat tvrzení recenzenta, že vzorky malty nebyly z odkrytých zdí odebrány a předány kolegyni Janě Maříkové-Kubkové, aby nechala provést jejich rozbor.¹² Vzorky existují, výsledky jejich rozboru nejsou prozatím k dispozici. Bohužel nevím, kolikrát jsem ve své reakci na kolegův referát užil slůvka „bohužel“. Všem případným čtenářům se dopředu za opakovaný výskyt tohoto slova hluboce omlouvám.

Filip Velínský

⁹ Ze sondy č. I/07 bylo získáno celkem 25 zlomků keramiky. Pouze 9 zlomků však bylo zdobených a 2 zlomky výrazněji profilované. Obecně lze ale říci, že v souboru převažovaly zlomky vrcholně středověké keramiky datovatelné do rozmezí 2. pol. 13. až 14. stol. (133).

¹⁰ Ze sondy č. II/07 bylo získáno celkem 46 zlomků keramiky. Pouze 16 zlomků však bylo zdobených a 10 zlomků výrazněji profilovaných. Obecně lze ale říci, že i v tomto souboru převažovaly zlomky vrcholně středověké keramiky datovatelné do rozmezí 2. pol. 13. až 14. století. Pouze dva zlomky lze na základě použité výzdoby (hřebenový kolek, hřebenová vlnice) označit za starší, raně středověké (133).

¹¹ Při probíhajícímu zpracování keramického materiálu pocházejícího z výzkumu z r. 1953 se prozatím ukázalo,

že větší část souboru je tvořena vrcholně středověkou keramikou z 2. pol. 13. stol., příp. keramikou mladší, ze 14. až 16. století. V souboru naopak prakticky zcela chybí starší keramika středohradištní a mladohradištní (134).

¹² Určení přibližného stáří zdíva rozbořem pojiva – malty – je, dle jejího názoru, v určitých případech možné.

OBSAH ARCHEOLOGICKÝCH ROZHLEDŮ LX/2008

<i>Curta, F.</i> , Utváření Slovanů (se zvláštním zřetelem k Čechám a Moravě) – The making of the Slavs (with a special emphasis on Bohemia and Moravia)	643–694
<i>Čech, P.</i> , Současný stav poznání Žatce v raném středověku – Der gegenwärtige Erkenntnisstand zu Saaz (Žatec) im Frühmittelalter	36–60
<i>Čiháková, J.</i> – <i>Havrda, J.</i> , Malá Strana v raném středověku. Stav výzkumu a rekapitulace poznání – Malá Strana (Lesser Town) in Prague in the Early Middle Ages. The current status of archaeological excavations	187–228
<i>Čulíková, V.</i> , Ovoce, koření a léčiva z raně novověké jímky hradčanského špitálu – Fruits, spices and medicaments from the post-Medieval cesspit of hospital at Prague-Hradčany	229–260
<i>Doležel, J.</i> , Městisko: zaniklá městská lokace 13. století na Prostějovsku – Městisko: Eine Stadtwüstung aus dem 13. Jahrhundert im Land von Prostějov (Mittelmähren)	459–508
<i>Havrda, J.</i> : viz Čiháková, J. – Havrda, J.	
<i>Kozák, J.</i> – <i>Ratajová, K.</i> , Mrtví a jejich poklady. Funkce mohyl podle staroseverských ság – The dead and their treasures. Functions of burial mounds according to the Old Norse sagas	3–35
<i>Křivánek, R.</i> , Detailní měření magnetické susceptibilit v odkrytých archeologických situacích – Detailed measurement of magnetic susceptibility in an open archaeological situation	695–724
<i>Ratajová, K.</i> : viz Kozák, J. – Ratajová, K.	
<i>Zápotocký, M.</i> , Badenská a řivnáčská kultura v severozápadních Čechách – Die Baderner und Řivnáč-Kultur in Nordwestböhmen	383–458
MATERIALIA	
<i>Beneš, J.</i> , Antrakologické analýzy v archeologii a paleoekologii – Anthracological analyses in archaeology and paleoecology	75–92
<i>Beneš, J.</i> : viz Petříková, V. – Beneš, J.	
<i>Boháčová, I.</i> : viz Kozáková, R. – Boháčová, I.	
<i>Čulíková, V.</i> , Rostlinné makrozbytky z pravěkých a raně středověkých antropogenních sedimentů v Lovosicích – Pflanzliche Makroreste aus urzeitlichen und frühmittelalterlichen anthropogenen Sedimenten in Lovosice (NW Böhmen)	61–74
<i>Dobeš, M.</i> – <i>Vojtěchovská, I.</i> , Řivnáčské sídliště v Úholičkách, okr. Praha-západ – Eine Řivnáč-Siedlung in Úholičky, Kr. Prag-West	261–297

- Hlaváč, J.*, **Nález kelnatky (Mollusca – Scaphopoda) v eneolitickém objektu v Úhohličkách (okr. Praha-západ)** 309
- Hošek, J. – Mařík, J. – Šilhová, A.*, **Kanín, hrob 54 – průzkum hrobové výbavy – Kanín, grave 54 – Research on the grave contents** 310–328
- Kozáková, R. – Boháčová, I.*, **Přírodní prostředí Pražského hradu a jeho zázemí v raném středověku – výpověď pylové analýzy sedimentů ze III. nádvoří – The natural environment of Prague Castle and its surroundings in the Early Middle Ages: Evidence provided by a pollen analysis of sediments from the Third courtyard** 547–564
- Kyselý, R.*, **Nálezy obratlovců z eneolitických objektů v Úhohličkách (okr. Praha-západ) z r. 1994 a 1998** 305–308
- Mařík, J.*: viz Hošek, J. – Mařík, J. – Šilhová, A.
- Megaw, J. V. S. – Megaw, M. R.*, **The antler implement from Soběsuky, feature no. 3472/91. An essay on early La Tène figural art in Bohemia – Parohový nástroj z objektu 3472/91 v Soběsukách, okr. Chomutov. Úvaha o časně laténském figurálním umění v Čechách** 529–546
- Megaw, M. R.*: viz Megaw, J. V. S. – Megaw, M. R.
- Neruda, P. – Nerudová, Z.*, **Loštice I – výzkum nové magdalénienské stanice na střední Moravě – Loštice I – Excavation of new Magdalenian site in the Middle Moravia** 509–528
- Nerudová, Z.*: viz Neruda, P. – Nerudová, Z.
- Pankowská, A.*, **Hodnocení shody odhadu pohlaví mezi dvěma badateli na souboru lidských kosterních pozůstatků z lokality Hulín 3 – Evaluation of the degree of agreement in sex estimations by two observers of the collection of skeletons from the archaeological site “Hulín 3”** 725–732
- Petrlíková, V. – Beneš, J.*, **Antrakologická analýza uhlíků ze sídelního areálu doby laténské, římské a raného středověku v Lovosicích a z výrobního centra doby římské v Kyjicích – Anthracological analysis of charcoal fragments from the La Tène, Roman and the Early Medieval settlement area in Lovosice and from the Roman period production centre in Kyjice** 93–113
- Pokorný, P.*, **Nález zuhelnatělého plodu jabloně (*Malus sylvestris/domestica*)** 303–305
- Popelka, M.*, **Štípaná industrie z Úhohliček, okr. Praha-západ** 298–302
- Smetánka, Z.*, **Vzpomínky na minulost české archeologie I. Neviditelná kolej jako prostředek hledání nových cest – Remembering the Past of Czech archaeology I: The invisible college as a route to new approaches** 733–754
- Šilhová, A.*: viz Hošek, J. – Mařík, J. – Šilhová, A.
- Trefný, M.*, **Attická červenofigurová keramika z laténského sídliště v Praze-Ruzyni, poloha Jiviny – Attic red-figure ceramics from the La Tène settlement at the Jiviny site at Prague-Ruzyně** 114–126
- Vojtěchovská, I.*: viz Dobeš, M. – Vojtěchovská, I.

DISKUSE

- Brůžek, J.*, **Současná česká paleodemografie: falešné naděje přílišného optimismu a nový reálný cíl – Contemporary Czech paleodemography: False hope, excessive optimism, and feasible new object** 329–344
- Gojda, M.*, **Archeologie, společnost a univerzitní vzdělání. Poznámky k aktuálním trendům – Archaeology, society and university education. Notes to recent trends** 755–768

<i>Kypta, J.</i> , O metodě typologického výzkumu hradů (na příkladu tzv. hradů přechodného typu) – Zur Methode der typologischen Burgenforschung (am Beispiel der sog. Burgen des Übergangstyps)	565–610
<i>Meduna, P.</i> , Poznámky k článku Ladislava Varadzina a Ivo Štefana „Raně středověká podhradní osada v Pšovce u Mělníka ...“	136–141
<i>Šída, P.</i> , Několik poznámek k interpretaci libeňského hrotu – A few remarks on the interpretation of the Libeň leaf point	769–774
<i>Varadzin, L.</i> , Ještě jednou do Pšovky u Mělníka	141–143
<i>Wolf, O.</i> , Antropologická krátkozrakost archeologie aneb poznámky k tématu, které „odvál čas“	127–135

AKTUALITY

<i>Andříšek, L.</i> , Konference o evropské době železné v Linzi	777
<i>Boháčová, I.</i> – <i>Kašpar, V.</i> , Seminář Standardy terénního archeologického výzkumu komplikovaných stratigrafií	777–780
<i>Boháčová, I.</i> – <i>Venclová, N.</i> , Odešla Alena Šilhová	348
<i>Bouzek, J.</i> , Zemřel prof. Curt W. Beck	347
<i>Bouzek, J.</i> – <i>Dostálová, R.</i> – <i>Hošek, R.</i> – <i>Ondřejová, I.</i> , Dvě magické gemy	146–148
<i>Březinová, H.</i> , X. North European Symposium for Archaeological Textiles	345
<i>Dragoun, Z.</i> , Jaroslav Špaček pětadesátiletý. Bibliografie archeologických prací Jaroslava Špačka	152–156
<i>Drašnarová, M.</i> , Bibliografie RNDr. Aleny Šilhové	349–350
<i>Gojda, M.</i> , Archiv leteckých snímků Archeologického ústavu AV ČR v Praze (1992–2007)	144–146
<i>Gojda, M.</i> , Katedra archeologie Západočeské univerzity v Plzni v letech 2005–2008	781–783
<i>Gojda, M.</i> , Výročí dvou průkopníků letecké fotografie a dálkového průzkumu	784–786
<i>Kovanda, J.</i> , Za doc. Janem Fridrichem	149–150
<i>Křivánek, R.</i> , 7. mezinárodní konference Archaeological prospection, Nitra 2007	775–776
<i>Ochrana, F.</i> , Bibliografie doc. PhDr. Jana Fridricha, DrSc., za léta 1997–2008	150–151
<i>Rusó, A.</i> , Výročí PhDr. Petera Budinského. Bibliografie PhDr. Petra Budinského za léta 1998–2008	351–352
<i>Staňková, V.</i> , Konference Forum Archaeologiae Postmediaevalis	780–781
<i>Vích, D.</i> , Konference Detektory kovů v archeologii II	345–347

NOVÉ PUBLIKACE (podle autorů recenzí a referátů)

<i>Blažková-Dubská, G.</i> , Helena Březinová: Textilní výroba v českých zemích ve 13.–15. století. Poznání textilní produkce na základě archeologických nálezů (Praha – Brno 2007)	164–165
<i>Boháčová, I.</i> , Jarmila Čiháková: Archeologické prameny k dějinám Prahy. Svazek 1. Starobylé komunikace pod domem Malostranské náměstí čp. 2/III. Archeologický výzkum NPÚ Praha č. 28/00 (Praha 2008); Jarmila Čiháková – Martin Müller: Archeologické prameny k dějinám Prahy. Svazek 3. Dřevěná cesta přes mokřinu v jihozápadním rohu Malostranského náměstí. Vyhodnocení archeologických výzkumů (Praha 2008)	795–797

<i>Březinová, H.</i> , C. Gillis – M. B. Nosch eds.: First aid for the excavation of archaeological textiles (Oxford 2007)	801–802
<i>Dobeš, M.</i> , Peter Trebsche: Die Höhensiedlung „Burgwiese“ in Ansfelden (Oberösterreich). Ergebnisse der Ausgrabungen von 1999 bis 2002. Mit Beiträgen von W. Neubauer, K. Löcker, P. Melichar, S. Seren, A. Eder-Hinterleitner, M. Schmitzberger, A. Galik, J. Wiethold und V. Wähnert (Linz 2008)	809–810
<i>Dragoun, Z.</i> , Pavel Břicháček: Nebe a peklo na zemi. Románské a raně gotické dlaždice z milevského premonstrátského kláštera (Milevsko 2007)	165–166
<i>Dreslerová, D.</i> , A Paleoclimatology Workbook: High Resolution, Site-Specific, Macro-physical Climate Modeling. Edited by Reid A. Bryson and Katherine McEnaney DeWall (2007)	804–807
<i>Frolík, J.</i> , Gertrúda Březinová – Marián Samuel a kolektiv: „Tak čo, našli ste niečo?“ Svedectvo archeológie o minulosti Mostnej ulice v Nitre (Nitra 2007)	162–164
<i>Frolíková-Kaliszová, D.</i> , Luděk Galuška – Pavel Kouřil – Jiří Mitáček edd.: Východní Morava v 10. až 14. století (Brno 2008)	798–801
<i>Frolíková-Kaliszová, D.</i> , Zdeněk Klanica: Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebiště. Díl I. (Brno 2006); Zdeněk Klanica: Nechvalín, Prušánky. Vier slawische Nekropolen. Teil II. Katalog (Brno 2006); Čeněk Staňa: Velkomoravská pohřebiště v Rajhradě a Rajhradcích. Katalog (Brno 2006)	159–161
<i>Gojda, M.</i> , Václav Matoušek: Třebel. Krajina po bitvě (Praha 2006)	630–631
<i>Havrdá, J.</i> , Alfréd Schubert a kol.: Péče o památkově významné venkovní komunikace (Praha 2007)	370
<i>Holík, L.</i> , Jan Kock – Else Roesdahl red.: Boringholm – en østjysk træborg fra 1300-årene (Højbjerg 2005)	625–627
<i>Hošek, J.</i> , Archeologia technica 19. Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami 25 (Brno 2008)	793–794
<i>Chvojka, O.</i> , Pravěk Nová řada 15/2005 (Brno 2007)	807–808
<i>Jílek, J.</i> , Vít Vokolek: Katalog sbírky oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea III. Nálezy do roku 1913 (Praha 2007)	377–378
<i>jk</i> , Bodil Andersson red.: Snarsmon – resandebryn där vägar möts (Uddevalla 2008)	621
<i>jk</i> , Vladimír Goš: Loštice – město středověkých hrnčírů (Opava 2007)	790–792
<i>jk</i> , Aron J. Gurevič: Historikova historie (Praha 2007)	624–625
<i>jk</i> , Lech Marek: Broń biała na Śląsku (XIV–XVI wiek) (Wrocław 2008)	629–630
<i>jk</i> , Petr Sommer: Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve (Praha 2007)	635–636
<i>Končelová, M.</i> , David Lewis-Williams – David Pearce: Inside the Neolithic Mind: Consciousness, Cosmos and the Realm of Gods (London 2005)	627–629
<i>Košnar, L.</i> , Markus C. Blaich: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Eltville, Rheingau-Taunus-Kreis. Beiträge zur Siedlungsgeschichte des Rheingaus vom 5. bis 8. Jahrhundert n. Chr. (Wiesbaden 2006)	358–360
<i>Košnar, L.</i> , Ewa Bokinić: Podwiesiek. Fundstelle 2. Ein Gräberfeld der Oksywie-Kultur im Kulmer Land (Warszawa – Toruń 2005)	157–159
<i>Košnar, L.</i> , Peter Schmid: Die Keramikfunde der Grabung Feddersen Wierde (1. Jh. v. bis 5. Jh. n. Chr.) (Oldenburg 2006)	177–178
<i>Košnar, L.</i> , Jörn Schuster: Die Buntmetallfunde der Grabung Feddersen Wierde. Chronologie – Chorologie – Technologie (Oldenburg 2006)	178–179

<i>Křivánek, R.</i> , Chris Gaffney – John Gater: Revealing the buried past. Geophysics for archaeologists (Tempus Publishing Ltd. 2003)	621–622
<i>kv</i> , L. V. Kulakovska ed.: Jevropejskij srednij paleolit – The European Middle Palaeolithic (Kijiv 2006)	175–177
<i>kv</i> , Martin Oliva: Gravettien na Moravě (Brno – Praha 2007)	366–368
<i>kv</i> , V. N. Stepančuk: Nižnij i srednij paleolit Ukrajiny (Černovcy 2006)	370–374
<i>kv</i> , G. A. Wagner – H. Rieder – L. Zöller – E. Mick Hrsg.: Homo heidelbergensis. Schlüsselfund der Menschheitsgeschichte (Stuttgart 2007)	182–183
<i>Kypta, J.</i> , Jens Beutmann: Untersuchungen zu Topographie und Sachkultur des mittelalterlichen Zwickau. Die Ausgrabungen im Nordwesten des Stadtkerns (Dresden 2007)	613–618
<i>Kypta, J.</i> , Dějiny staveb 2007. Sborník vybraných referátů z konference v Nečtiněch konané ve dnech 30. 3. – 1. 4. 2007 (Plzeň 2007)	360
<i>Kypta, J.</i> , Frauke Fassbinder: Archäologische Untersuchungen zur Frühgeschichte der Stadt Chemnitz. Die Grabungen 1994–1995 (Dresden 2006)	613–618
<i>Kypta, J.</i> , Ralf Kluttig-Altman: Von der Drehscheibe bis zum Scherbenhaufen. Leipziger Keramik des 14. bis 18. Jahrhunderts im Spannungsfeld von Herstellung, Gebrauch und Entsorgung (Dresden 2006)	613–618
<i>Kypta, J.</i> , Tereza Koucká: Středověké kachle z Nového Knína (Příbram 2007)	362–363
<i>Kypta, J.</i> , Sonja König: ... lütken Freden wisk ... Die mittelalterliche Siedlung Klein Freden bei Salzgitter vom 9.–13. Jahrhundert. Siedlung – Fronhof – Pferdehaltung (Rahden/Westf. 2007)	174–175
<i>Kypta, J.</i> , Stefan Krabath – Lothar Lambacher (mit Beiträgen von Bernd Kluge und Rolf Rehberg): Der Pritzwalker Silberfund. Schmuck des späten Mittelalters. Katalog zur Sonderausstellung anlässlich des 750. Jubiläums der Stadtrechtsverleihung an Pritzwalk im Stadt- und Brauereimuseum Pritzwalk vom 28. Mai bis 29. Oktober 2006 (Pritzwalk 2006)	802–803
<i>Kypta, J.</i> , Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 1.–3. svazek (Praha 2007)	355–357
<i>Kypta, J.</i> , Uta Maria Meier: Die früh- und hochmittelalterliche Siedlung bei Schuby, Kreis Schleswig-Flensburg (Neumünster 2007)	631–632
<i>Kypta, J.</i> , Ulrich Müller: Zwischen Gebrauch und Bedeutung. Studien zur Funktion von Sachkultur am Beispiel mittelalterlichen Handwaschgeschirrs (5./6. bis 15./16. Jahrhundert) (Bonn 2006)	787–790
<i>Kypta, J.</i> , Sborník 5. Sborník příspěvků z 5. konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 6.–9. 6. 2006 v Louce u Znojma. Klenby (Praha 2007)	179–180
<i>Kypta, J.</i> , Świat Słowian wczesnego średniowiecza (Szczecin – Wrocław 2006)	180–181
<i>Levínský, O.</i> , H. Meller Hrsg.: Paläolithikum und Mesolithikum. Katalog zur Dauerausstellung im Landesmuseum für Vorgeschichte Halle. Band 1 (Halle/Saale 2004)	803–804
<i>Macháček, J.</i> , Evžen Neustupný: Metoda archeologie (Plzeň 2007)	611–613
<i>mj</i> , Michal Cihla: Zpráva o stavbě Karlova mostu (Praha 2008)	795
<i>mj</i> , Wiesława Gawrysiak-Leszczynska: Jak rysować zabytki archeologiczne. Podstawowe zasady dokumentacji (Biskupin 2003)	623–624
<i>mj</i> , Průzkumy památek XV/1, 2008	632–635
<i>mj</i> , Studies in Post-Medieval Archeology 2. Material culture from the end of the 15 th century and its reflection in archaeological, written and iconographic sources (Praha 2007)	374

<i>mj</i> , The Archaeology of Medieval Europe. Volume 1. Eighth to Twelfth Centuries AD. (Aarhus 2007)	162
<i>Moucha, V.</i> , Stanislav Stuchlík: Borotice. Mohylové pohřebiště z doby bronzové (Brno 2006)	374–377
<i>Nováček, K.</i> , David Zimola ed.: Archeologické výzkumy na Vysočině 1/2007 (Jihlava 2007)	378–379
<i>Oliva, M.</i> , Slavomil Vencl red. a kolektiv: Nejstarší osídlení jižních Čech. Paleolit a mesolit (Praha 2006)	353–355
<i>Ottenwelter, E.</i> , Lynsie Selwyn: Metals and Corrosion. A handbook for the Conservation Professional (Ottawa 2004)	808–809
<i>Pavlí, I.</i> , Margarita Díaz-Andreu – Sam Lucy – Staša Babić – David N. Edwards: The Archaeology of Identity. Approaches to Gender, Age, Status, Ethnicity and Religion (London – New York 2005)	169–170
<i>Procházka, R.</i> , Ladislav Hrdlička: Praha. Podrobná mapa archeologických dokumentačních bodů na území Pražské památkové rezervace (Praha 2005)	360–361
<i>Procházka, R.</i> , Ladislav Hrdlička: Týnský dvůr a středověká Praha. Archeologický výzkum 1976–1986 (Praha 2005)	361–362
<i>Řídký, J.</i> , Jenny L. Adams: Ground Stone Analysis. A Technological Approach (Salt Lake City 2002)	619–621
<i>Řídký, J.</i> , F. Daim – W. Neubauer Hrsg.: Zeitreise Heldenberg. Geheimnisvolle Kreisgräben. Katalog zur Niederösterreichischen Landesausstellung 2005 (Horn – Wien 2005)	166–169
<i>Řídký, J.</i> , G. Hasenhündl – W. Neubauer – G. Trnka: Kreisgräben – eine runde Sache. Sechs Wege zu ausgewählten (Kreisgrabenanlagen) im Weinviertel. Eine Annäherung an die ältesten Monumentalbauten Europas (Horn – Wien 2005)	166–169
<i>Sommer, P.</i> , Konstantin der Grosse. Ausstellungskatalog (Mainz am Rhein 2007)	172–174
<i>Stránská, P.</i> , Jana Velemínská – Jaroslav Brůžek eds.: Early Modern Humans from Předmostí near Přerov, Czech Republic. A new reading of old documentation (Praha 2008)	636–638
<i>Šumberová, R.</i> , Jean Guilaine ed.: Aux marges des grands foyers du Néolithique. Péripéries débitrices ou créatrices? (Paris 2004)	170–172
<i>Vachůt, P.</i> , Pavel Fojtík – Miroslav Šmíd: Slovanské hroby a pohřebiště na Prostějovsku (Brno 2008)	797–798
<i>Velímský, F.</i> , Na okraj k referátu Martina Ježka o sešitu Průzkumy památek XV/1, 2008	810–812
<i>Vencl, Sl.</i> , Michał Kobusiewicz – Jacek Kabaciński eds.: Studies in the Final Palaeolithic Settlement of the Great European Plain (Poznań 2007)	625
<i>Vencl, Sl.</i> , Lars Larsson – Ilga Zagorska eds.: Back to the Origin. New research in the Mesolithic-Neolithic Zvejnieki cemetery and environment, northern Latvia (Lund 2006)	363–364
<i>Vencl, Sl.</i> , Ilze Loze: Lubāna ezera mitrāja neolīta dzintars un tā apstrādes darbnīcas. – Neolithic Amber of Lake Lubāns Wetlands and Amber-Working Workshops (Rīga 2008)	364–365
<i>Vencl, Sl.</i> , Mirosław Masojć – Tomasz Płonka – Bolesław Ginter – Stefan Karol Kozłowski eds.: Contributions to the Central European Stone Age. Papers dedicated to the late Professor Zbigniew Bagniewski (Wrocław 2007)	365
<i>Venclová, N.</i> , Olivier Buchsensschutz: Les Celtes de l'âge du Fer (Paris 2007)	794–795

- Veselá, M., Matthieu Poux: L'Âge du Vin. Rites de boisson, festins et libations en Gaule indépendante (Montagnac 2004) 368–370
- Wolf, O., Clive Gamble: Archaeology. The Basics (London – New York 2008) 622–623

NOVÉ PUBLIKACE (podle publikací)

- A Paleoclimatology Workbook: High Resolution, Site-Specific, Macrophysical Climate Modeling. Edited by Reid A. Bryson and Katherine McEnaney DeWall. 2007 (*D. Dreslerová*) 804–807
- Adams, J. L.: Ground Stone Analysis. A Technological Approach. Salt Lake City 2002 (*J. Řídký*) 619–621
- Andersson, B. red.: Snarsmon – resandebyn där vägar möts. Uddevalla 2008 (*jk*) 621
- Archeologia technica 19. Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami 25. Brno 2008 (*J. Hošek*) 793–794
- Beutmann, J.: Untersuchungen zu Topographie und Sachkultur des mittelalterlichen Zwickau. Die Ausgrabungen im Nordwesten des Stadtkerns. Dresden 2007 (*J. Kypita*) 613–618
- Blaich, M. C.: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Eltville, Rheingau-Taunus-Kreis. Beiträge zur Siedlungsgeschichte des Rheingaus vom 5. bis 8. Jahrhundert n. Chr. Wiesbaden 2006 (*L. Košnar*) 358–360
- Bokinić, E.: Podwiesk. Fundstelle 2. Ein Gräberfeld der Oksywie-Kultur im Kulmer Land. Warszawa – Toruń 2005 (*L. Košnar*) 157–159
- Březinová, G. – Samuel, M. a kolektiv: „Tak čo, našli ste niečo?“ Svedectvo archeológie o minulosti Mostnej ulice v Nitre. Nitra 2007 (*J. Frolík*) 162–164
- Březinová, H.: Textilní výroba v českých zemích ve 13.–15. století. Poznání textilní produkce na základě archeologických nálezů. Praha – Brno 2007 (*G. Blažková-Dubská*) 164–165
- Břicháček, P.: Nebe a peklo na zemi. Románské a raně gotické dlaždice z milevského premonstrátského kláštera. Milevsko 2007 (*Z. Dragoun*) 165–166
- Buchsenschutz, O.: Les Celtes de l'âge du Fer. Paris 2007 (*N. Venclová*) 794–795
- Cihla, M.: Zpráva o stavbě Karlova mostu. Praha 2008 (*mj*) 795
- Čiháková, J.: Archeologické prameny k dějinám Prahy. Svazek 1. Starobylé komunikace pod domem Malostranské náměstí čp. 2/III. Archeologický výzkum NPÚ Praha č. 28/00. Praha 2008 (*I. Boháčová*) 795–797
- Čiháková, J. – Müller, M.: Archeologické prameny k dějinám Prahy. Svazek 3. Dřevěná cesta přes mokřinu v jihozápadním rohu Malostranského náměstí. Vyhodnocení archeologických výzkumů. Praha 2008 (*I. Boháčová*) 795–797
- Daim, F. – Neubauer, W. Hrsg.: Zeitreise Heldenberg. Geheimnisvolle Kreisgräben. Katalog zur Niederösterreichischen Landesausstellung 2005. Horn – Wien 2005 (*J. Řídký*) 166–169
- Dějiny staveb 2007. Sborník vybraných referátů z konference v Nečtiněch konané ve dnech 30. 3. – 1. 4. 2007. Plzeň 2007 (*J. Kypita*) 360
- Díaz-Andreu, M. – Lucy, S. – Babić, S. – Edwards, D. N.: The Archaeology of Identity. Approaches to Gender, Age, Status, Ethnicity and Religion. London – New York 2005 (*I. Pavlů*) 169–170
- Fassbinder, F.: Archäologische Untersuchungen zur Frühgeschichte der Stadt Chemnitz. Die Grabungen 1994–1995. Dresden 2006 (*J. Kypita*) 613–618

- Fojtík, P. – Šmíd, M.: Slovanské hroby a pohřebiště na Prostějovsku. Brno 2008 (P. Vachůt) 797–798
- Gaffney, Ch. – Gater, J.: Revealing the buried past. Geophysics for archaeologists. Tempus Publishing Ltd. 2003 (R. Křivánek) 621–622
- Galuška, L. – Kouřil, P. – Mitáček, J. edd.: Východní Morava v 10. až 14. století. Brno 2008 (D. Frolíková-Kaliszová) 798–801
- Gamble, C.: Archaeology. The Basics. London – New York 2008 (O. Wolf) 622–623
- Gawrysiak-Leszczynska, W.: Jak rysować zabytki archeologiczne. Podstawowe zasady dokumentacji. Biskupin 2003 (mj) 623–624
- Gillis, C. – Nosch, M. B. eds.: First aid for the excavation of archaeological textiles. Oxford 2007 (H. Březinová) 801–802
- Goš, V.: Loštice – město středověkých hrnčičů. Opava 2007 (jk) 790–792
- Guilaine, J. ed.: Aux marges des grands foyers du Néolithique. Périphéries débitrices ou créatrices? Paris 2004 (R. Šumberová) 170–172
- Gurevič, A. J.: Historikova historie. Praha 2007 (jk) 624–625
- Hasenhündl, G. – Neubauer, W. – Trnka, G.: Kreisgräben – eine runde Sache. Sechs Wege zu ausgewählten (Kreisgrabenanlagen) im Weinviertel. Eine Annäherung an die ältesten Monumentalbauten Europas. Horn – Wien 2005 (J. Řídký) 166–169
- Hrdlička, L.: Praha. Podrobná mapa archeologických dokumentačních bodů na území Pražské památkové rezervace. Praha 2005 (R. Procházka) 360–361
- Hrdlička, L.: Týnský dvůr a středověká Praha. Archeologický výzkum 1976–1986. Praha 2005 (R. Procházka) 361–362
- Klanica, Z.: Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebiště. Díl I. Brno 2006 (D. Frolíková-Kaliszová) 159–161
- Klanica, Z.: Nechvalín, Prušánky. Vier slawische Nekropolen. Teil II. Katalog. Brno 2006 (D. Frolíková-Kaliszová) 159–161
- Kluttig-Altman, R.: Von der Drehscheibe bis zum Scherbenhaufen. Leipziger Keramik des 14. bis 18. Jahrhunderts im Spannungsfeld von Herstellung, Gebrauch und Entsorgung. Dresden 2006 (J. Kypka) 613–618
- Kobusiewicz, M. – Kabaciński, J. eds.: Studies in the Final Palaeolithic Settlement of the Great European Plain. Poznań 2007 (Sl. Vencl) 625
- Kock, J. – Roesdahl, E. red.: Boringholm – en østjysk træborg fra 1300-årene (Højbjerg 2005 (L. Holík) 625–627
- Konstantin der Grosse. Ausstellungskatalog. Mainz am Rhein 2007 (P. Sommer) 172–174
- Koucká, T.: Středověké kachle z Nového Knína. Příbram 2007 (J. Kypka) 362–363
- König, S.: ... lütken Freden wisk ... Die mittelalterliche Siedlung Klein Freden bei Salzgitter vom 9.–13. Jahrhundert. Siedlung – Fronhof – Pferdehaltung. Rahden/Westf. 2007 (J. Kypka) 174–175
- Krabath, S. – Lambacher, L. (mit Beiträgen von Bernd Kluge und Rolf Rehberg): Der Pritzwalk Silberfund. Schmuck des späten Mittelalters. Katalog zur Sonderausstellung anlässlich des 750. Jubiläums der Stadtrechtsverleihung an Pritzwalk im Stadt- und Brauereimuseum Pritzwalk vom 28. Mai bis 29. Oktober 2006. Pritzwalk 2006 (J. Kypka) 802–803
- Kulakovska, L. V. ed.: Jevropejskij srednij paleolit – The European Middle Palaeolithic. Kijiv 2006 (kv) 175–177

Larsson, L. – Zagorska, I. eds.: Back to the Origin. New research in the Mesolithic-Neolithic Zvejnieki cemetery and environment, northern Latvia. Lund 2006 (<i>Sl. Vencl</i>)	363–364
Lewis-Williams, D. – Pearce, D.: Inside the Neolithic Mind: Consciousness, Cosmos and the Realm of Gods. London 2005 (<i>M. Končelová</i>)	627–629
Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 1.–3. svazek. Praha 2007 (<i>J. Kypta</i>)	355–357
Loze, I.: Lubāna ezera mitrāja neolīta dzintars un tā apstrādes darbnīcas. – Neolithic Amber of Lake Lubāns Wetlands and Amber-Working Workshops. Rīga 2008 (<i>Sl. Vencl</i>)	364–365
Marek, L.: Broń biała na Śląsku (XIV–XVI wiek). Wrocław 2008 (<i>jk</i>)	629–630
Masojeć, M. – Płonka, T. – Ginter, B. – Kozłowski, S. K. eds.: Contributions to the Central European Stone Age. Papers dedicated to the late Professor Zbigniew Bagniewski. Wrocław 2007 (<i>Sl. Vencl</i>)	365
Matoušek, V.: Třebel. Krajina po bitvě. Praha 2006 (<i>M. Gojda</i>)	630–631
Meier, U. M.: Die früh- und hochmittelalterliche Siedlung bei Schuby, Kreis Schleswig-Flensburg. Neumünster 2007 (<i>J. Kypta</i>)	631–632
Meller, H. Hrsg.: Paläolithikum und Mesolithikum. Katalog zur Dauerausstellung im Landesmuseum für Vorgeschichte Halle. Band 1. Halle/Saale 2004 (<i>O. Levínský</i>)	803–804
Müller, U.: Zwischen Gebrauch und Bedeutung. Studien zur Funktion von Sachkultur am Beispiel mittelalterlichen Handwaschgeschirrs (5./6. bis 15./16. Jahrhundert). Bonn 2006 (<i>J. Kypta</i>)	787–790
Na okraj k referátu Martina Ježka o sešitu Průzkumy památek XV/1, 2008 (<i>F. Velínský</i>)	810–812
Neustupný, E.: Metoda archeologie. Plzeň 2007 (<i>J. Macháček</i>)	611–613
Oliva, M.: Gravettien na Moravě. Brno – Praha 2007 (<i>kv</i>)	366–368
Poux, M.: L'Âge du Vin. Rites de boisson, festins et libations en Gaule indépendante. Montagnac 2004 (<i>M. Veselá</i>)	368–370
Pravěk Nová řada 15/2005. Brno 2007 (<i>O. Chvojka</i>)	807–808
Průzkumy památek XV/1, 2008 (<i>mj</i>)	632–635
Selwyn, L.: Metals and Corrosion. A handbook for the Conservation Professional. Ottawa 2004 (<i>E. Ottenwelter</i>)	808–809
Schmid, P.: Die Keramikfunde der Grabung Feddersen Wierde (1. Jh. v. bis 5. Jh. n. Chr.). Oldenburg 2006 (<i>L. Košnar</i>)	177–178
Schubert, A. a kol.: Péče o památkově významné venkovní komunikace. Praha 2007 (<i>J. Havrda</i>)	370
Schuster, J.: Die Buntmetallfunde der Grabung Feddersen Wierde. Chronologie – Chorologie – Technologie. Oldenburg 2006 (<i>L. Košnar</i>)	178–179
Sommer, P.: Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve. Praha 2007 (<i>jk</i>)	635–636
Staňa, Č.: Velkomoravská pohřebiště v Rajhradě a Rajhradících. Katalog. Brno 2006 (<i>D. Frolíková-Kaliszová</i>)	159–161
Stepančuk, V. N.: Nižnij i srednij paleolit Ukrajiny. Černovcy 2006 (<i>kv</i>)	370–374
Studies in Post-Medieval Archeology 2. Material culture from the end of the 15 th century and its reflection in archaeological, written and iconographic sources. Praha 2007 (<i>mj</i>)	374
Stuchlík, S.: Borotice. Mohylové pohřebiště z doby bronzové. Brno 2006 (<i>V. Moucha</i>)	374–377
Svorník 5. Sborník příspěvků z 5. konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 6.–9. 6. 2006 v Louce u Znojma. Klenby. Praha 2007 (<i>J. Kypta</i>)	179–180

Świat Słowian wczesnego średniowiecza. Szczecin – Wrocław 2006 (<i>J. Kypka</i>)	180–181
The Archaeology of Medieval Europe. Volume 1. Eighth to Twelfth Centuries AD. Aarhus 2007 (<i>mj</i>)	162
Trebsche, P.: Die Höhensiedlung „Burgwiese“ in Ansfelden (Oberösterreich). Ergebnisse der Ausgrabungen von 1999 bis 2002. Mit Beiträgen von W. Neubauer, K. Löcker, P. Melichar, S. Seren, A. Eder-Hinterleitner, M. Schmitzberger, A. Galik, J. Wiethold und V. Wähnert. Linz 2008 (<i>M. Dobeš</i>)	809–810
Velemínská, J. – Brůžek, J. eds.: Early Modern Humans from Předmostí near Přerov, Czech Republic. A new reading of old documentation. Praha 2008 (<i>P. Stránská</i>)	636–638
Vencl, S. red. a kolektiv: Nejstarší osídlení jižních Čech. Paleolit a mesolit. Praha 2006 (<i>M. Oliva</i>)	353–355
Vokolek, V.: Katalog sbírky oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea III. Nálezy do roku 1913. Praha 2007 (<i>J. Jílek</i>)	377–378
Wagner, G. A. – Rieder, H. – Zöllner, L. – Mick, E. Hrsg.: Homo heidelbergensis. Schlüssel-fund der Menschheitsgeschichte. Stuttgart 2007 (<i>kv</i>)	182–183
Zimola, D. ed.: Archeologické výzkumy na Vysočině 1/2007. Jihlava 2007 (<i>K. Nováček</i>)	378–379

OBSAH ARCHEOLOGICKÝCH ROZHLEDŮ LI/1999 – LX/2008

články	825
aktuality	852
nové publikace (podle autorů recenzí a referátů)	861
nové publikace (podle publikací)	890

Obsah Archeologických rozhledů za léta 1999–2008 ve verzi umožňující vyhledávání je k dispozici na internetových stránkách Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v.v.i.

<http://www.arup.cas.cz/cz/publikace/files/rozhledy/obsah-AR-1999-2008.pdf>

OBSAH ARCHEOLOGICKÝCH ROZHLEDŮ LI/1999 – LX/2008

Addová, G.: viz Benediková, L. – Kubinec, R. – Addová, G.

Adovasio, J.: viz Soffer, O. – Adovasio, J.

Adovasio, J. M. – Soffer, O. – Hyland, D. C. – Klíma, B. – Svoboda, J., Textil, košíkářství a sítě v mladém paleolitu Moravy – Textiles, basketry, and nets in Upper Paleolithic Moravia: 51 (1999), 58–94

Adovasio, J. M.: viz Illingworth, J. S. – Adovasio, J. M. – Soffer, O. – Šedo, O.

Babůrek, J. – Kotrba, Z., Chemické složení meče od Chvalšovic – Die chemische Zusammensetzung des Schwertes von Chvalšovice: 54 (2002), 501–503

Bartošková, Z. – Přichystal, A., Kamenná industrie z gravettské lokality Pavlov I (okr. Břeclav) – jihovýchodní okraj zkoumané plochy – The stone industry of the Gravettian site of Pavlov I (Břeclav district, Moravia) – the south-eastern part of the excavation area: 55 (2003), 59–67

Bartošková, A., Dvorec hradskeho správce na Budči? Srovnání publikovaných závěrů s výpovědí terénní dokumentace – Ein Gehöft des Burgverwalters in Budeč? Eine Gegenüberstellung der veröffentlichten Interpretationen und der Aussage der Grabungsdokumentation: 56 (2004), 310–320

Bartošková, A., K interpretaci vnějšího valu na Levém Hradci – Zur Interpretation des Außenwalls in Levý Hradec: 55 (2003), 618–624

Bartošková, A., K vývoji vnitřního opevnění na Budči – Zur Entwicklung der Innenbefestigung von Budeč: 56 (2004), 763–797

Bartošková, A., Revize klíčové archeologické situace na Budči – Revision der zentralen archäologischen Situation auf dem Burgwall Budeč: 52 (2000), 665–678

Bartošková, A., Výpověď keramiky z polohy Žabník k vývoji pohřbívání a sídlení v mikulčickém podhradí – The testimony of pottery from the site of Žabník on the development of burial and settlement activities in the outer bailey of Mikulčice: 59 (2007), 675–712

Bartošková, A., Zánikový horizont budečské akropole (ke chronologii raně středověké keramiky) – Der Untergangshorizont des Akropolisburgwalls von Budeč (Zur Chronologie der frühmittelalterlichen Keramik): 51 (1999), 726–739

Bartošková, A. – Štefan, I., Raně středověká Budeč – pramenná základna a bilance poznatků (K problematice funkcí centrální lokality) – Der frühmittelalterliche Burgwall Budeč – Die Quellen und eine Bilanz der Erkenntnisse (Zur Problematik des Zentralortsfunktion): 58 (2006), 724–757

Baxa, P.: viz Poláček, L. – Mazuch, M. – Baxa, P.

Bayer, T. – Beneš, J., Středověká terasová pole na Šumavě jako hydroopedologický fenomén a archeologický problém – Medieval terraced fields in the Bohemian Forest as a hydroopedological phenomenon and problem of landscape archaeology: 56 (2004), 139–159

Belcredi, L., K názorům Jana Kypty o knize „Bystřec“: 59 (2007), 625–626

Benediková, L. – Kubinec, R. – Addová, G., Chemická analýza (pevných) černých organických látek na keramice púchovskej kultúry z Liptovskej Mary (a porovnanie s materiálom zo stredovekého výrobného objektu vo Varíne) – Chemische Analyse der (festen) schwarzen organischen Substanzen auf der Keramik der Púchov-Kultur von Liptovská Mara (und Vergleichung mit dem Material vom mittelalterlichen Herstellungsobjekt in Varín): 51 (1999), 146–162

Beneš, J., Antrakologické analýzy v archeologii a paleoekologii – Anthracological analyses in archaeology and paleoecology: 60 (2008), 75–92

Beneš, J., Klimatické změny a environmentální archeologie: poznámky k článku Jana Bouzka – Climatic change in prehistory and environmental archaeology. Some notes on an article by Jan Bouzek: 57 (2005), 529–533

Beneš, J., Vysokoškolská archeologie v čase tichých proměn: 58 (2006), 159–162

Beneš, J. – Pokorný, P., Odlesňování východočeské nížiny v posledních dvou tisíciletích: Interpretace pyloanalytického záznamu z olšiny Na bahně, okr. Hradec Králové – Deforestation of East-Bohemian lowland during the last two millennia: Interpretation of pollen record from the site “Na bahně”, Hradec Králové district: 53 (2001), 481–498

Beneš, J.: viz Bayer, T. – Beneš, J.

Blažek, J.: viz Smrž, Z. – Blažek, J.

Beneš, J.: viz Drozdová, E. – Beneš, J.

Beneš, J.: viz Petrlíková, V. – Beneš, J.

Beranová, M., K problematice výroby skla ve 12. století na sídlišti Poděbrady – radiostanice – Über die Glaserzeugung im 12. Jahrhundert in der Siedlung Poděbrady– Radiosender: 53 (2001), 130–143

Blažek, J., Z dějin Archeologického ústavu za okupace: 55 (2003), 581–601

Boháčová, I., Archeologický areál pod III. nádvořím Pražského hradu. Poznámky k jeho významu a vypovídací hodnotě jeho pramenů v kontextu studia raně středověkého hradu Praha – Das archäologische Areal unter dem III. Hof der Prager Burg. Bemerkungen zur Bedeutung und Aussagekraft der Quellen im Kontext der frühmittelalterlichen Burg: 51 (1999), 692–714

Boháčová, I., K historii archeologického zkoumání center raného středověku v Čechách. Příklad ze Staré Boleslavi – Zur Geschichte der archäologischen Erforschung der Zentren im frühmittelalterlichen Böhmen am Beispiel von Stará Boleslav: 58 (2006), 117–128

Boháčová, I., Stará Boleslav – stav a perspektivy studia funkcí a prostorového uspořádání přemyslovského hradu – Stará Boleslav – stage of and prospects for the study of the function and spatial organisation of the Přemyslid stronghold: 58 (2006), 695–723

Boháčová, I., Stav a perspektivy výzkumu raně středověkých sídelních aglomerací v Čechách a na Moravě – The stage and prospects of research into Early Medieval settlement agglomerations in Bohemia and Moravia: 58 (2006), 619–622

Boháčová, I., Zamyšlení nad zamyšlením Jana Frolíka – Gedanken zu den Gedanken Jan Frolíks: 54 (2002), 727–737

Boháčová, I.: viz Kozáková, R. – Boháčová, I.

Bolína, P. – Klimek, T., Úsek dálkové komunikace na Kosmově hoře Osek (Povrchový průzkum zaniklých cest v trati „Humenská“ na k. ú. Jíloviště, okr. Praha-západ) – A leg of a trunk road on the Cosmas’ Hill Osec (The surface research of former roads in the Humenská tract in the cadastre area of Jíloviště, dist. Prague-West): 59 (2007), 103–115

Bouzek, J., Archeologie a humanitní vědy – Archaeology and the humanities: 52 (2000), 409–411

Bouzek, J., Jan Filip a Jaroslav Böhm o koncepci doby bronzové a železné v Evropě: 53 (2001), 754–757

Bouzek, J., K depotům v Českém středohoří – Ad hoards in the České středohoří Mts.: 54 (2002), 811–812

Bouzek, J., K diskusi o klimatických změnách – Ad study of climatic fluctuations in prehistory: 57 (2005), 795–797

Bouzek, J., Klimatické změny ve středoevropském pravěku – Climatic changes and Central European prehistory: 57 (2005), 493–528

Bouzek, J., Lužická kultura na Opavsku a její vztah k lokalitám v polském Horním Slezsku – The Lusatian culture in Czech Silesia: its relation to sites in Polish Upper Silesia: 55 (2003), 272–284

- Bouzek, J.*, Nadregionální systém váhových jednotek doby bronzové a přechod k lokálním systémům na počátku doby železné – Supra-regional weight units and the coming of the Age of Iron in Europe: 56 (2004), 297–309
- Bouzek, J.*, Osídlení a kultura jižních Čech v mladé a pozdní době bronzové – Die Urnenfelderzeit in Südböhmen – Diskussionsbeitrag: 56 (2004), 88–91
- Bouzek, J.*, Poznámky k článku Evžena Neustupného „Vysokoškolská archeologie“ – Ad Evžen Neustupný, University Archaeology: 58 (2006), 151–153
- Brabec, J.*, „Deschifferování“: 52 (2000), 357–360
- Brather, S.*, Slawenbilder. „Slawische Altertumskunde“ im 19. und 20. Jahrhundert – Obrazy Slovanů. „Slovanské starožitnosti“ v 19. a 20. století: 53 (2001), 717–751
- Bravermanová, M.* – *Březinová, H.*, Několik poznámek k článku „Textil, košíkářství a sítě v mladém paleolitu Moravy“ – Some thoughts on “Textiles, basketwork and nets in Upper Palaeolithic Moravia”: 51 (1999), 113–118
- Brdička, R.: viz Černý, V. – Brůžek, J. – Brouček, J. – Hájek, M. – Brdička, R.
- Brdička, R.: viz Černý, V. – Brůžek, J. – Siegllová, Z. – Budil, I. – Brdička, R.
- Brdička, R.: viz Kráčmarová, A. – Bruchová, H. – Černý, V. – Brdička, R.
- Bromová, M.* – *Černý, V.* – *Hájek, M.* – *Brůžek, J.*, Agreement of molecular biology and morphology methods in sex determination of human bones from Žatec cemetery (11th – 13th century AD) – Shoda v určení pohlaví při aplikaci molekulárně biologických a morfologických metod na lidské kosterní pozůstatky ze Žatce 11.–13. století: 55 (2003), 687–694
- Brouček, J.: viz Černý, V. – Brůžek, J. – Brouček, J. – Hájek, M. – Brdička, R.
- Bruchová, H.: viz Kráčmarová, A. – Bruchová, H. – Černý, V. – Brdička, R.
- Brůna, V.: viz Smrž, Z. – Meduna, P. – Brůna, V. – Křivánek, R.
- Brůžek, J.*, Současná česká paleodemografie: falešné naděje přílišného optimismu a nový reálný cíl – Contemporary Czech paleodemography: False hope, excessive optimism, and feasible new object: 60 (2008), 329–344
- Brůžek, J.* – *Likovský, J.* – *Černý, V.*, Současné metody biologické antropologie a jejich využití při hodnocení kostry přisuzované českému knížeti Spytihněvovi I. – Current research methods in biological anthropology and their application in the study of the skeleton attributed to the Bohemian Prince Spytihněv I: 54 (2002), 439–456
- Brůžek, J.: viz Bromová, M. – Černý, V. – Hájek, M. – Brůžek, J.
- Brůžek, J.: viz Černý, V. – Brůžek, J. – Brouček, J. – Hájek, M. – Brdička, R.
- Brůžek, J.: viz Černý, V. – Brůžek, J. – Siegllová, Z. – Budil, I. – Brdička, R.
- Březinová, H.* – *Turek, J.*, Šňůrové a raně středověké pohřebiště v severním předpolí Pražského hradu – archeologický výzkum v Lumbeho zahradě – The Corded Ware and Early Medieval cemetery in northern vicinity of the Prague Castle. An archaeological excavation in the Lumbe Garden: 51 (1999), 653–687
- Březinová, H.: viz Bravermanová, M. – Březinová, H.
- Bubeník, J.*, K topografii, vývoji a strukturám staršího raně středověkého (6.–9. stol.) osídlení Pošembeří – Zu Topographie, Entwicklung und Strukturen einer älteren frühmittelalterlichen (6.–9. Jh.) Besiedlung von Šembera Gebiet: 53 (2001), 256–278
- Bubeník, J.*, Několik poznámek ke studii P. Čecha „Hrady a výšinná sídliště raného středověku v Pobělí a středním Poohří“ – Einige Bemerkungen zu P. Čech, „Hrady a výšinná sídliště raného středověku v Pobělí a středním Poohří“ (Frühmittelalterliche Burgen und Höhensiedlungen im Bělá- und Ohře-Land): 54 (2002), 319–326

Bubeník, J., Poznámky o nejstarších hradištích raného středověku v Čechách – Bemerkungen zu den ältesten Burgstätten des Frühmittelalters in Böhmen: 51 (1999), 631–648

Budil, I.: viz Černý, V. – Brůžek, J. – Siegllová, Z. – Budil, I. – Brdička, R.

Buchvaldek, M., K diskuzi o sídlištích se šňůrovou keramikou – Zur Diskussion über Siedlungen der Schnurkeramik: 51 (1999), 388–391

Buňatová, M., Textilní produkce v mladém paleolitu. Experiment pro dokumentární film „Úsvit géníů“ – Textile production in the Upper Palaeolithic. An experiment for a documentary film: 51 (1999), 104–112

Cílek, V. – Jarošová, L., Železité horniny a minerální barviva z paleolitického sídliště v Petřkovicích u Ostravy – Ferruginous rocks and mineral ochres from Palaeolithic site Petřkovice by Ostrava: 52 (2000), 85–100

Cílek, V.: viz Svoboda, J. – Cílek, V. – Jarošová, L. – Peša, V.

Curta, F., Utváření Slovanů (se zvláštním zřetelem k Čechám a Moravě) – The making of the Slavs (with a special emphasis on Bohemia and Moravia): 60 (2008), 643–694

Czerniak, L., Settlements of the Brześć Kujawski type on the Polish Lowlands – Sídliště typu Brześć Kujawski v Polské nížině: 54 (2002), 9–22

Čech, P., Současný stav poznání Žatce v raném středověku – Der gegenwärtige Erkenntnisstand zu Saaz (Žatec) im Frühmittelalter: 60 (2008), 36–60

Čejka, T. – Hajnalová, E., Reconstruction of environment in the surrounding areas of Komárno in the Roman period on the basis of the analysis of plant macroremains and molluscan thanatocoenoses – Rekonštrukcia prírodného prostredia v okolí Komárna v dobe rímskej na základe analýzy subrecentných rastlinných makrozvyškov a thanatocenóz mäkkýšov: 52 (2000), 316–329

Černá, E., O domnělé výrobě skla ve 12. století u Poděbrad – Über die vermeintliche Glaserzeugung in der Nähe von Poděbrady im 12. Jahrhundert: 53 (2001), 144–153

Černá, E. – Hulínský, V. – Gedeon, O., Výpověď mikroanalýz vzorků skel z raného středověku – Microprobe analyses results of Early Medieval glass specimens: 53 (2001), 59–89

Černý, V. – Brůžek, J. – Brouček, J. – Hájek, M. – Brdička, R., Archeogenetika – nový přístup k řešení vleklých sporů antropologie? Problematika původu a rozšíření člověka současného morfologického vzhladu – Archaeogenetics – a new approach for the study of chronic disputes of anthropology? Question of the origin and expansion of anatomically modern humans: 55 (2003), 561–580

Černý, V. – Brůžek, J. – Siegllová, Z. – Budil, I. – Brdička, R., Vztah sociální organizace, biologické reprodukce a genetické variability – setkání molekulární genetiky, sociální antropologie a postprocesuální archeologie – Relations entre l'organisation sociale, la reproduction biologique et de la variabilité génétique – rencontre de la génétique moléculaire, de l'anthropologie sociale et de l'archéologie post-processuelle: 51 (1999), 346–367

Černý, V. – Stránská, P., O rozdílech mezi věkem kalendářním a biologickým a o sporech historiků s antropology: 51 (1999), 832

Černý, V.: viz Bromová, M. – Černý, V. – Hájek, M. – Brůžek, J.

Černý, V.: viz Brůžek, J. – Likovský, J. – Černý, V.

Černý, V.: viz Kráčmarová, A. – Bruchová, H. – Černý, V. – Brdička, R.

Čiháková, J., K dosavadnímu stavu poznání raně středověké Malé Strany: 54 (2002), 738–752

Čiháková, J. – Havrda, J., Malá Strana v raném středověku. Stav výzkumu a rekapitulace poznání – Malá Strana (Lesser Town) in Prague in the Early Middle Ages. The current status of archaeological excavations: 60 (2008), 187–228

- Čižmář, M., Detektor ano, nebo ne? Archeologie a detektory kovů – The metal detector: yes or no? *Archaeology and metal detectors*: 58 (2006), 284–290
- Čižmář, M., Jaroslav Böhm a moravská archeologie: 53 (2001), 757–762
- Čižmář, M. – Kolníková, E., Němčice – obchodní a industriální centrum doby laténské na Moravě – Němčice – a La Tène trading and industrial centre in Moravia: 58 (2006), 261–283
- Čujanová-Jílková, E., Z Prahy na východní Slovensko: 56 (2004), 868–873
- Čulíková, V., Archeobotanika v české archeologii na prahu 3. tisíciletí: 56 (2004), 661–671
- Čulíková, V., Ovoce, koření a léčiva z raně novověké jímky hradčanského špitálu – Fruits, spices and medicaments from the post-Medieval cesspit of hospital at Prague-Hradčany: 60 (2008), 229–260
- Čulíková, V., Rostlinné makrozbytky z pravěkých a raně středověkých antropogenních sedimentů v Lovosicích – Pflanzliche Makroreste aus urzeitlichen und frühmittelalterlichen anthropogenen Sedimenten in Lovosice (NW Böhmen): 60 (2008), 61–74
- Čulíková, V., Rostlinné makrozbytky z prostor raně středověkého opevnění v sondě 236 na jz. okraji předhradí v Libici nad Cidlinou – Plant macroremains from the area of the Early Medieval fortification at the south-western edge of the bailey at Libice nad Cidlinou: 58 (2006), 527–539
- Čulíková, V., Zpráva o prvním archeobotanickém nálezů líčidla amerického (*Phytolacca americana* L.) ve střední Evropě a o dalších druzích užitkových rostlin z Prahy-Hradčan – Report about the first archeobotanical find of poke weed (*Phytolacca americana* L.) in the Middle Europe and other species of utility plants from Prague-Hradčany: 59 (2007), 353–370
- Čulíková, V.: viz Klápště, J. – Čulíková, V. – Ježek, M. – Kaplan, M.
- Dietler, M., „Naši předkové Galové“: Archeologie, etnický nacionalismus a manipulace s keltskou identitou v moderní Evropě – “Our ancestors the Gauls”: Archeology, ethnic nationalism, and the manipulation of Celtic identity in modern Europe: 51 (1999), 537–556
- Dobeš, M., Raně eneolitický objekt ze Svárova, okr. Kladno – Ein frühäneolithisches Objekt bei Svárov, Mittelböhmen: 59 (2007), 95–102
- Dobeš, M. – Vojtěchovská, I., Řivnáčské sídliště v Úholičkách, okr. Praha-západ – Eine Řivnáč-Siedlung in Úholičky, Kr. Prag-West: 60 (2008), 261–297
- Dobisíková, M.: viz Velemínský, P. – Dobisíková, M.
- Doláková, N.: viz Macháček, J. – Doláková, N. – Dresler, P. – Havlíček, P. – Hladilová, Š. – Přichystal, A. – Roszková, A. – Smolíková, L.
- Doležel, J., *Cruciburgensis monetae magister*: několik poznámek k problému jeho identifikace – *Cruciburgensis monetae magister*: several comments on the problem of his identification: 56 (2004), 401–416
- Doležel, J., Městisko: zaniklá městská lokace 13. století na Prostějovsku – Městisko: Eine Stadtwüstung aus dem 13. Jahrhundert im Land von Prostějov (Mittelmähren): 60 (2008), 459–508
- Dragoun, Z., Od slov ... ke slovům: 53 (2001), 576–577
- Dragoun, Z., Památkový zákon a případ židovského hřbitova v Praze 1 – Vladislavově ulici – The monuments law and the case of the Jewish cemetery in Vladislavova ul., Prague: 52 (2000), 447–452
- Dragoun, Z. – Škabrada, J. – Tryml, M., Pár slov k maxirecenzi. *Románské domy v Praze po roce*: 55 (2003), 398–401
- Drda, P.: viz Likovský, J. – Drda, P.
- Drechsler, A.: viz Procházka, R. – Drechsler, A. – Schenk, Z.
- Dresler, P.: viz Macháček, J. – Doláková, N. – Dresler, P. – Havlíček, P. – Hladilová, Š. – Přichystal, A. – Roszková, A. – Smolíková, L.

- Dreslerová, D.*, Klima v pravěku – mýtus a skutečnost. Několik poznámek k článku Jana Bouzka – Climate in Prehistory – Myth and Reality. Comments on an article by Jan Bouzek: 57 (2005), 534–548
- Dreslerová, D.* – *Pokorný, P.*, Vývoj osídlení a struktury pravěké krajiny na středním Labi. Pokus o přímé srovnání archeologické a pyloanalytické evidence – Settlement and prehistoric land-use in middle Labe valley, Central Bohemia. Direct comparison of archaeological and pollen-analytical data: 56 (2004), 739–762
- Dreslerová, D.* – *Sádlo, J.*, Les jako součást pravěké kulturní krajiny – The forest as a component of the prehistoric cultural landscape: 52 (2000), 330–346
- Dreslerová, D.*: viz Gojda, M. (ed.) – *Dreslerová, D.* – *Foster, P.* – *Křivánek, R.* – *Kuna, M.* – *Vencl, S.* – *Zápotočský, M.*
- Dreslerová, D.*: viz Světlík, I. – *Dreslerová, D.* – *Limburský, P.* – *Tomášková, L.*
- Dreslerová, G.*, Vyhodnocení zvířecích kostí z neolitického sídliště Těšetice-Kyjovice (okr. Znojmo, Česká republika) – Die Auswertung der Tierknochen aus einer neolithischen Siedlung in Těšetice-Kyjovice (Kreis Znojmo, Tschechische Republik): 58 (2006), 3–32
- Drozdová, E.*, Zhodnocení znovuobjeveného fragmentu lidské dolní čelisti č. 21 z Předmostí u Přerova – The evaluation of a rediscovered fragment of human lower jaw, No. 21 from Předmostí u Přerova: 53 (2001), 452–460
- Drozdová, E.* – *Beneš, J.*, Korunka lidského zubu – The crown of the human tooth: 51 (1999), 269–273
- Drozdová, E.* – *Parma, D.* – *Unger, J.*, Hromadný hrob obětí slovansko-maďarského střetu v 9.–10. století u Brankovic – A mass grave of victims of a Slavic/Magyar conflict in the 9th–10th century at Brankovice: 57 (2005), 167–179
- Dufková, M.*, Hora a jeskyně ve starověkých pramenech – Mountain and cave in ancient sources: 51 (1999), 457–467
- Durdík, T.*, K interpretaci hradu Týřova: 54 (2002), 910–911
- Durdík, T.*, K počátkům šlechtických hradů v Čechách – Zu den Anfängen der Adelsburgen in Böhmen: 56 (2004), 169–175
- Durdík, T.*, K problematice hradu v Chrudimi – Zur Problematik der Burg in Chrudim: 53 (2001), 615–619
- Dvorská, J.*, Experimentales Brennen von Keramik – eine naturwissenschaftliche Studie – Experimentální výpaly keramiky – přírodovědná studie: 53 (2001), 45–58
- Ernée, M.*, K článku W. J. H. Willemsse: 53 (2001), 577–581
- Ernée, M.*, Svátá Kateřina Alexandrijská, Kristus, nebo král? K interpretaci gotických kachlových reliéfů z Českého Krumlova a Velkého Meziříčí – St. Katharina von Alexandria, Christus oder König? Zur Interpretation gotischer Kachelreliefs aus Český Krumlov und Velké Meziříčí: 55 (2003), 68–75
- Ernée, M.*, Využití fosfátové půdní analýzy při interpretaci kulturního souvrství a zahloubených objektů z mladší a pozdní doby bronzové v Praze 10 – Záběhlicích – The use of soil phosphate analysis in the interpretation of Late and Final Bronze Age cultural stratigraphy and sunken features at Prague 10 – Záběhllice: 57 (2005), 303–330
- Ernée, M.* – *Stejskal, A.*, Kouty na Českokrumlovsku. Běžný či výjimečný model vrcholně a pozdně středověkého osídlení? – Die Landschaft Kouty im Gebiet von Český Krumlov. Gängige oder außergewöhnliche Form spätmittelalterlicher Besiedlung?: 53 (2001), 310–342
- Ernée, M.* – *Vitanovský, M.*, Řezaná negativní dřevěná forma – první krok při výrobě čelní vyhlívací stěny kamenného kachle? – Die geschnitzte Negativform aus Holz – der erste Schritt bei der Herstellung der reliefierten Blattkachel?: 55 (2003), 548–560

- Fanta, J.: viz Speranza, A. – Fanta, J. – Hanke, J. – van Geel, B.
- Farkaš, Z., Nálezy lidských pozostatkov v prostredí kultúry ľudu s lineárnou keramikou na Slovensku – Human remains from the Linear Pottery culture area in Slovakia: 54 (2002), 23–43
- Farruggia, J.-P., Une crise majeure de la civilisation du Néolithique Danubien des années 5100 avant notre ère – A major crisis in the Danubian Neolithic at the end of the 6th millennium BC: 54 (2002), 44–98
- Fischer, U., Hinkelstein – ein neolithisches Kulturbild – Hinkelstein – kulturní obraz neolitické skupiny: 54 (2002), 99–105
- Fojtík, P., Bukovohorské keramické „importe“ z Olšan u Prostějova, okr. Prostějov – Bukova Hora ceramic “imports” from Olšany u Prostějova (Prostějov district): 58 (2006), 781–789
- Fojtík, P., K výbavě hrobu č. 39 v „Kumberkách“ u Určic, okr. Prostějov, aneb Ojedinelý keramický tvar z prostředí slezské kultury – On the inventory of grave no. 39 at “Kumberky” near Určice (Prostějov district, S Moravia). An isolated ceramic form from the milieu of the Silesian culture: 56 (2004), 850–855
- Fojtík, P., Mohylovo-lužický jámový hrob z Kostelce na Hané (okr. Prostějov) – A Tumulus/Lusatian culture pit grave from Kostelec na Hané (Moravia, Prostějov district): 54 (2002), 690–699
- Fojtík, P. – Hložek, M., Možnosti aplikace přírodovědných analýz při zkoumání kremačních pozůstatků z pravěkých hrobů a pohřebišť – Opportunities for the application of natural scientific analyses in the investigation of cremation remains from prehistoric graves and cemeteries: 54 (2002), 700–704
- Foster, P.: viz Gojda, M. (ed.) – Dreslerová, D. – Foster, P. – Křivánek, R. – Kuna, M. – Vencl, S. – Zápotocký, M.
- Frána, J.: viz Pleinerová, I. – Hošek, J. – Frána, J.
- Frána, J.: viz Profantová, N. – Frána, J.
- Fridrich, J. – Fridrichová-Sýkorová, I. – Novák, M. – Svoboda, J. – Škrdla, P., Odpověď na článek Martina Olivy: Mladý paleolit v českých zemích: výzkumy, názory a publikace v letech 2001–2005 – Response to M. Oliva’s paper “Le Paléolithique supérieur dans les pays tcheques : fouilles, opinions et publications dans les années 2001–2005”: 59 (2007), 130–142
- Fridrich, J. – Sýkorová, I., Kdo jinému jámu kopá...: 57 (2005), 798–800
- Fridrich, J. – Sýkorová, I., Kritika kritiky aneb o tkaní v paleolitu – A critique of critique, or weaving in the Palaeolithic: 51 (1999), 119–125
- Fridrichová-Sýkorová, I.: viz Fridrich, J. – Fridrichová-Sýkorová, I. – Novák, M. – Svoboda, J. – Škrdla, P.
- Fröhlich, J., Halštatský dům z Hradiště u Písku – Hallstatt-period house from Hradiště near Písek (South Bohemia): 53 (2001), 119–129
- Fröhlich, J.: viz Vencl, S. – Fröhlich, J.
- Frolík, J., O valech, zamyšleních a archeologii: 55 (2003), 394–398
- Frolík, J., Zamyšlení nad třetím svazkem sborníku „Mediaevalia archaeologica“. K výsledkům výzkumů raně středověkého opevnění Pražského hradu a Malé Strany – Gedanken über Mediaevalia archaeologica 3 (Zu den Ergebnissen der Ausgrabungen der frühmittelalterlichen Befestigung der Prager Burg und der Kleinseite): 54 (2002), 705–726
- Frolík, J. – Sigl, J., K úvahám Martina Ježka o počátcích města Chrudimi a tamějším hradu – Zu Martin Ježeks Überlegungen zu den Anfängen der Stadt Chrudim und seiner Burg: 53 (2001), 620–629
- Frolíková-Kaliszová, D., Mladohradištní pohřebišť v Drahanovicích (okr. Olomouc) – Jungburg-wallzeitliche Gräberfeld in Drahanovice (Bez. Olomouc): 51 (1999), 317–334

Galuska, L., Velkomoravská hradba v Uherském Hradišti – Rybárnách – The Great Moravian rampart at Uherské Hradiště – Rybárny: 58 (2006), 486–510

Gedeon, O.: viz Černá, E. – Hulínský, V. – Gedeon, O.

van Geel, B.: viz Speranza, A. – Fanta, J. – Hanke, J. – van Geel, B.

Gentizon, A.-L.: viz Haller, M. – Gentizon, A.-L. – Kuna, M.

Gojda, M., Archeologie, společnost a univerzitní vzdělání. Poznámky k aktuálním trendům – Archaeology, society and university education. Notes to recent trends: 60 (2008), 755–768

Gojda, M. (ed.) – Dreslerová, D. – Foster, P. – Křivánek, R. – Kuna, M. – Vencel, S. – Zápotocký, M., Velké pravěké ohrazení v Klech (okr. Mělník). Využití nedestruktivních metod výzkumu k poznání nového typu areálu – Das Erdwerk Kly in Mittelböhmen. Auswertung der nichtdestruktiven Methoden zur Erkenntnis eines Siedlungsareal Typus: 54 (2002), 371–430

Golec, M., Ein Dromos in Mähren – Dromos na Moravě: 56 (2004), 532–560

Golec, M., Hlásnica u Horákova: kam s ní? – Hlásnica u Horákova: Wohin damit?: 55 (2003), 500–516

Golec, M., O konci bohatých horákovských hrobů a datování Býčí skály podle keramiky – Das Ende der reichen Gräber der Horákov-Kultur und die Datierung der Býčí skála-Höhle aufgrund der Keramikfunde: 55 (2003), 695–717

Grygiel, R., A well of the Stroke-Ornamented Ware culture from Konary near Brześć Kujawski (Poland) – Studna z období kultury s vypíchanou keramikou z Konar u Brestu Kujavského (Polsko): 54 (2002), 106–113

Hájek, M.: viz Bromová, M. – Černý, V. – Hájek, M. – Brůžek, J.

Hájek, M.: viz Černý, V. – Brůžek, J. – Brouček, J. – Hájek, M. – Brdička, R.

Hajnalová, E.: viz Čejka, T. – Hajnalová, E.

Haller, M. – Gentizon, A.-L. – Kuna, M., Mazanice z pozdní doby bronzové z Roztok – Les fragments de torchis de l'Age du Bronze final de Roztoky (Tchéquie): 59 (2007), 765–778

Hanke, J.: viz Speranza, A. – Fanta, J. – Hanke, J. – van Geel, B.

Hardy, B. L., Preliminary results of residue and use-wear analyses of stone tools from two Mesolithic sites, Northern Bohemia, Czech Republic – Předběžné výsledky analýzy povrchových stop na kamenných nástrojích ze dvou mezolitických lokalit v severních Čechách, Česká republika: 51 (1999), 274–279

Havlíček, P.: viz Macháček, J. – Doláková, N. – Dresler, P. – Havlíček, P. – Hladilová, Š. – Přichystal, A. – Roszková, A. – Smolíková, L.

Havrda, J., Ke geologickým poměrům okolí Libice nad Cidlinou – On the geological relationships around Libice nad Cidlinou: 58 (2006), 520–527

Havrda, J. – Podliska, J. – Zavřel, J., Surovinové zdroje, výroba a zpracování železa v raně středověké Praze (historie, současný stav a další perspektivy bádání) – Sources of raw materials, the production and working of iron in Early Medieval Prague (the history, present state and future perspectives of research): 53 (2001), 91–118

Havrda, J.: viz Čiháková, J. – Havrda, J.

Hladilová, Š.: viz Macháček, J. – Doláková, N. – Dresler, P. – Havlíček, P. – Hladilová, Š. – Přichystal, A. – Roszková, A. – Smolíková, L.

Hlava, M., O pravěkém a středověkém osídlení na území vojenského újezdu Březina, okr. Vyškov: 57 (2005), 180–204

Hlaváč, J., Nález kelnatky (Mollusca – Scaphopoda) v eneolitickém objektu v Úholičkách (okr. Praha-západ): 60 (2008), 309

- Hlaváč, J.*, Nález schránek měkkýšů v prostoru raně středověkého opevnění v Libici nad Cidlinou – Molluscs finding in the area of Early Medieval fortification in Libice nad Cidlinou: 58 (2006), 550–555
- Hložek, M.: viz Fojtík, P. – Hložek, M.
- Hlušík, A.: viz Smrž, Z. – Hlušík, A.
- Holodňák, P.*, Experiment s mletím obilnin na žernovech tzv. řeckého typu – Experiment mit dem Mahlen des Getreides an den Mahlsteinen des sog. griechischen Typs (Balkenhandmühlen): 53 (2001), 31–44
- Holub, M.*, Nakolik mohly chudé, stříbro obsahující rudy zajímat prospektory v polovině 13. století?: 57 (2005), 573–580
- Holub, M.*, Několik poznámek ložiskového geologa ke sborníku „Těžba a zpracování drahých kovů: sídelní a archeologické aspekty“: 57 (2005), 390–409
- Horáček, I.*, Fauna obratlovců z převisu Pod zubem (k. o. Česká Lípa) – Vertebrate fauna from the Pod zubem rockshelter: 51 (1999), 268
- Hošek, J. – Mařík, J. – Šilhová, A.*, Kanín, hrob 54 – průzkum hrobové výbavy – Kanín, grave 54 – Research on the grave contents: 60 (2008), 310–328
- Hošek, J. – Smrž, Z. – Šilhová, A.*, Sekera s raménky z vrchu Ostrý (k. ú. Březno, okr. Litoměřice) v Českém středohoří – Ein Ärmchenbeil vom Gipfel Ostrý (Katastergemeinde Březno, Kr. Litoměřice) im Böhmischem Mittelgebirge: 59 (2007), 336–352
- Hošek, J. – Šilhová, A.*, Metalograficko-restaurátorské průzkumy raně středověkých nožů – The metallographic-restoration survey of Early Medieval knives: 58 (2006), 59–75
- Hošek, J.: viz Pleinerová, I. – Hošek, J. – Frána, J.
- Hovorka, D. – Cheben, I. – Husák, L.*, Raw materials of Neolithic/Eneolithic stone implements from sites distributed around Senica (Western Slovakia) – Suroviny neolitických/eneolitických kamenných artefaktov z lokalit v okolí Senice (západné Slovensko): 52 (2000), 465–482
- Hovorka, D. – Matýsek, D. – Mlatec, R. – Slivka, V.*, Raw material aspects of the Neolithic ceramics from the Cífer-Pác site (western Slovakia) – Surovinové aspekty neolitickej keramiky z lokality Cífer-Pác: 56 (2004), 828–840
- Hrala, J.*, Bronzový meč z Pošumaví. Mladomohylové meče s plným jilcem v Čechách – Ein Bronzeschwert aus dem Böhmerwaldgebiet. Junghügelgräberzeitliche Vollgriffschwerter in Böhmen: 54 (2002), 495–501
- Hrala, J.*, Profil knovízskou žárovou nekropolí u Obor – Das Profil des Brandgräberfeldes der Knovízer Kultur bei Obory: 52 (2000), 623–631
- Hrnčířová, M. – Jarošová, I.*, Raně středověké obyvatelstvo Dolních Věstonic: komparační paleodemografická studie – The Early Medieval population of Dolní Věstonice: a comparative palaeodemographic study: 59 (2007), 29–52
- Hrubý, P. – Chvojka, O.*, Výšinné lokality mladší a pozdní doby bronzové v jižních Čechách – Upland sites of the Late and Final Bronze Age in South Bohemia: 54 (2002), 582–624
- Hulínský, V.: viz Černá, E. – Hulínský, V. – Gedeon, O.
- Husák, L.: viz Hovorka, D. – Cheben, I. – Husák, L.
- Hyland, D. C.: viz Adovasio, J. M. – Soffer, O. – Hyland, D. C. – Klíma, B. – Svoboda, J.
- Charvát, P.*, Franský kupec Samo a sásánovský zábor Arábie – Samo, the Frankish merchant, and the Sasanian conquest of Arabia: 54 (2002), 903–907
- Charvát, P.*, Není vlnice jako vlnice: 53 (2001), 354–355
- Cheben, I.: viz Hovorka, D. – Cheben, I. – Husák, L.

Chvojka, O., Současný stav poznání doby popelnicových polí v jižních Čechách – Der gegenwärtige Forschungsstand der Urnenfelderzeit in Südböhmen: 56 (2004), 59–87

Chvojka, O.: viz Hrubý, P. – Chvojka, O.

Chytráček, M., Časně laténské sídliště v Chržíně (okr. Kladno) s napodobeninou červenofigurové keramiky a s doklady kovolictví a zpracování jantaru – The early La Tène settlement site in Chržín (Central Bohemia) with the imitation red-figure pottery and documentation of metal smelting and amber working: 59 (2007), 461–516

Chytráček, M., Komparace pozdně antického literárního obrazu a archeologického projevu pohřebního ritu mladší a pozdní doby laténské: 57 (2005), 787–794

Chytráček, M. – *Šmejda, L.*, Opevněný areál na Vladaři a jeho zázemí. K poznání sídelních struktur doby bronzové a železné na horním toku Střely v západních Čechách – The fortified area at Vladař and its hinterland. Towards an understanding of the settlement structures of the Bronze and Iron Ages in West Bohemia: 57 (2005), 3–56

Illingworth, J. S. – *Adovasio, J. M.* – *Soffer, O.* – *Šedo, O.*, A textile/basketry impression from the Neolithic site of Luleč (Central Moravia) – Doklad textilní výroby/košíkářství na nádobě z neolitického sídliště v Lulči (střední Morava): 55 (2003), 767–771

Illingworth, J. S.: viz Sosna, D. – Illingworth, J. S.

Jan, L., Causa *Cruciburgensis monetae magister* rediviva – Causa *Cruciburgensis monetae magister* rediviva: 56 (2004), 393–400

Janák, V., Jaroslav Böhm a slezská archeologie: 53 (2001), 772–779

Janák, V., Úděl generací – The task of generations: 51 (1999), 391–395

Janák, V. – *Kouřil, P.*, Archeologie Pobeskydí (K nové polské práci o Těšínsku): 53 (2001), 372–386

Jančo, M., Nález mince Františka II. v Mořkově, okr. Nový Jičín – Münze des Kaisers Franz II. aus Mořkov, K. Nový Jičín: 51 (1999), 144–145

Jančo, M., Nálezy římských mincí z Dolních a Horních Počernic. Niekoľko poznámok k nálezom římských mincí z germánských sídlisk a z germánských hrobů v Čechách – Roman coin finds from Dolní and Horní Počernice; several notes on Roman coin finds from Germanic settlements and in Germanic graves in Bohemia: 52 (2000), 54–78

Jankovská, V., K článku Speranza et al. v rámci širšího pohledu na spolupráci paleobotaniků a archeologů: 52 (2000), 642–645

Jankovská, V.: viz Pokorný, P. – Kočár, P. – Jankovská, V. – Militký, J. – Zavřel, P.

Janová, J., Konstrukce indexu sféricity: 58 (2006), 164–167

Jarošová, I.: viz Hrnčířová, M. – Jarošová, I.

Jarošová, L., Nové výzkumy paleolitické lokality v Ostravě–Petřkovicích v letech 1994–1995 – New excavation at the Paleolithic site of Ostrava–Petřkovice: 51 (1999), 26–57

Jarošová, L.: viz Cílek, V. – Jarošová, L.

Jarošová, L.: viz Svoboda, J. – Cílek, V. – Jarošová, L. – Peša, V.

Jarošová, L.: viz Svoboda, J. – Klíma, B. – Jarošová, L. – Sládek, V. – Škrdla, P.

Jelínková, D., Příspěvek k poznání ženského oděvu ve střední a mladší době hradištní – Ein Beitrag zum Erkenntnis der Frauenkleidung in der mittleren und jüngeren Burgwallzeit: 57 (2005), 549–560

Jelínková, D. – *Nekvasil, J.*, K otázce kulturního zařazení některých keramických tvarů z pohřebiště Slatinky-Nivky – Zur kulturellen Einordnung einiger Keramikformen vom Gräberfeld in Slatinky-Nivky: 58 (2006), 570–583

- Jeunesse, Ch.*, Les ensembles mixtes et la synchronisation des séquences régionales au sein du Néolithique danubien : la liaison Rhin – Bassin parisien – Smíšené soubory a synchronizace regionálních sekvencí v podunajském neolitu: vztah Rýn – Pařížská pánev: 54 (2002), 114–128
- Ježek, M.*, Jaroměřsko v raném středověku – The Jaroměř region in the Early Middle Ages: 59 (2007), 523–570
- Ježek, M.*, Kastel východočeského typu? A další otázky ze středověké Chrudimi – Kastell des ostböhmisches Typs? Und andere Fragen aus mittelalterlichem Chrudim: 51 (1999), 833–871
- Ježek, M.*, K výpovědi pramenů o středověké Chrudimi – Zur Aussage der Quellen über das mittelalterliche Chrudim: 53 (2001), 803–813
- Ježek, M.*, Poznámka vlastivědná: 52 (2000), 646
- Ježek, M.*: viz Klápště, J. – Čulíková, V. – Ježek, M. – Kaplan, M.
- Jiráň, L.*, Archeologický ústav AV ČR v Praze na konci tisíciletí – The Institute of Archaeology in Prague at the end of the millennium: 52 (2000), 399–403
- Jiráň, L.*, Ke koncepcím českého pravěku: 53 (2001), 789–791
- Jiráň, L.*, Současný stav archeologické památkové péče v ČR a cesta k jejímu zdokonalení: 53 (2001), 581–583
- Kaczanowska, M. – Kozłowski, J. K.*, Anthropomorphic and zoomorphic clay figurines from the Middle Phase of the Lengyel culture in Southern Poland – Antropomorfní a zoomorfní hliněné plastiky ze střední fáze lengyelské kultury v jižním Polsku: 54 (2002), 129–136
- Kaiser, L.*: viz Široký, R. – Nováček, K. – Kaiser, L.
- Kalferst, J. – Prostředník, J.*, Sídlištní objekt bošácké skupiny z Obědovic (okr. Hradec Králové) – Das Siedlungsobjekt der Bošácer Gruppe aus Obědovice (Kr. Hradec Králové): 52 (2000), 507–515
- Kaplan, M.*: viz Klápště, J. – Čulíková, V. – Ježek, M. – Kaplan, M.
- Kaplan, M.*: viz Kozáková, R. – Kaplan, M.
- Kaplan, M.*: viz Pokorný, P. – Sádlo, J. – Kaplan, M. – Mikolášová, K. – Veselý, J.
- Karlovský, V. – Pavúk, J.*, Analýza rozmerov domov lengyelskej kultúry – Dimension analysis of Lengyel culture houses: 54 (2002), 137–156
- Kaufmann, D. – Kürbis, O.*, Gräberfelder der Rössener Kultur am östlichen Harzrand – Pohřebiště rössenské kultury na východním okraji Harcu: 54 (2002), 157–178
- Kehne, P.*, Vojenské podmanění Marobudovy říše plánované na rok 6 po Kr. Augustem a Tiberiem: válka bez boje – Die von Augustus und Tiberius für 6 n. Chr. geplante militärische Unterwerfung des Marbod-Reiches: Ein Krieg ohne Feldzug: 58 (2006), 447–461
- Klápště, J.*, Archeologie středověku na přelomu věku – Medieval archaeology in the changing Age: 52 (2000), 423–427
- Klápště, J.*, Ještě jednou o chrudimských „zemnicích“ – Noch einmal zu den „Grubenhäusern“ in Chrudim: 53 (2001), 814–816
- Klápště, J.*, Mudrování u studny: 53 (2001), 802
- Klápště, J.*, Poznámka sídelně archeologická: 52 (2000), 645–646
- Klápště, J.*, Poznámky o sociálních souvislostech počátků šlechtických hradů v českých zemích – Bemerkungen zu den sozialen Zusammenhängen der Anfänge der Herrenburgen in den böhmischen Ländern: 55 (2003), 786–800
- Klápště, J.*, Příspěvek k archeologickému poznávání úlohy mince v přemyslovských Čechách – Ein Beitrag zur archäologischen Erforschung der Rolle der Münzen im Přemyslidschen Böhmen: 51 (1999), 774–808

- Klápště, J.*, V kruhu hypotéz, či v zajetí pochyb? – In the realms of hypothesis or seizing on doubts?: 54 (2002), 907–909
- Klápště, J. – Čulíková, V. – Ježek, M. – Kaplan, M.*, Archeologický výzkum v Českém Dubě v roce 1996 – Die Ausgrabungen 1996 in Český Dub: 52 (2000), 25–53
- Klápště, J. – Kyncl, J. – Kyncl, T.*, Dendrochronologie mostecké studny 1/80 a předpoklady objektivní archeologické datace – The dendrochronology of Most well 1/80 and the prerequisites for objective archaeological dating: 52 (2000), 679–687
- Klíma, B.: viz Adovasio, J. M. – Soffer, O. – Hyland, D. C. – Klíma, B. – Svoboda, J.
- Klíma, B.: viz Svoboda, J. – Klíma, B. – Jarošová, L. – Sládek, V. – Škrdla, P.
- Klimek, T.: viz Bolina, P. – Klimek, T.
- Kočár, P.: viz Pokorný, P. – Kočár, P. – Jankovská, V. – Militký, J. – Zavřel, P.
- Kolníková, E.: viz Čižmář, M. – Kolníková, E.
- Končelová, M.*, Struktura osídlení lidu s lineární keramikou ve východních Čechách – Linear Pottery settlement structure in East Bohemia: 57 (2005), 651–706
- Korený, R.: viz Křivánek, R. – Kuna, M. – Korený, R.
- Kostrhun, P.*, Mamutí projekty prof. Karla Absolona – Karel Absolon's Mammoth Projects: 55 (2003), 76–129
- Košta, J.*, Výzkum na akropoli hradiště v Libici nad Cidlinou – současný stav terénní dokumentace výzkumu a evidence fondu: 58 (2006), 664–667
- Kotlík, P.*, K problému záchrany hradu Vízmburk: 55 (2003), 401–406
- Kotrba, Z.: viz Babůrek, J. – Kotrba, Z.
- Kouřil, P.: viz Janák, V. – Kouřil, P.
- Koutecký, D.*, Bylanské pohřebiště v Lošánkách, okr. Kolín – Das Bylaner Gräberfeld in Lošánky (Kr. Kolín): 55 (2003), 347–353
- Koutecký, D.*, Halštatské hradiště Rubín, k. ú. Pšov, Ústecký kraj – Der hallstattzeitliche Burgwall Rubín, Gem. Pšov, Kr. Ústí nad Labem: 57 (2005), 147–166
- Koutecký, D.*, Halštatské sídliště v Tuchomyšli, okr. Ústí nad Labem – Die hallstattzeitliche Siedlung in Tuchomyšl, Kr. Ústí nad Labem: 56 (2004), 627–660
- Koutecký, D.*, Jaroslav Böhm, Jan Filip a bylanská kultura: 53 (2001), 763–768
- Koutecký, D. – Spurný, V.*, Bylanské pohřebiště a další nálezy z Obříství u Mělníka – Ein Bylaner Gräberfeld und andere Funde aus Obříství bei Mělník: 51 (1999), 300–316
- Kovačič, V. – Moravec, V. – Svoboda, J.*, Fotografická dokumentace textilních otisků z lokality Pavlov I. Předběžná zpráva – Photographic documentation of the textile imprints from Pavlov I. Preliminary report: 52 (2000), 303–315
- Kovačiková, L.*, Exkurz: Osteologický rozbor zvířecích kostí z Pšovky: 59 (2007), 128–129
- Kozák, J. – Ratajová, K.*, Mrtví a jejich poklady. Funkce mohyl podle staroseverských ság – The dead and their treasures. Functions of burial mounds according to the Old Norse sagas: 60 (2008), 3–35
- Kozáková, R. – Boháčová, I.*, Přírodní prostředí Pražského hradu a jeho zázemí v raném středověku – výpověď pylové analýzy sedimentů ze III. nádvoří – The natural environment of Prague Castle and its surroundings in the Early Middle Ages: Evidence provided by a pollen analysis of sediments from the Third courtyard: 60 (2008), 547–564
- Kozáková, R. – Kaplan, M.*, Příspěvek pylové analýzy k rekonstrukci přírodních poměrů v okolí Libice nad Cidlinou – The contribution of pollen analysis to the reconstruction of natural conditions around the enclosure at Libice nad Cidlinou: 58 (2006), 540–549
- Kozłowski, J. K.: viz Kaczanowska, M. – Kozłowski, J. K.

- Kráčmarová, A. – Bruchová, H. – Černý, V. – Brdička, R.*, Podíl „paleolitických“ versus „neolitických“ haploskupin Y chromozomu u české populace – The contributions of ‘Palaeolithic’ and ‘Neolithic’ Y chromosome haplogroups in the Czech population: 58 (2006), 237–249
- Krčmář, B. – Krčmářová, Š.*, Kounovské kamenné řady a jejich možná vazba na tektonickou stavbu geologického podloží lokality – Kounov Stone Rows and their relationship to the underlying local geological structure: 51 (1999), 368–373
- Krčmářová, Š.: viz Krčmář, B. – Krčmářová, Š.
- Křivánek, R.*, Detailní měření magnetické susceptibilit v odkrytých archeologických situacích – Detailed measurement of magnetic susceptibility in an open archaeological situation: 60 (2008), 695–724
- Křivánek, R.*, Geofyzikální měření na Pohansku u Břeclavi v letech 2000–2002 – The results of geophysical measurements at Pohansko near Břeclav, 2000–2002: 57 (2005), 139–146
- Křivánek, R.*, Magnetometrický průzkum hradiště Lštěň, okr. Benešov – Magnetometric survey of hillfort Lštěň, district Benešov: 51 (1999), 809–823
- Křivánek, R.*, Nelegální využívání detektorů kovů není problém několika jednotlivých lokalit: 58 (2006), 313–321
- Křivánek, R. – Kuna, M. – Korený, R.*, Hradiště Plešivec – preventivní detektorový průzkum a dokumentace stavu lokality – The prehistoric hillfort at Plešivec – a preventive metal detector survey and site assessment: 58 (2006), 329–343
- Křivánek, R.: viz Gojda, M. (ed.) – Dreslerová, D. – Foster, P. – Křivánek, R. – Kuna, M. – Vencl, S. – Zápotocký, M.
- Křivánek, R.: viz Smrž, Z. – Křivánek, R.
- Křivánek, R.: viz Smrž, Z. – Meduna, P. – Brůna, V. – Křivánek, R.
- Kubinec, R.: viz Benediková, L. – Kubinec, R. – Addová, G.
- Kudrnáč, J.*, Montánní archeologie a geologie – Montanarchäologie und Geologie: 51 (1999), 168–172
- Kulczycka-Leciejewiczowa, A.*, Some remarks on the Stroke-Ornamented Ware culture in Poland – K poznání kultury s vypichanou keramikou na území Polska: 54 (2002), 179–190
- Kuna, M.*, Česká archeologie v postmoderní době – Czech archaeology in the post-modern period: 52 (2000), 404–408
- Kuna, M.*, Detektory kovu v archeologii: 58 (2006), 323–328
- Kuna, M.*, O věcech praktických a nepraktických. Komentář k poznámkám S. Vencla: 54 (2002), 436–438
- Kuna, M.: viz Gojda, M. (ed.) – Dreslerová, D. – Foster, P. – Křivánek, R. – Kuna, M. – Vencl, S. – Zápotocký, M.
- Kuna, M.: viz Haller, M. – Gentizon, A.-L. – Kuna, M.
- Kuna, M.: viz Křivánek, R. – Kuna, M. – Korený, R.
- Kürbis, O.: viz Kaufmann, D. – Kürbis, O.
- Květina, P.*, Analýza nekeramického odpadu neolitického sídliště v Bylanech – The analysis of non-ceramic refuse from the Neolithic site at Bylany: 59 (2007), 3–28
- Květina, P.*, Mocní muži a sociální identita jednotlivců – prostorová analýza pohřebiště LnK ve Vedrovicích – Powerful Men and individual social identity: spatial analysis of the LBK cemetery at Vedrovce: 56 (2004), 383–392
- Květina, P.*, Neolitické osídlení Chrudimska – The Neolithic settlement of the Chrudim region: 53 (2001), 682–703
- Kyncl, T.*, Exkurz. Datování dřeva z hradu Rýzmburka: 56 (2004), 214–217

- Kyncl, T. – Vrbová, J.*, Dendrochronologické datování dřeva na hradě Týřov: 54 (2002), 687–689
- Kyncl, J.*: viz Klápště, J. – Kyncl, J. – Kyncl, T.
- Kyncl, T.*: viz Klápště, J. – Kyncl, J. – Kyncl, T.
- Kypta, J.*, Domy a usedlosti zaniklé středověké vsi Bystřece (Úvahy o výpovědních schopnostech náleзовých situací a způsobu prezentace dokumentace): 59 (2007), 592–624
- Kypta, J.*, O metodě typologického výzkumu hradů (na příkladu tzv. hradů přechodného typu) – Zur Methode der typologischen Burgenforschung (am Beispiel der sog. Burgen des Übergangstyps): 60 (2008), 565–610
- Kyselý, R.*, Kvantifikační metody v archeozoologii – Quantification methods in archaeozoology: 56 (2004), 279–296
- Kyselý, R.*, Nálezy obratlovců z eneolitických objektů v Úholičkách (okr. Praha-západ) z r. 1994 a 1998: 60 (2008), 305–308
- Kyselý, R.*, Zvířecí kosterní pozůstatky z popraviště ve Vodňanech: 58 (2006), 813–814
- Kyselý, R.*, Zvířecí kosti ze Strunkovic (12. století) – The animal bones from Strunkovice (12th century): 52 (2000), 79–84
- Kyselý, R.*, Zvířecí kosti z Otradovic: 55 (2003), 376–377
- Lázničková, M.*, Experimentální výroba „replik“ paleolitických artefaktů z pálené hlíny – The experimental production of replica palaeolithic artefacts from clay: 51 (1999), 126–138
- Lenneis, E. – Stadler, P.*, ¹⁴C-Daten und Seriation altbandkeramischer Inventare – Datování ¹⁴C a seriace souborů časně lineární keramiky: 54 (2002), 191–201
- Likovský, J. – Drda, P.*, Epidurální krvácení na lebce z brány A oppida Závist – Epidural hematoma disclosed on cranium from the gate A of Závist oppidum: 55 (2003), 285–296
- Likovský, J. – Malyková, D.*, Trepanace lebky z únětického dvojhrabu v Praze – Jelení ulici a její srovnání s nálezy trepanací shodného datování z území Čech – The trepanation of the skull from the double Únětice grave at Prague – Jelení St. and a comparison thereof to trepanations of similar date in the Czech Republic: 56 (2004), 841–849
- Likovský, J. – Velemínský, P.*, Lidské kostrové pozůstatky z popraviště ve Vodňanech: 58 (2006), 810–812
- Likovský, J.*: viz Brůžek, J. – Likovský, J. – Černý, V.
- Limburský, P.*: viz Světlík, I. – Dreslerová, D. – Limburský, P. – Tomášková, L.
- Ložek, V.*, Analýza měkkýšů z převisu Pod zubem (k. o. Česká Lípa) – Analysis of the molluscs from the Pod zubem rockshelter: 51 (1999), 266–267
- Macháček, J.*, Hej Slované aneb Hřebenová vlnice jako etnoidentifikační znak: 53 (2001), 355–356
- Macháček, J.*, Raně středověké Pohansko u Břeclavi: *munitio, palatium*, nebo *emporium* moravských panovníků? – Early Mediaeval centre in Pohansko near Břeclav/Lundenburg: *munitio, emporium* or *palatium* of the rulers of Moravia?: 57 (2005), 100–138
- Macháček, J. – Doláková, N. – Dresler, P. – Havlíček, P. – Hladilová, Š. – Přichystal, A. – Roszková, A. – Smolíkova, L.*, Raně středověké centrum na Pohansku u Břeclavi a jeho přírodní prostředí – Early Medieval centre at Pohansko near Břeclav and its natural environment: 59 (2007), 278–314
- Makkay, J.*, Ein Opferfund der frühneolithischen Körös-Kultur mit einem Gefäß mit Schlangendarstellung – Základová oběť časně neolitické kultury Körös: nádoba s vyobrazením hadů: 54 (2002), 202–207
- Malkovský, M.*, Tvary křemenců na Písečném vrchu u Bečova jako potenciální úkryty v době kamenné – Quartzite formations on Písečný vrch near Bečov as potential Stone Age shelters: 59 (2007), 571–577

- Malyková, D.: viz Likovský, J. – Malyková, D.
- Mařík, J., Topografie pohřebišť v aglomeraci hradiště v Libici nad Cidlinou – Cemetery topography in the Libice nad Cidlinou hillfort agglomeration: 57 (2005), 331–350
- Mařík, J., Výzkum raně středověkého opevnění v Libici nad Cidlinou – sonda 236 – The investigation of the Early Medieval fortification at Libice nad Cidlinou – trench 236: 58 (2006), 511–519
- Mařík, J.: viz Hošek, J. – Mařík, J. – Šilhová, A.
- Mařík, J.: viz Pokorný, P. – Mařík, J.
- Mařík, J.: viz Princová, J. – Mařík, J.
- Mašková, P. – Michálek, J., Archeologický výzkum v poloze „Na šibenici“ ve Vodňanech (okres Strakonice). Příspěvek k archeologii popravišť v Čechách – Archäologische Grabung in der Flur „Na šibenici“ („Am Galgen“) bei Vodňany (Bezirk Strakonice). Ein Beitrag zur Archäologie der Hinrichtungsstätten in Böhmen: 58 (2006), 790–809
- Matoušek, V., Archeologické muzejní expozice v Čechách jako odraz koncepce studia pravěku a středověku – Archaeology in Bohemian museum expositions as a reflection of the conception of prehistoric and medieval studies: 52 (2000), 453–463
- Matoušek, V., Hora a jeskyně. Příspěvek ke studiu vývoje vztahu člověka a jeho přírodního prostředí ve střední Evropě od neolitu do raného středověku – Mountain and cave: A contribution to the study of the development of the relationship between Man and his natural environment in Central Europe from the Neolithic to the Early Middle Ages: 51 (1999), 441–456
- Matoušek, V., Několik poznámek k vysokoškolské výuce archeologie: 58 (2006), 153–157
- Matýsek, D.: viz Hovorka, D. – Matýsek, D. – Mlavec, R. – Slivka, V.
- Mazuch, M.: viz Poláček, L. – Mazuch, M. – Baxa, P.
- Meduna, P., Nejstarší raně středověké opevnění v areálu Mělníka – Die älteste frühmittelalterliche Befestigung im Areal der Stadt Mělník: 55 (2003), 378–385
- Meduna, P., Poznámky k článku Jiřího Mlíkovského „Boves“ jako součást donace staroboleslavské kapituly – Notes on Jiří Mlíkovský's article 'Boves' as part of the Donation of Stará Boleslav chapter: 57 (2005), 205–208
- Meduna, P., Poznámky k článku Ladislava Varadzina a Ivo Štefana „Raně středověká podhradní osada v Pšovce u Mělníka ...“: 60 (2008), 136–141
- Meduna, P.: viz Smrž, Z. – Meduna, P. – Brůna, V. – Křivánek, R.
- Megaw, J. V. S. – Megaw, M. R., The antler implement from Soběsuky, feature no. 3472/91. An essay on early La Tène figural art in Bohemia – Parohový nástroj z objektu 3472/91 v Soběsukách, okr. Chomutov. Úvaha o časně latěnském figurálním umění v Čechách: 60 (2008), 529–546
- Megaw, R. – Megaw, V., Celtic lyres on a Celtic *kylix*? A further note on the copy of an Attic red figure two-handled cup from Plzeň-Roudná – Keltské lyry na keltském kyliku? Znovu k imitaci attické červenofigurované keramiky z Plzně-Roudné: 59 (2007), 799–804
- Megaw, M. R.: viz Megaw, J. V. S. – Megaw, M. R.
- Megaw, V.: viz Megaw, R. – Megaw, V.
- Midgley, M. S., Early Neolithic farming communities in Northern Europe: Reconsideration of the TRB culture – Časně neolitické zemědělské komunity v severní Evropě: úvahy o KNP: 54 (2002), 208–222
- Michálek, J.: viz Mašková, P. – Michálek, J.
- Mikolášová, K.: viz Pokorný, P. – Sádlo, J. – Kaplan, M. – Mikolášová, K. – Veselý, J.
- Mikuláš, R., Poznámky k projevům bioturbace na archeologických nalezištích – Notes on the manifestation of bioturbation on archaeological sites: 52 (2000), 101–113

- Militký, J.*, Dva pozdně středověké depoty mincí z východních Čech (Nález Kostelecké Horky a Choceň) – Zwei spätmittelalterliche Münzdepots aus Ostböhmen (Die Funde aus Kostelecké Horky und Choceň): 52 (2000), 688–697
- Militký, J.*: viz Pokorný, P. – Kočár, P. – Jankovská, V. – Militký, J. – Zavřel, P.
- Miroššayová, E.*, Depot bronzových predmetov z Košických Olšian, okr. Košice–okolie – Ein Hort von Bronzegegenständen aus Košické Olšany, Bezirk Košice–Umgebung: 51 (1999), 140–143
- Mlatec, R.*: viz Hovorka, D. – Matýsek, D. – Mlatec, R. – Slivka, V.
- Mlíkovský, J.*, „Boves“ jako součást donace staroboleslavské kapituly – ‘Boves’ as a part of the Donation of Stará Boleslav chapter: 56 (2004), 860–862
- Mlíkovský, J.*, Kostí zvířat z raně středověké lokality Libice nad Cidlinou (sondy 236/1 a 236/2), střední Čechy – Animal bones from the Early Medieval site Libice nad Cidlinou (sections 236/1 and 236/2), Central Bohemia: 58 (2006), 556–558
- Moravec, V.*: viz Kovačič, V. – Moravec, V. – Svoboda, J.
- Motyková, K.*, Keltské hradiště Závist 14 let po ukončení systematického archeologického výzkumu: 55 (2003), 610–617
- Moucha, V.*, Pokus o interpretaci nálezu z období kultury se zvoncovitými poháry ve Svobodných Dvorech (okr. Hradec Králové) – Versuch der Interpretation eines Fundes aus der Zeit der Glockenbecherkultur in Svobodné Dvory (Kr. Hradec Králové, Ostböhmen): 55 (2003), 772–783
- Nejedlý, M.*, Od krásné dívky až k hadům a drakům. Proměny víly Meluzíny a jejich odraz v ikonografii středověkých pramenů – From beautiful maiden to snakes and dragons: the transformation of the nymph Melusina and its depiction in the iconography of Medieval source material: 54 (2002), 457–494
- Nekvasil, J.*: viz Jelínková, D. – Nekvasil, J.
- Neruda, P. – Nerudová, Z.*, Loštice I – výzkum nové magdalénienské stanice na střední Moravě – Loštice I – Excavation of new Magdalenian site in the Middle Moravia: 60 (2008), 509–528
- Neruda, P. – Nerudová, Z.*, The development of the production of lithic industry in the Early Upper Palaeolithic of Moravia – Vývoj technologie výroby kamenné industrie na počátku mladého paleolitu na Moravě: 57 (2005), 263–292
- Neruda, P.*: viz Valoch, K. – Neruda, P.
- Nerudová, Z.*, Bečovské křemence a listovité hroty – Bečov quartzite and leaf points: 59 (2007), 793–798
- Nerudová, Z. – Přichystal, A.*, Nálezy ojedinělých listovitých hrotů z Moravy a Čech – Stray finds of leaf-shaped points from Bohemia and Moravia: 53 (2001), 343–347
- Nerudová, Z.*: viz Neruda, P. – Nerudová, Z.
- Nerudová, Z.*: viz Neruda, P. – Nerudová, Z.
- Neustupný, E.*, Archeologie ve třetím tisíciletí – Archaeology in the Third Millennium: 52 (2000), 412–416
- Neustupný, E.*, Poznámka k výzkumu Závisti: 55 (2003), 784–786
- Neustupný, E.*, Vysokoškolská archeologie – University Archaeology: 57 (2005), 381–389
- Nováček, K.*, Keramická grafologie Petra Meduny: 51 (1999), 564
- Nováček, K.*, Nerostné suroviny středověkých Čech jako archeologický problém: bilance a perspektivy výzkumu se zaměřením na výrobu a zpracování kovů – The mineral resources of medieval Bohemia as an archaeological problem: the state and perspectives of research into metal production and working: 53 (2001), 279–309
- Nováček, K.*: viz Široký, R. – Nováček, K. – Kaiser, L.

- Novák, J.*, Antrakologická analýza vybraných objektů časně laténského sídliště v Chržíně – Anthracological analysis of selected features from the early La Tène settlement of Chržín: 59 (2007), 517–522
- Novák, M.*: viz *Fridrich, J.* – *Fridrichová-Sýkorová, I.* – *Novák, M.* – *Svoboda, J.* – *Škrdla, P.*
- Nývlt, D.*: viz *Škrdla, P.* – *Nývltová Fišáková, M.* – *Nývlt, D.*
- Nývltová Fišáková, M.*, Předmostí – vyhodnocení fauny z výzkumů v roce 1992 – Předmostí – Evaluation of fauna from research in 1992: 53 (2001), 444–451
- Nývltová Fišáková, M.* – *Šedo, O.*, Kostra kočky domácí v sídlištním objektu z doby římské v trati Žleby u Vyškova na Moravě – Das Skelett der Hauskatze im Siedlungsobjekt aus der römischen Kaiserzeit in der Flur Žleby bei Vyškov in Mähren: 55 (2003), 517–538
- Nývltová Fišáková, M.*: viz *Šída, P.* – *Nývltová Fišáková, M.* – *Verpoorte, A.*
- Nývltová Fišáková, M.*: viz *Škrdla, P.* – *Nývltová Fišáková, M.* – *Nývlt, D.*
- Oliva, M.*, Flint mining, rondels, hillforts... Symbolic works or too much free time? – Těžba, rondely, hradiška... Symbolická práce nebo příliš mnoho volného času?: 56 (2004), 499–531
- Oliva, M.*, K diskusi o nálezů lidských pozůstatků v Předmostí – A contribution to the discussion of the finds of human remains at Předmostí: 53 (2001), 799–801
- Oliva, M.*, K otázce regionálních projevů a teritoriality v mladém paleolitu Moravy – Question du phénomène régional et le concept du territoire dans le Paléolithique supérieur morave: 59 (2007), 203–218
- Oliva, M.*, K významu akumulací mamutích kostí aneb „Věda“ s rozumem v koncích – On the importance of mammoth bone accumulations, or wits' end with “science”: 55 (2003), 227–271
- Oliva, M.*, Mladý paleolit v českých zemích: výzkumy, názory a publikace v letech 2001–2005 – Le Paléolithique supérieur dans les pays tchèques : fouilles, opinions et publications dans les années 2001 – 2005: 58 (2006), 129–150
- Oliva, M.*, Mýtus masového hrobu z Předmostí u Přerova. K pohřebním zvyklostem moravského gravettien – Le mythe de la « fosse commune », de Předmostí près de Přerov. A propos des coutumes funéraires du Gravettien morave: 53 (2001), 3–29
- Oliva, M.*, O nezanedbatelnosti neočekávatelného: štípané industrie starší doby bronzové na Moravě – On the significance of the unanticipated: chipped industries of the Early Bronze Age in Moravia: 55 (2003), 10–46
- Oliva, M.*, Využívání krajiny a zdrojů kamenných surovin v mladém paleolitu českých zemí – Landscape use and stone raw material sources in the Upper Palaeolithic in the Czech Lands: 54 (2002), 555–581
- Opravil, E.*, Rostlinné makrozbytky z převisu Pod zubem (k. o. Česká Lípa) – Vegetation macroremains from the Pod zubem rockshelter: 51 (1999), 265
- Pankowská, A.*, Hodnocení shody odhadu pohlaví mezi dvěma badateli na souboru lidských kosterních pozůstatků z lokality Hulín 3 – Evaluation of the degree of agreement in sex estimations by two observers of the collection of skeletons from the archaeological site “Hulín 3”: 60 (2008), 725–732
- Parma, D.*: viz *Drozdová, E.* – *Parma, D.* – *Unger, J.*
- Pavelka, J.* – *Šmejda, L.*, Archeogenetika domestikovaných zvířat – The archaeogenetics of domesticated animals: 59 (2007), 315–335
- Pavů, I.*, Neolitizace střední Evropy – The Neolithisation of Central Europe: 57 (2005), 293–302
- Pavúk, J.*: viz *Karlovský, V.* – *Pavúk, J.*
- Peša, V.*, Jižní boční síň a halštatské využívání Býčí skály v Moravském krasu – Die südliche Seitenhalle und die hallstattzeitliche Nutzung der Býčí skála-Höhle im Mährischen Karst: 58 (2006), 427–446

Peša, V.: viz Svoboda, J. – Cílek, V. – Jarošová, L. – Peša, V.

Peška, M.: viz Zapletalová, D. – Peška, M.

Petrlíková, V. – Beneš, J., Antrakologická analýza uhlíků ze sídelního areálu doby laténské, římské a raného středověku v Lovosicích a z výrobního centra doby římské v Kyjicích – Anthracological analysis of charcoal fragments from the La Tène, Roman and the Early Medieval settlement area in Lovosice and from the Roman period production centre in Kyjice: 60 (2008), 93–113

Pettitt, P.: viz Zvelebil, M. – Pettitt, P.

Pieta, K., Jan Filip a neskorolátske osídlenie Slovenska: 53 (2001), 780–788

Pleinerová, I., Neobvyklé prvky ve středohradištní keramice z Března u Loun – Ungewöhnliche Elemente in der mittelburgwallzeitlichen Keramik aus Březno bei Louny: 51 (1999), 649–652

Pleinerová, I., Stopy halštatského a staroslovanského osídlení výšinné polohy v Opočně u Loun – Spuren der hallstatt- und altburgwallzeitlichen Besiedlung der Höhenlage in Opočno bei Louny: 51 (1999), 532–536

Pleinerová, I. – Hošek, J. – Frána, J., Bronzová dýka s litou rukojetí z Vliněvsí u Mělníka – Bronzedolch mit gegossenem Griff von Vliněves bei Mělník: 55 (2003), 539–547

Pleinerová, I. – Zápotocký, M., Polozemnice z období řívnáčské kultury v Březně u Loun – Grubenhäuser der Řivnáč-Kultur in Březno bei Louny: 51 (1999), 280–299

Podborský, V., Spondylový šperk v hrobech lidu s lineární keramikou ve Vedrovicích – Spondylus decorations from Linear Pottery culture graves in Vedrovice: 54 (2002), 223–240

Podliska, J.: viz Havrda, J. – Podliska, J. – Zavřel, J.

Pokorný, P., Nález zuhelnatělého plodu jabloně (*Malus sylvestris/domestica*): 60 (2008), 303–305

Pokorný, P., Problémy krajinné archeologie v pylových analýzách přirozených uloženin: příspěvek k mezioborové spolupráci – Problems of landscape archaeology in pollen analyses of natural deposits: a contribution to an interdisciplinary cooperation: 53 (2001), 191–210

Pokorný, P. – Kočár, P. – Jankovská, V. – Miličský, J. – Zavřel, P., Archaeobotany of the High Medieval town of České Budějovice (Czech Republic) – Archeobotanika středověkého města České Budějovice: 54 (2002), 813–836

Pokorný, P. – Mařík, J., Nález zbytku medem slazené potraviný ve výbavě raně středověkého hrobu v Libici nad Cidlinou – Kanině. Zhodnocení nálezů z hlediska rekonstrukce krajiny a vegetace – The find of honey-sweetened cereal food residues from Early Medieval burial site near Libice nad Cidlinou. Evaluation of the find from the point of landscape and vegetation reconstruction: 58 (2006), 559–569

Pokorný, P. – Sádlo, J. – Kaplan, M. – Mikolášová, K. – Veselý, J., Paleoenvironmentální výzkum na Vladaři – Palaeoenvironmental investigations at the hillfort Vladař (Czech Republic): 57 (2005), 57–99

Pokorný, P.: viz Beneš, J. – Pokorný, P.

Pokorný, P.: viz Dreslerová, D. – Pokorný, P.

Pokorný, P.: viz Vrbová, J. – Pokorný, P.

Poláček, L., Mikulčice a mikulčický výzkum v roce 2001 – Mikulčice research in 2001: 53 (2001), 361–372

Poláček, L., Raná grafitová keramika a otázka osídlení Mikulčic v 10. století – Die frühe Graphittonkeramik und die Besiedlung von Mikulčice im 10. Jahrhundert: 51 (1999), 740–759

Poláček, L. – Mazuch, M. – Baxa, P., Mikulčice – Kopčany. Stav a perspektivy výzkumu – Mikulčice – Kopčany. The stage and perspective of the excavations: 58 (2006), 623–642

Popelka, M., Poznámky ke štípané industrii z Chrudimi – Bemerkungen zur Spaltindustrie von Chrudim: 56 (2004), 56–58

Popelka, M., Štípaná industrie z Úholiček, okr. Praha-západ: 60 (2008), 298–302

- Princová, J. – Mařík, J.*, Libice nad Cidlinou – stav a perspektivy výzkumu – Libice nad Cidlinou – investigations and perspectives: 58 (2006), 643–664
- Profantová, N.*, Bronzové raně středověké nákončí z Česova, okr. Jičín – Frühmittelalterliche Bronzeriemenzunge aus Česov, Bez. Jičín: 51 (1999), 614–630
- Profantová, N.*, Slovanské výšinné sídliště z Třebovle, okr. Kolín. K problému napodobování cizích předloh v keramice – Die slawische Höhensiedlung von Třebovle, Bez. Kolín. Zum Problem der Nachbildung fremder Vorlagen in der Keramik: 52 (2000), 647–664
- Profantová, N. – Frána, J.*, Příspěvek ke studiu šperkařství v raném středověku v Čechách a na Moravě – A contribution to the study of jewellery-making in the Early Middle Ages in Bohemia and Moravia: 55 (2003), 47–58
- Profantová, N. – Špaček, J.*, Nejstarší slovanská sídliště na Čelákovicku – Die ältesten slawischen Siedlungen in der Region Čelákovice: 55 (2003), 354–376
- Procházka, R. – Drechsler, A. – Schenk, Z.*, Raně středověká sídelní aglomerace Přerov (8.–12. století) – současný stav poznání – The Early Medieval (8th-12th century) settlement agglomeration at Přerov – the current stage of knowledge: 58 (2006), 668–694
- Prostředník, J. – Šída, P. – Šrein, V. – Šreinová, B. – Štátný, M.*, Neolithic quarrying in the foothills of the Jizera Mountains and the dating thereof – Neolitická těžba v podhůří Jizerských hor a její datování: 57 (2005), 477–492
- Prostředník, J.: viz Kalferst, J. – Prostředník, J.
- Prostředník, J.: viz Šída, P. – Prostředník, J.
- Přichystal, M.*, Slatinský typ? K problematice kulturního zařazení několika nádob z pohřebiště kultury lužických popelníkových polí ve Slatinkách-„Nivkách“ – Slatinky type? More on the question of the cultural classification of several urns from the Lusatian culture burial site in Slatinky-“Nivky” (Central Moravia): 59 (2007), 375–401
- Přichystal, A.: viz Bartošíková, Z. – Přichystal, A.
- Přichystal, A.: viz Macháček, J. – Doláková, N. – Dresler, P. – Havlíček, P. – Hladilová, Š. – Přichystal, A. – Roszková, A. – Smolíková, L.
- Přichystal, A.: viz Nerudová, Z. – Přichystal, A.
- Přichystal, A.: viz Šebela, L. – Přichystal, A.
- Rataj, J. – Šolle, M. – Vencl, S.*, Vzpomínky pracovníků Státního archeologického ústavu v Praze: 55 (2003), 139–165
- Ratajová, K.: viz Kozák, J. – Ratajová, K.
- Razím, V.*, K otázkám stavebního vývoje a původu hradu Týřova. Poznámky k metodice výzkumu hradů v bývalém královském hvozdu – Zu den Fragen der Bauentwicklung und des Ursprungs der Burg Týřov. Anmerkungen zur Methodik der Burgenforschung im einstigen königlichen Forst: 54 (2002), 625–680
- Razím, V.*, Nad počátky hradů české šlechty – Über die Anfänge der Burgen des böhmischen Adels: 56 (2004), 176–214
- Razím, V.*, O co mi jde v diskusi o Týřově: 54 (2002), 912–914
- Razím, V.*, O tzv. hradech přechodného typu – Von den sog. Burgen des Übergangstyps: 57 (2005), 351–380
- Razím, V.*, Příspěvek k topografii středověkého Trutnova – Ein Beitrag zur Topographie des mittelalterlichen Trautenau (Trutnov): 52 (2000), 528–532
- Roblíčková, M.*, Domesticated animal husbandry in the Bronze Age on the basis of osteological remains – Hospodaření s domácími zvířaty v době bronzové na základě osteologických pozůstatků: 55 (2003), 458–499

Roszková, A.: viz Macháček, J. – Doláková, N. – Dresler, P. – Havlíček, P. – Hladilová, Š. – Přichystal, A. – Roszková, A. – Smolíková, L.

Ruttkay, E., Gestörte Siedlungsfunde der Bisamberg-Oberpullendorf-Gruppe aus Purbach am Neusiedlersee, Burgenland. Beiträge zur Kulturtradition im Epilengyel – Sídlištní nálezy skupiny Bisamberg-Oberpullendorf v Purbachu am Neusiedlersee, Burgenland: příspěvek k poznání kultovní tradice v epilengyelu: 54 (2002), 241–263

Rzeźnik, P. – Stoksik, H., Silesian graphittonkeramik of the 12th – 13th centuries in the light of specialist analyses of vessels from Racibórz – Grafitová keramika ze Slezska 12.–13. století ve světle analýz nádob z Ratiboře: 56 (2004), 321–342

Sádlo, J.: viz Dreslerová, D. – Sádlo, J.

Sádlo, J.: viz Pokorný, P. – Sádlo, J. – Kaplan, M. – Micolášová, K. – Veselý, J.

Salač, V., 2000 let od římského vojenského tažení proti Marobudovi. Naše nejstarší historické výročí a metodologické problémy studia starší doby římské – 2000 years since the Roman military campaign against Maroboduus. The earliest Bohemian historical anniversary and methodological problems associated with study of the early Roman period: 58 (2006), 462–485

Salač, V., O obchodu v pravěku a době laténské především – On trade in prehistory, and especially in the La Tène: 58 (2006), 33–58

Sankot, P.: viz Vokolek, V. – Sankot, P.

Sankot, P.: viz Vokolek, V. – Sankot, P.

Schenk, Z.: viz Procházka, R. – Drechsler, A. – Schenk, Z.

Schmotz, K., Bestattungsformen des 6. und 5. Jahrtausends im Landkreis Deggendorf (Niederbayern) – Erkenntnisse aus 20 Jahren kommunaler archäologischer Denkmalpflege – Pohřby 6. a 5. tisíciletí př. Kr. v okrese Deggendorf (dolní Bavorsko). Výsledky dvaceti let archeologické památkové péče: 54 (2002), 264–278

Sieglová, Z.: viz Černý, V. – Brůžek, J. – Sieglová, Z. – Budil, I. – Brdička, R.

Sígl, J.: viz Frolík, J. – Sígl, J.

Sklenář, K., K Lotharu Zotzovi minulému i přítomnému: 55 (2003), 171–175

Sládek, V.: viz Svoboda, J. – Klíma, B. – Jarošová, L. – Sládek, V. – Škrdla, P.

Sláma, J., Antropologie a kníže Spytihněv I.: 53 (2001), 153–154

Sláma, J., Ještě jednou o Canburgu – Noch einmal zu Canburg: 55 (2003), 388–393

Slivka, V.: viz Hovorka, D. – Matýsek, D. – Mlavec, R. – Slivka, V.

Smejtek, L., Odlévací forma ze Žichlic, okr. Plzeň–sever. Příspěvek ke genezi jednoho typu antropomorfních závěsků – Gussform aus Žichlice, Bez. Pilsen–Nord. Beitrag zur Genese eines Typs der anthropomorphen Anhänger: 52 (2000), 7–24

Smetánka, Z., Archeologie a její jedna mikrohistorie. Habilitace Jana Filipa: 55 (2003), 130–138

Smetánka, Z., Poznámky k arabskému poháru z Pražského hradu – Bemerkungen zum Arabischen Becher von der Prager Burg: 51 (1999), 715–725

Smetánka, Z., Velmi opožděný referát. Glosa o mýjení informací a příležitostí: 56 (2004), 873–875

Smetánka, Z., Vzpomínky a připomínky. Jan Květ, Jan Filip a František Graus na stránkách Paměti Václava Černého: 55 (2003), 602–609

Smetánka, Z., Vzpomínky na minulost české archeologie I. Neviditelná kolej jako prostředek hledání nových cest – Remembering the Past of Czech archaeology I: The invisible college as a route to new approaches: 60 (2008), 733–754

Smetánka, Z., War Finish Ivana Borkovského. Vzpomínka na kus ústavního inventáře a lidi kolem něho: 56 (2004), 863–867

- Smolíková, L.: viz Macháček, J. – Doláková, N. – Dresler, P. – Havlíček, P. – Hladilová, Š. – Přichystal, A. – Roszková, A. – Smolíková, L.
- Smrž, Z., Archeologové, mrcasníci a detektoráři: 58 (2006), 321–323
- Smrž, Z., Příspěvek letecké archeologie k poznání archeologického potenciálu území mezi Libočany a Soběsuky na Žatecku – The contribution of aerial archaeology to knowledge of the archaeological potential of the area between Libočany and Soběsuky near Žatec: 51 (1999), 517–531
- Smrž, Z. – Blažek, J., Nález bronzových srpů z hory Kletečná (706 m n. m.) v Českém středohoří. K votivním nálezům z vrcholů kopců a hor – Bronze sickles from Kletečná Hill (706 m a.s.l.) in the České středohoří Mts.: On votive finds from hilltops and mountains: 54 (2002), 791–810
- Smrž, Z. – Hlušítk, A., Polní opevnění z roku 1813 mezi Postoloprty a Budyní nad Ohří: výsledky letecké prospekce a historického bádání – Field fortifications dating from 1813 between Postoloprty and Budyně nad Ohří: results of aerial prospecting and historical research: 59 (2007), 713–746
- Smrž, Z. – Křivánek, R., Panenský Týnec, okr. Louny: znovuobjevená časně laténská mohyla – Panenský Týnec (Louny district): a rediscovered Early La Tène tumulus: 54 (2002), 504–509
- Smrž, Z. – Meduna, P. – Brůna, V. – Křivánek, R., Polní fortifikace z 18.–19. století u obce Poplze, okr. Litoměřice – Eine Feldfortifikation aus dem 18.–19. Jahrhundert bei der Gemeinde Poplze, Kreis Litoměřice: 51 (1999), 335–345
- Smrž, Z.: viz Hošek, J. – Smrž, Z. – Šilhová, A.
- Snítily, P., Fragment neolitické zoomorfní nádoby z Květnice – Fragment of the Neolithic zoomorphic vessel from Květnice (Central Bohemia): 59 (2007), 762–764
- Soffer, O. – Adovasio, J., Textiles as well as ceramics in the Upper Paleolithic: Like it or not! – Textil i keramika v mladém paleolitu: ať se to líbí, nebo ne!: 59 (2007), 581–591
- Soffer, O.: viz Adovasio, J. M. – Soffer, O. – Hyland, D. C. – Klíma, B. – Svoboda, J.
- Soffer, O.: viz Illingworth, J. S. – Adovasio, J. M. – Soffer, O. – Šedo, O.
- Sokol, P., Neolitické a pozdně bronzové sídliště ve Stodu, okr. Plzeň-jih – The Neolithic and Late Bronze Age settlement at Stod (Plzeň-South district): 54 (2002), 851–876
- Sokol, P., Šibenice v Bečově nad Teplou a archeologie popravišť – The gallows at Bečov nad Teplou and the archaeology of places of execution: 55 (2003), 736–766
- Sokol, P., Vývoj a struktura osídlení mikroregionu Litice – Útušice (okr. Plzeň-město/Plzeň-jih) – The development and structure of settlement in the Litice – Útušice microregion (Plzeň-city and Plzeň-south districts): 53 (2001), 211–235
- Sommer, P., Komentář k článku W. J. H. Willemsse: 53 (2001), 584–587
- Sommer, P., Památkový zákon a archeologie – The monuments law and archaeology: 52 (2000), 442–446
- Sosna, D., Experimentální ověření výroby textilu v mladším paleolitu – Experimental proof of production of textile during Upper Paleolithic: 51 (1999), 95–103
- Sosna, D. – Illingworth, J. S., Konzervace křehkých archeologických nálezů technikou parylene conformal coating – Conservation of fragile archaeological materials via parylene conformal coating: 54 (2002), 877–890
- Soukup, M. B., Ganerbenburg a rozdělené hrady (O jednom sporném hradním „typu“): 57 (2005), 580–585
- Spatz, H., Bäumchen und Sichel: Aspekte und Überlegungen zum Übergang vom frühen zum mittleren Neolithikum in Zentraleuropa – Stromeck a srp. Úvahy o přechodu od časného k střednímu neolitu ve střední Evropě: 54 (2002), 279–300
- Speranza, A. – Fanta, J. – Hanke, J. – van Geel, B., Vliv člověka na vývoj lesa na Černé hoře v Krkonoších v pozdním holocénu – Late-Holocene human impact in the Černá hora bog (Krkonoše Mountains, Czech Republic): 52 (2000), 632–642

Spurný, V.: viz Koutecký, D. – Spurný, V.

Stadler, P.: viz Lenneis, E. – Stadler, P.

Staňa, Č., Dva unikátní raně středověké nálezy z Přerova na Moravě (kožený svršek boty a olovené mincovní závaží) – Zwei unikate frühmittelalterliche Funde aus Přerov in Mähren (das Oberleder des Schuhs und das Bleimünzgewicht): 51 (1999), 760–773

Starý, J., Otrok a pán, archeologie a literatura: hrob Stengade II (F II) – Slave and Master, Archaeology and Literature: Inhumation Grave F II at Stengade II in Denmark: 57 (2005), 750–786

Stäuble, H., From the air and on the ground: two aspects of the same archaeology? Round and linear ditch systems in North-Western Saxony – Ze vzduchu a na zemi: dvě strany jedné archeologie? Kruhové a lineární příkopy v severozápadním Sasku: 54 (2002), 301–313

Stejskal, A.: viz Ernée, M. – Stejskal, A.

Stoksik, H.: viz Ržežník, P. – Stoksik, H.

Stránská, P., Lidské pozůstatky v Lumbeho zahradě na Pražském hradě – Human remains from the Lumbe Garden at the Prague Castle: 51 (1999), 688–691

Stránská, P.: viz Černý, V. – Stránská P.

Světlik, I. – Dreslerová, D. – Limburský, P. – Tomášková, L., Radiouhlík v přírodě a jeho využití pro datovací účely – Radiocarbon in nature, and its use for dating: 59 (2007), 80–94

Svoboda, J., Čas, prostor, příběh a identita. Poznámky ke struktuře paleolitického myšlení – Time, space, story and identity. Comments on the structure of Paleolithic mind: 52 (2000), 183–208

Svoboda, J., K analýze velkých loveckých sídlišť: výzkum v Předmostí v roce 1992 – Analysis of the large hunter's settlements: excavation at Předmostí in 1992: 53 (2001), 431–443

Svoboda, J., K mýtu o masovém hrobu z Předmostí – Comment on the myth of the mass grave from Předmostí: 53 (2001), 793–798

Svoboda, J. – Cílek, V. – Jarošová, L. – Peša, V., Mezolit z perspektivy regionu: výzkumy v ústí Pekla – Mesolithic from the regional perspective: Excavations in the Peklo valley: 51 (1999), 243–264

Svoboda, J. – Klíma, B. – Jarošová, L. – Sládek, V. – Škrdla, P., K analýze velkých loveckých sídlišť: projekt výzkumu gravettienů v letech 1995–1997 – Analysis of the large hunter's settlements. The Gravettian project in 1995–1997: 51 (1999), 9–25

Svoboda, J.: viz Adovasio, J. M. – Soffer, O. – Hyland, D. C. – Klíma, B. – Svoboda, J.

Svoboda, J.: viz Fridrich, J. – Fridrichová-Sýkorová, I. – Novák, M. – Svoboda, J. – Škrdla, P.

Svoboda, J.: viz Kovačič, V. – Moravec, V. – Svoboda, J.

Sýkorová, I. – Štaud, K., Mlazice, okr. Mělník – zhodnocení valounové industrie středopaleolitického stáří – Mlazice (Mělník District): An evaluation of a pebble industry of Paleolithic age: 52 (2000), 209–233

Sýkorová, I.: viz Fridrich, J. – Sýkorová, I.

Sýkorová, I.: viz Fridrich, J. – Sýkorová, I.

Šebela, L. – Přichystal, A., Nález silicidové sekery z Veselíčka na Přerovsku – Fund eines Feuersteinbeils aus Veselíčko (Region von Přerov, Mähren): 59 (2007), 578–580

Šebela, L. – Škrdla, P., A flint tool from Násedlovice: the problem of its dating: 51 (1999), 876–879

Šedo, O., Archeologie, archeologové a detektory kovů. Poznámky k tématu aneb Advocatus diaboli – Archaeology, archaeologists and metal detectors. Notes from the Devil's Advocate: 58 (2006), 291–301

Šedo, O. – Unger, J., Malý poklad z 12. století ze zaniklé vsi Bořanovice u Přibice – Ein kleiner Schatz aus dem 12. Jahrhundert von der Dorfwüstung Bořanovice bei Přibice (Südmähren): 58 (2006), 344–352

- Šedo, O.: viz Illingworth, J. S. – Adovasio, J. M. – Soffer, O. – Šedo, O.
- Šedo, O.: viz Nývltová Fišáková, M. – Šedo, O.
- Šída, P., Distribuční areály surovin v neolitu na území České republiky – Raw material distribution areas in the Neolithic in the area of the Czech Republic: 58 (2006), 407–426
- Šída, P., Několik poznámek k interpretaci libeňského hrotu – A few remarks on the interpretation of the Libeň leaf point: 60 (2008), 769–774
- Šída, P. – Nývltová Fišáková, M. – Verpoorte, A., Svobodné Dvory near Hradec Králové: an Upper Palaeolithic hunting site and its dating — Svobodné Dvory u Hradce Králové: mladopaleolitické místo úlovku a jeho datování: 58 (2006), 772–780
- Šída, P. – Prostředník, J., Pozdní paleolit a mezolit Českého ráje: perspektivy poznání regionu – The Late Palaeolithic and Mesolithic in the Bohemian Paradise: Perspectives for a study of the region: 59 (2007), 443–460
- Šída, P.: viz Prostředník, J. – Šída, P. – Šrein, V. – Šreinová, B. – Štátný, M.
- Šilhová, A.: viz Hošek, J. – Mařík, J. – Šilhová, A.
- Šilhová, A.: viz Hošek, J. – Smrž, Z. – Šilhová, A.
- Šilhová, A.: viz Hošek, J. – Šilhová, A.
- Široký, R. – Nováček, K. – Kaiser, L., Zapomenutá Plzeň. Počátky města pod přemyslovským hradem – Forgotten Pilsen. The origins of the city beneath the Přemyslid stronghold: 56 (2004), 798–827
- Škabrada, J.: viz Dragoun, Z. – Škabrada, J. – Tryml, M.
- Škrdla, P., Změny v sídelní strategii mladého paleolitu v mikroregionu brněnské kotliny – Changes in settlement strategy during the Upper Palaeolithic in the Brno basin microregion: 54 (2002), 363–370
- Škrdla, P. – Nývltová Fišáková, M. – Nývlt, D., Sídelní cluster Jarošov II. Výsledky výzkumu v roce 2005 – Jarošov II settlement cluster. Results of the 2005 excavation: 58 (2006), 207–236
- Škrdla, P.: viz Fridrich, J. – Fridrichová-Sýkorová, I. – Novák, M. – Svoboda, J. – Škrdla, P.
- Škrdla, P.: viz Svoboda, J. – Klíma, B. – Jarošová, L. – Sládek, V. – Škrdla, P.
- Šmahel, F., Studie o cestě Karla IV. do Francie 1377–1378. IV. Slavnostní bankety v Palais de la Cité – Studien über die Reise von Karl IV. nach Frankreich 1377–1378. IV. Festbankette im Palais de la Cité: 56 (2004), 92–138
- Šmejda, L., Kostel, nebo mohyla? Příspěvek ke studiu pohřebních areálů – Church or tumulus? A contribution to the study of burial areas: 53 (2001), 499–514
- Šmejda, L.: viz Chytráček, M. – Šmejda, L.
- Šmejda, L.: viz Pavelka, J. – Šmejda, L.
- Šolle, M.: viz Rataj, J. – Šolle, M. – Vencel, S.
- Špaček, J.: viz Profantová, N. – Špaček, J.
- Šrein, V.: viz Prostředník, J. – Šída, P. – Šrein, V. – Šreinová, B. – Štátný, M.
- Šreinová, B.: viz Prostředník, J. – Šída, P. – Šrein, V. – Šreinová, B. – Štátný, M.
- Štátný, M.: viz Prostředník, J. – Šída, P. – Šrein, V. – Šreinová, B. – Štátný, M.
- Štaud, K.: viz Sýkorová, I. – Štaud, K.
- Štefan, I., Několik poznámek ke stati Petra Čecha v nové knize o Žatci – Einige Bemerkungen zu Petr Čechs Aufsatz im neuen Buch über Žatec: 56 (2004), 856–860
- Štefan, I., Změna pohřebního ritu v raném středověku jako archeologický a kulturně-antropologický problém – The change in burial rites in the Early Middle Ages as an issue for archaeology and cultural anthropology: 59 (2007), 805–836

Štefan, I. – Varadzin, L., Tři kamenné stavební obětiny z moravského Valašska – Three stone building offerings from Moravian Wallachia: 52 (2000), 698–700

Štefan, I.: viz Bartošková, A. – Štefan, I.

Štefan, I.: viz Varadzin, L. – Štefan, I.

Šumberová, R., Osídlení nivy dolního toku Vrchlice v pravěku – The settlement of the floodplain of the lower Vrchlice in prehistory: 52 (2000), 261–302

Šumberová, R.: viz Valentová, J. – Šumberová, R.

Tabaczyński, S., Archeologia u progu trzeciego tysiąclecia – Archaeology at the beginning of the Third Millennium: 52 (2000), 417–422

Tichý, R., Námořní plavba v raném neolitu. Příspěvek experimentální archeologie k počátkům neolitizace Středomoří – Navigation maritime dans le néolithique ancien. Une contribution de l'archéologie expérimentale a nos connaissances des débuts de la néolithisation de la Méditerranée: 52 (2000), 234–260

Tichý, R., (Re)konstrukce paleolitických obydlí – ano či ne, ale hlavně pro koho?: 58 (2006), 163–164

Tomášek, M., Dřevěný meč ze středověké Čáslavi. Nálezy dřevěných předmětů podobných chladným zbraním a jejich interpretace – A wooden sword from Medieval Čáslav. A wooden artefact similar to a metal weapon and its interpretation: 57 (2005), 561–572

Tomášková, L.: viz Světlík, I. – Dreslerová, D. – Limburský, P. – Tomášková, L.

Tomková, K., K interpretaci situace před čelní kamennou zdí na levohradeckém předhradí: 55 (2003), 625–632

Trefný, M., Attická červenofigurová keramika z laténského sídliště v Praze-Ruzyni, poloha Jiviny – Attic red-figure ceramics from the La Tène settlement at the Jiviny site at Prague-Ruzyně: 60 (2008), 114–126

Tryml, M.: viz Dragoun, Z. – Škabrada, J. – Tryml, M.

Třeštík, D., K poměru archeologie a historie: 53 (2001), 357–361

Třeštík, D., Přemyslovec Kristián – Christian der Přemyslide: 51 (1999), 602–613

Turek, J.: viz Březinová, H. – Turek, J.

Úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy zvaná Maltská: 52 (2000), 701–705

Unger, J., *In solio sub arcu*. K problematice hrobu arcibiskupa sv. Metoděje – *In solio sub arcu*. Zum Problem des Grabs von Erzbischof St. Method: 56 (2004), 164–168

Unger, J.: viz Drozdová, E. – Parma, D. – Unger, J.

Unger, J.: viz Šedo, O. – Unger, J.

Unger, J., Ženský šperk staršího velkomoravského horizontu – Frauenschmuck des älteren großmährischen Horizonts: 57 (2005), 707–749

Valentová, J. – Šumberová, R., Nález spony typu Almgren 43 na sídlišti v Chotusicích a osídlení dolního Podoubraví v době římské – Find of an Almgren Type 43 fibula at Chotusice and settlement of the lower Doubrava river during Roman period: 59 (2007), 779–792

Valoch, K., Archeologie a přírodní vědy – Archäologie und Naturwissenschaften: 51 (1999), 165–168

Valoch, K., Jsou paleolitická zobrazení skutečně umění? – Sind die paläolithischen Darstellungen wirklich Kunst?: 55 (2003), 386–388

Valoch, K., K problematice některých termínů v názvosloví středního paleolitu – Zur Problematik einiger Begriffe in der Terminologie des Mittelpaläolithikums: 56 (2004), 160–161

- Valoch, K.*, Na okraj historie paleolitického výzkumu nejen v Moravanech nad Váhom: 54 (2002), 326–327
- Valoch, K.*, Pleistocenní sedimenty a paleolitické artefakty z cihelny v Modřicích u Brna – Pleistozäne Ablagerungen und paläolithische Artefakte aus der Ziegeleigrube in Modřice, Südmähren: 56 (2004), 619–626
- Valoch, K.*, Příspěvek k otázce bifasů v paleolitu východní Moravy – A propos des bifaces dans le Paléolithique de la Moravie de l'est: 56 (2004), 343–347
- Valoch, K.*, Textile in the Upper Palaeolithic? Some notes on the matter – Textil v mladém paleolitu? Několik poznámek k problematice: 59 (2007), 143–154
- Valoch, K. – Neruda, P.*, K chronologii moravského magdalénienu – On the chronology of the Moravian Magdalenian: 57 (2005), 459–476
- Varadzin, L.*, Ještě jednou do Pšovky u Mělníka: 60 (2008), 141–143
- Varadzin, L.*, Značky na dnech keramických nádob ze Staré Boleslavi – Bodenmarken auf den Keramikgefäßen aus Stará Boleslav: 59 (2007), 53–79
- Varadzin, L. – Štefan, I.*, Raně středověká podhradní osada v Pšovce u Mělníka. Příspěvek k datování mladohradištní keramiky středoevropského Polabí – The St Lawrence's Basilica site of the Early Medieval settlement beneath the walls at Pšovka near Mělník: A contribution to the dating of Late 'Hillfort' period ceramics of the Labe (Elbe) valley in Central Bohemia: 59 (2007), 116–127
- Vařilová, Z.*, Surovinové zdroje a provenience románských terakotových dlaždic – Material sources and provenance of Romanesque terra-cotta tiles: 53 (2001), 515–563
- Varadzin, L.: viz Štefan, I. – Varadzin, L.
- Varhaník, J.*, K Úmluvě o ochraně archeologického dědictví Evropy: 52 (2000), 706–708
- Varhaník, J.*, K uvádění obsahu maltské úmluvy do praxe: 53 (2001), 588–591
- Vašíček, Z.*, Poznámky k jednomu Heideggerovu textu o vědě: 58 (2006), 157–158
- Vašíček, Z.*, Z pravěku prehistorie. Obrázky z dějin archeologie – Aus der Urzeit der Vorgeschichte. Eine kleine Bildergeschichte der Archäologie: 59 (2007), 747–761
- Vavruš, J.*, Zur Frage der absoluten Datierung der ältesten ungarischen Funde – K otázce absolutního datování nejstarších maďarských nálezů: 54 (2002), 891–902
- Velemínský, P. – Dobšíková, M.*, Projevy nespecifické zátěže na kostrách našich předků – The manifestation of non-specific loads on the skeletons of our forebearers: 52 (2000), 483–506
- Velemínský, P.: viz Likovský, J. – Velemínský, P.
- Veličák, L.*, Prínos Jaroslava Böhma a Jana Filipa vo výskume doby bronzovej na Slovensku: 53 (2001), 769–772
- Velínský, T.*, *Cruciburgensis magister monetæ – tertium non datur? – Cruciburgensis magister monetæ – tertium non datur?*: 56 (2004), 672–678
- Vencl, S.*, Archeologie a etika – Archaeology and ethics: 52 (2000), 428–441
- Vencl, S.*, Detektoráři jsou specializovaní zloději, něco na způsob bytařů: 58 (2006), 307–309
- Vencl, S.*, Hej Slovane i neslovane: počkej – Slavic or non-Slavic?: 55 (2003), 166–170
- Vencl, S.*, Lothar Zotz: o něm i o nás – Lothar Zotz: über ihn und über uns: 54 (2002), 837–850
- Vencl, S.*, Povzdech nad diskusí o sídlištní kultury se šňůrovou keramikou: 52 (2000), 131–133
- Vencl, S.*, Poznámky k interpretaci ohrazení v Klech, okr. Mělník: 54 (2002), 431–436
- Vencl, S.*, Souvislosti chápání pojmu „náleзовý celek“ v české archeologii – The term “find complex” in Czech archaeology: its use and misuse: 53 (2001), 592–614
- Vencl, S.*, Stopa dálkových kontaktů nebo projev konvergence? – Long-distance contacts, or convergence?: 53 (2001), 348–354

- Vencl, S. – Fröhlich, J., Prvý doklad mezolitické výtvarné aktivity z Čech? – The first evidence of Mesolithic “artistic” endeavour from Bohemia?: 53 (2001), 675–681
- Vencl, S.: viz Gojda, M. (ed.) – Dreslerová, D. – Foster, P. – Křivánek, R. – Kuna, M. – Vencl, S. – Zápotocký, M.
- Vencl, S.: viz Rataj, J. – Šolle, M. – Vencl, S.
- Venclová, N., Archeologie v Čechách a rok 2000 – Archaeology in Bohemia and the year 2000: 52 (2000), 397–398
- Venclová, N., Jan Filip, Jaroslav Böhm and Czech prehistory: 53 (2001), 792
- Venclová, N., Jan Filip, Jaroslav Böhm, český pravěk a my: odkud a kam: 53 (2001), 752–754
- Venclová, N., O hledání a nalézání. K recenzím V. Salače a Z. Smrže: 56 (2004), 162–163
- Verpoorte, A., Absolute dates for the Bohemian Middle Upper Palaeolithic – Absolutní data pro střední fázi mladšího paleolitu v Čechách: 55 (2003), 3–9
- Verpoorte, A., Pavlovian reflexes and the Pompeii premise: a spatial analysis of stone artefacts from Pavlov I (Moravia, Czech Republic) – Prostorová analýza kamenných artefaktů z Pavlova I: 52 (2000), 577–594
- Verpoorte, A.: viz Šída, P. – Nývltová Fišáková, M. – Verpoorte, A.
- Veselý, J.: viz Pokorný, P. – Sádlo, J. – Kaplan, M. – Mikolášová, K. – Veselý, J.
- Vích, D., Detektory kovů v archeologii: úhel pohledu regionálního archeologa: 58 (2006), 301–306
- Vích, D., Pohřebiště kultury lužických popelnicových polí ve Ptení, okr. Prostějov – Ein Gräberfeld der Lausitzer Urnenfelderkultur in Ptení (Kr. Prostějov): 56 (2004), 348–382
- Vitanovský, M.: viz Ernée, M. – Vitanovský, M.
- Vojtěchovská, I.: viz Dobeš, M. – Vojtěchovská, I.
- Vokolek, V., Neolitická zoomorfní nádoba z Jaroměře – A Neolithic zoomorphic vessel from Jaroměř: 54 (2002), 314–318
- Vokolek, V. – Sankot, P., Ein neuer Blick auf den frühlatènezeitlichen Fund in Jaroměř – Nový pohled na časně laténský nále z Jaroměře: 53 (2001), 236–255
- Vokolek, V. – Sankot, P., Zwei Brandgräber der Stufe H D3 und LT A aus Lochenice, Kr. Hradec Králové – Dva žárové hroby stupně H D3 a LT A z Lochenic, okr. Hradec Králové: 53 (2001), 461–480
- Vrbová, J. – Pokorný, P., Mrtvý les u Třeboně – netradiční doklad krajinných procesů na počátku středověké kolonizace jihočeských pánví – Extinct wood near Třeboň – the application of dendrochronology to a palaeoenvironmental reconstruction of the area in the Early and High Middle Ages: 53 (2001), 704–716
- Vrbová, J.: viz Kyncl, T. – Vrbová, J.
- Vykouková, J., Obalová technika pro kovy: 52 (2000), 524–527
- Waldhauser, J., Nezákonné užití detektorů kovů na jednom příkladu z laténu: bilance a perspektivy – A La Tène case study in the illegal use of metal detectors: bilance and perspectives: 58 (2006), 309–313
- Waldhauser, J., Ohlas na ohlas šéfredaktora Archeologických rozhledů: 52 (2000), 134–135
- Willems, W. J. H., Současný vývoj archeologické památkové péče v Nizozemí a v Evropě: 53 (2001), 564–575
- Wolf, O., Antropologická krátkozrakost archeologie aneb Poznámky k tématu, které „odvál čas“: 60 (2008), 127–135
- Wolf, O., Kolonizace, weichbild a počátky manských tvrzí na Trutnovsku – Colonisation, weichbild and the beginnings of vassal manors in the Trutnov region: 56 (2004), 561–590

- Zapletalová, D.*, Staré Brno a brněnská předlokační aglomerace – Old Brno and the pre-colonisation Brno agglomeration: 58 (2006), 758–771
- Zapletalová, D.* – *Peška, M.*, Sv. Benedikt, Oldřich, nebo Prokop? K otázce polohy středověké brněnské mincovny a její souvislosti se starobrněnskou kaplí sv. Prokopa – St. Benedikt, Ulrich oder Prokop? Zur Lage der mittelalterlichen Brünnener Münze und zum ihren Zusammenhang mit der Altbrünnener St.-Prokop-Kapelle: 56 (2004), 679–690
- Zápotocká, M.*, Chrudim. Příspěvek ke vztahu české skupiny kultury s vypíchanou keramikou k malopolské skupině Samborzec-Opatów – Chrudim. Ein Beitrag zum Verhältnis der böhmischen Gruppe der Stichbandkeramik zur kleinpolnischen Gruppe Samborzec-Opatów: 56 (2004), 3–55
- Zápotocká, M.*, Osídlení okresu Rakovník v době kultury s vypíchanou keramikou – Die Besiedlung des Kreises Rakovník in der Zeit der Stichbandkeramik: 59 (2007), 219–277
- Zápotocký, M.*, Badenská a řivnáčská kultura v severozápadních Čechách – Die Badener und Řivnáč-Kultur in Nordwestböhmen: 60 (2008), 383–458
- Zápotocký, M.*, Keramika s brázděným vpichem a synchronizace Čech, Moravy a středního Podunají ve starším eneolitu – Die Furchenstichkeramik und die Synchronisierung Böhmens, Mährens und des mittleren Donaugebiets im älteren Äneolithikum: 52 (2000), 595–622
- Zápotocký, M.*, K ranému středověku Kutnohorská: hradiště Cimburk a Sión – Zum frühen Mittelalter der Region Kutná Hora/Kuttenberg: Die Burgwälle Cimburk und Sión: 55 (2003), 297–346
- Zápotocký, M.*: viz Gojda, M. (ed.) – Dreslerová, D. – Foster, P. – Křivánek, R. – Kuna, M. – Vencl, S. – Zápotocký, M.
- Zápotocký, M.*: viz Pleinerová, I. – Zápotocký, M.
- Zavřel, J.*, Laténský objekt a vysoce kvalitní železná ruda na Hradčanech v Praze 1 – A La Tène feature and high quality iron ore from Hradčany in Prague: 52 (2000), 516–523
- Zavřel, J.*, Petrografický výzkum hradu Týřova – Petrographische Analyse der Burg Týřov: 54 (2002), 681–687
- Zavřel, J.*, Skláří v pražském podhradí? – Glassworking in the suburbium of the Prague Castle?: 55 (2003), 718–735
- Zavřel, J.*: viz Havrda, J. – Podliska, J. – Zavřel, J.
- Zavřel, J.*: viz Žegklitz, J. – Zavřel, J.
- Zavřel, P.*, Současný stav výzkumu doby římské a doby stěhování národů v jižních Čechách – Der gegenwärtige Forschungsstand der römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit in Südböhmen: 51 (1999), 468–516
- Zavřel, P.*: viz Pokorný, P. – Kočár, P. – Jankovská, V. – Militký, J. – Zavřel, P.
- Zeman, J.*, Ještě jednou k otázce kulturního zařazení některých keramických tvarů z pohřebiště Slatinky-Nivky – Noch einmal zur kulturellen Einordnung einiger Keramikformen vom Gräberfeld Slatinky-Nivky: 59 (2007), 371–374
- Zvelebil, M.* – *Pettitt, P.*, Contribution of Palaeolithic and Neolithic Y-chromosome lineages to the modern Czech population – Podíl paleolitických a neolitických skupin chromozomu Y v současné české populaci: 58 (2006), 250–260
- Žegklitz, J.*, Renesanční portrétní kachle z hrnčířské dílny Adama Špačka v Truhlářské ulici v Praze – Renaissance portrait stove tiles from the pottery workshop of Adam Špaček in Truhlářská Street, Prague: 58 (2006), 78–116
- Žegklitz, J.* – *Zavřel, J.*, Nové nálezy kamnářských výrobků s portrétem Jana Husa. Příspěvek k poznání výroby českých renesančních kachlů – New finds of stove-makers' wares bearing a portrait of Jan Hus. A contribution to an understanding of Czech Renaissance stove tile production: 56 (2004), 591–618

AKTUALITY

- Andrúsek, L.*, Konference o európskej dobe železnej v Linzi: 60 (2008), 777
- Bartelheim, M.*, XIV. Symposium über Spätneolithikum und Frühbronzezeit in Böhmischen Ländern und in der Slowakei: 51 (1999), 176–177
- Beljak, J.*, Medzinárodné sympóziom o strednej Európe v období Marobuda: 59 (2007), 155
- Beneš, A.*, Úmrtí na Plzeňsku: 51 (1999), 901
- Beranová, M.*, Zemřela Zdenka Krumphanzlová: 54 (2002), 932–933
- Beranová, M.*, Zemřela Květa Reichertová: 56 (2004), 423
- Beranová, M.*, Životní jubileum Václava Spurného: 57 (2005), 411
- Beranová, M.* – *Spurný, V.*, Zemřel Miloš Šolle: 57 (2005), 213–214
- Blažek, J.*, Helmut Preidel (17. 5. 1900 – 14. 8. 1980): 52 (2000), 373–375
- Blažek, J.*, Tři výstavy v severovýchodní Itálii: 53 (2001), 159–160
- Boháčová, I.*, Dendrochronologické fórum 2002: 55 (2003), 176
- Boháčová, I.* – *Kašpar, V.*, Seminář Standardy terénního archeologického výzkumu komplikovaných stratigrafií: 60 (2008), 777–780
- Boháčová, I.* – *Venclová, N.*, Odešla Alena Šilhová: 60 (2008), 348
- Bouzek, J.*, Dvě konference Ústavu pro klasickou archeologii FF UK: 51 (1999), 175–176
- Bouzek, J.*, † Jiří Frel: 59 (2007), 157
- Bouzek, J.*, K jubileu Drahomíra Kouteckého: 53 (2001), 161–162
- Bouzek, J.*, Sto let od narození Jaroslava Böhma (8. 3. 1901 – 6. 12. 1962): 53 (2001), 160–161
- Bouzek, J.*, Václav Kruta šedesátiletý: 52 (2000), 149
- Bouzek, J.*, Vzpomínka na profesora Radislava Hoška (11. 3. 1922 – 27. 4. 2005): 57 (2005), 410–411
- Bouzek, J.*, Zemřel prof. Curt W. Beck: 60 (2008), 347
- Bouzek, J.* – *Dostálová, R.* – *Hošek, R.* – *Ondřejová, I.*, Dvě magické gemy: 60 (2008), 146–148
- Bravermanová, M.* – *Březinová, H.*, VIII. North European Symposium for Archaeological Textiles: 54 (2002), 756–757
- Brnič, Ž.*, Černouček 1997 – archeologický výzkum: 51 (1999), 403–407
- Broncová, A.* – *Ochrana, F.*, Katalog knihovny Archeologického ústavu v Praze v programu ALEPH. Základní průvodce pro uživatele: 58 (2006), 824–827
- Březinová, H.*, Zemřela PhDr. Marie Kostelníková (4. 6. 1926 – 3. 9. 2002). Bibliografie prací PhDr. Marie Kostelníkové: 55 (2003), 176–178
- Březinová, H.*, X. North European Symposium for Archaeological Textiles: 60 (2008), 345
- Budinský, P.*, Výročí PhDr. Alexandry Rusó. Bibliografie PhDr. Alexandry Rusó: 59 (2007), 636–637
- Buchvaldek, M.*, Gratulace – Congratulation: 54 (2002), 5–6
- Buchvaldek, M.*, Před sto lety se narodil Jan Filip: 52 (2000), 729–730
- Bureš, M.*, Archeologie a veřejnost: 56 (2004), 421–423
- Bureš, M.*, Letní mezinárodní škola archeologie: 51 (1999), 883–884
- Bureš, M.*, Tábor experimentální archeologie: 51 (1999), 885
- Cena Jana Rulfa: 53 (2001), 163
- Červinka, J.*, 20 let oddílu experimentální archeologie Mamuti: 51 (1999), 568–572
- Čižmář, M.*, Odešla Jana Stuchlíková: 51 (1999), 897–899

- Čulíková, V., K sedmdesátinám RNDr. Emanuela Opravila, CSc. Bibliografie RNDr. Emanuela Opravila, CSc.: 55 (2003), 636–649
- Čulíková, V., RNDr. Emanuel Opravil, CSc. (1933–2005): 57 (2005), 215–216
- Danielisová, A. – Květina, P., Archeologická prospekce pomocí detektorů kovů v Hedeby 1.–5. 10. 2003: 56 (2004), 418
- Dragoun, Z., Ivana Boháčová: Archeologický areál III. nádvoří Pražského hradu: 52 (2000), 548
- Dragoun, Z., Jaroslav Špaček pětadesátiletý. Bibliografie archeologických prací Jaroslava Špačka: 60 (2008), 152–156
- Dragoun, Z., PhDr. ThMgr. Václav Huml, CSc. (17. 2. 1940 – 6. 12. 1998): 51 (1999), 198–199
- Dragoun, Z., Přichází nevyhnutelná bída: 59 (2007), 840–841
- Drašnarová, M., Bibliografie PhDr. Miroslavy Blajerové, CSc. za léta 1989–1999: 51 (1999), 413–414
- Drašnarová, M., Bibliografie PhDr. Josefa Bubeníka, CSc.: 55 (2003), 413–416
- Drašnarová, M., Bibliografie PhDr. Petra Drdy: 56 (2004), 888–890
- Drašnarová, M., Bibliografie PhDr. Jiřího Hraly, CSc., za léta 1991–2002: 55 (2003), 180–181
- Drašnarová, M., Bibliografie PhDr. et ThMgr. Václava Humla, CSc.: 51 (1999), 200–204
- Drašnarová, M., Bibliografie PhDr. Václava Mouchy, CSc., za léta 1992–2003: 56 (2004), 225–226
- Drašnarová, M., Bibliografie PhDr. Bořivoje Nechvátala, CSc., za léta 1995–2004: 56 (2004), 884–886
- Drašnarová, M., Bibliografie prof. PhDr. Evžena Neustupného, CSc., za léta 1993–2003: 56 (2004), 229–230
- Drašnarová, M., Bibliografie prof. PhDr. Radomíra Pleinera, DrSc. za léta 1989–1998: 51 (1999), 415–416
- Drašnarová, M., Bibliografie PhDr. Ivany Pleinerové, CSc.: 51 (1999), 417–422
- Drašnarová, M., Bibliografie PhDr. Jarmily Princové-Justové, CSc.: 53 (2001), 819–822
- Drašnarová, M., Bibliografie doc. PhDr. Miroslava Richtera, DrSc., za léta 1991–2001: 54 (2002), 937
- Drašnarová, M., Bibliografie doc. PhDr. Zdeňka Smetánky, CSc., za léta 1991–2000: 54 (2002), 935–937
- Drašnarová, M., Bibliografie ing. Mojmíra Soudného: 51 (1999), 422–423
- Drašnarová, M., Bibliografie RNDr. Aleny Šilhové: 60 (2008), 349–350
- Drašnarová, M., Bibliografie doc. PhDr. Tomáše Velímského, CSc.: 58 (2006), 359–363
- Drašnarová, M., Bibliografie doc. PhDr. Slavomila Vencla, DrSc., za léta 1997–2006: 59 (2007), 159–160
- Drašnarová, M., Bibliografie PhDr. Natalie Venclové, DrSc.: 57 (2005), 595–600
- Drašnarová, M., Bibliografie PhDr. Marie Zápotocké, CSc., za léta 1990–2001: 54 (2002), 7–8
- Drašnarová, M., Bibliografie PhDr. Milana Zápotockého, CSc., za léta 1993–2003: 56 (2004), 231–232
- Drašnarová, M. – Bouzek, J., Bibliografie PhDr. Drahomíra Kouteckého za léta 1990–2000 (Doplňky k bibliografii uveřejněné v AR 43, 1991, 161–164): 53 (2001), 162–163
- Drašnarová, M. – Kalferst, J., Bibliografie PhDr. Jiřího Sigla: 58 (2006), 828–835
- Drašnarová, M. – Ochrana, F., Dodatky k osobním bibliografiím jubilentů: PhDr. Ladislav Hrdlička, doc. PhDr. Miroslav Richter, DrSc., doc. PhDr. Zdeněk Smetánka, CSc.: 59 (2007), 634–635
- Drozdová, E., Profesor RNDr. Jan Beneš, DrSc. (6. 5. 1935 – 2. 11. 1998): 51 (1999), 204–205
- Frolík, J., Konference „Život v památkách“: 59 (2007), 840
- Frolík, J., 80. výročí zahájení archeologického výzkumu Pražského hradu (4. června 1925): 57 (2005), 587–588

- Frolík, J.*, Seminář ke 40. výročí zahájení výzkumu Bratislavského hradu: 51 (1999), 396
- Frolík, J. – Maříková-Kubková, J.*, Stálá expozice „Příběh Pražského hradu“ ve Starém královském paláci na Pražském hradě, otevřena 5. 4. 2004: 57 (2005), 588–590
- Gibson, A.*, The ‘Beaker Days’ in Bohemia and Moravia: 56 (2004), 693–694
- Gojda, M.*, Archeologie ze vzduchu. Letecká archeologie v severozápadních Čechách v letech 1992–1997: 51 (1999), 410
- Gojda, M.*, Archiv leteckých snímků Archeologického ústavu AV ČR v Praze (1992–2007): 60 (2008), 144–146
- Gojda, M.*, Cíle výzkumného záměru plzeňské Katedry archeologie a cesty k jejich dosažení: 57 (2005), 211–213
- Gojda, M.*, Česká archeologie na internetu: nové přírůstky: 51 (1999), 879
- Gojda, M.*, Katedra archeologie Západočeské univerzity v Plzni v letech 2005–2008: 60 (2008), 781–783
- Gojda, M.*, Lidar a jeho možnosti ve výzkumu historické krajiny: 57 (2005), 806–810
- Gojda, M.*, Mezinárodní projekt o historii evropské krajiny: 59 (2007), 837–838
- Gojda, M.*, „Sídlní prostor pravěkých Čech“. Zpráva o průběhu komplexního výzkumného projektu Archeologického ústavu AV ČR a Jihočeského muzea – “Prehistoric settlement patterns of Bohemia”. An interim report on the project of the Institute of Archaeology of the Czech Academy of Sciences and the South Bohemian Museum: 52 (2000), 534–545
- Gojda, M.*, Ten years of aerial archaeology in Bohemia: a jubilee conference: 54 (2002), 755–756
- Gojda, M.*, Udělení prestižní ceny Otto Braaschovi: 54 (2002), 332
- Gojda, M.*, Výročí dvou průkopníků letecké fotografie a dálkového průzkumu: 60 (2008), 784–786
- Gojda, M.*, Vzpomínka na Miroslava Báľka (1946–2003): 55 (2003), 806–808
- Górecki, J. – Kurnatowska, Z. – Poláček, L.*, Druhé pracovní setkání Mikulčice – Ostrów Lednicki, Mikulčice 25.–26. 5. 2001: 54 (2002), 512–515
- Goš, V.*, Zemřel archeolog amatér Vladimír Kapl (16. 5. 1926 – 30. 1. 1999): 51 (1999), 423
- Goš, V.*, Zemřel Mgr. Zdeněk Brachtl (21. 5. 1953 – 12. 4. 1999): 51 (1999), 576
- Hazlbauer, Z.*, „Kachlový poklad z hradu Lipnice“: 53 (2001), 400–401
- Hazlbauer, Z.*, Výstava historických kachlů a kamen v berounském muzeu: 52 (2000), 549–550
- Horňák, M. – Kostrhun, P. – Wolf, O.*, Čtyři studentské archeologické konference: 53 (2001), 157–159
- Hovorka, D.*, IGCP/UNESCO Nr. 442 project “Raw materials of the Neolithic/Aeneolithic polished stone artefacts: their migration paths in Europe” in its second year: 52 (2000), 709–725
- Hovorka, D.*, New interdisciplinary/intersectorial scientific IGCP/UNESCO Nr. 442 Project “Raw materials of the Neolithic/Aeneolithic polished stone artefacts: their migration paths in Europe” approved: 52 (2000), 114–122
- Hovorka, D.*, Suroviny broušené kamenné industrie z neolitu a eneolitu v Evropě a jejich migrační cesty – Raw materials of the Neolithic/Aeneolithic polished stony artefacts: their migration paths in Europe: 51 (1999), 374
- Hrala, J.*, Jubileum Václava Spurného: 52 (2000), 149–150
- Hrala, J.*, Kolokvium „Období popelnicových polí a doba halštatská“: 51 (1999), 872
- Hrnčířová, M.*, Brněnská antropologie: minulost – přítomnost – budoucnost: 57 (2005), 211
- Chvojka, O.*, IX. konference „Doba popelnicových polí a doba halštatská“: 58 (2006), 817–818
- Chvojka, O.*, Životní jubileum Jana Michálka. Výběrová bibliografie PhDr. Jana Michálka: 59 (2007), 637–646

- Chytráček, M. – Chvojka, O.*, 17. setkání Archeologické pracovní skupiny východní Bavorsko/západní a jižní Čechy ve Freistadtu: 59 (2007), 631–632
- Janák, V.*, Akreditace magisterského studia archeologie na Slezské univerzitě v Opavě: 52 (2000), 550–551
- Janák, V.*, Archeologický seminář ÚHM FPF Slezské univerzity v Opavě ve školním roce 1997/98: 51 (1999), 184
- Janák, V.*, Archeologický seminář Ústavu historie a muzeologie FPF Slezské univerzity v Opavě v akademickém roce 1999/2000: 52 (2000), 732–734
- Janák, V.*, Człowiek i środowisko w Sudetach: 51 (1999), 177–179
- Janák, V.*, Činnost Archeologického semináře Ústavu historie a muzeologie FPF Slezské univerzity v Opavě ve školním roce 1998/99: 51 (1999), 882–883
- Janák, V.*, Činnost Archeologického semináře Ústavu historie a muzeologie FPF Slezské univerzity v Opavě ve školním roce 2000/2001: 53 (2001), 824–825
- Janák, V.*, Činnost Archeologického semináře Ústavu historie a muzeologie v Opavě v roce 2001/2002: 55 (2003), 183–184
- Janák, V.*, Osmdesáté narozeniny dr. Jaroslava Krále: 53 (2001), 822
- Janák, V.*, Z činnosti archeologického semináře Ústavu historie a muzeologie FPF Slezské univerzity v Opavě v akademickém roce 2002/2003: 56 (2004), 233
- Janák, V. – Chorąży, B. – Břízová, Z. – Grepl, E.*, Druhá etapa terénního průzkumu Pobeskydí: 53 (2001), 643–645
- Janák, V. – Chorąży, B. – Břízová, Z. – Grepl, E.*, Průzkum Pobeskydí na podzim r. 2001: 54 (2002), 753–754
- Janák, V. – Chorąży, B. – Břízová, Z. – Grepl, E.*, Průzkum Pobeskydí v roce 2002: 55 (2003), 407–408
- Janák, V. – Chorąży, B. – Grepl, E.*, Projekt „Průzkum pravěkých výšinných sídlišť v Pobeskydí mezi Bečvou (Česká republika) a Białou (Polská republika) – Badania pradziejowych osiedli wyżynnych na Pobeskidziu między Beczwą (Republika Czeska) a Białą (Rzeczpospolita Polska)“: 53 (2001), 155–156
- Janák, V. – Kouřil, P.*, XI. Śląskie spotkania archeologiczne: 51 (1999), 565–566
- Jančo, M.*, AQUINCUM. Všední a sváteční dny v Budapešti doby římské: 52 (2000), 363–366
- Jančo, M.*, Medzinárodná konferencia „Roman Mithraism: the evidence of the small finds“ v Tienen, v Belgicku: 54 (2002), 330–331
- Jančo, M.*, Múzeum „Kastel Saalburg“ – 100 rokov: 52 (2000), 368–371
- Ježek, M.*, Obyvatelé území dnešního Slovinska v raném středověku (5.–10. století): 51 (1999), 572
- Ježek, M.*, Tutanchamon ukrajinských stepí: 51 (1999), 410–411
- jh*, Kolokvium v Pardubicích: 53 (2001), 398
- jh*, Konference o umění doby bronzové a časné doby halštatské v Polsku: 52 (2000), 548–549
- Jiráň, L.*, Die Urnenfelderkultur in Österreich – Standort und Ausblick: 55 (2003), 633–634
- Jiráň, L.*, Dne 17. února 2005 oslavil 70. narozeniny prof. PhDr. Jan Bouzek, DrSc.: 57 (2005), 412
- Jiráň, L.*, Evropská cena udělena Evženu Neustupnému: 52 (2000), 142
- Jiráň, L.*, Mezinárodní konference o ochraně archeologických památek „Illegal archaeology?“ v Berlíně: 55 (2003), 801–802
- Jiráň, L. a kol.*, Archeologický ústav AV ČR v Praze: rok poté – The Institute of Archaeology in Prague: one year on: 55 (2003), 451–457
- Karasová, Z.*, “La Bohême et la Gaule dans le 1er siècle av. J.–C.” (Archéologie et numismatique): 52 (2000), 141–142

- Kepin, D.*, Problems of Museification of the prehistory archaeological sites of the Ukraine: 52 (2000), 147–148
- Klanica, Z.*, Za Valentinem Vasiljevičem Sedovem: 56 (2004), 880–882
- Klápště, J. – Kotyza, O.*, Jan Smetana: 60: 52 (2000), 554–555
- Klápště, J. – Sommer, P.*, Dvě jubilea archeologie středověku: 54 (2002), 933–934
- Klápště, J. – Sommer, P.*, Šedesátka doc. PhDr. Tomáše Velímského, CSc.: 58 (2006), 358–359
- Klápště, J. – Sommer, P.*, Tři významná jubilea české archeologie středověku: 59 (2007), 633–634
- Kočár, P.*, Nová možnost pro zájemce o archeobotanické analýzy: 52 (2000), 143
- kost*, „Kdo pravěku byl v Praze míra? – Jíra!“: 52 (2000), 152–155
- Kostrhun, P.*, Konference “The history of archaeology and archaeological thought in the 20th century”: 59 (2007), 627–629
- Kostrhun, P. – Ježek, M.*, příběh Pražského hradu: 56 (2004), 696–699
- Kovanda, J.*, Za doc. Janem Fridrichem: 60 (2008), 149–150
- Kovárník, J.*, Dr. Otto Braasch v Brně: 52 (2000), 728–729
- Krajíc, R.*, „Gotické a renesančné kachliarske umenie v Karpatoch“, 18.–20. října 2001, Trebišov: 53 (2001), 817
- Krajíc, R.*, Filozofická fakulta a studium archeologie na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích: 57 (2005), 586–587
- Krásná, S. – Kostrhun, P.*, The First Nordark Workshop 2003: 56 (2004), 418–419
- Krekovič, E.*, Stretnutie univerzitných pedagógov-archeológov: 55 (2003), 806
- Krieger, M.*, „Boj o Tróju“ – bude dále pokračovat? Na okraj úmrtí Manfreda Korfmanna: 57 (2005), 590–593
- Křivánek, R.*, 3. mezinárodní konference Archaeological prospection, München, 9.–11. 9. 1999: 53 (2001), 395–396
- Křivánek, R.*, 5. mezinárodní konference „Archaeological Prospection 2003“, Kraków, 10.–14. 9. 2003: 56 (2004), 218–220
- Křivánek, R.*, 6. mezinárodní konference Archaeological Prospection, Řím, 14.–17. 9. 2005: 57 (2005), 801–803
- Křivánek, R.*, 7. mezinárodní konference Archaeological prospection, Nitra 2007: 60 (2008), 775–776
- Křivánek, R.*, 24. kongres European Geophysical Society (EGS), Den Haag, 19.–23. 4. 1999: 52 (2000), 136–138
- Křivánek, R.*, 31. mezinárodní symposium Archaeometry, Budapešť, 26. 4. – 1. 5. 1998 očima archeo-geofyzika: 51 (1999), 173–174
- Kučerovská, T. – Procházka, R.*, Úmrtí významného numismatika prof. PhDr. Jiřího Sejbala, DrSc.: 56 (2004), 699–701
- Kuchařík, M.*, Lopatou i počítačem. Archeologie na Olomoucku – včera a dnes: 53 (2001), 400
- Kuna, M.*, Angličan v Praze – jubileum Patricka Fostera (*1942): 54 (2002), 758
- Kuna, M.*, Beyond the Map. Archaeology and spatial technologies: 51 (1999), 872–874
- Kuna, M.*, Jubileum evropské badatelky: 57 (2005), 593–595
- Lička, M.*, Celtas y Vettones: 54 (2002), 331
- Lička, M.*, Celtes. Belges, Boïens, Rémes, Volques...: 58 (2006), 355–356
- Lička, M.*, Celti, dal cuore dell'Europa all'Insubria: 56 (2004), 879–880
- Lička, M.*, L'or des princes barbares. Du Caucás à la Gaule au Ve siècle après J.-C.: 52 (2000), 726–727

- Lička, M.*, Výstava „Prime terrecotte dal cuore dell’Europa“. Ceramiche dei cacciatori e dei primi agricoltori di Boemia e Moravia 27 000 – 4000 a.C.: 52 (2000), 549
- Lička, M.*, Zpřístupnění dvou počítačových databází oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea v Praze: 55 (2003), 633
- Lička, M. – Slunečko, V.*, Internetová databáze archeologické sbírky Oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea v Praze: 56 (2004), 417
- Il, Sedmdesátiny Milana Zápotockého: Spisování mnoha knih nebere konce...: 56 (2004), 231*
- Lutovský, M.*, O neuctivém reprintu a jubileu, na které jsme zapomněli: 52 (2000), 551–552
- Macháček, J.*, Mezinárodní archeologická komise v Murské Sobotě, Slovinsko: 52 (2000), 726
- Macháček, J.*, Post-Roman towns and trade in Europe, Byzantium and the Near-East. New methods of structural, comparative and scientific analysis in archaeology: 56 (2004), 694–696
- Martererová, V.*, Bibliografie prací doc. PhDr. Jaroslava Tejrala, DrSc.: 55 (2003), 809–815
- Maříková-Kubková, J.*, Deset století architektury. I. část – Architektura románská. Starý královský palác na Pražském hradě, duben–říjen 2001: 54 (2002), 515–517
- Maříková-Kubková, J.*, Pocta Ivanu Borkovskému: 59 (2007), 838–839
- Matoušek, V.*, 41. zasedání Společnosti Hugo Obermaiera: 51 (1999), 401
- Matoušek, V.*, Cesta pravěkem k českému státu: 51 (1999), 184–189
- Matoušek, V.*, Den experimentální archeologie v Roztokách u Prahy: 51 (1999), 885–886
- Matoušek, V.*, Historie zvířat středního Polabí: 52 (2000), 366–368
- Matoušek, V.*, Hostivice v pravěku: 51 (1999), 886–887
- Matoušek, V.*, Kolínsko – území s archeologickými nálezy a letecká prospekce: 51 (1999), 891
- Matoušek, V.*, MUDr. Čeněk Rýzner (1845–1923), objevitel únětického pohřebiště: 51 (1999), 189
- Matoušek, V.*, Nové archeologické výzkumy na Kolínsku: 51 (1999), 572
- Matoušek, V.*, Nový ředitel Archeologického ústavu AV ČR v Praze – nový vydavatel Archeologických rozhledů: 51 (1999), 403
- Matoušek, V.*, Pravěká a středověká astronomie: 51 (1999), 411
- Matoušek, V.*, Seminář o archeologickém výzkumu novověku a současnosti: 51 (1999), 874
- Matoušek, V.*, S Mamuty do pravěku: 51 (1999), 894–895
- Matoušek, V.*, Středověký Jičín v archeologických nálezech: 52 (2000), 363
- Matoušek, V.*, Terezie Hradilková – Vladimíra Sýkorová: Dotýkejte se, prosím: 51 (1999), 574
- Matoušek, V.*, Trosky. Kulturní dějiny a příroda: 51 (1999), 411–412
- Matoušek, V.*, Velké Přílepy. Pravěká historie jednoho údolí. Výsledky archeologického výzkumu 1994–1999: 51 (1999), 889–891
- Matoušek, V.*, XV. symposium o starší době bronzové v českých zemích a na Slovensku: 51 (1999), 874
- Matoušek, V.*, Zasedání komise pro pseudokras v Českém ráji: 51 (1999), 400–401
- Měřínský, Z.*, Úmrtí PhDr. Jany Vignatiové, CSc.: 52 (2000), 552–554
- Měřínský, Z.*, Ústav archeologie a muzeologie FF MU v Brně v letech 1998–2000: 52 (2000), 730–732
- Metličková, J.*, Vzpomínka na Marii Doubovou-Andrlovou: 59 (2007), 632–633
- Michálek, J.*, Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen: 51 (1999), 175
- Michálek, J.*, Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen: 52 (2000), 361
- Michálek, J.*, Archeologická pracovní skupina východní Bavorsko/západní a jižní Čechy: 16. setkání: 58 (2006), 815

- Michálek, J.*, Keltský nález z Bezdědovic, okr. Strakonice: 51 (1999), 189–190
- mj*, Miloš Kaplan 9. 11. 1969 – 16. 3. 2006: 58 (2006), 357–358
- mj*, Stoleté výročí úmrtí a zrodu: 59 (2007), 842
- mj – jk*, Jiří Sigl: 60: 58 (2006), 827–828
- mk*, Významné ocenění českého archeologa: 57 (2005), 417
- Moucha, V.*, Vzpomínka na Jiřího Hralu: 55 (2003), 179–180
- Moucha, V.*, Životní jubileum profesora Evžena Neustupného: 56 (2004), 226–228
- Musil, J.*, Ústav pro klasickou archeologii Filozofické fakulty UK v roce 1998: 51 (1999), 407–409
- Nechvátal, B.*, Fotograf Alois Kleibl – 85 let: 52 (2000), 372–373
- Nechvátal, B.*, Jubileum Ladislava Hrdličky: 51 (1999), 193–194
- Nechvátal, B.*, Jubileum Veroniky Plaché: 51 (1999), 575–576
- Nechvátal, B.*, Zdravice Jarmile Princové-Justové: 53 (2001), 817–819
- Nechvátal, B.*, Zemřel slovenský archeolog Igor Keller: 51 (1999), 895
- Neruda, P.*, Les Hominidés et leurs environnements. Histoire et interaction. Poitiers 18–20 Septembre 2000: 53 (2001), 396–398
- Neruda, P.*, Paleoanthropological Society Meeting, San Juan (Puerto Rico): 58 (2006), 354–355
- Neustupný, E.*, Katedra archeologie v Plzni: 51 (1999), 567–568
- Neustupný, E.*, Zamyšlení nad přáteli. K jubileu Václava Mouchy: 56 (2004), 224–225
- Obšusta, P.*, XXIII. seminář archeologů z muzeí a institucí památkové péče: 57 (2005), 803
- Ochrana, F.*, Bibliografie a automatizace knihovnických procesů v Archeologickém ústavu AV ČR Praha: 57 (2005), 810–811
- Ochrana, F.*, Bibliografie doc. PhDr. Jana Fridricha, DrSc., za léta 1997–2008: 60 (2008), 150–151
- Pavlu, I.*, Jubileum PhDr. Ivany Pleinerové, CSc.: 51 (1999), 416–422
- Pavlu, I.*, Komise pro obhajoby doktorských disertačních prací ve vědním oboru 71–03–9 archeologie: 51 (1999), 880
- Pavlu, I.*, Vyhodnocení 1. ročníku soutěže o cenu Jana Rulfa: 52 (2000), 142–143
- Pavúk, J.*, Zomrel Stanislav Šiška: 53 (2001), 647–648
- Peša, V.*, 4000 let vysokohorského pastevectví a salašnictví na Dachsteinu: 51 (1999), 179–181
- Pichlerová, M.*, PhDr. Ludmila Kraskovská, CSc.: 51 (1999), 895–897
- PK*, Životní jubileum Jaroslava Tejrál: 55 (2003), 808–809
- Pleiner, R.*, Archaeometallurgy in Europe: 56 (2004), 221
- Pleiner, R.*, Góry Świętokrzyskie: oslavy 50. výročí zahájení výzkumu: 57 (2005), 410
- Pleiner, R.*, Zemřel ing. Mojmír Soudný (24. 5. 1924 – 9. 2. 1999): 51 (1999), 422
- Pleiner, R. ed.*, Comité pour la sidérurgie ancienne de l'Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques: Communication 62, 63: 51 (1999), 376–387, 826–831
- Pleiner, R. ed.*, Comité pour la sidérurgie ancienne de l'Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques: Communication 64: 52 (2000), 347–356
- R. Pleiner ed.*, Comité pour la sidérurgie ancienne de l'Union Internationale des Science Préhistoriques et Protohistoriques: Communication 65: 53 (2001), 387–394, 630–642
- R. Pleiner ed.*, Comité pour la sidérurgie ancienne de l'Union Internationale des Science Préhistoriques et Protohistoriques: Communication 66: 54 (2002), 915–926
- Pleinerová, I.*, Nové technologie v archeologii: 55 (2003), 176

- Pleinerová, I. – Štauber, B.*, Den starobylých řemesel v archeologickém skanzenu v Březně u Loun: 51 (1999), 887–889
- Podborský, V.*, Úmrtí PhDr. Vědomila Vildomce: 51 (1999), 423
- Poláček, L. – Boháčová, I.*, Jitka Vrbová (29. 11. 1969 – 20. 12. 2001): 54 (2002), 517–519
- Popelka, M. – Šmolíková, M.*, Dny pravěkých technologií v archeoparku v Praze-Troji aneb Jak dál?: 55 (2003), 803–806
- Princová, J. – Sommer, P.*, Jubileum PhDr. Bořivoje Nechvátala, CSc.: 56 (2004), 883–884
- Princová-Justová, J. – Nechvátal, B.*, Miloš Šolle – 85 let: 54 (2002), 757
- Princová-Justová, J. – Nechvátal, B.*, Zdravice Miroslavě Blajerové: 51 (1999), 413
- Profantová, N.*, Setkání na vysoké úrovni: 51 (1999), 891–892
- Profantová, N.*, Všichni jsme lidé: 51 (1999), 409
- red.*, Bibliografie prof. RNDr. Jana Beneše, DrSc.: 51 (1999), 205–207
- red.*, Bibliografie RNDr. L. Hrdličky, CSc.: 51 (1999), 194–198
- red.*, Forum Archaeologiae Post-Medievalis: 58 (2006), 818–819
- red.*, Grantové projekty 1993–1998 – Grant-assisted projects, 1993–1998: 51 (1999), 223–231
- Richter, M.*, Jubileum R. Pleinera: 51 (1999), 414
- Romsauer, P.*, Katedra archeologie v Nitře: 51 (1999), 880–882
- Rusó, A.*, Výročí PhDr. Petera Budinského. Bibliografie PhDr. Petra Budinského za léta 1998–2008: 60 (2008), 351–352
- Rybová, A.*, Gratulace Petru Drdovi: 56 (2004), 887
- Řídký, J.*, Internationale Arbeitstagung: neolitische Kreisgrabenanlagen in Europa: 56 (2004), 691–692
- Sedláček, Z.*, Poznámka k aktualitě o zpřístupnění dvou počítačových databází Oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea v Praze: 56 (2004), 218
- Sedláčková, H.*, „1. Internationales Symposium zur archäologischen Erforschung mittelalterlicher und frühneuzeitlicher Glashütten Europas“: 53 (2001), 399
- Skrůžný, L.*, Gymnaziální profesor Karel Škorpil, spoluzakladatel bulharské archeologie: 52 (2000), 155–159
- Slabina, M.*, Životní jubileum PhDr. Jiřího Waldhausera, CSc. Bibliografie PhDr. Jiřího Waldhausera, CSc.: 57 (2005), 600–610
- Sláma, J.*, K počátkům českého mincování: 51 (1999), 400
- Sláma, J.*, Výstava „Stará Boleslav – obraz dějin v archeologických a historických pramenech“: 52 (2000), 368
- Sláma, J.*, Životní jubileum PhDr. Josefa Bubeníka, CSc.: 55 (2003), 411–412
- Sláma, J. – Zeman, J.*, Za Miroslavem Buchvaldkem: 55 (2003), 178–179
- Smetánka, Z.*, Pocta historikovi Josefu Petráňovi. Aktualita i referát se smeknutou čepicí v ruce: 57 (2005), 221–222
- Smetánka, Z.*, Vzpomínka na Johna B. G. Hursta: 56 (2004), 222–223
- Smrž, Z.*, Kolokvium „Obdobie popolnicových polí a doba halštatská“: 54 (2002), 931–932
- Sommer, P.*, Jubileum JUDr. Adolfa Schebka: 55 (2003), 635
- Sommer, P.*, Jubileum prof. dr. Jiřího Slámy, CSc.: 51 (1999), 599–601
- Sosna, D.*, 71th Annual Meeting of the Society for American Archaeology, 26. 4. – 30. 5. 2006, San Juan, Puerto Rico: 58 (2006), 353–354
- Spurný, V.*, Jaroslav Kudrnáč osmdesátníkem: 55 (2003), 410–411

- Spurný, V.*, Dr. Ingeborg Mertins-Kiekebusch (1912–2004): 56 (2004), 699
- Spurný, V.*, PhDr. Jan Rataj – 85 let: 51 (1999), 198
- Spurný, V.*, PhDr. Jan Rataj in memoriam: 55 (2003), 634–635
- Spurný, V.*, Vzpomínka na Lumíra Jisla (1921–1969): 51 (1999), 901–902
- Štaňa, Č.*, Mikulčické „valy“ oživily mládím: 51 (1999), 190
- Štaňková, V.*, Konference Forum Archaeologiae Postmediaevalis: 60 (2008), 780–781
- Stuchlík, S.*, XIX. sympóziium o staršej dobe bronzovej v českých zemiach a na Slovensku: 57 (2005), 805–806
- Stuchlík, S.*, Lidské oběti na oltářích bohů: 52 (2000), 727–728
- Svoboda, J.*, Seminář o polárních analogiích při výzkumu paleolitu: 51 (1999), 875
- Svoboda, J.*, Zemřel doc. RNDr. Bohuslav Klíma, DrSc.: 52 (2000), 151
- Šabatová, K.*, XVIII. symposium o starší době bronzové v českých zemích a na Slovensku: 56 (2004), 221–222
- Šída, P.*, Výstava Lovci mamutů v Národním muzeu: 59 (2007), 156
- Šmejda, L.*, Workshop Pohansko 2002: Počítačová podpora v archeologii: 54 (2002), 927–931
- Šmíd, M.*, 18. pracovní setkání „Otázky neolitu a eneolitu našich zemí“: 52 (2000), 138–140
- Šmíd, M.*, 19. pracovní setkání „Otázky neolitu a eneolitu našich zemí“: 53 (2001), 156–157
- Šmíd, M.*, 20. pracovní setkání „Otázky neolitu a eneolitu našich zemí“: 54 (2002), 511–512
- Šmíd, M.*, 22. pracovní setkání „Otázky neolitu a eneolitu našich zemí“: 56 (2004), 419–420
- Šmíd, M.*, 23. pracovní setkání „Otázky neolitu a eneolitu našich zemí“: 56 (2004), 878–879
- Šmíd, M.*, 25. setkání „Otázky neolitu a eneolitu našich zemí“: 58 (2006), 815–817
- Šmíd, M.*, Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. 24. setkání: 17.–20. 10. 2005: 57 (2005), 804–805
- Šmíd, M.*, Pracovní mezinárodní setkání „Neolit a eneolit našich zemí“: 55 (2003), 408–409
- Tichý, R.*, První vysokoškolské centrum experimentální archeologie při Ústavu historických věd PdF VŠP Hradec Králové: 51 (1999), 181–183
- Turek, J.*, A Kelták és Prága: 52 (2000), 146–147
- Turek, J.*, Aktivity Katedry archeologie v Plzni v roce 2002: 55 (2003), 182–183
- Turek, J.*, Archeologický park v Liboci v roce 1999: 51 (1999), 892–893
- Turek, J.*, Den středověké textilní výroby v archeologickém parku v Liboci: 51 (1999), 190–191
- Turek, J.*, Katedra archeologie v Plzni v roce 2001: 53 (2001), 823–824
- Turek, J.*, Letmé setkání obrů v Cerne: 52 (2000), 362–363
- Turek, J.*, Plzeňská katedra archeologie v roce 2000: 52 (2000), 734–735
- Turek, J.*, Seahenge – dřevěná svatyně na pobřeží v Norfolku: 52 (2000), 143–145
- Turek, J.*, Sterkfontein, unikátní nález fosilního hominida v jižní Africe: 51 (1999), 401–403
- Turek, J.*, Tagung / „runder Tisch“ Bamberg 2001. Sozialstrukturen am Übergang vom mitteleuropäische Endneolithikum zur Frühbronzezeit: Befunde, Modelle und Perspektiven. Bamberg 14.–17. 6. 2001: 54 (2002), 328–329
- Turek, J.*, World Archaeological Congress 4. Cape Town 10.–14. 1. 1999: 51 (1999), 396–400
- Unger, J.*, Čtvrtá pracovní konference „Přírodovědecké metody v archeologii a antropologii“: 53 (2001), 645
- Unger, J.*, Konference „Pohanstvo a kresťanstvo“ v Banské Bystrici: 55 (2003), 410
- Unger, J.*, Prof. PhDr. Vladimír Nekuda, DrSc. (1927–2006): 58 (2006), 356–357

- Unger, J.*, Šedesátiny Vladimíra Goše: 54 (2002), 757–758
- Valoch, K.*, Nač tolik dřiny v Krumlovském lese?: 53 (2001), 646
- Valoch, K.*, Výzkum starého paleolitu v Sierra de Atapuerca (sev. Španělsko): 51 (1999), 875–876
- Varhaník, J.*, Významný judikát Nejvyššího soudu: 57 (2005), 209–211
- Vavřín, P.*, Bibliografie Archeologických rozhledů a Památek archeologických – včera, dnes a zítra: 58 (2006), 819–823
- Vencl, S.*, Zdravice k životnímu jubileu Karla Valocha: 52 (2000), 150–151
- Venclová, N.*, Jubileum PhDr. Evy Černé: 57 (2005), 216–221
- Venclová, N.*, Konference „Doba laténská v Čechách, na Moravě a na Slovensku“: 54 (2002), 329–330
- Venclová, N.*, Slavnostní zasedání Archeologického ústavu AV ČR v Praze: 56 (2004), 876–878
- Vích, D.*, Konference Detektory kovů v archeologii: 59 (2007), 629–631
- Vích, D.*, Konference Detektory kovů v archeologii II: 60 (2008), 345–347
- Vojtěchovská, I. – Smejtek, L.*, XVII. Symposium o pozdním eneolitu a časně době bronzové v českých zemích a na Slovensku: 54 (2002), 510
- Výbor SPS*, Časopis Společnosti přátel starožitností – oznámení: 59 (2007), 841–842
- Waldhauser, J.*, Prof. Dr. Wolfgang Dehn (6. 7. 1909 – 29. 5. 2001): 53 (2001), 646–647
- Willems, W. J. H.*, European Association of Archaeologists: 52 (2000), 726
- Z.S.*, Slavomil Vencl – sedmdesátka, které nemohu uvěřit: 59 (2007), 157–158
- Zápotocký, M.*, Symposium „Cernavoda III – Boleráz“: 52 (2000), 140–141
- Zavřel, P.*, Výzkumný projekt „Sídlní prostor pravěkých Čech“. Zpráva o činnosti Jihočeského muzea v Českých Budějovicích v letech 1997–1999 – Research Project “Prehistoric settlement patterns in Bohemia”. A Report on the activity of the South Bohemian Museum (České Budějovice) in the project during 1997–1999: 52 (2000), 545–547
- Živný, M.*, Šedesátiny doc. Josefa Ungera. Bibliografie prací doc. PhDr. Josefa Ungera, CSc.: 56 (2004), 424–432

NOVÉ PUBLIKACE (podle autorů recenzí a referátů)

- Baron, J.*, A. F. Harding: European Societies in the Bronze Age (Cambridge 2000): 55 (2003), 853–854
- Baron, J.*, Jiří Hrala – Radka Šumberová – Miloš Vávra: Velim. A Bronze Age fortified site in Bohemia (Praha 2000): 54 (2002), 941–943
- Bartelheim, M.*, S. Dušek Hrsg.: Ur- und Frühgeschichte Thüringens. Ergebnisse archäologischer Forschung in Text und Bild (Stuttgart 1999): 52 (2000), 744
- Bartelheim, M.*, Václav Moucha: Hortfunde der frühen Bronzezeit in Böhmen (Praha 2005): 58 (2006), 605–606
- Bartelheim, M.*, R. Pleiner: Iron in Archaeology. The European Bloomery Smelters (Praha 2000): 54 (2002), 963–965
- Bartošková, A.*, C. Cosma – A. Gudea: Habitat und Gesellschaft im Westen und Nordwesten Rumäniens in den 8.–10. Jahrhunderten n. Chr. (Cluj – Napoca 2002): 56 (2004), 718–720
- Bartošková, A.*, K. Grażawski: Przemiany w wytwórczości garncarskiej w rejonie środkowej Drwęcy we wczesnym średniowieczu (2. połowa VII w. – 1. połowa XIII w.) (Włocławek 2002): 56 (2004), 923–924
- Bartošková, A.*, Michal Lutovský: Po stopách prvých Přemyslovců I. Zrození státu (872–972). Od Bořivoje I. po Boleslava I. (Praha 2006): 59 (2007), 857–858

- Bartošková, A.*, Mediaevalia archaeologica 3. Pražský hrad a Malá Strana (Praha 2001): 54 (2002), 527–532
- Bartošková, A.*, Ziemie polskie w X wieku i ich znaczenie w kształtowaniu się nowej mapy Europy (Kraków 2000): 52 (2000), 558–561
- Beneš, J.*, Martin Gojda: Archeologie krajiny. Vývoj archetypů kulturní krajiny (Praha 2000): 54 (2002), 336–339
- Beranová, M.*, Zborník na počesť Dariny Bialekovej (Nitra 2004): 57 (2005), 847–850
- Bláha, R.*, František Musil: Osídlování Poorlicka v době předhusitské. Kraj na Tiché Orlici, v povodí Třebovky a Moravské Sázavy (Ústí nad Orlicí 2002): 55 (2003), 845–849
- Bláha, R.*, Východočeský sborník historický 3/1993, 4/1994, 5/1996, 6/1997, 7/1998, 8/1999, 9/2000: 54 (2002), 548
- Bláha, R.*, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 25/1999, 26/2000: 53 (2001), 846–847
- Bláha, R. – Hejhal, P. – Květina, P.*, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 22, 1996; 23, 1997; 24, 1998: 52 (2000), 174
- Blažek, J.*, Kazimierz Godłowski – Tomasz Wichman: Chmielów Piaskowy. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur im Świętokrzyskie-Gebirge (Kraków 1998): 53 (2001), 174
- Blažek, J.*, J. Ilkjaer – A. Kokowski red.: 20 lat archeologii w Masłomęczu I. Weterani, II. Goście (Lublin 1998): 52 (2000), 166–168
- Blažek, J.*, J. Kolendo – A. Bursche – B. Paszkiewicz red.: Nowe znaleziska importów rzymskich z ziem Polski II. Korpus znalezisk rzymskich z Europejskiego Barbaricum – Polska (Warszawa 2001): 55 (2003), 677–678
- Blažek, J.*, A. Kokowski: Schlossbeschlüge und Schlüssel im Barbaricum in der römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit. Klassifizierung. Verbreitung. Chronologie. Klasyfikacja zabytków archeologicznych II (Lublin 1997) (vyd. 1999): 52 (2000), 168–169
- Blažek, J.*, A. Kokowski red.: Studia gothica I. In memoriam Ryszard Wołagiewicz (Lublin 1996): 52 (2000), 381
- Blažek, J.*, A. Kokowski red.: Studia gothica II (Lublin 1998): 52 (2000), 381–382
- Blažek, J.*, Henryk Machajewski: Wygoda. Ein Gräberfeld der Oksywie-Kultur in Westpommern (Warszawa 2001): 55 (2003), 440–441
- Blažek, J.*, F. Siegmund: Merowingerzeit am Niederrhein. Die frühmittelalterlichen Funde aus dem Regierungsbezirk Düsseldorf und dem Kreis Hinsberg (Bonn 1998): 51 (1999), 214–216
- Blažek, J.*, Włodzimiera Ziemińska-Odojowa: Niedanowo. Ein Gräberfeld der Przeworsk- und Wielbark-Kultur in Nordmasowien (Kraków 1999): 53 (2001), 181
- Blažková-Dubská, G.*, Helena Březinová: Textilní výroba v českých zemích ve 13.–15. století. Poznání textilní produkce na základě archeologických nálezů (Praha – Brno 2007): 60 (2008), 164–165
- Boháčová, I.*, Jarmila Čiháková: Archeologické prameny k dějinám Prahy. Svazek 1. Starobylé komunikace pod domem Malostranské náměstí čp. 2/III. Archeologický výzkum NPÚ Praha č. 28/00 (Praha 2008); Jarmila Čiháková – Martin Müller: Archeologické prameny k dějinám Prahy. Svazek 3. Dřevěná cesta přes mokřinu v jihozápadním rohu Malostranského náměstí. Vyhodnocení archeologických výzkumů (Praha 2008): 60 (2008), 795–797
- Boháčová, I.*, Forum Urbes Medii Aevi II. Sborník příspěvků z konference FUMA II konané 16.–18. 4. 2003 v Brně (Brno 2005): 57 (2005), 834–836
- Boháčová, I.*, Staletá Praha 24. Archeologické výzkumy a stavebně historické průzkumy památek (Praha 2003): 57 (2005), 450–451
- Bouzek, J.*, Martin Golec: Těšetice-Kyjovice VI. Horákovská kultura v těšetickém mikroregionu (Brno 2003): 56 (2004), 721–722

- Bouzek, J.*, Hilke Hennig: Gräber der Hallstattzeit in Bayerisch-Schwaben (Stuttgart 2001): 54 (2002), 955–956
- Bouzek, J.*, Ondřej Chvojka: Mittleres und unteres Flussgebiet der Otava. Jung- und Spätbronzezeit in Südböhmen (Praha 2001): 55 (2003), 675–676
- Bouzek, J.*, Miloslav Chytráček – Milan Metlička: Die Höhensiedlungen der Hallstatt- und Latènezeit in Westböhmen (Praha 2004): 57 (2005), 436–437
- Bouzek, J.*, Thierry Janin ed.: Mailhac et le Premier Age du Fer en Europe Occidentale: Hommages à Odette et Jean Taffanel (Lattes 2000): 55 (2003), 676–677
- Bouzek, J.*, Drahomír Koutecký: Bylany u Českého Brodu (Eponyme Fundstelle der Bylany-Kultur) (Praha 2003): 57 (2005), 439
- Bouzek, J.*, Drahomír Koutecký: Příspěvky k době halštatské v severozápadních Čechách (Most 2003): 56 (2004), 725
- Bouzek, J.*, Z. Nemeškalová-Jiroudková: Keltský poklad ze Starého Kolína (Praha 1998): 51 (1999), 210
- Bouzek, J.*, Jaroslav Peška – Jaroslav Tejral Hrg.: Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren (Mainz am Rhein 2002): 57 (2005), 640–641
- Bouzek, J.*, Pavel Sankot: Les épées du début de La Tène en Bohême (Praha 2003): 57 (2005), 643–644
- Bouzek, J.*, Vít Vokolek: Gräberfelder der Lausitzer Kultur in Ostböhmen – Pohřebiště lužické kultury ve východních Čechách I–II (Pragae 2003): 56 (2004), 933
- Bromová, M.*, P. Nikolai – P. Zima eds.: Lexical and Structural Diffusion. Interplay of Internal and External Factors of Language Development in the West African Sahel (Nice 2002): 55 (2003), 858
- Brůnová, K.*, Medium Aevum Quotidianum 41/1999, 43/2001 (Krems 1999, 2001): 54 (2002), 962–963
- Březinová, H.*, C. Gillis – M. B. Nosch eds.: First aid for the excavation of archaeological textiles (Oxford 2007): 60 (2008), 801–802
- Březinová, H.*, Jerzy Maik: Sukiennictwo Elbląskie w średniowieczu (Łódź 1997): 55 (2003), 856–857
- Bubeník, J.*, Archeologie ve středních Čechách 3/2, 1999: 53 (2001), 407–410
- Bubeník, J.*, Studia mediaevalia Pragensia IV/1999 (Praha 1999): 53 (2001), 668–669
- Buchvaldek, M.*, M. Čižmář – M. Geisler: Hroby kultury se šňurovou keramikou z prostoru dálnice Brno – Vyškov. Pravěk NR – Suppl. 1 (Brno 1998): 52 (2000), 161–163
- Cafourková, L.*, Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych – Archeologické výzkumy v Horním Slezsku a na jeho pomezí (Katowice 2000): 53 (2001), 838–839
- Cílek, V.*, J. Hromas – D. Bílková edd.: Jeskyně a krasová území České republiky. Přehledná mapa 1 : 500 000 (Praha 1998): 51 (1999), 425
- Cílek, V.*, V. Matoušek – M. Dufková: Jeskyně a lidé (Praha 1998): 51 (1999), 424–425
- Cílek, V.*, N. Roberts: The Holocene. An environmental history (Oxford 1998): 51 (1999), 560–562
- Cílek, V.*, R. Šarič – P. Štěpánek: České megality. Průvodce (Praha 1998): 51 (1999), 425
- Černý, V.*, Howard Reid: In Search of the Immortals. Mummies, Death and the Afterlife (London 1999): 56 (2004), 928–930
- Černý, V.*, C. Renfrew – K. Boyle eds.: Archaeogenetics: DNA and the population prehistory of Europe (Cambridge 2000): 54 (2002), 520–524
- Černý, V.*, Bryan Sykes: The Seven Daughters of Eve (New York – London 2001): 55 (2003), 816–818
- Čižmář, I.*, Daniela Lange: Frühmittelalter in Nordwestsachsen. Siedlungsgrabungen in Delitzsch, Lissa und Glesien (Dresden 2003): 59 (2007), 424–425
- Čujanová, E.*, Antaeus 25. Prehistoric studies in memoriam Ida Bognár-Kutzián (Budapest 2002): 56 (2004), 468–470

- Čujanová, E., Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen (Rahden/Westf. 2002): 55 (2003), 432–435
- Čujanová, E., Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. Archeologická pracovní skupina východní Bavorsko/západní a jižní Čechy. 13. Treffen. (Rahden/Westf. 2004): 56 (2004), 912–915
- Čujanová, E., Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. Archeologická pracovní skupina východní Bavorsko/západní a jižní Čechy. 14. Treffen. 23. bis 26. Juni 2004 in Heřmaň bei Písek (Rahden/Westf. 2005): 59 (2007), 173–174
- Čujanová, E., Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- u. Südböhmen. Archeologická pracovní skupina východní Bavorsko/západní a jižní Čechy. 15. Treffen. 15. bis 18. Juni 2005 in Altdorf bei Landshut (Rahden/Westf. 2006): 59 (2007), 850–852
- Čujanová, E., *Bylany – Varia 2* (Praha 2002): 55 (2003), 669–671
- Čujanová, E., Jiří Hrala – Radka Šumberová – Miloš Vávra: Velim. A Bronze Age fortified site in Bohemia (Praha 2000): 54 (2002), 945–947
- Čujanová, E., In memoriam Jan Rulf. Památky archeologické – Supplementum 13 (Praha 2001): 54 (2002), 542–543
- Čujanová, E., Mária Novotná: Die Fibeln in der Slowakei (Stuttgart 2001): 55 (2003), 219–220
- Čujanová, E., *Sborník Miroslavu Buchvaldkovi* (Most 2000): 54 (2002), 783–784
- Čujanová, E., *Sborník Západočeského muzea v Plzni – Historie XVI* (Plzeň 2002): 56 (2004), 731–733
- Čulíková, V., Emanuel Opravil: Zur Umwelt des Burgwalls von Mikulčice und zur pflanzlichen Ernährung seiner Bewohner (mit einem Exkurs zum Burgwall Pohansko bei Břeclav) (Brno 2000): 58 (2006), 193–195
- Čuta, M., *Rekonstrukce a experiment v archeologii 3/2002* (Hradec Králové 2002): 55 (2003), 682–683
- Danielisová, A., Luc Baray: Pratiques funéraires et sociétés de l'Âge du Fer dans le Bassin parisien (fin du VIIe s. – troisième quart du IIe s. avant J.-C.) (Paris 2003): 57 (2005), 229–233
- Danielisová, A., John Collis: The Celts. Origins, Myths, Inventions (Stroud 2003): 57 (2005), 832–834
- Danielisová, A., Stephen D. Jones: Deconstructing the Celts. A sceptic's guide to the archaeology of the Auvergne (Oxford 2001): 59 (2007), 161–163
- Divac, G., V. Kruta – M. Lička: Prime terrecotte dal cuore dell'Europa (Fiorano Modenese 2000): 52 (2000), 568
- Dobeš, M., J. Ondráček – P. Dvořák – A. Matějčková: Siedlungen der Glockenbecherkultur in Mähren. Katalog der Funde. Pravěk NŘ – Supplementum 15 (Brno 2005): 58 (2006), 860–861
- Dobeš, M., H. Todorova Hrg.: Durankulak. Band II. Die prähistorischen Gräberfelder (Berlin – Sofia 2002): 57 (2005), 418–422
- Dobeš, M., Peter Trebsche: Die Höhensiedlung „Burgwiese“ in Ansfelden (Oberösterreich). Ergebnisse der Ausgrabungen von 1999 bis 2002. Mit Beiträgen von W. Neubauer, K. Löcker, P. Melichar, S. Seren, A. Eder-Hinterleitner, M. Schmitzberger, A. Galik, J. Wiethold und V. Wähnert (Linz 2008): 60 (2008), 809–810
- Dobeš, M., Milan Zápotocký: Cimburk und die Höhensiedlungen des frühen und älteren Äneolithikums in Böhmen (Praha 2000): 54 (2002), 524–527
- Dohmal, M., F. Malý – B. Viktoriová edd.: Česká etnoekologie. Etnoekologické semináře v Liběchově (Praha 1999): 54 (2002), 333–335
- Dragoun, Z., Pavel Břicháček: Nebe a peklo na zemi. Románské a raně gotické dlaždice z milevského premonstrátského kláštera (Milevsko 2007): 60 (2008), 165–166
- Dresler, P., Bohuslav Klíma: Nové významné objevy archeologické expedice Pedagogické fakulty MU ve Znojmě–Hradišti (Brno 2001): 53 (2001), 661–662

- Dreslerová, D.*, Petra Dark: The Environment of Britain in the First Millenium AD (Duckworth 2000): 54 (2002), 952–953
- Dreslerová, D.*, Jiří Löw – Igor Michal: Krajinný ráz (Kostelec nad Černými lesy 2003): 57 (2005), 840–842
- Dreslerová, D.*, Anson Mackay – Rick Battarbee – John Birks – Frank Oldfield eds.: Global Change in the Holocene (London 2003): 57 (2005), 246–249
- Dreslerová, D.*, A Paleoclimatology Workbook: High Resolution, Site-Specific, Macrophysical Climate Modeling. Edited by Reid A. Bryson and Katherine McEnaney DeWalt (2007): 60 (2008), 804–807
- Dreslerová, D.*, Maria Petersson: Djurhållning och Betesdrift. Djur, människor och landskap i västra Östergötland under yngre bronsålder och äldre järnålder (Linköping 2006): 58 (2006), 861–863
- Dreslerová, D.* – *Pokorný, P.*, William Ryan – Walter Pitman: Noah's flood. The new scientific discoveries about the event that changed history (New York 1998): 56 (2004), 702–705
- Dubská, G.*, Gerhard Ermischer: Schlossarchäologie. Funde zu Schloss Johannisburg in Aschaffenburg (Aschaffenburg 1996): 54 (2002), 348
- Dubská, G.*, Tomasz Janiak: Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie (Gniezno 2003): 56 (2004), 478–479
- Dvořák, M.*, Lucie Kracíková – Jan Smetana: Románská a gotická sakrální architektura v okrese Česká Lípa (Praha 2000): 53 (2001), 843
- Ebelová, I.*, Marek Suchý: Solutio Hebdomadaria Pro Structura Templi Pragensis. Stavba svatovítské katedrály v letech 1372–1378. Díl I. Castrum Pragense 5 (Praha 2003): 57 (2005), 257–258
- Fojtík, P.*, Milan Dokládál: Morfologie spálených kostí. Význam pro identifikaci osob (Brno 1999): 53 (2001), 658–659
- Fojtík, P.*, Eva Hajnalová: Ovocie a ovocinárstvo v archeobotanických nálezoch na Slovensku (Nitra 2001): 54 (2002), 349–350
- Fojtík, P.* – *Lančí, J.*, Astrid Flörchinger: Romanische Gräber in Südsanien (Marburg 1998): 53 (2001), 413–415
- Franta, J.*, J. Batora – J. Peška Hrsg.: Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronzezeit in Böhmen und Mähren und in der Slowakei (Nitra 1999): 52 (2000), 378–379
- Fridrich, J.*, F. Carole: La gravure dans l'art magdalénien (Paris 1999): 52 (2000), 565–566
- Fridrichová-Sýkorová, I.*, Lubomíra Kaminská: Hôrka-Ondrej. Osídlenie spišských travertínov v staršej dobe kamennej (Košice 2005): 58 (2006), 858–860
- Frolík, J.*, Gertrúda Březinová – Marián Samuel a kolektiv: „Tak čo, našli ste niečo?“ Svedectvo archeológie o minulosti Mostnej ulice v Nitre (Nitra 2007): 60 (2008), 162–164
- Frolík, J.*, Zofia Kurnatowska ed.: Gniezno w świetle ostatnich badań archeologicznych. Nowe fakty. Nowe interpretacje (Poznań 2001): 56 (2004), 725–727
- Frolík, J.*, R. Procházka – Z. Himmelová – J. Šmerda: Soubor nálezů z první poloviny 15. století z katedrály sv. Petra a Pavla v Brně. Pravěk NŘ – Suppl. 3 (Brno 1999): 52 (2000), 388
- Frolíková-Kaliszová, D.*, Luděk Galuška – Pavel Kouřil – Jiří Mitáček edd.: Východní Morava v 10. až 14. století (Brno 2008): 60 (2008), 798–801
- Frolíková-Kaliszová, D.*, Zdeněk Klanica: Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebiště. Díl I. (Brno 2006); Zdeněk Klanica: Nechvalín, Prušánky. Vier slawische Nekropolen. Teil II. Katalog (Brno 2006); Čeněk Staňa: Velkomoravská pohřebiště v Rajhradě a Rajhradcích. Katalog (Brno 2006): 60 (2008), 159–161
- Frolíková-Kaliszová, D.*, Jacek Poleski: Wczesnośredniowieczne grody w dorzeczu Dunajca (Kraków 2004): 57 (2005), 641–643

- Frolíková-Kaliszová, D.*, A. Ruttkay – M. Ruttkay – P. Šalkovský: Slovensko vo včasnóm stredoveku (Nitra 2002): 56 (2004), 491–492
- Furmánek, V.*, Luboš Jiráň: Die Messer in Böhmen (Stuttgart 2002): 56 (2004), 265–267
- Gojda, M.*, David Kennedy – Robert Bewley: Ancient Jordan from the Air (London 2004): 58 (2006), 185–187
- Gojda, M.*, Václav Matoušek: Třebel. Krajina po bitvě (Praha 2006): 60 (2008), 630–631
- Gojda, M.*, Nad městy, hrady a zámky: Česko a Slovensko (Turnov 2000): 53 (2001), 843–845
- Gojda, M.*, Jiří Sádlo – Petr Pokorný – Pavel Hájek – Dagmar Dreslerová – Václav Cílek: Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí (Praha 2005): 58 (2006), 168–172
- Goš, V.*, Silesia antiqua 39, 1998: 51 (1999), 589–590
- Hájek, Z.*, Valeri Jotov: Vyoryzhenieto i snariazhenieto ot bylgarskoto srednovekovie VII–XI vek (Varna 2004): 59 (2007), 421–423
- Halama, J.*, Eduard Droberjar – Michal Lutovský edd.: Archeologie barbarů 2005. Sborník příspěvků z I. protohistorické konference „Pozdně keltské, germánské a časně slovanské osídlení“ (Kounice, 20.–22. září 2005) (Praha 2006): 59 (2007), 414–418
- Havrdá, J.*, Alfréd Schubert a kol.: Pěče o památkově významné venkovní komunikace (Praha 2007): 60 (2008), 370
- Hazlbauer, Z.*, S. Miloš – P. Michna – H. Sedláčková: Pozdně gotické a renesanční kachle ze zámku v Hranicích (Hranice 1998): 51 (1999), 217–218
- Hazlbauer, Z.*, Čeněk Pavlík – Michal Vitanovský: Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance (Praha 2004): 57 (2005), 444–446
- Hejhal, P.*, M. Bém – J. Bláha – M. Kalábek – P. Kouřil – J. Peška – P. Procházková – K. Šabatová – P. Vítula: Archeologické zrcadlení. Archaeological Reflections (Olomouc 2001): 53 (2001), 839
- Hejhal, P.*, D. Jelínková: Slovanské pohřebiště z 9. až 12. století v Mušově (Brno 1999): 52 (2000), 567–568
- Hejhal, P.*, Josef Unger: Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě) v 1.–16. století (Brno 2002): 57 (2005), 454–455
- Hemker, Ch.*, Mediaevalia archaeologica 1 (Praha 1999): 54 (2002), 960–962
- Hierátová, K.*, Zprávy a studie regionálního muzea v Teplicích 21/1997. 100 let teplického muzea 1897–1997 (Teplice 1997): 53 (2001), 847
- Holík, L.*, Jan Kock – Else Roesdahl red.: Boringholm – en østjysk træborg fra 1300-årene (Højbjerg 2005): 60 (2008), 625–627
- Holík, L.*, Průzkumy památek IX/1–2, 2002: 56 (2004), 927–928
- Holík, L.*, Průzkumy památek X/1–2, 2003: 57 (2005), 253–254
- Holík, L.*, Průzkumy památek XI/1–2, 2004: 58 (2006), 388–390
- Holík, L.*, Průzkumy památek XII/1–2, 2005: 58 (2006), 608–610
- Holík, L.*, „Utmark“. The Outfield as Industry and Ideology in the Iron Age and the Middle Ages (Bergen 2005): 59 (2007), 432–435
- Horáčková, A.*, Gabriel Cooney: Landscapes of Neolithic Ireland (London 2000): 54 (2002), 541
- Horáčková, A.*, Études Celtiques XXXIII, 1997 (Paris 1999): 53 (2001), 172–173
- Horák, J.*, Pascal Acot: Historie a změny klimatu (Praha 2005): 58 (2006), 849–850
- Horák, J.*, Dějiny staveb 2001. Sborník vybraných referátů z konference Dějiny staveb 2001 (Plzeň 2002); Dějiny staveb 2002. Sborník vybraných referátů z konference v Nečtiněch konané ve dnech 5. 4. – 7. 4. 2002 (Plzeň 2003): 56 (2004), 476–478

- Horák, J.*, Klaus Humpert – Martin Schenk: Entdeckung der mittelalterlichen Stadtplanung. Das Ende vom Mythos der „gewachsenen Stadt“ (Stuttgart 2001): 58 (2006), 178–181
- Hošek, J.*, Archaeometallurgy in the Central Europe III. Acta Metallurgica Slovaca 2/2001, roč. 7 (Košice 2001): 54 (2002), 775–777
- Hošek, J.*, Archeologia technica 13 – Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami 2002 (Brno 2002): 55 (2003), 211–213
- Hošek, J.*, Archeologia technica 14 – Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami 2003 (Brno 2003): 56 (2004), 471–472
- Hošek, J.*, Archeologia technica 15 – Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami 2004 (Brno 2004): 56 (2004), 915–916
- Hošek, J.*, Archeologia technica 18 – Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami 2007: 59 (2007), 852–853
- Hošek, J.*, Archeologia technica 19. Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami (Brno 2008): 60 (2008), 793–794
- Hošek, J.*, Věra Souchopová – Jiří Merta – Jiří Truhlář – Ivan Balák – Leoš Štefka: Cesta železa Moravským krasem (Blansko 2002): 56 (2004), 272
- Hrala, J.*, Albrecht Jockenhövel (Hg.): Ältereisenzeitliches Befestigungswesen zwischen Maas/Mosel und Elbe (Münster 1999): 53 (2001), 418–419
- Hrala, J.*, Daniela Kern: Thunau am Kamp – Eine befestigte Höhensiedlung (Grabung 1965–1990). Urnenfelderzeitliche Siedlungsfunde der unteren Holzweise (Wien 2001): 54 (2002), 356–357
- Hrala, J.*, Josip V. Kobaľ: Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine) (Stuttgart 2000): 53 (2001), 662–664
- Hrala, J.*, Pravěk – Nová řada 8, 1998: 51 (1999), 912–913
- Hrala, J.*, Renate Rolle – Vjačeslav Ju. Murzin – Andrej Ju. Alekseev: Königskurgan Čertomlyk. Ein skythischer Grabhügel des 4. vorchristlichen Jahrhunderts (Mainz 1998): 53 (2001), 828–831
- Hrala, J.*, M. Salaš: Der Urnenfelderzeitliche Hortfund von Polešovice und die Frage der Stellung des Depotfundhorizonts Drslavice in Mähren (Brno 1997): 52 (2000), 569–570
- Hrala, J.*, V. Vokolek: Pohřebiště lidu popelnicových polí v Ostroměři (Hradec Králové 1999): 52 (2000), 747–748
- Hrala, J.*, Barbara Wewerka: Thunau am Kamp – Eine befestigte Höhensiedlung (Grabung 1965–1990). Urnenfelderzeitliche Siedlungsfunde der oberen Holzweise (Wien 2001): 54 (2002), 355–356
- Humlová, B.*, Z. Kurnatowska ed.: Mosty traktu gnieźnieńskiego (Lednica – Toruń 2000): 59 (2007), 190–191
- Husseiniová, A.*, Jitka Vlčková: Encyklopedie mytologie germánských a severských národů (Praha 1999): 53 (2001), 179–180
- Chvojka, O.*, Jiří Fröhlich: Zlato na Prácheňsku. Kapitoly z historie těžby a zpracování zlata (Písek 2006): 59 (2007), 660–661
- Chvojka, O.*, Karina Grömer: Jungsteinzeit im Großraum Linz. Siedlungs- und Grabfunde aus Leonding (Linz 2001): 54 (2002), 778–779
- Chvojka, O.*, Heinz K. Gruber: Die mittelbronzezeitlichen Grabfunde aus Linz und Oberösterreich (Linz 1999): 54 (2002), 348–349
- Chvojka, O.*, František Kubů – Petr Zavřel: Der Goldene Steig. Historische und archäologische Erforschung eines bedeutenden mittelalterlichen Handelsweges. 1. Die Strecke Prachatitz – Staatsgrenze (Passau 2001): 55 (2003), 439–440
- Chvojka, O.*, Pravěk – Nová řada 11/2001: 56 (2004), 489–491

- Chvojka, O.*, Pravěk – Nová řada 12/2002: 57 (2005), 845–847
- Chvojka, O.*, Pravěk – Nová řada 13/2003: 59 (2007), 195–196
- Chvojka, O.*, Pravěk – Nová řada 14/2004: 59 (2007), 425–427
- Chvojka, O.*, Pravěk – Nová řada 15/2005: 60 (2008), 807–808
- Chytráček, M.*, C. Nagler-Zanier: Die hallstattzeitliche Siedlung mit Grabenanlage von Geiselhöring, Niederbayern. Arbeiten zur Archäologie Süddeutschlands. Band 7. Das Projekt Geiselhöring-Süd, Teil II (Büchenbach 1999): 56 (2004), 240–243
- Chytráček, M.*, F. Schopper: Das urnenfelder- und hallstattzeitliche Gräberfeld von Künzing, Lkr. Deggendorf (Niederbayern). – O. Röhrer-Ertl: Anthropologische Befunde aus urnenfelder- und hallstattzeitlichen Gräbern von Künzing-Ost und Deggendorf-Natterberg, Lkr. Deggendorf, Niederbayern. Mit Interpretationen und Anmerkungen für den Gäuboden (Bonn 1995): 54 (2002), 759–762
- Jacinová, P.*, Česká antropologie 52, 2002: 56 (2004), 259
- Janák, V.*, Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych (Katowice 1998): 51 (1999), 220–222
- Janák, V.*, J. K. Kozłowski red.: Kultura malicka. Drugi etap adaptacji naddunajskich wzorców kulturowych w neolicie północnej części środkowej Europy (Kraków 1996): 52 (2000), 124–128
- Janák, V.*, R. F. Murphy: Úvod do kulturní a sociální antropologie (Praha 1998): 51 (1999), 557–560
- Janák, V.*, Śląskie prace prehistoryczne 5, 1998: 51 (1999), 431–432
- Janál, J.*, Informační zpravodaj, prosinec 1999 (Kopřivnice 1999): 52 (2000), 745–746
- Jančo, M.*, K. Biró-Say – M. Medgyes – M. Torbágyi: Der spätrömische Münzschatzfund von Tokorcs (Budapest 1998): 51 (1999), 426–427
- Jančo, M.*, Renata Ciołek: Katalog znalezisk monet rzymskich na Pomorzu (Warszawa 2001): 56 (2004), 717–718
- Jančo, M.*, Corpus der römischen Funde im Europäischen Barbaricum. Polen. Band 1. Masuren. Bearbeitet von Wojciech Nowakowski (Warszawa 2001): 56 (2004), 256–259
- Jančo, M.*, S. Deschler-Erb: Römische Beinartefakte aus Augusta Raurica. Rohmaterial, Technologie, Typologie und Chronologie (Augst 1998): 52 (2000), 169–171
- Jančo, M.*, M. Genin – M.-O. Lavendhomme: Rodumna (Roanne, Loire), le village gallo-romain (Paris 1997): 51 (1999), 210–211
- Jančo, M.*, Piotr Kurowicz – Marek Olędzki: Cmentarzysko ludności kultury przeworskiej w Charłupii Małej koło Sieradza (Łódź 2002): 55 (2003), 216–218
- Jančo, M.*, K. Kurz: Die Münzen der Römischen Republik (Inventar der Münzsammlung des Nationalmuseums in Prag) (Praha 1998): 51 (1999), 587–588
- Jančo, M.*, La mosaïque gréco-romaine IV (Paris 1994): 51 (1999), 211–214
- Jančo, M.*, Rudolf Laser: Terra Sigillata-Funde aus den östlichen Bundesländern (Bonn 1998): 54 (2002), 350–352
- Jančo, M.*, Monumentorum Tutela – Ochrana pamiatok 14 (Bratislava 2003): 57 (2005), 634–638
- Jančo, M.*, Marek Olędzki: Cmentarzysko z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego w Wólce Domaniowskiej koło Radomia (Łódź 2000): 54 (2002), 543
- Jančo, M.*, Pamiatky a múzeá 1998/2. Numizmatika na Slovensku: 51 (1999), 191–192
- Jančo, M.*, U. Peter Hrsg.: Stephanos nomismatikos. Griechisches Münzwerk (Berlin 1998): 52 (2000), 384–388
- Jančo, M.*, Rímske pamiatky na Slovensku. Römische Denkmäler in der Slowakei. Roman Monuments in Slovakia (Bratislava 2000): 55 (2003), 859–861

- Jančo, M.*, Jaroslava Ruttkayová: Skvosty dávneho Slovenska. Sprievodca po expozícii. Jewels of Ancient Slovakia. A Guide to the Exhibition. Kleinodien der urzeitlichen Slowakei. Begleiter der Exposition (Nitra 2000): 55 (2003), 444–445
- Jančo, M.*, Von Augustus bis Attila. Leben am ungarischen Donaulimes (Stuttgart 2000): 54 (2002), 786–787
- Jančo, M.*, Zentren und Provinzen in der antiken Welt (Trnava 2001): 55 (2003), 223
- Ježek, M.*, Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997 (Most 1999): 52 (2000), 562
- Ježek, M.*, Budownictwo i budowniczy w przeszłości. Studia dedykowane Profesorowi Tadeuszowi Poklewskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin (Łódź 2002); Civitas & villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie Środkowej (Wrocław – Praha 2002); Moneta Mediaevalis. Studia numizmatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Suchodolskiemu w 65. rocznicę urodzin (Warszawa 2002); Polonia Minor Medii Aevi. Studia ofiarowane Panu Profesorowi Andrzejowi Żakiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin (Kraków – Krosno 2003); Viae Historicae. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Lechowi A. Tyszkiewiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin (Wrocław 2001): 56 (2004), 918–921
- Ježek, M.*, C. Buško – J. Piekalski red.: Wratislavia Antiqua I (Wrocław 1999): 52 (2000), 388
- Ježek, M.*, A. Bursche: Złote medailony rzymskie w barbaricum. Symbolika prestiżu i władzy społeczeństw barbarzyńskich u schyłku starożytności (Warszawa 1998): 51 (1999), 214
- Ježek, M.*, Český časopis historický 96, 1998: 51 (1999), 824–825
- Ježek, M.*, Zdeněk Dragoun – Jiří Škabrada – Michal Tryml: Románské domy v Praze (Praha – Lito-myšl 2002): 55 (2003), 199–204
- Ježek, M.*, Ch. Fabech – J. Ringtved eds.: Settlement and landscape (Moesgård 1999): 52 (2000), 564–565
- Ježek, M.*, Heinrich Härke ed.: Archaeology, Ideology and Society. The German Experience (Frankfurt a. M. etc. 2000): 55 (2003), 673–675
- Ježek, M.*, Krzysztof Jaworski: Grody w Sudetach (VIII–X w.) (Wrocław 2005): 58 (2006), 601–602
- Ježek, M.*, Karel Kuča – Věra Kučová: Principy památkového urbanismu (Praha 2000): 53 (2001), 420–421
- Ježek, M.*, Kultura średniowiecznego Śląska i Czech 3. „Rewolucja“ XIII wieku (Wrocław 1998): 52 (2000), 568–569
- Ježek, M.*, Průzkumy památek V/1, 2, 1998: 51 (1999), 374–375
- Ježek, M.*, Průzkumy památek VI/1, 2, 1999: 52 (2000), 123
- Ježek, M.*, Rekonstrukce památek. Šumperk 1992–1995: 51 (1999), 430–431
- Ježek, M.*, Sborník Západočeského muzea v Plzni – Historie XV: 52 (2000), 746
- Ježek, M.*, P. Schmidt – M. de la Garza – E. Nalda eds.: Maya (Venezia 1998): 51 (1999), 412
- Ježek, M.*, A. Scholz: Siedlungsentwicklung und Baugeschichte bauerlicher Gehöfte in Breunsdorf. Entwicklung einer ländlichen Siedlung im Leipziger Südraum vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart (Dresden 1998): 51 (1999), 428
- Ježek, M.*, Petr Sommer: Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury (Praha 2001): 54 (2002), 352–353
- Ježek, M.*, Heiko Steuer: Waagen und Gewichte aus dem mittelalterlichen Schleswig (Köln 1997): 53 (2001), 650–653
- Ježek, M.*, J. Świątek: Brzozowa i okolica Zakliczyna nad Dunajcem. Obraz etnograficzny – zbiór z lat 1897–1906 (Wrocław 1989, 1998): 51 (1999), 911–912

- Ježek, M.*, J. Škabrada: Lidové stavby. Architektura českého venkova (Praha 1999): 51 (1999), 428–429
- Ježek, M.*, J. Tomas: Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu (Litoměřice 1999): 52 (2000), 571
- Ježek, M.*, M. Tomášek ed.: Čáslav. Místo pro život. Svědectví archeologie (Čáslav 1999): 52 (2000), 147
- Ježek, M.*, Třetí křížová výprava dle kronikáře Ansberta. Historie o výpravě císaře Fridricha sestavená jakýmsi rakouským klerikem, který se jí účastnil, jménem Ansbert (Skutky nejjasnějšího z římských císařů Fridricha) (Příbram 2003): 57 (2005), 645–646
- Ježek, M.*, P. Urbańczyk ed.: Adalbertus – tło kulturowo-geograficzne wyprawy misyjnej św. Wojciecha na pogranicze polsko-pruskie (Warszawa – Toruń 1997–1998): 51 (1999), 216–217
- jh*, Archeologičeskij sbornik 34 (St.-Petěrburg 1999): 53 (2001), 407
- jh*, Pravěk. Nová řada 9/1999: 53 (2001), 422–423
- Jílek, J.*, R. Sedláček – J. Sigl – S. Vencel edd.: Vita archaeologica. Sborník Víta Vokolka (Hradec Králové – Pardubice 2006): 59 (2007), 667–668
- Jílek, J.*, Vít Vokolek: Katalog sbírky Oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea III. Nálezy do roku 1913 (Praha 2007): 60 (2008), 377–378
- Jiráň, L.*, Václav Furmánek: Zlatý vek v Karpatoch. Keramika a kov doby bronzovej na Slovensku (2300–800 pred n. l.) (Nitra 2004): 57 (2005), 434–435
- Jiráň, L.*, Marek Gedl: Die Halsringe und Halskragen in Polen I (Frühe bis jüngere Bronzezeit) (Stuttgart 2002): 56 (2004), 922–923
- Jiráň, L.*, Pavla Horálková-Ederová – Antonín Štrof: Pohřebiště a sídliště kultury únětické ze Slavkova u Brna, okr. Vyškov (Brno 2000): 53 (2001), 660–661
- Jiráň, L.*, Jiří Říhovský: Die bronzezeitliche Vollgriffschwerter in Mähren (Brno 2000): 53 (2001), 666–667
- Jiráň, L.*, M. Salaš – M. Šmíd: Hromadný bronzový nález ze Služína (okr. Prostějov) – příklad sémanticky signifikantního depozita doby popelnicových polí. Pravěk NŘ – Suppl. 2 (Brno 1999): 52 (2000), 163–164
- Jiráň, L.*, Vít Vokolek: Gräberfeld der Urnenfelderkultur von Skalice / Ostböhmen (Praha 2002): 56 (2004), 495–496
- Jiráň, L.*, C. Weber: Die Rasiermesser in Südosteuropa (Stuttgart 1996): 52 (2000), 571–572
- jk*, Bodil Andersson red.: Snarsmon – resandebryn där vägar möts (Uddevalla 2008): 60 (2008), 621
- jk*, Sebastian Brather: Ethnische Interpretationen in der frühgeschichtlichen Archäologie. Geschichte, Grundlagen und Alternativen (Berlin – New York 2004): 59 (2007), 402–404
- jk*, Vladimír Goš: Loštice – město středověkých hrnčírů (Opava 2007): 60 (2008), 790–792
- jk*, Aron J. Gurevič: Historikova historie (Praha 2007): 60 (2008), 624–625
- jk*, Libor Jan: Václav II. a struktury panovnické moci (Brno 2006): 59 (2007), 661–663
- jk*, J. Macek: Česká středověká šlechta (Praha 1997): 51 (1999), 427–428
- jk*, Lech Marek: Broń biała na Śląsku (XIV–XVI wiek) (Wrocław 2008): 60 (2008), 629–630
- jk*, Numismatický sborník 20, 2005: 59 (2007), 191–192
- jk*, Petr Sommer: Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve (Praha 2007): 60 (2008), 635–636
- jk*, J. Unger: Život na lelekovickém hradě ve 14. století. Antropologická sociokulturní studie (Brno 1999): 52 (2000), 747
- jk*, Zdeněk Vašíček: Archeologie, historie, minulost (Praha 2006): 59 (2007), 199
- Kalhous, D.*, K internetovým stránkám Dušana Třeštíka: 53 (2001), 183–187

- Kalhous, D.*, Dušan Třeštík: Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791–871 (Praha 2001): 54 (2002), 965–967
- Kaplan, M.*, M. Chytrý – T. Kučera – M. Kočí edd.: Katalog biotopů České republiky (Praha 2001): 54 (2002), 779–780
- Kašpar, V.*, Badania archeologiczne starych miast Warmii i Mazur a problemy ich rewaloryzacji. Materiały z konferencji Wykno 12.–14. XI. 1997 r. (Nidzica 1998): 55 (2003), 666–669
- Kašpar, V.*, Jan Chochorowski: Problemy dendrochronologii rosyjskich stacji łowieckich na Spitsbergenie. Problems of the Dendrochronology of Russian Hunting Stations on Spitsbergen (Kraków 1999): 55 (2003), 855–856
- Kiecoň, M.*, M. Boguszewicz – A. Boguszewicz – D. Wiśniewska red.: Człowiek i środowisko w Sudetach (Wrocław 1999): 52 (2000), 741–742
- Klápště, J.*, Bernhard Prokisch – Thomas Kühnreiter Hg.: Der Schatzfund von Fuchsenhof (Linz 2004): 57 (2005), 251–253
- Klápště, J.*, Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999) (Praha 2000): 53 (2001), 404–406
- Klempererová, H.*, Przegľad archeologiczny 49 (Wrocław 2001): 55 (2003), 859
- Klíř, T.*, Claudia Derrix: Frühe Eisenfunde im Odergebiet. Studien zur Hallstattzeit in Mitteleuropa (Bonn 2001): 56 (2004), 435–444
- Klíř, T.*, Stefan Burmeister: Geschlecht, Alter und Herrschaft in der Späthallstattzeit Württembergs (Münster – New York – München – Berlin 2000): 54 (2002), 762–765
- Klíř, T.*, Martin Dohnal: Vesnická sídla a kulturní krajina na Táborsku v 15.–19. století (Praha 2006): 59 (2007), 404–408
- Klíř, T.*, Jiří Sádlo – Petr Pokorný – Pavel Hájek – Dagmar Dreslerová – Václav Čilek: Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí (Praha 2005): 58 (2006), 172–175
- Klíř, T.*, Christian Zschieschang: „Das land tuget gar nichts.“ Slaven und Deutsche zwischen Elbe und Dübener Heide aus namenkundlicher Sicht (Leipzig 2003): 58 (2006), 401–403
- Knížáková, J.*, Sborník Chebského muzea 6/1998, 7/1999 (Cheb 1999, 2000): 53 (2001), 667–668
- Kolbinger, D.*, Informační zpravodaj České archeologické společnosti, pobočky pro severní Moravu a Slezsko (Nový Jičín 1998): 51 (1999), 429–430
- Končelová, M.*, David Lewis-Williams – David Pearce: Inside the Neolithic Mind: Consciousness, Cosmos and the Realm of Gods (London 2005): 60 (2008), 627–629
- Kopal, P.*, Marcin Rafał Pauk: Działalność fundacyjna możnowładztwa czeskiego i jej uwarunkowania społeczne (XI – XIII wiek) (Kraków – Warszawa 2000): 55 (2003), 442–443
- Kopal, P.*, Andrzej Pleszczyński: Vyšehrad, rezidence českých panovníků. Studie o rezidenci panovníka raného středověku na příkladu českého Vyšehradu (Praha 2002): 55 (2003), 680–681
- Kostrhun, P.*, Jan Gancarski ed.: Starsza i środkowa epoka kamienia w Karpatach polskich (Krosno 2002): 55 (2003), 818–823
- Kostrhun, P.*, Josef Hromada: Moravany nad Váhom. Táboriská lovcov mamutov na Pováží (Nitra – Bratislava 2000): 53 (2001), 417–418
- Kostrhun, P.*, Landscapes vol. 1–4/2000–2003: 56 (2004), 484–486
- Kostrhun, P. – Jan, L.*, Mediaevalia archaeologica 2. Brno a jeho region (Praha – Brno 2000): 54 (2002), 771–774
- Kostrouch, F.*, Archeologia technica 11 (Brno 2000): 53 (2001), 658
- Kostrouch, F.*, Archeologia technica 12. Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami (Brno 2001): 53 (2001), 838

- Košnar, L.*, Kurt W. Alt – Werner Vach: Verwandtschaftsanalyse im alemannischen Gräberfeld von Kirchheim/Ries (Basel 2004): 58 (2006), 378–379
- Košnar, L.*, Stefanie Berg-Hobohm: Die germanische Siedlung Göritz, Lkr. Oberspreewald-Lausitz (Wünsdorf 2004): 58 (2006), 836–839
- Košnar, L.*, Markus C. Blaich: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Eltville, Rheingau-Taunus-Kreis. Beiträge zur Siedlungsgeschichte des Rheingaus vom 5. bis 8. Jahrhundert n. Chr. (Wiesbaden 2006): 60 (2008), 358–360
- Košnar, L.*, Ewa Bokinić: Podwiesk. Fundstelle 2. Ein Gräberfeld der Oksywie-Kultur im Kulmer Land (Warszawa – Toruń 2005): 60 (2008), 157–159
- Košnar, L.*, Christina M. Hansen: Frauengräber im Thüringerreich. Zur Chronologie des 5. und 6. Jahrhunderts n. Chr. (Basel 2004): 58 (2006), 381–382
- Košnar, L.*, Valentin Lavrentjevič Janin: Středověký Novgorod v nápisech na březové kůře (Červený Kostelec 2007): 59 (2007), 843–846
- Košnar, L.*, Thorsten Michel: Studien zur römischen Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit in Holstein (Bonn 2005): 58 (2006), 603–605
- Košnar, L.*, Andreas Motschi: Das spätromisch-frühmittelalterliche Gräberfeld von Oberbuchsiten (SO) (Zürich 2007): 59 (2007), 858–860
- Košnar, L.*, Peter Schmid: Die Keramikfunde der Grabung Feddersen Wierde (1. Jh. v. bis 5. Jh. n. Chr.) (Oldenburg 2006): 60 (2008), 177–178
- Košnar, L.*, Jörn Schuster: Die Buntmetallfunde der Grabung Feddersen Wierde. Chronologie – Chronologie – Technologie (Oldenburg 2006): 60 (2008), 178–179
- Košnar, L.*, Claudia Theune: Germanen und Romanen in der Alamannia. Strukturveränderungen aufgrund der archäologischen Quellen vom 3. bis zum 7. Jahrhundert (Berlin – New York 2004): 59 (2007), 430–432
- Košnar, L.*, Egon Wamers: Die Macht des Silbers. Karolingische Schätze im Norden (Regensburg 2005): 59 (2007), 649–652
- Kotková, M.*, Arne Schmid-Hecklau: Die archäologischen Ausgrabungen auf dem Burgberg in Meißen. Die Grabungen 1959–1963 (Dresden 2004): 58 (2006), 588–593
- Koutecký, D.*, V. Vokolek: Východočeská halštatská pohřebiště (Pardubice 1999): 52 (2000), 165–166
- Kovář, J.*, Rytierstvo: element v životě středověkého člověka (Trnava 2005): 58 (2006), 610–611
- Kovář, J.* – *Valášková, L.*, Borders, Barriers, and Ethnogenesis. Frontiers in Late Antiquity and the Middle Ages (Turnhout 2005): 59 (2007), 410–411
- Krchová, K.*, Przegląd archeologiczny 48, 2000: 55 (2003), 858–859
- Kruťová, M.*, F. Nicolis ed.: Bell Beakers today – pottery, people, culture, symbols in prehistoric Europe. Proceedings of the International Colloquium Riva del Garda (Trento, Italy) 11–16 May 1998. Vol. I–II (Trento 2001): 56 (2004), 268–270
- Kruťová, M.*, Jiří Pavelčík: Hlinsko. Hradisko lidu bádenské kultury (Olomouc 2001): 55 (2003), 678–680
- Kruťová, M.*, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 27, 2001: 55 (2003), 445–446
- Křenková, K.*, Skramle. The true story of a deserted medieval farmstead (Nossebro 2001): 56 (2004), 493–494
- Křivánek, R.*, Chris Gaffney – John Gater: Revealing the buried past. Geophysics for archaeologists (Tempus Publishing Ltd. 2003): 60 (2008), 621–622
- Křivánek, R.*, K. Misiewicz: Metody geofizyczne w planowaniu badan wykopaliskowych (Warszawa 1998): 51 (1999), 163–164

- Křivánek, R.*, Harald von der Osten: Geophysikalische Prospektion archäologischer Denkmale unter besonderer Berücksichtigung der kombinierten Anwendung geoelektrischer Kartierung, sowie der Verfahren der elektromagnetischen Induktion und des Bodenradars (Aachen 2003): 59 (2007), 864–865
- Křivánek, R.*, Benno Zickgraf: Geomagnetische und geoelektrische Prospektion in der Archäologie. Systematik – Geschichte – Anwendung (Rahden/Westf. 1999): 58 (2006), 865–866
- Křivanová, M.*, Václav Smrčka: Trace elements in bone tissue (Praha 2005): 59 (2007), 865–866
- Kuběňová, K.*, Česká antropologie 50, 2000: 55 (2003), 850
- Kuna, M.*, Jiří Macháček: Břeclav – Pohansko V. Sídlištní aglomerace v Lesní školce. Digitální katalog archeologických pramenů (Brno 2002): 56 (2004), 267–268
- Kuna, M.*, Jiří Sádlo – Petr Pokorný – Pavel Hájek – Dagmar Dreslerová – Václav Cílek: Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí (Praha 2005): 58 (2006), 175–178
- Kuna, M.*, Alan P. Sullivan III ed.: Surface archaeology (Albuquerque 1998): 54 (2002), 354–355
- Kurková, L.*, Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc. (Brno 1998): 53 (2001), 669–670
- Kurková, L.*, Ve službách archeologie III. Sborník k 75. narozeninám prof. RNDr. Jana Jelínka, DrSc. (Brno 2001): 54 (2002), 967–968
- kv, M. V. Anikovič red.:* Problemy rannej pory verchněgo paleolita kostjonkovsko-borščovskogo rajona i sopredělnych territorij (Sankt-Petěrburg 2005): 59 (2007), 409–410
- kv, M. V. Anikovič red.:* Rannjaja pora verchněgo paleolita Jevraziji: Oščeye i lokal'noje (Sankt-Petěrburg 2006): 59 (2007), 653–654
- kv, Bilzingsleben V. Homo erectus – seine Kultur und Umwelt (Bad Homburg 1997): 51 (1999), 903*
- kv, Jan Michal Burdukiewicz: Technokompleks mikrolityczny w paleolicie dolnym środkowej Europy (Wrocław 2003): 56 (2004), 716–717*
- kv, Yves Guillot: Le Paléolithique ancien sur galet de la Costière du Gard dans son cadre géologique et culturel (Montagnac 2002): 57 (2005), 435–436*
- kv, J. K. Kozłowski ed.:* Complex of Upper Palaeolithic sites near Moravany, western Slovakia (Kraków 1998): 51 (1999), 579–580
- kv, L. V. Kulakovska ed.:* Jevropejskij srednij paleolit – The European Middle Palaeolithic (Kijiv 2006): 60 (2008), 175–177
- kv, Jean-Luc Locht dir.:* Bettencourt-Saint-Ouen (Somme). Cinq occupations paléolithiques au début de la dernière glaciation (Paris 2002): 57 (2005), 245–246
- kv, Mirosław Masojć: The Mesolithic in Lower Silesia in the Light of Settlement Phenomena of the Kaczawa River Basin (Wrocław 2004): 59 (2007), 858*
- kv, Martin Oliva: Gravettien na Moravě (Brno – Praha 2007): 60 (2008), 366–368*
- kv, M. Pacher – V. Pohar – G. Rabeder eds.:* Potočka Zijalka. Palaeontological and Archaeological Results of the Campaigns 1997–2000 (Wien 2004): 58 (2006), 195–197
- kv, C. Pasda: Wildbeuter im archäologischen Kontext. Das Paläolithikum in Südbaden. Archäologie im Südwesten. Bd. 2 (Bad Bellingen 1998): 52 (2000), 160*
- kv, Marta Połtowicz: Materiały ze stanowiska Piekary IIa na tle środkowopaleolitycznych zespołów z technologią wiórową (Rzeszów 2005): 58 (2006), 197–198*
- kv, Elżbieta Sachse-Kozłowska – Stefan Karol Kozłowski dir.:* Piekary près de Cracovie (Pologne). Complexe des sites paléolithiques (Kraków 2004): 58 (2006), 198–199
- kv, Andrej A. Sinicyn red.:* Osobennosti razvitija verchněgo paleolita Vostočnoj Evropy. Kostěnki v kontekstě paleolita Jevraziji. Trudy kostěnkovskoj ekspedicii IIMK RAN. Vyp. 1. (Sankt-Petěrburg 2006): 59 (2007), 868–869

- kv*, V. N. Stepančuk: Nižnij i srednij paleolit Ukrajiny (Černovcy 2006): 60 (2008), 370–374
- kv*, Maria Teschler-Nicola ed.: Early Modern Humans at the Moravian Gate. The Mladeč Caves and their Remains (Wien 2006): 59 (2007), 196–199
- kv*, G. A. Wagner – H. Rieder – L. Zöller – E. Mick Hrsg.: Homo heidelbergensis. Schlüsselfund der Menschheitsgeschichte (Stuttgart 2007): 60 (2008), 182–183
- kv*, Andrzej Wiśniewski i inni: Wrocław-Oporów. Najstarsze ślady osadnictwa i środowisko przyrodnicze (Wrocław 2003): 56 (2004), 735–736
- Květina, P.*, Jacques Cauvin: The Birth of the Gods and the Origins of Agriculture (Cambridge 2003): 57 (2005), 239
- Květina, P.*, N. David – C. Kramer: Ethnoarchaeology in action (Cambridge 2001): 56 (2004), 474–476
- Květina, P.*, Magdalena S. Midgley: The Monumental Cemeteries of Prehistoric Europe (Stroud 2005): 57 (2005), 843–845
- Květina, P.*, W. A. Parkinson ed.: The Archaeology of Tribal Societies (Ann Arbor 2002): 59 (2007), 192–195
- Květina, P.*, J. a L. Petráňovi: Rolník v evropské tradiční kultuře (Praha 2000): 52 (2000), 569–570
- Květina, P.*, Douglas T. Price ed.: Europe's First Farmers (Cambridge 2000): 55 (2003), 657–660
- Květina, P.*, Rekonstrukce a experiment v archeologii 2/2001 (Hradec Králové 2001): 54 (2002), 965–966
- Kypta, J.*, Archaeologia et historia urbana. Pamięci Tadeusza Nawrołskiego (Elbląg 2004): 58 (2006), 379–380
- Kypta, J.*, Archäologie unter dem Straßenpflaster. 15 Jahre Stadtkernarchäologie in Mecklenburg-Vorpommern (Schwerin 2005): 59 (2007), 654–656
- Kypta, J.*, Ludvík Belcredi: Bystřec. O založení, životě a zániku středověké vsi. Archeologický výzkum zaniklé středověké vsi Bystřece 1975–2005 (Brno 2006): 58 (2006), 842–848
- Kypta, J.*, Jens Beutmann: Untersuchungen zu Topographie und Sachkultur des mittelalterlichen Zwickau. Die Ausgrabungen im Nordwesten des Stadtkerns (Dresden 2007); Frauke Fassbinder: Archäologische Untersuchungen zur Frühgeschichte der Stadt Chemnitz. Die Grabungen 1994–1995 (Dresden 2006); Ralf Kluttig-Altman: Von der Drehscheibe bis zum Scherbenhaufen. Leipziger Keramik des 14. bis 18. Jahrhunderts im Spannungsfeld von Herstellung, Gebrauch und Entsorgung (Dresden 2006): 60 (2008), 613–618
- Kypta, J.*, Felix Biermann – Günter Mangelsdorf Hrsg.: Die bäuerliche Ostsiedlung des Mittelalters in Nordostdeutschland. Untersuchungen zum Landesausbau des 12. bis 14. Jahrhunderts im ländlichen Raum. Beiträge einer interdisziplinären Tagung des Lehrstuhls für Ur- und Frühgeschichte der Universität Greifswald, 16. und 17. April 2004 (Frankfurt am Main 2005): 59 (2007), 168–172
- Kypta, J.*, Vladimír Brych: Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní. Výběrový katalog Národního muzea v Praze (Praha 2004): 57 (2005), 830–831
- Kypta, J.*, Dějiny staveb 2004. Sborník vybraných referátů z konference v Nečtinech konané ve dnech 2. 4. – 4. 4. 2004 (Plzeň 2004): 57 (2005), 631–633
- Kypta, J.*, Dějiny staveb 2005. Sborník vybraných referátů z konference v Nečtinech konané ve dnech 8. 4. – 10. 4. 2005 (Plzeň 2005): 58 (2006), 853–855
- Kypta, J.*, Dějiny staveb 2006. Sborník vybraných referátů z konference v Nečtinech konané ve dnech 31. 3. – 2. 4. 2006 (Plzeň 2006): 59 (2007), 658–659
- Kypta, J.*, Dějiny staveb 2007. Sborník vybraných referátů z konference v Nečtinech konané ve dnech 30. 3. – 1. 4. 2007 (Plzeň 2007): 60 (2008), 360
- Kypta, J.*, Martin Dohnal: Vesnická sídla a kulturní krajina na Táborsku v 15.–19. století (Praha 2006): 59 (2007), 853–854

- Kypta, J., Tomáš Durdík: Nálezy z hradů přechodného typu (Hlavačov, Angerbach, Tachov). Funde aus der Burgen des Übergangstyps (Hlavačov, Angerbach, Tachov) (Praha 2004): 57 (2005), 240–242*
- Kypta, J., Jan Frolík: Kachle Chrudimska. Sbírký Regionálního muzea v Chrudimi (5/11) (Chrudim 2003): 56 (2004), 921–922*
- Kypta, J., Tobias Gärtner: Die mittelalterliche Wüstung Edingerode. Archäologische Untersuchungen auf dem Expogelände in Hannover (Rahden/Westf. 2004): 58 (2006), 857–858*
- Kypta, J., Christoph Gutjahr – Georg Tiefengraber: Die mittelalterliche Motte Alt-Holleneegg. Eine abgekommene Burganlage bei Deutschlandsberg, Steiermark (Wien 2003): 58 (2006), 600–601*
- Kypta, J., Stefan Hesse: Die mittelalterliche Siedlung Vriemeesen im Rahmen der süd-niedersächsischen Wüstungsforschung unter besonderer Berücksichtigung der Problematik von Kleinadelssitzen (Neumünster 2003): 58 (2006), 599–600*
- Kypta, J., Husitský Tábor 13. Sborník Husitského muzea (Tábor 2002): 56 (2004), 723–725*
- Kypta, J., Husitský Tábor 14. Sborník Husitského muzea (Tábor 2004): 57 (2005), 633–634*
- Kypta, J., Tomasz Janiak: Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie (Gniezno 2003): 56 (2004), 925–926*
- Kypta, J., Sonja König: ... lütken Freden wisk ... Die mittelalterliche Siedlung Klein Freden bei Salzgitter vom 9.–13. Jahrhundert. Siedlung – Fronhof – Pferdehaltung (Rahden/Westf. 2007): 60 (2008), 174–175*
- Kypta, J., Tereza Koucká: Středověké kachle z Nového Knína (Příbram 2007): 60 (2008), 362–363*
- Kypta, J., Stefan Krabath – Lothar Lambacher (mit Beiträgen von Bernd Kluge und Rolf Rehberg): Der Pritzwalk Silberfund. Schmuck des späten Mittelalters. Katalog zur Sonderausstellung anlässlich des 750. Jubiläums der Stadtrechtsverleihung an Pritzwalk im Stadt- und Brauereimuseum Pritzwalk vom 28. Mai bis 29. Oktober 2006 (Pritzwalk 2006): 60 (2008), 802–803*
- Kypta, J., Rudolf Krajíc: Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa. Díl I–II (Praha – Sezimovo Ústí – Tábor 2003): 57 (2005), 244–245*
- Kypta, J., Rudolf Krajíc: Středověké kamnářství. Výzdobné motivy na gotických kachlích z Táborska (Tábor 2005): 58 (2006), 187–189*
- Kypta, J., Rudolf Krajíc – Jiří Chvojka: Táborský poklad. Archeologický výzkum domu čp. 308 (Tábor 2007): 59 (2007), 856–857*
- Kypta, J., Ludvík Kunz: Obilní jámy. Konzervace obilí na dlouhý čas v historické zóně eurosibiřského a mediteránního rolnictví (Rožnov pod Radhoštěm 2004): 58 (2006), 189–190*
- Kypta, J., Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 1.–3. svazek (Praha 2007): 60 (2008), 355–357*
- Kypta, J., Uta Maria Meier: Die früh- und hochmittelalterliche Siedlung bei Schuby, Kreis Schleswig-Flensburg (Neumünster 2007): 60 (2008), 631–632*
- Kypta, J., Jakob Müller: Entstehung mittelalterlicher Siedlungsformen in Thüringen. Archäologische Untersuchungen im östlichen Teil des Keuperbeckens (Stuttgart 2002): 57 (2005), 638–640*
- Kypta, J., Ulrich Müller: Zwischen Gebrauch und Bedeutung. Studien zur Funktion von Sachkultur am Beispiel mittelalterlichen Handwaschgeschirrs (5./6. bis 15./16. Jahrhundert) (Bonn 2006): 60 (2008), 787–790*
- Kypta, J., Jiří Orna: Gotické a renesanční kachle ve sbírkách Západočeského muzea v Plzni (Plzeň 2005): 58 (2006), 606–608*
- Kypta, J., Jerzy Piekalski: Wczesne domy mieszczan w Europie Środkowej. Geneza – funkcja – forma (Wrocław 2004): 57 (2005), 614–616*

- Kypta, J., Dirk Scheidemantel – Thorsten Schifer: Waldenburger Steinzeug: Archäologie und Naturwissenschaften (Dresden 2005): 58 (2006), 391–393*
- Kypta, J., Barbara Schock-Werner Hrsg.: Holz in der Burgenarchitektur (Braubach 2004): 57 (2005), 644–645*
- Kypta, J., Svorník 1/2003. Sborník příspěvků z I. konference stavebně historického průzkumu 4.–6. 6. 2002 v Zahrádkách u České Lípy. Vývoj a funkce topenišť (Praha 2003): 56 (2004), 711–715*
- Kypta, J., Svorník 2/2004. Sborník příspěvků z 2. konference stavebněhistorického průzkumu 3.–6. 6. 2003 v klášteře servitů v Nových Hradech v jižních Čechách. Okna a dveře (Praha 2004): 57 (2005), 451–454*
- Kypta, J., Svorník 3/2005. Sborník příspěvků z 3. konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 8.–11. června 2004 v Muzeu Vysočiny v Třebíči. Krov a střechy (Praha 2005): 58 (2006), 396–398*
- Kypta, J., Svorník 5. Sborník příspěvků z 5. konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 6.–9. 6. 2006 v Louce u Znojma. Klenby (Praha 2007): 60 (2008), 179–180*
- Kypta, J., Świat Słowian wczesnego średniowiecza (Szczecin – Wrocław 2006): 60 (2008), 180–181*
- Kypta, J., Robert Šimůnek: Správný systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách. Rožmberská doména 1418–1472 (Praha 2005): 58 (2006), 199–201*
- Kypta, J., Pavel Vařeka a kolektiv: Archeologie zaniklých středověkých vesnic na Rokycansku I (Plzeň 2006): 59 (2007), 670–671*
- Kypta, J., Vlastivědný sborník Mělnicka IV (Mělník 2002): 56 (2004), 734–735*
- Kypta, J., Olaf Wagener – Heiko Laß Hrsg.: ... wurfen hin in steine/größe und niht kleine... Belagerungen und Belagerungsanlagen im Mittelalter (Frankfurt am Main 2006): 59 (2007), 435–437*
- Kypta, J., Egon Wamers – Fritz Backhaus Hrsg.: Synagogen, Mikwen, Siedlungen. Jüdisches Alltagsleben im Lichte neuer archäologischer Funde (Frankfurt am Main 2004): 58 (2006), 615–616*
- Kyselý, R., László Bartosiewicz – Haskel J. Greenfield eds.: Transhumant Pastoralism in Southern Europe. Recent Perspectives from Archaeology, History and Ethnology (Budapest 1999): 56 (2004), 472–474*
- Kyselý, R., Č. Červený – V. Komárek – O. Štěrba: Koldův atlas veterinární anatomie (Praha 1999): 55 (2003), 438*
- Kyselý, R., R. L. Lyman: Vertebrate taphonomy (Cambridge 1994): 58 (2006), 384–388*
- Kyselý, R., E. J. Reitz – E. S. Wing: Zooarcheology. Cambridge manuals in archaeology (Cambridge 1999): 55 (2003), 443–444*
- Laštovičková, M., Česká antropologie 51, 2001: 55 (2003), 850–851*
- Laval, F., Sylvie Cantrelle – Corinne Goy – Clodine Munier et al.: Histoire d'un quartier de Montbéliard (Doubs) – Le bourg Saint-Martin (XIIIe–XXe s.) (Paris 2000): 53 (2001), 841*
- Laval, F., Isabelle Catteddu dir.: Les habitats carolingiens de Montours et La Chapelle-Saint-Aubert (Ille-et-Vilaine) (Paris 2001): 57 (2005), 630–631*
- Laval, F., L. Laporte et al.: L'estuaire de la Charente de la protohistoire au Moyen Âge (Paris 1998): 52 (2000), 736–738*
- Laval, F., Daniel de Raemy et al.: Châteaux, donjons et grandes tours dans les Etats de Savoie (1230–1330). Un modèle : le château d'Yverdon. Vol. 1 (Lausanne 2004): 59 (2007), 427–429*
- Laval, F., Marie-Pierre Ruas: Production agricoles, stockages et finage en Montagne Noire médiévale : le grenier castral de Durfort (Tarn) (Paris 2002): 56 (2004), 728–729*
- Laval, F., Frédéric Trément: Archéologie d'un paysage. Les Étangs de Saint-Blaise (Bouches-du-Rhône) (Paris 1999): 55 (2003), 824–826*

- Levínský, O.*, H. Meller Hrsg.: Paläolithikum und Mesolithikum. Katalog zur Dauerausstellung im Landesmuseum für Vorgeschichte Halle. Band 1 (Halle/Saale 2004): 60 (2008), 803–804
- Líbal, P.*, G. Castellvi – J. P. Comps – J. Kotarba – A. Pezin: Voies romaines du Rhône à l'Ebres: via Domitia et via Augusta (Paris 1997): 51 (1999), 425–426
- Limburský, P.*, Henrieta Todorova – Ivan Vajsov: Der kupferzeitliche Schmuck Bulgariens (Stuttgart 2001): 56 (2004), 931–933
- Lindaurová, P.*, J. Laszlovszky ed.: Tender Meat under the Saddle. Customs of Eating, Drinking and Hospitality among Conquering Hungarians and Nomadic Peoples (Krems 1998): 54 (2002), 956–957
- Loucká, P.*, Vesmír: 51 (1999), 913
- Macháček, J.*, Slavko Ciglenciki: Tinje nad Loko pri Žusmu. Poznoantična in zgodnjesrednjeveška naselbina (Ljubljana 2000); Sabine Ladstätter: Die materielle Kultur der Spätantike in den Ostalpen. Eine Fallstudie am Beispiel der westlichen Doppelkirchenanlage auf dem Hemmaberg (Wien 2000): 54 (2002), 339–343
- Macháček, J.*, Evžen Neustupný: Metoda archeologie (Plzeň 2007): 60 (2008), 611–613
- Macháček, J.*, E. Neustupný ed.: Space in prehistoric Bohemia (Prague 1998): 51 (1999), 577–579
- Macháček, J.*, Peter Stadler: Quantitative Studien zur Archäologie der Awaren I. (Wien 2005): 59 (2007), 163–168
- Macháček, J.*, Tivadar Vida: Die awarenzeitliche Keramik I. (6.–7. Jh.). Varia Archaeologica Hungarica VIII (Berlin – Budapest 1999): 56 (2004), 243–250
- Macháček, J.*, K. L. Westcott – R. J. Brandon: Practical applications of GIS for archaeologists (London 2000): 52 (2000), 556–558
- Macháček, J. – Soukup, M. et al.*, Bibliografická služba a internet: 53 (2001), 182
- Malá, P.*, Ve službách archeologie II. Přírodovědné metody v archeologii a antropologii (Brno 2001): 54 (2002), 546–548
- Marethová, B.*, Ročenka 2003 (Olomouc 2004): 57 (2005), 448–450
- Marethová, B.*, Ročenka 2004 (Olomouc 2005): 58 (2006), 390–391
- Mařík, J.*, Michal Lutovský: Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách a na Moravě (Praha 2001): 55 (2003), 218–219
- Mařík, J.*, Jiří Macháček: Břeclav – Pohansko V. Sídlištní aglomerace v Lesní školce. Digitální katalog archeologických pramenů (Brno 2002): 56 (2004), 926–927
- Mařík, J.*, Teresa Rysiewska: Struktura rodowa w społecznościach pradziejowych (Wrocław 1996): 53 (2001), 846
- Maříková-Kubková, J.*, P. Garmy – L. Maurin eds.: Enceintes romaines d'Aquitaine. Bordeaux, Dax, Périgueux, Bazas (Paris 1996): 52 (2000), 744–745
- Maříková-Kubková, J.*, Jean Francois Reynaud: Lugdunum Christianum. Lyon du IVe au VIIIe s. : topographie, nécropoles et édifices religieux (Paris 1998): 56 (2004), 727–728
- Maříková-Kubková, J. – Poláček, L.*, Martin Vančo: Stredoveké rotundy na Slovensku (Bratislava 2000): 54 (2002), 766–768
- Mašková, P.*, Josef Unger: Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi jinde v Evropě) v 1.–16. století (Brno 2002): 56 (2004), 274–275
- Matějková, K.*, Helena Hamerow: Early Medieval Settlements. The Archaeology of Rural Communities in North – West Europe, 400–900 (Oxford 2002): 59 (2007), 184–185
- Matiásek, J.*, Bruce Velde – Isabelle C. Druc: Archaeological Ceramic Materials, Origin and Utilization (Springer Verlag 1999): 56 (2004), 275
- Matoušek, V.*, American Anthropologist: 51 (1999), 590

- Matoušek, V.*, M. Bartelheim: Studien zur böhmischen Aunjetitzer Kultur – chronologische und chorologische Untersuchungen. Teil 1–2 (Bonn 1998): 51 (1999), 208–209
- Matoušek, V.*, J. Beneš – A. Stejskal – V. Ouroda: Historická krajina Netolicka (Netolice 1998): 51 (1999), 575
- Matoušek, V.*, L. Beneš – R. Kotlaba – J. Matta edd.: Mladoboleslavsko v proměnách času (Praha – Mladá Boleslav 1997): 51 (1999), 573–574
- Matoušek, V.*, Český lid 85, 1998: 51 (1999), 824
- Matoušek, V.*, G. Divac – Z. Sedláček: Hortfund der altbronzezeitlichen Dolche von Praha 6 – Suchdol (Pragae 1999): 52 (2000), 379–380
- Matoušek, V.*, Geoarchaeology: an International Journal: 51 (1999), 222
- Matoušek, V.*, K. Sklenář: Hromové klíny a hrnce trpaslíků. Z pokladnice české folklórní archeologie (Praha 1999): 51 (1999), 424
- Matoušek, V.*, B. Stoll–Tucker: Nacheiszeitliche Höhlennutzung am Beispiel des Oberen Pegnitztales (Nördliche Franken Alb) (Büchenbach 1997): 51 (1999), 581–582
- Matoušek, V.*, J. Waldhauser: Drábské světničky, Mužský. Památky, příroda, historie, pověsti a další zajímavosti (Mladá Boleslav s. d.): 51 (1999), 412
- Meduna, P.*, Christopher Duffy: Kámen a oheň. Bastionová pevnost, její zrod a vývoj v dějinách pevnostního válečnictví (Brno 1998): 54 (2002), 953–955
- Meduna, P.*, Reinhard Spehr: Der Brakteatenschatz von Schmochtitz. Eine Untersuchung zur historischen Bedeutung des Brakteatenschatzes (Schmochtitz 1999): 56 (2004), 494–495
- Meduna, P.*, Tomáš Velímský: Hrabišici. Páni z Rýzmburka (Praha 2002): 55 (2003), 683–684
- Merhautová, A.*, Jan Frolík – Jana Maříková–Kubková – Eliška Růžičková – Antonín Zeman: Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu. Výpověď archeologických pramenů (Praha 2000): 53 (2001), 164–168
- Měřínský, Z.*, Bořivoj Nechvátal a kol.: Kapitulní chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Archeologický výzkum (Praha 2004): 58 (2006), 192–193
- Michálek, J.*, W. Irlinger – K. Schmotz: Keltische Grabfunde (Deggendorf 1999): 52 (2000), 380–381
- Michálek, J.*, Jihočeský sborník historický 68, 1999: 52 (2000), 391
- Michálek, J.*, J. Kudrnáč: Strunkovice nad Blanicí od pravěku do novověku (Strunkovice nad Blanicí 1998): 51 (1999), 220
- Michálek, J.*, B. Nechvátal: Radomyšl – raně středověké pohřebiště (Praha 1999): 51 (1999), 909–911
- Michálek, J.*, Výběr – Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 34, 1997: 51 (1999), 220
- Michálek, J.*, Výběr – Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 36, 1999: 52 (2000), 391
- Mikuláš, R.*, Jiří Kovanda a spoluautoři: Neživá příroda Prahy a jejího okolí (Praha 2001): 55 (2003), 215–216
- mj*, The Archaeology of Medieval Europe. Volume 1. Eighth to Twelfth Centuries AD (Aarhus 2007): 60 (2008), 162
- mj*, Michal Cihla: Zpráva o stavbě Karlova mostu (Praha 2008): 60 (2008), 795
- mj*, Wiesława Gawrysiak-Leszczynska: Jak rysować zabytki archeologiczne. Podstawowe zasady dokumentacji (Biskupin 2003): 60 (2008), 623–624
- mj*, Jan Klápště: Proměna českých zemí ve středověku (Praha 2005): 59 (2007), 664–666
- mj*, Věra Němečková – Jiří Sejbal: Nález mincí a slitkového stříbra z Černožic. Peníze posledních Přemyslovců a počátky české grošové měny (Hradec Králové 2006): 59 (2007), 863–864
- mj*, Průzkumy památek XV/1, 2008: 60 (2008), 632–635

- mj*, Studies in Post-Medieval Archeology 2. Material culture from the end of the 15th century and its reflection in archaeological, written and iconographic sources (Praha 2007): 60 (2008), 374
- Morgensternová, T.*, Gryspekové a předbělohorská šlechta. Kralovice a poddanská města (Mariánská Týnice 1998): 53 (2001), 842–843
- Motyková, K.*, Magdalena Beranová: Jídlo a pití v pravěku a ve středověku (Praha 2005): 59 (2007), 177
- Motyková, K.*, E. Droberjar: Dobřichov–Pičhora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod-Reichs). Fontes Archaeologici Pragenses (Pragae 1999): 53 (2001), 842
- Motyková, K.*, E. Droberjar: Studien zu den germanischen Siedlungen der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren (Pragae 1997): 51 (1999), 908–909
- Motyková, K.*, Petr Holodňák: Labyrintem žateckého pravěku (Žatec 2006): 59 (2007), 661
- Motyková, K.*, Vlastivědný zpravodaj Polabí 32, 1998; 33, 1999; 34, 2000: 54 (2002), 359–360
- Motyková, K.*, Vlastivědný zpravodaj Polabí 35, 2001; 36, 2002; 37, 2003–2004: 58 (2006), 613–615
- Moucha, V.*, M. Lička – M. Lutovský: Vepřek und Nová Ves (Bezirk Mělník, Mittelböhmen). Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen zur urgeschichtlichen Besiedlung in den Jahren 1992–1995 (Pragae 2006): 59 (2007), 666–667
- Moucha, V.*, Stanislav Stuchlík: Borotice. Mohylové pohřebiště z doby bronzové (Brno 2006): 60 (2008), 374–377
- Mudra, J.*, Jurij J. Šolta – Handrij Bjeňš: Domizniske karty Łužicy. Geographische Karten der sorbischen Lausitz (Budyšin 2004): 57 (2005), 645
- Navrátil, A.*, Rostislav V. Terpilovskij: Slavjanie Podnieprovja v piervoj polovinie piervogo tysjačieletija (Lublin 2004): 59 (2007), 429–430
- Nechvíle, M.*, Zdeněk Fišera: Skalní hrady zemí Koruny české (Praha 2004): 57 (2005), 233–235
- Nechvíle, M.*, Pojizerský sborník 4/1999 (Praha 2001): 55 (2003), 681–682
- Nerudová, Z.*, Préhistoire et approche expérimentale. Préhistoire 5 (Montagnac 2001): 54 (2002), 938–940
- Nerudová, Z.*, Préhistoire Européenne, vol. 16–17/2000–2001 (Liège 2002): 55 (2003), 220–222
- Neustupný, Z.*, Průzkumy památek VII/1–2, 2000: 53 (2001), 845–846
- Neustupný, Z.*, Průzkumy památek VIII/1–2, 2001: 55 (2003), 222–223
- Neustupný, Z.*, Jan Sommer: MONUDET (Praha 2002): 55 (2003), 445
- Nodl, M.*, Mateusz Goliński: Wokół socjotopografii późnośredniowiecznej Świdnicy. Część 1. (Wrocław 2000): 53 (2001), 659–660
- Nováček, K.*, H. Andersson – P. Carelli – L. Ersgard eds.: Visions of the past. Trends and traditions in Swedish medieval archaeology (Stockholm 1997): 51 (1999), 218–219
- Nováček, K.*, Ivana Boháčová ed.: Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku (Praha 2003): 57 (2005), 820–823
- Nováček, K.*, J. Hána – A. Beránek – J. Hůrková – J. Militký – M. Klíma: Mincovní depoty v jihozápadních Čechách I. Defurovy Lažany 1999. Nález mincí ze 13.–15. století (Klatovy 2002): 56 (2004), 264–265
- Nováček, K.*, T. Insoll: The archaeology of islam (Oxford 1999): 52 (2000), 566–567
- Nováček, K.*, G. Jaritz (ed.): History of Medieval Life and the Sciences. Proceedings of an International Round-Table-Discussion Krems an der Donau September 28–29 1998 (Wien 2000): 53 (2001), 661
- Nováček, K.*, Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny 1, 1999: 51 (1999), 588–589
- Nováček, K.*, David Zimola ed.: Archeologické výzkumy na Vysočině 1/2007 (Jihlava 2007): 60 (2008), 378–379

- Odler, M.*, Svante Fischer: Roman Imperialism and Runic Literacy (Uppsala 2005): 59 (2007), 181–184
- Oehmichen, D.*, Matthew Johnson: Archaeological Theory: An Introduction (Oxford 1999): 55 (2003), 185–190
- Oliva, M.*, Slavomil Vencel red. a kolektiv: Nejstarší osídlení jižních Čech. Paleolit a mesolit (Praha 2006): 60 (2008), 353–355
- Ottewilte, E.*, Lysie Selwyn: Metals and Corrosion. A handbook for the Conservation Professional (Ottawa 2004): 60 (2008), 808–809
- Papineschi, J.*, Marseille, les ateliers de potiers du XIIIe s. et le quartier Sainte-Barbe (Ve–XVIIe s.) (Paris 1997): 55 (2003), 857–858
- Parma, D.* – Šabatová, K., Jiří Hrala – Radka Šumberová – Miloš Vávra: Velim. A Bronze Age fortified site in Bohemia (Praha 2000): 54 (2002), 943–945
- Pauk, M. R.*, Tomáš Velimský: Hradišči. Páni z Rýzmburka (Praha 2002): 57 (2005), 823–829
- Pavlu, I.*, Bernard Blandin: La construction du social par les objets (Paris 2002): 56 (2004), 891–893
- Pavlu, I.*, Maria Cladders: Die Tonware der ältesten Bandkeramik. Untersuchung zur zeitlichen und räumlichen Gliederung (Bonn 2001): 55 (2003), 190–193
- Pavlu, I.*, A. Coudart: Architecture et société néolithique. L'unité et la variance de la maison danubienne (Paris 1998): 52 (2000), 563–564
- Pavlu, I.*, Miloš Čižmář ed.: Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. Sborník referátů z 18. zasedání badatelů pro výzkum neolitu a eneolitu Čech, Moravy a Slovenska. Mostkovice 14.–17. září 1999 (Brno 2001): 55 (2003), 213–215
- Pavlu, I.*, Margarita Díaz-Andreu – Sam Lucy – Staša Babić – David N. Edwards: The Archaeology of Identity. Approaches to Gender, Age, Status, Ethnicity and Religion (London – New York 2005): 60 (2008), 169–170
- Pavlu, I.*, L. Chabal: Forêts et sociétés en Languedoc (Néolithique final, antiquité tardive). L'anthrologie, méthode et paléocéologie (Paris 1997): 51 (1999), 208
- Pavlu, I.*, Erzsébet Jerem – Pál Raczky Hrsg.: Morgenrot der Kulturen. Frühe Etappen der Menschheitsgeschichte in Mittel- und Südosteuropa. Festschrift für Nándor Kalicz zum 75. Geburtstag (Budapest 2003): 56 (2004), 479–481
- Pavlu, I.*, Eva Lenneis – Jens Lüning: Die altbandkeramischen Siedlungen von Neckenmarkt und Strögen (Bonn 2001): 55 (2003), 190–193
- Pavlu, I.*, Hara Procopiou – René Truël eds.: Moudre et broyer. I. Méthodes : pétrographie, chimie, tracéologie, expérimentation, ethnoarchéologie. II. Archéologie et Histoire : Du paléolithique au Moyen Âge (Paris 2002); Sophie A. de Beaune: Pour une Archéologie du geste. Broyer, moudre, piler, des premiers chasseurs aux premiers agriculteurs (Paris 2000); AGAPAIN collab.: Les meuliers : Meules et pierres meulières dans le Bassin Parisien (Étrépilly 2002); Mouette Barboff – François Sigaut – Cozette Griffin-Kremer – Robert Kremer eds.: Meules à grains. Actes du colloque international La Ferté-sous-Jouarre 16–19 mai 2002 (Paris 2003): 56 (2004), 237–240
- Pavlu, I.*, Radomír Tichý: Expedice Monoxylon. Pocházíme z mladší doby kamenné (Hradec Králové 2001): 54 (2002), 544
- Peša, V.*, Václav Matoušek: Bacín – brána podzemí. Archeologický výzkum pravěké skalní svatyně v Českém krasu (Praha 2005): 57 (2005), 842–843
- Peša, V.*, Tamar Schick et al.: The Cave of the Warrior. A fourth Millennium burial in the Judean Desert (Jerusalem 1998): 58 (2006), 393–396
- Píčka, J.*, R. Krajíc a kol.: Dům pasíře Prokopa v Táboře (Archeologický výzkum odpadní jámy v domě čp. 220) (Tábor 1998): 53 (2001), 664

- Piekalski, J.*, Marian Rębkowski: Pierwsze lokacje miast w Księstwie Zachodniopomorskim. Przemiany przestrzenne i kulturowe (Kołobrzeg 2001): 54 (2002), 781–783
- Plaček, M.*, Leszek Kajzer – Stanisław Kołodziejcki – Jan Salm: Leksykon zamków w Polsce (Warszawa 2001): 56 (2004), 708–711
- Plaček, M.*, Pavel Kouřil – Dalibor Prix – Martin Wihoda: Hrady českého Slezska (Brno – Opava 2000): 54 (2002), 344–346
- Plaček, M.*, František Musil: Úvod do kastelologie 1, 2 (Hradec Králové 2006): 59 (2007), 846–849
- Plaček, M.*, *Studia archaeologica Slovaca mediaevalia* V, 2006. Zborník príspevkov zo sympózia Človek – sacrum – prostredie, Kláštorisko 12.–27. augusta 2005 (Levoča 2006): 59 (2007), 866–867
- Pleiner, R.*, Martin Baumeister: Metallrecycling in der Frühgeschichte. Untersuchungen zur technischen, wirtschaftlicher und gesellschaftlichen Rolle sekundärer Metallverwertung im 1. Jahrtausend n. Chr. (Rahden/Westf. 2004): 57 (2005), 830
- Pleiner, R.*, V. F. Buchwald: Iron and Steel in Ancient Times (Copenhagen 2005): 57 (2005), 831–832
- Pleiner, R.*, Albrecht Jockenhövel – Christoph Willms: Das Dietzhölzeltetal-Projekt: Archäometallurgische Untersuchungen zur Geschichte und Struktur der mittelalterlichen Eisengewinnung im Lahn-Dill Gebiet (Hessen) (Rahden/Westf. 2005): 58 (2006), 603
- Pleiner, R.*, *The Art of the Early Medieval Goldsmith* (2006): 58 (2006), 850–851
- Pleinerová, I.*, Martin Kuna – Naďa Profantová a kol.: Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách (Praha 2005): 58 (2006), 839–841
- Podborský, V.*, Jarmila Bednaříková – Aleš Homola – Zdeněk Měřínský: Stěhování národů a východ Evropy. Byzanc Slované Arabové (Praha 2006): 58 (2006), 851–853
- Podborský, V.*, Milan Salaš: Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku I, II (Brno 2005): 58 (2006), 364–367
- Pokorný, P.*, Sigmar Bortenschlager – Klaus Oeggl eds.: *The Iceman and his Natural Environment. Palaeobotanical Results* (Wien 2000): 55 (2003), 422–424
- Pokorný, P.*, Jan Jelínek: Střecha nad hlavou. Kořeny nejstarší architektury a bydlení (Brno 2006): 59 (2007), 663–664
- Pokorný, P.*, Maria Lityńska-Zajac: Chwasty w uprawach roślinnych w pradziejach i wczesnym średniowieczu (Kraków 2005): 59 (2007), 647–649
- Popelka, M.*, Lubomír Košnar: Německo-český archeologický slovník (Praha 2005): 57 (2005), 634
- Popelka, M.*, M. Zápotocká: Bestattungsritus des böhmischen Neolithikums (5500–4200 B. C.) (Praha 1998): 52 (2000), 376
- Profantová, N.*, A. Avenárius – Z. Ševčíková edd.: Slovensko a európsky juhovýchod (Bratislava 1999): 52 (2000), 382–384
- Profantová, N.*, Brigitte Cech: Thunau am Kamp – eine befestigte Höhensiedlung (Grabung 1965–1990). Die keramische Funde der frühmittelalterlichen Befestigung (Wien 2001): 54 (2002), 357–359
- Profantová, N.*, I. Pleinerová: Die altslawischen Dörfer von Březno bei Louny (Praha – Louny 2000): 52 (2000), 738–740
- Procházka, R.*, Auf gläsernen Spuren. Der Beitrag Mitteleuropas zur archäologisch-historischen Glasforschung. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 19, 2003: 57 (2005), 235–237
- Procházka, R.*, Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 15, 1999: 53 (2001), 410–412
- Procházka, R.*, Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 16, 2000: 53 (2001), 412
- Procházka, R.*, Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 17, 2001: 57 (2005), 237–238
- Procházka, R.*, Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 18, 2001: 57 (2005), 628

- Procházka, R.*, Berns mutige Zeit. Das 13. und 14. Jahrhundert neu entdeckt (Bern 2003): 56 (2004), 916–918
- Procházka, R.*, P. Csendes – F. Opll Hrsg.: Wien. Geschichte einer Stadt. Band I. Von den Anfängen bis zur ersten Wiener Türkenbelagerung (1529) (Wien – Köln – Weimar 2001): 55 (2003), 671–673
- Procházka, R.*, Vít Dohnal: Olomoucký hrad v raném středověku. 10. až první polovina 13. století (Olomouc 2001): 54 (2002), 768–771
- Procházka, R.*, Zdeněk Dragoun – Jiří Škabrada – Michal Tryml: Románské domy v Praze (Praha – Litomyšl 2002): 55 (2003), 193–195
- Procházka, R.*, Stefan Hesse: Die mittelalterliche Siedlung Vriemeensen im Rahmen der südnieder-sächsischen Wüstungsforschung unter besonderer Berücksichtigung der Problematik von Kleinadel-sitzen (Neumünster 2003): 58 (2006), 382–384
- Procházka, R.*, Ladislav Hrdlička: Praha. Podrobná mapa archeologických dokumentačních bodů na území Pražské památkové rezervace (Praha 2005): 60 (2008), 360–361
- Procházka, R.*, Ladislav Hrdlička: Týnský dvůr a středověká Praha. Archeologický výzkum 1976–1986 (Praha 2005): 60 (2008), 361–362
- Procházka, R.*, Jan Klápště ed.: Archeologie středověkého domu v Mostě (čp. 226). Mediaevalia archaeologica 4 (Praha – Most 2002): 56 (2004), 463–467
- Procházka, R.*, Vladimír Nekuda: Mstěnice. Zaniklá středověká ves u Hrotovic 3. Raně středověké sídliště (Brno 2000): 54 (2002), 947–950
- Procházka, R.*, Mediaevalia archaeologica 3. Pražský hrad a Malá Strana (Praha 2001): 54 (2002), 532–536
- Procházka, R.*, Miroslav Richter – Rudolf Krajíc: Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddan-ského města 2. Levobřežní předměstí – archeologický výzkum 1962–1988 (Praha – Sezimovo Ústí – Tábor 2001): 56 (2004), 270–272
- Procházka, R.*, Rynek wrocławski w świetle badań archeologicznych I, II (Wrocław 2001, 2002): 56 (2004), 729–731
- Procházka, R.*, Średniowieczny Śląsk i Czechy. Centrum średniowiecznego miasta. Wrocław a Europa Środkowa (Wrocław 2000): 54 (2002), 784–786
- Procházka, R.*, Barbara Weiser: Töpferöfen von 500 bis 1500 n. Chr. im deutschsprachigen Raum und in angrenzenden Gebieten (Bonn 2003): 57 (2005), 455–456
- Procházka, R.*, Wrocław na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych. Materialne przejawy życia codziennego – Breslau an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit. Alltagsleben im Spiegel der materiellen Sachkultur (Wrocław 2004): 57 (2005), 647–648
- Procházka, R.*, Wschodnia strefa Starego Miasta we Wrocławiu w XII–XIV wieku. Badania na placu Nowy Targ (Wrocław 2005): 58 (2006), 398–401
- Procházka, R.*, Ze studiów nad życiem codziennym w średniowiecznym mieście. Parcele przy ulicy Więziennej 10–11 we Wrocławiu (Wrocław 1999): 54 (2002), 548–550
- Rytř, L.*, Gunilla Malm ed.: Archaeology and Buildings. Papers from a session held at the European Association of Archaeologists Fifth Annual Meeting in Bournemouth 1999 (Oxford 2001): 54 (2002), 959
- Řídký, J.*, Jenny L. Adams: Ground Stone Analysis. A Technological Approach (Salt Lake City 2002): 60 (2008), 619–621
- Řídký, J.*, F. Daim – W. Neubauer Hrsg.: Zeitreise Heldenberg. Geheimnisvolle Kreisgräben. Katalog zur Niederösterreichischen Landesausstellung 2005 (Horn – Wien 2005); G. Hasenhündl – W. Neu-bauer – G. Trnka: Kreisgräben – eine runde Sache. Sechs Wege zu ausgewählten (Kreisgrabenan-lagen) im Weinviertel. Eine Annäherung an die ältesten Monumentalbauten Europas (Horn – Wien 2005): 60 (2008), 166–169

- Řídký, J., Özdoğan, M. – Başgelen, N. eds.: Neolithic in Turkey. The Cradle of Civilisation. New Discoveries. Text – Plates (Istanbul 1999): 57 (2005), 440–444
- Salač, V., P. Arcelin – M. Tuffreau–Libre eds.: La quantification des céramiques (Glux-en-Glenne 1998): 52 (2000), 741
- Salač, V., C. Batardy – O. Buchsenschutz – F. Dumasy eds.: Le Berry Antique. Atlas 2000 (Tours 2001): 54 (2002), 951–952
- Salač, V., Louis Bonnamour: Archéologie de la Saône (Paris 2000); Louis Bonnamour ed.: Archéologie des Fleuves et des Rivières (Paris 2000): 54 (2002), 347–348
- Salač, V., P. Budinský: Výzkum prakeltské osady u Hostomic (okres Teplice) v letech 1970–1977. I. díl – Archeologické prameny, II. díl – Vyhodnocení archeologických pramenů a závěr (Teplice 1997, 1999): 52 (2000), 128–131
- Salač, V., O. Buchsenschutz et al.: Le Village Celtique des Arènes à Levroux: Synthèses (Levroux 2000): 53 (2001), 839–841
- Salač, V., M. K. H. Eggert – U. Veit Hrsg.: Theorie in der Archäologie: Zur englischsprachigen Diskussion (Münster – New York – München – Berlin 1998): 56 (2004), 720–721
- Salač, V., Thomas Fischer: Noricum (Mainz am Rhein 2002): 56 (2004), 263–264
- Salač, V., Eike Gringmuth–Dallmer – Lech Leciejewicz Hrsg.: Mensch und Umwelt im Odergebiet in ur- und frühgeschichtlicher Zeit (Mainz am Rhein 2002): 57 (2005), 836–837
- Salač, V., M. Heinz – M. K. H. Eggert – U. Veit Hrsg.: Zwischen Erklären und Verstehen? Beiträge zu den erkenntnistheoretischen Grundlagen archäologischer Interpretation (Münster – New York – München – Berlin 2003): 56 (2004), 924–925
- Salač, V., Hans-Peter Kuhnen Hrsg.: abgetaucht, aufgetaucht. Flussfundstücke. Aus der Geschichte. Mit ihrer Geschichte (Trier 2001): 54 (2002), 780–781
- Salač, V., Natalie Venclová: Výroba a sídla v době laténské. Projekt Loděnice. S příspěvky E. Neustupného, M. Malkovského, B. Žákové a P. Valterové (Praha 2001): 55 (2003), 827–839
- Salaš, M., J. Kuśnierz: Die Beile in Polen III (Stuttgart 1998): 51 (1999), 907–908
- Salaš, M., J. Kuśnierz: Die Beile in Polen III. Prähistorische Bronzefunde. Abt. 9. Bd. 21 (Stuttgart 1998): 52 (2000), 164–165
- Salaš, M., K. Pászthory – E. F. Mayer: Die Äxte und Beile in Bayern (Stuttgart 1998): 51 (1999), 905–907
- Salaš, M., M. Petrescu–Dîmbovita: Die Arm- und Beinschmuck in Rumänien (Stuttgart 1998): 51 (1999), 584–586
- Sedláčková, H., S. Felgenhauer–Schmiedt – A. Eibner – H. Knittler Hrsg.: Auf gläsernen Spuren. Der Beitrag Mitteleuropas zur archäologisch-historischen Glasforschung (Wien 2003): 57 (2005), 617–627
- Sedláčková, H., Glaskultur in Niedersachsen. Tafelgeschirr und Haushaltsglas vom Mittelalter bis zur frühen Neuzeit (Lüneburg 2003): 56 (2004), 896–903
- Sedláčková, H., Peter Steppuhn: Glasfunde des 11. bis 17. Jahrhunderts aus Schleswig. Ausgrabungen in Schleswig (Neumünster 2002): 56 (2004), 250–256
- Sedláčková, H., Kinga Tarcsay: Mittelalterliche und neuzeitliche Glasfunde aus Wien. Altfunde aus Beständen des Historischen Museums der Stadt Wien (Wien 1999): 53 (2001), 423–425
- Sedláčková, Z. – Vitošová, L., Florin Curta ed.: East Central and Eastern Europe in the Early Middle Ages (The University of Michigan Press 2005): 59 (2007), 178–181
- Sklenář, K., Vít Vokolek: Katalog staré sbírky Oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea – Katalog der alten Sammlung der Abteilung für Urgeschichte und Frühgeschichte des Nationalmuseums in Prag (Praha 2004): 57 (2005), 646–647

- Sklenářová, Z., Felix Biermann: Slawische Besiedlung zwischen Elbe, Neiße und Lubsza. Archäologische Studien zum Siedlungswesen und zur Sachkultur der frühen und hohen Mittelalters (Bonn 2000): 57 (2005), 628–630*
- Slavík, J., Ondřej Felcman – Eva Semotanová: Kladsko. Proměny středoevropského regionu. Historický atlas (Hradec Králové – Praha 2005): 58 (2006), 855–856*
- Slavík, J., Małgorzata Chorowska: Rezydencje średniowieczne na Śląsku. Zamki, pałace, wieże mieszkalne (Wrocław 2003): 57 (2005), 243–244*
- Slavík, J., Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska (Praha 2001): 54 (2002), 957–959*
- Slavík, J., Svorník 1/2003. Sborník příspěvků z 1. konference stavebně historického průzkumu 4.–6. 6. 2002 v Zahradkách u České Lípy. Vývoj a funkce topenišť (Praha 2003): 56 (2004), 272–274*
- Slavík, J., Luděk Štěpán – Magda Křivanová: Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách (Praha 2000): 53 (2001), 178–179*
- Slavík, J., Luděk Štěpán a kol.: Chrudimsko. Utváření venkovských sídel (Chrudim 2001): 55 (2003), 223*
- Slouka, J., Jiří Kovanda a spoluautoři: Neživá příroda Prahy a jejího okolí (Praha 2001); Jan Zavřel a kolektiv: Pražský vrch Petřín (Praha – Litomyšl 2001): 55 (2003), 417–422*
- Smetánka, Z., Pam J. Crabtree: Medieval archaeology – an encyclopedia (New York – London 2001): 53 (2001), 831–837*
- Smetánka, Z., Jan Klápště ed.: Archeologie středověkého domu v Mostě (čp. 226) – The archaeology of a medieval house (No. 226) in Most. Mediaevalia archaeologica 4 (Praha – Most 2002): 56 (2004), 444–463*
- Smetánka, Z., Alexandra Navrátilová: Narození a smrt v české lidové kultuře (Praha 2004): 56 (2004), 903–911*
- Smetánka, Z., Martin Nodl – František Šmahel edd.: Člověk českého středověku (Praha 2002): 55 (2003), 429–431*
- Smetánka, Z., Příběh Pražského hradu (Praha 2003): 57 (2005), 254–256*
- Smetánka, Z., Rekonstrukce a experiment v archeologii 1/2000 (Hradec Králové 2000): 53 (2001), 168–171*
- Smetánka, Z., J. Tomas: Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu (Litoměřice 1999): 52 (2000), 746–747*
- Smetánka, Z., Richard van Dülmen: Historická antropologie. Vývoj – Problémy – Úkoly (Praha 2002): 56 (2004), 260–263*
- Smrž, Z., Miloš Čižmář: Encyklopedie hradišť na Moravě a ve Slezsku (Praha 2004): 57 (2005), 433–434*
- Smrž, Z., Miloš Čižmář – Kateřina Geislerová edd.: Výzkumy – Ausgrabungen 1999–2004 (Brno 2006): 58 (2006), 597–598*
- Smrž, Z., M. Čižmář – K. Geislerová – J. Unger (edd.): Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998 (Brno 2000): 53 (2001), 172*
- Smrž, Z., Vladimír Čtverák – Michal Lutofský – Miloslav Slabina – Lubor Smejtek: Encyklopedie hradišť v Čechách (Praha 2003): 56 (2004), 234–237*
- Smrž, Z., Z. Klouček – P. Novák – B. Roedl – H. Žáková: Okres Louny – průvodce (Louny 1999): 52 (2000), 371*
- Smrž, Z., Natalie Venclová: Výroba a sídla v době laténské. Projekt Loděnice. S příspěvků E. Neustupného, M. Malkovského, B. Žákové, P. Valterové (Praha 2001): 55 (2003), 839–844*
- Sommer, J., Zdeněk Dragoun – Jiří Škabrada – Michal Tryml: Románské domy v Praze (Praha – Litomyšl 2002): 55 (2003), 204–210*

- Sommer, J.*, František Gabriel – Jaroslav Panáček: Hrady okresu Česká Lípa (Praha 2000): 53 (2001), 415–416
- Sommer, J.*, Dobroslav Líbal: Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek (Praha 2001): 54 (2002), 536–539
- Sommer, J. – Ježek, M.*, Kirche und Friedhof von Breunsdorf. Beiträge zu Sakralarchitektur und Totenbrauchtum in einer ländlichen Siedlung südlich von Leipzig (Dresden 2002): 55 (2003), 660–666
- Sommer, P.*, Marek Derwich: Klasztory i mnisi (Wrocław 2004): 57 (2005), 240
- Sommer, P.*, Konstantin der Grosse. Ausstellungskatalog (Mainz am Rhein 2007): 60 (2008), 172–174
- Sommer, P.*, Zygmunt Świechowski: Architektura romańska w Polsce (Warszawa 2000); Ewa Świechowska – Wojciech Mischke (Wstęp Zygmunt Świechowski): Architektura romańska w Polsce. Bibliografia (Warszawa 2001): 58 (2006), 201–202
- Sommer, P.*, Andrzej M. Wyrwa: Pietas ecclesiae et fides plebis. Skice z dziejów religijności i wierzeń na ziemi łekneńskiej od średniowiecza do czasów nowożytnych (Poznań 2006): 59 (2007), 437–438
- Soukup, M. B.*, Archeologické místo: 54 (2002), 787
- Spišiak, J.*, D. Hovorka – L. Illášová: Anorganické suroviny doby kamennej (Nitra 2002): 55 (2003), 854–855
- Spurný, V.*, Bohuslav Novotný 1921–1996. Biografia, Bibliografia, Spomienky (Trnava 2004): 57 (2005), 439–440
- Spurný, V.*, H. Chybová: Pravěké a slovanské osídlení Kroměřížska (Kroměříž 1998): 51 (1999), 586–587
- Spurný, V.*, Muzeum (Kroměříž 1999): 52 (2000), 390–391
- Spurný, V.*, Muzeum – Sborník Muzea Kroměřížska II, 1999 (Kroměříž 2000): 53 (2001), 422
- Spurný, V.*, Muzeum – Sborník Muzea Kroměřížska III, 2000 (Kroměříž 2002): 55 (2003), 441
- Spurný, V.*, Muzeum. Sborník Muzea Kroměřížska IV, 2001 (Kroměříž 2002): 56 (2004), 727
- Spurný, V.*, Andrzej Żaki: Krajobraz naturalny i kulturowy szlaku wędrówek świętego Wojciecha w krajach Europy (Kraków 2000): 54 (2002), 360
- Stránská, P.*, M. Murphy Eileen: Iron Age Archaeology and Trauma from Aymyrling, South Siberia (Oxford 2003): 59 (2007), 860–862
- Stránská, P.*, Mario Šlaus: The Bioarchaeology of Continental Croatia. An analysis of human skeletal remains from the prehistoric to post-medieval periods (Oxford 2002): 58 (2006), 611–613
- Stránská, P.*, Václav Vančata: Paleoantropologie. Přehled fylogeneze člověka a jeho předků (Brno 2003): 56 (2004), 733–734
- Stránská, P.*, Jana Velemínská – Jaroslav Brůžek eds.: Early Modern Humans from Předmostí near Přerov, Czech Republic. A new reading of old documentation (Praha 2008): 60 (2008), 636–638
- Stuchlík, S.*, Pavla Horálková-Enderová – Antonín Štřof: Pohřebiště a sídliště kultury únětické ze Slavkova u Brna, okr. Vyškov (Brno 2000): 53 (2001), 826–828
- Svoboda, J.*, F. A. Fladerer: Die Faunarestes vom jungpaläolithischen Lagerplatz Krems-Wachtberg. Ausgrabung 1930 (Wien 2001): 53 (2001), 412–413
- Svoboda, J.*, X. Gorrotxategi Anieto: Arte paleolítico parietal de Bizkaia (Bilbao 2000): 53 (2001), 837
- Svoboda, J.*, Michel Lorblanchet: La grotte ornée de Pergouset (Saint-Géry, Lot). Un sanctuaire secret paléolithique (Paris 2001): 53 (2001), 665
- Svoboda, J.*, P. Paillet: Le bison dans les arts Magdaléniens du Périgord (Paris 1999): 51 (1999), 580–581
- Svobodová, E.*, Hajnalka Herold: Die frühmittelalterliche Siedlung von Örménykút 54 (Budapest 2004): 59 (2007), 420–421

- Sýkorová, I.*, Jared Diamond: Třetí šimpanz. Vzestup a pád lidského rodu (Litomyšl 2004): 57 (2005), 223–225
- Sýkorová, I.*, Jan Fridrich: Ecce Homo. Svět dávných lovců a sběračů (Praha 2005): 57 (2005), 812–814
- Sýkorová, I.*, Naama Goren-Inbar – Ella Werker – Craig S. Feibel: The Acheulian Site of Gesher Benot Ya'aqov, Israel. I – The Wood Assemblage (Oxford 2002): 56 (2004), 722–723
- Šabatová, K.*, Hana Palátová – Milan Salaš: Depoty keramických nádob doby bronzové na Moravě a v sousedních zemích (Brno 2002): 56 (2004), 705–707
- Šebesta, P.*, Historie sklářské výroby v českých zemích. 1. díl. Od počátků do konce 19. století (Praha 2005): 58 (2006), 183–185
- Šída, P.*, Jan Fridrich: Ecce Homo. Svět dávných lovců a sběračů (Praha 2005): 57 (2005), 814–819
- Šída, P.*, Jan Fridrich – Ivana Sýkorová: Bečov IV – sídelní areál středopaleolitického člověka v severozápadních Čechách. S příspěvkem J. Tyráčka (Praha 2005): 58 (2006), 856–857
- Šída, P.*, Ivana Sýkorová – Jan Fridrich: Velké Přitočno. Sídlíště staropaleolitického člověka ve středních Čechách. S příspěvkem I. Chlupáče a K. Štauda (Praha 2005): 57 (2005), 611–614
- Šída, P.*, Petr Škrdla: The Upper Paleolithic on the Middle Course of the Morava River (Brno 2005): 58 (2006), 863–865
- Šída, P.*, A. A. Величко – Л. В. Грехова – Ю. Н. Грибченко – Е. И. Куренкова: Первобытный человек в экстремальных условиях среды. Стоянка Елисеевичи (Москва 1997): 58 (2006), 202–203
- Šída, P.* – *Prostředník, J.*, Václav Matoušek – Petr Jenč – Vladimír Peša: Jeskyně Čech, Moravy a Slezska s archeologickými nálezy (Praha 2005): 58 (2006), 584–588
- Šilhová, A.*, Sborník z konference konzervátorů a restaurátorů – Liberec 2004 (Brno 2004): 56 (2004), 930–931
- Šilhová, A.*, Sborník z konzervátorského a restaurátorského semináře, konaného ve dnech 16.–18. září 2003 v Brně (Brno 2003): 56 (2004), 492–493
- Šmejda, L.*, John L. Bintliff – Martin Kuna – Natalie Venclová (eds.): The future of surface artefact survey in Europe (Sheffield 2000): 53 (2001), 402–404
- Šmejda, L.*, Zbygniew Kobyliński ed.: Quo vadis archaeologia? Whither European archaeology in the 21st century? (Warsaw 2001): 55 (2003), 650–654
- Šolle, M.*, A. Żaki: Alpejskie szlaki św. Wojciecha–Adalberta – Die Alpen-Wege des Hl. Adalbert (Kraków 1997–1998): 51 (1999), 562–563
- Štefan, I.*, Bożena i Wojciech Dzieduszyccy: Średniowieczne i nowożytne dary monetarne złożone w pochówkach kościoła św. Piotra w Kruszwicy. In: Civitas & villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie środkowej (Wrocław – Praha 2002): 55 (2003), 851–853
- Štefanovičová, T.*, Milan Hanuliak: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.–10. storočí na území Slovenska (Nitra 2004): 57 (2005), 429–432
- Šumberová, R.*, A. Bogaard: Neolithic Farming in Central Europe: An Archaeobotanical Study of Crop Husbandry Practices (London 2004): 58 (2006), 182–183
- Šumberová, R.*, Jean Guilaine ed.: Aux marges des grands foyers du Néolithique. Périphéries débitrices ou créatrices? (Paris 2004): 60 (2008), 170–172
- Šumberová, R.*, J. Lüning – Ch. Fridrich – A. Zimmermann Hrsg.: Die Bandkeramik im 21. Jahrhundert (Rahden/Westf. 2005): 59 (2007), 187–190
- Šumberová, R.*, K. Mazurié de Keroualin: Genèse et diffusion de l'agriculture en Europe : agricultures, chasseurs, pasteurs (Paris 2003): 57 (2005), 250–251

- Šuteková, J., B. Hänsel – E. Studeníková Hrsg.: Zwischen Karpaten und Ägäis. Neolithikum und ältere Bronzezeit. Gedenkschrift für Viera Němejcová-Pavúková (Rahden/Westf. 2004): 57 (2005), 837–840
- Švecová, R., M. Bém – J. Bláha – M. Kalábek – P. Kouřil – J. Peška – P. Procházková – K. Šabatová – P. Vítula: Archeologické zrcadlení – Archaeological Reflection (Olomouc 2001): 54 (2002), 540–541
- Tencer, T., Andrzej Buko: Archeologia Polski wczesnośredniowiecznej: Odkrycia – Hipotezy – Interpretacje (Warszawa 2005): 59 (2007), 413–414
- Tkáč, P., Peter Ettl: Karlburg – Rosstal – Oberammerthal. Studien zum frühmittelalterlichen Burgenbau in Nordbayern (Rahden/Westf. 2001): 59 (2007), 418–420
- Tomášek, M., M. Bárta: Sinuhetův útěk do Egypta. Egypt a Syropalestina v době Abrahámově (Praha 1999): 52 (2000), 388–390
- Tomášek, M., Vladimír Brůna – Ivan Buchta – Lenka Uhlířová: Identifikace historické sítě prvků ekologické stability krajiny na mapách vojenských mapování (Ústí nad Labem 2002): 55 (2003), 849–850
- Tomášek, M., K. A. C. Creswell: A short account of early muslim architecture. Revised and supplemented by James W. Allan (Cairo 1989; 2., dopl. vyd.): 52 (2000), 172–173
- Tomášek, M., Spurensicherung. Archäologische Denkmalpflege in der Euroregion Maas-Rhein – Relevés d’empreintes. La protection des vestiges archéologiques dans l’Eurégio Meuse-Rhin – Seuerwerk. Archaeologische monumentenzorg in de Euregio Maas-Rijn (Mainz am Rhein 1992): 54 (2002), 353–354
- Tomková, K., 1000 let kláštera na Ostrově (999–1999). Sborník příspěvků k jeho hmotné kultuře v raném a vrcholném středověku (Praha 2003): 56 (2004), 715–716
- Tomková, K., Na prahu českých dějin. Sborník prací Jiřího Slámy (Praha 2006): 59 (2007), 862–863
- Tomková, K., Nomine Ludmilam. Sborník prací k počtě svatě Ludmily (Mělník 2006): 59 (2007), 423–424
- Tomková, K., Jacek Poleski: Naszacowice. Ein frühmittelalterlicher Burgwall am Dunajec I. Stratigraphie, Chronologie, Architektur (Kraków 2004): 57 (2005), 446–448
- Trampota, F., Paul M. Barford: The Early Slavs (New York 2001): 59 (2007), 174–177
- Trebsche, P., Amei Lang – Vladimír Salač Hrsg.: Fernkontakte in der Eisenzeit. Dálkové kontakty v době železné (Praha 2002): 55 (2003), 424–428
- Tvrđý, Z., Barbara Kwiatkowska: Mieszkańcy średniowiecznego Wrocławia. Ocena warunków życia i stanu zdrowia w ujęciu antropologicznym (Wrocław 2005): 58 (2006), 190–191
- Uherský, M., Marilyn Palmer – Peter Neaverson: Industrial Archaeology (Principles and Practice) (London 1998): 53 (2001), 665–666
- Unger, J., Birgit Czypull – Thomas Küntzel: Durch Land und Zeit. Bilder und Texte zum Wandel des Landschaftsbildes seit der Eiszeit am Beispiel von Rammelsberg und Goslar, Seeburger See, Wesertal bei Corvey (Holzminden 2005): 58 (2006), 380–381
- Unger, J., Eva Drozdová: Slovanští obyvatelé velkomoravského hradiska Pohansko u Břeclavi (demografická a antropometrická studie). Břeclav – Pohansko VI (Brno 2006): 58 (2006), 598–599
- Unger, J., Luděk Galuška: Slované doteky předků. O životě na Moravě 6.–10. století (Brno 2004): 57 (2005), 242–243
- Unger, J., Martin Gojda: Archeologie krajiny. Vývoj archetypů kulturní krajiny (Praha 2000): 53 (2001), 416
- Unger, J., Mediaevalia archaeologica I (Praha 1999): 53 (2001), 174–175
- Unger, J., Anne-Marie Romeuf – Monique Dumontet: Les ex-voto gallo-romains de chamalières (Puy-de-dome). Bois sculptés de la source des Roches (Paris 2000): 53 (2001), 178

- Unger, J., B. Samek: Umělecké památky Moravy a Slezska (Praha 1999): 52 (2000), 570–571*
- Ungermaň, Š., Eric Breuer: Byzanz an der Donau. Eine Einführung in Chronologie und Fundmaterial zur Archäologie im Frühmittelalter im mittleren Donaauraum (Tettnang 2005): 58 (2006), 368–374*
- Ungermaň, Š., C. Haberstroh: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Wirbenz, Gde. Speichersdorf, Lkr. Bayreuth (München 2004): 57 (2005), 422–429*
- Vachůt, P., Pavel Fojtík – Miroslav Šmíd: Slovanské hroby a pohřbiště na Prostějovsku (Brno 2008): 60 (2008), 797–798*
- Válek, D., Eyla Hassenpflug: Das Laienbegräbnis in der Kirche. Historisch-archäologische Studien zu Alemannien im frühen Mittelalter (Rahden/Westf. 1999): 59 (2007), 186–187*
- Valoch, K., N. K. Anisjutkin: Mustěrskaĵa epocha na jugo-zapadě Ruskoĵ ravniny (Sankt-Petěrburg 2001): 57 (2005), 226–228*
- Valoch, K., Vasile Boroneant: Paléolithique supérieur et Epipaléolithique dans la zone des Portes de Fer (Bucuresti 2000): 54 (2002), 777–778*
- Valoch, K., Thomas Einwögerer: Die jungpaläolithische Station auf dem Wachtberg in Krems, NÖ (Wien 2000): 54 (2002), 541–542*
- Varadĵin, L., A. Heege Hrsg.: Einbeck – Negenborner Weg I: Naturwissenschaftliche Studien zu einer Töpferei des 12. und frühen 13. Jahrhunderts in Niedersachsen. Keramiktechnologie, Paleoethnobotanik, Pollenanalyse, Archäozoologie (Einbeck 1998): 58 (2006), 374–377*
- Varadĵin, L., Hartmut Hofrichter Red.: Zentrale Funktionen der Burg (Braubach 2001): 58 (2006), 594–596*
- Varadĵin, L., František Kubů: Štaufská ministerialita na Chebsku (Cheb 1997): 53 (2001), 419–420*
- Varadĵin, L., Michał Parzcewski Hg.: Quellen zur slawischen Besiedlung im Karpatengebiet. Band 1 (Kraków 2001): 55 (2003), 441–442*
- Varadĵin, L., Jiří Űlovec: Hrady, zámky a tvrze na Chebsku (Cheb 1998): 53 (2001), 425*
- Varhaník, J., Zdeněk Dragoun – Jiří Škabrada – Michal Tryml: Románské domy v Praze (Praha – Litomyšl 2002): 55 (2003), 195–199*
- Vašiček, Z., Ivo T. Budil: Mýtus, jazyk a kulturní antropologie (Praha 2003): 59 (2007), 411–412*
- Velímský, F., Na okraj k referátu Martina Jeřka o seřitu Průzkumy památek XV/1 (2008): 60 (2008), 810–812*
- Vencl, S., W. Andrefsky jr.: Lithics (Cambridge 1998): 51 (1999), 903–904*
- Vencl, S., A. Beneš – J. Michálek – P. Zavřel: Archeologické nemovité památky okresu České Budějovice. Díl I: Soupis a studie. Díl II: Atlas. – Archäologische Geländedenkmäler im Kreis České Budějovice (Praha 1999): 52 (2000), 562*
- Vencl, S., J. Carman – A. Harding eds.: Ancient warfare. Archaeological perspectives (Sutton Publishing 1999): 52 (2000), 171–172*
- Vencl, Sl., Michał Kobusiewicz: Ludy łowiecko-zbierackie północno-zachodniej Polski (Poznań 1999): 53 (2001), 649–650*
- Vencl, Sl., Michał Kobusiewicz – Jacek Kabaciński eds.: Studies in the Final Palaeolithic Settlement of the Great European Plain (Poznań 2007): 60 (2008), 625*
- Vencl, S., J. K. Kozłowski ed.: Complex of Upper Palaeolithic sites near Moravany, western Slovakia. Vol. 2. Moravany–Lopata II (Excavations 1993–1996) (Kraków – Nitra 1998): 52 (2000), 160–161*
- Vencl, Sl., Lars Larsson – Ilga Zagorska eds.: Back to the Origin. New research in the Mesolithic-Neolithic Zvejnieki cemetery and environment, northern Latvia (Lund 2006): 60 (2008), 363–364*
- Vencl, Sl., Ilze Loze: Lubāna ezera mitrāja neolīta dzintars un tā apstrādes darbnīcas – Neolithic Amber of Lake Lubāns Wetlands and Amber-Working Workshops (Rīga 2008): 60 (2008), 364–365*

- Vencl, Sl.*, Mirosław Masojć – Tomasz Płonka – Bolesław Ginter – Stefan Karol Kozłowski eds.: Contributions to the Central European Stone Age. Papers dedicated to the late Professor Zbigniew Bagniewski (Wrocław 2007): 60 (2008), 365
- Vencl, S.*, Tomasz Płonka: The Portable Art of Mesolithic Europe (Wrocław 2003): 56 (2004), 433–435
- Vencl, S.*, Romuald Schild ed.: The Killing Fields of Zwoleń. A Middle Paleolithic Kill-Butchery-Site in Central Poland (Warsaw 2005): 59 (2007), 668–670
- Vencl, S.*, P. Valde-Nowak red.: Początki osadnictwa w Sudetach (Kraków 1999): 52 (2000), 161
- Vencl, S.*, J. C. Whittaker: Flintknapping (Austin 1994): 51 (1999), 904–905
- Venclová, N.*, H. Baitinger – B. Pinsker Hg.: Das Rätsel der Kelten vom Glauberg (Stuttgart 2002): 55 (2003), 435–436
- Venclová, N.*, L. Bourgeois ed.: Le sanctuaire rural de Bennecourt (Yvelines) (Paris 1999): 52 (2000), 562–563
- Venclová, N.*, Olivier Buchsenschutz: Les Celtes de l'âge du Fer (Paris 2007): 60 (2008), 794–795
- Venclová, N.*, H. Dobrzańska – V. Megaw – P. Poleska eds.: Celts on the margin. Studies in European cultural interaction, 7th century BC – 1st century AD. Dedicated to Zenon Woźniak (Kraków 2005): 59 (2007), 659–660
- Venclová, N.*, Maciej Karwowski: Latènezeitlicher Glasringschmuck aus Ostösterreich (Wien 2004): 57 (2005), 437–439
- Veselá, M.*, Béatrice Cauuet: L'or des Celtes du Limousin (Limousin 2004): 59 (2007), 656–658
- Veselá, M.*, E. Droberjar: Od plaňanských pohárů k vinařické skupině. SbNM A 53 (Praha 1999): 52 (2000), 742–744
- Veselá, M.*, Matthieu Poux: L'Âge du Vin. Rites de boisson, festins et libations en Gaule indépendante (Montagnac 2004): 60 (2008), 368–370
- Wihoda, M.*, Tomáš Durdík – Pavel Bolina: Středověké hrady v Čechách a na Moravě (Praha 2001): 53 (2001), 654–657
- Wihoda, M.*, Przemysław Urbańczyk: Władza i politika we wczesnym średniowieczu (Wrocław 2000): 54 (2002), 544–546
- Winterholler, B.*, Colin Renfrew – Katie Boyle eds.: Archaeogenetics: DNA and the Population Pre-history of Europe (Cambridge 2000): 55 (2003), 654–656
- Wolf, O.*, A. Boos Hg.: Wirtshauskultur. Archäologie, Geschichte und Hinterlassenschaft einer alten Regensburger Schänke (Regensburg 2002): 55 (2003), 436–438
- Wolf, O.*, Clive Gamble: Archaeology. The Basics (London – New York 2008): 60 (2008), 622–623
- Wolf, O.*, Christine Keller: Gefässkeramik aus Basel. Untersuchungen zur spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Gefässkeramik aus Basel. Text, Katalog (Basel 1999): 56 (2004), 481–484
- Wolf, O.*, Jacek Lech: Between captivity and freedom. Polish archaeology in the 20th century (Warszawa 1999): 53 (2001), 421–422
- Wolf, O.*, J. Lech – F. M. Stępniewski (eds.): V. Gordon Childe i archeologia w XX wieku (Warszawa 1999): 53 (2001), 664–665
- Wolf, O.*, Profantová, N. – Profant, M.: Encyklopedie slovanských bohů a mýtů (Praha 2000): 53 (2001), 175–176
- Wolf, O.*, Zdeněk Vašíček: Archeologie, historie, minulost (Praha 2006): 59 (2007), 671–672
- Z. S.*, Hana Havlůjová: Okouzlení Egyptem. Ludmila Matiegková (1889–1960) (Praha 2005): 59 (2007), 854–855
- Z. S.*, Ladislav Hrdlička: Praha – podrobná mapa archeologických dokumentačních bodů na území pražské památkové rezervace (Praha 2005): 59 (2007), 855–856

Zápotocká, M., Vladimír Podborský a kolektiv: Dvě pohřebišťe neolitického lidu s lineární keramikou ve Vedrovicích na Moravě – Zwei Gräberfelder des neolithischen Volkes mit Linearbandkeramik in Vedrovice in Mähren (Brno 2002): 56 (2004), 486–489

Zápotocká, M., H. Spatz: Das mittelnolithische Gräberfeld von Trebur, Kreis Gross–Gerau (Wiesbaden 1999): 52 (2000), 376–377

Zápotocká, M., Vít Vokolek: Katalog sbírky Oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea II. Nálezy do roku 1913 (neolit a eneolit) (Praha 2007): 59 (2007), 869–870

Zápotocký, M., J. Biel – H. Schlichtherle – M. Strobel – A. Zeeb Hrsg.: Die michelsberger Kultur und ihre Randgebiete. Probleme der Entstehung, Chronologie und des Siedlungswesens (Stuttgart 1998): 51 (1999), 582–584

Zápotocký, M., Miroslav Šmíd: Mohylová pohřebišťe kultury nálevkovitých pohárů na Moravě. Právěk – Supplementum 11 (Brno 2003): 56 (2004), 893–896

Živný, M., Mária Rejholcová: Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie). Analýza (Nitra 1995). Mária Rejholcová: Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie). Katalóg (Nitra 1995). Milan Hanuliak – Mária Rejholcová: Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie). Vyhodnotenie (Bratislava 1999): 53 (2001), 176–177

NOVÉ PUBLIKACE (podle publikací)

1000 let kláštera na Ostrově (999–1999). Sborník příspěvků k jeho hmotné kultuře v raném a vrcholném středověku. Praha 2003 (*K. Tomková*): 56 (2004), 715–716

Acot, P.: Historie a změny klimatu. Praha 2005 (*J. Horák*): 58 (2006), 849–850

Adams, J. L.: Ground Stone Analysis. A Technological Approach. Salt Lake City 2002 (*J. Řídký*): 60 (2008), 619–621

AGAPAIN collab.: Les meuliers : Meules et pierres meulières dans le Basin Parisien. Étrépilly 2002 (*I. Pavlů*): 56 (2004), 237–240

Alt, K. W. – Vach, W.: Verwandtschaftsanalyse im alemannischen Gräberfeld von Kirchheim/Ries. Basel 2004 (*L. Košnar*): 58 (2006), 378–379

American Anthropologist (*V. Matoušek*): 51 (1999), 590

Andersson, B. red.: Snarsmon – resandebyn där vägar möts. Uddevalla 2008 (*jk*): 60 (2008), 621

Andersson, H. – Carelli, P. – Ersgard, L. eds.: Visions of the past. Trends and traditions in Swedish medieval archaeology. Stockholm 1997 (*K. Nováček*): 51 (1999), 218–219

Andrefsky, W. jr.: Lithics. Cambridge 1998 (*S. Vencl*): 51 (1999), 903–904

Anikovič, M. V. red.: Problemy rannej pory verchněgo paleolita kostjonkovsko-borščovskogo rajona i sopredělnych territorij. Sankt-Petěrburg 2005 (*kv*): 59 (2007), 409–410

Anikovič, M. V. red.: Rannjaja pora verchněgo paleolita Jevraziji: Oščeje i lokal'noje. Sankt-Petěrburg 2006 (*kv*): 59 (2007), 653–654

Anisjutkin, N. K.: Mustěrszkaja epocha na jugo-zapadě Russkoj ravniny. Sankt-Petěrburg 2001 (*K. Valoch*): 57 (2005), 226–228

Antaeus 25. Prehistoric studies in memoriam Ida Bognár-Kutzián. Budapest 2002 (*E. Čujanová*): 56 (2004), 468–470

Arcelin, P. – Tuffreau–Libre, M. eds.: La quantification des céramiques. Glux–en–Glennie 1998 (*V. Salač*): 52 (2000), 741

Archaeologia et historia urbana. Pamięci Tadeusza Nawrołskiego. Elbląg 2004 (*J. Kypta*): 58 (2006), 379–380

- The Archaeology of Medieval Europe. Volume 1. Eighth to Twelfth Centuries AD. Aarhus 2007 (*mj*): 60 (2008), 162
- Archaeometallurgy in the Central Europe III. Acta Metallurgica Slovaca 2/2001, roč. 7. Košice 2001 (*J. Hošek*): 54 (2002), 775–777
- Archäologie unter dem Straßenpflaster. 15 Jahre Stadtkernarchäologie in Mecklenburg-Vorpommern. Schwerin 2005 (*J. Kypta*): 59 (2007), 654–656
- Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. Rahden/Westf. 2002 (*E. Čujanová*): 55 (2003), 432–435
- Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. Archeologická pracovní skupina východní Bavorsko/západní a jižní Čechy. 13. Treffen. Rahden/Westf. 2004 (*E. Čujanová*): 56 (2004), 912–915
- Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. Archeologická pracovní skupina východní Bavorsko/západní a jižní Čechy. 14. Treffen. 23. bis 26. Juni 2004 in Heřmaň bei Písek. Rahden/Westf. 2005 (*E. Čujanová*): 59 (2007), 173–174
- Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- u. Südböhmen. Archeologická pracovní skupina východní Bavorsko/západní a jižní Čechy. 15. Treffen. 15. bis 18. Juni 2005 in Altdorf bei Landshut. Rahden/Westf. 2006 (*E. Čujanová*): 59 (2007), 850–852
- Archeologia technica 11. Brno 2000 (*F. Kostrouch*): 53 (2001), 658
- Archeologia technica 12. Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami. Brno 2001 (*F. Kostrouch*): 53 (2001), 838
- Archeologia technica 13 – Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami 2002. Brno 2002 (*J. Hošek*): 55 (2003), 211–213
- Archeologia technica 14 – Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami 2003. Brno 2003 (*J. Hošek*): 56 (2004), 471–472
- Archeologia technica 15 – Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami 2004. Brno 2004 (*J. Hošek*): 56 (2004), 915–916
- Archeologia technica 18 – Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami 2007 (*J. Hošek*): 59 (2007), 852–853
- Archeologia technica 19. Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami Brno 2008 (*J. Hošek*): 60 (2008), 793–794
- Archeologické místo (*M. B. Soukup*): 54 (2002), 787
- Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993–1997. Most 1999 (*M. Ježek*): 52 (2000), 562
- Archeologičeskij sbornik 34. St.-Petěrburg 1999 (*jh*): 53 (2001), 407
- Archeologie ve středních Čechách 3/2, 1999. (*J. Bubeník*): 53 (2001), 407–410
- The Art of the Early Medieval Goldsmith. 2006 (*R. Pleiner*): 58 (2006), 850–851
- Auf gläsernen Spuren. Der Beitrag Mitteleuropas zur archäologisch-historischen Glasforschung. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 19, 2003 (*R. Procházka*): 57 (2005), 235–237
- Avenáriu, A. – Ševčíková, Z. edd.: Slovensko a európsky juhovýchod. Bratislava 1999 (*N. Profantová*): 52 (2000), 382–384
- Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych – Archeologické výzkumy v Horním Slezsku a na jeho pomezí. Katowice 2000 (*L. Cafourková*): 53 (2001), 838–839
- Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych. Katowice 1998 (*V. Janák*): 51 (1999), 220–222

- Badania archeologiczne starych miast Warmii i Mazur a problemy ich rewaloryzacji. Materiały z konferencji Wykno 12.–14. XI. 1997 r. Nidzica 1998 (*V. Kašpar*): 55 (2003), 666–669
- Baitinger, H. – Pinsker, B. Hg.: Das Rätsel der Kelten vom Glauberg. Stuttgart 2002 (*N. Venclová*): 55 (2003), 435–436
- Baray, L.: Pratiques funéraires et sociétés de l'Âge du Fer dans le Bassin parisien (fin du VIIe s. – troisième quart du IIe s. avant J.-C.). Paris 2003 (*A. Danielisová*): 57 (2005), 229–233
- Barboff, M. – Sigaut, F. – Griffin-Kremer, C. – Kremer, R. eds.: Meules à grains. Actes du colloque international La Ferté-sous-Jouarre 16–19 mai 2002. Paris 2003 (*I. Pavlů*): 56 (2004), 237–240
- Barford, P. M.: The Early Slavs. New York 2001 (*F. Trampota*): 59 (2007), 174–177
- Bárta, M.: Sinuhetův útěk do Egypta. Egypt a Syropalestina v době Abrahámově. Praha 1999 (*M. Tomášek*): 52 (2000), 388–390
- Bartelheim, M.: Studien zur böhmischen Aunjetitzer Kultur – chronologische und chorologische Untersuchungen. Teil 1–2. Bonn 1998 (*V. Matoušek*): 51 (1999), 208–209
- Bartosiewicz, L. – Greenfield, H. J. eds.: Transhumant Pastoralism in Southern Europe. Recent Perspectives from Archaeology, History and Ethnology. Budapest 1999 (*R. Kyselý*): 56 (2004), 472–474
- Batardy, C. – Buchsenschutz, O. – Dumasy, F. eds.: Le Berry Antique. Atlas 2000. Tours 2001 (*V. Salač*): 54 (2002), 951–952
- Bátora, J. – Peška, J. Hrsg.: Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronzezeit in Böhmen und Mähren und in der Slowakei. Nitra 1999 (*J. Franta*): 52 (2000), 378–379
- Baumeister, M.: Metallrecycling in der Frühgeschichte. Untersuchungen zur technischen, wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Rolle sekundärer Metallverwertung im 1. Jahrtausend n. Chr. Rahden/Westf. 2004 (*R. Pleiner*): 57 (2005), 830
- de Beaune, S. A.: Pour une Archéologie du geste. Broyer, moudre, piler, des premiers chasseurs aux premiers agriculteurs. Paris 2000 (*I. Pavlů*): 56 (2004), 237–240
- Bednařiková, J. – Homola, A. – Měřinský, Z.: Stěhování národů a východ Evropy. Byzanc Slované Arabové. Praha 2006 (*V. Podborský*): 58 (2006), 851–853
- Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 15, 1999 (*R. Procházka*): 53 (2001), 410–412
- Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 16, 2000 (*R. Procházka*): 53 (2001), 412
- Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 17, 2001 (*R. Procházka*): 57 (2005), 237–238
- Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 18, 2001 (*R. Procházka*): 57 (2005), 628
- Belcredi, L.: Bystřec. O založení, životě a zániku středověké vsi. Archeologický výzkum zaniklé středověké vsi Bystřece 1975–2005. Brno 2006 (*J. Kypka*): 58 (2006), 842–848
- Bém, M. – Bláha, J. – Kalábek, M. – Kouřil, P. – Peška, J. – Procházková, P. – Šabatová, K. – Vítala, P.: Archeologie zrcadlení. Archaeological Reflections. Olomouc 2001 (*P. Hejhal*): 53 (2001), 839
- Bém, M. – Bláha, J. – Kalábek, M. – Kouřil, P. – Peška, J. – Procházková, P. – Šabatová, K. – Vítala, P.: Archeologické zrcadlení – Archaeological Reflection. Olomouc 2001 (*R. Švecová*): 54 (2002), 540–541
- Beneš, A. – Michálek, J. – Zavřel, P.: Archeologické nemovité památky okresu České Budějovice. Díl I: Soupis a studie. Díl II: Atlas. – Archäologische Geländedenkmäler im Kreis České Budějovice. Praha 1999 (*S. Venc*): 52 (2000), 562
- Beneš, J. – Stejskal, A. – Ouroda, V.: Historická krajina Netolicka. Netolice 1998 (*V. Matoušek*): 51 (1999), 575
- Beneš, L. – Kotlaba, R. – Matta, J. edd.: Mladoboleslavsko v proměnách času. Praha – Mladá Boleslav 1997 (*V. Matoušek*): 51 (1999), 573–574
- Beranová, M.: Jídlo a pití v pravěku a ve středověku. Praha 2005 (*K. Motyková*): 59 (2007), 177

- Berg-Hobohm, S.: Die germanische Siedlung Göritz, Lkr. Oberspreewald-Lausitz. Wünsdorf 2004 (*L. Košnar*): 58 (2006), 836–839
- Berns mutige Zeit. Das 13. und 14. Jahrhundert neu entdeckt. Bern 2003 (*R. Procházka*): 56 (2004), 916–918
- Beutmann, J.: Untersuchungen zu Topographie und Sachkultur des mittelalterlichen Zwickau. Die Ausgrabungen im Nordwesten des Stadtkerns. Dresden 2007 (*J. Kypta*): 60 (2008), 613–618
- Bibliografická služba a internet (*J. Macháček – M. Soukup et al.*): 53 (2001), 182
- Biel, J. – Schlichtherle, H. – Strobel, M. – Zeeb, A. Hrsg.: Die michelsberger Kultur und ihre Randgebiete. Probleme der Entstehung, Chronologie und des Siedlungswesens. Stuttgart 1998 (*M. Zápotocký*): 51 (1999), 582–584
- Biermann, F.: Slawische Besiedlung zwischen Elbe, Neiße und Lubsza. Archäologische Studien zum Siedlungswesen und zur Sachkultur der frühen und hohen Mittelalters. Bonn 2000 (*Z. Sklenářová*): 57 (2005), 628–630
- Biermann, F. – Mangelsdorf, G. Hrsg.: Die bäuerliche Ostsiedlung des Mittelalters in Nordostdeutschland. Untersuchungen zum Landesausbau des 12. bis 14. Jahrhunderts im ländlichen Raum. Beiträge einer interdisziplinären Tagung des Lehrstuhls für Ur- und Frühgeschichte der Universität Greifswald, 16. und 17. April 2004. Frankfurt am Main 2005 (*J. Kypta*): 59 (2007), 168–172
- Bilzingsleben V. Homo erectus – seine Kultur und Umwelt. Bad Homburg 1997 (*kv*): 51 (1999), 903
- Bintliff, J. L. – Kuna, M. – Venclová, N. (eds.): The future of surface artefact survey in Europe. Sheffield 2000 (*L. Šmejda*): 53 (2001), 402–404
- Biró-Say, K. – Medgyes, M. – Torbágyi, M.: Der spätrömische Münzschatzfund von Tokorcs. Budapest 1998 (*M. Jančo*): 51 (1999), 426–427
- Blaich, M. C.: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Eltville, Rheingau-Taunus-Kreis. Beiträge zur Siedlungsgeschichte des Rheingaus vom 5. bis 8. Jahrhundert n. Chr. Wiesbaden 2006 (*L. Košnar*): 60 (2008), 358–360
- Blandin, B.: La construction du social par les objets. Paris 2002 (*I. Pavlů*): 56 (2004), 891–893
- Bogaard, A.: Neolithic Farming in Central Europe: An Archaeobotanical Study of Crop Husbandry Practices. London 2004 (*R. Šumberová*): 58 (2006), 182–183
- Boguszewicz, M. – Boguszewicz, A. – Wiśniewska, D. red.: Człowiek i środowisko w Sudetach. Wrocław 1999 (*M. Kiecoň*): 52 (2000), 741–742
- Boháčová, I. ed.: Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku. Praha 2003 (*K. Nováček*): 57 (2005), 820–823
- Bokiniec, E.: Podwiesk. Fundstelle 2. Ein Gräberfeld der Oksywie-Kultur im Kulmer Land. Warszawa – Toruń 2005 (*L. Košnar*): 60 (2008), 157–159
- Bohuslav Novotný 1921–1996. Biografia, Bibliografia, Spomienky. Trnava 2004 (*V. Spurný*): 57 (2005), 439–440
- Bonnamour, L.: Archéologie de la Saône. Paris 2000 (*V. Salač*): 54 (2002), 347–348
- Bonnamour, L. ed.: Archéologie des Fleuves et des Rivières. Paris 2000 (*V. Salač*): 54 (2002), 347–348
- Boos, A. Hg.: Wirtshauskultur. Archäologie, Geschichte und Hinterlassenschaft einer alten Regensburger Schänke. Regensburg 2002 (*O. Wolf*): 55 (2003), 436–438
- Borders, Barriers, and Ethnogenesis. Frontiers in Late Antiquity and the Middle Ages. Turnhout 2005 (*J. Kovář – L. Valášková*): 59 (2007), 410–411
- Boroneant, V.: Paléolithique supérieur et Epipaléolithique dans la zone des Portes de Fer. Bucuresti 2000 (*K. Valoch*): 54 (2002), 777–778

- Bortenschlager, S. – Oeggl, K. eds.: The Iceman and his Natural Environment. Palaeobotanical Results. Wien 2000 (*P. Pokorný*): 55 (2003), 422–424
- Bourgeois, L. ed.: Le sanctuaire rural de Bennecourt (Yvelines). Paris 1999 (*N. Venclová*): 52 (2000), 562–563
- Brather, S.: Ethnische Interpretationen in der frühgeschichtlichen Archäologie. Geschichte, Grundlagen und Alternativen. Berlin – New York 2004 (*jk*): 59 (2007), 402–404
- Breuer, E.: Byzanz an der Donau. Eine Einführung in Chronologie und Fundmaterial zur Archäologie im Frühmittelalter im mittleren Donaauraum. Tettngang 2005 (*Š. Ungerman*): 58 (2006), 368–374
- Brůna, V. – Buchta, I. – Uhlířová, L.: Identifikace historické sítě prvků ekologické stability krajiny na mapách vojenských mapování. Ústí nad Labem 2002 (*M. Tomášek*): 55 (2003), 849–850
- Brych, V.: Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní. Výběrový katalog Národního muzea v Praze. Praha 2004 (*J. Kypita*): 57 (2005), 830–831
- Březinová, G. – Samuel, M. a kolektiv: „Tak čo, našli ste niečo?“ Svedectvo archeológie o minulosti Mostnej ulice v Nitre. Nitra 2007 (*J. Frolík*): 60 (2008), 162–164
- Březinová, H.: Textilní výroba v českých zemích ve 13.–15. století. Poznání textilní produkce na základě archeologických nálezů. Praha – Brno 2007 (*G. Blažková-Dubská*): 60 (2008), 164–165
- Břicháček, P.: Nebe a peklo na zemi. Románské a raně gotické dlaždice z milevského premonstrátského kláštera. Milevsko 2007 (*Z. Dragoun*): 60 (2008), 165–166
- Budíl, I. T.: Mýtus, jazyk a kulturní antropologie. Praha 2003 (*Z. Vašíček*): 59 (2007), 411–412
- Budinský, P.: Výzkum prakeltské osady u Hostomic (okres Teplice) v letech 1970–1977. I. díl – Archeologické prameny. II. díl – Vyhodnocení archeologických pramenů a závěr. Teplice 1997, 1999 (*V. Salač*): 52 (2000), 128–131
- Budownictwo i budowniczość w przeszłości. Studia dedykowane Profesorowi Tadeuszowi Poklewskiemu w siedemdziesiąt rocznicę urodzin. Łódź 2002 (*M. Ježek*): 56 (2004), 918–921
- Buchsenschutz, O.: Les Celtes de l'âge du Fer. Paris 2007 (*N. Venclová*): 60 (2008), 794–795
- Buchsenschutz, O. et al.: Le Village Celtique des Arènes à Levroux: Synthèses. Levroux 2000 (*V. Salač*): 53 (2001), 839–841
- Buchwald, V. F.: Iron and Steel in Ancient Times. Copenhagen 2005 (*R. Pleiner*): 57 (2005), 831–832
- Buko, A.: Archeologia Polski wczesnośredniowiecznej: Odkrycia – Hipotezy – Interpretacje. Warszawa 2005 (*T. Tencer*): 59 (2007), 413–414
- Burdukiewicz, J. M.: Technokompleks mikrolityczny w paleolicie dolnym środkowej Europy. Wrocław 2003 (*kv*): 56 (2004), 716–717
- Burmeister, S.: Geschlecht, Alter und Herrschaft in der Späthallstattzeit Württembergs. Münster – New York – München – Berlin 2000 (*T. Klír*): 54 (2002), 762–765
- Bursche, A.: Złote medailony rzymskie w barbaricum. Symbolika prestiżu i władzy społeczeństw barbarzyńskich u schyłku starożytności. Warszawa 1998 (*M. Ježek*): 51 (1999), 214
- Buško, C. – Piekalski, J. red.: Wratislavia Antiqua 1. Wrocław 1999 (*M. Ježek*): 52 (2000), 388
- Bylany – Varia 2. Praha 2002 (*E. Čujanová*): 55 (2003), 669–671
- Cantrelle, S. – Goy, C. – Munier, C. et al.: Histoire d'un quartier de Montbéliard (Doubs) – Le bourg Saint-Martin (XIIIe–XXe s.). Paris 2000 (*F. Laval*): 53 (2001), 841
- Carman, J. – Harding, A. eds.: Ancient warfare. Archaeological perspectives. Sutton Publishing 1999 (*S. Vencl*): 52 (2000), 171–172
- Carole, F.: La gravure dans l'art magdalénien. Paris 1999 (*J. Fridrich*): 52 (2000), 565–566
- Castellvi, G. – Comps, J. P. – Kotarba, J. – Pezin, A.: Voies romaines du Rhône à l'Ebre: via Domitia et via Augusta. Paris 1997 (*P. Libal*): 51 (1999), 425–426

- Catteddu, I. dir.: Les habitats carolingiens de Montours et La Chapelle-Saint-Aubert (Ille-et-Vilaine). Paris 2001 (*F. Laval*): 57 (2005), 630–631
- Cauuet, B.: L'or des Celtes du Limousin. Limousin 2004 (*M. Veselá*): 59 (2007), 656–658
- Cauvin, J.: The Birth of the Gods and the Origins of Agriculture. Cambridge 2003 (*P. Květina*): 57 (2005), 239
- Cech, B.: Thunau am Kamp – eine befestigte Höhensiedlung (Grabung 1965–1990). Die keramische Funde der frühmittelalterlichen Befestigung. Wien 2001 (*N. Profantová*): 54 (2002), 357–359
- Ciglencički, S.: Tinje nad Loko pri Žusmu. Poznoantična in zgodnjesrednjeveška naselbina. Ljubljana 2000 (*J. Macháček*): 54 (2002), 339–343
- Cihla, M.: Zpráva o stavbě Karlova mostu. Praha 2008 (*mj*): 60 (2008), 795
- Ciołek, R.: Katalog znalezisk monet rzymskich na Pomorzu. Warszawa 2001 (*M. Jančo*): 56 (2004), 717–718
- Civitas & villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie Środkowej. Wrocław – Praha 2002 (*M. Ježek*): 56 (2004), 918–921
- Cladders, M.: Die Tonware der ältesten Bandkeramik. Untersuchung zur zeitlichen und räumlichen Gliederung. Bonn 2001 (*I. Pavlí*): 55 (2003), 190–193
- Collis, J.: The Celts. Origins, Myths, Inventions. Stroud 2003 (*A. Danielisová*): 57 (2005), 832–834
- Cooney, G.: Landscapes of Neolithic Ireland. London 2000 (*A. Horáčková*): 54 (2002), 541
- Corpus der römischen Funde im Europäischen Barbaricum. Polen. Band 1. Masuren. Bearbeitet von Wojciech Nowakowski. Warszawa 2001 (*M. Jančo*): 56 (2004), 256–259
- Cosma, C. – Gudea, A.: Habitat und Gesellschaft im Westen und Nordwesten Rumäniens in den 8.–10. Jahrhunderten n. Chr. Cluj – Napoca 2002 (*A. Bartošková*): 56 (2004), 718–720
- Coudart, A.: Architecture et société néolithique. L'unité et la variance de la maison danubienne. Paris 1998 (*I. Pavlí*): 52 (2000), 563–564
- Crabtree, P. J.: Medieval archaeology – an encyclopedia. New York – London 2001 (*Z. Smetánka*): 53 (2001), 831–837
- Creswell, K. A. C.: A short account of early muslim architecture. Revised and supplemented by James W. Allan. Cairo 1989, 2., dopl. vyd. (*M. Tomášek*): 52 (2000), 172–173
- Csendes, P. – Opll, F. Hrsg.: Wien. Geschichte einer Stadt. Band I. Von den Anfängen bis zur ersten Wiener Türkenbelagerung (1529). Wien – Köln – Weimar 2001 (*R. Procházka*): 55 (2003), 671–673
- Curta, F. ed.: East Central and Eastern Europe in the Early Middle Ages. The University of Michigan Press 2005 (*Z. Sedláčková – L. Vitošová*): 59 (2007), 178–181
- Czyppull, B. – Küntzel, T.: Durch Land und Zeit. Bilder und Texte zum Wandel des Landschaftsbildes seit der Eiszeit am Beispiel von Rammelsberg und Goslar, Seeburger See, Wesertal bei Corvey. Holzminden 2005 (*J. Unger*): 58 (2006), 380–381
- Červený, Č. – Komárek, V. – Štěrba, O.: Koldův atlas veterinární anatomie. Praha 1999 (*R. Kyselý*): 55 (2003), 438
- Česká antropologie 50, 2000 (*K. Kuběňová*): 55 (2003), 850
- Česká antropologie 51, 2001 (*M. Laštovičková*): 55 (2003), 850–851
- Česká antropologie 52, 2002 (*P. Jacinová*): 56 (2004), 259
- Český časopis historický 96, 1998 (*M. Ježek*): 51 (1999), 824–825
- Český lid 85, 1998 (*V. Matoušek*): 51 (1999), 824
- Čiháková, J.: Archeologické prameny k dějinám Prahy. Svazek 1. Starobylé komunikace pod domem Malostranské náměstí čp. 2/III. Archeologický výzkum NPÚ Praha č. 28/00. Praha 2008 (*I. Boháčová*): 60 (2008), 795–797

- Čiháková, J. – Müller, M.: Archeologické prameny k dějinám Prahy. Svazek 3. Dřevěná cesta přes mokřinu v jihozápadním rohu Malostranského náměstí. Vyhodnocení archeologických výzkumů. Praha 2008 (*I. Boháčová*): 60 (2008), 795–797
- Čižmář, M.: Encyklopedie hradišť na Moravě a ve Slezsku. Praha 2004 (*Z. Smrž*): 57 (2005), 433–434
- Čižmář, M. ed.: Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. Sborník referátů z 18. zasedání badatelů pro výzkum neolitu a eneolitu Čech, Moravy a Slovenska. Mostkovice 14.–17. září 1999. Brno 2001 (*I. Pavlů*): 55 (2003), 213–215
- Čižmář, M. – Geisler, M.: Hroby kultury se šňůrovou keramikou z prostoru dálnice Brno – Vyškov. Pravěk NŘ – Suppl. 1. Brno 1998 (*M. Buchvaldek*): 52 (2000), 161–163
- Čižmář, M. – Geislerová, K. edd.: Výzkumy – Ausgrabungen 1999–2004. Brno 2006 (*Z. Smrž*): 58 (2006), 597–598
- Čižmář, M. – Geislerová, K. – Unger, J. edd.: Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998. Brno 2000 (*Z. Smrž*): 53 (2001), 172
- Čtverák, V. – Lutovský, M. – Slabina, M. – Smejtek, L.: Encyklopedie hradišť v Čechách. Praha 2003 (*Z. Smrž*): 56 (2004), 234–237
- Daim, F. – Neubauer, W. Hrsg.: Zeitreise Heldenberg. Geheimnisvolle Kreisgräben. Katalog zur Niederösterreichischen Landesausstellung 2005. Horn – Wien 2005 (*J. Řídík*): 60 (2008), 166–169
- Dark, P.: The Environment of Britain in the First Millenium AD. Duckworth 2000 (*D. Dreslerová*): 54 (2002), 952–953
- David, N. – Kramer, C.: Ethnoarchaeology in action. Cambridge 2001 (*P. Květina*): 56 (2004), 474–476
- Dějiny staveb 2001. Sborník vybraných referátů z konference Dějiny staveb 2001. Plzeň 2002 (*J. Horák*): 56 (2004), 476–478
- Dějiny staveb 2002. Sborník vybraných referátů z konference v Nečtinech konané ve dnech 5. 4. – 7. 4. 2002. Plzeň 2003 (*J. Horák*): 56 (2004), 476–478
- Dějiny staveb 2004. Sborník vybraných referátů z konference v Nečtinech konané ve dnech 2. 4. – 4. 4. 2004. Plzeň 2004 (*J. Kypka*): 57 (2005), 631–633
- Dějiny staveb 2005. Sborník vybraných referátů z konference v Nečtinech konané ve dnech 8. 4. – 10. 4. 2005. Plzeň 2005 (*J. Kypka*): 58 (2006), 853–855
- Dějiny staveb 2006. Sborník vybraných referátů z konference v Nečtinech konané ve dnech 31. 3. – 2. 4. 2006. Plzeň 2006 (*J. Kypka*): 59 (2007), 658–659
- Dějiny staveb 2007. Sborník vybraných referátů z konference v Nečtinech konané ve dnech 30. 3. – 1. 4. 2007. Plzeň 2007 (*J. Kypka*): 60 (2008), 360
- Derrix, C.: Frühe Eisenfunde im Odergebiet. Studien zur Hallstattzeit in Mitteleuropa. Bonn 2001 (*T. Klír*): 56 (2004), 435–444
- Derwich, M.: Klasztory i mnisi. Wrocław 2004 (*P. Sommer*): 57 (2005), 240
- Deschler-Erb, S.: Römische Beinartefakte aus Augusta Raurica. Rohmaterial, Technologie, Typologie und Chronologie. Augst 1998 (*M. Jančo*): 52 (2000), 169–171
- Diamond, J.: Třetí šimpanz. Vzestup a pád lidského rodu. Litomyšl 2004 (*I. Sýkorová*): 57 (2005), 223–225
- Díaz-Andreu, M. – Lucy, S. – Babić, S. – Edwards, D. N.: The Archaeology of Identity. Approaches to Gender, Age, Status, Ethnicity and Religion. London – New York 2005 (*I. Pavlů*): 60 (2008), 169–170
- Divac, G. – Sedláček, Z.: Hortfund der altbronzezeitlichen Dolche von Praha 6 – Suchdol. Pragae 1999 (*V. Matoušek*): 52 (2000), 379–380
- Dobrzańska, H. – Megaw, V. – Poleska, P. eds.: Celts on the margin. Studies in European cultural interaction, 7th century BC – 1st century AD. Dedicated to Zenon Woźniak. Kraków 2005 (*N. Venclová*): 59 (2007), 659–660

- Dohnal, M.: Vesnická sídla a kulturní krajina na Táborsku v 15.–19. století. Praha 2006 (*T. Klír*): 59 (2007), 404–408
- Dohnal, M.: Vesnická sídla a kulturní krajina na Táborsku v 15.–19. století. Praha 2006 (*J. Kypta*): 59 (2007), 853–854
- Dohnal, V.: Olomoucký hrad v raném středověku. 10. až první polovina 13. století. Olomouc 2001 (*R. Procházka*): 54 (2002), 768–771
- Dokládala, M.: Morfologie spálených kostí. Význam pro identifikaci osob. Brno 1999 (*P. Fojtík*): 53 (2001), 658–659
- Dragoun, Z. – Škabrada, J. – Tryml, M.: Románské domy v Praze. Praha – Litomyšl 2002 (*M. Ježek*): 55 (2003), 199–204
- Dragoun, Z. – Škabrada, J. – Tryml, M.: Románské domy v Praze. Praha – Litomyšl 2002 (*R. Procházka*): 55 (2003), 193–195
- Dragoun, Z. – Škabrada, J. – Tryml, M.: Románské domy v Praze. Praha – Litomyšl 2002 (*J. Sommer*): 55 (2003), 204–210
- Dragoun, Z. – Škabrada, J. – Tryml, M.: Románské domy v Praze. Praha – Litomyšl 2002 (*J. Varhaník*): 55 (2003), 195–199
- Droberjar, E.: Dobřichov – Pičhora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod-Reichs). *Fontes Archaeologici Pragenses*. Pragae 1999 (*K. Motyková*): 53 (2001), 842
- Droberjar, E.: Od plaňanských pohárů k vinařické skupině. *SbNM A 53*. Praha 1999 (*M. Veselá*): 52 (2000), 742–744
- Droberjar, E.: Studien zu den germanischen Siedlungen der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren. Pragae 1997 (*K. Motyková*): 51 (1999), 908–909
- Droberjar, E. – Lutovský, M. edd.: Archeologie barbarů 2005. Sborník příspěvků z I. protohistorické konference „Pozdně keltské, germánské a časně slovanské osídlení“ (Kounice, 20.–22. září 2005). Praha 2006 (*J. Halama*): 59 (2007), 414–418
- Drozďová, E.: Slovanští obyvatelé velkomoravského hradiska Pohansko u Břeclavi (demografická a antropometrická studie). Břeclav – Pohansko VI. Brno 2006 (*J. Unger*): 58 (2006), 598–599
- Duffy, Ch.: Kámen a oheň. Bastionová pevnost, její zrod a vývoj v dějinách pevnostního válečnictví. Brno 1998 (*P. Meduna*): 54 (2002), 953–955
- Durdík, T.: Nález z hradů přechodného typu (Hlavačov, Angerbach, Tachov). *Funde aus der Burgen des Übergangstyps* (Hlavačov, Angerbach, Tachov). Praha 2004 (*J. Kypta*): 57 (2005), 240–242
- Durdík, T. – Bolina, P.: Středověké hrady v Čechách a na Moravě. Praha 2001 (*M. Wihoda*): 53 (2001), 654–657
- Dušek, S. Hrsg.: Ur- und Frühgeschichte Thüringens. Ergebnisse archäologischer Forschung in Text und Bild. Stuttgart 1999 (*M. Bartelheim*): 52 (2000), 744
- van Dülmen, R.: Historická antropologie. Vývoj – Problémy – Úkoly. Praha 2002 (*Z. Smetánka*): 56 (2004), 260–263
- Dzieduszyccy, Bożena i Wojciech: Średniowieczne i nowożytnie dary monetarne złożone w pochówkach kościoła św. Piotra w Kruszwicy. In: *Civitas & villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie środkowej*. Wrocław – Praha 2002 (*I. Štefan*): 55 (2003), 851–853
- Eggert, M. K. H. – Veit, U. Hrsg.: Theorie in der Archäologie: Zur englischsprachigen Diskussion. Münster – New York – München – Berlin 1998 (*V. Salač*): 56 (2004), 720–721
- Eileen, M. M.: Iron Age Archaeology and Trauma from Aymyrylyng, South Siberia. Oxford 2003 (*P. Stránská*): 59 (2007), 860–862

- Einwögerer, T.: Die jungpaläolithische Station auf dem Wachtberg in Krems, NÖ. Wien 2000 (*K. Valoch*): 54 (2002), 541–542
- Ermischer, G.: Schlossarchäologie. Funde zu Schloss Johannisburg in Aschaffenburg. Aschaffenburg 1996 (*G. Dubska*): 54 (2002), 348
- Ettel, P.: Karlbürg – Rosstal – Oberammerthal. Studien zum frühmittelalterlichen Burgenbau in Nordbayern. Rahden/Westf. 2001 (*P. Tkáč*): 59 (2007), 418–420
- Études Celtiques XXXIII, 1997. Paris 1999 (*A. Horáčková*): 53 (2001), 172–173
- Fabech, Ch. – Ringtved, J. eds.: Settlement and landscape. Moesgård 1999 (*M. Ježek*): 52 (2000), 564–565
- Fassbinder, F.: Archäologische Untersuchungen zur Frühgeschichte der Stadt Chemnitz. Die Grabungen 1994–1995. Dresden 2006 (*J. Kypta*): 60 (2008), 613–618
- Felcman, O. – Semotanová, E.: Kladsko. Proměny středoevropského regionu. Historický atlas. Hradec Králové – Praha 2005 (*J. Slavík*): 58 (2006), 855–856
- Felgenhauer-Schmiedt, S. – Eibner, A. – Knittler, H. Hrsg.: Auf gläsernen Spuren. Der Beitrag Mitteleuropas zur archäologisch-historischen Glasforschung. Wien 2003 (*H. Sedláčková*): 57 (2005), 617–627
- Fischer, S.: Roman Imperialism and Runic Literacy. Uppsala 2005 (*M. Odler*): 59 (2007), 181–184
- Fischer, T.: Noricum. Mainz am Rhein 2002 (*V. Salač*): 56 (2004), 263–264
- Fišera, Z.: Skalní hrady zemí Koruny české. Praha 2004 (*M. Nechvíle*): 57 (2005), 233–235
- Fladerer, F. A.: Die Faunareste vom jungpaläolithischen Lagerplatz Krems-Wachtberg. Ausgrabung 1930. Wien 2001 (*J. Svoboda*): 53 (2001), 412–413
- Flörchinger, A.: Romanische Gräber in Südspanien. Marburg 1998 (*P. Fojtík – J. Lančí*): 53 (2001), 413–415
- Fojtík, P. – Šmíd, M.: Slovanské hroby a pohřebiště na Prostějovsku. Brno 2008 (*P. Vachůt*): 60 (2008), 797–798
- Forum Urbes Medii Aevi II. Sborník příspěvků z konference FUMA II konané 16.–18. 4. 2003 v Brně. Brno 2005 (*I. Boháčková*): 57 (2005), 834–836
- Fridrich, J.: Ecce Homo. Svět dávných lovců a sběračů. Praha 2005 (*I. Sýkorová*): 57 (2005), 812–814
- Fridrich, J.: Ecce Homo. Svět dávných lovců a sběračů. Praha 2005 (*P. Šída*): 57 (2005), 814–819
- Fridrich, J. – Sýkorová, I.: Bečov IV – sídelní areál středopaleolitického člověka v severozápadních Čechách. S příspěvkem J. Tyráčka. Praha 2005 (*P. Šída*): 58 (2006), 856–857
- Frolík, J.: Kachle Chrudimska. Sbírky Regionálního muzea v Chrudimi (5/11). Chrudim 2003 (*J. Kypta*): 56 (2004), 921–922
- Frolík, J. – Maříková-Kubková, J. – Růžičková, E. – Zeman, A.: Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu. Výpověď archeologických pramenů. Praha 2000 (*A. Merhautová*): 53 (2001), 164–168
- Fröhlich, J.: Zlato na Prácheňsku. Kapitoly z historie těžby a zpracování zlata. Písek 2006 (*O. Chvojka*): 59 (2007), 660–661
- Furmánek, V.: Zlatý vek v Karpatoch. Keramika a kov doby bronzovej na Slovensku (2300–800 pred n. l.). Nitra 2004 (*L. Jiráň*): 57 (2005), 434–435
- Gabriel, F. – Panáček, J.: Hrady okresu Česká Lípa. Praha 2000 (*J. Sommer*): 53 (2001), 415–416
- Gaffney, Ch. – Gater, J.: Revealing the buried past. Geophysics for archaeologists. Tempus Publishing Ltd. 2003 (*R. Křivánek*): 60 (2008), 621–622
- Galuška, L.: Slované doteky předků. O životě na Moravě 6.–10. století. Brno 2004 (*J. Unger*): 57 (2005), 242–243

- Galuška, L. – Kouřil, P. – Mitáček, J. edd.: Východní Morava v 10. až 14. století. Brno 2008 (*D. Froliková-Kaliszová*): 60 (2008), 798–801
- Gamble, C.: Archaeology. The Basics. London – New York 2008 (*O. Wolf*): 60 (2008), 622–623
- Gancarski, J. ed.: Starsza i środkowa epoka kamienia w Karpatach polskich. Krosno 2002 (*P. Kostrhun*): 55 (2003), 818–823
- Garmy, P. – Maurin, L. eds.: Enceintes romaines d'Aquitaine. Bordeaux, Dax, Périgueux, Bazas. Paris 1996 (*J. Maříková-Kubková*): 52 (2000), 744–745
- Gawrysiak-Leszczyńska, W.: Jak rysować zabytki archeologiczne. Podstawowe zasady dokumentacji. Biskupin 2003 (*mj*): 60 (2008), 623–624
- Gärtner, T.: Die mittelalterliche Wüstung Edingerode. Archäologische Untersuchungen auf dem Expogelände in Hannover. Rahden/Westf. 2004 (*J. Kypta*): 58 (2006), 857–858
- Gedl, M.: Die Halsringe und Halskragen in Polen I (Frühe bis jüngere Bronzezeit). Stuttgart 2002 (*L. Jiráň*): 56 (2004), 922–923
- Genin, M. – Lavendhomme, M.-O.: Rodumna (Roanne, Loire), le village gallo-romain. Paris 1997 (*M. Jančo*): 51 (1999), 210–211
- Geoarchaeology: an International Journal (*V. Matoušek*): 51 (1999), 222
- Gillis, C. – Nosch, M. B. eds.: First aid for the excavation of archaeological textiles. Oxford 2007 (*H. Březinová*): 60 (2008), 801–802
- Glaskultur in Niedersachsen. Tafelgeschirr und Haushaltsglas vom Mittelalter bis zur frühen Neuzeit. Lüneburg 2003 (*H. Sedláčková*): 56 (2004), 896–903
- Godłowski, K. – Wichman, T.: Chmielów Piaskowy. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur im Świętokrzyskie-Gebirge. Kraków 1998 (*J. Blažek*): 53 (2001), 174
- Gojda, M.: Archeologie krajiny. Vývoj archetypů kulturní krajiny. Praha 2000 (*J. Beneš*): 54 (2002), 336–339
- Gojda, M.: Archeologie krajiny. Vývoj archetypů kulturní krajiny. Praha 2000 (*J. Unger*): 53 (2001), 416
- Golec, M.: Těšetice-Kyjovice VI. Horákovská kultura v těšetickém mikroregionu. Brno 2003 (*J. Bouzek*): 56 (2004), 721–722
- Goliński, M.: Wokół socjotopografii późnośredniowiecznej Świdnicy. Część 1. Wrocław 2000 (*M. Nodl*): 53 (2001), 659–660
- Goren-Inbar, N. – Werker, E. – Feibel, C. S.: The Acheulian Site of Gesher Benot Ya'aqov, Israel. I – The Wood Assemblage. Oxford 2002 (*I. Sýkorová*): 56 (2004), 722–723
- Gorrotxategi Anieto, X.: Arte paleolítico parietal de Bizkaia. Bilbao 2000 (*J. Svoboda*): 53 (2001), 837
- Goš, V.: Loštice – město středověkých hrnčičů. Opava 2007 (*jk*): 60 (2008), 790–792
- Grażawski, K.: Przemiany w wytwórczości garncarskiej w rejonie środkowej Drwęcy we wczesnym średniowieczu (2. połowa VII w. – 1. połowa XIII w.). Włocławek 2002 (*A. Bartošková*): 56 (2004), 923–924
- Gringmuth-Dallmer, E. – Leciejewicz, L. Hrsg.: Mensch und Umwelt im Odergebiet in ur- und frühgeschichtlicher Zeit. Mainz am Rhein 2002 (*V. Salač*): 57 (2005), 836–837
- Grömer, K.: Jungsteinzeit im Großraum Linz. Siedlungs- und Grabfunde aus Leonding. Linz 2001 (*O. Chvojka*): 54 (2002), 778–779
- Gruber, H. K.: Die mittelbronzezeitlichen Grabfunde aus Linz und Oberösterreich. Linz 1999 (*O. Chvojka*): 54 (2002), 348–349
- Gryspokové a předbělohorská šlechta. Kralovice a poddanská města. Mariánská Týnice 1998 (*T. Morgensternová*): 53 (2001), 842–843

- Guilaine, J. ed.: Aux marges des grands foyers du Néolithique. Périphéries débitrices ou créatrices? Paris 2004 (*R. Šumberová*): 60 (2008), 170–172
- Guillot, Y.: Le Paléolithique ancien sur galet de la Costière du Gard dans son cadre géologique et culturel. Montagnac 2002 (*kv*): 57 (2005), 435–436
- Gurevič, A. J.: Historikova historie. Praha 2007 (*jk*): 60 (2008), 624–625
- Gutjahr, Ch. – Tiefengraber, G.: Die mittelalterliche Motte Alt-Holleneegg. Eine abgekommene Buranlage bei Deutschlandsberg, Steiermark. Wien 2003 (*J. Kypta*): 58 (2006), 600–601
- Haberstroh, C.: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Wirbenz, Gde. Speichersdorf, Lkr. Bayreuth. München 2004 (*Š. Ungerman*): 57 (2005), 422–429
- Hajnalová, E.: Ovocie a ovocinárstvo v archeobotanických nálezoch na Slovensku. Nitra 2001 (*P. Fojtik*): 54 (2002), 349–350
- Hamerow, H.: Early Medieval Settlements. The Archaeology of Rural Communities in North – West Europe, 400–900. Oxford 2002 (*K. Matějková*): 59 (2007), 184–185
- Hansen, Ch. M.: Frauengräber im Thüringerreich. Zur Chronologie des 5. und 6. Jahrhunderts n. Chr. Basel 2004 (*L. Košnar*): 58 (2006), 381–382
- Hanuliak, M.: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.–10. storočí na území Slovenska. Nitra 2004 (*T. Štefanovičová*): 57 (2005), 429–432
- Hanuliak, M. – Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajoviciach (9.–12. storočie). Vyhodnotenie. Bratislava 1999 (*M. Živný*): 53 (2001), 176–177
- Harding, A. F.: European Societies in the Bronze Age. Cambridge 2000 (*J. Baron*): 55 (2003), 853–854
- Hasenhündl, G. – Neubauer, W. – Trnka, G.: Kreisgräben – eine runde Sache. Sechs Wege zu ausgewählten (Kreisgrabenanlagen) im Weinviertel. Eine Annäherung an die ältesten Monumentalbauten Europas. Horn – Wien 2005 (*J. Řídký*): 60 (2008), 166–169
- Hassenpflug, E.: Das Laienbegräbnis in der Kirche. Historisch-archäologische Studien zu Alemannien im frühen Mittelalter. Rahden/Westf. 1999 (*D. Válek*): 59 (2007), 186–187
- Havlůjová, H.: Okouzlení Egyptem. Ludmila Matiegková (1889–1960). Praha 2005 (*Z. S.*): 59 (2007), 854–855
- Hána, J. – Beránek, A. – Hůrková, J. – Militký, J. – Klíma, M.: Mincovní depoty v jihozápadních Čechách I. Defurovy Lažany 1999. Nález mincí ze 13.–15. století. Klatovy 2002 (*K. Nováček*): 56 (2004), 264–265
- Hänsel, B. – Studeníková, E. Hrsg.: Zwischen Karpaten und Ägäis. Neolithikum und ältere Bronzezeit. Gedenkschrift für Viera Němejcová-Pavúková. Rahden/Westf. 2004 (*J. Šuteková*): 57 (2005), 837–840
- Härke, H. ed.: Archaeology, Ideology and Society. The German Experience. Frankfurt a. M. etc. 2000 (*M. Ježek*): 55 (2003), 673–675
- Heege, A. Hrsg.: Einbeck – Negenborner Weg I: Naturwissenschaftliche Studien zu einer Töpferei des 12. und frühen 13. Jahrhunderts in Niedersachsen. Keramiktechnologie, Paleoethnobotanik, Pollenanalyse, Archäozoologie. Einbeck 1998 (*L. Varadzin*): 58 (2006), 374–377
- Heinz, M. – Eggert, M. K. H. – Veit, U. Hrsg.: Zwischen Erklären und Verstehen? Beiträge zu den erkenntnistheoretischen Grundlagen archäologischer Interpretation. Münster – New York – München – Berlin 2003 (*V. Salač*): 56 (2004), 924–925
- Hennig, H.: Gräber der Hallstattzeit in Bayerisch-Schwaben. Stuttgart 2001 (*J. Bouzek*): 54 (2002), 955–956
- Herold, H.: Die frühmittelalterliche Siedlung von Örménykút 54. Budapest 2004 (*E. Svobodová*): 59 (2007), 420–421

- Hesse, S.: Die mittelalterliche Siedlung Vriemeensen im Rahmen der südniedersächsischen Wüstungsforschung unter besonderer Berücksichtigung der Problematik von Kleinadelssitzen. Neumünster 2003 (*J. Kypta*): 58 (2006), 599–600
- Hesse, S.: Die mittelalterliche Siedlung Vriemeensen im Rahmen der südniedersächsischen Wüstungsforschung unter besonderer Berücksichtigung der Problematik von Kleinadelssitzen. Neumünster 2003 (*R. Procházka*): 58 (2006), 382–384
- Historie sklářské výroby v českých zemích. 1. díl. Od počátků do konce 19. století. Praha 2005 (*P. Šebesta*): 58 (2006), 183–185
- Hofrichter, H. Red.: Zentrale Funktionen der Burg. Braubach 2001 (*L. Varadzin*): 58 (2006), 594–596
- Holodňák, P.: Labyrintem žateckého pravěku. Žatec 2006 (*K. Motyková*): 59 (2007), 661
- Horálková-Enderová, P. – Štrof, A.: Pohřebiště a sídliště kultury únětické ze Slavkova u Brna, okr. Vyškov. Brno 2000 (*L. Jiráň*): 53 (2001), 660–661
- Horálková-Enderová, P. – Štrof, A.: Pohřebiště a sídliště kultury únětické ze Slavkova u Brna, okr. Vyškov. Brno 2000 (*S. Stuchlík*): 53 (2001), 826–828
- Hovorka, D. – Illášová, L.: Anorganické suroviny doby kamenné. Nitra 2002 (*J. Spišiak*): 55 (2003), 854–855
- Hrala, J. – Šumberová, R. – Vávra, M.: Velim. A Bronze Age fortified site in Bohemia. Praha 2000 (*J. Baron*): 54 (2002), 941–943
- Hrala, J. – Šumberová, R. – Vávra, M.: Velim. A Bronze Age fortified site in Bohemia. Praha 2000 (*E. Čujanová*): 54 (2002), 945–947
- Hrala, J. – Šumberová, R. – Vávra, M.: Velim. A Bronze Age fortified site in Bohemia. Praha 2000 (*D. Parma – K. Šabatová*): 54 (2002), 943–945
- Hrdlička, L.: Praha. Podrobná mapa archeologických dokumentačních bodů na území Pražské památkové rezervace. Praha 2005 (*R. Procházka*): 60 (2008), 360–361
- Hrdlička, L.: Praha – podrobná mapa archeologických dokumentačních bodů na území pražské památkové rezervace. Praha 2005 (*Z. S.*): 59 (2007), 855–856
- Hrdlička, L.: Týnský dvůr a středověká Praha. Archeologický výzkum 1976–1986. Praha 2005 (*R. Procházka*): 60 (2008), 361–362
- Hromada, J.: Moravany nad Váhom. Táboriská lovcov mamutov na Pováží. Nitra – Bratislava 2000 (*P. Kostrhun*): 53 (2001), 417–418
- Hromas, J. – Bílková, D. edd.: Jeskyně a krasová území České republiky. Přehledná mapa 1 : 500 000. Praha 1998 (*V. Cílek*): 51 (1999), 425
- Humpert, K. – Schenk, M.: Entdeckung der mittelalterlichen Stadtplanung. Das Ende vom Mythos der „gewachsenen Stadt“. Stuttgart 2001 (*J. Horák*): 58 (2006), 178–181
- Husitský Tábor 13. Sborník Husitského muzea. Tábor 2002 (*J. Kypta*): 56 (2004), 723–725
- Husitský Tábor 14. Sborník Husitského muzea. Tábor 2004 (*J. Kypta*): 57 (2005), 633–634
- Chabal, L.: Forêts et sociétés en Languedoc (Néolithique final, antiquité tardive). L'anthracologie, méthode et paléoécologie. Paris 1997 (*I. Pavlí*): 51 (1999), 208
- Chochorowski, J.: Problemy dendrochronologii rosyjskich stacji łowieckich na Spitsbergenie. Problems of the Dendrochronology of Russian Hunting Stations on Spitsbergen. Kraków 1999 (*V. Kašpar*): 55 (2003), 855–856
- Chorowska, M.: Rezydencje średniowieczne na Śląsku. Zamki, pałace, wieże mieszkalne. Wrocław 2003 (*J. Slavík*): 57 (2005), 243–244
- Chvojka, O.: Mittleres und unteres Flussgebiet der Otava. Jung- und Spätbronzezeit in Südböhmen. Praha 2001 (*J. Bouzek*): 55 (2003), 675–676

- Chybová, H.: Pravěké a slovanské osídlení Kroměřížska. Kroměříž 1998 (*V. Spurný*): 51 (1999), 586–587
- Chytráček, M. – Metlička, M.: Die Höhensiedlungen der Hallstatt- und Latènezeit in Westböhmen. Praha 2004 (*J. Bouzek*): 57 (2005), 436–437
- Chytrý, M. – Kučera, T. – Kočí, M. edd.: Katalog biotopů České republiky. Praha 2001 (*M. Kaplan*): 54 (2002), 779–780
- Ilkjaer, J. – Kokowski, A. red.: 20 lat archeologii w Masłomęczu I. Weterani, II. Goście. Lublin 1998 (*J. Blažek*): 52 (2000), 166–168
- In memoriam Jan Rulf. Památky archeologické – Supplementum 13. Praha 2001 (*E. Čujanová*): 54 (2002), 542–543
- Informační zpravodaj České archeologické společnosti, pobočky pro severní Moravu a Slezsko. Nový Jičín 1998 (*D. Kolbinger*): 51 (1999), 429–430
- Informační zpravodaj, prosinec 1999. Kopřivnice 1999 (*J. Janál*): 52 (2000), 745–746
- Insoll, T.: The archaeology of islam. Oxford 1999 (*K. Nováček*): 52 (2000), 566–567
- Irlinger, W. – Schmotz, K.: Keltische Grabfunde. Deggendorf 1999 (*J. Michálek*): 52 (2000), 380–381
- Jan, L.: Václav II. a struktury panovnické moci. Brno 2006 (*jk*): 59 (2007), 661–663
- Janiak, T.: Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie. Gniezno 2003 (*G. Dubska*): 56 (2004), 478–479
- Janiak, T.: Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie. Gniezno 2003 (*J. Kypita*): 56 (2004), 925–926
- Janin, T. ed.: Mailhac et le Premier Age du Fer en Europe Occidentale: Hommages à Odette et Jean Taffanel. Lattes 2000 (*J. Bouzek*): 55 (2003), 676–677
- Janin, V. L.: Středověký Novgorod v nápisech na březové kůře. Červený Kostelec 2007 (*L. Košnar*): 59 (2007), 843–846
- Jaritz, G. ed.: History of Medieval Life and the Sciences. Proceedings of an International Round-Table-Discussion Krems an der Donau September 28–29 1998. Wien 2000 (*K. Nováček*): 53 (2001), 661
- Jaworski, K.: Grody w Sudetach (VIII–X w.). Wrocław 2005 (*M. Ježek*): 58 (2006), 601–602
- Jelínek, J.: Střecha nad hlavou. Kořeny nejstarší architektury a bydlení. Brno 2006 (*P. Pokorný*): 59 (2007), 663–664
- Jelínková, D.: Slovanské pohřebiště z 9. až 12. století v Mušově. Brno 1999 (*P. Hejhal*): 52 (2000), 567–568
- Jerem, E. – Raczyk, P. Hrsg.: Morgenrot der Kulturen. Frühe Etappen der Menschheitsgeschichte in Mittel- und Südosteuropa. Festschrift für Nándor Kalicz zum 75. Geburtstag. Budapest 2003 (*I. Pavlů*): 56 (2004), 479–481
- Jihočeský sborník historický 68, 1999 (*J. Michálek*): 52 (2000), 391
- Jiráň, L.: Die Messer in Böhmen. Stuttgart 2002 (*V. Furmánek*): 56 (2004), 265–267
- Jockenhövel, A. (Hg.): Ältereisenzeitliches Befestigungswesen zwischen Maas/Mosel und Elbe. Münster 1999 (*J. Hrala*): 53 (2001), 418–419
- Jockenhövel, A. – Willms, Ch.: Das Dietzhöhlzeltetal-Projekt: Archäometallurgische Untersuchungen zur Geschichte und Struktur der mittelalterlichen Eisengewinnung im Lahn-Dill Gebiet (Hessen). Rahden/Westf. 2005 (*R. Pleiner*): 58 (2006), 603
- Johnson, M.: Archaeological Theory: An Introduction. Oxford 1999 (*D. Oehmichen*): 55 (2003), 185–190
- Jones, S. D.: Deconstructing the Celts. A sceptic's guide to the archaeology of the Auvergne. Oxford 2001 (*A. Danielisová*): 59 (2007), 161–163

- Jotov, V.: Vyoryzhenieto i snariazhenieto ot bylgarskoto srednovekovie VII–XI vek. Varna 2004 (*Z. Hájek*): 59 (2007), 421–423
- K internetovým stránkám Dušana Třeštíka (*D. Kalhous*): 53 (2001), 183–187
- Kajzer, L. – Kołodziejski, S. – Salm, J.: Leksykon zamków w Polsce. Warszawa 2001 (*M. Plaček*): 56 (2004), 708–711
- Kaminská, L.: Hôrka-Ondrej. Osídlenie spišských travertínov v staršej dobe kamennej. Košice 2005 (*I. Fridrichová-Sýkorová*): 58 (2006), 858–860
- Karwowski, M.: Latènezeitlicher Glasringschmuck aus Ostösterreich. Wien 2004 (*N. Venclová*): 57 (2005), 437–439
- Klanica, Z.: Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebiště. Díl I. Brno 2006 (*D. Frolíková-Kalischová*): 60 (2008), 159–161
- Klanica, Z.: Nechvalín, Prušánky. Vier slawische Nekropolen. Teil II. Katalog. Brno 2006 (*D. Frolíková-Kalischová*): 60 (2008), 159–161
- Keller, Ch.: Gefässkeramik aus Basel. Untersuchungen zur spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Gefässkeramik aus Basel. Text, Katalog. Basel 1999 (*O. Wolf*): 56 (2004), 481–484
- Kennedy, D. – Bewley, R.: Ancient Jordan from the Air. London 2004 (*M. Gojda*): 58 (2006), 185–187
- Kern, D.: Thunau am Kamp – Eine befestigte Höhensiedlung (Grabung 1965–1990). Urnenfelderzeitliche Siedlungsfunde der unteren Holzweise. Wien 2001 (*J. Hrala*): 54 (2002), 356–357
- Kirche und Friedhof von Breunsdorf. Beiträge zu Sakralarchitektur und Totenbrauchtum in einer ländlichen Siedlung südlich von Leipzig. Dresden 2002 (*J. Sommer – M. Ježek*): 55 (2003), 660–666
- Klápště, J.: Proměna českých zemí ve středověku. Praha 2005 (*mj*): 59 (2007), 664–666
- Klápště, J. ed.: Archeologie středověkého domu v Mostě (čp. 226). Mediaevalia archaeologica 4. Praha – Most 2002 (*R. Procházka*): 56 (2004), 463–467
- Klápště, J. ed.: Archeologie středověkého domu v Mostě (čp. 226) – The archaeology of a medieval house (No. 226) in Most. Mediaevalia archaeologica 4. Praha – Most 2002 (*Z. Smetánka*): 56 (2004), 444–463
- Klíma, B.: Nové významné objevy archeologické expedice Pedagogické fakulty MU ve Znojmě–Hradišti. Brno 2001 (*P. Dresler*): 53 (2001), 661–662
- Klouček, Z. – Novák, P. – Roedl, B. – Žáková, H.: Okres Louny – průvodce. Louny 1999 (*Z. Smrž*): 52 (2000), 371
- Kluttig-Altman, R.: Von der Drehscheibe bis zum Scherbenhaufen. Leipziger Keramik des 14. bis 18. Jahrhunderts im Spannungsfeld von Herstellung, Gebrauch und Entsorgung. Dresden 2006 (*J. Kypta*): 60 (2008), 613–618
- Kobal, J. V.: Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine). Stuttgart 2000 (*J. Hrala*): 53 (2001), 662–664
- Kobusiewicz, M.: Ludy łowiecko-zbierackie północno-zachodniej Polski. Poznań 1999 (*Sl. Venc*): 53 (2001), 649–650
- Kobusiewicz, M. – Kabaciński, J. eds.: Studies in the Final Palaeolithic Settlement of the Great European Plain. Poznań 2007 (*Sl. Venc*): 60 (2008), 625
- Kobyliński, Z. ed.: Quo vadis archaeologia? Whither European archaeology in the 21st century?. Warsaw 2001 (*L. Šmejda*): 55 (2003), 650–654
- Kock, J. – Roesdahl, E. red.: Boringholm – en østjysk træborg fra 1300-årene (Højbjerg 2005 (*L. Holík*): 60 (2008), 625–627
- Kokowski, A.: Schlossbeschläge und Schlüssel im Barbaricum in der römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit. Klassifizierung. Verbreitung. Chronologie. Klasyfikacja zabytków archeologicznych II. Lublin 1997 (1999) (*J. Blažek*): 52 (2000), 168–169

- Kokowski, A. red.: *Studia gothica I. In memoriam Ryszard Wołagiewicz*. Lublin 1996 (*J. Blažek*): 52 (2000), 381
- Kokowski, A. red.: *Studia gothica II*. Lublin 1998 (*J. Blažek*): 52 (2000), 381–382
- Kolendo, J. – Bursche, A. – Paszkiewicz, B. red.: *Nowe znaleziska importów rzymskich z ziem Polski II. Korpus znalezisk rzymskich z Europejskiego Barbaricum – Polska*. Warszawa 2001 (*J. Blažek*): 55 (2003), 677–678
- König, S.: ... lütken Freden wisk ... Die mittelalterliche Siedlung Klein Freden bei Salzgitter vom 9.–13. Jahrhundert. Siedlung – Fronhof – Pferdehaltung. Rahden/Westf. 2007 (*J. Kypta*): 60 (2008), 174–175
- Konstantin der Grosse. Ausstellungskatalog. Mainz am Rhein 2007 (*P. Sommer*): 60 (2008), 172–174
- Košnar, L.: Německo-český archeologický slovník. Praha 2005 (*M. Popelka*): 57 (2005), 634
- Koucká, T.: Středověké kachle z Nového Knína. Příbram 2007 (*J. Kypta*): 60 (2008), 362–363
- Kouřil, P. – Prix, D. – Wihoda, M.: *Hrady českého Slezska*. Brno – Opava 2000 (*M. Plaček*): 54 (2002), 344–346
- Koutecký, D.: *Bylany u Českého Brodu (Eponyme Fundstelle der Bylany-Kultur)*. Praha 2003 (*J. Bouzek*): 57 (2005), 439
- Koutecký, D.: Příspěvky k době halštatské v severozápadních Čechách. Most 2003 (*J. Bouzek*): 56 (2004), 725
- Kovanda, J. a spoluautoři: *Neživá příroda Prahy a jejího okolí*. Praha 2001 (*R. Mikuláš*): 55 (2003), 215–216
- Kovanda, J. a spoluautoři: *Neživá příroda Prahy a jejího okolí*. Praha 2001 (*J. Slouka*): 55 (2003), 417–422
- Kozłowski, J. K. ed.: *Complex of Upper Palaeolithic sites near Moravany, western Slovakia*. Kraków 1998 (*kv*): 51 (1999), 579–580
- Kozłowski, J. K. ed.: *Complex of Upper Palaeolithic sites near Moravany, western Slovakia. Vol. 2. Moravany–Lopata II (Excavations 1993–1996)*. Kraków – Nitra 1998 (*S. Vencł*): 52 (2000), 160–161
- Kozłowski, J. K. red.: *Kultura malicka. Drugi etap adaptacji naddunajskich wzorców kulturowych w neolocie północnej części środkowej Europy*. Kraków 1996 (*V. Janák*): 52 (2000), 124–128
- Krabath, S. – Lambacher, L. (mit Beiträgen von Bernd Kluge und Rolf Rehberg): *Der Pritzwalker Silberfund. Schmuck des späten Mittelalters. Katalog zur Sonderausstellung anlässlich des 750. Jubiläums der Stadtrechtsverleihung an Pritzwalk im Stadt- und Brauereimuseum Pritzwalk vom 28. Mai bis 29. Oktober 2006*. Pritzwalk 2006 (*J. Kypta*): 60 (2008), 802–803
- Kracíková, L. – Smetana, J.: *Románská a gotická sakrální architektura v okrese Česká Lípa*. Praha 2000 (*M. Dvořák*): 53 (2001), 843
- Krajíc, R.: *Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa. Díl I–II*. Praha – Sezimovo Ústí – Tábor 2003 (*J. Kypta*): 57 (2005), 244–245
- Krajíc, R.: *Středověké kamnářství. Výzdobné motivy na gotických kachlích z Táborska*. Tábor 2005 (*J. Kypta*): 58 (2006), 187–189
- Krajíc, R. a kol.: *Dům pasíře Prokopa v Táboře (Archeologický výzkum odpadní jímky v domě čp. 220)*. Tábor 1998 (*J. Píčka*): 53 (2001), 664
- Krajíc, R. – Chvojka, J.: *Táborský poklad. Archeologický výzkum domu čp. 308*. Tábor 2007 (*J. Kypta*): 59 (2007), 856–857
- Kruta, V. – Lička, M.: *Prime terrecotte dal cuore dell'Europa. Fiorano Modenese 2000* (*G. Divac*): 52 (2000), 568

- Kubů, F.: Štaufská ministerialita na Chebsku. Cheb 1997 (*L. Varadzin*): 53 (2001), 419–420
- Kubů, F. – Zavřel, P.: Der Goldene Steig. Historische und archäologische Erforschung eines bedeutenden mittelalterlichen Handelsweges. 1. Die Strecke Prachatitz – Staatsgrenze. Passau 2001 (*O. Chvojka*): 55 (2003), 439–440
- Kuča, K. – Kučová, V.: Principy památkového urbanismu. Praha 2000 (*M. Ježek*): 53 (2001), 420–421
- Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny 1, 1999 (*K. Nováček*): 51 (1999), 588–589
- Kudrnáč, J.: Strunkovice nad Blanicí od pravěku do novověku. Strunkovice nad Blanicí 1998 (*J. Michálek*): 51 (1999), 220
- Kuhnen, H.-P. Hrsg.: abgetaucht, aufgetaucht. Flussfundstücke. Aus der Geschichte. Mit ihrer Geschichte. Trier 2001 (*V. Salač*): 54 (2002), 780–781
- Kulakovska, L. V. ed.: Jevropejskij srednij paleolit – The European Middle Palaeolithic. Kijiv 2006 (*kv*): 60 (2008), 175–177
- Kultura średniowiecznego Śląska i Czech 3. „Rewolucja“ XIII wieku. Wrocław 1998 (*M. Ježek*): 52 (2000), 568–569
- Kuna, M. – Profantová, N. a kol.: Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách. Praha 2005 (*I. Pleinerová*): 58 (2006), 839–841
- Kunz, L.: Obilní jámy. Konzervace obilí na dlouhý čas v historické zóně eurosibiřského a mediteránního rolnictví. Rožnov pod Radhoštěm 2004 (*J. Kypita*): 58 (2006), 189–190
- Kurnatowska, Z. ed.: Gniezno w świetle ostatnich badań archeologicznych. Nowe fakty. Nowe interpretacje. Poznań 2001 (*J. Frolík*): 56 (2004), 725–727
- Kurnatowska, Z. ed.: Mosty traktu gnieźnińskiego. Lednica – Toruń 2000 (*B. Humlová*): 59 (2007), 190–191
- Kurowicz, P. – Olędzki, M.: Cmentarzisko ludności kultury przeworskiej w Charlupii Małej koło Sieradza. Łódź 2002 (*M. Jančo*): 55 (2003), 216–218
- Kurz, K.: Die Münzen der Römischen Republik (Inventar der Münzsammlung des Nationalmuseums in Prag). Praha 1998 (*M. Jančo*): 51 (1999), 587–588
- Kušnier, J.: Die Beile in Polen III. Stuttgart 1998 (*M. Salaš*): 51 (1999), 907–908
- Kušnier, J.: Die Beile in Polen III. Prähistorische Bronzefunde. Abt. 9. Bd. 21. Stuttgart 1998 (*M. Salaš*): 52 (2000), 164–165
- Kwiatkowska, B.: Mieszkańcy średniowiecznego Wrocławia. Ocena warunków życia i stanu zdrowia w ujęciu antropologicznym. Wrocław 2005 (*Z. Tvrđý*): 58 (2006), 190–191
- Ladstätter, S.: Die materielle Kultur der Spätantike in den Ostalpen. Eine Fallstudie am Beispiel der westlichen Doppelkirchenanlage auf dem Hemmaberg. Wien 2000 (*J. Macháček*): 54 (2002), 339–343
- Landscapes vol. 1–4/2000–2003 (*P. Kostrhun*): 56 (2004), 484–486
- Lang, A. – Salač, V. Hrsg.: Fernkontakte in der Eisenzeit. Dálkové kontakty v době železné. Praha 2002 (*P. Trebsche*): 55 (2003), 424–428
- Lange, D.: Frühmittelalter in Nordwestsachsen. Siedlungsgrabungen in Delitzsch, Lissa und Glesien. Dresden 2003 (*I. Čižmář*): 59 (2007), 424–425
- Laporte, L. et al.: L'estuaire de la Charente de la protohistoire au Moyen Âge. Paris 1998 (*F. Laval*): 52 (2000), 736–738
- Larsson, L. – Zagorska, I. eds.: Back to the Origin. New research in the Mesolithic-Neolithic Zvejnieki cemetery and environment, northern Latvia. Lund 2006 (*Sl. Vencl*): 60 (2008), 363–364
- Laser, R.: Terra Sigillata-Funde aus den östlichen Bundesländern. Bonn 1998 (*M. Jančo*): 54 (2002), 350–352

- Laszlovszky, J. ed.: Tender Meat under the Saddle. Customs of Eating, Drinking and Hospitality among Conquering Hungarians and Nomadic Peoples. Krems 1998 (*P. Lindaurová*): 54 (2002), 956–957
- Lech, J.: Between captivity and freedom. Polish archaeology in the 20th century. Warszawa 1999 (*O. Wolf*): 53 (2001), 421–422
- Lech, J. – Stępniewski, F. M. (eds.): V. Gordon Childe i archeologia w XX wieku. Warszawa 1999 (*O. Wolf*): 53 (2001), 664–665
- Lenneis, E. – Lüning, J.: Die altbandkeramischen Siedlungen von Neckenmarkt und Strögen. Bonn 2001 (*I. Pavlů*): 55 (2003), 190–193
- Lewis-Williams, D. – Pearce, D.: Inside the Neolithic Mind: Consciousness, Cosmos and the Realm of Gods. London 2005 (*M. Končelová*): 60 (2008), 627–629
- Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska. Praha 2001 (*J. Slavík*): 54 (2002), 957–959
- Líbal, D.: Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha 2001 (*J. Sommer*): 54 (2002), 536–539
- Lička, M. – Lutovský, M.: Vepřek und Nová Ves (Bezirk Mělník, Mittelböhmen). Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen zur urgeschichtlichen Besiedlung in den Jahren 1992–1995. Prague 2006 (*V. Moucha*): 59 (2007), 666–667
- Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 1.–3. svazek. Praha 2007 (*J. Kypta*): 60 (2008), 355–357
- Lityńska-Zajac, M.: Chwasty w uprawach roślinnych w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Kraków 2005 (*P. Pokorný*): 59 (2007), 647–649
- Locht, J.-L. dir.: Bettencourt-Saint-Ouen (Somme). Cinq occupations paléolithiques au début de la dernière glaciation. Paris 2002 (*kv*): 57 (2005), 245–246
- Lorblanchet, M.: La grotte ornée de Pergouset (Saint-Géry, Lot). Un sanctuaire secret paléolithique. Paris 2001 (*J. Svoboda*): 53 (2001), 665
- Loze, I.: Lubāna ezera mitrāja neolīta dzintars un tā apstrādes darbnīcas – Neolithic Amber of Lake Lubāns Wetlands and Amber-Working Workshops. Rīga 2008 (*Sl. Vencl*): 60 (2008), 364–365
- Löw, J. – Michal, I.: Krajinný ráz. Kostelec nad Černými lesy 2003 (*D. Dreslerová*): 57 (2005), 840–842
- Lutovský, M.: Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách a na Moravě. Praha 2001 (*J. Mařík*): 55 (2003), 218–219
- Lutovský, M.: Po stopách prvých Přemyslovců I. Zrození státu (872–972). Od Bořivoje I. po Boleslava I. Praha 2006 (*A. Bartošková*): 59 (2007), 857–858
- Lüning, J. – Frirdich, Ch. – Zimmermann, A. Hrsg.: Die Bandkeramik im 21. Jahrhundert. Rahden/Westf. 2005 (*R. Šumberová*): 59 (2007), 187–190
- Lyman, R. L.: Vertebrate taphonomy. Cambridge 1994 (*R. Kyselý*): 58 (2006), 384–388
- Macek, J.: Česká středověká šlechta. Praha 1997 (*jk*): 51 (1999), 427–428
- Mackay, A. – Battarbee, R. – Birks, J. – Oldfield, F. eds.: Global Change in the Holocene. London 2003 (*D. Dreslerová*): 57 (2005), 246–249
- Machajewski, H.: Wygoda. Ein Gräberfeld der Oksywie-Kultur in Westpommern. Warszawa 2001 (*J. Blažek*): 55 (2003), 440–441
- Macháček, J.: Břeclav – Pohansko V. Sídlištní aglomerace v Lesní školce. Digitální katalog archeologických pramenů. Brno 2002 (*M. Kuna*): 56 (2004), 267–268
- Macháček, J.: Břeclav – Pohansko V. Sídlištní aglomerace v Lesní školce. Digitální katalog archeologických pramenů. Brno 2002 (*J. Mařík*): 56 (2004), 926–927
- Maik, J.: Sukiennictwo Elbląskie w średniowieczu. Łódź 1997 (*H. Březinová*): 55 (2003), 856–857

- Malm, G. ed.: Archaeology and Buildings. Papers from a session held at the European Association of Archaeologists Fifth Annual Meeting in Bournemouth 1999. Oxford 2001 (*L. Rytíř*): 54 (2002), 959
- Malý, F. – Viktoriová, B. edd.: Česká etnoekologie. Etnoekologické semináře v Liběchově. Praha 1999 (*M. Dohnal*): 54 (2002), 333–335
- Marek, L.: Broń biała na Śląsku (XIV–XVI wiek). Wrocław 2008 (*jk*): 60 (2008), 629–630
- Marseille, les ateliers de potiers du XIIIe s. et le quartier Sainte-Barbe (Ve–XVIII s.). Paris 1997 (*J. Papineschi*): 55 (2003), 857–858
- Masojeć, M.: The Mesolithic in Lower Silesia in the Light of Settlement Phenomena of the Kaczawa River Basin. Wrocław 2004 (*kv*): 59 (2007), 858
- Masojeć, M. – Płonka, T. – Ginter, B. – Kozłowski, S. K. eds.: Contributions to the Central European Stone Age. Papers dedicated to the late Professor Zbigniew Bagniewski. Wrocław 2007 (*Sl. Vencl*): 60 (2008), 365
- Matoušek, V.: Bacín – brána podzemí. Archeologický výzkum pravěké skalní svatyně v Českém krasu. Praha 2005 (*V. Peša*): 57 (2005), 842–843
- Matoušek, V.: Třebel. Krajina po bitvě. Praha 2006 (*M. Gojda*): 60 (2008), 630–631
- Matoušek, V. – Dufková, M.: Jeskyně a lidé. Praha 1998 (*V. Cílek*): 51 (1999), 424–425
- Matoušek, V. – Jenč, P. – Peša, V.: Jeskyně Čech, Moravy a Slezska s archeologickými nálezy. Praha 2005 (*P. Šída – J. Prostředník*): 58 (2006), 584–588
- Mazurié de Keroualin, K.: Genèse et diffusion de l'agriculture en Europe : agricultures, chasseurs, pasteurs. Paris 2003 (*R. Šumberová*): 57 (2005), 250–251
- Mediaevalia archaeologica 1. Praha 1999 (*Ch. Hemker*): 54 (2002), 960–962
- Mediaevalia archaeologica 1. Praha 1999 (*J. Unger*): 53 (2001), 174–175
- Mediaevalia archaeologica 2. Brno a jeho region. Praha – Brno 2000 (*P. Kostrhun – L. Jan*): 54 (2002), 771–774
- Mediaevalia archaeologica 3. Pražský hrad a Malá Strana. Praha 2001 (*A. Bartošková*): 54 (2002), 527–532
- Mediaevalia archaeologica 3. Pražský hrad a Malá Strana. Praha 2001 (*R. Procházka*): 54 (2002), 532–536
- Medium Aevum Quotidianum 41, 1999. Krems 1999 (*K. Brůnová*): 54 (2002), 962–963
- Medium Aevum Quotidianum 43, 2001. Krems 2001 (*K. Brůnová*): 54 (2002), 963
- Meier, U. M.: Die früh- und hochmittelalterliche Siedlung bei Schuby, Kreis Schleswig-Flensburg. Neumünster 2007 (*J. Kypka*): 60 (2008), 631–632
- Meller, H. Hrsg.: Paläolithikum und Mesolithikum. Katalog zur Dauerausstellung im Landesmuseum für Vorgeschichte Halle. Band 1. Halle/Saale 2004 (*O. Levínský*): 60 (2008), 803–804
- Midgley, M. S.: The Monumental Cemeteries of Prehistoric Europe. Stroud 2005 (*P. Květina*): 57 (2005), 843–845
- Michel, T.: Studien zur römischen Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit in Holstein. Bonn 2005 (*L. Košnar*): 58 (2006), 603–605
- Miloš, S. – Michna, P. – Sedláčková, H.: Pozdně gotické a renesanční kachle ze zámku v Hranicích. Hranice 1998 (*Z. Hazlbauer*): 51 (1999), 217–218
- Misiewicz, K.: Metody geofizyczne w planowaniu badan wykopaliskowych: Warszawa 1998 (*R. Křivánek*): 51 (1999), 163–164
- Moneta Mediaevalis. Studia numizmatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Suchodolskiemu w 65. rocznicę urodzin. Warszawa 2002 (*M. Ježek*): 56 (2004), 918–921

- Monumentorum Tutela – Ochrana pamiatok 14. Bratislava 2003 (*M. Jančo*): 57 (2005), 634–638
- La mosaïque gréco-romaine IV. Paris 1994 (*M. Jančo*): 51 (1999), 211–214
- Motschi, A.: Das spätrömisch-frühmittelalterliche Gräberfeld von Oberbuchsiten (SO). Zürich 2007 (*L. Košnar*): 59 (2007), 858–860
- Moucha, V.: Hortfunde der frühen Bronzezeit in Böhmen. Praha 2005 (*M. Bartelheim*): 58 (2006), 605–606
- Murphy, R. F.: Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha 1998 (*V. Janák*): 51 (1999), 557–560
- Musil, F.: Osídlování Poorlicka v době předhusitské. Kraj na Tiché Orlici, v povodí Třebovky a Moravské Sázavy. Ústí nad Orlicí 2002 (*R. Bláha*): 55 (2003), 845–849
- Musil, F.: Úvod do kastelologie 1, 2. Hradec Králové 2006 (*M. Plaček*): 59 (2007), 846–849
- Muzeum. Kroměříž 1999 (*V. Spurný*): 52 (2000), 390–391
- Muzeum – Sborník Muzea Kroměřížska II, 1999. Kroměříž 2000 (*V. Spurný*): 53 (2001), 422
- Muzeum – Sborník Muzea Kroměřížska III, 2000. Kroměříž 2002 (*V. Spurný*): 55 (2003), 441
- Muzeum. Sborník Muzea Kroměřížska IV, 2001. Kroměříž 2002 (*V. Spurný*): 56 (2004), 727
- Müller, J.: Entstehung mittelalterlicher Siedlungsformen in Thüringen. Archäologische Untersuchungen im östlichen Teil des Keuperbeckens. Stuttgart 2002 (*J. Kypta*): 57 (2005), 638–640
- Müller, U.: Zwischen Gebrauch und Bedeutung. Studien zur Funktion von Sachkultur am Beispiel mittelalterlichen Handwaschgeschirrs (5./6. bis 15./16. Jahrhundert). Bonn 2006 (*J. Kypta*): 60 (2008), 787–790
- Na okraj k referátu Martina Ježka o sešitu Průzkumy památek XV/1, 2008 (*F. Velímský*): 60 (2008), 810–812
- Na prahu českých dějin. Sborník prací Jiřího Slámy. Praha 2006 (*K. Tomková*): 59 (2007), 862–863
- Nad městy, hrady a zámky: Česko a Slovensko. Turnov 2000 (*M. Gojda*): 53 (2001), 843–845
- Nagler-Zanier, C.: Die hallstattzeitliche Siedlung mit Grabenanlage von Geiselhöring, Niederbayern. Arbeiten zur Archäologie Süddeutschlands. Band 7. Das Projekt Geiselhöring-Süd, Teil II. Büchenbach 1999 (*M. Chytráček*): 56 (2004), 240–243
- Navrátilová, A.: Narození a smrt v české lidové kultuře. Praha 2004 (*Z. Smetánka*): 56 (2004), 903–911
- Nechvátal, B.: Radomyšl – raně středověké pohřebiště. Praha 1999 (*J. Michálek*): 51 (1999), 909–911
- Nechvátal, B. a kol.: Kapitulní chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Archeologický výzkum. Praha 2004 (*Z. Měřínský*): 58 (2006), 192–193
- Nekuda, V.: Mstěnice. Zaniklá středověká ves u Hrotovic 3. Raně středověké sídliště. Brno 2000 (*R. Procházka*): 54 (2002), 947–950
- Nemeškalová-Jiroudková, Z.: Keltský poklad ze Starého Kolína. Praha 1998 (*J. Bouzek*): 51 (1999), 210
- Neustupný, E.: Metoda archeologie. Plzeň 2007 (*J. Macháček*): 60 (2008), 611–613
- Neustupný, E. ed.: Space in prehistoric Bohemia. Prague 1998 (*J. Macháček*): 51 (1999), 577–579
- Němečková, V. – Sejbal, J.: Nález mincí a slitkového stříbra z Černožic. Peníze posledních Přemyslůvců a počátky české grošové měny. Hradec Králové 2006 (*mj*): 59 (2007), 863–864
- Nicolis, F. ed.: Bell Beakers today – pottery, people, culture, symbols in prehistoric Europe. Proceedings of the International Colloquium Riva del Garda (Trento, Italy) 11–16 May 1998. Vol. I–II. Trento 2001 (*M. Krutíková*): 56 (2004), 268–270
- Nikolai, P. – Zima, P. eds.: Lexical and Structural Diffusion. Interplay of Internal and External Factors of Language Development in the West African Sahel. Nice 2002 (*M. Bromová*): 55 (2003), 858
- Nodl, M. – Šmahel, F. ed.: Člověk českého středověku. Praha 2002 (*Z. Smetánka*): 55 (2003), 429–431

- Nomine Liudmilam. Sborník prací k počtě svatě Ludmily. Mělník 2006 (*K. Tomková*): 59 (2007), 423–424
- Novotná, M.: Die Fibeln in der Slowakei. Stuttgart 2001 (*E. Čujanová*): 55 (2003), 219–220
- Numismatický sborník 20, 2005 (*jk*): 59 (2007), 191–192
- Olędzki, M.: Cmentarzysko z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego w Wólce Domaniowskiej koło Radomia. Łódź 2000 (*M. Jančo*): 54 (2002), 543
- Oliva, M.: Gravettien na Moravě. Brno – Praha 2007 (*kv*): 60 (2008), 366–368
- Ondráček, J. – Dvořák, P. – Matějčková, A.: Siedlungen der Glockenbecherkultur in Mähren. Katalog der Funde. Pravěk NR – Supplementum 15. Brno 2005 (*M. Dobeš*): 58 (2006), 860–861
- Opravil, E.: Zur Umwelt des Burgwalls von Mikulčice und zur pflanzlichen Ernährung seiner Bewohner (mit einem Exkurs zum Burgwall Pohansko bei Břeclav). Brno 2000 (*V. Čulíková*): 58 (2006), 193–195
- Orna, J.: Gotické a renesanční kachle ve sbírkách Západočeského muzea v Plzni. Plzeň 2005 (*J. Kypka*): 58 (2006), 606–608
- von der Osten, H.: Geophysikalische Prospektion archäologischer Denkmale unter besonderer Berücksichtigung der kombinierten Anwendung geoelektrischer Kartierung, sowie der Verfahren der elektromagnetischen Induktion und des Bodenradars. Aachen 2003 (*R. Křivánek*): 59 (2007), 864–865
- Özdoğan, M. – Başgelen, N. eds.: Neolithic in Turkey. The Cradle of Civilisation. New Discoveries. Text – Plates. Istanbul 1999 (*J. Řídký*): 57 (2005), 440–444
- Pacher, M. – Pohar, V. – Rabeder, G. eds.: Potočka Zijalka. Palaeontological and Archaeological Results of the Campaigns 1997–2000. Wien 2004 (*kv*): 58 (2006), 195–197
- Paillet, P.: Le bison dans les arts Magdaléniens du Périgord. Paris 1999 (*J. Svoboda*): 51 (1999), 580–581
- Palátová, H. – Salaš, M.: Depoty keramických nádob doby bronzové na Moravě a v sousedních zemích. Brno 2002 (*K. Šabatová*): 56 (2004), 705–707
- A Paleoclimatology Workbook: High Resolution, Site-Specific, Macrophysical Climate Modeling. Edited by Reid A. Bryson and Katherine McEnaney DeWall. 2007 (*D. Dreslerová*): 60 (2008), 804–807
- Palmer, M. – Neaverson, P.: Industrial Archaeology (Principles and Practice). London 1998 (*M. Uher-ský*): 53 (2001), 665–666
- Pamiatky a múzeá 1998/2. Numizmatika na Slovensku (*M. Jančo*): 51 (1999), 191–192
- Parkinson, W. A. ed.: The Archaeology of Tribal Societies. Ann Arbor 2002 (*P. Květina*): 59 (2007), 192–195
- Parzewski, M. Hg.: Quellen zur slawischen Besiedlung im Karpatengebiet. Band 1. Kraków 2001 (*L. Varadzin*): 55 (2003), 441–442
- Pasda, C.: Wildbeute im archäologischen Kontext. Das Paläolithikum in Südbaden. Archäologie im Südwesten. Bd. 2. Bad Bellingen 1998 (*kv*): 52 (2000), 160
- Pászthory, K. – Mayer, E. F.: Die Äxte und Beile in Bayern. Stuttgart 1998 (*M. Salaš*): 51 (1999), 905–907
- Pauk, M. R.: Działalność fundacyjna moźnowładztwa czeskiego i jej uwarunkowania społeczne (XI – XIII wiek). Kraków – Warszawa 2000 (*P. Kopal*): 55 (2003), 442–443
- Pavelčík, J.: Hlinsko. Hradisko lidu bádenské kultury. Olomouc 2001 (*M. Kruťová*): 55 (2003), 678–680
- Pavlík, Č. – Vitanovský, M.: Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance. Praha 2004 (*Z. Hazlbauer*): 57 (2005), 444–446
- Peška, J. – Tejral, J. Hrsg.: Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Mainz am Rhein 2002 (*J. Bouzek*): 57 (2005), 640–641

- Peter, U. Hrsg.: Stephanos nomismatikos. Griechisches Münzwerk. Berlin 1998 (*M. Jančo*): 52 (2000), 384–388
- Petersson, M.: Djurhållning och Betsdrift. Djur, människor och landskap i västra Östergötland under yngre bronsålder och äldre järnålder. Linköping 2006 (*D. Dreslerová*): 58 (2006), 861–863
- Petráňovi, J. a L.: Rolník v evropské tradiční kultuře. Praha 2000 (*P. Květina*): 52 (2000), 569–570
- Petrescu-Dîmbovița, M.: Die Arm- und Beinschmuck in Rumänien. Stuttgart 1998 (*M. Salaš*): 51 (1999), 584–586
- Piekalski, J.: Wczesne domy mieszczan w Europie Środkowej. Geneza – funkcja – forma. Wrocław 2004 (*J. Kypka*): 57 (2005), 614–616
- Pleiner, R.: Iron in Archaeology. The European Bloomery Smelters. Praha 2000 (*M. Bartelheim*): 54 (2002), 963–965
- Pleinerová, I.: Die altslawischen Dörfer von Březno bei Louny. Praha – Louny 2000 (*N. Profantová*): 52 (2000), 738–740
- Pleszczyński, A.: Vyšehrad, rezidence českých panovníků. Studie o rezidenci panovníka raného středověku na příkladu českého Vyšehradu. Praha 2002 (*P. Kopal*): 55 (2003), 680–681
- Płonka, T.: The Portable Art of Mesolithic Europe. Wrocław 2003 (*S. Vencl*): 56 (2004), 433–435
- Podborský, V. a kolektiv: Dvě pohřebiště neolitického lidu s lineární keramikou ve Vedrovicích na Moravě – Zwei Gräberfelder des neolithischen Volkes mit Linearbandkeramik in Vedrovce in Mähren. Brno 2002 (*M. Zápotocká*): 56 (2004), 486–489
- Pojizerský sborník 4/1999. Praha 2001 (*M. Nechvíle*): 55 (2003), 681–682
- Poleski, J.: Naszacowice. Ein frühmittelalterlicher Burgwall am Dunajec I. Stratigraphie, Chronologie, Architektur. Kraków 2004 (*K. Tomková*): 57 (2005), 446–448
- Poleski, J.: Wczesnośredniowieczne grody w dorzeczu Dunajca. Kraków 2004 (*D. Frolíková-Kaliszová*): 57 (2005), 641–643
- Polonia Minor Medii Aevi. Studia ofiarowane Panu Profesorowi Andrzejowi Żakiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin. Kraków – Krosno 2003 (*M. Ježek*): 56 (2004), 918–921
- Połowicz, M.: Materiały ze stanowiska Piekary IIa na tle środkowopaleolitycznych zespołów z technologią wiórową. Rzeszów 2005 (*kv*): 58 (2006), 197–198
- Poux, M.: L'Âge du Vin. Rites de boisson, festins et libations en Gaule indépendante. Montagnac 2004 (*M. Veselá*): 60 (2008), 368–370
- Pravěk – Nová řada 8, 1998 (*J. Hrala*): 51 (1999), 912–913
- Pravěk – Nová řada 9/1999 (*jh*): 53 (2001), 422–423
- Pravěk – Nová řada 11/2001 (*O. Chvojka*): 56 (2004), 489–491
- Pravěk – Nová řada 12/2002 (*O. Chvojka*): 57 (2005), 845–847
- Pravěk – Nová řada 13/2003 (*O. Chvojka*): 59 (2007), 195–196
- Pravěk – Nová řada 14/2004 (*O. Chvojka*): 59 (2007), 425–427
- Pravěk – Nová řada 15/2005 (*O. Chvojka*): 60 (2008), 807–808
- Préhistoire et approche expérimentale. Préhistoire 5. Montagnac 2001 (*Z. Nerudová*): 54 (2002), 938–940
- Préhistoire Européenne, vol. 16–17/2000–2001. Liège 2002 (*Z. Nerudová*): 55 (2003), 220–222
- Price, D. T. ed.: Europe's First Farmers. Cambridge 2000 (*P. Květina*): 55 (2003), 657–660
- Procopiou, H. – Trueil, R. eds.: Moudre et broyer. I. Méthodes : pétrographie, chimie, tracéologie, expérimentation, ethnoarchéologie. II. Archéologie et Histoire : Du paléolithique au Moyen Âge. Paris 2002 (*I. Pavlů*): 56 (2004), 237–240

- Profantová, N. – Profant, M.: Encyklopedie slovanských bohů a mýtů. Praha 2000 (*O. Wolf*): 53 (2001), 175–176
- Procházka, R. – Himmelová, Z. – Šmerda, J.: Soubor nálezů z první poloviny 15. století z katedrály sv. Petra a Pavla v Brně. *Pravěk NŘ – Suppl. 3*. Brno 1999 (*J. Frolík*): 52 (2000), 388
- Prokisch, B. – Kühnreber, T. Hg.: Der Schatzfund von Fuchsenhof. Linz 2004 (*J. Klápště*): 57 (2005), 251–253
- Průzkumy památek V/1, 2, 1998 (*M. Ježek*): 51 (1999), 374–375
- Průzkumy památek VI/1, 2, 1999 (*M. Ježek*): 52 (2000), 123
- Průzkumy památek VII/1–2, 2000 (*Z. Neustupný*): 53 (2001), 845–846
- Průzkumy památek VIII/1–2, 2001 (*Z. Neustupný*): 55 (2003), 222–223
- Průzkumy památek IX/1–2, 2002 (*L. Holík*): 56 (2004), 927–928
- Průzkumy památek X/1–2, 2003 (*L. Holík*): 57 (2005), 253–254
- Průzkumy památek XI/1–2, 2004 (*L. Holík*): 58 (2006), 388–390
- Průzkumy památek XII/1–2, 2005 (*L. Holík*): 58 (2006), 608–610
- Průzkumy památek XV/1, 2008 (*mj*): 60 (2008), 632–635
- Przegląd archeologiczny 48, 2000 (*K. Krchová*): 55 (2003), 858–859
- Przegląd archeologiczny 49, 2001 (*H. Klempereřová*): 55 (2003), 859
- Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999). Praha 2000 (*J. Klápště*): 53 (2001), 404–406
- Příběh Pražského hradu. Praha 2003 (*Z. Smetánka*): 57 (2005), 254–256
- de Raemy, D. et al.: Châteaux, donjons et grandes tours dans les Etats de Savoie (1230–1330). Un modèle : le château d'Yverdon. Vol. 1. Lausanne 2004 (*F. Laval*): 59 (2007), 427–429
- Reid, H.: In Search of the Immortals. Mummies, Death and the Afterlife. London 1999 (*V. Černý*): 56 (2004), 928–930
- Reitz, E. J. – Wing, E. S.: Zooarcheology. Cambridge manuals in archaeology. Cambridge 1999 (*R. Kyselý*): 55 (2003), 443–444
- Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajoviciach (9.–12. storočie). Analýza. Nitra 1995 (*M. Živný*): 53 (2001), 176–177
- Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajoviciach (9.–12. storočie). Katalóg. Nitra 1995 (*M. Živný*): 53 (2001), 176–177
- Rekonstrukce a experiment v archeologii 1/2000. Hradec Králové 2000 (*Z. Smetánka*): 53 (2001), 168–171
- Rekonstrukce a experiment v archeologii 2/2001. Hradec Králové 2001 (*P. Květina*): 54 (2002), 965–966
- Rekonstrukce a experiment v archeologii 3/2002. Hradec Králové 2002 (*M. Čuta*): 55 (2003), 682–683
- Rekonstrukce památek. Šumperk 1992–1995 (*M. Ježek*): 51 (1999), 430–431
- Renfrew, C. – Boyle, K. eds.: Archaeogenetics: DNA and the population prehistory of Europe. Cambridge 2000 (*V. Černý*): 54 (2002), 520–524
- Renfrew, C. – Boyle, K. eds.: Archaeogenetics: DNA and the Population Prehistory of Europe. Cambridge 2000 (*B. Winterholler*): 55 (2003), 654–656
- Reynaud, J. F.: Lugdunum Christianum. Lyon du IVe au VIIIe s. : topographie, nécropoles et édifices religieux. Paris 1998 (*J. Maříková-Kubková*): 56 (2004), 727–728
- Rębkowski, M.: Pierwsze lokacje miast w Księstwie Zachodniopomorskim. Przemiany przestrzenne i kulturowe. Kołobrzeg 2001 (*J. Piekalski*): 54 (2002), 781–783

- Richter, M. – Krajíc, R.: Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 2. Levobřežní předměstí – archeologický výzkum 1962–1988. Praha – Sezimovo Ústí – Tábor 2001 (*R. Procházka*): 56 (2004), 270–272
- Rímske pamiatky na Slovensku. Römische Denkmäler in der Slowakei. Roman Monuments in Slovakia. Bratislava 2000 (*M. Jančo*): 55 (2003), 859–861
- Roberts, N.: The Holocene. An environmental history. Oxford 1998 (*V. Cílek*): 51 (1999), 560–562
- Ročenka 2003. Olomouc 2004 (*B. Marešová*): 57 (2005), 448–450
- Ročenka 2004. Olomouc 2005 (*B. Marešová*): 58 (2006), 390–391
- Rolle, R. – Murzin, V. Ju. – Alekseev, A. Ju.: Königskurgan Čertomlyk. Ein skythischer Grabhügel des 4. vorchristlichen Jahrhunderts. Mainz 1998 (*J. Hrala*): 53 (2001), 828–831
- Romeuf, A.-M. – Dumontet, M.: Les ex-voto gallo-romains de chamalières (Puy-de-dôme). Bois sculptés de la source des Roches. Paris 2000 (*J. Unger*): 53 (2001), 178
- Ruas, M.-P.: Production agricoles, stockages et finage en Montagne Noire médiévale : le grenier castral de Durfort (Tarn). Paris 2002 (*F. Laval*): 56 (2004), 728–729
- Ruttkay, A. – Ruttkay, M. – Šalkovský, P.: Slovensko vo včasnóm stredoveku. Nitra 2002 (*D. Frolíková-Kaliszová*): 56 (2004), 491–492
- Ruttkayová, J.: Skvosty dávnovekého Slovenska. Sprievodca po expozícii. Jewels of Ancient Slovakia. A Guide to the Exhibition. Kleinodien der urzeitlichen Slowakei. Begleiter der Exposition. Nitra 2000 (*M. Jančo*): 55 (2003), 444–445
- Ryan, W. – Pitman, W.: Noah's flood. The new scientific discoveries about the event that changed history. New York 1998 (*D. Dreslerová – P. Pokorný*): 56 (2004), 702–705
- Rynek wrocławski w świetle badań archeologicznych I. Wrocław 2001; II. Wrocław 2002 (*R. Procházka*): 56 (2004), 729–731
- Rysiewska, T.: Struktura rodowa w społecznościach pradziejowych. Wrocław 1996 (*J. Mařík*): 53 (2001), 846
- Rytierstvo: element v živote stredovekého človeka. Trnava 2005 (*J. Kovář*): 58 (2006), 610–611
- Říhovský, J.: Die bronzezeitliche Vollgriffschwerter in Mähren. Brno 2000 (*L. Jiráň*): 53 (2001), 666–667
- Sádlo, J. – Pokorný, P. – Hájek, P. – Dreslerová, D. – Cílek, V.: Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí. Praha 2005 (*M. Gojda*): 58 (2006), 168–172
- Sádlo, J. – Pokorný, P. – Hájek, P. – Dreslerová, D. – Cílek, V.: Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí. Praha 2005 (*T. Klír*): 58 (2006), 172–175
- Sádlo, J. – Pokorný, P. – Hájek, P. – Dreslerová, D. – Cílek, V.: Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí. Praha 2005 (*M. Kuna*): 58 (2006), 175–178
- Sachse-Kozłowska, E. – Kozłowski, S. K. dir.: Piekary près de Cracovie (Pologne). Complexe des sites paléolithiques. Kraków 2004 (*kv*): 58 (2006), 198–199
- Salaš, M.: Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku I, II. Brno 2005 (*V. Podborský*): 58 (2006), 364–367
- Salaš, M.: Der Urnenfelderzeitliche Hortfund von Polešovice und die Frage der Stellung des Depotfundhorizonts Drslavice in Mähren. Brno 1997 (*J. Hrala*): 52 (2000), 569–570
- Salaš, M. – Šmíd, M.: Hromadný bronzový nálezy ze Služína (okr. Prostějov) – příklad sémanticky signifikantního depozita doby popelnicových polí. Pravěk NŘ – Suppl. 2. Brno 1999 (*L. Jiráň*): 52 (2000), 163–164
- Samek, B.: Umělecké památky Moravy a Slezska. Praha 1999 (*J. Unger*): 52 (2000), 570–571
- Sankot, P.: Les épées du début de La Tène en Bohême. Praha 2003 (*J. Bouzek*): 57 (2005), 643–644

- Sborník Chebského muzea 6/1998, 7/1999. Cheb 1999, 2000 (*J. Knížáková*): 53 (2001), 667–668
- Sborník Miroslavu Buchvaldkovi. Most 2000 (*E. Čujanová*): 54 (2002), 783–784
- Sborník z konference konzervátorů a restaurátorů – Liberec 2004. Brno 2004 (*A. Šilhová*): 56 (2004), 930–931
- Sborník z konzervátorského a restaurátorského semináře, konaného ve dnech 16.–18. září 2003 v Brně. Brno 2003 (*A. Šilhová*): 56 (2004), 492–493
- Sborník Západočeského muzea v Plzni – Historie XV (*M. Ježek*): 52 (2000), 746
- Sborník Západočeského muzea v Plzni – Historie XVI. Plzeň 2002 (*E. Čujanová*): 56 (2004), 731–733
- Sedláček, R. – Sigl, J. – Vencel, S. edd.: Vita archaeologica. Sborník Víta Vokolka. Hradec Králové – Pardubice 2006 (*J. Jílek*): 59 (2007), 667–668
- Selwyn, L.: Metals and Corrosion. A handbook for the Conservation Professional. Ottawa 2004 (*E. Ottenwelter*): 60 (2008), 808–809
- Scheidemantel, D. – Schifer, T.: Waldenburger Steinzeug: Archäologie und Naturwissenschaften. Dresden 2005 (*J. Kypita*): 58 (2006), 391–393
- Schick, T. et al.: The Cave of the Warrior. A fourth Millennium burial in the Judean Desert. Jerusalem 1998 (*V. Peša*): 58 (2006), 393–396
- Schild, R. ed.: The Killing Fields of Zwoleń. A Middle Paleolithic Kill-Butchery-Site in Central Poland. Warsaw 2005 (*S. Vencel*): 59 (2007), 668–670
- Schmid, P.: Die Keramikfunde der Grabung Feddersen Wierde (1. Jh. v. bis 5. Jh. n. Chr.). Oldenburg 2006 (*L. Košnar*): 60 (2008), 177–178
- Schmid-Hecklau, A.: Die archäologischen Ausgrabungen auf dem Burgberg in Meißen. Die Grabungen 1959–1963. Dresden 2004 (*M. Kotková*): 58 (2006), 588–593
- Schmidt, P. – de la Garza, M. – Nalda, E. eds.: Maya. Venezia 1998 (*M. Ježek*): 51 (1999), 412
- Schock-Werner, B. Hrsg.: Holz in der Burgenarchitektur. Braubach 2004 (*J. Kypita*): 57 (2005), 644–645
- Scholz, A.: Siedlungsentwicklung und Baugeschichte bauerlicher Gehöfte in Breunsdorf. Entwicklung einer ländlichen Siedlung im Leipziger Südraum vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart. Dresden 1998 (*M. Ježek*): 51 (1999), 428
- Schopper, F.: Das urnenfelder- und hallstattzeitliche Gräberfeld von Künzing, Lkr. Deggendorf (Niederbayern). – O. Röhrer-Ertl: Anthropologische Befunde aus urnenfelder- und hallstattzeitlichen Gräbern von Künzing-Ost und Deggendorf-Natternberg, Lkr. Deggendorf, Niederbayern. Mit Interpretationen und Anmerkungen für den Gäuboden. Bonn 1995 (*M. Chytráček*): 54 (2002), 759–762
- Schubert, A. a kol.: Péče o památkově významné venkovní komunikace. Praha 2007 (*J. Havrda*): 60 (2008), 370
- Schuster, J.: Die Buntmetallfunde der Grabung Feddersen Wierde. Chronologie – Chorologie – Technologie. Oldenburg 2006 (*L. Košnar*): 60 (2008), 178–179
- Siegmund, F.: Merowingerzeit am Niederrhein. Die frühmittelalterlichen Funde aus dem Regierungsbezirk Düsseldorf und dem Kreis Hinsberg. Bonn 1998 (*J. Blažek*): 51 (1999), 214–216
- Silesia antiqua 39, 1998 (*V. Goš*): 51 (1999), 589–590
- Sinicyn, A. A. red.: Osobnosti razvitija verchněgo paleolita Vostočnoj Evropy. Kostěnki v kontekstě paleolita Jevraziji. Trudy kostěnkovskoj expedicii IIMK RAN. Vyp. 1. Sankt-Petěrburg 2006 (*kv*): 59 (2007), 868–869
- Sklenář, K.: Hromové klíny a hrnce trpaslíků. Z pokladnice české folklórní archeologie. Praha 1999 (*V. Matoušek*): 51 (1999), 424
- Skramle. The true story of a deserted medieval farmstead. Nossebro 2001 (*K. Křenková*): 56 (2004), 493–494

- Smrčka, V.: Trace elements in bone tissue. Praha 2005 (*M. Křivanová*): 59 (2007), 865–866
- Sommer, J.: MONUDET. Praha 2002 (*Z. Neustupný*): 55 (2003), 445
- Sommer, P.: Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve. Praha 2007 (*jk*): 60 (2008), 635–636
- Sommer, P.: Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury. Praha 2001 (*M. Ježek*): 54 (2002), 352–353
- Souhopová, V. – Merta, J. – Truhlář, J. – Balák, I. – Štefka, L.: Cesta železa Moravským krasem. Blansko 2002 (*J. Hošek*): 56 (2004), 272
- Spatz, H.: Das mittelneolithische Gräberfeld von Trebur, Kreis Gross-Gerau. Wiesbaden 1999 (*M. Zápotocká*): 52 (2000), 376–377
- Spehr, R.: Der Brakteatenschatz von Schmochtitz. Eine Untersuchung zur historischen Bedeutung des Brakteatenschatzes. Schmochtitz 1999 (*P. Meduna*): 56 (2004), 494–495
- Spurensicherung. Archäologische Denkmalpflege in der Euroregio Maas-Rhein – Relevés d'empreintes. La protection des vestiges archéologiques dans l'Euregio Meuse-Rhin – Seuerwerk. Archaeologische monumentenzorg in de Euregio Maas-Rijn. Mainz am Rhein 1992 (*M. Tomášek*): 54 (2002), 353–354
- Stadler, P.: Quantitative Studien zur Archäologie der Awaren I. Wien 2005 (*J. Macháček*): 59 (2007), 163–168
- Staletá Praha 24. Archeologické výzkumy a stavebně historické průzkumy památek. Praha 2003 (*I. Boháčová*): 57 (2005), 450–451
- Staňa, Č.: Velkomoravská pohřebiště v Rajhradě a Rajhradících. Katalog. Brno 2006 (*D. Frolíková-Kaliszová*): 60 (2008), 159–161
- Stepančuk, V. N.: Nižnij i srednij paleolit Ukrajiny. Černovcy 2006 (*kv*): 60 (2008), 370–374
- Steppuhn, P.: Glasfunde des 11. bis 17. Jahrhunderts aus Schleswig. Ausgrabungen in Schleswig. Neumünster 2002 (*H. Sedláčková*): 56 (2004), 250–256
- Steuer, H.: Waagen und Gewichte aus dem mittelalterlichen Schleswig. Köln 1997 (*M. Ježek*): 53 (2001), 650–653
- Stoll-Tucker, B.: Nacheiszeitliche Höhlennutzung am Beispiel des Oberen Pegnitztales (Nördliche Franken Alb). Büchenbach 1997 (*V. Matoušek*): 51 (1999), 581–582
- Studia archaeologica Slovaca mediaevalia V, 2006. Zborník príspevkov zo sympózia Človek – sacrum – prostredie, Kláštorisko 12.–27. augusta 2005. Levoča 2006 (*M. Plaček*): 59 (2007), 866–867
- Studia mediaevalia Pragensia IV/1999. Praha 1999 (*J. Bubeník*): 53 (2001), 668–669
- Studies in Post-Medieval Archeology 2. Material culture from the end of the 15th century and its reflection in archaeological, written and iconographic sources. Praha 2007 (*mj*): 60 (2008), 374
- Stuchlík, S.: Borotice. Mohylové pohřebiště z doby bronzové. Brno 2006 (*V. Moucha*): 60 (2008), 374–377
- Suchý, M.: Solutio Hebdomadaria Pro Structura Templi Pragensis. Stavba svatovítské katedrály v letech 1372–1378. Díl I. Castrum Pragense 5. Praha 2003 (*I. Ebelová*): 57 (2005), 257–258
- Sullivan III, A. P. ed.: Surface archaeology. Albuquerque 1998 (*M. Kuna*): 54 (2002), 354–355
- Svorník 1/2003. Sborník příspěvků z I. konference stavebně historického průzkumu 4.–6. 6. 2002 v Zahrádkách v České Lípě. Vývoj a funkce topenišť. Praha 2003 (*J. Kypita*): 56 (2004), 711–715
- Svorník 1/2003. Sborník příspěvků z 1. konference stavebně historického průzkumu 4.–6. 6. 2002 v Zahrádkách v České Lípě. Vývoj a funkce topenišť. Praha 2003 (*J. Slavík*): 56 (2004), 272–274
- Svorník 2/2004. Sborník příspěvků z 2. konference stavebněhistorického průzkumu 3.–6. 6. 2003 v klášteře servitů v Nových Hradech v jižních Čechách. Okna a dveře. Praha 2004 (*J. Kypita*): 57 (2005), 451–454

- Svorník 3/2005. Sborník příspěvků z 3. konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 8.–11. června 2004 v Muzeu Vysočiny v Třebíči. Krovky a střechy. Praha 2005 (*J. Kypta*): 58 (2006), 396–398
- Svorník 5. Sborník příspěvků z 5. konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 6.–9. 6. 2006 v Louce u Znojma. Klenby. Praha 2007 (*J. Kypta*): 60 (2008), 179–180
- Sykes, B.: *The Seven Daughters of Eve*. New York – London 2001 (*V. Černý*): 55 (2003), 816–818
- Sýkorová, I. – Fridrich, J.: Velké Přítočno. Sídliště staropaleolitického člověka ve středních Čechách. S příspěvky I. Chlupáče a K. Štauda. Praha 2005 (*P. Šída*): 57 (2005), 611–614
- Šarič, R. – Štěpánek, P.: České megality. Průvodce. Praha 1998 (*V. Cílek*): 51 (1999), 425
- Šimůnek, R.: Správný systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách. Rožmberská doména 1418–1472. Praha 2005 (*J. Kypta*): 58 (2006), 199–201
- Škabrada, J.: Lidové stavby. Architektura českého venkova. Praha 1999 (*M. Ježek*): 51 (1999), 428–429
- Škrdla, P.: The Upper Paleolithic on the Middle Course of the Morava River. Brno 2005 (*P. Šída*): 58 (2006), 863–865
- Šlaus, M.: *The Bioarchaeology of Continental Croatia. An analysis of human skeletal remains from the prehistoric to post-medieval periods*. Oxford 2002 (*P. Stránská*): 58 (2006), 611–613
- Šmíd, M.: Mohylová pohřebiště kultury nálevkovitých pohárů na Moravě. Pravěk – Supplementum 11. Brno 2003 (*M. Zápotocký*): 56 (2004), 893–896
- Šořta, J. J. – Bjeňš, H.: Domizniske karty Łužicy. Geographische Karten der sorbischen Lausitz. Budyšin 2004 (*J. Mudra*): 57 (2005), 645
- Štěpán, L. a kol.: Chrudimsko. Utváření venkovských sídel. Chrudim 2001 (*J. Slavík*): 55 (2003), 223
- Štěpán, L. – Křivanová, M.: Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách. Praha 2000 (*J. Slavík*), 53 (2001), 178–179
- Śląskie prace prehistoryczne 5, 1998 (*V. Janák*): 51 (1999), 431–432
- Średniowieczny Śląsk i Czechy. Centrum średniowiecznego miasta. Wrocław a Europa Środkowa. Wrocław 2000 (*R. Procházka*): 54 (2002), 784–786
- Świat Słowian wczesnego średniowiecza. Szczecin – Wrocław 2006 (*J. Kypta*): 60 (2008), 180–181
- Świechowska, E. – Mischke, W. (Wstęp Zygmunt Świechowski): *Architektura romańska w Polsce*. Bibliografia. Warszawa 2001 (*P. Sommer*): 58 (2006), 201–202
- Świechowski, Z.: *Architektura romańska w Polsce*. Warszawa 2000 (*P. Sommer*): 58 (2006), 201–202
- Świątek, J.: Brzozowa i okolica Zakliczyna nad Dunajcem. Obraz etnograficzny – zbiór z lat 1897–1906. Wrocław 1989, 1998 (*M. Ježek*): 51 (1999), 911–912
- Tarcsay, K.: *Mittelalterliche und neuzeitliche Glasfunde aus Wien*. Altfunde aus Beständen des Historischen Museums der Stadt Wien. Wien 1999 (*H. Sedláčková*): 53 (2001), 423–425
- Terpilovskij, R. V.: *Slavjanie Podnieprova v piervoj polovinie piervogo tysjačieletija*. Lublin 2004 (*A. Navrátil*): 59 (2007), 429–430
- Teschler-Nicola, M. ed.: *Early Modern Humans at the Moravian Gate. The Mladeč Caves and their Remains*. Wien 2006 (*kv*): 59 (2007), 196–199
- Theune, C.: *Germanen und Romanen in der Alamannia. Strukturveränderungen aufgrund der archäologischen Quellen vom 3. bis zum 7. Jahrhundert*. Berlin – New York 2004 (*L. Košnar*): 59 (2007), 430–432
- Tichý, R.: *Expedice Monoxylon. Pocházíme z mladší doby kamenné*. Hradec Králové 2001 (*I. Pavlů*): 54 (2002), 544
- Todorova, H. Hrsg.: *Durankulak. Band II. Die prähistorischen Gräberfelder*. Berlin – Sofia 2002 (*M. Dobeš*): 57 (2005), 418–422

- Todorova, H. – Vajsov, I.: Der kupferzeitliche Schmuck Bulgariens. Stuttgart 2001 (*P. Limburský*): 56 (2004), 931–933
- Tomas, J.: Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu. Litoměřice 1999 (*M. Ježek*): 52 (2000), 571
- Tomas, J.: Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu. Litoměřice 1999 (*Z. Smetánka*): 52 (2000), 746–747
- Tomášek, M. ed.: Čáslav. Místo pro život. Svědectví archeologie. Čáslav 1999 (*M. Ježek*): 52 (2000), 147
- Trebsche, P.: Die Höhensiedlung „Burgwiese“ in Ansfelden (Oberösterreich). Ergebnisse der Ausgrabungen von 1999 bis 2002. Mit Beiträgen von W. Neubauer, K. Löcker, P. Melichar, S. Seren, A. Eder-Hinterleitner, M. Schmitzberger, A. Galik, J. Wiethold und V. Wähnert. Linz 2008 (*M. Dobeš*): 60 (2008), 809–810
- Trément, F.: Archéologie d'un paysage. Les Étangs de Saint-Blaise. Bouches-du-Rhône. Paris 1999 (*F. Laval*): 55 (2003), 824–826
- Třeštík, D.: Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791–871. Praha 2001 (*D. Kalhous*): 54 (2002), 965–967
- Třetí křížová výprava dle kronikáře Ansberta. Historie o výpravě císaře Fridricha sestavená jakýmsi rakouským klerikem, který se jí účastnil, jménem Ansbert (Skutky nejjasnějšího z římských císařů Fridricha). Příbram 2003 (*M. Ježek*): 57 (2005), 645–646
- Úlovec, J.: Hradý, zámky a tvrze na Chebsku. Cheb 1998 (*L. Varadzin*): 53 (2001), 425
- Unger, J.: Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě) v 1.–16. století. Brno 2002 (*P. Hejhal*): 57 (2005), 454–455
- Unger, J.: Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě) v 1.–16. století. Brno 2002 (*P. Mašková*): 56 (2004), 274–275
- Unger, J.: Život na lelekovickém hradě ve 14. století. Antropologická sociokulturní studie. Brno 1999 (*jk*): 52 (2000), 747
- Urbańczyk, P.: Władza i politika we wczesnym średniowieczu. Wrocław 2000 (*M. Wihoda*): 54 (2002), 544–546
- Urbańczyk, P. ed.: Adalbertus – tło kulturowo-geograficzne wyprawy misyjnej św. Wojciecha na pogranicze polsko-pruskie. Warszawa – Toruń 1997–1998 (*M. Ježek*): 51 (1999), 216–217
- „Utmark“. The Outfield as Industry and Ideology in the Iron Age and the Middle Ages. Bergen 2005 (*L. Holík*): 59 (2007), 432–435
- Valde-Nowak, P. red.: Początki osadnictwa w Sudetach. Kraków 1999 (*S. Vencl*): 52 (2000), 161
- Vančata, V.: Paleoantropologie. Přehled fylogeneze člověka a jeho předků. Brno 2003 (*P. Stránská*): 56 (2004), 733–734
- Vančo, M.: Stredoveké rotundy na Slovensku. Bratislava 2000 (*J. Maříková-Kubková – L. Poláček*): 54 (2002), 766–768
- Vařeka, P. a kolektiv: Archeologie zaniklých středověkých vesnic na Rokycansku I. Plzeň 2006 (*J. Kypka*): 59 (2007), 670–671
- Vašíček, Z.: Archeologie, historie, minulost. Praha 2006 (*jk*): 59 (2007), 199
- Vašíček, Z.: Archeologie, historie, minulost. Praha 2006 (*O. Wolf*): 59 (2007), 671–672
- Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc. Brno 1998 (*L. Kurková*): 53 (2001), 669–670
- Ve službách archeologie II. Přírodovědné metody v archeologii a antropologii. Brno 2001 (*P. Malá*): 54 (2002), 546–548

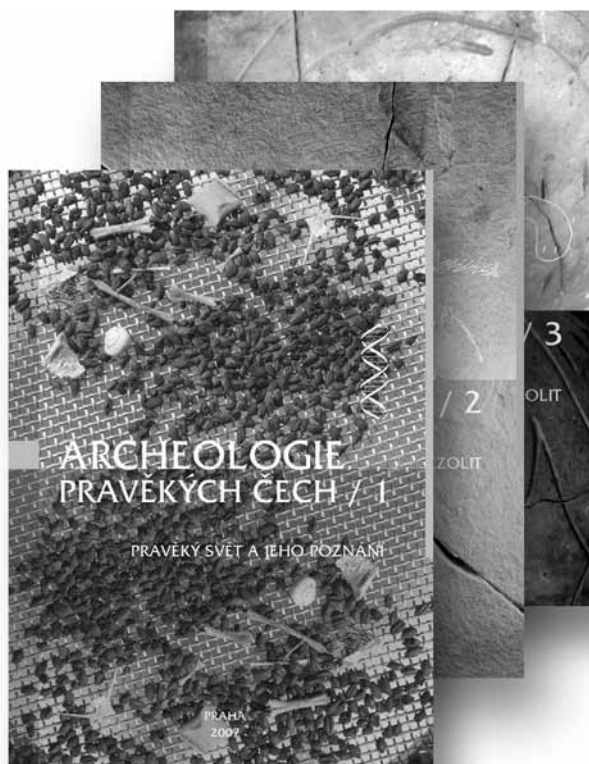
- Ve službách archeologie III. Sborník k 75. narozeninám prof. RNDr. Jana Jelínka, DrSc. Brno 2001 (*L. Kurková*): 54 (2002), 967–968
- Velde, B. – Druc, I. C.: Archaeological Ceramic Materials, Origin and Utilization. Springer Verlag 1999 (*J. Matišek*): 56 (2004), 275
- Velemínská, J. – Brůžek, J. eds.: Early Modern Humans from Předmostí near Přerov, Czech Republic. A new reading of old documentation. Praha 2008 (*P. Stránská*): 60 (2008), 636–638
- Величко, А. А. – Грехова, Л. В. – Грибченко, Ю. Н. – Куренкова, Е. И.: Первобытный человек в экстремальных условиях среды. Стоянка Елисеевичи. Москва 1997 (*P. Šída*): 58 (2006), 202–203
- Velímský, T.: Hradišci. Páni z Rýzmburka. Praha 2002 (*P. Meduna*): 55 (2003), 683–684
- Velímský, T.: Hradišci. Páni z Rýzmburka. Praha 2002 (*M. R. Pauk*): 57 (2005), 823–829
- Vencl, S. red. a kolektiv: Nejstarší osídlení jižních Čech. Paleolit a mesolit. Praha 2006 (*M. Oliva*): 60 (2008), 353–355
- Venclová, N.: Výroba a sídla v době laténské. Projekt Loděnice. S příspěvky E. Neustupného, M. Malkovského, B. Žákové a P. Valterové. Praha 2001 (*V. Salač*): 55 (2003), 827–839
- Venclová, N.: Výroba a sídla v době laténské. Projekt Loděnice. S příspěvky E. Neustupného, M. Malkovského, B. Žákové, P. Valterové. Praha 2001 (*Z. Smrž*): 55 (2003), 839–844
- Vesmír (*P. Loucká*): 51 (1999), 913
- Viae Historicae. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Lechowi A. Tyszkiewiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin. Wrocław 2001 (*M. Ježek*): 56 (2004), 918–921
- Vida, T.: Die awarenzeitliche Keramik I. (6.–7. Jh.). Varia Archaeologica Hungarica VIII. Berlin – Budapest 1999 (*J. Macháček*): 56 (2004), 243–250
- Vlastivědný sborník Mělnická IV. Mělník 2002 (*J. Kypka*): 56 (2004), 734–735
- Vlastivědný zpravodaj Polabí 32, 1998; 33, 1999; 34, 2000 (*K. Motyková*): 54 (2002), 359–360
- Vlastivědný zpravodaj Polabí 35, 2001; 36, 2002; 37, 2003–2004 (*K. Motyková*): 58 (2006), 613–615
- Vlčková, J.: Encyklopedie mytologie germánských a severských národů. Praha 1999 (*A. Husseiniová*): 53 (2001), 179–180
- Vokolek, V.: Gräberfeld der Urnenfelderkultur von Skalice / Ostböhmen. Praha 2002 (*L. Jiráň*): 56 (2004), 495–496
- Vokolek, V.: Gräberfelder der Lausitzer Kultur in Ostböhmen – Pohřebiště lužické kultury ve východních Čechách I–II. Pragae 2003 (*J. Bouzek*): 56 (2004), 933
- Vokolek, V.: Katalog sbírky Oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea II. Nálezy do roku 1913 (neolit a eneolit). Praha 2007 (*M. Zápotocká*): 59 (2007), 869–870
- Vokolek, V.: Katalog sbírky oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea III. Nálezy do roku 1913. Praha 2007 (*J. Jílek*): 60 (2008), 377–378
- Vokolek, V.: Katalog staré sbírky Oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea – Katalog der alten Sammlung der Abteilung für Urgeschichte und Frühgeschichte des Nationalmuseums in Prag. Praha 2004 (*K. Sklenář*): 57 (2005), 646–647
- Vokolek, V.: Pohřebiště lidu popelnicových polí v Ostroměři. Hradec Králové 1999 (*J. Hrala*): 52 (2000), 747–748
- Vokolek, V.: Východočeská halštatská pohřebiště. Pardubice 1999 (*D. Koutecký*): 52 (2000), 165–166
- Von Augustus bis Attila. Leben am ungarischen Donaulimes. Stuttgart 2000 (*M. Jančo*): 54 (2002), 786–787
- Výběr – Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 34, 1997 (*J. Michálek*): 51 (1999), 220
- Výběr – Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 36, 1999 (*J. Michálek*): 52 (2000), 391

- Východočeský sborník historický 3/1993, 4/1994, 5/1996, 6/1997, 7/1998, 8/1999, 9/2000 (*R. Bláha*): 54 (2002), 548
- Wagener, O. – Laß, H. Hrsg.: ...wurfen hin in steine/größe und niht kleine... Belagerungen und Belagerungsanlagen im Mittelalter. Frankfurt am Main 2006 (*J. Kypka*): 59 (2007), 435–437
- Wagner, G. A. – Rieder, H. – Zöllner, L. – Mick, E. Hrsg.: Homo heidelbergensis. Schlüsselfund der Menschheitsgeschichte. Stuttgart 2007 (*kv*): 60 (2008), 182–183
- Waldhauser, J.: Drábské světničky, Mužský. Památky, příroda, historie, pověsti a další zajímavosti. Mladá Boleslav s. d. (*V. Matoušek*): 51 (1999), 412
- Wamers, E.: Die Macht des Silbers. Karolingische Schätze im Norden. Regensburg 2005 (*L. Košnar*): 59 (2007), 649–652
- Wamers, E. – Backhaus, F. Hrsg.: Synagogen, Mikwen, Siedlungen. Jüdisches Alltagsleben im Lichte neuer archäologischer Funde. Frankfurt am Main 2004 (*J. Kypka*): 58 (2006), 615–616
- Weber, C.: Die Rasiermesser in Südosteuropa. Stuttgart 1996 (*L. Jirář*): 52 (2000), 571–572
- Weiser, B.: Töpferöfen von 500 bis 1500 n. Chr. im deutschsprachigen Raum und in angrenzenden Gebieten. Bonn 2003 (*R. Procházka*): 57 (2005), 455–456
- Westcott, K. L. – Brandon, R. J.: Practical applications of GIS for archaeologists. London 2000 (*J. Macháček*): 52 (2000), 556–558
- Wewerka, B.: Thunau am Kamp – Eine befestigte Höhensiedlung (Grabung 1965–1990). Urnenfelderzeitliche Siedlungsfunde der oberen Holzweise. Wien 2001 (*J. Hrala*): 54 (2002), 355–356
- Whittaker, J. C.: Flintknapping. Austin 1994 (*S. Vencl*): 51 (1999), 904–905
- Wiśniewski, A. i inni: Wrocław-Oporów. Najstarsze ślady osadnictwa i środowisko przyrodnicze. Wrocław 2003 (*kv*): 56 (2004), 735–736
- Wrocław na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych. Materialne przejawy życia codziennego – Breslau an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit. Alltagsleben im Spiegel der materiellen Sachkultur. Wrocław 2004 (*R. Procházka*): 57 (2005), 647–648
- Wschodnia strefa Starego Miasta we Wrocławiu w XII–XIV wieku. Badania na placu Nowy Targ. Wrocław 2005 (*R. Procházka*): 58 (2006), 398–401
- Wyrwa, A. M.: Pietas ecclesiae et fides plebis. Skice z dziejów religijności i wierzeń na ziemi łekneńskiej od średniowiecza do czasów nowożytnych. Poznań 2006 (*P. Sommer*): 59 (2007), 437–438
- Žák, A.: Alpejskie szlaki św. Wojciecha–Adalberta – Die Alpen-Wege des Hl. Adalbert. Kraków 1997–1998 (*M. Šolle*): 51 (1999), 562–563
- Žák, A.: Krajobraz naturalny i kulturowy szlaku wędrówek świętego Wojciecha w krajach Europy. Kraków 2000 (*V. Spurný*): 54 (2002), 360
- Zápotočká, M.: Bestattungsritus des böhmischen Neolithikums (5500–4200 B. C.). Praha 1998 (*M. Popelka*): 52 (2000), 376
- Zápotočký, M.: Cimburk und die Höhensiedlungen des frühen und älteren Äneolithikums in Böhmen. Praha 2000 (*M. Dobeš*): 54 (2002), 524–527
- Zavřel, J. a kolektiv: Pražský vrch Petřín. Praha – Litomyšl 2001 (*J. Slouka*): 55 (2003), 417–422
- Zborník na počesť Dariny Bialekovej. Nitra 2004 (*M. Beranová*): 57 (2005), 847–850
- Ze studiów nad życiem codziennym w średniowiecznym mieście. Parcele przy ulicy Więziennej 10–11 we Wrocławiu. Wrocław 1999 (*R. Procházka*): 54 (2002), 548–550
- Zentren und Provinzen in der antiken Welt. Trnava 2001 (*M. Jančo*): 55 (2003), 223
- Zickgraf, B.: Geomagnetische und geoelektrische Prospektion in der Archäologie. Systematik – Geschichte – Anwendung. Rahden/Westf. 1999 (*R. Křivánek*): 58 (2006), 865–866

- Ziemie polskie w X wieku i ich znaczenie w kształtowaniu się nowej mapy Europy. Kraków 2000 (*A. Bartošková*): 52 (2000), 558–561
- Ziemlińska-Odojowa, W.: Niedanowo. Ein Gräberfeld der Przeworsk- und Wielbark-Kultur in Nordmasowien. Kraków 1999 (*J. Blažek*): 53 (2001), 181
- Zimola, D. ed.: Archeologické výzkumy na Vysočině 1/2007. Jihlava 2007 (*K. Nováček*): 60 (2008), 378–379
- Zpravodaj muzea v Hradci Králové 22, 1996; 23, 1997; 24, 1998 (*R. Bláha – P. Hejhal – P. Květina*): 52 (2000), 174
- Zpravodaj muzea v Hradci Králové 25/1999, 26/2000 (*R. Bláha*): 53 (2001), 846–847
- Zpravodaj muzea v Hradci Králové 27, 2001 (*M. Krutová*): 55 (2003), 445–446
- Zprávy a studie regionálního muzea v Teplicích 21/1997. 100 let teplického muzea 1897–1997. Teplice 1997 (*K. Hierátová*): 53 (2001), 847
- Zscheschang, Ch.: „Das land tuget gar nichts.“ Slaven und Deutsche zwischen Elbe und Dübener Heide aus namenkundlicher Sicht. Leipzig 2003 (*T. Klír*): 58 (2006), 401–403

BIBLIOGRAFIE ČESKÉ, MORAVSKÉ A SLEZSKÉ ARCHEOLOGIE

- Drašnarová, M. ed.*: Bibliografie české, moravské a slezské archeologie za r. 1996–1997 – Bibliography of Bohemian, Moravian, and Silesian archaeology for the years 1996–1997: 51 (1999), 914–978
- Drašnarová, M. ed.*: Bibliografie české, moravské a slezské archeologie za r. 1998–1999 – Bibliography of Bohemian, Moravian, and Silesian archaeology for the years 1998–1999: 53 (2001), 848–909
- Drašnarová, M. ed.*: Bibliografie české, moravské a slezské archeologie za r. 2000–2001 – Bibliography of Bohemian, Moravian, and Silesian archaeology for the years 2000–2001: 55 (2003), 862–920

ARCHEOLOGIE PRAVĚKÝCH ČECH 1–8. Editoři řady: Luboš Jiráň – Natalie Venclová. Praha 2007–2008. A4, celkem 1447 s. ISBN 978-80-86124-75-9; -76-6; -71-1; -77-3; -78-0; -79-7; -80-3; -81-0.

Dosud nejrozsáhlejší kompendium pravěku Čech v osmi dílech shrnuje současné vědomosti, podává přehled pramenů, kladených otázek i názorů na interpretaci získaných dat. Předvádí, na co lze navázat, které přístupy se jeví jako perspektivní a do kterých oblastí by měly směřovat nové badatelské projekty a projekty památkové péče. Úvodní svazek seznamuje s teorií a metodou archeologie, přírodním kontextem pravěkých kultur, antropologií pravěkých populací a také s hospodařením s archeologickým dědictvím. Svazky 2–8 se věnují systematickému výkladu jednotlivých období pravěku. Mají formálně shodnou strukturu, ale teoretická východiska, metodologické přístupy a důraz na jednotlivá témata se liší podle pojetí jednotlivých editorů (M. Kuna, Sl. Vencel, I. Pavlů, E. Neustupný, L. Jiráň, N. Venclová, V. Salač) a autorských týmů.

These eight volumes represent the most extensive outline published until now of Czech prehistory from the Palaeolithic to the Migration period. It summarizes the present state of the art, shows different approaches to the study of Bohemian prehistory and introduces a new review of archaeological data and its interpretation. The first volume presents archaeological theories and methods, the natural context of archaeological periods, the anthropology of prehistoric populations, and deals with archaeological heritage management. Volumes 2 to 8 are dedicated to the systematic presentation of individual time periods. Their formal structure is similar, but the theoretical and methodological approaches differ according to the concepts preferred by the editors (M. Kuna, Sl. Vencel, I. Pavlů, E. Neustupný, L. Jiráň, N. Venclová, V. Salač) and authors of the individual volumes.